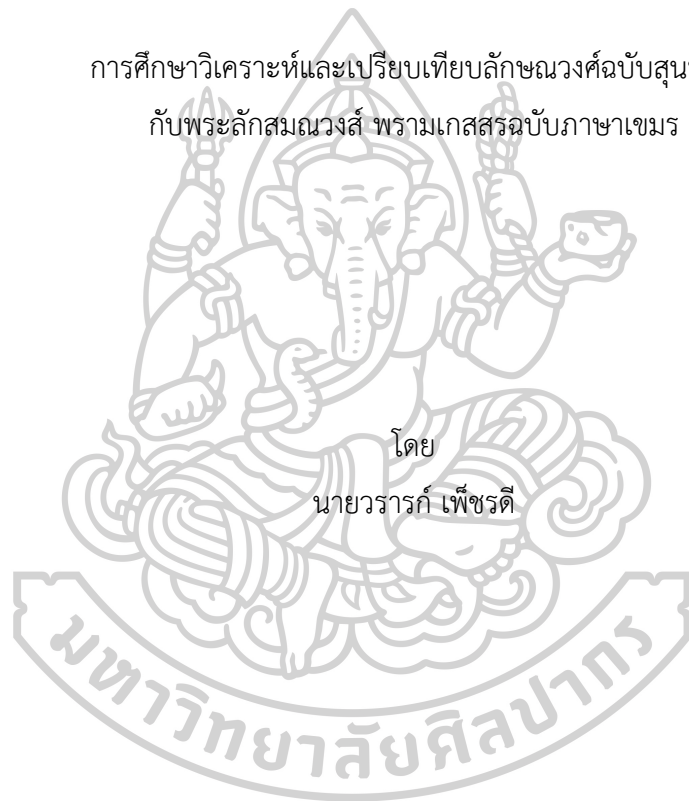

การศึกษาวិเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะวงศ์ฉบับสุนทรภู่
กับพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ฉบับภาษาเขมร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะวงศ์ฉบับสุนทรภู่
กับพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ฉบับภาษาเขมร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

AN ANALYTICAL AND COMPARATIVE STUDY OF SUNTHORN PHU'S
LAKSANAVONGSA, A THAI LITERATURE AND THE KHMER LITERATURE
ENTITLED BRAHLAKSAMANAVONGSA BRAMKESSARA

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts (EPIGRAPHIC IN THAI AND ORIENTAL LANGUAGES)

Department of Oriental Languages
Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2020

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ การศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะวงศ์ฉบับสุนทรภู่
กับพระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสรฉบับภาษาเขมร
โดย วรารักษ์ เพ็ชรดี
สาขาวิชา จารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก แผน ก แบบ ก 2 ระดับ
ปริญญาโทมหาบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กังวล คัชชีมา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร.อุเทน วงศ์สถิตย์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กังวล คัชชีมา)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภัคดีคำ)

59114203 : จารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทฉบับที่

คำสำคัญ : ลักษณะวงศ์, พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร, การศึกษาเปรียบเทียบ

นาย วรารักษ์ เพ็ชรดี: การศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะวงศ์ฉบับสุนทรภู่ กับพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรฉบับภาษาเขมร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กังวล คัชชิมา

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณคดีไทยเรื่องลักษณวงศ์กับวรรณคดีเขมรเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร ในเชิงวรรณศิลป์โดยวิเคราะห์และเปรียบเทียบความแตกต่างทางด้านองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ โดยมีขอบเขตข้อมูลด้านเนื้อหา ได้แก่ เรื่องลักษณวงศ์ ศึกษาจากนิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่องลักษณวงศ์ พิมพ์ครั้งที่ 4 พุทธศักราช 2558 โดยสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร และเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร ศึกษาจากหนังสือเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1 และ 2 พิมพ์ครั้งที่ 1 โดยสำนักพิมพ์สุชีวัต ต้นฉบับเก็บรักษา ณ หอสมุดแห่งชาติกัมพูชา

ผลการศึกษาลักษณะเด่นด้านการแปล พบการแปลจากภาษาไทยเป็นภาษาเขมร 2 ลักษณะ คือ การแปลแบบตรงตัวและการแปลแบบเอาความ โดยการแปลแบบตรงตัวใช้ในตอนเริ่มเรื่องหลังจากนั้นจึงใช้การแปลแบบเอาความโดยเสริมรายละเอียดและการพรรณนาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนลงไป

ผลการศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบด้านองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ พบว่าทั้งสองเรื่องมีองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์เช่นเดียวกันตั้งแต่รูปแบบการประพันธ์ เนื้อหา กลวิธีการประพันธ์ และการใช้ภาษา ทั้งนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการแปลจากภาษาไทยเป็นภาษาเขมรถึงแม้ว่าจะเป็นการแปลแต่จากการเปรียบเทียบพบรายละเอียดที่แตกต่างกันแสดงให้เห็นลักษณะเด่นเฉพาะตน

ผลการศึกษาลักษณะเด่นของเรื่องลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรในฐานะวรรณคดีเขมร พบลักษณะเด่น 4 ด้าน ที่แตกต่างจากเรื่องลักษณวงศ์ คือ 1) ลักษณะเด่นด้านตัวละคร โดยการขยายบทบาทของตัวละครเด่นเพิ่มขึ้น 2) ลักษณะเด่นด้านการพรรณนา โดยการขยาย เพิ่ม และตัดบทพรรณนาบางบทเพื่อให้เข้ากับสนิมของผู้อ่าน 3) ลักษณะเด่นด้านภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมเขมร โดยการแทรกภาพสังคมและวัฒนธรรมที่มีรายละเอียดเฉพาะตนเข้าไป และ 4) ลักษณะเด่น

ด้านความงามทางวรรณศิลป์ โดยการใช้ลักษณะนิยมของการแต่งวรรณคดีเขมร คือ การใช้คำบริวาร
ศัพท์

59114203 : Major (EPIGRAPHIC IN THAI AND ORIENTAL LANGUAGES)

Keyword : LAKSANAVONGSA, BRAHLAKSAMANAVONGSA BRAMKESSARA, ANALYTICAL AND COMPARATIVE STUDY

MR. VARARK PHETDI : AN ANALYTICAL AND COMPARATIVE STUDY OF SUNTHORN PHU'S LAKSANAVONGSA, A THAI LITERATURE AND THE KHMER LITERATURE ENTITLED BRAHLAKSAMANAVONGSA BRAMKESSARA THESIS ADVISOR : ASSISTANT PROFESSOR KANGVOL KHATSHIMA, Ph.D.

This thesis purposes are to analytically study and compare Thai literature titled Laksanavongsa and Khmer literature titled Brahlaksamanavongsa Bramkessara in literal art aspect and to compare the differences of components and composing techniques by using content data scope that are Laksanavongsa from Sunthorn Phu's poetry version, 4th edition, 2015, published by Literature and History Section, The Fine Arts Department; and Brahlaksamanavongsa Bramkessara from Brahlaksamanavongsa Bramkessara Book I and II, 1st edition, published by sujiivit press, the original was archived at National Library of Cambodia.

As the results of features study of Translation, there are 2 types of translating from Thai to Khmer: literal translation and free translation. The literal translation is used at the beginning of the story whilst a free translation is used to add details and unique descriptions.

As the results of analytical study and comparison of components and composing techniques, both share same aspects in term of composing style, content, techniques and language. It could be indicated that translating form of Thai to Khmer, even the translation, in comparison found a lot of differences in details particularly unique features.

As the results of features study of Brahlaksamanavongsa Bramkessara as Khmer literature, 4 features which are different from Laksanavongsa were found. They are 1) characteristics feature by escalating role of characteristics to have more notable, 2) description feature by escalating, adding, and cutting off some description to gather with the reader, 3) Khmer social and cultural reflective illusion with inserting the unique

social and cultural illusions in the literature, and 4) literary aesthetics by using popular form of composing Khmer literature that is using supporting vocabulary.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาอย่างสูงยิ่งของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กังวล ศักขิมา ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร.อุเทน วงศ์สถิตย์ ประธานกรรมการและ รองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภัคคีคำ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ที่กรุณาให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา ตลอดจนช่วยเหลือ ขอบกพร่องต่าง ๆ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ ขอขอบพระคุณ ดร.จตุพร โคตรกนก ผู้คอย ชี้แนะแนวทางในการเริ่มต้นงานวิจัย ดร.ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง และ ดร.ทรงธรรม ปานสกุน ที่ให้คำ ชี้แนะเมื่อครั้งสอบโครงร่าง ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรรวรรณ บุญยฤทธิ์และคณาจารย์ ภาควิชาภาษาตะวันออกคณะโบราณคดีทุกท่าน ที่คอยให้คำปรึกษาและชี้แนะแนวทาง ผู้วิจัยขอกราบ ขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบนมัสการพระมหากษัตริย์ชาติ วาปีกุลเศรษฐ์ ในการให้ความช่วยเหลือและแนะนำใน การศึกษาค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ นาวาโท ดร.วัฒน์ชัย หมั่นยิ่ง ครูผู้ฝึกสอน ภาษาเขมรคนแรกของข้าพเจ้านสามารถอ่านออกและเขียนได้ อีกทั้งยังคอยให้คำแนะนำในการเรียน การทำวิทยานิพนธ์ สนับสนุนทั้งความรู้และทุนในการศึกษา ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ (พิเศษ) จุฑารัตน์ เกตุปาน ครูคนแรกที่สอนอักษรโบราณและอักษรเขมร ขอขอบคุณคุณนรนท สุขวณิช พี่ชาย และเพื่อนผู้คอยให้ความช่วยเหลือทุกอย่าง ขอขอบคุณคุณธนทัต คำคลองตัน คุณนโม โอภากุลและ เพื่อนร่วมชั้นเรียนทุกคนที่คอยเป็นกำลังใจให้กันเสมอมา ขอขอบคุณคุณ SOK SOPHAL รองหัวหน้า ฝ่ายเทคนิคและการอนุรักษ์ หอสมุดแห่งชาติกัมพูชา และหอสมุดแห่งชาติกัมพูชา (National Library of Cambodia) ที่อนุเคราะห์ต้นฉบับภาษาเขมรที่เป็นหนังสือหายากงดให้บริการแต่ก็ยังเมตตาตามอบ ไฟล์ข้อมูลอันล้ำค่าให้ข้าพเจ้านำมาศึกษา ขอขอบคุณมารดาและทุกท่านที่คอยสนับสนุนและให้กำลังใจ ข้าพเจ้าด้วยดีเสมอมา

ท้ายสุดขอระลึกถึงคุณแม่สายทอง เพ็ชรดีบุพการีผู้ซึ่งคอยผลักดันข้าพเจ้าด้วยแรงใจอันล้น เปี่ยมในการศึกษาครั้งนี้ ท่านบอกเสมอว่าตัวท่านเองไม่ได้เรียนหนังสือจึงอยากให้หลานได้เรียนสูงที่สุด เท่าที่จะทำได้ แม้ความสำเร็จครั้งนี้ท่านจะไม่ได้ชื่นชมยินดีด้วยรูปก็ตามแต่ข้าพเจ้าระลึกได้เสมอว่า ท่านรับรู้ ยินดี และภูมิใจ คุณงามความดีทุกประการอันเกิดแต่วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอมอบเป็นเครื่องบูชา และระลึกถึงคุณอันยากที่จะบรรยาย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฌ
สารบัญตาราง.....	ด
สารบัญภาพ.....	ป
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	8
ขั้นตอนของการศึกษา.....	8
1. ขั้นเตรียมและรวบรวมข้อมูล.....	8
2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล.....	9
3. ขั้นสรุป.....	9
4. ขั้นเสนอข้อมูล.....	9
ขอบเขตการศึกษา.....	9
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	10
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	10
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องลักษณะวงศ.....	12
1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องลักษณะวงศ.....	12
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องลักษณะวงศ.....	14

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร (ลักษณวงศ์ฉบับภาษาเขมร).....	18
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมไทย-เขมร.....	19
กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณกรรม	21
บทที่ 3 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร	25
ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่อง ลักษณวงศ์	25
1. ภูมิหลังของเรื่อง	25
2. ประวัติผู้ประพันธ์	28
3. ลักษณะทางกายภาพ	31
4. เรื่องย่อ.....	32
ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่อง พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร	36
1. ภูมิหลังของเรื่อง	36
2. ประวัติผู้ประพันธ์	39
3. ลักษณะทางกายภาพ	43
4. เรื่องย่อ	46
บทที่ 4 ลักษณะการแปล.....	52
ลักษณะเด่นด้านการแปล.....	52
1. การแปลแบบตรงตัว	52
2. การแปลแบบเอาความ.....	55
บทที่ 5 วิเคราะห์องค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ของเรื่อง ลักษณวงศ์ และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร	59
วิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรม.....	59
1. ลักษณะคำประพันธ์.....	60
1.1 การวางแบบสัมผัส.....	63
1.1.1 การกำหนดสัมผัสสระ	63

1.1.2 การกำหนดสัมผัสอักษร	72
2. โครงเรื่อง (Plot).....	84
2.1 การเปิดเรื่อง (Exposition หรือ The Opening).....	85
2.2 การผูกปมปัญหา (Rising action หรือ Complication).....	88
2.2.1 ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตัวละคร	88
2.2.2 ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตนเอง	112
2.3 จุดสูงสุดของเรื่อง (Climax).....	115
2.4 การคลายปมปัญหา (Falling action).....	118
2.5 การปิดเรื่อง (Ending).....	120
3. แก่นเรื่อง	122
4. ตัวละคร.....	129
4.1 ตัวละครหลัก (Major Character).....	129
4.1.1 ลักษณะวงศ์	129
4.1.2 พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์.....	138
4.2 ตัวละครประกอบ (Minor Character).....	149
4.2.1 บิดาของตัวละครเอกฝ่ายชาย.....	149
4.2.2 นางยักษ์ณี.....	151
4.2.3 พญายักษ์.....	153
4.2.4 พระฤๅษี.....	155
4.2.5 ตัวละครเอกฝ่ายหญิง.....	157
4.2.6 ม้าเสก.....	158
5. ฉาก	161
5.1 ฉากที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นธรรมชาติ.....	161
5.2 ฉากที่เป็นเวลา	165

5.3 ฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม	166
5.3.1 ฉากสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของชนชั้นสูง	167
5.3.2 ฉากสภาพสังคมชาวบ้าน	171
5.3.3 ฉากการสู้รบ	173
วิเคราะห์กลวิธีการประพันธ์	175
1. กลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง	175
2. กลวิธีการเล่าเรื่อง (Point of view)	177
3. กลวิธีการดำเนินเรื่อง	181
4. กลวิธีการสร้างตัวละคร (Characterization)	190
4.1 การแนะนำตัวละครทางตรง (Direct Presentation)	190
4.2 การแนะนำตัวละครทางอ้อม (Indirect Presentation)	192
5. กลวิธีการสร้างฉากและเสนอฉาก	195
5.1 ฉากจินตนาการที่สมจริง	195
5.2 ฉากจินตนาการ	199
6. กลวิธีการใช้ภาษา	201
6.1 การใช้คำซ้ำ	201
6.2 การใช้คำเรียกแทนชื่อ	204
6.3 การใช้คำบุรุษสรรพนาม	208
6.4 การหลากคำ	212
6.5 การพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ	215
6.5.1 บทกวีพาราสิ	215
6.5.2 บทคร่ำครวญ	219
6.5.3 บทชมโฉม	221
6.5.4 บทชมธรรมชาติ	223

6.5.5	บทชมบ้านเมือง	225
6.5.6	บทสรรเสริญทรงเครื่อง	226
6.5.7	บทสั่งลา	228
6.5.8	บทตัดพ้อต่อว่า	230
6.5.9	การพรรณนาแบบนิราศ	231
6.6	การใช้ภาพพจน์	232
6.6.1	อุปมา	232
6.6.2	อุปลักษณะ	234
6.6.3	อติพจน์	237
6.6.4	บุคลาธิษฐาน	239
6.6.5	นามนัย	240
6.6.6	การกล่าวประชดประชัน	241
6.7	รสวรรณคดี	243
6.7.1	ศฤงคารรส	243
6.7.2	เราทรรส	245
6.7.3	วีรรส	247
6.7.4	พิภัสสรส	249
6.7.5	ศานตรส	250
6.7.6	หасыรส	252
6.7.7	กรูณารส	254
6.7.8	ภยานกรส	257
6.7.9	อัทฤตรส	259
บทที่ 6	เปรียบเทียบลักษณะวงศ์กับและพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์	262
	รูปแบบการประพันธ์	263

1. เปรียบเทียบลักษณะคำประพันธ์	263
2. เปรียบเทียบการวางสัมผัส	264
เนื้อหา	265
1. เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา.....	265
2. เปรียบเทียบโครงเรื่อง.....	276
3. เปรียบเทียบแก่นเรื่อง	278
4. เปรียบเทียบตัวละคร	278
5. เปรียบเทียบฉาก.....	280
กลวิธีการประพันธ์	286
1. เปรียบเทียบกลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง.....	286
2. เปรียบเทียบกลวิธีการเล่าเรื่อง.....	286
3. เปรียบเทียบกลวิธีการดำเนินเรื่อง.....	287
4. เปรียบเทียบกลวิธีการสร้างตัวละคร	287
5. เปรียบเทียบกลวิธีการสร้างฉากและการนำเสนอฉาก.....	288
การใช้ภาษา.....	288
1. เปรียบเทียบการใช้คำซ้ำ.....	288
2. เปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อ	289
3. เปรียบเทียบการใช้คำบุรุษสรรพนาม	297
4. เปรียบเทียบการหลากคำ.....	298
5. การพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ	298
6. เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์.....	299
6.1 เปรียบเทียบการใช้อุปมา.....	299
6.2 เปรียบเทียบการใช้อุปลักษณ์.....	323
6.3 เปรียบเทียบการใช้อดีตพจน์.....	328

6.4	เปรียบเทียบการใช้บุคลาธิษฐาน.....	343
6.5	เปรียบเทียบการใช้นามนัย	344
6.6	เปรียบเทียบการกล่าวประชดประชัน	354
บทที่ 7	ลักษณะเด่นของเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เกษม ในฐานะวรรณคดีเขมร	359
	ลักษณะเด่นด้านตัวละคร.....	360
1.	การขยายบทบาทของพระลักษมณ์นางสีดา.....	360
2.	การปรับเปลี่ยนบทบาทของนางสีดา.....	361
2.1	การเปลี่ยนบทบาทให้นางสีดาเป็นผู้ที่อยากได้กวางทอง.....	361
2.2	การเปลี่ยนบทบาทให้นางสีดาขอพรเปลี่ยนเป็นเพศชาย.....	363
3.	การเพิ่มบทบาทของท้าวมหาพรหม.....	365
	ลักษณะเด่นด้านการพรรณนา.....	367
1.	การขยายบทพรรณนาขบวนเสด็จของพระบาทพรหมทัตต์	367
2.	การเพิ่มบทพรรณนาธรรมชาติแบบนิราศ.....	369
3.	การขยายบทพรรณนาชมบ้านเมืองให้ละเอียดขึ้น	374
4.	การขยายบทพรรณนาสรรสร้างทรงเครื่อง.....	379
4.1.	ตอนประพาสป่า.....	379
4.2.	ตอนออกรบ.....	381
5.	การตัดการพรรณนาทสังวาส.....	382
6.	การเพิ่มบทพรรณนาเกี่ยวพาราสี.....	384
	ลักษณะเด่นด้านภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมเขมร	391
1.	เครื่องแต่งกาย	391
1.1	เครื่องแต่งกายของกษัตริย์.....	391
1.2	เครื่องแต่งกายของทหาร	394
2.	โชคชะตา.....	395

3. เพลงเขมร	397
ลักษณะเด่นด้านความงามทางวรรณศิลป์	399
1. การใช้คำบริวารศัพท์	399
1.1 มีความหมายเฉพาะคำแรก	399
1.2 มีความหมายเฉพาะคำที่ 2	400
1.3 มีความหมายทั้งสองคำ	401
1.3.1 เน้นความหมายที่คำพยางค์แรก	401
1.3.2 เน้นความหมายพยางค์สอง	402
1.3.3 เน้นความหมายทั้งสองพยางค์	402
1.3.4 ความหมายเปลี่ยนทั้งสองพยางค์	403
1.4 ไม่มีมีความหมายทั้งสองคำ	404
บทที่ 8 สรุปลงการศึกษาและข้อเสนอแนะ	405
สรุปลงการศึกษา	405
ข้อเสนอแนะ	408
รายการอ้างอิง	409
ประวัติผู้เขียน	417

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 เปรียบเทียบเนื้อหาตอนที่ 1 ท้าวพรหมทัตประพาสาไพโร.....	4
ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบเนื้อหาเรื่องลักษณะวงศ์ฉบับภาษาเขมร.....	39
ตารางที่ 3 แสดงการเปรียบเทียบชื่อผู้ประพันธ์เรื่องลักษณะวงศ์ฉบับภาษาเขมร	42
ตารางที่ 4 แสดงตัวอย่างการแปลแบบตรงตัว.....	52
ตารางที่ 5 แสดงตัวอย่างการแปลแบบเอาความ.....	55
ตารางที่ 6 เปรียบเทียบลักษณะคำประพันธ์.....	263
ตารางที่ 7 เปรียบเทียบการวางสัมผัส.....	264
ตารางที่ 8 เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา.....	265
ตารางที่ 9 เปรียบเทียบโครงเรื่อง.....	276
ตารางที่ 10 เปรียบเทียบแก่นเรื่อง.....	278
ตารางที่ 11 เปรียบเทียบตัวละครหลัก.....	278
ตารางที่ 12 เปรียบเทียบตัวละครประกอบ.....	279
ตารางที่ 13 เปรียบเทียบชื่อตัวละครสำคัญ.....	279
ตารางที่ 14 เปรียบเทียบฉาก.....	280
ตารางที่ 15 เปรียบเทียบรายชื่อพืชในตอนที่ตัวละครเอกฝ่ายชายออกตามหา มารดา.....	280
ตารางที่ 16 เปรียบเทียบรายชื่อสัตว์ในตอนที่ตัวละครเอกฝ่ายชายออกตามหา มารดา.....	282
ตารางที่ 17 เปรียบเทียบชื่อสถานที่.....	284
ตารางที่ 18 เปรียบเทียบกลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง.....	286
ตารางที่ 19 เปรียบเทียบกลวิธีการเล่าเรื่อง.....	286
ตารางที่ 20 เปรียบเทียบกลวิธีการดำเนินเรื่อง.....	287
ตารางที่ 21 เปรียบเทียบกลวิธีการสร้างตัวละคร.....	287

ตารางที่ 22	เปรียบเทียบกลวิธีการสร้างฉากและการนำเสนอฉาก	288
ตารางที่ 23	เปรียบเทียบการใช้คำซ้ำ	288
ตารางที่ 24	เปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายชาย	289
ตารางที่ 25	เปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายหญิง	291
ตารางที่ 26	เปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชาย	294
ตารางที่ 27	เปรียบเทียบการใช้คำบุรุษสรรพนาม	297
ตารางที่ 28	เปรียบเทียบการหลากคำ	298
ตารางที่ 29	เปรียบเทียบการพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ	298
ตารางที่ 30	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 1	300
ตารางที่ 31	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 2	300
ตารางที่ 32	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 3	300
ตารางที่ 33	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 4	301
ตารางที่ 34	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 5	301
ตารางที่ 35	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 6	302
ตารางที่ 36	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 7	302
ตารางที่ 37	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 8	302
ตารางที่ 38	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 9	303
ตารางที่ 39	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 10	303
ตารางที่ 40	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 11	304
ตารางที่ 41	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 12	304
ตารางที่ 42	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 13	305
ตารางที่ 43	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 14	305
ตารางที่ 44	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 15	305
ตารางที่ 45	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 16	306

ตารางที่ 142	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 7	350
ตารางที่ 143	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 8	350
ตารางที่ 144	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 9	351
ตารางที่ 145	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 10	353
ตารางที่ 146	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 1	354
ตารางที่ 147	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 2	354
ตารางที่ 148	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 3	355
ตารางที่ 149	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 4	355
ตารางที่ 150	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 5	356
ตารางที่ 151	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 6	357
ตารางที่ 152	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 7	357
ตารางที่ 153	เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 8	358
ตารางที่ 154	แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายเฉพาะคำแรก.....	400
ตารางที่ 155	แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายเฉพาะคำที่ 2	400
ตารางที่ 156	แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายทั้งสองคำโดยเน้นความหมายที่คำพยางค์แรก....	401
ตารางที่ 157	แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายทั้งสองคำโดยเน้นความหมายที่คำพยางค์สอง....	402
ตารางที่ 158	แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายทั้งสองคำโดยเน้นความหมายทั้งสองพยางค์	402
ตารางที่ 159	แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายทั้งสองคำโดยความหมายเปลี่ยนทั้งสองพยางค์..	403
ตารางที่ 160	แสดงคำบริวารศัพท์ที่ไม่มีมีความหมายทั้งสองคำ.....	404

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แสดงภาพหนังสือนิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง ลักษณะวงศ์	32
ภาพที่ 2 แสดงภาพวรรณกรรมเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เสกสร เล่ม 1	44
ภาพที่ 3 แสดงภาพวรรณกรรมเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เสกสร เล่ม 2	45
ภาพที่ 4 แสดงภาพแผนผังกลอนนิทาน	61
ภาพที่ 5 แสดงภาพแผนผังบทพากย์ 7	62
ภาพที่ 6 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสสระแบบคำเคียง	63
ภาพที่ 7 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสสระแบบคำเทียบเคียง	65
ภาพที่ 8 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสสระแบบคำทบเคียง	67
ภาพที่ 9 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสสระแบบคำแทรกเคียง	68
ภาพที่ 10 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสสระแบบคำแทรกแอก	70
ภาพที่ 11 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำคู่	72
ภาพที่ 12 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำเทียบคู่	74
ภาพที่ 13 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำเทียบมรด	76
ภาพที่ 14 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำเทียบมรด	76
ภาพที่ 15 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำทบคู่	77
ภาพที่ 16 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำแทรกคู่	79
ภาพที่ 17 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำแทรกมรดคู่	81
ภาพที่ 18 แสดงภาพการดำเนินเรื่องจนถึงจุดสูงสุดของเรื่อง	116
ภาพที่ 19 แสดงภาพการดำเนินเรื่องจนถึงจุดสูงสุดของเรื่อง	118
ภาพที่ 20 แสดงภาพการดำเนินเรื่องจนถึงจุดสูงสุดของโครงเรื่องย่อยที่เกิดจากท้าวพรหมทัต	150
ภาพที่ 21 แสดงภาพพระที่นั่งจันทรฉายา	377

ภาพที่ 22 แสดงภาพพระที่นั่งจันทรฉายา (ปัจจุบัน)..... 377

ภาพที่ 23 แสดงภาพการแต่งกายของกษัตริย์เขมร..... 393

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ราชอาณาจักรกัมพูชา และพระราชอาณาจักรไทยเป็นชาติที่มีความสัมพันธ์กันเป็นระยะเวลายาวนานมีหลักฐานตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ในช่วงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1-4 มีพระราชวงศ์ของกัมพูชาเสด็จเข้ามาประทับในกรุงเทพมหานครหลายพระองค์และในบรรดาพระราชวงศ์มีผู้ที่จะขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์กัมพูชาถึง 4 พระองค์ คือ สมเด็จพระนารายณ์-รามธิบดี (พระองค์เอง) สมเด็จพระหริรัศมีรามธิบดี (พระองค์ด้วง) สมเด็จพระนโรดมบรม-รามเทวาทาร์ (พระองค์ราชาวดี) และสมเด็จพระสีสุวัธลี (พระองค์ศรีสุวัธลี)¹ ในขณะที่ประทับอยู่ในราชสำนักสยามบรรดาพระราชวงศ์ทรงเรียนรู้อักษรไทยการด้านต่าง ๆ และอาจจะได้รู้จักวรรณคดีไทยในสมัยนั้นด้วย ดังที่พบวรรณคดีที่แปลจากภาษาไทยไปเป็นภาษาเขมรจำนวนหลายเรื่องในรัชสมัยของสมเด็จพระหริรัศมีรามธิบดี และสมเด็จพระนโรดมบรมรามเทวาทาร์ เช่น ไตรภูมิ กากี พระอภัยมณี จันทโครพ ลักษณะวงศ์ ฯลฯ

เรื่องลักษณะวงศ์ที่ถูกนำไปแปลเป็นภาษาเขมรนั้นระบุราชทินนามของผู้แปลว่า คือ ออกญาปราชญาธิบดี (แย้ม)² และระบุไว้ในต้นเรื่องอย่างชัดเจนว่าแปลจากฉบับภาษาไทย ดังบทประพันธ์นี้

“...ขณมสูมกราบถวายบังคมบาท	สมเด็จพระบรมนาถอิสสร
กรุณแผนพิภพกมพูชา	ฤกาลฤกษ์ริธาทรงบารมี
เสด็จทรงทสพิจโถยธมมา	มานพระโองการโปรสปรานี
นามแย้มชาปราชญาธิบดี	โอยแต่งเสจกตีสกสนวงส
พรงแปรพิพากยเสียมสุธขมี	ชาพากยเขมรสติทุกอรัง
มูลเจรียงรามถวายชาگیرคง	สมรราบทุกกนุงกรุงราชนครา

¹ ศานติ ภักดีคำ, *ความสัมพันธ์วรรณคดีไทย-เขมร* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550), 82.

² ศานติ ภักดีคำ, *ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร* (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554), 147.

เทียบแกลงแต่งตามเรื่องนิทาน มุนมานบรมวงศพงษศตรา
พระบาทพรหมทาททรงริธา โสยราชกรุงพารานสี...”¹

ถอดความเป็นภาษาไทยดังนี้

“...ข้าสรวมกราบถวายบังคมบาท สมเด็จพระบรมนาถอิสรา
กรุงแผ่นดินพิภพกัมพูชา ถกเถกิงฤทธาทรงบารมี
เสด็จทรงทศพิธโดยธรรมา มานพระโองการโปรดปราณี
นามแยมเป็นปราชญ์ธิดี ให้แต่งความคติลักษณะวงศ์
เตรียมแปรจากคำสยามขะมักเขม้น เป็นพากย์เขมรว่าไว้ทรง
มูลเจริยงำถวายเป็นเกียรติคอง สำหรับไว้ยั้งยงในราชนครา
จึงแกลงแต่งตามเรื่องนิทาน ก่อนมีบรมวงศ์พงศกษัตรา
พระบาทพรหมทาททรงฤทธา เสวยราชย์กรุงพารานสี...”

(แปลโดยผู้วิจัย)

คำประพันธ์ข้างต้นกล่าวว่าผู้แปลมีราชทินนามที่ “ปราชญ์ธิดี” หรือนามว่า “แยม” เป็นผู้แปลเรื่องลักษณะวงศ์จากภาษาไทยเป็นภาษาเขมรตามกระแสรับสั่งของกษัตริย์ สำหรับถวาย เป็นพระเกียรติแด่พระมหากษัตริย์ หลังจากนั้นจึงดำเนินเนื้อเรื่องต่อไป

ในส่วนของลักษณะวงศ์ฉบับภาษาเขมร จากการสอบถาม SOK SOPHAL รองหัวหน้า ฝ่ายเทคนิคและการอนุรักษ์ หอสมุดแห่งชาติกัมพูชา (National Library of Cambodia) ได้ข้อมูลว่า พบวรรณคดีเรื่องนี้ซึ่งฉบับที่เก็บรักษา ณ หอสมุดแห่งชาติกัมพูชามีชื่อเรื่องว่าพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร (ព្រះលក្ខណ៍វង្ស ព្រាមកេស្រ) เป็นเรื่องที่มีมายาวนานของกัมพูชาบันทึกลงในคัมภีร์โวลาน (ស្នឹករិត) มีลักษณะคำประพันธ์เป็นกลอน ต่อมาได้นำมาพิมพ์เป็นหนังสือ² ปัจจุบันที่หอสมุดแห่งชาติ กัมพูชามีเก็บรักษาจำนวนสองเล่ม คือ เล่มที่ 1 และเล่มที่ 2 มีเนื้อหาไม่จบเรื่อง โดยท้ายเล่มที่สอง ระบุไว้ว่าให้รอดติดตามอ่านเล่มที่ 3 ต่อไป แต่อาจเป็นเพราะเนื่องจากสภาวะความวุ่นวายภายในประเทศ อาจทำให้ไม่มีการพิมพ์เล่มถัดไปหรืออาจสูญหายไป ปัจจุบันวรรณคดีเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1 และเล่ม 2 อยู่ในหมวดหนังสือหายากดให้บริการเนื่องจากหนังสือมีสภาพชำรุด แต่ยังคง ให้บริการแก่บุคคลทั่วไปในรูปแบบของไฟล์ดิจิทัล

¹ Au Chhieng, *Catalogue du fonds Khmer*, (Paris: Imprimerie Nationale, 1953), 261. อ้างถึงใน ศานติ ภัคดีคำ, *ศาสตราแลง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร* (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554), 147.

² Interview with Sok Sophal, Deputy Manage Technique and Conservation Section, National Library of Cambodia, July 3, 2018.

เรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร ฉบับที่เก็บรักษา ณ หอสมุดแห่งชาติกัมพูชา แต่งโดย ใช้รูปแบบคำประพันธ์ชนิดบทพากย์ 7 (๓๓๗๖๖๖) ซึ่งเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่นิยมแต่งกันในหมู่ กวีราชสำนักเขมรในคริสต์ศตวรรษที่ 19¹ ปัจจุบันเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร บทพากย์ 7 ลดความนิยมลงและไม่ค่อยเป็นที่รู้จักเท่ากับเรื่องอื่นที่ใช้บทพากย์ 7 เช่นเดียวกัน ดังเช่น เรื่อง ตุมเตียว (อุตาร) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะต้นฉบับที่ไม่ครบถ้วนและแบ่งเป็นหลายเล่ม จึงทำให้ผู้อ่าน ติดตามอ่านได้ยาก

ในปัจจุบันถึงแม้พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร ที่แต่งอยู่ในรูปแบบคำประพันธ์ร้อยกรอง จะลดความนิยมลงแล้วก็ตาม แต่กลับพบว่าถูกนำไปดัดแปลงในรูปแบบอื่นและยังคงได้รับความนิยม ในกัมพูชา อาทิการนำมาแสดงภาพยนตร์ เช่น เรื่องพระลักข์สินวงส์², การตีพิมพ์เป็นหนังสือนิทาน สำหรับเด็ก เช่น พระลักข์สินวงส์³ ซึ่งเป็นการนำเค้าโครงเรื่องเดิมมาดัดแปลงรายละเอียดแต่ยังคง โครงเรื่องหลักและตัวละครเดิมไว้

เนื้อเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร (ลักข์สินวงส์ฉบับภาษาเขมร) กล่าวถึงพระบาท พรหมทัตต์มีมเหสีนามว่านางสุวณณ์อัมพาและพระราชโอรสนามว่าลักข์สินวงส์ วันหนึ่งพระบาท พรหมทัตต์นำมเหสีและพระราชโอรสเสด็จประพาสป่าได้พบนางยักษ์นิหม้าย นางเกิดหลงรัก พระบาทพรหมทัตต์จึงแปลงกายเป็นกวางทองมาล่อลวงให้พระบาทพรหมทัตต์ตามไปจนไกล แล้วกลายร่างเป็นยักษ์ดั้งเดิมและได้พูดใส่ความว่านางสุวณณ์อัมพาเป็นผู้สั่งให้นางยักษ์มาลวง พระองค์เพื่อนำไปฆ่า ด้วยความหวาดกลัวพระบาทพรหมทัตต์จึงสลบไป นางยักษ์จึงแปลงกาย เป็นสาวงามมาดูแล เมื่อพระบาทพรหมทัตต์ฟื้นนางยักษ์แปลงจึงโกหกว่าเป็นผู้ช่วยชีวิต พระบาทพรหมทัตต์ไว้ ด้วยความโกรธเมื่อกลับมาถึงยังปลื้มปลาจึงสั่งให้เพชฌฆาตนำนางสุวณณ์อัมพา ไปประหารชีวิต พระลักข์สินวงส์เข้ามาขอร้องไห้ยกโทษให้พระราชมารดาพระบาทพรหมทัตต์ จึงสั่งให้ประหารทั้งสองพระองค์แต่เพชฌฆาตปล่อยทั้งสองพระองค์ให้หนีไป พระบาทพรหมทัตต์ ได้พานางยักษ์แปลงกลับไปยังเมืองพาราณสีและได้ร่วมครองรักกันจนมีพระราชบุตรีนามว่านางโกสิน

พระลักข์สินวงส์กับพระราชมารดาได้เดินทางมากลางป่า วันหนึ่งทั้งสองพระองค์ได้หยุดพัก และหลับอยู่ริมสระ ขณะนั้นมีพญายักษ์ตนหนึ่งนามว่าท้าววิรุฬหมาตย์ครองเมืองมยุรามาพบและหลงรัก นางสุวณณ์อัมพาจึงพาตัวนางไปไปยังเมืองของตน

¹ Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia* (New York: Oxford University Press, 1996), 54. อ้างถึงใน ศานติ ภัคคีคำ, *ความสัมพันธ์วรรณคดีไทย-เขมร* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550), 88.

² Khavy Khory, *Phras Leak Sinvong* **ព្រះលុកសិនវង្ស** *Pras Leak Sinvong full movie* accessed May 1, 2018, available from https://www.youtube.com/watch?v=I3u_0kCcdUY.

³ Hai Chakriya, *PREAH LEK SINNAVONG* (Phnom Penh: Khan Toul Kork, 2015).

เมื่อพระลักษมณ์สินนวงส์ตื่นขึ้นมาไม่พบพระราชมารดาจึงได้ออกตามหาแต่ไม่พบ จนได้มาพบกับนางเทพเกสรและพระฤๅษีมหาเมฆ พระลักษมณ์สินนวงส์ได้ขอเรียนวิชาอาคมอยู่กับพระฤๅษีจนผ่านไปหนึ่งปีจึงลาพระฤๅษีไปตามหาพระมารดา และสัญญาว่าจะกลับมารับนางเกสรไปอยู่ด้วย พระฤๅษีได้เสกธนูและม้าให้พระลักษมณ์สินนวงส์ พระลักษมณ์สินนวงส์ตามมาจนพบนางสุวันฉิมพาแล้วได้พานางหนีออกจากเมืองยักษ์ แต่ท้าววิรุฬหมาตย์ตามมาทันและได้พูดจาหว่านล้อมขอให้พระลักษมณ์สินนวงส์ยอมคืนนางสุวันฉิมพาแต่พระลักษมณ์สินนวงส์ไม่ยอมจึงได้สู้รบกันจนท้าววิรุฬหมาตย์เสียที เนื้อเรื่องพระลักษมณ์สินนวงส์ พรามเกสร (ลักษณวงศ์ฉบับภาษาเขมร) เล่มที่ 1 และเล่มที่ 2 จบลงเพียงเท่านี้

เนื้อเรื่องดังกล่าวผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าคล้ายคลึงกับเรื่องลักษณวงศ์ของไทยที่ประพันธ์โดยสุนทรภู่ จึงนำเนื้อเรื่องมาเปรียบเทียบกันเบื้องต้น ซึ่งจากการเปรียบเทียบพระลักษมณ์สินนวงส์ พรามเกสร เล่มที่ 1-2 กับนิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง ลักษณวงศ์ ในตอนต้นเรื่องถึงตอนเฉลิมนามพระโอรส มีเนื้อเรื่องตรงกันแต่แตกต่างกันที่รายละเอียด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบเนื้อหาตอนที่ 1 ท้าวพรหมทัตประพาสไพร

นิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง ลักษณวงศ์	พระลักษมณ์สินนวงส์ พรามเกสร
เรื่องลักษณวงศ์นี้เป็นเรื่องที่เกาโบราณ ไกลจะสูญหายจึงได้แต่งบทกลอนนี้ขึ้นมา เมืองหนึ่งมีกษัตริย์พระนามว่าพรหมทัต มีพระมเหสีที่มีรูปโฉมงดงามชื่อว่าสุวรรณอำภา ครองราชย์มาหลายปีจึงมีพระโอรสมีรูปงาม ทัตเทียมกับพระบิดา ครั้นพระโอรสชันษาได้ 8 ปี ท้าวพรหมทัตจึงเฉลิมพระนามพระราชโอรส ว่าลักษณวงศ์	เรื่องพระลักษมณ์สินนวงส์ พรามเกสรนี้เป็นนิทาน ในกาลก่อนมีกษัตริย์นามว่าพระบาทพรหมทัต ทรงครองเมืองพาราณสี พระองค์มีมเหสีเอกชื่อนางสุวันฉิมพาเป็นใหญ่เหนือ นางสนมทั้งแปดหมื่น มีราชจตุพลโยธา ในเมืองนี้มีประชาราษฎร์จำนวนมาก นางสุวันฉิมพามีพระราชโอรสพระองค์หนึ่งรูปร่างงดงามตั้งองค์ อัมรินทร์ เมื่อชันษาครบ 8 ปี พระบาทพรหมทัตได้ตั้งเฉลิมพระนามให้ว่าลักษมณ์สินนวงส์

จากตารางอธิบายความแตกต่างของเนื้อเรื่องได้ดังนี้ ในตอนต้นเรื่องกล่าวถึงตอนที่ ท้าวพรหมทัตพร้อมด้วยพระมเหสีและพระราชโอรสประพาสไพร นิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง ลักษณวงศ์ มีส่วนที่แตกต่างกัน คือ เริ่มกล่าวว่าจะเล่าเรื่องเก่าที่ปัจจุบัน (หมายถึงในสมัยนั้น) ไม่นิยม หรือแทบจะไม่มีผู้รู้จักเรื่องนี้แล้ว หากปล่อยไว้เช่นนี้เกรงว่าเรื่องนี้อาจจะสูญไปจึงได้แต่งบทประพันธ์นี้

ขึ้นมา ในส่วนของเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร กล่าวเพียงว่าจะกล่าวถึงนิทานแล้วดำเนินเนื้อเรื่องต่อไป

ต่อมากล่าวถึงตัวละคร คือ พรหมทัต สุวรรณอำพา และลักษณวงศ์ นิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่องลักษณวงศ์ ตัวละครที่เป็นกษัตริย์ที่ชื่อพรหมทัตนี้ขนานนามว่า “ท้าวพรหมทัต” เนื่องมาจากขนบในการแต่งเรื่องราวเกี่ยวกับกษัตริย์ของไทยไม่นิยมใช้คำเทียบเท่ากับกษัตริย์จริง ๆ แต่เลี่ยงใช้คำที่แสดงถึงความเป็นกษัตริย์เช่นกัน เช่นคำว่า “ท้าว” เป็นคำนามหมายถึง ผู้เป็นใหญ่ พระเจ้าแผ่นดิน โดยมากมักใช้ในบทกลอน¹ และไม่ได้กล่าวถึงชื่อเมืองที่ท้าวพรหมทัตทรงครอง จากนั้นจึงกล่าวถึงมเหสีท้าวพรหมทัตนามว่านางสุวรรณอำพา ครองคู่กันมาหลายปีจึงมีพระราชโอรสมีรูปร่างทัดเทียมกับพระอินทร์ เมื่อชันษาได้ 8 ปี ท้าวพรหมทัตจึงเฉลิมพระนามให้ว่า “ลักษณวงศ์” แต่ในเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร ตัวละครที่เป็นกษัตริย์ขนานนามว่า “พระบาทพรหมทัต” ซึ่งเป็นคำใช้สำหรับพระนามของกษัตริย์จริง ๆ และกล่าวถึงชื่อเมืองที่พระบาทพรหมทัตทรงครองชื่อว่าเมืองพาราณสี แล้วจึงกล่าวถึงนางสุวณณ์อัมพาวาเป็นมเหสีเอกเหนือกว่านางสนมทั้งแปดหมื่นนาง นางสุวณณ์อัมพามีพระราชโอรสกับพระบาทพรหมทัตพระองค์หนึ่งรูปร่างงดงามตั้งพระอินทร์เมื่อชันษาได้ 8 ปี พระบาทพรหมทัตจึงเฉลิมพระนามให้ว่า “ลักษณสินวงศ์”

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทย-เขมร ศานติ ภักดีคำ ได้กล่าวถึงการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยและวรรณคดีเขมรว่า

พระราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรกัมพูชา มีความสัมพันธ์อันยาวนาน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ในด้านวรรณคดี การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยและวรรณคดีเขมรจึงมีความสำคัญ เนื่องจากวรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนในสังคม และถือกันว่าวรรณคดีเป็นเสมือนกระจกสะท้อนสังคม การศึกษาวรรณคดีจึงสามารถช่วยให้เกิดความเข้าใจสังคมได้ดียิ่งขึ้น²

การทำงานวรรณกรรมถูกถ่ายทอดจากภาษาหนึ่งไปยังอีกภาษาหนึ่งนั้นอาจเป็นเพราะอิทธิพลจากด้านการเมืองการปกครอง ศาสนา หรืออื่น ๆ ทำให้มีการรับเอาวรรณกรรมของอีกประเทศหนึ่งที่มีความแปลกใหม่น่าสนใจ อีกทั้งพระราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรกัมพูชาเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดกันทำให้เมื่อรับเอางานวรรณกรรมของเพื่อนบ้านต่างภาษาที่อยู่ในแถบเดียวกัน

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554 (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 566.

² ศานติ ภักดีคำ, ความสัมพันธ์วรรณคดีไทย-เขมร (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550), (5).

12	มีพลแห่น้ำตามหลังโอรสา
แบกจ้อมปู้หุง ¹ เตรียมช้ายขวา	ถือทวนแกลั่วกล้าตัวแข็งขัน
แข่งขันกันวิ่งประจำการกษัตรา ฯ
13	กองหลังสวมเสื้อเสนายุทธ์
ถือดาบหอกนุ่งกางเกงขวา	จิตหาญมุนะการศึกษาหลายครา
แต่งรพระมหากษัตริย์เชษฐชัย ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

บทประพันธ์ข้างต้นบรรยายถึงลักษณะของกระบวนเสด็จประพาสของพระบาทพรหมทัตต์ ซึ่งมีพลทหารแต่งกายเตรียมพร้อมมารับเสด็จ มีพลทหารสำหรับห้อมล้อมดูแลพระราชโอรส พลทหารแต่ละนายล้วนแต่แข็งแรง บ้างถือทวน บ้างแบกจ้อมปู้หุง เป็นอาวุธ ประจำการอยู่ทั้งด้านซ้ายและขวา ส่วนกองหลังแต่งกายด้วยเสื้อเสนายุทธ์ นุ่งกางเกงขวา ถือดาบและหอกเป็นอาวุธ เตรียมพร้อมรับการศึกทางด้านหลัง ข้อมูลนี้เป็นสิ่งที่แสดงคุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏภายในเรื่องอันแสดงให้เห็นแบบแผนการปฏิบัติในการจัดกระบวนเสด็จ และอาวุธของทหารในราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งก็อาจใช้ธรรมเนียมการปฏิบัติที่คุ้นเคยหรือพบเห็นเข้ามาเสริมในการบรรยายกระบวนเสด็จทำให้ผู้อ่านรู้สึกคล้อยตามและจินตนาการเห็นภาพได้ง่ายยิ่งขึ้น จากการเปรียบเทียบแสดงให้เห็นถึงลักษณะร่วมของเหตุการณ์ระหว่างเรื่องพระลักษณวงศ์กับพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร

ในส่วนของกลวิธีการประพันธ์ ผู้ประพันธ์ได้เลือกสรรถ้อยคำได้อย่างไพเราะและเหมาะสมกับบริบทของเรื่องราวพบทั้งลักษณะของสัมผัสนอก สัมผัสใน สัมผัสอักษร และสัมผัสสระ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของรูปแบบคำประพันธ์ชนิดกลอนซึ่งอาจส่งอิทธิพลให้กับบทพากย์ 7 คือ บังคับสัมผัสระหว่างวรรคแต่ละวรรคและระหว่างบาท ดังตัวอย่าง

396	เมษเสฐิตเมธิตสูชเทศสุภ
บุรุษสุภาต่งชตาฤณทฤช | สมุทรทะกษมาถาผู้ม
บุรุษชบชสุภาต่งผู้ม
(พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 48) |
|-----|--|--|

396	โหมเอยเฉิดฉายเกสสร
น้องรักพี่เป็นดังชีวิต | ถามพระกุมารเป็นความนัย
น้องคนนี้พี่รักมากเพียงใด ฯ |
|-----|--|---|

(แปลโดยผู้วิจัย)

¹ จ้อมปู้หุง (อู่หุง) หมายถึงชื่ออาวุธชนิดหนึ่ง ปลายคล้ายปากนกกระทา สำหรับใส่ไว้ที่ปลายปืน (ดาบปลายปืน) (ศุภมาสวณฺณฤตฺย, **โรธาสุภษุชฺร ภาตติ 1 ก-ข** (เกาะตุษฺตรติ 5), (กรุณฺทฺตฺตฺ: เกษตุษฺทฺตฺ, 1967), 212.)

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นสัมผัสระหว่างวรรค (สัมผัสสระและพยัญชนะสะกด) ในพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 1 (วรรคระดับ) สัมผัสเสียงสระ [-aa] กับพยางค์ที่ 5 ในวรรคที่ 2 (วรรครับ) ในคำว่า เกษฏร /keet-saq-**raa**/ กับ คุษม /koq-maa-**raa**/, พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 2 สัมผัสกับพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 3 (วรรคครอง) และพยางค์ที่ 2 ของวรรคที่ 4 (วรรคส่ง) สัมผัสเสียง [-uəy] ในคำว่า คุ้ม /dam-**ruəy**/ ทรูทรู /trou-truəy/ และ มูย /muəy/ นอกจากนี้ยังมีการใช้สัมผัสภายในวรรค เช่น วรรคที่ 1 มีการใช้คำที่สัมผัสเสียงพยัญชนะ คือ เสียง [ch-] ในคำว่า เฌม /**chaom**/ กับ เฌต /**chaet**/ และเสียง [st-] ในคำว่า เฌต /**staet**/ กับ สูย /**stuəy**/ และใช้คำที่สัมผัสเสียงสระและพยัญชนะสะกด [-aət] ในคำว่า เฌต /**staet**/ กับ เฌต /**chaet**/ ทั้งนี้แสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพของกวีที่ได้เลือกใช้คำศัพท์ที่มีสัมผัสคล้องจองกัน ลักษณะการใช้สัมผัสนี้เป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งที่ใช้ในการแต่งคำประพันธ์ซึ่งเป็นสัมผัสที่ไม่บังคับแต่เพิ่มเพื่อความไพเราะให้แก่ผู้อ่านและผู้ฟัง

จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะคำฉบับสุนทรภู่กับพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสรฉบับภาษาเขมร ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบองค์ประกอบ กลวิธีการประพันธ์ของเรื่อง และศึกษาวิเคราะห์ลักษณะเด่นของเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสร ในฐานะวรรณคดีเขมร เพื่อสร้างความเข้าใจในตัวบทวรรณคดีที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีไทย และนำเสนอความรู้ใหม่ที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการ

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะคำ และพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสรในด้านองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์
2. ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะคำกับพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสรในด้านองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์
3. ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะเด่นของเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสร ในฐานะวรรณคดีเขมร

ขั้นตอนของการศึกษา

1. **ขั้นเตรียมและรวบรวมข้อมูล**
 - 1.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์
 - 1.2 ศึกษารวบรวมข้อมูล เรื่อง พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสร และแปลเอกสารภาษาเขมรเป็นภาษาไทย

2. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 ศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ของเรื่อง ลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร

2.2 ศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ของเรื่อง ลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร

2.3 ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะเด่นของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในฐานะวรรณคดีเขมร

3. ชั้นสรุป

3.1 สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

4. ชั้นเสนอข้อมูล

นำเสนอข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ โดยแบ่งเป็น 8 บท ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร

บทที่ 4 ลักษณะการแปล

บทที่ 5 วิเคราะห์องค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ของเรื่อง ลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร

บทที่ 6 เปรียบเทียบลักษณะวงศ์กับและพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร

บทที่ 7 ลักษณะเด่นของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในฐานะวรรณคดีเขมร

บทที่ 8 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตในการศึกษาข้อมูลด้านเนื้อหาของทั้งสองเรื่องให้เท่ากัน เนื่องจากเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร มีต้นฉบับไม่ครบถ้วนผู้วิจัยจึงกำหนดขอบเขตเนื้อหาของเรื่อง ดังนี้

1. ขอบเขตข้อมูลทางด้านเนื้อหาเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ผู้วิจัยศึกษาจากเอกสารต้นฉบับภาษาเขมร เรื่อง พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1 และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุชีวัต ปัจจุบันเก็บรักษาในแผนกอนุรักษ์ ณ หอสมุดแห่งชาติกัมพูชา (National Library of Cambodia) ในรูปแบบไฟล์ดิจิทัล จำนวน 692 บท

2. ขอบเขตข้อมูลทางด้านเนื้อหาเรื่องลักษณวงศ์ ผู้วิจัยศึกษาจากนิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง ลักษณวงศ์ ฉบับกรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ 4 พุทธศักราช 2558 จำนวน 7 ตอน ตั้งแต่ตอนที่ 1 ท้าวพรหมหัตถ์ประพาสไพร ได้นางยักษ์แปลงเป็นพระชญา กระทั่งถึงตอนที่ 7 ท้าววิรุญมาศรบกับลักษณวงศ์ แล้วต้องสรสิ้นชีพ เนื่องจากเป็นตอนที่เนื้อหาตรงกับเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร ในส่วนเนื้อหาที่เกินนั้นผู้วิจัยจะไม่นำมาศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. นำเสนอความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบของเรื่องและกลวิธีการประพันธ์ของเรื่องลักษณวงศ์ และพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร
2. นำเสนอความรู้เกี่ยวกับลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างกันของวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์กับพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร
3. เผยแพร่คุณค่าที่ปรากฏในเรื่อง พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ในการแปลเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เป็นภาษาไทย ในแต่ละบทนั้นผู้วิจัยจะรักษาค้นหลักชนให้ได้มากที่สุด ยกเว้นในกรณีที่ไม่สามารถหาคำที่มีความหมายใกล้เคียงและถูกต้องตามฉันทลักษณ์ไทยได้ ผู้วิจัยจะใช้คำที่มีความหมายตรงตามคำศัพท์ในภาษาเขมร
2. ในการวิเคราะห์ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างบทประพันธ์ภาษาเขมรพร้อมบทประพันธ์ที่แปลเป็นภาษาไทย และจะถอดความจากคำประพันธ์ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถอ่านเข้าใจได้ง่าย
3. การแปลคำวิสามานยนามผู้วิจัยจะใช้วิธีปริวรรตตามตัวอักษร และอ่านตามอักขรวิธีของภาษาไทย ดังนี้
 - 3.1 ในกรณีที่พยัญชนะตัวตามไม่มีสระ ผู้วิจัยจะใส่เครื่องหมายทัณฑฆาตไว้ที่อักษรตัวสุดท้าย เช่น

ทฺรบุชฺตุ	ปริวรรตเป็น	พรหมหัตถ์
สฺวณฺณหฺมฺมา	ปริวรรตเป็น	สุวรรณอัมพา

3.2 ในกรณีที่เป็นตัวสะกดตัวตามหรือคำซ้อนพยัญชนะที่พยางค์แรกไม่มีรูปสระ ผู้วิจัยจะใส่เครื่องหมายไม้หันอากาศ เช่น

ทฺรบุชฺตุ	ปริวรรตเป็น	พรหมหัตถ์
ลฺกฺษณฺวงศ์	ปริวรรตเป็น	ลักษณวงศ์
สฺวณฺณหฺมฺมา	ปริวรรตเป็น	สุวรรณอัมพา

4. การอ้างอิงต้นฉบับผู้วิจัยจะอ้างโดยใช้ชื่อเรื่อง เล่มที่ และเลขหน้า ตามลำดับ และบทรหัสที่อ้างอิงจะระบุเลขบทไว้หน้าวรรคที่ 1 (วรรคสดับ) เช่น

1	เจ็บบัฏฐกษัตริย์มหาราช ประสูติประสูติประสูติ	มุรณตตตตตตตตตต เลขณณณณณณณณณ (พระลักษณวงส์ พรามเกสสร เล่ม 1, 1)
---	---	--

1	จักแกลงตามเรื่องมีนิทาน พระบาทพรหมทัตต์ทรงฤทธา	ก่อนมีเฝ้าพงศาวงค์กษัตรา เสวยราชย์พาราพาราณสี ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)
---	---	--

5. **ลักษณวงศ์** หมายถึง นิทานคำกลอน เรื่อง ลักษณวงศ์ ประพันธ์โดยสุนทรภู่

6. **พระลักษณวงส์ พรามเกสสร** หมายถึง เรื่องลักษณวงศ์ ฉบับแปลเป็นภาษาเขมร เก็บรักษา ณ หอสมุดแห่งชาติกัมพูชา (National Library of Cambodia)

7. **พระลักษณลีนวงส์** หมายถึง ชื่อตัวละครเอกฝ่ายชายในเรื่อง พระลักษณวงส์ พรามเกสสร

8. การนับจำนวนคำในฉันทลักษณ์ร้อยกรองประเภทกลอน ผู้วิจัยจะเรียกว่า “คำ” แม้ว่า จะเป็นเพียงพยางค์ เช่น

พรหมทัตต์ ก็แห่ห้อมพร้อมพรังนางนารี	ประครองเชิญชวนชิตนางยักษ์ ให้เทวีขึ้นนั่งบัลลังก์รถ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 31)
--	---

ในคำว่า “พรหมทัต” แม้จะเป็นคำเดียวกัน แต่ในการอธิบายผู้วิจัยจะเรียกว่า 3 คำ คือ พรหม 1 คำ, มะ 1 คำ และ ทัต 1 คำ เนื่องจากในการประพันธ์กลอนกำหนดให้ใช้คำ 8 คำ ใน 1 วรรค แต่ในทางปฏิบัติไม่นับเสียงพยางค์ไม่ได้นับเป็นคำ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะวงศ์ฉบับสุนทรภู่กับพระลักสมณวงศ์พราหมณเสสรณับภาษาเขมร ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้ กรอบแนวคิดและทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเอกสารที่นำมาวิเคราะห์ในงานวิจัยครั้งนี้ โดยแบ่งเป็น 4 ประเด็น คือ

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องลักษณวงศ์
2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมณเสสร (ลักษณวงศ์ฉบับภาษาเขมร)
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทย-เขมร
4. กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณคดีไทย-เขมร

ในการนำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเรียงลำดับตามตัวอักษรของชื่อผู้เขียนหรือผู้ศึกษาวิจัย ไม่ได้นำเสนอตามลำดับเวลาของเอกสาร

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องลักษณวงศ์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องลักษณวงศ์ผู้วิจัยรวบรวมจากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึงเรื่องลักษณวงศ์เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวทางการศึกษาที่เคยมีผู้กล่าวถึงและศึกษาว่าได้ศึกษาในด้านทางมาบ้างแล้วโดยแบ่งเป็นสองหัวข้อ คือ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องลักษณวงศ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องลักษณวงศ์

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องลักษณวงศ์

ดร.ณัฏ แก้วนัย¹ กล่าวว่าลักษณวงศ์เป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมแพร่หลายตั้งแต่อดีตซึ่งอยู่ในรูปแบบวรรณกรรมมุขปาฐะและต่อเมื่อนำมาบันทึกเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ในสมุดไทยแล้วยังได้รับความนิยมแพร่หลายมากขึ้นเนื่องจากเป็นกลอนนิทานเหมือนกับกลอนแปดหรือกลอนสุภาพ โดยเฉพาะสำนวนของสุนทรภู่ ที่ได้รับความนิยมอย่างมาก เพราะมีสำนวนกลอนไพเราะ

¹ ดร.ณัฏ แก้วนัย และพัชรี ศรีเพ็ญแก้ว, บรรณาธิการ, สยามปกรณัมปริวรรต เล่ม 2 (นครปฐม: ศูนย์สยามทรรศนศึกษา, 2556), 139.

ระยะหลังจึงมีการจัดพิมพ์เป็นหนังสือและแต่งเป็นบทละครโทรทัศน์ทำให้วรรณกรรมเรื่องลักษณวงศ์เป็นที่นิยมและได้รับการจัดทำเป็นละครโทรทัศน์หลายครั้งกระทั่งปัจจุบัน

นิยะดา เหล่าสุนทร¹ กล่าวว่าลักษณวงศ์เป็นนิทานคำกลอนเรื่องหนึ่งของสุนทรภู่ที่ได้รับความนิยมแพร่หลายไม่แพ้นิทานคำกลอนเรื่องอื่น ๆ เช่น พระอภัยมณี นิทานคำกลอนเรื่องยาวที่สุดในวรรณคดีไทย เรื่องลักษณวงศ์มีเนื้อเรื่องพิเศษไม่เหมือนเล่มอื่น ๆ ตรงที่มีฉากสะท้อนใจที่พระลักษณวงศ์สั่งให้ฆ่าพราหมณ์เกษรซึ่งเป็นนางทิพเกษรเมียของพระองค์เอง

พ.ณ ประมวลวุฒมารค² กล่าวถึงเรื่องลักษณวงศ์ในหนังสือนิทานคำกลอนสุนทรภู่ว่าท่านมหาหริศ เรื่องฤทธิ เป็นผู้ชำระสอบทานต้นฉบับทุกเล่มเท่าที่จะหาได้ เป็นอันว่าวรรณคดีของชาติซึ่งไม่น่าจะสูญไปแต่แรกได้ฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกเล่มหนึ่ง อนึ่งเรื่องโคบุตรและลักษณวงศ์ พิมพ์ไม่หมดสำนวนของสุนทรภู่ โคบุตรพิมพ์เพียงแค่ “ขับนางอำพัน” ลักษณวงศ์แค่ “เปิดโกษาพราหมณ์เกษร”

สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ³ กล่าวถึงเรื่องลักษณวงศ์ในหนังสือสุนทรภู่: อาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาวในประเด็น “ ‘ประเวณีที่ในกายจงหายไป’: เพศ (สภาพ) ที่หายไปในลักษณวงศ์” ว่าสุนทรภู่พยายามนำเสนอแนวคิดใหม่โดยการลองปรับเปลี่ยนขนบวรรณคดีไทยโบราณที่เน้นอิทธิปาฏิหาริย์เป็นความสมจริงมากยิ่งขึ้น เช่น ในเรื่องลักษณวงศ์มีการปรับเปลี่ยนขนบโบราณดังเช่นตอนที่ตัวละครฝ่ายปักษีจะสว่างเกินตัวละครหญิงจากเดิมจะอธิฐานให้กายร้อนแต่เปลี่ยนเป็นการปกปิดซ่อนเร้นของสงวนแทน ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะเด่นที่สุนทรภู่พยายามปรับเปลี่ยนให้ต่างไปจากขนบเดิมที่เคยปฏิบัติ

สำนักวรรณกรรม และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร⁴ กล่าวว่านิทานคำกลอนเรื่องลักษณวงศ์เป็นกวีนิพนธ์ที่มีคุณค่าทั้งด้านเนื้อหาสาระและวรรณศิลป์ เนื้อเรื่องสนุกสนานให้อารมณ์สะท้อนใจแก่ผู้อ่านอยู่หลายตอน จึงเป็นวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่ติดตรึงใจผู้อ่านตลอดมา ด้านเนื้อหาสาระได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง “กรรม” “บาป-บุญ” และ “การสร้าง

¹ นิยะดา เหล่าสุนทร, “ลักษณวงศ์: ภาคสมบูรณ์ที่ไม่สมบูรณ์,” ศิลปวัฒนธรรม 39, 8 (มิถุนายน 2561): 16.

² พ.ณ ประมวลวุฒมารค [นามแฝง], นิทานคำกลอนสุนทรภู่, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สื่อการค้า, 2515), คำนำ.

³ กุสุมา รักษมณี และคณะ, สุนทรภู่: อาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว, (กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี, 2557), 224-253.

⁴ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์, 2558), 12-18.

กุศล” ตลอดทั้งเรื่องแทรกด้วยคำสอนให้ประพฤติดี ละเว้นความชั่ว และสอนให้เห็นผลของการกระทำ

วรรณคดีเรื่องนี้ยังให้คติธรรมและคำสอนซึ่งให้ข้อคิดอันเป็นคุณประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของผู้ยึดปฏิบัติ ทั้งนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องคู่สร้างการกราบไหว้บูชาและตั้งสัตย์อธิฐานบอกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพดาอารักษ์ รวมทั้งความเชื่อเรื่องความฝัน การทำนายฝัน และการทำนายโชคชะตาโดยเฉพาะเรื่องกลางร้ายต่าง ๆ อีกทั้งยังแทรกด้วยวัฒนธรรมประเพณีของคนไทยในอดีต เช่น ธรรมเนียมปฏิบัติในราชสำนัก การแต่งกายและการละเล่นของชาววังรวมถึงประเพณีสำคัญ เช่น พิธีบรมราชาภิเษก พิธีสมโภช การสร้างพระเมรุ พิธีถวายเพลิงพระศพ การละเล่นในงานมหรสพ เป็นต้น อีกทั้งภูมิปัญญาของคนโบราณ อาทิ ยาสมุนไพรพื้นบ้าน นอกจากนี้สุนทรภู่ยังนำตำนานเกี่ยวกับสัตว์มาแทรกไว้ โดยผูกเรื่องให้ตัวละครเป็นผู้ถามและผู้เล่าได้แก่ ตำนานจะเข้ไม่มีลีน กระต่ายกินแต่น้ำค้างในป่า ไม่ชอบกินน้ำที่ท่า และตำนานลายที่ตัวเสือ ซึ่งทำให้วรรณคดีเรื่องนี้ น่าสนใจยิ่งขึ้น

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า เรื่องลักษณะวงศ์เป็นเรื่องเล่ามุขปาฐะที่มีมายาวนาน จนกระทั่งสุนทรภู่ได้นำมาแต่งเป็นกลอนนิทานจึงทำให้ได้รับความนิยมยิ่งขึ้น นิทานคำกลอนเรื่องลักษณะวงศ์ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นสำนวนการประพันธ์ของสุนทรภู่ คือ ตั้งแต่ต้นเรื่องจนถึงตอนทำศพนางทิพย์เกษรเท่านั้น ต่อจากนั้นสันนิษฐานว่าเป็นกวีท่านอื่นแต่งต่อไป โดยสุนทรภู่พยายามปรับเปลี่ยนขนบวรรณกรรมไทยซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นที่มักพบในงานวรรณกรรมของสุนทรภู่

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องลักษณะวงศ์

ฐิติรัตน์ อินธนู¹ ได้ศึกษาวิเคราะห์ตัวละครสำคัญในนิทานคำกลอนสุนทรภู่: การศึกษาด้านมุมมอง พบว่าในส่วนของนิทานคำกลอนเรื่องลักษณะวงศ์ มีมุมมองของตัวละครที่มีต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายในเรื่องผ่านเหตุการณ์สำคัญ 3 เหตุการณ์ คือ

1) เหตุการณ์ท้าวพรหมทัตสั่งประหารนางสุวรรณอำภากับลักษณะวงศ์ สามารถแบ่งตัวละครที่แสดงความคิดเห็นออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เห็นด้วย ได้แก่ท้าวพรหมทัตที่มองว่าการกระทำของนางสุวรรณอำภานั้นผิดอย่างร้ายแรงเพราะค่านิยมในเรื่องความซื่อสัตย์ของสตรี ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย

¹ ฐิติรัตน์ อินธนู, “การวิเคราะห์ตัวละครสำคัญในนิทานคำกลอนสุนทรภู่: การศึกษาด้านมุมมอง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), 38-53.

ได้แก่ สุวรรณอำภา ลักษณะวงศ์และเพชฌฆาต เนื่องจากมองว่าการลงโทษผู้ไม่มีความผิดนั้น เป็นเรื่องไม่สมควร

2) เหตุการณ์ลักษณะวงศ์ลอบรักกับนางยี่สุนั้น ปรากฏมุมมองของตัวละครที่มีผลต่อการลอบรักของลักษณะวงศ์และนางยี่สุนั้น แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เห็นด้วยได้แก่ลักษณะวงศ์และนางยี่สุนั้นซึ่งเป็นผู้กระทำพฤติกรรมดังกล่าว ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยได้แก่ท้าวกรดสุริกาลและนางมณีอัมพรที่มองว่าการลอบรักเป็นเรื่องที่น่าความอับอายมาให้ แต่ในฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยนี้ก็ปรากฏความคิดที่แตกต่างโดยท้าวกรดสุริกาลมองว่าทั้งหญิงและชายที่ลอบรักกันนั้นต่างก็มีความผิด แต่นางมณีอัมพรกลับมองว่าผู้ชายต้องมีความผิดมากกว่าเพราะใช้เล่ห์กลหลอกหลวงผู้หญิง อีกทั้งเหล่าสนมกำนัลก็มองว่าการลอบรักไม่ใช่เรื่องดี ความคิดเห็นที่ตรงกันทั้งฝ่ายไม่เห็นด้วยและฝ่ายผู้เห็นเหตุการณ์นี้ เป็นผลให้ท้าวสุริกาลตัดสินใจจะรบกับลักษณะวงศ์แม้ว่าจะพ่ายแพ้และต้องยอมรับลักษณะวงศ์เป็นลูกเขยในที่สุดก็ตาม

3) เหตุการณ์ลักษณะวงศ์ประหารพราหมณ์เกสร ปรากฏมุมมองของตัวละครเกี่ยวกับการประหารชีวิตนางทิพเกสรนั้น ปรากฏมุมมอง 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เห็นด้วย คือ ลักษณะวงศ์ ที่ประหารนางทิพเกสรเพราะเข้าใจว่าเป็นพราหมณ์หนุ่มที่กระทำผิด เมื่อทราบความจริงว่านางคือหญิงที่ตนรักจึงเกิดความเศร้าเสียใจ นางยี่สุนั้นที่เป็นต้นเหตุของเรื่อง ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย คือ นางทิพเกสร ผู้ประสงเคราะห์กรรม และท้าวกรดสุริกาล นางมณีอัมพร และม้าคูใจลักษณะวงศ์ ต่างก็มองว่าเป็นเพราะความใจร้อนของลักษณะวงศ์ทั้งสิ้น การประหารที่เกิดขึ้นจากความใจร้อนของผู้ตัดสินใจจึงเป็นสิ่งที่นำความเศร้ามาให้

ปิยะทัศน์ย์ เกิดโมฬี¹ ได้ศึกษาวิเคราะห์กลวิธีการใช้วาทศิลป์ในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ ในด้านกลวิธีการสร้างวาทศิลป์ พบ 2 วิธี คือ การสรรคำ และการสรรความ การสรรคำพบว่ามีการสรรคำมาใช้สร้างวาทศิลป์ 3 ประเภท ได้แก่ คำเรียกขาน คำแสดงกริยาอาการ และคำทั่วไป ส่วนการสรรความพบวิธีสร้างวาทศิลป์ในเรื่องการสรรความ 3 รูปแบบ ได้แก่ การใช้สำนวน การใช้โวหาร และการใช้ภาพพจน์

ในด้านกลวิธีการใช้วาทศิลป์ พบว่าสุนทรภู่มีวิธีใช้วาทศิลป์ต่างกันไปตามจุดมุ่งหมาย สามารถแบ่งออกเป็น 3 จุดมุ่งหมาย คือ เพื่อโน้มน้าวและชักจูงใจ เพื่อจรรโลงใจ และเพื่อค้นหาคำตอบ

¹ ปิยะทัศน์ย์ เกิดโมฬี, “การศึกษาวิเคราะห์กลวิธีการใช้วาทศิลป์ในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่” (ปริญญา นิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2550), 251-255.

ยอดดอย บุพศิริ¹ ได้ศึกษาการแก้แค้นและการให้อภัยในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่พบว่า ในส่วนของการแก้แค้นพบสาเหตุของการแก้แค้นแบ่งออกเป็น 4 สาเหตุ คือ เกิดจากตนเองและบุคคลอื่นเป็นที่รักถูกทำร้าย รังแก เกิดจากความผิดหวัง ถูกขัดใจ ไม่พอใจ ไม่ได้ในสิ่งที่ต้องการ เกิดจากการถูกหลอกลวง ทำให้เข้าใจผิดไปทำร้ายผู้อื่น และเกิดจากการเสียบุคคลอื่นเป็นที่รักและเสียของรัก, วิธีการแก้แค้น แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ การแก้แค้นโดยการทำร้ายร่างกาย การแก้แค้นโดยการทำร้ายจิตใจ และการแก้แค้นโดยการทำร้ายร่างกายและจิตใจ และผลของการแก้แค้นแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ผลที่เกิดขึ้นกับผู้ถูกแก้แค้น และผลที่เกิดขึ้นกับผู้แก้แค้น

ในส่วนของการให้อภัยพบสาเหตุของการให้อภัย แบ่งออกเป็น 8 สาเหตุ คือ เกิดจากความรัก การต้องการทดแทนคุณ ความเชื่อเรื่องกรรม ความเมตตา การเข้าใจเหตุการณ์ตามความเป็นจริง การคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตน การมีผู้มาชี้แนะ และการคำนึงถึงสถานภาพของตนเอง, วิธีการให้อภัย แบ่งออกเป็น 4 วิธี คือ การอโหสิกรรม การระงับความโกรธแค้น การไว้ชีวิต และการชุบชีวิต และผลของการให้อภัย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ผลที่เกิดกับผู้ที่ได้รับการให้อภัย และผลที่เกิดกับผู้ให้อภัย

รัตนพล ชื่นคำ² ได้ศึกษาอารมณ์โศก (กรุณารส) ในนิทานคำกลอนเรื่องลักษณะวงศ์ตามทฤษฎีรสของสันสกฤต โดยศึกษาเหตุที่ก่อให้เกิดอารมณ์และผลของอารมณ์พบว่ารสดังกล่าวเป็นรสหลักของเรื่องโดยมีรสรัก (ศฤงคารรส) ช่วยเสริมให้กรุณารสเด่นขึ้นเพื่อแสดงความทุกข์โศกที่เกิดจากการพลัดพรากคร่ำครวญ การพลัดพรากถาวร และการถูกลงโทษ ในส่วนของผลของอารมณ์ดังกล่าวถูกถ่ายทอดผ่านตัวละครที่เป็นมนุษย์และสัตว์

ลำยอง สำเร็จดี³ ได้ศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง สิงห์ไกรภพ โคบุตร ลักษณะวงศ์ และจันทโครบ พบว่าเรื่องสิงห์ไกรภพ โคบุตร และลักษณะวงศ์มีแนวเรื่องใหญ่ และแนวเรื่องย่อยคล้ายคลึงกันมาก มีสาระสำคัญตรงกันทุกประการ จึงเห็นได้ชัดว่าเป็นผลงานของสุนทรภู่ ส่วนจันทโครบมีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากเรื่องอื่น ๆ

¹ ยอดดอย บุพศิริ, “การแก้แค้นและการให้อภัยในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่” (ปริญาณานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2548), 156-157.

² รัตนพล ชื่นคำ, “ ‘เปิดพระโกศมิ่งมิตรพิศพัทธ์ร์ โศกสลักทรวงในฤทัยหมอง’ อ่านอารมณ์โศกในนิทานคำกลอนเรื่องลักษณะวงศ์ของสุนทรภู่ ตามทฤษฎีรสของสันสกฤต,” **จุลสารสาส์นไทย** 2, 1 (29 กรกฎาคม 2557): 53-88.

³ ลำยอง สำเร็จดี, “วิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานคำกลอนสุนทรภู่” (โครงการวิจัย สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม, 2543), 118.

สุภา พูนผล¹ ได้ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องลักษณวงศ์ บัระวงไกลสอน (ฉบับภาคเหนือ) ท้าวสุริวงค์ (ฉบับภาคอีสาน) และพระลัคนาวงศ์ (ฉบับภาคใต้) พบว่าวรรณกรรมทั้ง 4 เรื่องมีเค้าโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกันมากแตกต่างกันที่ชื่อเรื่อง โดยเข้าใจว่าได้รับการถ่ายทอดต่อกันมา ตั้งแต่ทางล้านนาจนมาถึงล้านช้างโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด ต่อมา น่าจะมีความเป็นไปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องท้าวสุริวงค์ของภาคอีสานแพร่กระจายมาสู่ภาคกลาง โดยนำเอาโครงเรื่องหลักมาแต่งให้แตกต่างออกไป อีกทั้งยังนำมาเรียบเรียงใหม่ด้วยลักษณะ คำประพันธ์และภาษาของท้องถิ่นภาคกลาง ส่วนวรรณกรรมของภาคใต้มีรูปแบบคำประพันธ์ เนื้อเรื่อง และสำนวนภาษาคลายคลึงกับของภาคกลางมาก เข้าใจว่าบางส่วนอาจจะใช้วิธีคัดลอกกันมาเนื่องจากปรากฏคำภาษาถิ่นใต้น้อยมาก

สำหรับลักษณะของวรรณกรรมทั้ง 4 เรื่อง เรื่องที่มีลักษณะแตกต่างมากที่สุดก็คือเรื่อง บัระวงไกลสอนฉบับภาคเหนือ เพราะแต่งในรูปแบบของนิทานชาดก มีการกล่าวถึงอดีตวัตถุ คาถา ปัจจุบันวัตถุ และสมโณาน ส่วนเรื่องท้าวสุริวงค์ฉบับภาคอีสานแม้ไม่ได้แต่งในรูปแบบของนิทานชาดก แต่พบว่าผู้แต่งมีการกล่าวอ้างว่าวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นชาดก ส่วนเรื่องลักษณวงศ์ฉบับภาคกลางและเรื่องพระลัคนาวงศ์ฉบับภาคใต้แต่งในรูปแบบของนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ

ด้านแนวคิดหรือแก่นเรื่องพบว่ามีความคิดไปในทิศทางเดียวกัน คือ เน้นให้คนรู้จักกระทำ ความดี ละเว้นความชั่ว ทั้งยังเน้นว่าการขาดสติเป็นหนทางที่นำไปสู่ความวิบัติ ในส่วนของ ลักษณะคำประพันธ์มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองโดยเรื่องบัระวงไกลสอนฉบับภาคเหนือเป็นเรื่องเดียว ที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว ในด้านสำนวนภาษา แม้วรรณกรรมทั้ง 4 เรื่องจะมีความแตกต่างเรื่องภาษาที่ใช้ ซึ่งเป็นภาษาเฉพาะของแต่ละถิ่น แต่ก็พบว่าผู้แต่งมีความสามารถในการใช้ถ้อยคำภาษาและสำนวนโวหารได้เป็นอย่างดี มีการใช้ศิลปะทางภาษาเพื่อให้เกิดสุนทรียภาพ มีการใช้คำที่เรียบง่าย ชัดเจนรวมทั้งสามารถเห็นภาพพจน์และใช้สรรพนามเพื่อบรรยายให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ร่วมไปกับผู้แต่งได้เป็นอย่างดี

ด้านสังคมพบว่า วรรณกรรมทั้ง 4 เรื่องสามารถทำหน้าที่เป็นกระจกสะท้อนภาพความเป็นไปในสังคมได้เป็นอย่างดี ทั้งเรื่องของ ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม และสภาพสังคม แม้ในรายละเอียดย่อยจะมีความแตกต่างกันบ้างซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น แต่โดยภาพรวมแล้วก็พบว่ามีส่วนที่คล้ายคลึงกันมาก

¹ สุภา พูนผล, “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องลักษณวงศ์ บัระวงไกลสอน ท้าวสุริวงค์ และพระลัคนาวงศ์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีไทย) สาขาวรรณคดีไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2551), 460-462.

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการนำนิทานคำกลอนเรื่องลักษณะวงศ์ของสุนทรภู่ มาศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นที่ต่างกันออกไป โดยนำข้อมูลมารวมเป็นชุดแล้ววิเคราะห์ประเด็นใด ประเด็นหนึ่งในฐานะนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ หรือนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับสำนวนท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งพบว่าวรรณกรรมเรื่องลักษณะวงศ์นี้ได้โครงเรื่องมาจากวรรณกรรมท้องถิ่นของไทย ซึ่งถูกส่งต่อและ แต่งขึ้นใหม่หลายสำนวนตามถิ่นนั้น ๆ แต่ยังคงโครงเรื่องเดิมไว้และเป็นที่รู้จักกันมากอีกครั้งในฐานะ นิทานคำกลอนของสุนทรภู่

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร (ลักษณวงศ์ฉบับภาษาเขมร)

เรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร หรือพระลักษณวงศ์ฉบับภาษาเขมรนี้ในภาษาเขมร มีรูปแบบอักขรวิธีการเขียนหรือพิมพ์ที่ต่างกันไป ซึ่งนักวิชาการชาวไทยที่กล่าวถึงเรื่องนี้ต่างใช้ชื่อ ที่ต่างออกไปจากต้นฉบับ คือ เขียนตามชื่อเรื่องในภาษาไทยว่า “ลักษณวงศ์” ดังนั้นเรื่องชื่อเรื่องนี้ ยังลักลั่นกันอยู่บ้าง แต่ไม่ว่าชื่อเรื่องจะเขียนอย่างไรก็ตามแต่หากออกเสียงใกล้เคียงกันและมีเนื้อเรื่อง ที่ตรงกันผู้วิจัยจะนำมารวบรวมในเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เพื่อเป็น ข้อมูลในการศึกษาต่อไป ดังนี้

ประยูร ทรงศิลป์¹ กล่าวถึงเรื่องพระลักษณวงศ์ในเอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานสังคม และวัฒนธรรมเขมร หน่วยที่ 7 หัวข้อวรรณกรรมเขมร ว่าเรื่องพระลักษณวงศ์จัดอยู่ในวรรณกรรม เขมรสมัยกลางประพันธ์โดยออกญาปราชญ์อิบตี (แย้ม) แต่ไม่ปรากฏประวัติของผู้แต่ง

ศานติ ภัคดีคำ² กล่าวถึงเรื่องลักษณวงศ์ ในหนังสือศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร ว่าเรื่องลักษณวงศ์เป็นผลงานของออกญาปราชญ์อิบตี (แย้ม) เจ้ากรมอาลักษณ์ขวา ศักดินา 7000 เรื่องลักษณวงศ์ที่ออกญาปราชญ์อิบตี (แย้ม) นิพนธ์นั้น มีระบุไว้ในตอนต้นเรื่องอย่างชัดเจนว่าแปลจากฉบับภาษาไทย

นอกจากนี้ยังกล่าวอีกว่าเรื่องลักษณวงศ์เป็นศาสตราแลบงอีกเรื่องหนึ่งที่แปลมาจาก นิทานคำกลอนเรื่องลักษณวงศ์ ผลงานของสุนทรภู่ แสดงให้เห็นว่างานวรรณกรรมนิทานคำกลอน ของสุนทรภู่ได้รับความนิยมในกัมพูชา และมีการแปลจากนิทานคำกลอนฉบับภาษาไทยของสุนทรภู่ ไปเป็นศาสตราแลบงภาษาเขมรอีกหลายเรื่อง

¹ คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาพื้นฐานสังคมและวัฒนธรรมเขมร, เอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานสังคม และวัฒนธรรมเขมร (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2562) 7-49.

² ศานติ ภัคดีคำ, ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม เขมร (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554), 147.

สงบ บุญคล้าย¹ กล่าวถึงงานวรรณกรรมและผู้แต่งในสมัยอาณาจักรขอมฝรั่งเศสหรือสมัยอาณาจักรเขมรว่าเรื่องพระลักษณวงศ์ แต่งโดยอธิการวัดแพรกประดาก เมื่อปี พ.ศ.2433

ลี ฐามเตง² (ลี ฐายเตง) ได้กล่าวถึงวรรณกรรมสมัยอาณาจักรขอม (มหกรรมสุโขทัยมหานกฏกต) ประมาณปี ค.ศ.1864-1953 ว่าเป็นสมัยที่เขมรเพิ่งได้รับอิสระทำให้กวีมีจำนวนไม่มากนัก ทั้งกวีในสมัยนั้นมักจะนิพนธ์และบันทึกเรื่องที่แต่งลงในสมุดข่อย อักษรวิธีก็ต่างไปจากปัจจุบัน วรรณกรรมสมัยนี้หลายเรื่องไม่ปรากฏผู้แต่ง แต่มีเรื่องที่สามารถระบุผู้แต่งและปีที่แต่งได้ เช่น เรื่องพระลักษณวงศ์ (พระเชษฐภคินี) ประพันธ์โดยเจ้าอธิการวัดแพรกประดาก (วิสุทธิเทพรณนท) เมื่อปี ค.ศ.1890

จากข้อมูลข้างต้นทำให้ทราบว่าในพระราชอาณาจักรขอมพูมามีวรรณคดีเรื่อง ลักษณวงศ์ แต่มีความเห็นที่ต่างกันโดยศานติ ภักดีคำ กล่าวว่า เป็นวรรณคดีกรรมที่แปลจากภาษาไทยเป็นภาษาเขมรโดยออกญาปราชญ์อธิบดี (แย้ม) ในขณะที่ สงบ บุญคล้าย และลี ฐามเตง กล่าวว่า เรื่องพระลักษณวงศ์ประพันธ์โดยเจ้าอธิการวัดแพรกประดาก

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมไทย-เขมร

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมไทย-เขมร เป็นส่วนหนึ่งในการช่วยอธิบายลักษณะและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมไทยกับวรรณกรรมที่เขมรที่มีการรับเอาอิทธิพลจากไทยไปยังเขมร ซึ่งอาจช่วยให้เห็นลักษณะสำคัญในการศึกษาวรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลไทยและแนวทางในการศึกษาวรรณกรรมที่เขมรได้รับจากไทย

กาญจนา นาคสกุล³ กล่าวว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแต่โบราณยืนยันว่าไทยเป็นฝ่ายรับวัฒนธรรมของเขมร แต่ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์แสดงให้เห็นว่าเขมรในระยะหลังยอมรับวัฒนธรรมไทยมากขึ้น เขมรถือไทยเป็นแบบอย่างทั้งทางวิชาการ การปกครอง ขนบธรรมเนียม ตลอดจนศิลปกรรมและนาฏกรรม มีเจ้าเขมรหลายองค์เข้ามาศึกษาภาษาและวิชาความรู้ต่าง ๆ ในเมืองไทย ในเขมรคนที่พูดภาษาไทยได้ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รู้ คนเขมรจึงชอบ

¹ สงบ บุญคล้าย, วรรณกรรมเขมร (กรุงเทพฯ: พระรามศรีเอชเอ็น, 2558), 261.

² ลี ฐายเตง, มหกรรมสุโขทัย, เศษุตต์ 2 (กรุงเทพฯ: เศษุตต์, 1960), 158-163.

³ กาญจนา นาคสกุล, “คำสันนิษฐานในภาษาไทยที่มีมูลรากเป็นคำภาษาเขมร”. (ปริญาญามหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2501-2502), 79.

พูดภาษาไทย ดังนั้นจึงปรากฏว่าคำไทยเข้าไปอยู่ในภาษาเขมรมากและเป็นคำใช้ทุกอย่างในภาษาเขมร ทั้งนี้แสดงให้เห็นถึงนัยของอำนาจทางการปกครองที่ทำให้ไทยกลายเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม

บัญญัติ สาลี¹ กล่าวถึงวรรณกรรมเขมรสมัยกลาง คือ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19-23 ว่า วรรณกรรมสมัยนี้ เขมรน่าจะได้รับอิทธิพลวรรณกรรมจากไทยและประเทศอื่น ๆ ในแถบเอเชียได้หลายเรื่อง มีหลายเรื่องที่มีชื่อเรื่องเหมือนวรรณกรรมไทยในสมัยนี้ เช่น เรื่อง พระจันทโครพ ดาวเรือง พระสมุท และสุคนธ์ทอง เป็นต้น

ศานติ ภักดีคำ² กล่าวถึงความสัมพันธ์วรรณคดีไทย - เขมร พ.ศ.2325-2447 ว่าเป็นช่วงที่วรรณคดีของทั้งสองประเทศมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก อันเนื่องมาจากเป็นช่วงเวลาที่มีพระราชวงศ์กัมพูชาเสด็จเข้ามาประทับในกรุงเทพมหานครหลายพระองค์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 1 - 4 ของไทย ได้แก่ พระองค์เอง (สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี) พระองค์ด้วง (สมเด็จพระศรีรักษ์รามาศรีราชินิ) พระองค์ราชาวดี (สมเด็จพระนโรดมบรมรามเทวาวตาร) และพระองค์ศรีสวัสดิ์ (สมเด็จพระศรีสวัสดิ์ หรือ สีสวัสดิ์)

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์กษัตริย์เขมรทั้ง 4 พระองค์ เคยเข้ามาประทับในกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเวลานานก่อนการสถาปนาออกไปเป็นกษัตริย์กัมพูชา เช่น สมเด็จพระศรีรักษ์รามาศรีราชินิ (พระองค์ด้วง) เคยประทับอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลากว่า 25 ปี สมเด็จพระนโรดมบรมรามเทวาวตาร (พระองค์ราชาวดี) เคยผนวชอยู่วัดบวรนิเวศในสมัยรัชกาลที่ 4 กษัตริย์กัมพูชา ทั้ง 2 พระองค์นี้น่าจะมีบทบาทมากที่สุดในการทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยกับวรรณคดีเขมร

ศานติ ภักดีคำ³ กล่าวถึงศาสตราแลบงที่มาจากวรรณกรรมไทย เป็นวรรณกรรมเขมรที่อาจกล่าวได้ว่ามีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมไทยโดยตรง วรรณกรรมเขมรกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีกระบู้ไว้ในเรื่องอย่างชัดเจนว่าแปล หรือนำโคลงเรื่องมาจากวรรณคดีไทย ศาสตราแลบงบางเรื่องแม้ไม่ระบุที่มาว่ามาจากวรรณกรรมไทย แต่เป็นเรื่องที่มีหลักฐานว่าเป็นวรรณกรรมไทย ก็น่าจะนำมาจัดรวมไว้ในกลุ่มนี้ด้วย เช่น เรื่องพระอภัยมณี แปลมาจากนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่

¹ บัญญัติ สาลี, วรรณกรรมเขมรปัจจุบัน (มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์, 2551), 13.

² ศานติ ภักดีคำ, ความสัมพันธ์วรรณคดีไทย-เขมร (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550), 82.

³ ศานติ ภักดีคำ, ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554), 145.

จากข้อมูลข้างต้นทำให้ทราบว่าไทยและกัมพูชามีความสัมพันธ์กันในด้านวรรณกรรม โดยเด่นชัดที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งเป็นยุคที่กัมพูชายอมรับไทยในฐานะที่เป็นชาติที่มี วิทยาการเจริญก้าวหน้าโดยการเรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ จากไทย ทั้งยังมีการส่งชนชั้นสูงของกัมพูชา เข้ามาเรียนในประเทศไทยแม้กระทั่งกษัตริย์กัมพูชาบางพระองค์ยังทรงเคยเข้ามาเรียนในประเทศไทย ก่อนที่จะทรงนิวัติกลับไปครองราชย์ที่ประเทศของพระองค์ วรรณกรรมในช่วงรัชกาลของพระองค์ จึงเห็นอิทธิพลของวรรณกรรมไทยได้อย่างชัดเจน

กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณกรรม

กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณกรรมนี้เป็นการ รวบรวมแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่มีผู้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณกรรม เรื่องต่าง ๆ โดยผู้วิจัยเห็นว่าสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบเรื่อง พระลักษณะวงศ์กับพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสกสรได้ ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อ ประยุกต์กรอบแนวคิดและทฤษฎีเพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบด้วยวรรณกรรมต่อไป

วัฒนชัย หมั่นยิ่ง¹ ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบรายยาวมหาเวสสันดรชาดก กับมหาเวสสันดรชาดกภาษาเขมร ฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย โดยใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎี ในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบ ดังนี้

- 1) วิเคราะห์ในด้านเนื้อหา โดยศึกษาในด้านเนื้อเรื่อง โครงเรื่อง สารัตถะหรือแก่นเรื่อง ตัวละคร และฉากหรือสถานที่
- 2) วิเคราะห์ในด้านกลวิธีการแต่ง โดยศึกษาในด้านกลวิธีการเล่าเรื่อง และกลวิธี การดำเนินเรื่อง
- 3) วิเคราะห์ในด้านการใช้ภาษา โดยศึกษาในด้านการใช้ถ้อยคำ การใช้โวหาร และการใช้ ภาพพจน์

¹ วัฒนชัย หมั่นยิ่ง, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบรายยาวมหาเวสสันดรชาดกกับมหาเวสสันดร ชาดกภาษาเขมร ฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2555), 51.

ศานติ ภัคดีคำ¹ ได้ศึกษาเปรียบเทียบกาพย์เขมรฉบับพระหริรักษ์รามมา (พระองค์ด้วง) และกาพย์คำกลอนฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) โดยใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบ ดังนี้

- 1) จุดมุ่งหมายในการประพันธ์ โดยศึกษาในด้านจุดมุ่งหมายที่ใช้เพื่อเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนา จุดมุ่งหมายในการสั่งสอน และจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิง
- 2) การเปรียบเทียบรูปแบบของกาพย์เขมรและกาพย์คำกลอน โดยศึกษาเปรียบเทียบในด้านของลักษณะคำประพันธ์
- 3) การเปรียบเทียบโครงเรื่องกาพย์เขมรและกาพย์คำกลอน
- 4) การเปรียบเทียบแก่นเรื่องกาพย์เขมรและกาพย์คำกลอน
- 5) การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องกาพย์เขมรและกาพย์คำกลอน โดยได้แบ่งส่วนประกอบหลักของเนื้อเรื่องออกเป็น 3 ส่วน เพื่อศึกษาในด้านอารมณ์ภกถา เนื้อเรื่อง และบทสรุป
- 6) การเปรียบเทียบตัวละครในกาพย์เขมรและกาพย์คำกลอน
- 7) การเปรียบเทียบฉากในกาพย์เขมรและกาพย์คำกลอน

สุภา พูนผล² ได้ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องลักษณวงศ์ บัรระวงไกลสอน ท้าวสุริวงศ์ และพระลักษณวงศ์ โดยใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการวิเคราะห์ ดังนี้

- 1) ลักษณะคำประพันธ์
- 2) แก่นเรื่อง
- 3) โครงเรื่องและการดำเนินเรื่อง
- 4) ฉาก
- 5) ตัวละคร
- 6) สำนวนภาษา ภาพพจน์
- 7) รสวรรณคดี

¹ ศานติ ภัคดีคำ, “การศึกษาเปรียบเทียบกาพย์เขมรฉบับพระหริรักษ์รามมา (พระองค์ด้วง) และกาพย์คำกลอนฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน)” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541), 57-121.

² สุภา พูนผล, “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องลักษณวงศ์ บัรระวงไกลสอน ท้าวสุริวงศ์ และพระลักษณวงศ์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีไทย) สาขาวรรณคดีไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2551), 63-342.

ในส่วนการเปรียบเทียบวรรณกรรมทั้ง 4 เรื่อง ใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการวิเคราะห์ ดังนี้

- 1) รูปแบบ
- 2) เนื้อหา โดยศึกษาในด้านลำดับเนื้อหาของวรรณกรรม ชื่อตัวละครสำคัญ และชื่อสถานที่และสิ่งของ
- 3) ภาษา
- 4) อนุภาคเด่นที่ปรากฏในเรื่อง โดยศึกษาในด้าน การกำเนินและลักษณะพิเศษของตัวละครเอกฝ่ายหญิง การแปลงกายของตัวละครฝ่ายปฏิกษ์เพื่อลวงหลอก อาวุธวิเศษ สัตว์มหัศจรรย์ สิ่งบอกเหตุของเทวดาผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลือ การฝากสิ่งของเพื่อเป็นสัญญาณให้ติดตาม เหตุมหัศจรรย์ เพื่อไม่ให้อีกฝ่ายล่วงเกิน การสร้างเรื่องลวงจากตัวละครฝ่ายปฏิกษ์ การต่อสู้ที่มหัศจรรย์ ระหว่างพี่น้อง การปลอมตัวจากเพศหญิงให้กลายเป็นเพศชาย การคืนร่างเดิม และการฟื้นคืนชีพของตัวละคร

สุภาวดี เพชรเกต¹ ได้ศึกษาเปรียบเทียบพระอภัยมณีฉบับล้านนา กับพระอภัยมณีฉบับสุนทรภู่ โดยใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการวิเคราะห์ ดังนี้

วิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณคดีและศึกษาเปรียบเทียบ โดยใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎี ดังนี้

- 1) ประวัติการแต่ง โดยศึกษาในด้าน ต้นฉบับพระอภัยมณีฉบับล้านนา และเนื้อเรื่องพระอภัยมณีฉบับล้านนา
- 2) องค์ประกอบของวรรณคดี โดยศึกษาในด้านฉันทลักษณ์และรูปแบบคำประพันธ์ โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก ภาษาและสำนวนโวหาร

¹ สุภาวดี เพชรเกต, “การศึกษาเปรียบเทียบพระอภัยมณีฉบับล้านนากับพระอภัยมณีฉบับสุนทรภู่” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 2557), 31-134.

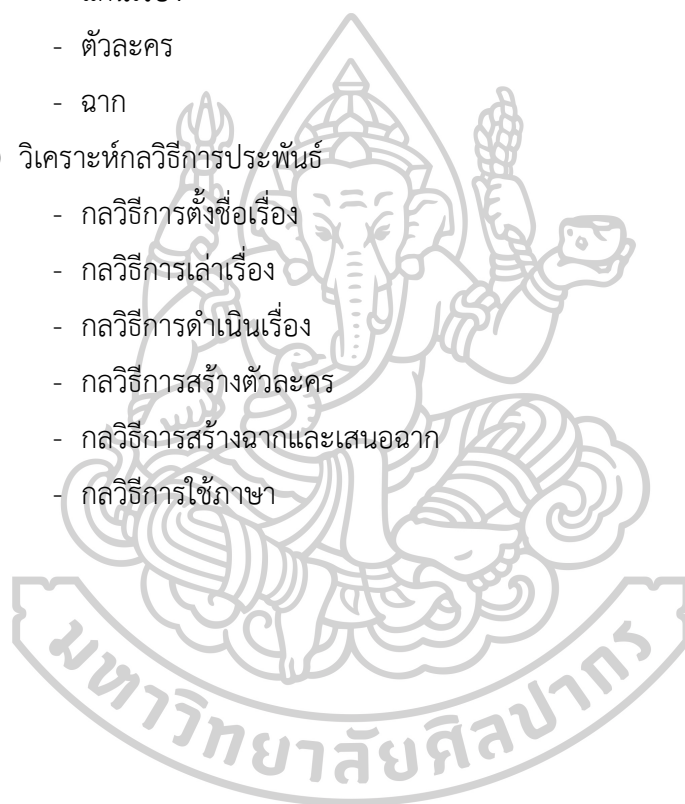
จากข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยประมวลกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ และเปรียบเทียบวรรณกรรมไทย-เขมร และวรรณกรรมของสุนทรภู่ เพื่อนำมาใช้วิเคราะห์ องค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ของวรรณกรรม โดยผู้วิจัยใช้แนวคิดและทฤษฎีในการวิเคราะห์ องค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ของเรื่องลักษณวงศ์ และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ดังนี้

1) วิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรม

- ลักษณะคำประพันธ์
- โครงเรื่อง
- แก่นเรื่อง
- ตัวละคร
- ฉาก

2) วิเคราะห์กลวิธีการประพันธ์

- กลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง
- กลวิธีการเล่าเรื่อง
- กลวิธีการดำเนินเรื่อง
- กลวิธีการสร้างตัวละคร
- กลวิธีการสร้างฉากและเสนอฉาก
- กลวิธีการใช้ภาษา

บทที่ 3

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์และพระลักษมณวงศ์ พราหมเกสสร

ในการศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณวงศ์ฉบับสุนทรภู่กับพระลักษมณวงศ์ พราหมเกสสรฉบับภาษาเขมร ผู้วิจัยจะศึกษาและนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์และพระลักษมณวงศ์ พราหมเกสสร เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์องค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ในลำดับต่อไป โดยในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลในหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่อง ลักษณวงศ์
2. ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่อง พระลักษมณวงศ์ พราหมเกสสร

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่อง ลักษณวงศ์

1. ภูมิหลังของเรื่อง

เรื่องลักษณวงศ์เป็นเรื่องที่ไม่มีประวัติปรากฏว่าเป็นนิทานพื้นบ้าน ตำนาน หรือเป็นชาดก แต่จากการศึกษาของสุภา พูนผล¹ ที่ได้ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องลักษณวงศ์ (ฉบับสุนทรภู่) บัระวงไกลสอน (ฉบับภาคเหนือ) ท้าวสุริวงค์ (ฉบับภาคอีสาน) และพระลักษณวงศ์ (ฉบับภาคใต้) พบว่าวรรณกรรมทั้ง 4 เรื่องมีเค้าโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกันมากเพียงแต่แตกต่างกันที่ชื่อเรื่องเท่านั้น โดยปรากฏอยู่ทุกภาคในประเทศไทย ทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะ ลายลักษณ์ รวมถึงการแสดง โดยเข้าใจว่าน่าจะได้รับการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา ตั้งแต่ล้านนาจนถึงล้านช้างซึ่งมีดินแดนที่อยู่ใกล้เคียงกัน ต่อมาน่าจะมีความเป็นไปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องท้าวสุริวงค์ของภาคอีสานแพร่กระจายมาสู่ดินแดนภาคกลางโดยนำโครงเรื่องหลักมาแต่งเติมเสริมต่อเรื่องให้แตกต่างออกไป อีกทั้งยังนำมาเรียบเรียงใหม่ด้วยลักษณะคำประพันธ์และภาษาของท้องถิ่นภาคกลาง

เรื่องลักษณวงศ์ฉบับที่แพร่หลายและเป็นที่รู้จักกันมาก คือ ฉบับที่เป็นสำนวนของสุนทรภู่ ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ทั้งนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในหนังสือประวัติสุนทรภู่ ตอนที่กล่าวถึงเรื่องลักษณวงศ์ว่า

¹ สุภา พูนผล, “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องลักษณวงศ์ บัระวงไกลสอน ท้าวสุริวงค์ และพระลักษณวงศ์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีไทย) สาขาวรรณคดีไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2551), 460.

...พิเคราะห์ดูเห็นเป็นสำนวนกลอนสุนทรภู่แต่งแต่ 9 เล่มสมุดไทย (เพียงม้าตามไปเห็นศพนางเกสร) ต่อนั้นดูเป็นสำนวนผู้อื่นแต่งตามกลอนสุภาพอีก 7 เล่มแล้วแต่งเป็นบทละครต่อไปอีก 23 เล่ม รวมเป็น 39 เล่มสมุดไทย ในฉบับที่พิมพ์ขายมีกลอนนำหน้าว่าเป็นของแต่งถวายเจ้านาย แต่กลอนนั้นเห็นได้ว่าตัดเอากลอนที่มีอยู่ข้างต้นเรื่องโคบุตรมาดัดแปลง น่าสงสัยว่าจะเป็นของผู้อื่นเอามาเติมเข้าต่อชั้นหลังเพียงจะให้มิชื่อสุนทรภู่ปรากฏในหนังสือนี้¹

จากข้อมูลหลักฐานที่มีพบว่าเรื่องลักษณะวงศ์นี้เดิมที่เป็นสำนวนของสุนทรภู่แต่งไว้ แต่สุนทรภู่แต่งไว้ถึงแค่เพียงตอนม้าตามไปเห็นศพนางเกสรเท่านั้น หลังจากนั้นก็มีผู้อื่นแต่งต่อไปทั้งสำนวนที่เป็นกลอนสุภาพ (กลอนแปด) และกลอนบทละคร นอกจากนี้ในลิลิตมหามกุฏบรมราชานุสรณ์ พระนิพนธ์ในกรมพระนครานุรักษ์ เจ้าอาวาสวัดราชบพิธฯ ปรากฏข้อความที่ทำให้เข้าใจว่าสุนทรภู่ได้นำเรื่องจริงสอดแทรกเข้าไปในเรื่องลักษณะวงศ์ด้วย ดังปรากฏในโคลงอยู่ 2 บทว่า

๑ ฟ้ามกุฏสุดสวาทน้อง	นางสุดา อารีท่าน
นามพระองค์นฤมล	เมื่อน้อย
ชิงสิ้นพระชนมายุ	เมื่ออภิเษก ษกรมเอย
ยามสดับปรภณท์อนละห้อย	เหิมหวลฯ
๑ ทรงกำสรवलส่อน้ำ	เนตรคลอ เนตรท่าน
จับจิตจนสุนทร	ภูเฝ้า
เฉลยลักษณะวงศ์กรอ	กลอนเปรียบ ภิปรายเอย
เยาว์อยู่ยืนผู้เฒ่า	ถึงเถิง ²

กรมพระนครานุรักษ์ เจ้าอาวาสวัดราชบพิธฯ เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ทรงได้ยินผู้ใหญ่เล่าว่าเจ้าฟ้ามงกุฏ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงคุ้นเคยกับพระองค์เจ้าหญิงนฤมล และเมื่อพระองค์เจ้าหญิงนฤมลสิ้นพระชนม์เสียในขณะที่พระองค์ยังทรงผนวชอยู่ เมื่อเสด็จเข้าไปสดับปรภณท์ทรงมีความโศกเศร้าน้ำพระเนตรคลอ สุนทรภู่ได้นำเหตุการณ์นี้ไปแต่งสอดแทรกในเรื่องลักษณะวงศ์ ตอนที่พระลักษณะวงศ์ครวญถึงนางทิพเกสรซึ่งเป็นนมเหสีของพระองค์ จึงไปเปิดพระโกศเมื่อเห็นศพนางทิพเกสร พระลักษณะวงศ์ยิ่งเศร้าโศกน้ำพระเนตรไหลตกลงมาถูกศพและคร่ำครวญถึงนางทิพเกสร

¹ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์, 2558), คำนำ.

² พ.ณ ประมาญมารค [นามแฝง], ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ (ฉบับปรับปรุง) (กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี, 2553), 158-159.

นอกจากนี้สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กล่าวถึงเรื่องลักษณะวงศ์ว่า

เรื่องลักษณะวงศ์นี้ได้รับความนิยมและมีการเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง โดยกรมศิลปากรได้นำนิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง ลักษณะวงศ์ ตรวจสอบชำระจากต้นฉบับสมุดไทยโดยนายหรีด เรื่องฤทธิ พิมพ์และเผยแพร่ครั้งแรกเมื่อปี พุทธศักราช 2501 ต่อมาเมื่อปีพุทธศักราช 2514 กรมศิลปากรได้อนุญาตให้พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ และพิมพ์รวมเล่มในหนังสือ “รวมนิทาน สุภาสิต และบทเห่กล่อมของสุนทรภู่” เมื่อปีพุทธศักราช 2529 และปัจจุบันได้มีการจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งที่ 4 โดยกรมศิลปากร เมื่อปีพุทธศักราช 2558 โดยนางพันธุอร จงประสิทธิ์ ได้ตรวจสอบเพิ่มเติมจากเอกสารต้นฉบับสมุดไทย พร้อมทั้งปรับอักขรวิธีและอธิบายศัพท์เพิ่มเติม¹

นอกจากเรื่องลักษณะวงศ์สำนวนของสุนทรภู่แล้ว ยังมีวรรณกรรมวัดเกาะเรื่องลักษณะวงศ์ที่ตีพิมพ์วางจำหน่ายในช่วงประมาณปีพุทธศักราช 2438 - 2469 ปัจจุบันเว็บไซต์หนังสือเก่าชาวสยาม โดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)² ได้นำมาเผยแพร่ทั้งหมด 29 เล่ม คือ เล่มที่ 10, 11, 13-27 และ 29-40 โดยเล่มที่ 10, 11, 13, 15 และ 16 ระบุว่าเป็นผลงานการประพันธ์ของสุนทรภู่ ส่วนเล่มอื่นไม่ได้รับระบุว่าเป็นผลงานการประพันธ์ของสุนทรภู่หรือกวีท่านใด แต่จากการพิจารณาเนื้อหาพบว่าเนื้อหาดังกล่าวต่างจากนิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง ลักษณะวงศ์ ที่กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ 4 พุทธศักราช 2558 เนื้อหาที่พบนั้นเป็นตอนหลังจากนิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง ลักษณะวงศ์ คือ เป็นตอนต่อจากพิธิถวายเพลิงพระศพนางทิพเกสรและดำเนินเนื้อเรื่องไปจนถึงรุ่นลูกของพระลักษณะวงศ์ที่ออกตามหาพระบิดา จึงไม่อาจทราบได้ว่าเรื่องลักษณะวงศ์ที่โรงพิมพ์วัดเกาะ หรือโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญพิมพ์เผยแพร่นี้เป็นสำนวนของสุนทรภู่ทั้งหมดหรือเป็นสำนวนที่แต่งเพิ่มเติมต่อจากของสุนทรภู่

เรื่องลักษณะวงศ์เป็นเรื่องที่สันนิษฐานว่ารู้จักกันทั่วไปในอดีต จึงพบวรรณกรรมเรื่องนี้อยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ เช่น เอกสารสมุดไทยเรื่องลักษณะวงศ์ที่วัดโพธิญาณ ตำบลหัวรอ อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก เนื้อหากล่าวถึงบุตรของนางกินรีทั้งห้ามาลาพระมารดาเพื่อจะออกไปตามหาพระลักษณะวงศ์ผู้เป็นพระบิดา จนได้พบกับเกสรสุริยวงศ์ซึ่งลาทำวานาคาเพื่อออกตามหาพระลักษณะวงศ์

¹ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสัน เพรส โพรดักส์, 2558), คำนำ.

² ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), วรรณกรรมวัดเกาะ เข้าถึงเมื่อ 21 กันยายน 2561, เข้าใจได้จากจาก http://www.sac.or.th/databases/siamrarebooks/th/website/oldbook/subbook_sort/43/100/400/1000.

ผู้เป็นบิดาเช่นกัน และได้ต่อสู้กันจนภายหลังจึงรู้ว่าเป็นพี่น้องกันจึงชวนกันเดินทางไปตามหาพระบิดาด้วยกันและได้พบกับนางทิพเกษรซึ่งบวชเป็นพรหมณ์ และเอกสารสมุดไทยเรื่องลักษณะวงศ์ วัดตองปุ อำเภอมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี มีเนื้อความตั้งแต่ยักษ์จับพระมารดาของพระลักษณะวงศ์ไป พระลักษณะวงศ์ตื่นมาไม่พบพระมารดาจึงออกตามหาจึงได้พบนางทิพเกษรและเรียนวิชากับพระฤๅษี จนกระทั่งถึงตอนพระลักษณะวงศ์ไปตามหาพระมารดาที่เมื่อนครราช¹

2. ประวัติผู้ประพันธ์

พระสุนทรโวหารหรือที่รู้จักกันในชื่อสุนทรภู่ (มาจากราชทินนามว่า “สุนทรโวหาร” รวมกับชื่อเดิมว่า “ภู่” เป็นสุนทรภู่) เป็นกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีของชาวไทย เนื่องจากจากแบบเรียนวิชาภาษาไทยได้นำผลงานของท่านมาให้ศึกษาหลายเรื่องอีกทั้งยังเป็นบุคคลสำคัญที่ได้รับการยกย่องจากนานาชาติ มีประวัติดังนี้

ชาติกำเนิด

สุนทรภู่เกิดเมื่อวันจันทร์ เดือน 8 ขึ้น 1 ค่ำ ปีมะเมีย จุลศักราช 1148 เวลา 2 โมงเช้า² ตรงกับวันที่ 26 มิถุนายน 2329 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สถานที่เกิดสันนิษฐานว่าน่าจะอยู่บริเวณด้านเหนือของพระราชวังหลัง (ปัจจุบันคือบริเวณสถานีรถไฟบางกอกน้อย) ในส่วนของบิดามารดานั้นไม่ปรากฏข้อมูลที่ชัดเจน โดยฝ่ายบิดานักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นชาวบ้านกร่ำ อำเภอกลาง จังหวัดระยอง³ ส่วนมารดาสันนิษฐานว่าอพยพมาจากกรุงศรีอยุธยาสมัยเสียกรุงมาตั้งรกรากอยู่ที่กรุงธนบุรี⁴ และน่าจะเข้ามาหลวงเดิมในพระราชวังหลัง เพราะเมื่อหย่าร้างกับสามีแล้วจึงสามารถกลับเข้ามาถวายตัวเป็นแม่นมของพระองค์เจ้าหญิงจก⁵ พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมพระอนุรักษ์เทเวศร์ได้ และด้วยเหตุนี้สุนทรภู่จึงได้ถวายตัวเป็นข้าในกรมพระราชวังหลังตั้งแต่นั้น

¹ ตรีณ์ แก้วนัย และพัชรี ศรีเพ็ญแก้ว, บรรณาธิการ, สยามปรกรณ์ปริวรรต เล่ม 2 (นครปฐม: ศูนย์สยามทรรศนศึกษา, 2556), 147.

² พ.ณ ประมาญมารค [นามแฝง], ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ (ฉบับปรับปรุง) (กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี, 2553), 47.

³ มุลินธิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา, นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 2 ชื่อผู้แต่ง (กรุงเทพฯ: มุลินธิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา, 2553), 266.

⁴ เรื่องเดียวกัน

⁵ พ.ณ ประมาญมารค [นามแฝง], ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ (ฉบับปรับปรุง), 47.

ชีวิตและการงาน

สุนทรภู่เมื่อเจริญวัยได้รับการศึกษาที่วัดชีปะขาว (วัดศรีสุदारาม) ริมคลองบางกอกน้อย ภายหลังได้รับราชการเป็นมหาดเล็กในกรมพระราชวังหลังและลอบคบหากับนางในชื่อว่าจัน เมื่อความทราบถึงพระราชวังหลังจึงต้องโทษจำคุก ภายหลังพ้นโทษ เมื่อปี พ.ศ. 2349 สุนทรภู่ได้เดินทางไปราชการที่จังหวัดระยองและพบกับบิดาที่บวชอยู่ จึงได้แต่งนิราศเมืองแกลง ซึ่งเป็นนิราศเรื่องแรกของสุนทรภู่

สุนทรภู่เมื่อกลับมารับราชการก็ได้รับพระราชทานนางจันให้เป็นภรรยา และได้เป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอาภรณ์ และได้แต่งสวัสดิรักษาคำกลอนถวาย นอกจากนี้ยังได้รับใช้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโดยการตอบพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์เป็นที่ถูกพระทัยจึงได้ร่วมถวายความคิดเห็นเกี่ยวกับบทพระราชนิพนธ์หลายครั้งและหลายเรื่องอีกทั้งยังได้เป็นหนึ่งในคณะผู้ร่วมแต่งเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ด้วยเหตุนี้จึงได้รับพระราชทานยศในเวลาต่อมา ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สุนทรภู่ได้ออกอุปสมบทเป็นระยะเวลาประมาณ 18 ปี ซึ่งในขณะบวชก็ยังได้ถวายงานเจ้านายพระองค์ต่าง ๆ อยู่เสมอ เช่น เป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ (เจ้าฟ้ากลาง) และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าปิ๋ว (เจ้าฟ้าปิ๋ว) อีกทั้งในระหว่างบวชก็ได้แต่งงานประพันธ์อีกหลายเรื่อง เช่น นิราศภูเขาทอง รำพันพิลาป เป็นต้น

ภายหลังสุนทรภู่ได้ลาสิกขาบวชออกและเข้ารับราชการอยู่กับสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ภายหลังพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เจ้าฟ้ามงกุฎเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ขึ้นเป็น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สุนทรภู่จึงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้ากรมอาลักษณ์ฝ่ายพระราชวังบวร โดยมีบรรดาศักดิ์เป็น พระสุนทรโวหาร และได้รับราชการจนถึงแก่อนิจกรรมเมื่อปี พ.ศ. 2398

เกียรติประวัติและผลงาน

สุนทรภู่ได้รับการประกาศยกย่องเกียรติคุณให้เป็นบุคคลสำคัญที่มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมระดับโลก โดยองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) เนื่องในวาระครบรอบ 200 ปีเกิดของสุนทรภู่ เมื่อปี พ.ศ. 2529 โดยสุนทรภู่มีผลงานแบ่งตามประเภท ดังนี้

นิราศ

- นิราศเมืองแกลง
- นิราศพระบาท

- นิราศภูเขาทอง
- โคลงนิราศสุพรรณ
- นิราศวัดเจ้าฟ้า
- นิราศอิเหนา
- นิราศพระปฐม
- รำพันพิลาป
- นิราศเมืองเพชร

นิทานคำกลอน

- โคบุตร
- พระอภัยมณี
- กาพย์พระไชยสุริยา
- ลักษณะวงศ์
- สิ่งทไตรภพ
- จันทโครบ

สุภาษิต

- สวัสดิรักษาคำกลอน
- เพลงยาวถวายโอวาท
- สุภาษิตสอนหญิง

กลอนบทละคร

- บทละครเรื่องอภัยนุราช

บทเสภา

- บทเสภา เรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอน กำเนิดพลายงาม
- เสภาพระราชพงศาวดาร

บทเห่กล่อมพระบรรทมและเรื่องจับระบำ

- บทเห่เรื่องจับระบำ
- บทเห่เรื่องกาเกี

- บทเห่เรื่องพระอภัยมณี
- บทเห่เรื่องโคบุตร

3. ลักษณะทางกายภาพ

เอกสารเรื่องลักษณะวงศ์ที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากหนังสือนิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง ลักษณะวงศ์ ฉบับกรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ 4 พุทธศักราช 2558 มีทั้งหมด 20 ตอน¹ ดังนี้

ตอนที่ 1	ท้าวพรหมทัตประพาสาไพร ได้นางยักษ์แปลงเป็นพระชายา
ตอนที่ 2	ท้าวพรหมทัตตรัสสั่งประหารพระมเหสีและพระราชาโอรส แต่เพชรฆาตปล่อยไป
ตอนที่ 3	นางสุวรรณอำภากับลักษณะวงศ์เดินดงขณะบรรทม ท้าววิรุณมาศปลุกนางแล้วพาไปเมืองมยุรา
ตอนที่ 4	ลักษณะวงศ์ตามหาพระมารดาจนได้พบนางทิพเกสร
ตอนที่ 5	ลักษณะวงศ์อยู่เรียนวิชากับพระฤๅษี สำเร็จแล้วไปตามหาพระมารดาที่เมืองมยุรา
ตอนที่ 6	ลักษณะวงศ์พบพระมารดาที่เมืองมยุราแล้วเชิญเสด็จออกจากเมือง
ตอนที่ 7	ท้าววิรุณมาศรบกับลักษณะวงศ์ แล้วต้องสรสิ้นชีพ
ตอนที่ 8	ทำศพท้าววิรุณมาศ
ตอนที่ 9	ลักษณะวงศ์ครองเมืองมยุรา
ตอนที่ 10	ลักษณะวงศ์เสด็จกลับเมืองพาราณสี
ตอนที่ 11	ลักษณะวงศ์เสด็จเข้าเมืองพาราณสี
ตอนที่ 12	นางทิพเกสรไปอยู่กับห่ากินรี
ตอนที่ 13	ลักษณะวงศ์เดินทางไปรับนางทิพเกสร
ตอนที่ 14	ลักษณะวงศ์พานางทิพเกสรกลับเมืองขณะบรรทม วิชาธรรลัคนางไปทำให้พลัดกัน
ตอนที่ 15	ลักษณะวงศ์ตามหานางทิพเกสรไปถึงเมืองยุบลแล้วได้นางยี่สุนเป็นพระชายา
ตอนที่ 16	ท้าวครตสุริยกาลอภิเษกลักษณะวงศ์กับนางยี่สุนและให้ครองเมืองยุบล

¹ ในการศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะวงศ์กับพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสร (ลักษณะวงศ์ ฉบับภาษาเขมร) ผู้วิจัยศึกษาเรื่องพระลักษณะวงศ์เพียง 7 ตอน คือตั้งแต่ตอนที่ 1 ท้าวพรหมทัตประพาสาไพร ได้นางยักษ์แปลงเป็นพระชายา ถึงตอนที่ 7 ท้าววิรุณมาศรบกับลักษณะวงศ์ แล้วต้องสรสิ้นชีพ เนื่องจากเป็นตอนที่มีเนื้อหาตรงกับเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสร ในส่วนเนื้อหาที่เกินนั้นผู้วิจัยจะไม่นำมาศึกษาวิเคราะห์

จึงปลอมตัวเป็นกวางทองล่อให้ท้าวพรหมทัตตามจนไกลจากขบวนประพาส แล้วจึงกลายร่างเป็นยักษ์ ดั่งเดิม นางยักษ์วางแผนพุดใส่ความนางสุวรรณอำภาว่าเป็นผู้ให้นางมาฆ่าท้าวพรหมทัต ท้าวพรหมทัต ตกใจและทรงพิโรธจนสลบไป ฝ่ายนางยักษ์นี่จึงแปลงกายเป็นนางงามแล้วมาดูแลท้าวพรหมทัต ในขณะที่พระองค์สลบไป เมื่อท้าวพรหมทัตฟื้นขึ้นนางยักษ์แปลงจึงโกหกว่า นางเกิดจากดอกไม้ ตัวนางนี้มีเทพดาประทานพรให้เหล่ายักษ์ผีป่าทั้งหลายหวาดกลัวนาง นางจึงช่วยชีวิตท้าวพรหมทัต ไว้ได้ ท้าวพรหมทัตเมื่อได้ยินก็หลงเชื่อ เมื่อกลับมายังขบวนเสด็จจึงให้ทหารจับนางสุวรรณอำภา ไปประหารชีวิต ฝ่ายพระลักษณวงศ์เมื่อเห็นดังนั้นจึงเข้าไปขอร้องให้บิดาไม่เอาโทษมารดา แต่ท้าวพรหมทัตไม่ฟังและโกรธจึงสั่งให้ทหารนำพระลักษณวงศ์ไปประหารชีวิตด้วย ครั้นเมื่อจะ ประหารนางสุวรรณอำภานางได้ตั้งจิตอธิษฐานให้เทพเทวาทั้งหลายจงรับรู้ว่านางไม่มีความผิด เมื่อเพชฌฆาตจะลงดาบประหารก็ไม่สามารถประหารได้เพราะพระอินทร์ทรงมาช่วยไว้ ฝ่ายเพชฌฆาตเมื่อเห็นเช่นนั้นก็รู้ว่านางสุวรรณอำภาและพระลักษณวงศ์มิได้มีความผิด จึงสงสาร และปล่อยนางสุวรรณอำภาและพระลักษณวงศ์ให้เข้าป่าไป ส่วนท้าวพรหมทัตก็พานางยักษ์แปลง กลับเมือง ครองรักกันอย่างมีความสุขจนมีพระธิดาชื่อว่านางทศโกสุม

ฝ่ายนางสุวรรณอำภากับพระลักษณวงศ์เดินทางมากลางป่าได้ 3 เดือน วันหนึ่งมาถึง ริมสระน้ำอยู่กลางป่าจึงหยุดพักและนอนหลับไป ในขณะที่นั้นมียักษ์ตนหนึ่งชื่อท้าววิรุณมาศ ครองเมืองมยุรามาพบทั้งสององค์ ท้าววิรุณมาศหลงรักนางสุวรรณอำภาจึงเสกมนต์ให้พระลักษณวงศ์ หลับแล้วเข้าไปปลุกนางสุวรรณอำภาและเชิญนางไปเป็นมเหสีแต่นางสุวรรณอำภาไม่ยอม ท้าววิรุณมาศ จึงขู่จะฆ่าพระลักษณวงศ์ นางสุวรรณอำภาจึงยอมไปกับท้าววิรุณมาศ ระหว่างทางนางสุวรรณอำภา พบฝูงลิงนางจึงฝากสไปไว้ให้พระลักษณวงศ์เพื่อบอกทางไปยังเมืองมยุรา ท้าววิรุณมาศเมื่อนาง มาถึงยังเมืองก็พยายามเล้าโลม แต่นางสุวรรณอำภาไม่ยินยอมจึงอธิษฐานขอประเวณีในกายนาง จงสูญหายไป ท้าววิรุณมาศจึงไม่สามารถล่วงเกินนางได้ แต่ด้วยความรักจึงให้นางอยู่ในตำหนักและ ให้นำนางกำนัลเข้ามาดูแลนางสุวรรณอำภาอย่างดี

ฝ่ายพระลักษณวงศ์เมื่อตื่นขึ้นมาไม่เห็นมารดาก็เศร้าโศกเสียใจเที่ยวเดินทางตามหา จนเวลาล่วงมาได้ 7 วัน พระลักษณวงศ์ได้เดินมาถึงยังอาศรมของพระฤๅษีมหาเมฆและได้พบกับ นางทิพเกสรซึ่งพระฤๅษีเก็บนางมาจากดอกบัวแล้วนำมาเลี้ยงไว้ตั้งแต่เล็ก ลักษณวงศ์จึงขอ อยู่เรียนวิชากับพระฤๅษีและเป็นเพื่อนเล่นกับนางทิพเกสร คืบหนึ่งพระลักษณวงศ์สุบินถึงมารดา พระองค์จึงเศร้าโศกเสียใจครั้งเมื่อเช้าจึงลาพระฤๅษีเพื่อจะออกไปตามหาพระมารดา พระฤๅษีจึงเสก ม้ากับพระขรรค์พร้อมทั้งสั่งให้รักษาทั้งสองสิ่งนี้ไว้กับตัวตลอดเวลา

พระลักษณวงศ์ออกเดินทางตามหาพระมารดาจนมาพบลิงที่นางสุวรรณอำภา ฝากผ้าสไปไว้ให้ ฝูงลิงจึงได้มอบผ้าสไปและชี้ทางไปเมืองมยุราให้กับพระลักษณวงศ์ ในคืนนั้น นางสุวรรณอำภาทรงสุบิน เมื่อทำนายความฝันก็ทราบว่าจะได้พบกับลูกรักในเร็ววัน ฝ่ายพระลักษณวงศ์

เมื่อมาถึงยังเมืองมยุราก็ได้ปลอมเป็นโยคีเข้าไปสืบเรื่องราวของพระมารดา หลังจากทราบข่าวของพระมารดาแล้วจึงลอบเข้าไปหามารดาในพระราชวังเพื่อพาหนี แล้วจึงเขียนสารทำรับไว้ที่หน้าประตู ครั้นรุ่งเช้าทำววิรุณมาศเห็นสารก็แค้นเคืองเป็นอย่างมากจึงจัดเตรียมกองทัพเพื่อไปชิงนางสุวรรณอำภาคืน ก่อนยกทัพไปทำววิรุณมาศได้ให้โหรทำนายการสู้รบครั้งนี้ปรากฏว่าทำววิรุณมาศดวงชะตาถึงฆาต แต่กระนั้นทำววิรุณมาศก็ยังออกไปสู้รบและถูกพระลักษณวงศ์ฆ่าตายในที่สุด พระลักษณวงศ์ได้ให้เหล่าเสนายักษ์ทั้งหลายจัดพิธีทำศพทำววิรุณมาศ และนำราชรถมารับพระองค์กับพระมารดาเข้าไปยังนครมยุรา หลังจากนั้นบรรดาเสนายักษ์ทั้งหลายได้ทูลเชิญพระลักษณวงศ์ขึ้นครองเมืองมยุรา

พระลักษณวงศ์หลังจากครองเมืองมยุราได้ 3 เดือน คืนหนึ่งลักษณวงศ์ฝันถึงนางทิพเกสร พระองค์จึงทรงเป็นห่วงนางทิพเกสรจึงมาลาamarดาเพื่อนไปรับนาง แต่มารดาขอให้ไปช่วยบิดาก่อนเพราะถูกนางยักษ์ทำเสน่ห์ใส่ พระลักษณวงศ์จึงตั้งทำววิรุณวงศ์ผู้เป็นบุตรของทำววิรุณมาศเป็นผู้ครองนครมยุราแทนพระองค์ต่อไป

หลังจากนั้นพระลักษณวงศ์จึงยกทัพมาล้อมเมืองพาราณสี นางยักษ์หนีแปลงจึงอาสาออกรบแทนโดยจะแปลงตัวเป็นท้าวพรหมทัต ท้าวพรหมทัตก็จึงให้นางยักษ์หนีออกไปรบตามความประสงค์ พระลักษณวงศ์รู้ทันว่าเป็นยักษ์ปลอมตนมาจึงให้ทหารจับนางและมัดไว้ นางยักษ์จึงกลับร่างเป็นยักษ์ดั้งเดิม ฝ่ายท้าวพรหมทัตยอมแพ้และได้รู้ความจริงว่าแม่เหสีของพระองค์นั้นเป็นยักษ์แปลงมา ท้าวพรหมทัตก็รับนางสุวรรณอำภากับลักษณวงศ์เข้าเมือง ตรัสสั่งให้นางยักษ์ไปถ่วงทะเล แล้วให้จัดการสมโภชทั้งสองพระองค์ และปกครองเมืองอย่างสงบสุข

กล่าวถึงฝ่ายนางทิพเกสรเฝ้ารอพระลักษณวงศ์อยู่ที่อาศรม กระทั่งวันหนึ่งพระฤๅษีอาหารและสิ้นชีวิตลง นางเศร้าโศกเสียใจเป็นอย่างมาก นางจึงตัดสินใจจะผูกคอตาย ในตอนนั้นนกแก้วสองตัวเมียเข้ามาห้ามนางไว้ นางจึงได้สติขึ้นมา

ในขณะนั้นมีนางกนิรีทั้ง 5 ตน คือ นางสร้อยสุวรรณา นางมณีเทวา นางบุปผา นางจันทพัตตรา และนางรัตนา บินผ่านมาเห็นจึงเข้ามาถามไถ่เหตุการณ์ เมื่อทราบความแล้วจึงชวนนางไปอยู่ด้วยกันที่ถ้ำสุรگانต์เขามณี โดยนางกนิรีจะคอยผลัดเวรกันมาที่อาศรมเพื่อมารอพระลักษณวงศ์ นางทิพเกสรจึงได้เฝ้าศพพระฤๅษีพร้อมทั้งกุฎีไปด้วยกัน

ฝ่ายพระลักษณวงศ์เมื่อปราบนางยักษ์ได้แล้วก็นึกถึงนางทิพเกสรจึงกราบลาบิดามารดาเพื่อไปรับนางทิพเกสรมาอยู่ด้วย แต่เมื่อลักษณวงศ์เดินทางมารับที่พระอาศรมจึงไม่พบใครพบเพียงกองเพลิงที่มอดไหม้ก็คิดว่านางทิพเกสรตายเสียแล้วจึงเศร้าโศกเสียใจ ครั้นเมื่อนกแก้วสองตัวเมียมาพบจึงเล่าความเป็นมาทั้งหมดให้พระลักษณวงศ์ทราบ ในขณะนั้นนางกนิรีผู้น้องบินมาพบพระลักษณวงศ์ก็เกิดนิกรรักทันที พระลักษณวงศ์จึงสอบถามนางจึงได้ความว่านางเป็นผู้ช่วยเหลือนางทิพเกสรไว้พระลักษณวงศ์จึงขอแทนคุณพระลักษณวงศ์จึงได้นางเป็นชายา หลังจากนั้นนางกนิรี

จึงพาพระลักษณวงศ์ไปที่ถ้ำสุรกานต์เขามณี ได้พบกับนางทิพเกสรได้นางเป็นพระชานา และได้รับกริรมย์กับนางกินรีทั้งห้าด้วย

หลังจากนั้นลักษณวงศ์พานางทิพเกสรออกเดินทางกลับเมือง ระหว่างทางพระลักษณวงศ์เล่าเรื่องทำไมกระต่ายไม่ลงกินน้ำที่ท่า ทำไมจะเซ็งถึงไม่มีลิ้น และเรื่องทำไมเสือถึงมีลายให้นางทิพเกสรฟัง เมื่อเดินทางได้ระยะหนึ่งก็หยุดพักบรรทมระหว่างทาง ในตอนนั้นมิ่งสาวิชาธมาพบทั้งสององค์ก็หลงรักนางทิพเกสรจึงเสกมนต์ให้นางหลับแล้วลักตัวนางไป ในขณะที่นั้นจินตนาวิชาธได้ยินเสียงจึงเข้ามาดูและพบนางทิพเกสรเกิดรักนางจึงต่อสู้ช่วงชิงนางทิพเกสรแต่ทั้งสองเสียทีให้แก่นางจนสิ้นชีพลงทั้งคู่ นางทิพเกสรจึงต้องเดินทางในป่าเพียงลำพัง เทพดาที่สิงสถิตอยู่ในต้นรังเกิดสงสารนางจึงแปลงกายเป็นพราหมณ์ชราแล้วมอบแหวนวิเศษให้ แหวนนี้หากสวมนิ้วนางจะกลายเป็นพราหมณ์ หากสวมนิ้วภรรยาจะกลายเป็นสตรีดังเดิม และได้ชี้ทางให้นางไปตามหาลักษณวงศ์

ฝ่ายพระลักษณวงศ์เมื่อคลายจากมนต์ ครั้นไม่พบนางเกสรก็เศร้าโศกเสียใจ จึงออกตามหาจนมาถึงเมืองยุบล มีท้าวกรดสุริกาลเป็นเจ้าผู้ครองเมือง มีนางมณีอำพรเป็นมเหสี และมีพระธิดานามว่ายี่สุน พระลักษณวงศ์กับนางยี่สุนเมื่อได้พบกันต่างมีใจรักใคร่ซึ่งกันและกัน พระลักษณวงศ์จึงได้นางยี่สุนเป็นมเหสีและครองเมืองยุบลในที่สุด ฝ่ายพราหมณ์ทิพเกสรทรงคร่ำครวญแต่ด้วยรูปเนรมิตเป็นพราหมณ์จึงทำให้มองไม่เห็น นางเดินทางตามหาพระลักษณวงศ์จนมาถึงเขตเมืองยุบล ได้พบพรานป่าคนหนึ่งและรู้ว่าลักษณวงศ์เป็นกษัตริย์เมืองยุบลและมีมเหสีคือนางยี่สุน พราหมณ์ทิพเกสรเสียพระทัยมากและได้ขอให้นายพรานพาเข้าถวายเป็นตัวรับใช้ พระลักษณวงศ์เห็นพราหมณ์เกสรมีรูปร่างหน้าตา น้ำเสียง และชื่อคล้ายกับนางทิพเกสรก็มีจิตยินดีรับไว้ ฝ่ายพราหมณ์เกสรก็เฝ้ารับใช้อย่างใกล้ชิดจนเป็นที่โปรดปรานของพระลักษณวงศ์ ทำให้นางยี่สุนอิจฉาจึงคิดกลอุบายใส่ความว่าพราหมณ์เกสรล่วงเกินตน พระลักษณวงศ์หลงเชื่อและพิโรธมากจึงตรัสสั่งให้นำพราหมณ์เกสรไปประหารชีวิต

เมื่อเพชฌฆาตลงดาบประหารชีวิตพราหมณ์เกสรร่างก็กลายเป็นนางงามและคลอດโอรสในตอนนั้น ฝ่ายพระลักษณวงศ์ทราบเรื่องจึงรีบเสด็จไปที่ลานประหาร ครั้นพบว่าเป็นนางทิพเกสรก็เศร้าโศกเสียพระทัย จึงสั่งให้เคลื่อนพระศพเข้าเมืองและจัดพิธีถวายเพลิงพระศพให้กับนางทิพเกสรอย่างยิ่งใหญ่

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่อง พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร

1. ภูมิหลังของเรื่อง

เรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร ฉบับพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุวีตไม่ได้ระบุนามของผู้ประพันธ์ ในหนังสือเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 ขึ้นต้นโดยดำเนินเนื้อเรื่อง ดังนี้

1	เจ็บไข้ชกตยเม็ชฆาธธิตาธ ประธาธประฐุชฐะฐะฐะฐะ	มุธธธธธธธธธธธธธธธธธ เสวยภณณภณภณภณภณ ๑ (พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 1)
1	จักแถลลงตามเรื่องมีนิทาน พระบาทพรหมทัตต์ทรงฤธา	ก่อนมีเฝ้าพงศาวงค์กษัตรา เสวยราชย์พาราพาราณสี ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

ในขณะที่ศานติ ภัคดีคำ กล่าวถึงผู้แปลเรื่องลักสมณวงส์จากภาษาไทยเป็นภาษาเขมร ได้มีการระบุราชทินนามของผู้แปลว่า คือ ออกญาปราชญ์ธิบตี (แย้ม)¹ แล้วจึงดำเนินเนื้อเรื่องซึ่งมีเนื้อความเดียวกัน ดังบทประพันธ์นี้

“...ขลุมสุมกราบถวายบังคัมบาท กรุงแผนพิภพกมพูชา เสด็จทรงทสพิจโถยธมมา นามแย้มชาปราชญ์ธิบตี พรงแปรพีพากยเสียมสุธขมี มูลเจรียงรามถวายชาگیرคง เทีบแถลลงแดงตามเรื่องนิทาน พระบาทพรหมทาททรงริธา	สมเด็จพระบรมนาถอิสสร ฤกาลเถกิงริธาทรงบารมี มานพระโองการโปรสปรานีเย โอยแดงเสจกตีลทสนวงส์ ชาพากยเขมรสตีทุกอรุง สมรบาทุกกนุงกรุงราชนครา มุนมานบรมวงส์พวงขสตรา โสยราชกรุงพาราณสี...” ²
---	--

¹ ศานติ ภัคดีคำ, ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554), 147.

² Au Chhieng, *Catalogue du fonds Khmer* (Paris: Imprimerie Nationale, 1953), 261. อ้างถึงใน ศานติ ภัคดีคำ, ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554), 147.

2. ประวัติผู้ประพันธ์

เอกสารวรรณกรรมเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร (ลักษณวงศ์ ฉบับภาษาเขมร) ฉบับเก็บรักษาที่หอสมุดแห่งชาติกัมพูชา (National Library of Cambodia) ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา ทั้งสองเล่มไม่ปรากฏชื่อผู้ประพันธ์ แต่จากการศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาเรื่องลักษณวงศ์ ฉบับภาษาเขมรจากหนังสือศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับ วัฒนธรรมเขมร¹ กับเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร (ลักษณวงศ์ ฉบับภาษาเขมร) ฉบับเก็บรักษาที่หอสมุดแห่งชาติกัมพูชาพบว่ามีความเนื้อหาตรงกัน ดังตาราง

ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบเนื้อหาเรื่องลักษณวงศ์ฉบับภาษาเขมร

ลักษณวงศ์ฉบับภาษาเขมรจากหนังสือ ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ	พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร (ลักษณวงศ์ ฉบับภาษาเขมร) ฉบับเก็บรักษาที่หอสมุด แห่งชาติกัมพูชา
ขณุมสูมกราบถวายบังคมบาท สมเด็จพระบรมนาถอิสสร กรุงแผนพิภพกัมพูชา ฤกาลฤกษ์ริธาทรงบารมี เสตจทรงทสพิงไญยธรมมา มานพระโองการโปรสปรานี นามแยมชาปราชญาธิบตี โอยแดงเสจกตีสกสนวงส พรุงแปรพีพากยเสียมสุชมี ชาพากยเขมรสตีทุกอรุง มูลเจรียงรามถวายชาگیرคง สมราบทุกกนุงกรุงราชนครา เทีบแถลงแดงตามเรื่องนิทาน มุนมานบรมวงสพงษสูตรา พระบาทพรหมทตตทรุงริธา โสยราชกรุงพารานลี	¹ เทีบแถลงตามเรื่องมานนิทาน มุนมานพุงพงสาวงสฤสูตรา พระบาทพรหมทตตทรุงริธา โสยราชภาราพารานลี (พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 1) (ปริวรรตโดยผู้วิจัย)

¹ ศานติ ภัคคีคำ, ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554), 147.

จากตารางพบว่าเนื้อหาบทที่ 4 ในเรื่องลักษณะวงศ์ฉบับภาษาเขมรจากหนังสือ ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมรตรงกับ บทที่ 1 ในเรื่องพระลักษณะวงศ์ พรามเกสสร (ลักษณะวงศ์ ฉบับภาษาเขมร) ฉบับแก้ไขที่หอสมุด แห่งชาติกัมพูชา ซึ่งมีความต่างกันเล็กน้อยในด้านอักขรวิธีการสะกดคำและคำศัพท์บางคำ ในรายละเอียดเท่านั้น จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าทั้งสองฉบับคือวรรณกรรม ฉบับเดียวกันแต่มีเนื้อหาตอนต้นต่างกันเนื่องจากเรื่องพระลักษณะวงศ์ พรามเกสสร (ลักษณะวงศ์ ฉบับภาษาเขมร) ฉบับแก้ไขที่หอสมุดแห่งชาติกัมพูชาตัดบทประพันธ์ในตอนต้นเรื่องออกไป เหตุผลอาจมาจากการชำระต้นฉบับก่อนพิมพ์เผยแพร่จึงทำให้มีการตัดบางบทออกไป ซึ่ง อย่างไรก็ตามทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่าผู้ที่ประพันธ์เรื่องดังกล่าวมีนามว่า “แยม” หรือ มีราชทินนามว่า “ปราญาธิบตี” ดังที่ปรากฏอยู่ในเรื่องลักษณะวงศ์ฉบับภาษาเขมรจากหนังสือ ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร

จากข้อมูลเบื้องต้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาประวัติของผู้ประพันธ์จากชื่อที่ปรากฏในเรื่อง ลักษณะวงศ์ฉบับภาษาเขมรจากหนังสือ ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมรเป็นหลักซึ่งปรากฏข้อมูล ดังนี้

ศานติ ภัคดีคำ¹ ได้กล่าวถึงนักประพันธ์ชาวกัมพูชาที่มีราชทินนามว่า “ออกญา ปัญญาธิบตี (แยม)” ว่าเป็นผู้ประพันธ์เรื่องวิมานจันทร์ เมื่อปี พ.ศ. 2408 นักประพันธ์ผู้นี้มีตำแหน่ง เป็นเจ้ากรมอาลักษณ์ขวา ศักดินา 7000 ซึ่งจากข้อมูลสามารถสันนิษฐานได้ว่าออกญาปัญญาธิบตี (แยม) น่าจะมีชีวิตอยู่ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2400

लग หับอาน (ณษ ๓๓๕ ๓๓๕)² ได้กล่าวถึงนักประพันธ์ชาวกัมพูชาที่มีชื่อว่า “กวีแยม (กรี ไซ้)” ซึ่งเป็นนักประพันธ์ในสมัยอยุธยา (พ.ศ. 2161 - พ.ศ. 2402) ว่าเป็นผู้ประพันธ์เรื่อง วิมานจันทร์ (วิมานธนู) โดยข้อมูลเบื้องต้นสามารถสันนิษฐานได้ว่านักประพันธ์ท่านนี้น่าจะมีชีวิต อยู่ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2161 - พ.ศ. 2402

ศานติ ภัคดีคำ³ ได้กล่าวถึงนักประพันธ์ชาวกัมพูชาที่มีราชทินนามว่า “ออกญา ปราญาธิบตี (แกว)” ว่าเป็นผู้ประพันธ์เรื่องพระสมุทโฆษ เมื่อปี พ.ศ. 2361 นักประพันธ์ผู้นี้ มีตำแหน่งเป็นเจ้ากรมพระอาลักษณ์ ซึ่งจากข้อมูลแม้ว่าชื่อจะไม่ตรงกันแต่นักประพันธ์ดังกล่าว

¹ ศานติ ภัคดีคำ, ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม เขมร (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554), 571-572.

² ณษ ๓๓๕ ๓๓๕, **ลิกฎ บรวิสุทศสมุทสาฎุโฏ** สยัฒตวภูฒ์สยัฒตวภูฒ์ สทวภูฒ์ 1 ๘๗ 1859 (กรุงเทพฯ: ติษ-เมษ, 1967), 284.

³ ศานติ ภัคดีคำ, ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม เขมร, 573.

มีราชทินนามใกล้เคียงกันจึงอาจจะเป็นผู้ประพันธ์เรื่องพระลักสมณวงส์ พรามเกสสรได้ โดยข้อมูลเบื้องต้นสามารถสันนิษฐานได้ว่าออกญาปราชญาธิบตี (แกว) น่าจะมีชีวิตอยู่ในช่วงประมาณ ปี พ.ศ. 2350

กลาง หีบอาน (๓๓ ๓๒๓ ๓๒๓) ¹ ได้กล่าวถึงนักประพันธ์ชาวกัมพูชาที่มีราชทินนามว่า “ออกญาปราชญาธิบตี (หุกขกฏักฎาธิบตี) หรือ ปัญญาธิบตีแกว (ขณฺฑธิตฺทโร)” ว่าเป็นผู้ประพันธ์เรื่องพระสมุททโฆส (ព្រះសម្ភុត្តោស) เมื่อปี พ.ศ. 2361 ซึ่งจากข้อมูลแม้ว่าชื่อจะไม่ตรงกันแต่นักประพันธ์ดังกล่าวมีราชทินนามใกล้เคียงกันจึงอาจจะเป็นผู้ประพันธ์เรื่องพระลักสมณวงส์ พรามเกสสรได้ โดยข้อมูลเบื้องต้นสามารถสันนิษฐานได้ว่านักประพันธ์ท่านนี้น่าจะมีชีวิตอยู่ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2350

ฉิ่ง หุก ซี (เข็ช ๓๓ ๓) ² ได้กล่าวถึงนักประพันธ์ชาวกัมพูชาที่มีชื่อว่า “แยม (เข็ช)” ว่าเป็นนักประพันธ์ในศตวรรษที่ 19 ไม่มีประวัติชัดเจน แต่พบว่าเป็นผู้ประพันธ์เรื่องวิมานจันทร์ เมื่อปี พ.ศ. 2408 ซึ่งจากข้อมูลสามารถสันนิษฐานได้ว่าแยม น่าจะมีชีวิตอยู่ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2400

จากข้อมูลข้างต้นพบผู้ที่มีราชทินนามว่า “ออกญาปัญญาธิบตี หรือ ออกญาปราชญาธิบตี” ทั้งหมด 2 ท่าน คือ แยม และ แกว แต่จากข้อมูลที่พบไม่ปรากฏข้อมูลว่าทั้งสองท่านได้ประพันธ์เรื่องพระลักสมณวงส์ พรามเกสสร (ลักษณวงส์ ฉบับภาษาเขมร) ดังนั้นหากใช้หลักฐานชื่อผู้ประพันธ์ที่ปรากฏในเรื่องลักษณวงส์ฉบับภาษาเขมรจากหนังสือศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมรเป็นหลักจะสามารถสันนิษฐานได้ว่าผู้ประพันธ์เรื่องดังกล่าวคือออกญาปัญญาธิบตี (แยม) ไม่ใช่ออกญาปราชญาธิบตี (แกว) นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติของเรื่องลักษณวงส์ ฉบับภาษาเขมร ซึ่งพบประวัติของผู้ประพันธ์ ดังนี้

ประยูร ทรงศิลป์ ³ ได้กล่าวถึงเรื่องพระลักษณวงส์ ฉบับภาษาเขมรว่าจัดอยู่ในวรรณกรรมเขมรสมัยกลางประพันธ์โดยออกญาปราชญาธิบตี (เอียม) แต่ไม่ปรากฏประวัติของผู้แต่ง

แสง สุวณฺธธาร (แสง สุวณฺธธาก) ⁴ ได้กล่าวถึงเรื่องลักษณวงส์ คือ ออกญาปราชญาธิบตี (เอียม) ข้อความดังกล่าวปรากฏในตอนต้นเรื่องลักษณวงส์ ฉบับรักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส ซึ่งเนื้อหาในตอนต้นของเรื่องนี้ตรงกับเรื่องลักษณวงส์ฉบับภาษาเขมรจากหนังสือศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมรแต่แตกต่างกันเพียงชื่อผู้ประพันธ์ ดังตาราง

¹ ๓๓ ๓๒๓ ๓๒๓, **สิทฺถ ปรวฺทิตฺทิกคสมฺมสกลฺลเฏ** **สขฺยธรรคภูมฺมสขฺยธรรค** **สทฺทฺรฺกฺ** **1 ๘๖ 1859, 250.**

² เข็ช ๓๓ ๓, **ภณฺฑธิตฺทโร** **๑๙** (กรุงเทพฯ: บณฺฑธิตฺทโร, 2003), 244-246.

³ คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาพื้นฐานสังคมและวัฒนธรรมเขมร, **เอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานสังคมและวัฒนธรรมเขมร** (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2562) 7-49.

⁴ แสง สุวณฺธธาก, **ขกฏักฎาธิบตี ฃญฺ** (เชียงใหม่: ฃญฺ, 1-2).

ตารางที่ 3 แสดงการเปรียบเทียบชื่อผู้ประพันธ์เรื่องลักษณวงศ์ฉบับภาษาเขมร

ลักษณวงศ์ฉบับภาษาเขมรจากหนังสือ ศาสตร์แลกเปลี่ยน วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ	ลักษณวงศ์ ฉบับภาษาเขมร ฉบับรักษาอยู่ใน หอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส
ขณุมสูมกราบถวายบังคมบาท สมเด็จพระบรมนาถอิสสร กรุงแผนพิภพกมพูชา ฤกาลฤกิงริธาทรงบารมี เสตจทรงทสพิชโถยธมมา มานพระโองการโปรสปรานี นามแยมชาปราชญาธิบตี โอยแดงเสกจตีลกสินวงส	ขณุมสูมกราบถวายบังค สมเด็จพระบรมนาถอิสสร กรุงแผนพิภพกมพูชา ฤกานฤกางฤทธาทรงบารมี ฯ เสตจทรงทสพิชโถยธมมา มานพระโองการโปรสปรานี นามเอียมชาปราชญาธิบตี โอยแดงเสกจตีลกสินวงส ฯ (ปริวรรตโดยผู้วิจัย)

สงบ บุญคล้อย¹ ได้กล่าวถึงเรื่องพระลักษณวงศ์ ว่าประพันธ์โดยอธิการ
วัดแพรกประณาก เมื่อปี พ.ศ.2433

ลี ฮามเตง² (ลี ฑายเตง) ได้กล่าวถึงเรื่องพระลักษณวงศ์ (ព្រះលក្ខណវង្ស) ประพันธ์โดย
เจ้าอธิการวัดแพรกประณาก (វត្តព្រែកប្រណក) เมื่อ ปี ค.ศ.1890 (ประมาณปี พ.ศ. 2433)

จากข้อมูลการศึกษาประวัติของเรื่องลักษณวงศ์ ฉบับภาษาเขมรข้างต้นพบว่า
ผู้ประพันธ์เรื่องดังกล่าว แบ่งออกเป็น 2 แนวคิด คือ ประพันธ์โดยออกญาปราชญาธิบตี (เอียม) และ
ประพันธ์โดยอธิการวัดแพรกประณาก

จากข้อมูลข้างต้นทั้งหมดสามารถสรุปแนวคิดเกี่ยวกับผู้ประพันธ์เรื่องลักษณวงศ์
ฉบับภาษาเขมรได้ 3 แนวคิด คือ ออกญาปัญญาธิบตี (แยม) ออกญาปราชญาธิบตี (เอียม) และอธิการ
วัดแพรกประณาก ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากรูปแบบคำประพันธ์เรื่องลักษณวงศ์ ฉบับภาษาเขมร
ซึ่งใช้รูปแบบคำประพันธ์ชนิดบทพากย์ 7 (ពាក្យប្រាំពីរ) ซึ่งเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่นิยมในหมู่
กวีราชสำนักเขมรในคริสต์ศตวรรษที่ 19³ ซึ่งสัมพันธ์กับยุคสมัยของผู้ประพันธ์ทั้ง 3 ท่าน ก็ยัง
ไม่สามารถสรุปได้ว่าใครน่าจะเป็นผู้ประพันธ์ นอกจากนี้หากพิจารณาเนื้อหาของเรื่องประกอบ

¹ สงบ บุญคล้อย, วรรณกรรมเขมร (กรุงเทพฯ: พระรามศรีเอชเอ็น, 2558), 261.

² ลี ฑายเตง, អក្សរសាស្ត្រខ្មែរ, ចោះពុម្ពលើកទី 2 (ភ្នំពេញ: សេង ងួន ហ៊ុត, 1960), 158-163.

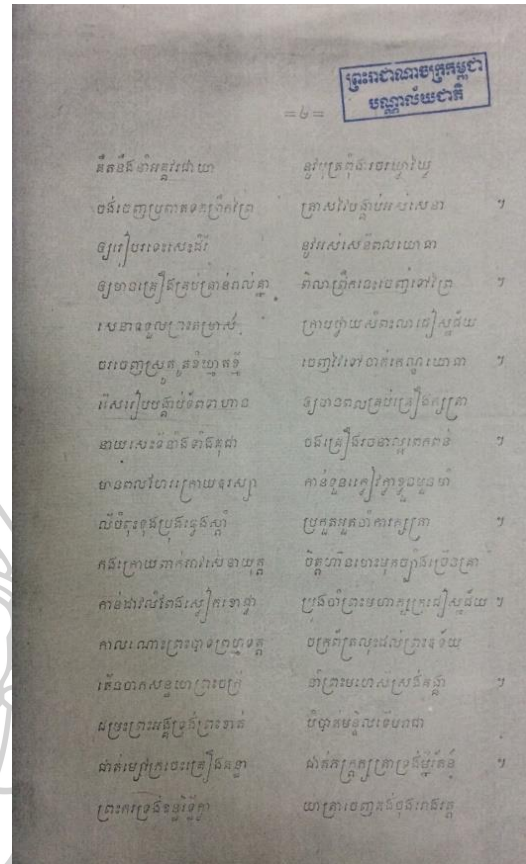
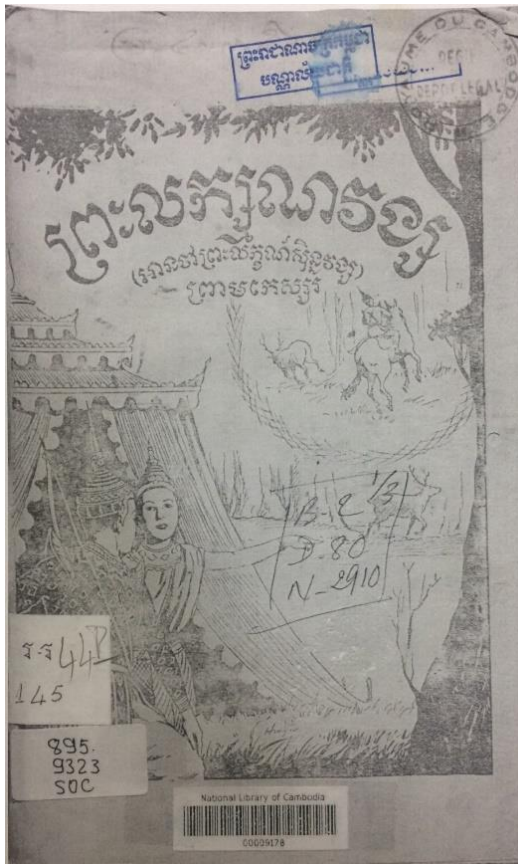
³ Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia* (New York: Oxford University Press, 1996), 54. อ้างถึงใน ศานติ ภักดีคำ, *ความสัมพันธ์วรรณคดีไทย-เขมร* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550), 88.

ซึ่งปรากฏหลักฐานชื่อสถานที่ที่สร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระนโรดม บรมรามเทวาวตาร (นักองค์ ราชาวดี, ประมาณปี พ.ศ. 2428) คือ พระที่นั่งจันทรฉายา (ตั้งที่วิเศษระเหในบพที่ 7 หัวข้อลักษณะ เด่นด้านการพรรณนา) ก็ยังไม่สามารถสรุปได้ว่าผู้ประพันธ์คือผู้ใด แต่หากยึดตามชื่อที่ปรากฏ ในหนังสือศาสตราแลง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการและลักษณะวงศ์ ฉบับภาษาเขมร ฉบับ รักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส สามารถอนุมานได้ว่าผู้ประพันธ์เรื่องลักษณะวงศ์ฉบับภาษาเขมร มีราชทินนามว่า “ปราชญ์อิบตี” ซึ่งน่าจะเป็นข้าราชการในสมัยดังกล่าว

3. ลักษณะทางกายภาพ

เอกสารวรรณกรรมเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสร (ลักษณวงศ์ ฉบับภาษาเขมร) ฉบับเก็บรักษาที่หอสมุดแห่งชาติกัมพูชา (National Library of Cambodia) พบทั้งหมดสองเล่ม คือ พระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสร ตอนที่ 1 และพระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสร ตอนที่ 2 ซึ่งทั้งสองฉบับนี้ มีเนื้อหาต่อเนื่องกัน เอกสารทั้งสองเล่มนี้หอสมุดแห่งชาติกัมพูชาได้เก็บรักษาไว้ในรูปแบบไฟล์ดิจิทัล จึงไม่ทราบขนาดที่แท้จริง ในส่วนของลักษณะคำประพันธ์พระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสร ทั้งสองฉบับ ประพันธ์โดยใช้รูปแบบคำประพันธ์ชนิดเดียวกัน คือ บทพากย์ 7 (๓กฎ๓ตี)

รูปแบบการพิมพ์ของวรรณกรรมเรื่อง พระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสร ทั้งสองเล่ม มีลักษณะแตกต่างกัน คือ พระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสร ตอนที่ 1 หน้าปกเป็นภาพตอนที่พระบาท พรมทัตต์และนางสุวิณณ์อัมพาพบกวางทอง และภาพพระบาทพรมทัตต์ตามกวางทอง ในส่วนเนื้อหา พิมพ์บรรทัดละ 1 บาท (2 วรรค) ในหนึ่งหน้ามี 17 บรรทัด (34 วรรค) โดยประมาณ ส่วน พระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสร ตอนที่ 2 หน้าปกเป็นภาพพระลักษมณ์สินวงศ์กับนางเทพเกสร เล่นชิงช้า และภาพทั้งคู่เก็บดอกไม้ ในส่วนเนื้อหาพิมพ์กลอนแต่ละวรรคต่อกันโดยเว้นระยะห่าง ระหว่างวรรค ในหนึ่งหน้ามี 15 บรรทัดโดยประมาณ (ประมาณ 30 วรรค)

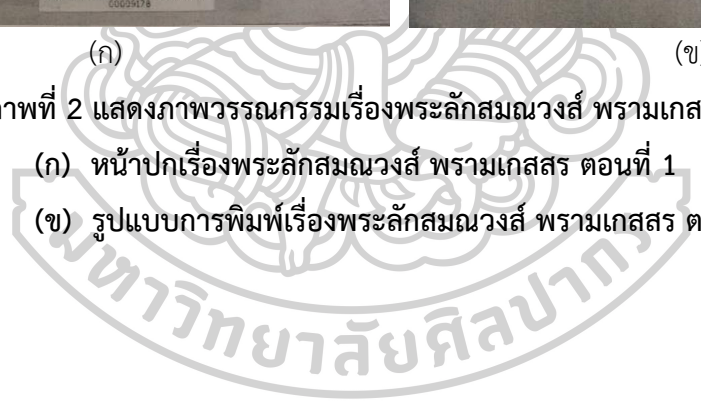
(ក)

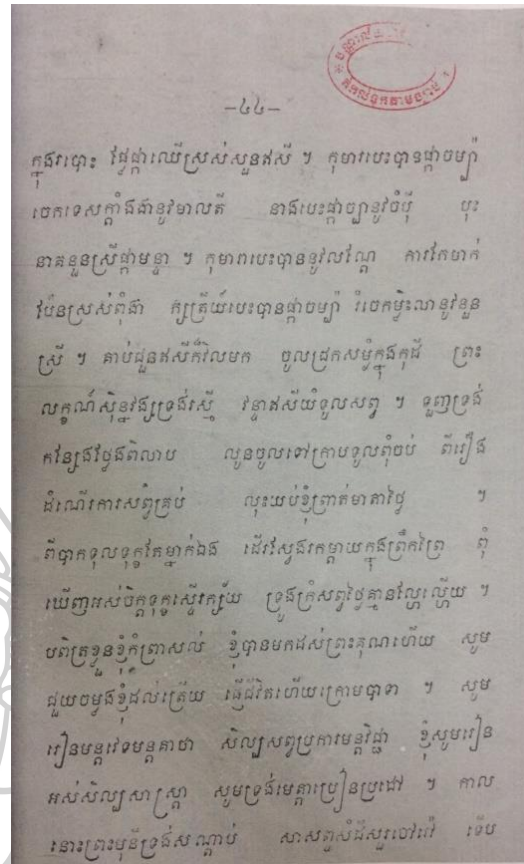
(ខ)

ភាព្វី 2 ឆ្កេងភាព្វរណក្រវង្សរឿងព្រះលក្ស្មណវង្ស ព្រះរាមកេស្រ ឆ្កេង 1

(ក) ឆ្កេងរឿងព្រះលក្ស្មណវង្ស ព្រះរាមកេស្រ តូងរឿង 1

(ខ) រូបប្រកាសព្រះលក្ស្មណវង្ស ព្រះរាមកេស្រ តូងរឿង 1

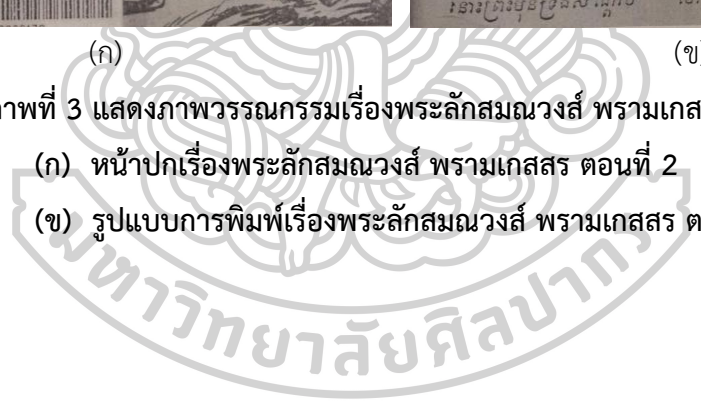
(ក)

(ខ)

ភាព្វី 3 ផ្តេងភាវវរណករណរឿងវរេត្តកស្សងវងត្តី វរាមកេតតរ តេម 2

(ក) វរេងភករឿងវរេត្តកស្សងវងត្តី វរាមកេតតរ តេម 2

(ខ) រូបបេបករណ៍វរេងវរេត្តកស្សងវងត្តី វរាមកេតតរ តេម 2

4. เรื่องย่อ

พระลักษมณ์นางส พรามเกษสร ตอนที่ 1 มีเนื้อหาตั้งแต่ตอนพระบาทพรหมทัตต์ ประพาสาจนถึงตอนที่พระลักษมณ์สินนางสพบนางเกษสรที่อาศรมพระฤๅษี ส่วนพระลักษมณ์นางส พรามเกษสร ตอนที่ 2 มีเนื้อหาต่อจากตอนที่ 1 คือ ต่อจากตอนที่พระลักษมณ์สินนางสพบนางเกษสรที่อาศรมพระฤๅษีจนกระทั่งถึงตอนท้าววิรุฬหามาตย์ต้องครของพระลักษมณ์นางส เรื่องราวทั้งสองเล่มจบลงเพียงนี้ แต่ในท้ายเล่มที่ 2 ได้ระบุให้รอติดตามอ่านเล่มที่ 3 ต่อไป แสดงว่าเนื้อเรื่องนั้นยังไม่จบบริบูรณ์

พระลักษมณ์นางส พรามเกษสร ตอนที่ 1 มีเนื้อเรื่องอยู่ว่า ณ เมืองพาราณสีมีกษัตริย์ครองเมืองนามว่าพระบาทพรหมทัตต์ มีพระมเหสีเอกนามว่าสุวณณ์อัมพา ทั้งสององค์มีพระโอรสองค์หนึ่ง ชันษาได้ 8 ปี นามว่าพระลักษมณ์นางส อยู่มาวันหนึ่งพระบาทพรหมทัตต์มีพระประสงค์ประพาสาจึงสั่งเหล่าเสนาอำมาตย์ให้เตรียมขบวนประพาสาให้พร้อม เมื่อถึงเวลาเสด็จพระบาทพรหมทัตต์ได้เสด็จออกประพาสาพร้อมด้วยพระมเหสี พระโอรส และเหล่าข้าราชการบริพาร เมื่อเวลาคล้อยบ่ายก็ถึงยังชายป่าพระองค์จึงได้นำพระมเหสีพร้อมด้วยพระโอรสทอดพระเนตรพิชพรรณและสัตว์นานาในป่าด้วยความเกษมสำราญ

กล่าวฝ่ายนางยักษ์มีสามีเป็นเงาะป่า วันหนึ่งเงาะป่าไปขุดปูเพื่อจะนำมาบริโภค แต่ระหว่างทางถูกงูกตายนางยักษ์จึงเศร้าโศกเสียใจอย่างมาก อยู่วันหนึ่งนางนึกถึงสามีจึงเดินเข้าไปในป่าระหว่างทางได้ยินเสียงมนุษย์ดังขึ้นนางจึงไปแอบดู ทันใดนางก็เห็นพระบาทพรหมทัตต์แล้วเกิดมีจิตปฏิพัทธ์ นางยักษ์จึงแปลงกายเป็นกวางทองแล้วกระโดดเข้าไปยังพลับพลาที่ประทับ เมื่อนางสุวณณ์อัมพาเห็นกวางทองก็อยากได้จึงร้องขอให้พระบาทพรหมทัตต์ไปจับให้ พระบาทพรหมทัตต์จึงให้เหล่าทหารไปช่วยกันจับกวางทองมาให้พระมเหสี ส่วนพระองค์ก็ทรงม้าตามกวางทองนั้นไปพลัน

ฝ่ายกวางทองเมื่อเห็นพระบาทพรหมทัตต์ตามมาก็จึงล่อหลอกให้ตามเข้าไปยังป่าลึกจนพวกเหล่าทหารตามมาไม่ทันแล้วก็กลับกลายร่างเป็นนางยักษ์ดั้งเดิมและคำรามขูะตะคอกใส่พระบาทพรหมทัตต์ว่าเป็นกษัตริย์ผู้โง่งมไม่รู้วามเหสีหลอกพระองค์มาให้นางกิน เมื่อได้ยินเช่นนั้นด้วยความโกรธและกลัวพระบาทพรหมทัตต์จึงสลบลงไปบนหลังม้า

ฝ่ายนางยักษ์เมื่อเห็นพระบาทพรหมทัตต์สลบลงไปนางจึงเข้าไปจับม้าทรงมาฉีกกินแล้วจึงแปลงร่างเป็นหญิงสาวงามโสกาเข้าไปนั่งแนบชิดแล้วเอาน้ำมาลูบพระพักตร์ เมื่อพระบาทพรหมทัตต์ทรงรู้พระองค์ทอดพระเนตรไม่เห็นนางยักษ์เห็นแต่หญิงสาวงามโสกาจึงนึกรักขึ้นมาทันที พระองค์จึงได้ตรัสถามว่านางยักษ์นี้เมื่อครุ่นนี้หายไปไหนแล้ว ตัวน้องนี้มาจากที่ไหนชื่อว่าอย่างไร เป็นเทพธิดา มนุษย์ หรือเป็นนางกษัตริย์ แล้วทำไมจึงมาอยู่เพียงลำพังในป่าเช่นนี้ นางยักษ์แปลงจึงแกล้งมุสาตอบไปว่านางนั้นกำพร้าเกิดมาจากดอกบัว ตัวนางมีพรจากเทวดาให้มีฤทธิ์เหนือยักษ์ครุฑ และสัตว์ร้ายในป่า เมื่อครู่เห็นนางยักษ์มันฉีกกินราชมนมย์แต่พอมันเห็นนางมันก็กลัว

แล้วจึงหนีไป นางเห็นพระองค์สลบอยู่จึงไปเอาน้ำมาลูบพระพักตร์และถวายพระโอสถ เมื่อพระบาท
 พรหมทัตต์ได้สติตั้งนั้นจึงทำให้ยังมีจิตปฏิพัทธ์ต่อนางยิ่งขึ้น จึงได้ชวนนางให้เข้าไปอยู่ในเมืองด้วยกัน
 เพื่อเป็นการตอบแทนที่นางได้ช่วยชีวิตของพระองค์ไว้ นางยักษ์ก็ตอบตกลง ทั้งสองจึงพากันเดินทาง
 กลับไปยังพลับพลาที่ประทับ

ครั้นเมื่อมาถึงพลับพลาที่ประทับเหล่าข้าราชการบริพารต่างยินดีที่เห็นพระองค์กลับมา
 ฝ่ายนางสุวันฉัตรอมพาเมื่อเห็นพระสวามีกลับมา ก็จึงได้เข้าไปไต่ถามว่าเหตุใดพระองค์
 ตามกวางทองไปแต่กลับได้นางงามผู้นี้กลับมา พระบาทพรหมทัตต์เมื่อได้ฟังเช่นนั้นก็ทรงพิโรธยิ่งนัก
 จึงตรัสปริภาษนางว่าเป็นหญิงชั่วหลอกพระองค์ไปให้นางยักษ์ฆ่า แต่ด้วยบุญบารมีของพระองค์
 จึงทำให้รอดมาได้โทษของนางนี้สมควรตาย ฝ่ายนางสุวันฉัตรอมพาได้ยินดังนั้นจึงเข้าไปเฝ้าพระบาท
 พระสวามีเพื่อขอยกโทษเนื่องจากไม่ทราบว่าการที่นางให้พระองค์ไปตามกวางทองนั้นจะมีอันตราย
 ถึงเพียงนี้ถ้าหากรู้ว่ามียักษ์ก็จะไม่ให้พระองค์ไปเด็ดขาด ฝ่ายพระบาทพรหมทัตต์ยิ่งได้ฟัง
 นางสุวันฉัตรอมพายังโกรธจึงสั่งให้เพชฌฆาตนำตัวนางไปประหารชีวิต ฝ่ายพระลักษมณ์สินนวงส์เมื่อได้ฟัง
 จึงเข้าไปกราบทูลบิดาเพื่อขอยกโทษให้มารดาถ้าไม่เช่นนั้นจะขอสิ้นชีวิตตามมารดา แต่พระบาท
 พรหมทัตต์ไม่ปรานีสั่งให้เพชฌฆาตนำตัวทั้งสองไปประหารพร้อมกัน

เพชฌฆาตจึงนำนางสุวันฉัตรอมพาและพระลักษมณ์สินนวงส์ไปประหารชีวิต
 นางสุวันฉัตรอมพาจึงตั้งจิตอธิษฐานต่อองค์อินทร์ถ้าแม้นางไม่มีความผิดขอให้เพชฌฆาตไม่สามารถ
 ทำอะไรนางและบุตรได้ เมื่อนางสุวันฉัตรอมพาได้อธิษฐานดังนั้นแล้วด้วยแรงแห่งความสัตย์จึงทำให้
 พระอินทร์เกิดความร้อนขึ้นที่อาสนะพระองค์จึงทรงเบิกทิพยจักขุก็พบนางสุวันฉัตรอมพากับโอรส
 ที่จะถูกประหารโดยที่มิได้มีความผิดจึงเหาะลงมาช่วย

ครั้นเมื่อเพชฌฆาตจะประหารก็กลับหมดเรี่ยวแรงไม่สามารถที่จะประหารทั้งสอง
 พระองค์ได้ไม่ว่าจะพยายามเช่นไรก็ไม่สามารถที่จะลงมือประหารได้เลย เพชฌฆาตจึงรู้แน่แท้ว่า
 นางสุวันฉัตรอมพาไม่ได้มีความผิด เหล่าเพชฌฆาตจึงปรึกษากันว่าหากเรานำเรื่องนี้ไปกราบทูล
 พระบาทพรหมทัตต์พระองค์ก็จะไม่เชื่อและพวกเราก็อาจจะถูกลงโทษด้วย ฉะนั้นแล้วจึงควรปล่อยนาง
 และโอรสไป เมื่อตกลงกันได้ดังนั้นเหล่าเพชฌฆาตจึงพากันไปทูลนางสุวันฉัตรอมพาและ
 พระลักษมณ์สินนวงส์ว่าจะปล่อยให้ทั้งสองพระองค์เข้าป่าไป

เมื่อนางสุวันฉัตรอมพาและพระลักษมณ์สินนวงส์เข้าไปในป่าแล้วเหล่าเพชฌฆาตก็ไปทูล
 พระบาทพรหมทัตต์ว่าได้ประหารนางสุวันฉัตรอมพาและพระลักษมณ์สินนวงส์เรียบร้อยแล้ว พระบาท
 พรหมทัตต์ก็ยินดีและอยู่ร่วมกับนางยักษ์แปลงอย่างมีความสุข ฝ่ายนางยักษ์นี้เมื่ออยู่ในวังก็มักจะลอบ
 ออกมาจับผู้คนในวังกินในตอนกลางคืน ต่อมานางยักษ์ได้ให้กำเนิดบุตรให้แก่พระบาทพรหมทัตต์มีนามว่า
 นางโกสิน

ฝ่ายพระลักษมณ์สินนวงส์อยู่กับมารดาในป่าได้รับแต่ความลำบากทั้งจากหนทาง อันทรุกันดาร ทั้งยังต้องระวังสัตว์ร้าย และต้องหาอาหารเพื่อประทังชีวิต วันหนึ่งทั้งสองพระองค์ เดินมาจนถึงต้นไทรจึงได้หยุดพักเหนื่อย

ในกาลนั้นมีพญายักษ์ตนหนึ่งนามว่าวิรุฬหมาตย์ครองเมืองมยุรา ท้าววิรุฬหมาตย์ เกิดความเบื่อหน่ายจึงออกประพาสป่าครั้งไปถึงริมสระข้างต้นไทรได้พบนางสุวณณ์อัมพาก็หลงรัก จึงเป่ามนต์ให้นางสุวณณ์อัมพาและพระลักษมณ์สินนวงส์หลับ แล้วจึงเข้าไปดูใกล้ ๆ แล้วคลายมนต์ให้นางสุวณณ์อัมพาฟื้น เมื่อนางฟื้นขึ้นมาก็ตกใจรีบปลุกพระโอรสแต่พระลักษมณ์สินนวงส์ไม่ได้สติ ท้าววิรุฬหมาตย์พยายามพูดโอ้อวดนางขอให้นางไปเป็นมเหสี แต่นางสุวณณ์อัมพาไม่ยอมและต่อว่า ท้าววิรุฬหมาตย์ต่าง ๆ นานา ท้าววิรุฬหมาตย์โกรธมากจึงพูดว่าถ้าหากนางไม่ยอมจะฆ่าพระลักษมณ์สินนวงส์เสีย นางจึงยอมไปกับท้าววิรุฬหมาตย์ ครั้นเมื่อมาถึงชอกเขานางสุวณณ์อัมพาได้พบกับฝูงลิงนางจึงถอดสไบ ผากลิ้งไว้ให้พระลักษมณ์สินนวงส์ เพื่อที่จะได้ตามนางไปได้ เมื่อท้าววิรุฬหมาตย์นำนางสุวณณ์อัมพามาถึง ยังเมืองมยุราก็ได้ให้เหล่าข้าราชการดูแลเป็นอย่างดี นางสุวณณ์อัมพาได้เล่าเรื่องราวความทุกข์ ของนางที่ต้องพลัดพรากจากสามีและโอรสให้เหล่านางสนมได้ฟังขณะนั้นท้าววิรุฬหมาตย์ก็ได้แอบฟัง ทันทใดก็จึงเข้ามาแล้วพยายามเล้าโลมนาง นางจึงตั้งสัจอธิษฐานขอให้นางกลายเป็นบุรุษ เมื่อ ท้าววิรุฬหมาตย์เห็นนางกลายเป็นบุรุษก็จึงไม่ทำอะไรนางแต่ขอให้นางสุวณณ์อัมพาอยู่กับพระองค์ ต่อไป กล่าวฝ่ายพระลักษมณ์สินนวงส์ครั้นตื่นขึ้นมาไม่เห็นมารดาก็จึงได้ออกตามหาทั่วทุกทิศแต่ก็ไม่พบ พระองค์ทรงเศร้าโศกเสียใจอย่างมากที่ต้องพลัดพรากทั้งบิดาและมารดา

กล่าวฝ่ายพระฤๅษีตนหนึ่งนามว่ามหาเมฆอาศัยอยู่ในป่าบำเพ็ญบารมีมายาวนาน คินหนึ่งพระฤๅษีได้รับกุมาริคนหนึ่งซึ่งถือกำเนิดจากดอกบัวมาเลี้ยงดูอยู่ในอาศรม ครั้นนางอายุได้ 8 ปี พระฤๅษีจึงตั้งนามให้นางว่าเทพเกสสร อยู่มาวันหนึ่งพระฤๅษีจะเข้าไปในป่าเพื่อหาผลไม้จึงสั่งให้นางเทพเกสสรอยู่ดูแลอาศรมอย่าไปเล่นที่ไหนไกล ระหว่างรอพระฤๅษีกลับมาให้นางเตรียม เต็ดดอกไม้ในสวนมาถวายพระในศาลาเมื่อสั่งเสร็จจึงจากจรเข้าไปในป่า ขณะนั้นพระลักษมณ์สินนวงส์ ได้ออกตามหามารดาจนกระทั่งมาถึงยังอาศรมของพระฤๅษีจึงเดินเข้ามาและพบกับนางเทพเกสสร อยู่คนเดียวในอาศรม พระลักษมณ์สินนวงส์จึงเข้าไปถามไถ่ว่าเหตุไฉนเป็นเพียงเด็กจึงมาอยู่ตัวคนเดียว ในป่า นางเทพเกสสรเมื่อได้ยินเสียงถามมาก็จึงหันไปพบพระลักษมณ์สินนวงส์และก็ทราบโดยทันทีว่า นี่คือเนื้อคู่ของนาง นางจึงตอบไปว่านางอาศัยอยู่ในอาศรมนี้กับท่านตาฤๅษีแต่ตอนนี้ท่านไม่อยู่ ขอเชิญเจ้าเข้ามาในอาศรมนี้เสียก่อน ผลไม้ในอาศรมนี้ก็มาเชิญท่านรับประทานได้อย่างนี้เกรงกลัว พระลักษมณ์สินนวงส์เห็นนางมีไมตรีจิตด้วยก็จึงได้เล่าเรื่องราวของพระองค์ให้นางฟัง และขอพักอาศัย อยู่กับนาง นางเทพเกสสรก็ยินดีแต่รอให้ท่านตาฤๅษีกลับมาเสียก่อนนางจะช่วยบอกท่านตาให้ แต่ในตอนนี้อยู่กินผลอาหารและพักผ่อนให้สบาย เมื่อพระลักษมณ์สินนวงส์เสวยผลไม้เสร็จแล้ว

นางเทพเกสรก็พาพระองค์ไปเล่นชิงช้าด้วยกันที่หลังอาคารทั้งสองต่างก็มีความสุขร้องเพลงโต้ตอบกันไปมาอย่างสนุกสนาน เรื่องพระลักขณวงษ์ พรามเกสร ตอนที่ 1 ก็จบลงเพียงเท่านี้

ในส่วนของพระลักขณวงษ์ พรามเกสร ตอนที่ 2 มีเนื้อหาต่อจากตอนที่หนึ่งคือ พระลักขณวงษ์ร้องเพลงโต้ตอบกันกับนางเทพเกสร ซึ่งเนื้อหาของเพลงก็เป็นไปในทางเกี้ยวพาราสี ครั้นเมื่อเล่นเสร็จแล้วทั้งสองพระองค์ก็พากันไปสรองน้ำ หลังจากนั้นจึงพากันไปเด็ดดอกไม้ ครั้นได้เวลาพระฤๅษีกลับมาพระลักขณวงษ์จึงเข้ามากราบพระฤๅษีแล้วจึงเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้ท่านตาฤๅษีฟัง ขอพักอาศัยอยู่กับท่านตาฤๅษี และขอเรียนเวทย์มนต์คาถาศิลปะต่าง ๆ อยู่กับพระฤๅษีด้วย เมื่อพระฤๅษีได้ฟังดังนั้นก็ยินดีให้พระลักขณวงษ์อยู่ด้วยและได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระราชบิดาว่าต้องกลของยักษ์นี้ส่วนพระราชมารดานั้นถูกยักษ์ลักพาตัวไปอยู่ที่นครมยุราอีกไม่นานวันเจ้าก็จะได้พบกับพระราชมารดา

เมื่อพระลักขณวงษ์ได้มาอาศัยอยู่กับท่านตาฤๅษีก็ได้พยายามเรียนวิทยากรความรู้ต่าง ๆ จนชำนาญ อยู่มาวันหนึ่งผลไม้ในอาคารหมดพระฤๅษีจึงสั่งให้พระลักขณวงษ์ตั้งใจท่องสวดและให้ดูแลนางเทพเกสรส่วนตาจะไปหาผลไม้ในป่า ฝ่ายพระลักขณวงษ์เมื่อได้ฟังดังนั้น ก็ทำตามคำสั่งของท่านตาฤๅษีพยายามท่องสวดมนต์ต่าง ๆ ให้คล่อง เมื่อพระฤๅษีไปแล้วนางเทพเกสรจึงมาชวนพระลักขณวงษ์ไปเล่นด้วยกันแต่พระลักขณวงษ์ไม่ไปนางเทพเกสรจึงอ้างเรื่องราวต่าง ๆ และอ้อนวอนให้พระลักขณวงษ์ไปเล่นด้วยกันก่อนแล้วค่อยมาท่องสวดมนต์ต่อ แต่พระลักขณวงษ์ก็ไม่ยอมนางเทพเกสรจึงร้องให้คร่ำครวญพระลักขณวงษ์จึงต้องยอมที่จะไปเล่นกับนางเทพเกสรก่อน นางเทพเกสรเล่นชิงช้าและร้องเพลงโต้ตอบกันกับพระลักขณวงษ์ในเชิงเกี้ยวพาราสี ในตอนนั้นพระฤๅษีกลับมาพอดีและได้ลอบฟังทั้งสองร้องเพลงโต้ตอบกันท่านตาฤๅษีจึงร้องตะหว่าดไปว่าทำไมทั้งสองจึงมาเล่นกันอย่างนี้ กุมารทั้งสองตกใจกลัวในความผิดของตนมากเข้าโอบกอดกัน แต่พระฤๅษีมิได้ตำหนิและให้พากันกลับไปยังอาคาร แล้วจึงถามพระลักขณวงษ์ว่าอาคมคาถาท่องจำได้หมดแล้วหรือยัง ฝ่ายพระลักขณวงษ์ก็ตอบท่านตาไปว่าท่องจำได้หมดแล้ว ฤๅษีได้ฟังเช่นนั้นก็แสนที่จะยินดีจึงได้เสกพระขรรค์ให้เป็นอาวุธประจำกาย ครั้นอยู่ต่อมาได้ 1 ปีพระลักขณวงษ์ก็ทรงคิดถึงพระราชมารดาจึงเข้าไปกราบลาพระฤๅษีจะขอออกไปตามหาพระราชมารดา พระฤๅษีได้ฟังก็กังวลใจกลัวพระลักขณวงษ์จะได้รับอันตรายจึงเสกธนูให้พระลักขณวงษ์ไว้ป้องกันภัยอันตรายและเสกม้าให้อีกหนึ่งตัวเพื่อไว้ใช้สำหรับเดินทาง เมื่อกราบลาท่านตาฤๅษีเสร็จแล้วจึงไปหานางเทพเกสรเพื่อบอกลานาง เมื่อนางเทพเกสรได้ฟังดังนั้นก็เศร้าโศกเสียใจไม่ยอมให้พระลักขณวงษ์จากไป พระลักขณวงษ์จึงได้ให้คำมั่นสัญญาว่าหากแม่ช่วยมารดาได้แล้วจะกลับมารับนางเทพเกสรไปอยู่ด้วย นางเทพเกสรจึงยอมให้พระลักขณวงษ์ไป

เมื่อพระลักษมณ์สินนวงส์มาถึงยังชอกเขาก็ได้พบกับฝูงวานร วานรเห็นพระพักตร์ของพระองค์คล้ายดังเช่นนางสุวณณ์อัมพาจึงนำสไบมาให้และชี้ทางไปยังนครมยุราให้กับพระลักษมณ์สินนวงส์ ฝ่ายนางสุวณณ์อัมพาขณะบรรทมหลับอยู่นั้นก็ได้ฝันว่าได้อำมรงค์หัวเพชรแล้วยาตราออกจากวังไปยังหนทางไกล ทันใดก็มียุง เหลือบ บินมาจับก้นนางจึงเอามือปิดอำมรงค์นั้นจึงหลุดหายไป นางแสนเสียดายอำมรงค์นั้นจึงคร่ำครวญร้องให้ทันใดก็มีลมพัดและนำอำมรงค์นั้นมาตกลงในหัตถ์ของนาง นางจึงสวมใส่อำมรงค์นั้นแล้วกลับคืนยังพระนคร ครั้นเมื่อนางตื่นขึ้นมาจึงนึกถึงถึงความฝันและรู้ได้ว่าเป็นนางบอกเหตุไม่นานวันจะต้องได้พบกับพระราชาบุตรอย่างแน่นอน

ฝ่ายพระลักษมณ์สินนวงส์เมื่อมาถึงยังแดนนครมยุราแล้วทอพระเนตรเห็นพระราชวังพระตำหนักต่าง ๆ ม้าทรงของพระลักษมณ์สินนวงส์จึงเสนาอุปบายให้พระลักษมณ์สินนวงส์ปลอมตัวเข้าไปในเมืองยักษ์เพื่อสืบเรื่องพระราชมารดา พระลักษมณ์สินนวงส์เห็นด้วยจึงแปลงกายเป็นฤๅษี เสกม้าให้เล็กลงแล้วซ่อนไว้ที่ชายสไบแล้วเข้าไปยังเมืองยักษ์ พวกพลเมืองยักษ์เมื่อเห็นพระฤๅษีแปลงก็เกิดเลื่อมใสศรัทธาจึงพากันมาห้อมล้อมถวายสิ่งของต่าง ๆ แล้วสอบถามความเป็นมากับพระฤๅษีแปลง พระลักษมณ์สินนวงส์สร้างตอบไปว่าตนเองเป็นฤๅษีถือศีลในป่าในตอนนี้ต้องการมาโปรดเหล่ายักษ์ในนครแต่ก็ยังไม่มีความสงสัยว่าเจ้าเมืองนี้เป็นใครแก่หรือหนุ่มมีบุตรชายหญิงกี่คนมีเหล่าสมนหรือไม่มี พวกเหล่ายักษ์ทั้งหลายจึงพากันตอบแก่พระฤๅษีแปลงว่ากษัตริย์เมืองนี้ได้สาวงามมาจากในป่าเป็นชายา นางผู้นั้นประทับอยู่ในปราสาทแต่ไม่มีบุตรด้วยกัน

เมื่อพระลักษมณ์สินนวงส์ได้ฟังดังนั้นก็รู้แน่ว่าสาวงามผู้นั้นเป็นพระมารดาของพระองค์ เมื่อพระองค์ได้ทราบข้อมูลที่พระองค์มาสืบหาแล้วจึงได้ให้พรแก่ยักษ์ทั้งหลายแล้วจึงลากลับไปยังป่าดังเดิม ครั้นออกมาจากเมืองยักษ์แล้วพระลักษมณ์สินนวงส์ได้กลับคืนร่างดังเดิม ครั้นเมื่อตดึกพระองค์ทรงม้าเหาะข้ามไปยังปราสาทแล้วเสกมนต์ให้บรรดายักษ์หลับไหลแล้วเสด็จเข้าไปภายในปราสาทพบท้าววิรุฬหมาตย์ ด้วยความเคียดแค้นพระองค์จึงเอื้อมพระขรรค์หมายจะฟันให้สิ้นชีพแต่เมื่อทอดไปแล้วไม่พบพระมารดาพระองค์ทรงนึกขึ้นได้ว่าหากพระองค์ลอบฆ่าท้าววิรุฬหมาตย์เช่นนี้จะทำให้เสียเกียรติและพระองค์ควรรีบตามหามารดาให้พบ พระองค์จึงค้นหาจนทั่วและได้พบมารดา พระลักษมณ์สินนวงส์เข้ากราบบังคมพระบาทมารดาด้วยความเวทนาสงสารที่ต้องมาทนทุกข์ทรมานอยู่กับท้าววิรุฬหมาตย์ ฝ่ายนางสุวณณ์อัมพาเมื่อตื่นจากบรรทมทรงทอพระเนตรเห็นโอรสก็เข้าโอบกอดแล้วสอบถามด้วยความเป็นห่วง ฝ่ายพระลักษมณ์สินนวงส์ได้ทูลเชิญมารดาเสด็จไปกับพระองค์เพื่อหนีไปจากท้าววิรุฬหมาตย์จนมาถึงเขาลูกหนึ่งนามว่าพระจันทร์คีรี แล้วทูลเชิญมารดาเข้าประทับยังถ้ำภายในภูเขาภูนั้นแล้วยกหินมาปิดปากถ้ำแล้วจึงร้ายเวทย์มนต์ปิดปากถ้ำ

ครั้นสว่างขึ้นท้าววิรุฬหมาตย์ตื่นจากบรรทมเมื่อเห็นเหล่านางสนมนอนเกลื่อนกลาดพระองค์สังเกตว่าผิดปกติไปกว่าทุกวันจึงทรงรู้แน่ว่าถูกมนต์ เมื่อมองไปยังพื้นก็พบรอยคล้ายเท้ามนุษย์จึงรีบวิ่งไปที่ปราสาทของนางสุวณณ์อัมพาแต่ก็ไม่พบนาง พระองค์ทรงพิโรธอย่างมาก ทันใด

พระองค์เห็นพระราชสาส์นติดอยู่กับประตูมีความว่า “อันตัวเรามีนามว่าลักษณสินนวงส์ ในตอนนี้เรา มารับมารดา กลับคืน หากกรุงยักข์อยากได้นางสุวณณ์อัมพาคืนให้ยกทัพตามไป แล้วเราจะตัด กบาลทิ้งเสียให้เลื่องชื่อลือชาไปถึงเทวดา ถ้าแม้กรุงยักข์รักตัวกลัวตายแล้วก็จงยกพระราชสมบัติให้ เรา แล้วเราจะปล่อยตัวกรุงยักข์ไป” เมื่อทอดพระเนตรจบท้าววิรุฬหมาตย์ยิ่งโกรธเป็นล้นพ้น สั่งให้ พวกเหล่าเสนาอามาตย์จัดเตรียมทัพเพื่อจะไปชิงตัวนางสุวณณ์อัมพาคืน ครั้นจัดเตรียมทัพเสร็จจึง ทรงให้โหราทำนายในการศึกว่าจะเป็นเช่นไร โหราได้ตรวจดูดวงชะตาแล้วเห็นว่าชะตาถึงชาติจึงทูล ท้าววิรุฬหมาตย์ ท้าววิรุฬหมาตย์เมื่อได้ฟังก็เกิดความทุกข์ภายในใจแต่ถ้าแม่ไม่ยกทัพไปก็จะเสียเกียรติ จึงตัดสินใจยกทัพออกไป

ครั้นท้าววิรุฬหมาตย์ยกทัพมาถึงยังเขาพระจันทร์คีรีก็พบพระลักษณสินนวงส์ประทับ เหนือม้าพระองค์จึงตรัสสั่งให้เหล่าทหารเตรียมล้อมจับตัวพระลักษณสินนวงส์ แล้วทรงเคลื่อนทัพ เข้าไปประชิดพระลักษณสินนวงส์แล้วพุดจาลวงโลมว่าจะยกแผ่นดินให้ครอง ฝ่ายพระลักษณสินนวงส์ ได้ฟังก็มีได้หลงกลอุบายจึงตอบกลับไปว่าไอ้ยักข์จิตชั่วยกตัวเสมอพระราชบิดาเราวันนี้เราจะฆ่าเสีย ให้สิ้น ฝ่ายท้าววิรุฬหมาตย์ได้ฟังดังนั้นก็แสนที่จะพิโรธหนักสั่งให้เหล่าทหารไปจับตัวพระลักษณสินนวงส์

ฝ่ายพระลักษณสินนวงส์เมื่อถูกล้อมจับจึงได้ใช้พระขรรค์ฆ่าเหล่าเสนายักษ์สิ้น แล้วควบ ม้าทรงเข้าไปยังท้าววิรุฬหมาตย์ เหล่าทหารเห็นเหล่าเสนาสิ้นชีพเป็นจำนวนมากก็กลัวจึงพากันถอยทัพ กลับ ฝ่ายท้าววิรุฬหมาตย์นั้นได้เส้ข้างเข้าไปหาพระลักษณสินนวงส์หมายจะใช้ศรสังหารแต่ก็ต้องเสียที่ ให้กับพระลักษณสินนวงส์โดยต้องศรจนตกลงจากข้างทรง ท้าววิรุฬหมาตย์เหาะหนีไปบนท้องฟ้า แล้วแปลงเป็นนางฟ้าร้ายรำมาในอากาศแต่ม้าทรงรู้ทันจึงแจ้งการกับพระลักษณสินนวงส์ให้ระวังพระองค์ พระลักษณสินนวงส์จึงแผลงศรใส่เหล่านางฟ้าฝ่ายกรุงยักข์เห็นเช่นนั้นก็หวาดกลัวหนีเข้าไปยังกลีบเมฆ แล้วแปลงเป็นท้าวอมรินทร์ฝ่ายเหล่าโยธายักษ์บ้างแปลงเป็นเทวดา บ้างแปลงเป็นนางฟ้า บ้างก็แปลง เป็นข้างเฮอร์วณมาแวดล้อม เรื่องพระลักษณสินนวงส์ พรามเกษสร ตอนที่ 2 ก็จบลงแต่เพียงเท่านี้

บทที่ 4 ลักษณะการแปล

ลักษณะเด่นด้านการแปล

จากการศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 ในด้านต่าง ๆ ข้างต้น พบว่าทั้งสองเรื่องมีลักษณะที่เหมือนกัน ทั้ง รูปแบบการประพันธ์ เนื้อหา กลวิธีการประพันธ์ และกลวิธีการใช้ภาษา ทำให้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ทั้งสองเรื่องน่าจะมีความสัมพันธ์กัน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบแล้วพบว่าเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร ยังมีความโดดเด่นเฉพาะที่ไม่ปรากฏในเรื่องลักษณวงศ์หลายประการ อีกทั้งในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรปรากฏชื่อสถานที่ คือ พระที่นั่งจันทรฉายา ซึ่งเป็นสถานที่ที่สร้างประมาณช่วงรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระศรีสุวัถ์ (ค.ศ. 1904-1927) ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ. 1868-1910) ในขณะที่เรื่องลักษณวงศ์แต่งขึ้นในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ. 1824-1851) จึงทำให้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรน่าจะแปลจากเรื่องลักษณวงศ์ โดยเมื่อพิจารณาลักษณะการแปลแล้วพบว่าเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรมีการแปลจากภาษาไทยเป็นภาษาเขมร 2 วิธี คือ การแปลแบบตรงตัวและการแปลแบบเอาความ ดังนี้

1. การแปลแบบตรงตัว

การแปลตรงตัว (literal translation) หมายถึง การแปลโดยการรักษารูปแบบ การนำเสนอของต้นฉบับไว้ให้ได้มากที่สุด¹ ลักษณะในการแปลเช่นนี้เน้นไปที่การพยายามรักษา สำนวนภาษา คำศัพท์ ลำดับของการนำเสนอ ทำให้การแปลแบบตรงตัวนี้มีความเหมือนกับต้นฉบับมาก ในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรพบการแปลแบบตรงตัว ดังตัวอย่าง

ตารางที่ 4 แสดงตัวอย่างการแปลแบบตรงตัว

ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร
๑ จะริเริ่มเรื่องร้างปางประถม สุดเสียดายด้วยนิยายจะจ่อมจมน จึงนิยมแต่งบทพจนานา ยังมีราชนรินทร์ปิ่นกระษัตริย์	¹ ไซ้บไซ้บตายนึ่งฆาตธิดาส มูธมูธมูธมูธมูธมูธมูธ ព្រះបាទព្រហ្មត្ថច្រន់វិទ្យា សោយរាជភាពពណ៌សី ។

¹ สันญวี สายบัว, **หลักการแปล** (พิมพ์ครั้งที่ 3), (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2533, 50.

ตารางที่ 4 แสดงตัวอย่างการแปลแบบตรงตัว (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
<p>พรหมทัตจอมทศทิตา ดำรงเมืองเรืองฤทธิ์อิศรา เป็นมหาจักรพาลสำราญรมย์ มีเอกองค์วิไลละไมโฉม งามประโลมท้าวถนอมเป็นจอมสนม ชื่อสุวรรณอำภาน่าชม เสวยสมบัติสบายมาหลายปี เกิดราชบุตรชายสายกระบี่ตรี จำเรณูรูปเทิ้มท้าวโกสีย์ ครั้นบุตราชันษาได้แปดปี พระภูมิเฉลิมนามพระลูกยา ชื่อเจ้าลักษณะวงศ์ทรงสวัสดิ์ สองกระบี่แสนสุดเสนาหา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)</p>	<p>²เสวยสมณคุณกษัตริย์ ธำรงเมืองเรืองฤทธิ์อิศรา เป็นมหาจักรพาลสำราญรมย์ มีเอกองค์วิไลละไมโฉม งามประโลมท้าวถนอมเป็นจอมสนม ชื่อสุวรรณอำภาน่าชม เสวยสมบัติสบายมาหลายปี เกิดราชบุตรชายสายกระบี่ตรี จำเรณูรูปเทิ้มท้าวโกสีย์ ครั้นบุตราชันษาได้แปดปี พระภูมิเฉลิมนามพระลูกยา ชื่อเจ้าลักษณะวงศ์ทรงสวัสดิ์ สองกระบี่แสนสุดเสนาหา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)</p> <p>²เสวยสมณคุณกษัตริย์ ธำรงเมืองเรืองฤทธิ์อิศรา เป็นมหาจักรพาลสำราญรมย์ มีเอกองค์วิไลละไมโฉม งามประโลมท้าวถนอมเป็นจอมสนม ชื่อสุวรรณอำภาน่าชม เสวยสมบัติสบายมาหลายปี เกิดราชบุตรชายสายกระบี่ตรี จำเรณูรูปเทิ้มท้าวโกสีย์ ครั้นบุตราชันษาได้แปดปี พระภูมิเฉลิมนามพระลูกยา ชื่อเจ้าลักษณะวงศ์ทรงสวัสดิ์ สองกระบี่แสนสุดเสนาหา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)</p> <p>³เสวยสมณคุณกษัตริย์ ธำรงเมืองเรืองฤทธิ์อิศรา เป็นมหาจักรพาลสำราญรมย์ มีเอกองค์วิไลละไมโฉม งามประโลมท้าวถนอมเป็นจอมสนม ชื่อสุวรรณอำภาน่าชม เสวยสมบัติสบายมาหลายปี เกิดราชบุตรชายสายกระบี่ตรี จำเรณูรูปเทิ้มท้าวโกสีย์ ครั้นบุตราชันษาได้แปดปี พระภูมิเฉลิมนามพระลูกยา ชื่อเจ้าลักษณะวงศ์ทรงสวัสดิ์ สองกระบี่แสนสุดเสนาหา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)</p> <p>⁴เสวยสมณคุณกษัตริย์ ธำรงเมืองเรืองฤทธิ์อิศรา เป็นมหาจักรพาลสำราญรมย์ มีเอกองค์วิไลละไมโฉม งามประโลมท้าวถนอมเป็นจอมสนม ชื่อสุวรรณอำภาน่าชม เสวยสมบัติสบายมาหลายปี เกิดราชบุตรชายสายกระบี่ตรี จำเรณูรูปเทิ้มท้าวโกสีย์ ครั้นบุตราชันษาได้แปดปี พระภูมิเฉลิมนามพระลูกยา ชื่อเจ้าลักษณะวงศ์ทรงสวัสดิ์ สองกระบี่แสนสุดเสนาหา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)</p> <p>⁵เสวยสมณคุณกษัตริย์ ธำรงเมืองเรืองฤทธิ์อิศรา เป็นมหาจักรพาลสำราญรมย์ มีเอกองค์วิไลละไมโฉม งามประโลมท้าวถนอมเป็นจอมสนม ชื่อสุวรรณอำภาน่าชม เสวยสมบัติสบายมาหลายปี เกิดราชบุตรชายสายกระบี่ตรี จำเรณูรูปเทิ้มท้าวโกสีย์ ครั้นบุตราชันษาได้แปดปี พระภูมิเฉลิมนามพระลูกยา ชื่อเจ้าลักษณะวงศ์ทรงสวัสดิ์ สองกระบี่แสนสุดเสนาหา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)</p> <p>⁶เสวยสมณคุณกษัตริย์ ธำรงเมืองเรืองฤทธิ์อิศรา เป็นมหาจักรพาลสำราญรมย์ มีเอกองค์วิไลละไมโฉม งามประโลมท้าวถนอมเป็นจอมสนม ชื่อสุวรรณอำภาน่าชม เสวยสมบัติสบายมาหลายปี เกิดราชบุตรชายสายกระบี่ตรี จำเรณูรูปเทิ้มท้าวโกสีย์ ครั้นบุตราชันษาได้แปดปี พระภูมิเฉลิมนามพระลูกยา ชื่อเจ้าลักษณะวงศ์ทรงสวัสดิ์ สองกระบี่แสนสุดเสนาหา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)</p> <p>(พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 1, 1)</p> <p>¹จักแกล้งตามเรื่องมีนิทาน ก่อนมานเฝ้าพงศ์วงศ์กษัตรา พระบาทพรหมทัตต์ทรงฤทธา เสวยราชย์พาราพาราณสี ฯ ²เสด็จเมืองคอกโหมชยา นามนางอัมพาจอมมเหสี เป็นใหญ่เลิศเหนือเหล่าสนมสาวศรี แปดหมื่นมวลงมีเป็นบริวาร ฯ ³ออกยายเฒ่าแก่กับพวกสนม สาวเล็กแม่นมศรีศฤงคาร มีราชจตุรงค์พลโยธา ประชากราษฎรมากพันประมาณ ฯ</p>

ตารางที่ 4 แสดงตัวอย่างการแปลแบบตรงตัว (ต่อ)

ลักษณะวงค์	พระลักษมณ์วงค์ พราหมเสสร
	⁴ รวมเอกแม่่นมกับชชชช สู้วันณ์อัมพาโณมกัลยณณ์ เป็นย้งยีนนานไปจั้งกษัตริย์กษานดี เสด็จพระราชทานโอรสา ๑ ⁵ หนึ่งองค์ทรงโณมลอองค์ ตั้งองค์อัมรินทร์ไตรตริงษา ลุใหญ่ได้แปดพระวัสสา กษัตราตั้งนามให้บุตรไชย ๑ ⁶ ชื่อลักษณสินวงส์กุมารา จำเรญเจษฎาฤทธิโชคชัย เลื่องลืออำนาจเหนือภพไตร กษัตริย์ไชยสองพงค์ทรงกรุณา ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากตัวอย่าง แสดงให้เห็นลักษณะการแปลจากเรื่องลักษณะวงค์ไปเป็นเรื่องพระลักษมณ์วงค์ พราหมเสสรโดยการแปลตรงตัว แม้วารูปแบบคำประพันธ์ของทั้งสองเรื่องจะแตกต่างกันแต่ผู้ประพันธ์เรื่องพระลักษมณ์วงค์ พราหมเสสรยังคงรักษาลำดับ เนื้อความ และรายละเอียดของเรื่องลักษณะวงค์ไว้ โดยเรื่องลักษณะวงค์เริ่มเรื่องจากการกล่าวถึงท้าวพรหมทัตมีเมหสีชื่อนางสุวรรณอำภา ทั้งสองมีโอรสด้วยกัน 1 องค์ เมื่อโอรสอายุครบ 1 ปี ท้าวพรหมทัตจึงตั้งชื่อให้ว่าลักษณะวงค์ ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงค์ พราหมเสสรแปลโดยใช้ลำดับเรื่องตรงตามเรื่องลักษณะวงค์โดยเริ่มจากการกล่าวถึงพระบาทพรหมทัตมีเมหสีชื่อนางสุวันณ์อัมพา ทั้งสองมีโอรสด้วยกัน 1 องค์ เมื่อโอรสอายุครบ 1 ปี พระบาทพรหมทัตตั้งชื่อให้ว่าลักษณสินวงส์ แสดงให้เห็นถึงการรักษาลำดับ เนื้อความ และรายละเอียดของการแปลจากต้นฉบับไว้ สอดคล้องกับศานติ ภัคตีคำ ที่ศึกษาทละครเรื่องรามเกียรติ์และบทละครเรื่องอิเหนาฉบับภาษาเขมรเปรียบเทียบกับบทละครเรื่องรามเกียรติ์และบทละครเรื่องอิเหนาฉบับภาษาไทย พบว่าเนื้อหาของทั้งสองเรื่องตรงกันแบบบทต่อบทแทบทุกบทแม้จะมีคำบางคำต่างกันบ้างก็ตาม¹ แสดงให้เห็นถึงลักษณะ ความนิยม และรูปแบบการแปลวรรณคดีภาษาไทยเป็นภาษาเขมรที่นิยมการแปลแบบตรงตัว

¹ ศานติ ภัคตีคำ, “บทละครเรื่องรามเกียรติ์และบทละครเรื่องอิเหนาภาษาเขมร : กับความสัมพันธ์วรรณคดีการแสดงไทย-กัมพูชา,” *ตำรงวิชาการ* 8, 1 (2552): 51.

2. การแปลแบบเอาความ

การแปลแบบเอาความ (free translation) หมายถึง การแปลโดยรักษาจุดประสงค์ในการนำเสนอ¹ ลักษณะในการแปลเช่นนี้มันเน้นไปที่ใจความสำคัญหรือประเด็นที่ต้องการนำเสนอมากกว่าการคงต้นฉบับไว้ให้ได้มากที่สุด จึงมีการตัดแปลง เพิ่มเติม บางส่วนเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจในสิ่งที่ต้องการนำเสนอได้มากขึ้น ในเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรพบการแปลแบบเอาความ ดังตัวอย่าง

ตารางที่ 5 แสดงตัวอย่างการแปลแบบเอาความ

ลักษณะวงศ์	พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร
<p>พอเบี่ยงป้ายชายแสงสุริยใส ถึงราวไพรพฤษพานาสันต์ สามกระษัตริย์ชมเพลินเจริญครัน พลชั้นธรรนเริงบันเทิงนัย นางชาววังแหวกมานประสานเสียง เห็นข้างเคียงฉวยคว่ำพฤษพานัก เห็นอะไรก็ให้กำเรีบรัก ไม่รู้จักหามมัยเอามือทั้ง ละอองลูกถูกเนื้อมันเหลือเล่ห์ สมคะเนเกาสนุกลูกทะเลิ่ง พวกขอเฝ้าเหล่าโขนตะโกนอึง ใบตำลึงหม่อมจำแก้หามมัย ระยะหลังยังพวกนางทาสา เดนซี้ข้าชาววังรังกะตุ้ย ถูกสำรับกับพวกเจ้ารุกรูย ทำใ้บู้ยขอหมากฝากอาลัย ทั้งกองทัพเพลินเพลินเจริญจิต ชวนกันพิศเนื่อนกวิหคไสว (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 22)</p>	<p>¹⁹ ณะฉนวนรสุยประสุริยา หลังคงเสสาดนจื้อ ใ้บ่หูล์สเบตประชกึ ชูนคูนตักไ้ทหฏฐภา ๑ ²⁰ ฉนวนลเฐตลเฐธธาเสษยง รูนทูนคณสิฐรชชิวร บเรตตชตหสนไ้ทตัก บกรบกรุจื้อเฒาย ๑ ²¹ ฉาฉิตชเชกคูนประจย เทษกรรุตตบิยาสเสบง หลังคตูกธธาสิฐฉ ธธาเทสชเชนตัก ๑ ²² เฒเทหสนไ้ตเฒเฒคูนไ้ ยาสชิตทหกรเฒชบร อูเชฐบเรชเชเบเทก อูฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑ ²³ ชฉคชฉฉฉฉฉฉฉ นุชเชยสรวลเฐคูนช เฐคณอฐสิกรรชช เมฐชชคยาสชิตชชช ๑ (พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 3)</p>

¹ สัจฉวี สายบัว, **หลักการแปล** (พิมพ์ครั้งที่ 3), (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2533, 51.

ตารางที่ 5 แสดงตัวอย่างการแปลแบบเอาความ (ต่อ)

ลักษณะวงค์	พระลักสมณวงค์ พรามเกสสร
	<p>¹⁹ ครั้นถึงบ้ายพระสุรียา เหล่ากองเสนาพลานา แห่แหงองค์สมเด็จพระจักรี เข้าในพฤกษ์ไพโรธฤวา ฯ</p> <p>²⁰ ถึงเสร็จเสด็จนางางโฉมยง ทั้งลักษณสินวงโอรสา ประพาสทอดเหล่าไพโรพฤษา ปักษาปักชีเกาะตาม ฯ</p> <p>²¹ เป็นที่ยินดีในพระทัย เกษมคานต์ไม่มีเศรำหมอง เหล่ากองพวงนารีศรีทั้งผอง พากันจับกลุ่มเดินเล่นชมพฤษา ฯ</p> <p>²² เห็นทั้งผลดอกไม้ในไพโร มีจิตยินดียิ่งเหนียวจับ บ้างชื่นเด็ดบิบริโศค บ้างแย่งกันหัวเราะอึ่งก้อง ฯ</p> <p>²³ หัวเราะเยาะเย้ยมองพลาง ลอบมองสรสรเสริญทั้งหมดในใจ ทำกลให้นีกอยากร่วมสถาน ไมตรีประหนึ่งมีจิตเสนาหา ฯ</p> <p style="text-align: right;">(แปลโดยผู้วิจัย)</p>

จากตัวอย่าง แสดงให้เห็นลักษณะการแปลจากเรื่องลักษณะวงค์ไปเป็นเรื่องพระลักสมณวงค์พรามเกสสรโดยการแปลแบบเอาความ ผู้ประพันธ์ใช้การปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางประการในตอนดังกล่าวทำให้เนื้อหาของทั้งสองเรื่องต่างกัน แต่การปรับรายละเอียดในตอนนี้ยังคงแสดงจุดประสงค์ในการนำเสนอเดิม โดยในเรื่องลักษณะวงค์กล่าวถึงขบวนประพาสไพโรของท้าวพรหมทัตที่เดินทางมาถึงยังแนวป่าในตอนช่วงเย็นทั้งสามองค์ต่างก็เปล็ดเพลิน นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกเรื่องขบขันโดยกล่าวถึงนางสาววังที่เห็นช้างหักกิ่งไม้ก็ทำตามแต่กลับไปดึงถูกหมามุ่ยเมื่อถูกละอององหมามุ่ยจึงทำให้คันทักขำรับใช้จึงแนะนำให้ใช้ใบตำลึงมาแก้พิษ จากนั้นผู้ประพันธ์จึงบรรยายถึงเหล่าทาสผู้หญิงหลังขบวนที่จับกลุ่มกันทำกิริยาท่าทางในเชิงชู้สาวกับทาสผู้ชาย

ซึ่งเป็นการบรรยายเพื่อสร้างอารมณ์ขบขัน ในส่วนของเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเณสสรกล่าวถึง ขบวนการประพาสไพรของพระบาทพรหมทัตต์ที่เดินทางเข้ามาถึงยังป่า ผู้ประพันธ์บรรยายถึงพระบาทพรหมทัตต์ที่นำนางสุวณณ์อัมพาและพระลักษณ์สินนวงส์เที่ยวเล่นในป่า ฝ่ายนางเข้ารับใช้ต่างก็พากันจับกลุ่มเดินเล่นชมดอกไม้เด็ดผลไม้กินกันอย่างสนุกสนานบางนางก็แอบมองคนที่ตนรักในที่ซึ่งการบรรยายฉากดังกล่าวของทั้งสองเรื่องมีการกล่าวถึงรายละเอียดที่แตกต่างกันตามที่ผู้ประพันธ์จะบรรยายแต่ยังคงจุดประสงค์ในการนำเสนอซึ่งเดิมคือการพรรณนาฉากการท่องเที่ยวป่าของตัวละครเอกก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์อื่น ๆ ตามมา

จากข้อมูลสามารถกล่าวถึงลักษณะการแปลเรื่องลักษณวงศ์จากภาษาไทยไปเป็นเรื่องเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเณสสรภาษาเขมรใช้กลวิธีการแปล 2 วิธี คือ การแปลแบบตรงตัวและการแปลแบบเอาความ โดยการแปลแบบตรงตัวนี้เป็นกลวิธีที่นิยมในการแปลวรรณคดีไทยเป็นเขมรที่ใช้รูปแบบคำประพันธ์ใกล้เคียงกัน ดังเช่น เรื่องรามเกียรติ์เขมรภาค 2¹ และบทละครเรื่องอิเหนาคำเขมร² ที่ใช้รูปแบบคำประพันธ์ชนิดบทพากย์ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากคำประพันธ์ชนิดกลอนของไทย³ ทำให้สามารถแบบแบบตรงตัวหรือคำต่อคำได้เลย ในส่วนของการแปลแบบเอาความเนื่องจากผู้ประพันธ์ต้องการสอดแทรกเนื้อหาหรือการพรรณนาให้ลึกซึ้งกินใจและเข้ากับค่านิยมของผู้อ่านชาวกำพูชาจึงเกิดลักษณะการพรรณนาโดยการแปลเนื้อเรื่องเดิมแล้วนำความที่ได้มาแต่งใหม่ในสำนวนภาษาและรูปแบบตามที่ผู้ประพันธ์ต้องการโดยไม่ใช้การแปลแบบคำต่อคำหรือบทต่อบทลักษณะเช่นนี้ปรากฏในการแปลวรรณคดีไทยเป็นภาษาเขมรที่ใช้รูปแบบคำประพันธ์ต่างกัน เช่น เรื่องกาพย์ขับภาษาไทยใช้รูปแบบคำประพันธ์ชนิดกลอนเมื่อแปลไปเป็นภาษาเขมรใช้รูปแบบคำประพันธ์ชนิดหลายชนิด คือ บทพากย์ บทพินอล บทพรหมคีติ และบทกฤษณคีติ⁴ ซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างจากกลอนจึงทำให้ไม่สามารถแปลแบบคำต่อคำหรือบทต่อบทได้ แต่เรื่องพระลักสมณวงส์พราหมเณสสร ใช้รูปแบบคำประพันธ์ชนิดบทพากย์ซึ่งมีความใกล้เคียงกับรูปแบบคำประพันธ์ชนิดกลอนของไทยสามารถแปลแบบคำต่อคำหรือบทต่อบทได้ซึ่งผู้ประพันธ์ได้ใช้กลวิธีดังกล่าวนี้ในตอนต้นเรื่อง

¹ ศานติ ภัคดีคำ, “บทละครเรื่องรามเกียรติ์และบทละครเรื่องอิเหนาภาษาเขมร : กับความสัมพันธ์วรรณคดีการแสดงไทย-กำพูชา,” *ตำราวิชาการ* 8, 1 (2552): 55.

² เรื่องเดียวกัน, 59.

³ ศานติ ภัคดีคำ, *ความสัมพันธ์วรรณคดีไทย-เขมร*, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550), 82-83.

⁴ ศานติ ภัคดีคำ, “การศึกษาเปรียบเทียบกาพย์เขมรฉบับพระหริรักษ์รามมา (พระองค์ด้วง) และกาพย์กลอนฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน).” (*สารนิพนธ์ปริญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 2541), 67.

ส่วนตอนอื่น ๆ ผู้ประพันธ์ใช้วิธีการแปลแล้วนำความที่ได้มาแต่งใหม่ ซึ่งแสดงถึงฝีมือและความรู้ความสามารถของผู้ประพันธ์ที่แปลแล้วได้รับบรรณรตามความนิยมของชาวกรุงเทพฯแต่ยังคงเนื้อหาจากต้นฉบับไว้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

บทที่ 5
วิเคราะห์องค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ของเรื่อง ลักษณะวงศ์
และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์

การศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ของเรื่อง ลักษณะวงศ์ ผู้วิจัยได้ศึกษาองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ในตอนที่ 1 ท้าวพรหมทัตประพาสาไพโร ได้นางยักษ์แปลงเป็นพระชายา ถึงตอนที่ 7 ท้าววิรุณมาศรบกับลักษมณ์แล้วต้องสรสิ้นชีพ ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ ตอนที่ 1 และตอนที่ 2 โดยผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ของวรรณกรรม ในหัวข้อดังต่อไปนี้

1. วิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรม

- 1) ลักษณะคำประพันธ์
- 2) โครงเรื่อง
- 3) แก่นเรื่อง
- 4) ตัวละคร
- 5) ฉาก

2. วิเคราะห์กลวิธีการประพันธ์

- 1) กลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง
- 2) กลวิธีการเล่าเรื่อง
- 3) กลวิธีการดำเนินเรื่อง
- 4) กลวิธีการสร้างตัวละคร
- 5) กลวิธีการสร้างและเสนอฉาก
- 6) กลวิธีการใช้ภาษา

วิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรม

การวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรมเป็นการนำตัวบทวรรณกรรมมาแยกส่วนประกอบต่าง ๆ เพื่อศึกษาสิ่งที่คุณเขียนนำเสนอผ่านตัวบท โดยใช้ทฤษฎีของผู้อ่าน ซึ่งการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมนั้นเป็นการพิจารณาและนำเสนอทฤษฎีมุมมองของผู้อ่านที่มีต่องานเขียนนั้น ๆ

โดยใช้ความรู้ ความคิด และความรู้สึกอย่างเป็นเหตุเป็นผล¹ เป็นการชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างองค์ประกอบแต่ละส่วนว่าสอดคล้องกันหรือไม่อย่างไร รวมทั้งยังเป็นการประเมินคุณค่าที่ผู้อ่านได้รับจากวรรณกรรมชิ้นนั้นด้วย

ในการวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรมที่ก่อให้เกิดวรรณคดีเรื่องลักษณะวงศ์ และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์สรร อันเป็นแนวทางในการเปรียบเทียบและพิจารณาคุณค่าต่อไปนั้น ผู้วิจัยจะวิเคราะห์องค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะคำประพันธ์

การวิเคราะห์ลักษณะคำประพันธ์เป็นการศึกษารูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้ในการประพันธ์บทวรรณกรรม เนื่องจากรูปแบบของของคำประพันธ์สามารถบ่งชี้ช่วงอายุของงานวรรณกรรมได้ วรรณคดีสามารถจำแนกตามรูปแบบคำประพันธ์ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ วรรณคดีร้อยกรองและวรรณคดีร้อยแก้ว²

เรื่องลักษมณ์วงศ์เป็นเรื่องที่ประพันธ์โดยใช้รูปแบบคำประเป็นชนิดร้อยกรอง และใช้ลักษณะคำประพันธ์แบบกลอนนิทาน ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับกลอนแปดหรือกลอนสุภาพ คือ 1 บท มี 4 วรรค (วรรคสดับ วรรครับ วรรครอง และวรรคส่ง) มีสัมผัสบังคับระหว่างวรรคเช่นเดียวกัน คือ คำสุดท้ายของวรรคสดับ สัมผัสกับคำที่ 3 ของวรรครับ คำสุดท้ายของวรรครับสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรครองและคำที่ 3 ของวรรคส่ง และสัมผัสบังคับระหว่างบท คือ คำสุดท้ายของวรรคส่งสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรครับ แต่ต่างกันที่บทแรกของกลอนนิทานจะขึ้นต้นด้วยวรรครับ ดังที่ วิเชียร เกษประทุม กล่าวไว้ว่า กลอนนิทานมีลักษณะเหมือนกลอนเพลงยาวหรือกลอนนิราศ ขึ้นต้นด้วยวรรครับแล้วแต่งเป็นเรื่องยาว ๆ ทำนองนิทานหรือนิยาย³

ตัวอย่างกลอนนิทานในเรื่องลักษมณ์วงศ์

สุดเสียดายด้วยนิยายจะจ่อมจมน

ยังมีราชชนรินทร์ปิ่นกระษัตริย์

ดำรงเมืองเรืองฤทธิ์อิศรา

๑ จะริเริ่มเรื่องร้างปางประณม

จึงนิยมแต่งบทพจนนา

พรหมทัตจอมทศทิตา

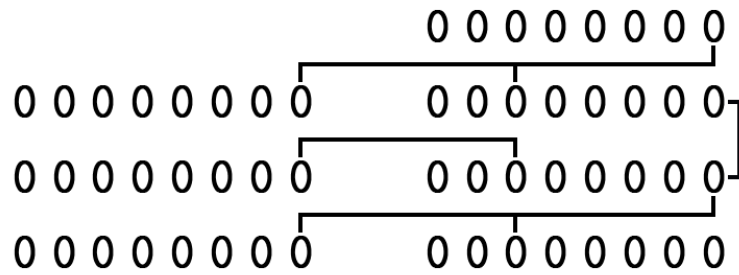
เป็นมหาจักรพาลสำราญรมย์

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)

¹ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, *วรรณกรรมปัจจุบัน*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2555), 207.

² คณะกรรมการกลุ่มปรับปรุงชุดวิชาวรรณคดีไทย, *เอกสารการสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย หน่วยที่ 1-7 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1)*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2556), 1-9.

³ วิเชียร เกษประทุม, *ลักษณะคำประพันธ์ไทย*, (กรุงเทพฯ: เรื่องแสงการพิมพ์ (2002), 2554), 40.

ภาพที่ 4 แสดงภาพแผนผังกลอนนิทาน

ลักษณะคำประพันธ์แบบกลอนนิทานนี้เป็นที่นิยมในสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะบทประพันธ์ร้อยกรองที่เป็นนิทานที่พบในสมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์มักเป็นคำประพันธ์รูปแบบอื่น เช่น เรื่องไถ่ทอง ใช้ลักษณะคำประพันธ์แบบกาพย์ฉกฉ่อง 16 เรื่องจำปาสีตัน ใช้ลักษณะคำประพันธ์แบบกาพย์สุรางคนางค์ 28¹ เป็นต้น ในขณะที่สมัยรัตนโกสินทร์พบบทประพันธ์ร้อยกรองที่เป็นนิทานส่วนใหญ่จะใช้คำประพันธ์แบบกลอนนิทาน เช่น เรื่องสมบัติอมรินทร์คำกลอน ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เรื่องพระอภัยมณี ของสุนทรภู่ เรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ เป็นต้น

ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เป็นเรื่องที่ประพันธ์โดยใช้รูปแบบคำประพันธ์ชนิดร้อยกรองและใช้ลักษณะคำประพันธ์แบบบทพากย์ 7 (๖๓๓๗ 7) ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับกลอนสุภาพของไทย คือ 1 บท มี 4 วรรค มีสัมผัสบังคับระหว่างวรรคเช่นเดียวกัน คือ คำสุดท้ายของวรรคที่ 1 สัมผัสกับคำที่ 2 หรือ 4 ของวรรคที่ 2 คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 3 และคำที่ 2 หรือ 4 ของวรรคที่ 4 และสัมผัสบังคับระหว่างบท คือ คำสุดท้ายของวรรคที่ 4 บทแรกส่งสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 2 ของบทถัดมา ในส่วนของจำนวนคำบทพากย์ 7 แตกต่างจากกลอนสุภาพของไทยที่บทพากย์ 7 กำหนดจำนวนคำในแต่ละวรรคคงที่ โดยในหนึ่งวรรคจะมีจำนวนคำ 7 คำ ส่วนกลอนสุภาพจำนวนคำไม่คงที่ในหนึ่งวรรคอาจมี 6-9 คำก็ได้

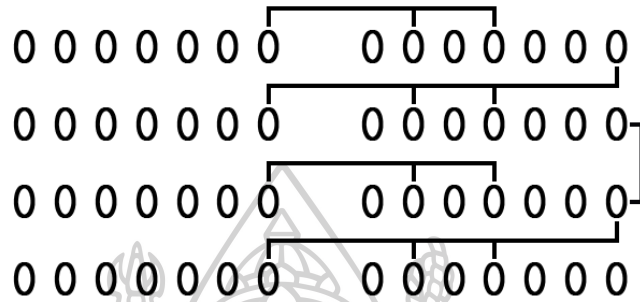
ตัวอย่างบทพากย์ในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์

1	เจิบไฉ่สทยเว็ฐฆาสริตาส ประตาสประตูลุประฐวีธา	มุธฆาสตตตตตตตตต เสภยภตตตตตตตตต (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 1, 1)
---	---	---

¹ วราภรณ์ บำรุงกุล, ร้อยกรอง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ, 2537), 114.

1 จักแถลงตามเรื่องมีนิตาน แต่เดิมมานเฝ้าพงศาวงค์กษัตรา
 พระบาทพรหมทัตต์ทรงฤทธา เสวยราชย์พาราพาราณสี ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

ภาพที่ 5 แสดงภาพแผนผังบทพากย์ 7

ลักษณะคำประพันธ์แบบบทพากย์นี้เป็นที่นิยมในรัชสมัยสมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามมหาอิศราธิบดี (พระองค์ด้วง) ประมาณปี ค.ศ.1840 – 1860 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏในตอนต้นเรื่องของบทพากย์เรื่อง “พระสุมุตฺร” ของออกญางานพระคลัง (นาง) ดังบทประพันธ์ “*มบทกษัตราภยาพระสุมุตฺร ครอบครองกษัตราภยา สิริสิ พระสุมุตฺรเสถียรเจษ ฤทธิเสถียรเจษ ฤทธิเสถียรเจษ ฤทธิเสถียรเจษ ฤทธิเสถียรเจษ ฤทธิเสถียรเจษ ฤทธิเสถียรเจษ ฤทธิเสถียรเจษ ฤทธิเสถียรเจษ ฤทธิเสถียรเจษ*” แปลเป็นภาษาไทยได้ว่า “มหาราชนามาพระองค์ด้วงครอบครองกษัตราภยาเจ้าศิริศรี พระองค์ทรงสบพระทัย ให้แก้ไขเป็นความใหม่อีก ๆ ทรงสบพระทัยพากย์เจ็ด เปลี่ยนคำสี่เข้าสัมผัส เหตุนี้ข้าพเจ้าพยายาม แต่งขึ้นอีกตามประสงค์ของพระองค์ ฯ” จากบทประพันธ์จึงแสดงให้เห็นว่าพระองค์ด้วงทรงโปรดลักษณะคำประพันธ์ชนิดบทพากย์เมื่อออกญางานพระคลัง (นาง) ได้แต่งเรื่อง “พระสุมุตฺร” เป็นคำกาพย์ถวายพระองค์ด้วง พระองค์จึงทรงให้แก้ลักษณะคำประพันธ์จากกาพย์เป็นบทพากย์แทน ซึ่งเรื่อง “พระสุมุตฺร” หรือ “พระสมุทฺร” นี้ ศานติ ภัคดีคำ กล่าวว่า เป็นวรรณคดีเขมรที่เก่าที่สุดที่แต่งโดยใช้คำประพันธ์ชนิดบทพากย์ ต่อมาจึงมีการแต่งวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ โดยใช้บทพากย์ เช่น เรื่องตุมเตียว (อุฑาร) ของพระภิกษุโสม เรื่องสรรพสิทธิ (สฤทธิ) ของหมื่นภัคดีอักษรตน² เป็นต้น

¹ ฅษ ฅษฅษ, สฤทธิ ฅษฅษฅษฅษ ฅษฅษฅษฅษฅษ ฅษฅษฅษฅษฅษ ฅษฅษฅษฅษ 1 ฅษ 1859, (ฅษฅษ: ฅษ-ฅษ, 1967), 259.

² ศานติ ภัคดีคำ, ฅษฅษฅษฅษฅษฅษฅษฅษ (ฅษฅษ: ฅษฅษ, 2550), 84.

นอกจากนี้เรื่องลักษณะวงศ์และเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เกษสร์ยังพบลักษณะพิเศษในการแต่งคำประพันธ์ซึ่งทำให้บทกลอนมีความไพเราะยิ่งขึ้นโดยมีการใช้กลวิธี ดังนี้

1.1 การวางแบบสัมผัส

การวางแบบสัมผัสเป็นกลวิธีในการประพันธ์รูปแบบหนึ่งเพื่อให้บทประพันธ์มีความไพเราะยิ่งขึ้นโดยการกำหนดสัมผัสซึ่งไม่ใช่สัมผัสบังคับตามฉันทลักษณ์ของรูปแบบคำประพันธ์นั้น ๆ แต่เป็นสัมผัสที่ผู้ประพันธ์สามารถใช้ได้ตามความสามารถของผู้ประพันธ์ ลักษณะการวางสัมผัสนั้นจะเป็นการวางสัมผัสภายในวรรคหรือที่เรียกว่าสัมผัสในซึ่งมีทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร

1.1.1 การกำหนดสัมผัสสระ

เป็นการกำหนดคำภายในวรรคแต่ละวรรคให้ใช้สระและตัวสะกดมาตราเดียวกันเพื่อให้เกิดความไพเราะคล้องจอง โดยมีลักษณะการกำหนดสัมผัสสระ โดยวรรคตรีเพ็ง ลักษณะวงศ์พบการกำหนดสัมผัสสระทั้งหมด 5 ลักษณะ ส่วนวรรคคี่เขมร เรื่อง พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เกษสร์พบการกำหนดสัมผัสสระทั้งหมด 4 ลักษณะ ดังนี้

1.1.1.1 คำเคียง หมายถึง การใช้สัมผัสสระเดียวกันเรียงกัน 2 คำ¹ คือ คำที่ใช้เสียงสระและตัวสะกดมาตราเดียวกันเรียงต่อกัน 2 คำ ซึ่งมักจะอยู่ในตำแหน่งพยางค์ที่ 3 และ 4 หรือ 5 และ 6 ดังภาพ

๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

ภาพที่ 6 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสสระแบบคำเคียง

ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการกำหนดสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

มาประ**เทียบ**เรียบค้อยอยู่เกยแก้ว

ก็พร้อมแล้วสรรพเสร็จสำเร็จหมด

พรหม**ทัต**ชัตติยวงศ์พระทรงยศ

กับโอรสอัครเศรฐ์เข้าสรองชล

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีการวางสระแบบคำเคียงด้วยการใช้เสียงสระ เอียบ มีตัวสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ กบ ในคำว่า เทียบ และ เรียบ ในวรรคสดับ และใช้เสียง

¹ ธรรมาภิรมณ์ (ถึก จิตรกรถึก), หลวง, ประชุมลำนำน่า ประมวลตำรากลอนกานต์ โคลงฉันทน์, (กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัชมุนตรี, 2514), 52.

สระ อะ มีตัวสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ กด ในคำว่า ทัด (ในคำว่า “พรหมทัด”) และ ชัด (ในคำว่า “ชัตติยวงศ์”) ในวรรณกรรม อีกตัวอย่าง คือ

หน่อ นรินทร์ ยินพานเรศถาม	ให้แคลงความนึกในพระทัยกริ่ง
แล้ว ยัมพลา งทางตรัสแก่ฝูงลิง	ชูระสิ่งไรเจ้าจึงถามความ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 61)

จากบทประพันธ์ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระด้วยการใช้เสียงสระ อี มีตัวสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ กน ในคำว่า นรินทร์ และ ยิน ในวรรคระดับ และใช้เสียงสระ อา มีตัวสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ กง ในคำว่า พลา ง และ ทาง ในวรรครอง

ส่วนในเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมณ์เสสรูปการกำหนดสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

66	อ ญ มา ณ ฉ ี ร ิต ร ิ ช ู เท ช : ร ุ ร ิ ช ู ค ั ณ า ค ท ช บ ุ ญ	อ ญ ม ะ ม น ุ ญ ย ก ุ ท ร ุ ช บ ก ุ ค ุ ช ไ ท ุ ท ุ ก ุ ช อ ช บ เ ใ ๑ (พระลักสมณวงศ์ พราหมณ์เสสร เล่ม 1, 8)
----	--	--

66	ให้ มี ช ี ว ิ ต ุ ท ิ เด ช ท ั ง ส ั ว ร ั ย า จ า ร ิ ช ยา	ให้ ช น ะ ม น ุ ช ย ัย ก ั ช ค ร ุ ท ป ก ษา ใน ไพ ร พ ถ ก ษ า ช ลา ด ก ล ั ว ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)
----	---	--

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีการวางสระแบบคำเคียงด้วยการใช้เสียงสระ /i/ มีเสียงพยัญชนะตัวสะกดเสียง /-t/ ในคำว่า วิต /vit/ (ในคำว่า “ฉีวิต” /cii-vit/) และ ฤษุ /rit/ ในวรรคแรก และใช้เสียงสระ /aa/ มีเสียงพยัญชนะตัวสะกดเสียง /-c/ ในคำว่า ณาค /naac/ (ในคำว่า “คัณาค” /kam-naac/) และ ทช /kaac/ ในวรรคที่ 3 อีกตัวอย่าง คือ

579	ผู้ ส ร ุ ช ส ร ุ ช ช า ช ช ู ช เ ช ี ส ุ ช เ ช ี ช ร ก ั ช ร ร เ ช เ ช า ส ุ ช ก	ค า ร ิ ช า ส ุ ร ิ ช า ส ุ ช ช ช า ร อ ช ี ช ู ช เ ช ี ช ก ๑ (พระลักสมณวงศ์ พราหมณ์เสสร เล่ม 2, 73)
-----	--	---

579	ส ั ง ส ร ี จ เ ช ี จ ย ่า ง ช ่า ไป ปล ัน ส เ ช ี จ เ ช ี ช ว ก ่า น เ ช ี น อ สุ ร า	ส ู่ ช ี ช ู ช ร ี ป ร า ส า ท ล า เ จ ือ พ ร ะ ช ร ค ือ ย า ก จะ พ ัน ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)
-----	--	---

จากบทประพันธ์ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระด้วยการใช้เสียงสระ /a/ มีเสียงพยัญชนะตัวสะกดเสียง /-c/ ในคำว่า เศษ /srac/ และ เสช /sdac/ ในวรรคแรก

1.1.1.2 คำเทียบเคียง หมายถึง การใช้สัมผัสสระเดียวกันเรียง 3 คำ¹ คือ คำที่ใช้เสียงสระและตัวสะกดมาตราเดียวกันเรียงติดต่อกัน 3 คำ ซึ่งมักจะอยู่ในตำแหน่งพยางค์ที่ 5 6 และ 7 ดังภาพ

0 0 0 0 0 0 0 0

ภาพที่ 7 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสสระแบบคำเทียบเคียง

ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการกำหนดสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

ท้าวตรีเนตรแจ้งเหตุแล้วรีบหาะ

ลงจำเพาะเขาใหญ่ในไพรสามนต์

เข้าเคียงลักษณะวงศ์กับนงคราญ

จึงบันดาลมิให้ดาบนั้นฟันลง

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 30)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีการวางสระแบบคำเทียบเคียงด้วยการใช้เสียงสระ อะ มีเสียงพยัญชนะสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ เกย โดยใช้รูปสระ ไ- และ ไ- ในคำว่า ใหญ่ ไน และ ไพร ในวรรครับ อีกตัวอย่าง คือ

แล้วแข็งจิตคิดอายเป็นชายชาติ

แผ่นผางาดด้วยกำลังตั้งกัณฑ์

เข้ายืนกลางพลมารชาอุณกรรจ์

ท้าวกุมภันต์ตรัสสั่งแก่เสนา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 83)

จากบทประพันธ์ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระด้วยการใช้เสียงสระ อะ มีตัวสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ กง ในคำว่า ลัง (ในคำว่า “กำลัง”) ตั้ง และ กัง (ในคำว่า “กัณฑ์”) ในวรรครับ

¹ ธรรมาภิรมย์ (ถึก จิตรกถึก), หลวง, ประชุมลำนำ ประมวลตำรากลอนกานต์ โคลงฉันท, (กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรียุค, 2514), 52.

ส่วนในเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเณสรพบการกำหนดสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

54	เกิดตาสุริยสุริยเสถสข มุขมัทสรุส่มบส่มหส่มกขา	ถณถณทฤม่มขณทฤม ถก่มขณทฤมชณทฤม ๑ (พระลักสมณวงส์ พราหมเณสร เล่ม 1, 7)
54	เกิดเป็นสตรีศรีส่วนสม หน้าตาสดใสทั้งกายา	ก่าดัดเต็มวัยสาวสมลักขณา สวมสร้อยสังวาลเข้าไปเคียงคู่กัน ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีการวางสระแบบคำเทียบเคียงด้วยการใช้เสียงสระ /a/ ที่ไม่ปรากฏรูปสระและใช้เครื่องหมายรัศมีหรือบ่อนเตาะ (บรูค) ทำให้เสียงสระสั้นลง¹ มีเสียงพยัญชนะสะกด /-h/ โดยใช้รูปพยัญชนะสะกด ส และใช้พยัญชนะต้นกลุ่มเสียง ออ /aa/ ในคำว่า สรุส่ม /srah/ บส่ม /bah/ และ หส่ม /qah/ ในวรรคที่ 3 อีกตัวอย่าง คือ

377	เชษฐมถลิเนกษษษษษ เจบผู้ผู้เชษษษษษ	ถณผู้เชษษษษษษษษษ ชษษษษษษษษษษ ๑ (พระลักสมณวงส์ พราหมเณสร เล่ม 2, 46)
377	วันหนึ่งฤษีท่านเหลือบเห็น จึงสั่งหลานทั้งสองรา	ไม่มีผลไม้เหลือบอยู่เลยหนา ให้รอที่ศาลาตาจะไปไพร ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระด้วยการใช้เสียงสระ /aa/ ในคำว่า สห /saa/ (ในคำว่า “สห” /saa-laa/) ทา² /laa/ (ในคำว่า “สห” /saa-laa/) และ ทา /taa/ ในวรรคที่ 4

¹ คำในภาษาเขมรที่ไม่ปรากฏรูปสระมักใช้เสียงสระพื้นฐานตามกลุ่มเสียงของพยัญชนะ ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่ม ออ /aa/ ได้แก่ พยัญชนะ 2 ตัวแรกในวรรค ก จ ต ป 2 ตัวแรก และตัวสุดท้ายในวรรค ฐ และ 4 ตัวท้ายของเศววรรค และกลุ่มโอ /oo/ ได้แก่ พยัญชนะ 3 ตัวท้ายในวรรค ก จ ฐ ต ป และ 4 ตัวแรกของเศววรรค

² คำว่า สห ปกติจะออกเสียงว่า /liə/ แต่เนื่องจากเป็นคำที่มีพยางค์ต้นเป็นพยัญชนะกลุ่ม ออ /aa/ คือ สห /saa/ ในคำว่า “สห” จึงทำให้พยางค์หลังออกเสียงเป็นกลุ่ม ออ /aa/ ตามพยางค์ต้น จาก สห /liə/ จึงออกเสียงเป็น สห /laa/ ซึ่งยังคงรูปเดิมแต่ออกเสียงสระตามพยางค์แรก

1.1.1.3 คำทบเคียง หมายถึง การใช้สองสระเรียงกันสระละ 2 คำ¹

คือ การใช้คำที่ใช้เสียงสระและตัวสะกดมาตราเดียวกันเรียงติดต่อกัน 2 คำ จำนวน 2 คู่ ซึ่งคู่ที่ 1 มักจะอยู่ในตำแหน่งพยางค์ที่ 3 และ 4 คู่ที่ 2 อยู่ในตำแหน่งพยางค์ที่ 5 และ 6 ดังภาพ

๐๐๐๐๐๐๐๐

ภาพที่ 8 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสสระแบบคำทบเคียง

ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการกำหนดสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

แล้วกลิ้งเกลือกเลือกกายสายสมร

สองพระกรกอดองค์โอรสา

ลักษณะวงศ์สงสารพระมารดา

เจ้าโศกาทอดบาทพระบิดรงค์

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 27)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีการวางสระแบบคำทบเคียง โดยในคู่ที่ 1 ใช้เสียงสระ เอื้อ มีเสียงพยัญชนะสะกดอยู่ในมาตราแม่ กก ในคำว่า เกลือก และ เสือก คู่ที่ 2 ใช้เสียงสระ อา มีเสียงพยัญชนะสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ เกย ในคำว่า กาย และ สาย (ในคำว่า “สายสมร”) ในวรรคระดับ อีกตัวอย่าง คือ

ทั้งสาวสรรค์แสนสร้างคิในปรางค์มาศ

ต่างประหลาดหลากจิตคิดฉงน

วิสูตรกันชั้นในไพชยนต์

เป็นรอยคนนพินชาตประหลาดใจ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 75)

จากบทประพันธ์ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระ โดยในคู่ที่ 1 ใช้เสียงสระ อะ มีเสียงพยัญชนะสะกดอยู่ในมาตราแม่ กน ในคำว่า กัน และ ชั้น คู่ที่ 2 ใช้เสียงสระ อะ เช่นเดียวกันแต่ใช้เสียงพยัญชนะสะกดมาตราแม่ เกย โดยใช้รูปสระ ใ- และ ไ- ในคำว่า ใ และ ไพ (ในคำว่า “ไพชยนต์”) ในวรรครอง

¹ ธรรมาภิรมณ์ (ถึก จิตรกรถึก), หลวง, ประชุมลำนนำ ประมวลตำรากลอนกานต์ โคลงฉันท, (กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัชมุนตรี, 2514), 52.

1.1.1.4 คำแทรกเคียง หมายถึง การใช้สัมผัสโดยมีคำอื่นแทรกกลาง
1 คำ¹ คือ การใช้คำที่ใช้เสียงสระและตัวสะกดมาตรงกันเรียงกัน 2 คำ แต่จะมีคำที่ใช้สระและ
ตัวสะกดไม่ตรงกันมาคั่นระหว่างกลางของทั้งสองคำ ดังภาพ

0 0 0 0 0 0 0 0

ภาพที่ 9 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสสระแบบคำแทรกเคียง

ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการกำหนดสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

พรหมทัตมิได้ตรัสกับลูกรัก

ฝ่ายพวกเพชรฆาตอนาใจ

พระวรพักตร์มัวหมองไม่ผ่องใส

เห็นท้าวไทมิได้โปรดซึ่งโทษทัณฑ์

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 27)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีการวางสระแบบคำแทรกเคียงในบทประพันธ์
ข้างต้น ทั้งหมด 4 คู่ โดยคู่ที่ 1 ใช้เสียงสระ ออ มีเสียงพยัญชนะสะกดอยู่ในมาตราแม่ กง ในคำว่า
หมอง และ ผ่อง โดยมีคำว่า ไม คั่นกลาง คู่ที่ 2 ใช้เสียงสระ อะ มีเสียงพยัญชนะสะกดอยู่ในมาตรา
แม่ เกย โดยใช้รูปสระ ใ- และ ใ- ในคำว่า ไม และ ไส โดยมีคำว่า ผ่อง คั่นกลาง ในวรรครับ คู่ที่ 3
ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสด้วยการใช้เสียงสระ อะ มีเสียงพยัญชนะสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ เกย
โดยใช้รูปสระ ใ- ในคำว่า ไท และ ได้ โดยมีคำว่า มิ คั่นกลาง และใช้เสียงสระ โอ มีเสียงพยัญชนะ
สะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ กด ในคำว่า โปรด และ โทษ โดยมีคำว่า ซึ่ง คั่นกลาง ในวรรคส่ง
อีกตัวอย่าง คือ

อันดวงเดือนเหมือนองค์พระทรงฤทธิ์

ดาวกระจ่างเหมือนนางสนมใน

เมื่อสถิตปรางค์ทองอันผ่องใส

บำเรอไท้ขับกล่อมอยู่พร้อมมูล

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 33)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระในบทประพันธ์ ทั้งหมด 4 คู่
โดยคู่ที่ 1 อยู่ในวรรคระดับใช้เสียงสระ โอะ มีเสียงพยัญชนะสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ กง ในคำว่า
องค์ และ ทรง โดยมีคำว่า พระ คั่นกลาง คู่ที่ 2 อยู่ในวรรครับใช้เสียงสระ ออ มีเสียงพยัญชนะสะกด

¹ เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทย, พิมพ์ครั้งที่ 13 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2545), 18.

อยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ กง ในคำว่า ทอง และ ผ่อง โดยมีคำว่า อัน คั่นกลาง คู่ที่ 3 ในวรรคอง ใช้เสียงสระ อา มีเสียงพยัญชนะสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ กง ในคำว่า จ่าง (ในคำว่า “กระจ่าง”) และ นาง (ในคำว่า “นางสนม”) โดยมีคำว่า เหมือน คั่นกลาง และคู่ที่ 4 ในวรรคองใช้เสียงสระ ออ มีเสียงพยัญชนะสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ กม ในคำว่า กล่อม (ในคำว่า “ซบกล่อม”) และ พร้อม (ในคำว่า “พร้อมมูล”) โดยมีคำว่า อยู่ คั่นกลาง

ในเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสรพบการกำหนดสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

95	ทรุส่ช่าลู่บ่เชิมตฤญเยระ ฐษรภค สากุ ยัค สฺ ยัชช	ฒษ เชห ยั มฺ เฒะเสสช เษไถอฐรภชคชกฐีณกฐยั ๑ (พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 12)
95	ทร้สว่ฟ้งดูค้แม่นี้ นงหสัคชิม่าอ้งด้วย	ช้งรู่อะโรยง้นน้แก้ตัวตบได้ อยู่แต่ตัวเองค้งต้งกชิมกษยั ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีการวางสระแบบคำแทรกเคียงในบทประพันธ์ข้างต้น ทั้งหมด 2 คู่ โดยคู่แรกใช้เสียงสระ /e/ มีเสียงพยัญชนะสะกด /-h/ ในคำว่า เช /ceh/ และ มฺเฒะ /mleh/ โดยมีคำว่า หี /qay/ คั่นกลาง ในวรรคที่ 2 คู่ที่ 2 ใช้เสียงสระ /ə/ มีเสียงพยัญชนะสะกด /-y/ โดยใช้รูปสระ ี ประกอบกับพยัญชนะกลุ่ม ออ ในคำว่า สย /səy/ (ในคำว่า “สากุ” /saak-səy/) และ สย /sdəy/ โดยมีคำว่า มช /mɔɔk/ คั่นกลาง ในวรรคที่ 3 อีกตัวอย่าง คือ

604	เชฏ รฺ เศฐ ย เศฐ ย เศฐ ย เศฐ ย เสกษฐฐช่าตุคฐีเย	ษิสฐฐบทรฐมฐฐฐฐีเย ฒษเสะฐฐชบยชชยทุก ๑ (พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 76)
604	ออกเสร์จจิงเสด็จไปยกหิน เสกมนตรคธาไม่ก้งวล	ไม่ให้มีช้งทวารได้เลย ปรฐบ่ม่าเสร์จแล้วรยอกษย ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระในบทประพันธ์ ในวรรคแรก โดยใช้เสียงสระ /a/ และมีเสียงพยัญชนะสะกด /-c/ ในคำว่า รฐฐ /srac/ และ ฐฐ /sdac/ โดยมีคำว่า ฐฐ /təəp/ คั่นกลาง

1.1.1.5 คำแทรกแยก หมายถึง การใช้สระอื่นคั่นกลาง 2 คำ¹ คือ การใช้คำที่ใช้เสียงสระและตัวสะกดมาตราเดียวกันเรียงกัน 2 คำ แต่จะมีคำที่ใช้สระและตัวสะกดไม่ตรงกันมาคั่นระหว่างกลางของทั้งสองคำจำนวน 2 คำ ดังภาพ

0 0 0 0 0 0 0 0

ภาพที่ 10 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสสระแบบคำแทรกแยก

ในเรื่องลักษณะองค์พบการกำหนดสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

พรหมทัตมิได้ตรัสกับลูกกรัก

ฝ่ายพวกเพชรฆาตอนาถใจ

พระวรพักตร์มัวหมองไม่ผ่องใส

เห็นท้าวโทมีได้โปรดซึ่งโทษทัณฑ์

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 27)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีการวางสระแบบคำแทรกแยกด้วยการใช้เสียงสระ อะ มีเสียงพยัญชนะสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ กด ในคำว่า ทัต (ในคำว่าพรหมทัต) และตรัส ในวรรคระดับโดยมีคำว่า มิได้ คั่นกลาง อีกตัวอย่าง คือ

พี่เคยเฝ้าย่นองให้ร้องไห้

พี่อย่าไปเลยเป็นไรนะพี่อา

ประเดี๋ยวใจก็มาลอบให้หรรษา

อยู่กับข้าจะได้เล่นปิดตากัน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 56)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระโดยใช้เสียงสระ อะ มีเสียงพยัญชนะสะกดอยู่ในมาตราตัวสะกดแม่ เกย โดยใช้รูปสระ ใ- ในคำว่า ไป และ ไร ในวรรครองโดยมีคำว่า เลย และ เป็น คั่นระหว่างสองคำ

¹ ธรรมมาภิรมย์ (ถึก จิตรกรถึก), หลวง, ประชุมลำนำน่า ประมวลตำรากลอนกานต์ โคลงฉันทน์, (กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัชมุนตรี, 2514), 53.

ในเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสรพบการกำหนดสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

271	รุณเหิมรุณณหฬ่ม่า่งรุ่ม
รีมรกณฺณณกณฺณณณก	ฤนหะเหิมณณณณณณณณณ
มกณฺณณณณณณณณณณ
(พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 32-33)
271	นวลเอยนวลลอมทั่วร้าง
จะหาสนมไหนในตำหนัก	ไม่มีบกร่องครบทุกลักษณ
มาเทียบเสมอคักดีไม่มีเลยนา ฯ
(แปลโดยผู้วิจัย)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระโดยใช้กลวิธีการวางสระแบบคำแทรกแอกด้วยการใช้เสียงสระ /a/ มีเสียงพยัญชนะสะกด /-m/ ในคำว่า ฐ /snam/ และ ฒ /dam/ (ในคำว่า “ฒณก” /dam-nak/) ในวรรคที่ 3 โดยมีคำว่า ณ /naa/ และ ฐ /knon/ คั่นกลาง อีกตัวอย่าง คือ

469	ฐีมุทุทมิฐณณณณณ
เกสรฐฐฐฐฐฐฐฐฐ	ฐีมุทุทมิฐณณณณณ
ฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ
(พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 58)
469	มะลิลาลานีกถึงสงวน
เกสสรคจพิจรเดินตัด	ไม่ควรทิ้งนวลอยู่สงบสงัด
ตามทางยาวไกลอาลัยเสมอ ฯ
(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระโดยใช้เสียงสระ /aa/ ไม่ปรากฏรูปสระในคำว่า ฐ /saa/ (ในคำว่า “เกสร” /kei-saa/) และ ฐ /caa/ ในวรรคที่ 3 โดยมีคำว่า ฐ /douc/ และ ฐ /baan/ คั่นระหว่างสองคำ

1.1.2 การกำหนดสัมผัสอักษร

เป็นการกำหนดคำภายในวรรคแต่ละวรรคให้ใช้อักษรเสียงเดียวกันหรือคู่กันเพื่อให้เกิดความไพเราะ โดยมีลักษณะการกำหนดสัมผัสอักษรในวรรณคดี เรื่อง ลักษณะวงศ์พบ การกำหนดสัมผัสอักษรทั้งหมด 7 ลักษณะ ส่วนวรรณคดีเขมร เรื่อง พระลักษมณ์นางสี พราหมเกสรพบ การกำหนดสัมผัสอักษรทั้งหมด 5 ลักษณะ ดังนี้

1.1.2.1 คำคู่ หมายถึง การใช้อักษรเดี่ยวเรียง 2 คำ เป็นคู่¹ คือ การใช้คำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันเรียงติดกัน 2 คำ ดังภาพ

๐๐ ก ก ๐๐๐๐

ภาพที่ 11 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำคู่

ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการกำหนดสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

ถึงเพลาสระสรลงสระศรี

เคยชวนพี่ลงเล่นกระสุนี่สาย

เก็บกระจับป็นกันพินันทาย

แล้วกำทรายกองปั้นเป็นบรรพต

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 57)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีการวางอักษรแบบคำคู่ด้วยการใช้เสียงพยัญชนะทั้งหมด 5 คู่ คือ ในวรรคสดับพบคำคู่จำนวน 2 คู่ คู่ที่ 1 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /s-/ ในคำว่า สระ และ สรลง คู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /s-/ ในคำว่า สระ และ ศรี ถัดมาในวรรครับพบคำคู่จำนวน 2 คู่ คู่ที่ 1 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /l-/ ในคำว่า ลง และ เล่น คู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /s-/ ในคำว่า สินี่ และ สาย และในวรรคส่งพบคำคู่ 1 คู่ โดยใช้เสียงพยัญชนะต้น /p-/ ในคำว่า ปั้น และ เป็น อีกตัวอย่าง คือ

พระฟังสารลานแลเห็นแน่นัก

รู้ว่ายักษ์ล่อลวงให้ลุ่มหลง

ให้คั่งแค้นแน่นทรวงพระโหมยง

เอาศรทรงอธิษฐานประสานกร

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 85)

¹ ธรรมาภิรมณ์ (ถึก จิตรกรถึก), หลวง, ประชุมลำนำน่า ประมวลตำรากลอนกานต์ โคลงฉันทน์, (กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัชมุนตรี, 2514), 53.

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้เสียงพยัญชนะทั้งหมด 6 คู่ คือ ในวรรคศดับพบคำคู่จำนวน 2 คู่ คู่ที่ 1 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /l-/ ในคำว่า ลาน และ แล คู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /n-/ ในคำว่า แน่ และ นั้ ถัดมาในวรรครับพบคำคู่จำนวน 2 คู่ คู่ที่ 1 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /l-/ ในคำว่า ล่อ และ ลวง คู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /l-/ ในคำว่า ลุ่ม และ หลง ในวรรครองพบคำคู่จำนวน 1 คู่ โดยใช้เสียงพยัญชนะ /kh-/ ในคำว่า คั้ง และ แค้น และในวรรคส่งพบคำคู่จำนวน 1 คู่ ใช้เสียงพยัญชนะต้น /s-/ ในคำว่า ศร และ ทรง

ส่วนในเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสรพบการกำหนดสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

76	ธารยทิวรีสุวิญญ์บ่บ่ ธารยทิวรีสุวิญญ์บ่บ่ ธารยทิวรีสุวิญญ์บ่บ่	ฤททหฤทฤทฤทฤทฤทฤทฤท ฤททหฤทฤทฤทฤทฤทฤทฤท (พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 10)
76	นางยักขินีศรีฟังแล้ว มีจิตเป็นทรพณ์นะบพิตร	ยินดีไม่สบายหลงรักจับจิตคิด ตอบสนองคั้นคิดตามกษัตริย์กษานต์ ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีการวางอักษรแบบคำคู่ด้วยการใช้เสียงพยัญชนะทั้งหมด 3 คู่ คือ ในวรรคที่ 2 พบคำคู่จำนวน 1 คู่ ใช้เสียงพยัญชนะต้น /pd-/ ในคำว่า ฤท /pdeik/ และ ฤท /pdət/ ถัดมาในวรรคที่ 4 พบคำคู่จำนวน 2 คู่ คู่ที่ 1 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /k-/ ในคำว่า ฤท /kūən/ และ ฤท /kit/ คู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /ks-/ ในคำว่า ฤท /ksat/ และ ฤท /ksaan/ อีกตัวอย่าง คือ

609	ฤทฤทฤทฤทฤทฤทฤท ฤทฤทฤทฤทฤทฤทฤท	ฤทฤทฤทฤทฤทฤทฤท ฤทฤทฤทฤทฤทฤทฤท (พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 77)
609	ครานั้นฝ่ายเหล่าพวกสาวน้อย แล้ววิ่งไปหานางชាយา	กลัวมากตื่นเร็วพลัน กระซิบถามกันทั่วทุกความ ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้เสียงพยัญชนะทั้งหมด 4 คู่ คือ ในวรรคที่ 2 พบคำคู่จำนวน 1 คู่ ใช้เสียงพยัญชนะต้น /mn-/ ในคำว่า ฤ /mnii/ และ ฤ

/mniə/ ถัดมาในวรรคที่ 3 พบคำคู่จำนวน 1 คู่ ใช้เสียงพยัญชนะต้น /r-/ ในคำว่า รุท /ruət/ และ รต /rüt/ และในวรรคที่ 4 พบคำคู่จำนวน 2 คู่ คู่ที่ 1 ใช้เสียงพยัญชนะ /kn-/ ในคำว่า ฐิ /kniq/ และ ฐุ /kniə/ คู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /s-/ ในคำว่า สฎ /sap/ และ เสธ /səc/ (ในคำว่า “เสธกั” /səc-kdəy/)

1.1.2.2 คำเทียบคู่ หมายถึง การใช้อักษรเดี่ยวเรียง 3 คำ¹ คือ การใช้คำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันเรียงติดกัน 3 คำ ดังภาพ

0 ก ก ก 0 0 0 0

ภาพที่ 12 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำเทียบคู่

ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการกำหนดสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

แสนสงสารพระกุมารโอรสา

เห็นเขาพาแม่ไปไนไพรศรี

วิ่งขวามาตามพระชนนี

เจ้าโคกก็อดนางไม้วางกร

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 27)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีการวางอักษรแบบคำเทียบคู่ด้วยการใช้เสียงพยัญชนะต้น /s-/ ในคำว่า แสน สง และ สาร ในวรรคสดับ อีกตัวอย่าง คือ

แต่อาลัยสาวสวรรค์มีทันหาย

ซ้ำเสียดายปรารภมาศราชฐาน

ดูละม้ายเมืองแมนแดนวิมาน

แก้วประพาฬมรกตทับทิมแกม

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 79)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้เสียงพยัญชนะต้น /m-/ ในคำว่า ม้าย (ในคำว่าละม้าย) เมือง และ แมน ในวรรครอง

¹ ธรรมมาภิรมย์ (ถึก จิตรกรถึก), หลวง, ประชุมลำนำ ประมวลตำรากลอนกานต์ โคลงฉันท, (กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัชมุนตรี, 2514), 53.

ส่วนในเรื่องพระลักษณ์นางวสัฏ พระรามเกสรพบการกำหนดสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีนี้
เช่น

9	ฤๅญบุบเระเสะฉวี ฤๅฆส ไกร็ฆ ไคร็บ ไคร็ล กัดธา	ฐุหฺลลัเสธธเฒธา ติณไกร็ทเระเซฏเฮใฎเ ๑ (พระลักษณ์นางวสัฏ พระรามเกสร เล่ม 1, 2)
9	ให้เตรียมเกวียนแสะตำรี ให้มีเครื่องครบครันท้าวทุกคณา	ทัังเหล่าเสนีพลโยธา เพลาเข้านี้ออกไปไพร ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีการวางอักษรแบบคำเทียบคู่ด้วยการใช้
เสียงพยัญชนะต้น /kr-/ ในคำว่า ไกร็ฆ /kriəŋ/ ไคร็บ /kriɔp/ และ ไคร็ล /kriəŋ/ ในวรรคที่ 3
อีกตัวอย่าง คือ

452	ทณเระะตีสิสิญุฆเฒษ คุัฆถัสิสิญุฆุฆุฆุฆุฆุฆ	เกสรหมษาษษษคุุุุเสถเสกเสเ ฐุเสฏเฆฆฆเฆโรทษธา ๑ (พระลักษณ์นางวสัฏ พระรามเกสร เล่ม 2, 56)
452	กาลนั้นฤๅษีพุดปลอบประโลม อย่ำห้ามสินนวงศ์เสด็จจอมเจ้า	เกสรโหมนางอย่าเสวยโศกเศร้า ให้เสด็จย่างไปตามหามารดา ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้เสียงพยัญชนะต้น /s-/
ในคำว่า เสถ /saoy/ เสก /saok/ และ เสเ /saw/ ในวรรคที่ 2

1.1.2.3 คำเทียบมรด หมายถึง การใช้อักษรเดี่ยวเรียง 4 คำ¹ คือ การใช้คำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันเรียงติดกัน 4 คำ ดังภาพ

0 0 ก ก ก ก 0 0

ภาพที่ 13 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำเทียบมรด

ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการกำหนดสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

แม่เกสรอยู่ก่อนเถิดนระนอง
พี่รำลึกตรึกถึงพระมารดา

อย่าหม่นหมองมิ่งแม่จงสุขา
จำจะลาพลัดพรากไปจากกัน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 56)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีการวางอักษรแบบคำเทียบมรดด้วยการใช้เสียงพยัญชนะต้น /m-/ ในคำว่า หม่น หมอง มิ่ง และ แม่ ในวรรครับ อีกตัวอย่าง คือ

ฝูงจิ้งจอกออกจากชะวากผา
คชสีห์มิ่งวงสองงางอน

บ้างเห่าหาเห็ดแหกกระหิมหอน
ทั้งไกรสรโตเต็นมาตามกัน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 60)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้เสียงพยัญชนะต้น /h-/ ในคำว่า เห่า หา เห็ด และ แหก ในวรรครับ

1.1.2.4 คำเทียบมรด หมายถึง การใช้อักษรเดี่ยวเรียง 5 คำ² คือ การใช้คำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันเรียงติดกัน 5 คำ ดังภาพ

0 ก ก ก ก ก 0 0

ภาพที่ 14 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำเทียบมรด

¹ ธรรมมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกถึก), หลวง, ประชุมลำน่า ประมวลตำรากลอนกานต์ โคลงฉันทน์, (กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัชมุนตรี, 2514), 53.

² เรื่องเดียวกัน.

ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการกำหนดสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

กึ่งมะไฟไก่ฟ้าเข้าแฝงกึ่ง
ฝูงกระลิ่งเสียบกึ่งตันแกแล

นางนวลนึ่งแนบนางไม่ห่างแห
รอกกระแตแต้นตื้นออกรื่นเริง
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 60)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีการวางอักษรแบบคำเทียบรดด้วยการใช้เสียงพยัญชนะต้น /n-/ ในคำว่า นาง นวล นึ่ง แนบ และ นาง ในวรรครับ ทั้งนี้คำว่า นาง คำแรกมาจากคำว่า นางนวล หมายถึง ชื่อนกขนาดกลาง วงศ์ย่อย Larinae ในวงศ์ Laridae มี 2 กลุ่ม คือ นางนวลใหญ่และนางนวลแกลบ¹ และคำว่า นาง คำหลังหมายถึง คำแทนชื่อหญิง² อีกตัวอย่าง คือ

ปางพระเยาวายุพินไต้ยีนแหว่ว
ผวาตื่นพื้นสมประฤติ

จะเจ้อยแจ้วจับจิตนางโฉมศรี
พระเทวีพิศดูกุมารา
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 69)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้เสียงพยัญชนะต้น /c-/ ในคำว่า จะ เจ้อย แจ้ว จับ และ จิต ในวรรครับ

1.1.2.5 คำทบทวน หมายถึง การใช้สองอักษรเรียงกันอักษรละ 2 คำ³ คือ การใช้คำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันเรียงติดกัน 2 คำ จำนวน 2 คู่ ดังภาพ

๐ ก ก ข ข ๐ ๐ ๐

ภาพที่ 15 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำทบทวน

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาศพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 620.

² เรื่องเดียวกัน, 619.

³ ธรรมมาภิรมย์ (ถึก จิตรกรถึก), หลวง, ประชุมลำนำน่า ประมวลตำรากลอนกานต์ โคลงฉันทน์, (กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัชมณตรี, 2514), 53.

ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการกำหนดสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

ให้หิวโหยโรยแรงกันแสงให้
เห็นแต่สัตว์เสื่อซ่างที่กลางดง

เดินมาในหิมวาป่าระหง
ค้อยแอบองค์ด้อมเดินเนินคีรี
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 32)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีการวางอักษรแบบคำทบคู่ด้วยการใช้เสียงพยัญชนะต้น /q-/ ในคำว่า แอบ และ องค์ ในคู่แรกและคู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /d-/ ในคำว่า ด้อม และ เดิน ในวรรคสอง อีกตัวอย่าง คือ

จन्दาวเดือนเลื่อนลับภูเขาแก้ว
เหมือนเสียงแม่แลเหลียวละลานใจ

เสียงแจ้วแจ้วไก่อ้นอยู่ห้วนไหว
เป็นเสียงไก่อ้วงเวงบรรเลงลอย
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 47)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้เสียงพยัญชนะต้น /d-/ ในคำว่า ดาว และ เดือน ในคู่แรกและคู่ที่สองใช้เสียงพยัญชนะต้น /l-/ ในคำว่า เลื่อน และ ลับ ในวรรคสอง

ส่วนในเรื่องพระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสรพบการกำหนดสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

92 ตีผู้ชุกตฤกษะประดา
 ดาญุฎฐาเบ็ชต์สุสกร

สเบชฎฐาธาธัญสเสวิสา
เชฏฐากฎฐาทฐาเสฐาธบาส ฯ
(พระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 11)

92 ดูจมาฟิ่งใต้พระบาท
 เป็นนานปีแล้วไม่เคยให้เสียการ

สมเด็จพระนารถเจ้าศิรสา
ออกจากตลาดคลาไปไกลสถาน ฯ
(แปลโดยผู้วิจัย)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีการวางอักษรแบบคำทบคู่ด้วยการใช้เสียงพยัญชนะต้น /c-/ ในคำว่า เชฏ /cəก/ และ ฐก /caak/ ในคู่แรกและคู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /kl-/ ในคำว่า ฎฐ /kliət/ และ ฐา /kliə/ ในวรรคที่ 4 อีกตัวอย่าง คือ

601	คฺฤณณสเบฺชฺชพฺระมาสเดชาต ตฺถุสฺสธาตถวชฺชคฺฤเชฺธเรฺฐกาฬํ	มาสฉัยทฺฐุสเบกฺกสฺสทฺฐบฏฺทฺธาฬํ เจิบสฺสเบฺชฺชเฐฺยทฺฐาฬํตฺถุสเสธา ๑ (พระลักฺสมณวงส์ พฺรามเกสสร เล่ม 2, 76)
601	ขณะนํนํสมเดจฺพระมโฆค ไดยอินว่าพลยฺกขมากหนักหนา	มิชยในกรฺงโลกฟิงดํารัส จิงเสตจตอบทูลไปว่า ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้เสียงพยัญชนะต้น /cl-/ ในคำว่า เฐฺย /claey/ และ ทฺฐาฬํ /clah/ ในคู่แรกและคู่ที่สองใช้เสียงพยัญชนะต้น /t-/ ในคำว่า ตฺถุส /tuul/ และ เสา /tiw/ ในวรรคที่ 4

1.1.2.6 คำแทรกคู่ หมายถึง การใช้อักษรอื่นคั่นกลาง 1 คำ¹ คือ การใช้คำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันเรียงกัน 2 คำ แต่จะมีคำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเสียงอื่นมาคั่นระหว่างกลางของทั้งสอง 1 คำ ดังภาพ

0 0 ก 0 ก 0 0 0

ภาพที่ 16 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำแทรกคู่

ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการกำหนดสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

มัจฉาวายรายเรียงมาเคียงคู่

บ้างมุดพู่พ่นน้ำแล้วดำหนี

หมูกุ้งก้ามลากก้ามร่ามวารี

ตุกกระดี่ดำกระเดือกกลงเสือกดิน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 33)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีการวางอักษรแบบคำแทรกคู่จำนวน 5 คู่ คู่ที่ 1 ในวรรครับใช้เสียงพยัญชนะต้น /ph-/ ในคำว่า มุด และ พ่น โดยมีคำว่า พู่ มั่นคั่นไว้ ถัดมาในวรรครองพบ 2 คู่ คือ คู่ที่ 1 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /k-/ ในคำว่า ก้าม (ในคำว่า กุ้งก้าม) และ ก้าม ซึ่งสองคำนี้มีความหมายต่างกัน ก้าม คำแรกหมายถึง กุ้งชนิดหนึ่ง ส่วน ก้าม คำที่สองหมายถึง

¹ ธรรมาภินิมณฑ์ (ฉีก จิตรกรถึก), หลวง, ประชุมลำนํ้า ประมวลตำรากรอนกานต์ โคลงฉันท, (กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัฏมนตรี, 2514), 53.

อวัยวะของสัตว์บางชนิดเช่นปูและกุ้ง สำหรับหนีบอาหาร¹. โดยมีคำว่า ลาก มากันไว้ คู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /r-/ ในคำว่า รำม และ รี (ในคำว่า วารี) โดยมีคำว่า วา (ในคำว่า วารี) มากันไว้ และในวรรณคดีพบการวางอักษรแบบคำแทรกคู่จำนวน 2 คู่ คือ คู่ที่ 1 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /d-/ ในคำว่า ดุก และ ตี (ในคำว่า กระตี) โดยมีคำว่า กระ (ในคำว่า กระตี) มากันไว้ คู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /d-/ เช่นเดียวกันในคำว่า ดำ และ เตือก (ในคำว่า กระเตือก) โดยมีคำว่า กระ (ในคำว่า กระเตือก) มากันไว้ อีกตัวอย่าง คือ

นางฟังคำซ้ำแค้นเข้าหยุกช่วน
ปากของใครใครก็ร้องไห้ก้องไป

เขาได้กวนหรือมาลงเอาเขาได้
เจ้าหัวใจหรือมาห้ามจ่านรรจา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 52)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรจำนวน 3 คู่ ในวรรคระดับพบ 1 คู่ โดยใช้เสียงพยัญชนะต้น /kh-/ ในคำว่า เข้า และ ช่วน โดยมีคำว่า หยุก มากันไว้ ถัดมาในวรรคส่งพบการเล่นเสียงสัมผัสอักษรแบบคำแทรกคู่จำนวน 2 คู่ คือ คู่ที่ 1 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /c-/ ในคำว่า เจ้า และ ใจ (ในคำว่า หัวใจ) โดยมีคำว่า หัว (ในคำว่า หัวใจ) มากันไว้ คู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /c-/ เช่นเดียวกันในคำว่า จำ และ จา โดยที่ทั้งสองคำนี้มาจากคำเดียวกันคือคำว่า จ่านรรจา

ส่วนในเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรพบการกำหนดสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

159

สฎฎะสฎฎะเสฐติริ
สฎฎะสฎฎะเสฐติริ

สฎฎะเสฐติริ

ตามคทฎฎะเสฐติริ

(พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 19)

159

สรพพชอกสรพพมเชิงคีรี
ขอเป็นสักขีของข้าพเจ้าด้วย

สรพพที่ตำบลห้วยลำธาร

ตามคำข้าพเจ้าตั้งสัจปรากฏแท้ ๆ

(แปลโดยผู้วิจัย)

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาศพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 114.

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีการวางอักษรแบบคำแทรกคู่จำนวน 3 คู่ ในวรรคแรกพบ 2 คู่ คู่ที่ 1 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /s-/ ในคำว่า สฎ /sap/ และ สฎ /sap/ เป็นกลวิธีซ้ำคำโดยมีคำว่า เฒ่า: /crüəh/ มั่นคั่นไว้ คู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /cr-/ ในคำว่า เฒ่า: /crüəh/ และ ฝูง /crun/ โดยมีคำว่า สฎ /sap/ มาคั่นไว้ ถัดมาในวรรคที่ 3 พบ 1 คู่ โดยใช้เสียงพยัญชนะต้น /s-/ ในคำว่า สุธ /soum/ และ สกั /sak/ (ในคำว่า “สากู” /sak-səy/) โดยมีคำว่า ฒ่า /ciə/ มาคั่นไว้ อีกตัวอย่าง คือ

565	ตีคู่ชฎีคู่ชฎีชฎีชฎี
ฒ่า สฺรึ สฺรึ สฺรึ สฺรึ สฺรึ สฺรึ สฺรึ สฺรึ สฺรึ สฺรึ	ราชสุวิมลราชมหุต
สฎประจวบราชสุวิมล ๑
(พระลักสมณวงษ์ พราหมเสสร เล่ม 2, 71)
565	จากในพฤษกษไพโรมารักษา
เป็นสาวงามสวยสดครบลักษณะดี	นางสุวิมลนามอัมพา
สบพระทัยกรุงสุรี ๑
(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้เสียงพยัญชนะต้น /sr-/ ในคำว่า สฺรึ /sray/ และ สฺรึ /srah/ โดยมีคำว่า ฐ /lqaə/ มาคั่นคำทั้งสอง

1.1.2.7 คำแทรกทร หมายถึง การใช้อักษรอื่นคั่นกลาง 2 คำ¹ คือ การใช้คำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันเรียงกัน 2 คำ แต่จะมีคำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเสียงอื่นมาคั่นระหว่างกลางของทั้งสอง 2 คำ ดังภาพ

0 0 ก 0 0 ก 0 0

ภาพที่ 17 แสดงภาพแผนผังการวางสัมผัสอักษรแบบคำแทรกทรคู่

¹ ธรรมมาภิรมณ์ (ถึก จิตรกรถึก), หลวง, ประชุมลำนนำ ประมวลตำรากรอนกานต์ โคลงฉันท, (กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัชมุนตรี, 2514), 53.

ในเรื่องลักษณะวงศัพบการกำหนดสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

พอประสบพบพวกโยธาทัพ	ยืนขยับเยียมมองตามช่องผา
จึงเห็นท้าวพรหมทัตกระษัตรา	พาคนาสาวสนมออกชมดง

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 22)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีการวางอักษรแบบคำแทรกกรณจำนวน 2 คู่ คู่ที่ 1 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /ph-/ ในคำว่า พอ และ พบ ในวรรคระดับโดยมีคำว่า ประสบ (คำสองพยางค์) มาคั่นไว้ คู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /th-/ ในคำว่า ท้าว และ ทัต (ในคำว่า “พรหมทัต”) ในวรรครองโดยมีคำว่า พรหม มาคั่นไว้ซึ่งคำนี้ออกเสียงเป็นคำสองพยางค์ว่า พรหม-มะ อีกตัวอย่าง คือ

ไอ้พระคุณทูลกระหม่อมของลูกเอ๋ย	มาละเลยลูกไว้ให้โหยหวน
มาตัดรักหักใจไม่เห็นควร	มาเด็ดดวงสู่สวรรค์ครไร

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 69)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้เสียงพยัญชนะต้น /h-/ ในคำว่า หัก และ เห็น ในวรรครอง โดยมีคำว่า ใจ และ ไม่ มาคั่นไว้

ส่วนเรื่องพระลักษณะวงศัพบการกำหนดสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีนี้ เช่น

148	ดาสดมเฝ้า ฐูบ เสเฐ็บ ฉิต	มา ธิตฺ หริฐฎกฐบฎ
	เฐษช้งสุฎฐฐชชฎ	ฐฐบฎฐฎฐฐฐฐฐฐ

(พระลักษณะวงศัพบการกำหนดสัมผัสอักษร เล่ม 1, 18)

148	ครั้นถึงเดินเข้าไปเทียบชิต	มีจิตอนิจจาราชบุตรา
	พร้อมทั้งสุวิณณ์นางอัมพา	และบุตราพะงาไม่มีโทษพยาบาล ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

ผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษรโดยใช้กลวิธีการวางอักษรแบบคำแทรกกรณจำนวน 2 คู่ คู่ที่ 1 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /c-/ ในคำว่า ฐูบ /cou/ และ ฉิต /cit/ ในวรรคแรกโดยมีคำว่า เสด /tiw/ และ เฐ็บ /tiap/ มาคั่นไว้ คู่ที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /c-/ เช่นเดียวกับกับคู่แรกในคำว่า

ฉิตฺ /cat/ และ ฅ /caa/ (ในคำว่า “หริตฺ” /qaq-nic-caa/) ในวรรคที่ 2 โดยมีคำว่า หริตฺ /qaq-nic/ (ในคำว่า “หริตฺ” /qaq-nic-caa/) มาคั่นไว้ อีกตัวอย่าง คือ

497	ทราเสาะหล่งตูกบษตารณ สฺวณตํคักตํตํตฺรสาธนาริ	สํถิตฺฉิตฺตฺตฺรเจริ ตฺรํบํฉิฉบํฉฺตฺตฺตฺตฺตํ (พระลักสมณวงส์ พรามเกสสร เล่ม 2, 62)
497	ครานันเหลล่าพวกพีพานรา รุชิตฺตํเป็นบุดรนาจนาริ	พากันพินิจบุดรเทวิ บอกที่ตํบาลทูลถววย ๗ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสอักษร 2 คู่ โดยคู่แรกในวรรคที่ 2 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /n-/ ในคำว่า สํ /nōəm/ และ ฉิตฺ /nit/ (ในคำว่า “ฉิตฺ” /piq-nit/) โดยมีคำว่า ทฺ /knia/ และ ตฺ /piq/ (ในคำว่า “ฉิตฺ” /piq-nit/) มาคั่นไว้ คู่ที่ 2 ในวรรคที่ 4 ใช้เสียงพยัญชนะต้น /t-/ ในคำว่า ฉิ /tii/ และ ฉฺตฺ /tuul/ โดยมีคำว่า ฉบํ /dam-ban/ (คำสองพยางค์) คั่นระหว่างสองคำ

การวางแบบสัมผัสในวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์ มีการวางแบบสัมผัสทั้ง 2 ลักษณะ คือ การกำหนดสัมผัสสระและการกำหนดสัมผัสอักษร ทั้งนี้การวางสัมผัสทั้งสองลักษณะนี้ไม่ใช่สัมผัสบังคับ (สัมผัสใน) แต่เป็นการเพิ่มสัมผัสเข้ามาในแต่ละวรรคเพื่อให้เกิดความไพเราะในด้านเสียงอ่าน ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสุนทรียรสในบทร้อยกรอง¹ ส่งผลให้วรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์นี้มีความน่าสนใจยิ่งขึ้น

ส่วนการวางแบบสัมผัสในวรรณคดีเขมรเรื่องพระลักสมณวงส์ พรามเกสสร มีการวางแบบสัมผัสทั้ง 2 ลักษณะ คือ การกำหนดสัมผัสสระและการกำหนดสัมผัสอักษร แต่การกำหนดสัมผัสสระพบเพียง 4 กลวิธี คือ คำเคียง คำเทียบเคียง คำแทรกเคียง และคำแทรกเอก โดยไม่พบกลวิธีแบบคำทบเคียง ส่วนการกำหนดสัมผัสอักษรพบ 5 กลวิธี คือ คำคู่ คำเทียบคู่ คำทบคู่ คำแทรกคู่ และคำแทรกถ โดยไม่พบกลวิธีแบบคำเทียบร และคำเทียบร ทั้งนี้การวางสัมผัสทั้งสองลักษณะนี้ไม่ใช่สัมผัสบังคับ แต่เป็นการเพิ่มสัมผัสเข้ามาในแต่ละวรรคเพื่อให้เกิดความไพเราะในด้านเสียงอ่าน นอกจากนี้ยังเป็นลักษณะกลอนเฉพาะที่อาจจะได้รับอิทธิพลไปจากสุนทรภูเนื่องมาจาก แต่เดิมรูปแบบ

¹ วราภรณ์ บำรุงกุล, ร้อยกรอง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ, 2537), 25.

คำประพันธ์ของเขมรไม่นิยมเล่นเสียงสระ เพราะมีการแบ่งกลุ่มเสียงพยัญชนะเป็นสองกลุ่ม (กลุ่ม /aa/ และ /oo/) จึงเป็นการยากที่จะเล่นสัมผัสสระ¹ ส่งผลให้วรรณคดีเขมรเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสสร มีความน่าสนใจยิ่งขึ้น

2. โครงเรื่อง (Plot)

โครงเรื่อง คือ รูปแบบของการดำเนินเรื่อง ซึ่งปรากฏเป็นขั้นตอนต่าง ๆ ของ การเปลี่ยนจากสถานการณ์ต้นเรื่องไปสู่สถานการณ์ปลายเรื่อง และสถานการณ์เหล่านี้จะต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผลเสมอ² โครงเรื่องในบันเทิงคดีส่วนใหญ่เล่าความเปลี่ยนแปลง จากต้นเรื่องไปสู่ปลายเรื่องจากการเปิดเรื่อง ผ่านการผูกปมปัญหา ไปสู่จุดสูงสุดของเรื่อง จากนั้นจึงคลายปม และปิดเรื่อง ซึ่งอาจเทียบได้กับลักษณะของสามเหลี่ยมหรือพีระมิด³ การวิเคราะห์ โครงเรื่องจึงต้องวิเคราะห์ตามลำดับเหตุการณ์

ในเรื่องลักษณวงศ์ ตอนที่ 1 ถึงตอนที่ 7 เป็นเรื่องราวของพระลักษณวงศ์โอรสของ ท้าวพรหมทัตกับนางสุวรรณอำภา ซึ่งต้องพเนจรอยู่ในป่ากับมารดาเนื่องจากถูกนางยักษ์นิใส่ร้ายมารดา ภายหลังนางสุวรรณอำภาถูกท้าววิรุณมาศลักตัวไป พระลักษณวงศ์จึงออกตามหาจนได้มาพบกับ นางทิพเกสร นางจึงนำพระลักษณวงศ์ไปพบพระฤๅษีมหาเมฆและร่ำเรียนวิชา หลังจากร่ำเรียนวิชา จนแก่กล้าแล้วพระลักษณวงศ์จึงออกตามหามารดาจบบพบและรบกับท้าววิรุณมาศจนได้รับชัยชนะ ในที่สุด

ส่วนเรื่องพระลักษณวงศ์ พรามเกสสรเป็นเรื่องราวของพระลักษณสินนวงศ์โอรสของ พระบาทพรหมทัตกับนางสุวณณ์อำพา ซึ่งต้องพเนจรอยู่ในป่ากับมารดาเนื่องจากถูกนางยักษ์นิใส่ร้ายมารดา ภายหลังนางอำพาถูกท้าววิรุณมาศลักตัวไป พระลักษณสินนวงศ์จึงออกตามหา จนได้มาพบกับนางเทพเกสสร นางจึงนำพระลักษณสินนวงศ์ไปพบพระฤๅษีมหาเมฆและร่ำเรียนวิชา หลังจากร่ำเรียนวิชาจนแก่กล้าแล้วพระลักษณสินนวงศ์จึงออกตามหามารดาจบบพบและรบกับท้าววิรุณมาศ ในที่สุดเช่นกัน

ผู้วิจัยจะนำเสนอการวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรม เพื่อให้เห็นว่าวรรณกรรม เรื่องนี้ได้ใช้องค์ประกอบเพื่อนำเสนอเรื่องราวอย่างไรและโครงเรื่องมีความเป็นเหตุเป็นผลกันอย่างไร จึงทำให้เกิดความน่าสนใจ ดังนี้

¹ ศานติ ภักดีคำ, *ความสัมพันธ์วรรณคดีไทย-เขมร*, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550), 94-95.

² ธัญญา สังขพันธานนท์, *วรรณกรรมวิจารณ์*, (ปทุมธานี: นาค, 2539), 163.

³ คณะกรรมการกลุ่มปรับปรุงชุดวิชาวรรณคดีไทย, *เอกสารการสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1)*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2556), 14-27.

2.1 การเปิดเรื่อง (Exposition หรือ The Opening)

การเปิดเรื่อง คือ จุดเริ่มต้นของเรื่องนั้น ๆ เพื่อเป็นการปูทางให้เนื้อเรื่องดำเนินต่อไป การเริ่มต้นเรื่องเป็นตอนที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความใคร่รู้และติดตามอ่านเรื่องต่อไป วิธีที่นิยมใช้ทั่วไปได้แก่การพรรณนาหรือบรรยายฉาก บรรยายตัวละคร บรรยายเหตุการณ์ หรือเริ่มต้นด้วยบทสนทนา¹

เรื่องลักษณะวงศ์มีการเปิดเรื่องหรือจุดเริ่มต้นของเรื่องโดยการเล่าถึงจุดประสงค์ของผู้ประพันธ์ ดังตอนเริ่มเรื่องที่ว่า

๐ จะริเริ่มเรื่องร้างปางประณม
จึงนิยมแต่งบทพจนนา
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์ได้อธิบายจุดประสงค์ในการประพันธ์ว่า จะกล่าวถึงนิทานซึ่งมีมาเนิ่นนานด้วยเกรงว่านิทานเรื่องนี้จะสูญหายหรือเสื่อมความนิยมลง ผู้ประพันธ์จึงได้นำเรื่องนี้มาแต่เป็นบทกลอน ซึ่งข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับสุภา พุนผล ที่ได้ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องลักษณะวงศ์ (ภาคกลาง) บัระวงไกลสอน (ภาคเหนือ) ท้าวสุริวงศ์ (ภาคอีสาน) และพระลักษณวงศ์ (ภาคใต้) พบข้อมูลดังนี้

วรรณกรรมทั้ง 4 เรื่องมีเค้าโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกัน มีเพียงชื่อเรื่องที่แตกต่างกัน ซึ่งน่าจะเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่ได้รับการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา ตั้งแต่ล้านนาจนมาถึงล้านช้าง และต่อมาน่าจะมีความเป็นไปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องท้าวสุริวงศ์ของทางล้านช้างแพร่กระจายมาสู่ภาคกลางโดยมีการนำเอาโครงเรื่องหลักมาแต่งเติมเสริมต่อเรื่องให้แตกต่างออกไป ทั้งยังนำมาเรียบเรียงใหม่ด้วยลักษณะคำประพันธ์และภาษาท้องถิ่นภาคกลางซึ่งเป็นผลงานการประพันธ์ของสุนทรภู่กวีที่มีชื่อเสียงของทางภาคกลาง²

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการถ่ายทอดเรื่องราวของวรรณกรรมมุขปาฐะที่ส่งต่อกันเป็นทอด ๆ จากภาคเหนือยังภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ ทั้งผู้ประพันธ์

¹ คณะกรรมการกลุ่มปรับปรุงชุดวิชาวรรณคดีไทย, เอกสารการสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1), พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2556), 14-27.

² สุภา พุนผล, “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องลักษณะวงศ์ บัระวงไกลสอน ท้าวสุริวงศ์ และพระลักษณวงศ์.” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีไทย) สาขาวรรณคดีไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2551), 460-461.

เรื่องลักษณะวงศ์เองก็ยังไม่บอกจุดประสงค์ของการประพันธ์เรื่องลักษณะวงศ์นี้อย่างชัดเจน หลังจากบอกจุดประสงค์ในการแต่งแล้วผู้ประพันธ์จึงดำเนินเนื้อหาของเรื่องดังบทประพันธ์

ยังมีราชนรินทร์ปิ่นกระษัตริย์	พรหมทัตจอมทศทิศา
ดำรงเมืองเรืองฤทธิ์อิศรา	เป็นมหาจักรพาลสำราญรมย์
มีเอกองค์วิไลละไมโฉม	งามประโลมท้าวถนอมจอมสนม
ชื่อสุวรรณอำภาคุดนำชม	เสวยสมบัติสบายมาหลายปี
เกิดราชบุตรชายสายกระษัตริย์	จำเริญรูปเทียมทัดท้าวโกสีย์
ครั้นบุตราชันษาได้แปดปี	พระภูมีเฉลิมนามพระลูกยา
ชื่อเจ้าลักษณะวงศ์ทรงสวัสดิ์	สองกระษัตริย์แสนสุดเสนาหา
วันหนึ่งท้าวพรหมทัตกระษัตรา	พระไสยาบป้จถรณ์ให้ร้อนทรวง

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)

จากบทประพันธ์ข้างต้น ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีในการเปิดเรื่องด้วยการบรรยายตัวละครโดยเริ่มจากท้าวพรหมทัตผู้เป็นกษัตริย์ครองเมืองหนึ่ง พระองค์มีมเหสีนามว่าสุวรรณอำภา ต่อมาจึงบรรยายถึงนางสุวรรณอำภาว่าเป็นหญิงงามซึ่งท้าวพรหมทัตเฝ้าดูแลนางเป็นอย่างดี ทั้งสองครองคู่กันมาหลายปีจึงมีโอรสมีรูปลักษณะงดงามดุจดั่งพระอินทร์ เมื่อโอรสเจริญวัยได้ 8 ปี ท้าวพรหมทัตจึงได้ตั้งนามให้ว่า “ลักษณะวงศ์” หลังจากนั้นจึงดำเนินเนื้อเรื่องต่อไป

จากเหตุการณ์ในตอนเปิดเรื่องข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นการนำเสนอตัวละครทั้งหมด 3 ตัวละคร คือ ท้าวพรหมทัต นางสุวรรณอำภา และพระลักษณะวงศ์ โดยบรรยายถึงสถานะของตัวละครแต่ละตัว ความงาม และโดยเฉพาะตัวละครเอกอย่างพระลักษณะวงศ์มีการบรรยายถึงชาติกำเนิด ความงาม และอายุด้วย หลังจากนั้นผู้ประพันธ์ได้ดำเนินเนื้อเรื่องต่อไป

ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์มีการเปิดเรื่องหรือจุดเริ่มต้นของเรื่อง โดยการบรรยายตัวละคร ดังตอนเริ่มเรื่องที่ว่า

1	เจิบใช้ชกตบเขี่ยฆาตนิทรา ประดาจตุรบุรุษชกชก	มุขมธูตตตตตตตตต เสวยกตตตตตตตต ๑
2	เสวยมธูตตตตตตตต ตตตตตตตตตตตต	ตตตตตตตตตตตต ตตตตตตตตตตตต ๑
3	ตตตตตตตตตตตต ตตตตตตตตตตตต	ตตตตตตตตตตตต ตตตตตตตตตตตต ๑

4	รุษฉกษेत्रีสึงดาญา ดาญรณฺชเสเจีบกุฏทกฏล	สุวิณฺณหฺมฺมาเสยทณฺณ เสฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต ๑
5	มฺยหฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺม นฺชฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต ๑	มฺยหฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺม กุฏทกฏลเสยทณฺณ ๑
6	นฺชฺตฺตฺตฺตฺตฺต นฺชฺตฺตฺตฺตฺต ๑	นฺชฺตฺตฺตฺตฺต กุฏทกฏลเสยทณฺณ ๑ (พระลักสมณวงส์ พรามเกสสร เล่ม 1, 1)

1	จกแกลงตามเรื่องมีนิทาน พระบาทพรหมทัตต์ทรงฤทธา	ก่อนมานเฝ้าพวงศ์กษัตรา เสวยราชย์พาราพาราณสี ๑
2	เสด็จเมืองคเณกโณมชยา เป็นใหญ่เลิศเหนือเหล่าสนมสาวศรี	นามนางอัมพาจอมมเหสี แปดหมื่นมวลเป็นบริวาร ๑
3	ออกยายเฝ้าแก่กับพวกสนม มีราชจตุรงค์พลโยธา	สาวเล็กแม่นมศรีตุงคาร์ ประชาราษฎร์มากพันประมาณ ๑
4	รวมเอกแม่นมกับชยา เป็นยังยืนนานไปจึงกษัตริย์กษานตี	สุวิณฺณอัมพาโณมกัลยาณ เสด็จพระราชทานโอรสา ๑
5	องค์เดียวทรงโณมลอองค์ ลูใหญ่ได้แปดพระวัสสา	ตั้งองค์อัมรินทร์ไตรตริงษา กษัตราตั้งนามให้บุตรไชย ๑
6	ชื่อลักษณสินวงส์กุมารา เลื่องลืออำนาจเหนือภพไตร	จำเริญเจษฎาฤทธิไชคชัย กษัตริย์ไชยสองพงค์ทรงกรุณา ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์ได้อธิบายว่าจะเล่านิทานซึ่งมีมานานแล้วจึงเล่าเนื้อหาของเรื่องราวโดยเริ่มจากการแนะนำตัวละครตัวแรกคือพระบาทพรหมทัตต์ผู้ซึ่งเป็นกษัตริย์ครองเมืองพาราณสี พระองค์มีมเหสีนามว่านางสุวิณฺณอัมพา ต่อมาจึงบรรยายถึงนางสุวิณฺณอัมพาว่าเป็นหญิงงามเหนือนางสนมทั้งแปดหมื่นนาง ทั้งสององค์ครองคู่กันมาหลายปีจึงมีพระโอรสรูปลักษณะงดงามดุจดั่งพระอินทร์ เมื่อพระโอรสเจริญชันษาได้ 8 ปี พระบาทพรหมทัตต์จึงได้เฉลิมนามให้ว่า “ลักษณสินวงส์” หลังจากนั้นจึงดำเนินเนื้อเรื่องต่อไป

เหตุการณ์เปิดเรื่องของเรื่องลักษณวงส์นี้เริ่มจากการบรรยายจุดประสงค์ของการแต่งขึ้นก่อนว่ามีจุดประสงค์เพื่อรักษานิทานซึ่งมีมาเนิ่นนานให้คงอยู่ต่อไป จากนั้นจึงเปิดเรื่องด้วยการนำเสนอตัวละครเพื่อให้ผู้รับสารทราบถึงพื้นหลังของตัวละครแต่ละตัวว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร จากนั้นผู้ประพันธ์จึงดำเนินเนื้อเรื่องต่อไป ส่วนเหตุการณ์เปิดเรื่องของเรื่องพระลักสมณวงส์

พราหมณ์เริ่มจากการบรรยายตัวละครเพื่อให้ผู้รับสารทราบถึงพื้นหลังของตัวละครแต่ละตัวว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร จากนั้นผู้ประพันธ์จึงดำเนินเนื้อเรื่องต่อไป

2.2 การผูกปมปัญหา (Rising action หรือ Complication)

การผูกปมปัญหา คือ การสร้างความขัดแย้งภายในเรื่องเพื่อให้เกิดความตึงเครียดอันจะนำไปสู่การคลาปมในที่สุด การผูกปมเป็นขั้นตอนที่ต่อจากการเปิดเรื่องซึ่งมักจะมีรายละเอียดที่สำคัญ คือ ผู้ประพันธ์จะค่อย ๆ ลำดับเหตุการณ์ให้มีปมปัญหาและความขัดแย้งของเรื่องเพิ่มขึ้น¹ ความขัดแย้งเป็นส่วนที่แสดงให้เห็นทิศทางของเรื่องทั้งหมดว่ามีจุดหมายไปยังที่ใดเพื่อเสนอแก่นเรื่องใด²

เรื่องลักษณะวงศ์พบการผูกปมปัญหาหรือความขัดแย้งหลายลักษณะ การผูกปมปัญหาเหล่านี้ส่งผลให้เนื้อเรื่องมีความน่าสนใจและน่าติดตามว่าปมปัญหานั้นจะถูกคลี่คลายไปในทิศทางใด และใครจะเป็นผู้คลี่คลายหรือแก้ปัญหานั้น ซึ่งในเรื่องลักษณะวงศ์และเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมณ์พบการผูกปมปัญหาหรือความขัดแย้งทั้งหมด 2 ลักษณะ ดังนี้

2.2.1 ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตัวละคร

ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตัวละคร คือ ความขัดแย้งระหว่างตัวละครในเรื่องไม่ว่าจะเป็น มนุษย์ อมนุษย์ สัตว์ สิ่งของ ฯลฯ ที่มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง ความขัดแย้งนี้สามารถเป็นได้ทั้งความคิดและการกระทำของตัวละคร ในเรื่องลักษณะวงศ์และเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมณ์พบความขัดแย้งของตัวละครในเรื่องซึ่งเป็นความขัดแย้งทั้งด้านความคิดและการกระทำ ลักษณะความขัดแย้งนี้เกิดขึ้นกับตัวละคร 4 คู่ เช่นกันทั้งสอง ได้แก่

2.2.1.1 ความขัดแย้งระหว่างบิดาและมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชาย ในเรื่องลักษณะวงศ์เป็นความขัดแย้งที่เกิดในตอนที่ทำวพรหมทัตประพาส์ไพรพร้อมด้วยนางสุวรรณอำภาและพระลักสมณวงศ์ ในตอนนั้นมีนางยักษ์มายตนหนึ่งมาพบและหลงรักทำวพรหมทัต จึงแปลงเป็นกวางทองมาล่อหลอกให้ตามไป เมื่อทำวพรหมทัตตามไปจนถึงโขดเขา นางก็กลับกลายร่างเป็นยักษ์ขึ้นดั้งเดิมและได้ใส่ความนางสุวรรณอำภาและพระลักสมณวงศ์ว่าเป็นผู้สั่งให้นางหลอกทำวพรหมทัตมาสังหาร เมื่อทำวพรหมทัตทราบดังนั้นก็เศร้าเสียใจและคิดแค้นเคืองดังบทประพันธ์

¹ ธีัญญา สังขพันธ์านนท์, *วรรณกรรมวิจารณ์*, (ปทุมธานี: นาค, 2539), 167.

² คณะกรรมการกลุ่มปรับปรุงชุดวิชาวรรณคดีไทย, *เอกสารการสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1)*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2556), 14-28.

สงสารกรุงกระษัตราเจ้าธานี
ให้คิดแค้นลูกรักกับอัครเศ
สิ้นกำลังลงกับหลังอาชาไนย

...

ท้าวเธอสิ้นสมประดีไม่มีใจ
ชลเนตรซืมโสมชโลมไหล
มโนมัยก็ถลาสลดลง

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 25)

จากบทประพันธ์ข้างต้น ท้าวพรหมทัตเมื่อได้ฟังความที่นางยักษ์ินีบอกก็หลงเชื่อ จึงแค้นเคืองพระลักษณะวงศ์กับนางสุวรรณอำภา พระองค์เสียใจจนน้ำตาไหลออกมา ด้วยความโกรธ และความกลัวท้าวพรหมทัตก็จึงสลบอยู่บนหลังม้าทรง ฝ่ายนางยักษ์จึงแปลงเป็นหญิงงามเข้ามาดูแล ท้าวพรหมทัตเมื่อฟื้นขึ้นมาพบนางยักษ์แปลงก็หลังรักและพากลับไปยังพลับพลา เมื่อกลับมาถึง ยังพลับพลาที่ประทับฝ่ายนางสุวรรณอำภาเมื่อเห็นท้าวพรหมทัตมากับหญิงอื่นก็เกิดความสงสัยและไม่พอใจจึงเข้าไปถาม ดังบทประพันธ์

เห็นนางงามตามองค์พระทรงธรรม
ทั้งนงลักษณ์อัครเศแลโอรส
นางทูลถามว่าพระตามมฤคไป

...

แต่แก้วกัญฐ์ศรัทรวงนั้นหายไป
เห็นทรงยศยินดีจะมีไหน
เป็นไหนได้ก็ลยามา ๆ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 25)

จากบทประพันธ์ข้างต้น นางสุวรรณอำภาได้เข้ามาสอบถามท้าวพรหมทัตว่าเหตุใด พระองค์ออกไปตามกวางทองแต่กลับได้หญิงสาวกลับมา ท้าวพรหมทัตเมื่อได้ยินเช่นนั้นด้วยความโกรธ ที่หลงเชื่อนางยักษ์ว่านางสุวรรณอำภาให้มาหลอกพระองค์ไปสังหารจึงบริภาษนางสุวรรณอำภากลับไป ดังบทประพันธ์

๑ พระฟังถามความแค้นให้แน่นจิต ดังปิ่นพิชปักทรวงให้สังขาร์
ก็เพราะเพื่อผลกรรมได้ทำมา พระโกรธากระเทิบบาทตวาดไป
หญิงกาลดีแต่จะล้างผัว นี้บุญตัวจึงได้รอดไม่ตักษัย
มึงเชื่อชาติอสุรีขินีไพร จะว่าไปเล่าก็อายแก่เสนา
เสียแรงหวังตั้งจิตพิศวาส ไม่รู้ชาติมึงเป็นหญิงแพศยา
ให้ยักษ์แกล้งแปลงเพศเป็นกวางมา อสุราบอกกูจึงรู้ความ
นี้บุญช่วยจึงได้ม้วยแต่ม้าแก้ว กูรู้แล้วมึงอย่าพักมาทำถาม
เลี้ยวไวโยหญิงใจกาลีลาม จะเกิดความครหาทั้งธานี

พระตรัสพลางทางสั่งเพชฌฆาต

ไปฟันฟาดเสียที่ริมคิริศรี

...

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 25-26)

จากบทประพันธ์ข้างต้น ท้าวพรหมทัตได้บริภาษนางสุวรรณอำภาว่าพระองค์รู้ความจริงทั้งหมดจากนางยักษ์นี้แล้วว่าสุวรรณอำภาต้องการฆ่าพระองค์โดยให้ยักษ์แปลงกายเป็นกวางมาหลอกพระองค์ไป แต่ด้วยบุญญาธิการของพระองค์จึงรอดมาได้มีเพียงม้าต้นเท่านั้นที่ต้องตายไป บัดนี้พระองค์รู้ความจริงทุกสิ่งแล้วนางไม่ต้องมาแก้งถาม แล้วท้าวพรหมทัตก็สั่งให้เพชฌฆาตนำตัวนางสุวรรณอำภาไปประหารชีวิต ฝ่ายนางสุวรรณอำภาเมื่อได้ฟังเช่นนั้นจึงได้เข้าไปกอดพระบาท แล้วอธิบายความจริงแก่ท้าวพรหมทัตและขอให้พระองค์สืบสวนให้แน่ชัดก่อนจะลงโทษ แต่ท้าวพรหมทัตกลับยิ่งโกรธ ดังบทประพันธ์

๑ พระฟังนางยังระคายพระทัยแค้น พระทรงแน่นเคียวฉุนให้หุนหวน
 ชะน้อยฤถ้อยคำเป็นน้ำนวล แต่แล้วล้วนไม่แจ้งว่าแก้งพาล
 กูรู้เช่นเห็นแก่กระนี้แล้ว ทั้งม้าแก้วก็บรรลัยอยู่ไพร่สาณท์
 ทั้งสมคำไม่ต้องนำสืบพยาน ไปประหารเสียอย่าไว้ใจกาล

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 26)

จากบทประพันธ์ ท้าวพรหมทัตด้วยหลงเชื่อคำของนางยักษ์นี้จึงไม่ได้สนใจในคำอธิบายของนางสุวรรณอำภาซ้ำยิ่งโกรธยิ่งขึ้น พระองค์ยืนกรานว่านางสุวรรณอำภามีความผิดและให้นำไปประหารชีวิต ฝ่ายนางสุวรรณอำภาเห็นพระสวามีไม่เชื่อในสิ่งที่นางกล่าวก็เศร้าโศกเสียใจ นางจึงขอเสี่ยงสัจย์เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ดังบทประพันธ์

เยาวมาลย์ฟังสารโองการตรัส สองพระหัตถ์ข้อนทรวงนางโฉมศรี
 อภิวาทอนว่าพระสามี ไ้ครั้งนี้พระไม่อาลัยเมีย
 น้องขอผิดตั้งสัจย์พิสูจน์ถวาย แม้นเห็นร้ายแล้วจึงให้ประหารเสีย
 ถึงดำน้าซ้าลุยพระเพลิงเลีย ความสัจย์เมียจะถวายให้หายแคลง
 แม้นยังชีวามณีอยู่ในห้อง จะพิน้องเอามณีไม่มีแห่ง
 นิจจาเอ่ยพระไม่เคยระแวงแคลง เป็นกรรมแก้งจะมาล้างให้วางวาย
 นางกลิ้งเกลือกเสือกองค์ลงกับบาท ภูวนาถมิได้ตรัสด้วยโฉมฉาย
 นางวิงวอนพระยิ่งค่อนเคืองระคาย พิโรธนายเพชฌฆาตไม่ฟาดฟัน ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 26)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณอำภาเมื่อทรงเห็นสวามีไม่เชื่อในสิ่งที่นางกล่าวจึงขอตั้งสัตย์เสี่ยงทายพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของนางเพื่อให้ท้าวพรหมทัตหายแคลงใจ นอกจากนี้นางยังกล่าวในเชิงประชดท้าวพรหมทัตว่าหลงเชื่อคำของนางยักษ์นิลวงหลอก ถ้าแม้ว่าเสี่ยงสัตย์แล้วนางมีความผิดจริงท้าวพรหมทัตจะสั่งให้ประหารนางก็จะไม่ขัดขืน

ส่วนเรื่องพระลักษมณ์นางสวามี พราหมเกสรเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในตอนที่พระบาทพรหมทัตต์ประพาสาไพรพร้อมด้วยนางสุวณณ์อัมพาและพระลักษมณ์สินนวงส์ ในตอนนั้นมียักษ์มายตคนหนึ่งมาพบและหลงรักพระบาทพรหมทัตต์ จึงแปลงเป็นกวางทองมาล่อหลอก นางสุวณณ์อัมพาเมื่อเห็นกวางทองนั้นก็อยากได้ พระบาทพรหมทัตต์จึงตามไปจนถึงโขดเขา กวางทองนั้นก็กลับกลายเป็นยักษ์และได้บอกพระบาทพรหมทัตต์ว่านางสุวณณ์อัมพาและพระลักษมณ์สินนวงส์เป็นผู้สั่งให้นางหลอกพระบาทพรหมทัตต์มาสังหาร เมื่อพระบาทพรหมทัตต์ทราบดังนั้นก็โกรธใจแล้วจนสลบและพลัดตกลงจากกลางม้าทรง นางยักษ์จึงแปลงเป็นหญิงงามมาดูแล เมื่อพระบาทพรหมทัตต์ฟื้นขึ้นมาเห็นนางงามก็หลงรักและคิดแค้นเคืองนางสุวณณ์อัมพา ดังบทประพันธ์

74	ฉะหมะมุขมุขมุข ฉะหมะมุขมุขมุขมุข	สุมุขมุขมุขมุขมุข ฉะหมะมุขมุขมุขมุข (พระลักษมณ์นางสวามี พราหมเกสร เล่ม 1, 9)
74	ส่วนแม่อัมพาอึ้งไร ยกตัวขึ้นสูงไม่ได้	ฆ่าเร็วพลันในสังคานต์ เหนือสนมทุกคนในเวียงวัง ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ข้างต้น พระบาทพรหมทัตต์แค้นเคืองนางสุวณณ์อัมพาโดยคิดจะนำนางไปประหารเนื่องจากหลงเชื่อคำของนางยักษ์นิล และในขณะนั้นได้พบกับนางยักษ์แปลงและหลงรักนางยักษ์แปลงเมื่อได้ฟังความที่นางยักษ์นิลบอกก็หลงเชื่อจึงแค้นเคืองนางสุวณณ์อัมพา กับพระลักษมณ์สินนวงส์ เมื่อกลับมาถึงยังพลับพลาที่ประทับฝ่ายนางสุวณณ์อัมพาเมื่อเห็นพระบาทพรหมทัตต์มากับหญิงอื่นก็เกิดความสงสัยจึงเข้าไปถาม ดังบทประพันธ์

81	กาลเอระฉะหมะมุขมุข เสณีมหาศุภตลเยธา	กุฎิเถษศังฆณัฐ เบ็ญญุสสุตลเยธาณัฐ ๑
82	มหาศุภตลเยธาณัฐ ธาเสณีมหาศุภตลเยธา	ฉะหมะมุขมุขมุขมุข ศุภตลเยธาณัฐ ๑

83	<p>ผู้เบียดเบียนผู้ชรา ราษฎรระดมชกตีฉก</p>	<p>เบียดเบียนผู้ชรา ราษฎรระดมชกตีฉก ๑ (พระลักสมณวงศ์ พราหมณ์ เล่ม 1, 10)</p>
81	<p>กาลนั้นฝ่ายองค์อัครมเหสี เสนีอำมาตย์พลโยธา</p>	<p>กษัตริย์พร้อมทั้งราชบุตร เห็นเสด็จลีลามายังพลัน ๑</p>
82	<p>มีจิตยินดีทั่วทุกคน ว่าพระองค์ทรงยานไต่กว้างไพโร</p>	<p>ส่วนนางอัมพากับบุตรชาย เดียวนี้อาชาไนยไปแห่งไหน ๑</p>
83	<p>ไม่เห็นพระองค์ซึ่งมุ่งกลับมา นางนี้ได้มาจากแห่งใด</p>	<p>เห็นได้แต่สตรีรูปโสกา ขอร่ำถามกษัตราบอกฉันทัน ๑</p>

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ข้างต้น นางสุวณณ์อัมพาได้เข้ามาสอบถามพระบาทพรหมทัตต์ว่า เหตุใดพระองค์ออกไปตามกวางทองแต่กลับได้หญิงสาวกลับมา พระบาทพรหมทัตต์เมื่อได้ยินเช่นนั้น ด้วยความโกรธที่หลงเชื่อนางยักษ์ว่านางสุวณณ์อัมพาให้มาหลอกพระองค์ไปสั่งหารจึงบริภาษนางสุวณณ์อัมพากลับไป ดังบทประพันธ์

84	<p>กมลระสรวลระสรวล ฝูงระสรวลระสรวลระสรวล</p>	<p>ธรรมาสน์ระสรวลระสรวล ฤทธิระสรวลระสรวลระสรวล ๑</p>
85	<p>เทพยดาวิเศษระสรวล ใบบนระสรวลระสรวลระสรวล</p>	<p>จตุรทิศระสรวลระสรวล ตรีศูลระสรวลระสรวลระสรวล ๑</p>
86	<p>เจ้าสุวิมลระสรวลระสรวล ฤทธิระสรวลระสรวลระสรวล</p>	<p>บงกชระสรวลระสรวลระสรวล ฤทธิระสรวลระสรวลระสรวล ๑</p>
87	<p>ธรรมาสน์ระสรวลระสรวล ฤทธิระสรวลระสรวลระสรวล</p>	<p>สุวิมลระสรวลระสรวลระสรวล ฤทธิระสรวลระสรวลระสรวล ๑</p>
88	<p>บงกชระสรวลระสรวลระสรวล ฤทธิระสรวลระสรวลระสรวล</p>	<p>เบ็ญจระสรวลระสรวลระสรวล บงกชระสรวลระสรวลระสรวล ๑</p>

(พระลักสมณวงศ์ พราหมณ์ เล่ม 1, 10-11)

84	<p>กาลนั้นสมเด็จพระพรหมทัตต์ ทรงพระพิโรธล้นพ้นประมาณ</p>	<p>ได้สดับนางทูลจึงมหาษัตริย์ เตือดดาลใจยิ่งนัก ๑</p>
85	<p>ร้อนนุญลุกลองในอุรา ให้แม่อัมพาใจรดอกทอง</p>	<p>กระทีบบาทาตรัสอึ้งสนอง จิตเอ็งริษยากาลกนิ ๑</p>
86	<p>เป็นหญิงอัปลักษณ์ชาติไม่มีใครสอน ให้จู้จับกวางยักษ์นี่</p>	<p>เอ็งอยากฆ่าผู้เป็นสามี เหตุตัวกูมีบุญบารมี ๑</p>

87	ได้รอดจากยักษ์มันไม่กิน
กูได้รู้ความสิ้นทุกสิ่งมี	สิ้นแต่พาชีราชสุรยาน
จากยักษ์สามานย์มันบอกกล่าว ฯ
88	เอ็งกล้ามาพูดสร้างเรื่องโกหกให้
กูจะให้เพชรฆาตมันจับ	ว่าด้วยโทษเอ็งสมควรฆ่าให้ตาย
เอ็งไปฆ่าเดี๋ยวนี้ ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ข้างต้น พระบาทพรหมทัตต์ได้บริภาษนางสุวันฉิมพาว่าพระองค์
รู้ความจริงทั้งหมดจากนางยักษ์นี้แล้วนางสุวันฉิมพาต้องการฆ่าพระองค์โดยให้ยักษ์แปลงกาย
เป็นกวางมาหลอกพระองค์ไป แต่ด้วยบุญบารมีของพระองค์จึงรอดมาได้มีเพียงม้าต้นเท่านั้น
ที่ต้องตายไป บัดนี้พระองค์รู้ความจริงทุกสิ่งแล้วนางไม่ต้องมาแก้งถาม แล้วพระบาทพรหมทัตต์ก็สั่ง
ให้เพชรฆาตนำตัวนางสุวันฉิมพาไปประหารชีวิต ฝ่ายนางสุวันฉิมพาเมื่อได้ฟังเช่นนั้นจึงได้เข้าไป
กอดพระบาทแล้วอธิบายความจริงแก่พระบาทพรหมทัตต์และขอให้พระองค์สืบสวนให้แน่ชัด
ก่อนจะลงโทษ แต่พระบาทพรหมทัตต์กลับยิงโกรธ ดังบทประพันธ์

94	ฉประเทญจกฏกรุทกรุทโก
ตุสธอุลฎเฐะเจฏเบ็ยเร	เกรวเฑธหมญญกฐชบญจย
กฏเทฐเฐวิงริทฐาณกฐฐ ฯ
95	ทูลส่ช่าสลับเบ็ยตทญเยธะ
ธษรทสทญชกฐฉฉ	ต่าชเฐะสิญเฐะเฒะสสส
เสเฐอุธฐบชตชกฐฉกฐย ฯ
(พระลักสมณวงส์ พรามเกสสร เล่ม 1, 12)
94	ฝ่ายพระพรหมทัตต์กษัตริย์กรุงไกร
ได้ยีนางทูลนั้นอีกแล้วใน	เกรี้ยวโกรธหนักหนาในหฤทัย
กษัตริย์ไชยซึ่งชังโกรธกริ้ว ฯ
95	ตรีสว่าฟังดูคำแม่นี้
นางหาสักขีมาอ้างด้วย	ช่างรู้อะไรอย่างนั้นแค้นตอบได้
อยู่แต่ตัวเองคงต้องกษิณกษย ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระบาทพรหมทัตต์ด้วยหลงเชื่อคำของนางยักษ์นี้จึงไม่ได้สนใจ
ในคำอธิบายของนางสุวันฉิมพาซ้ำยังโกรธยิ่งขึ้น พระองค์ยืนกรานว่านางสุวันฉิมพามีความผิด
อย่าหวังจะหาพยานมาช่วย ฝ่ายนางสุวันฉิมพาเห็นสวามีไม่เชื่อในสิ่งที่นางกล่าวก็เศร้าโศกเสียใจ
นางจึงขอเสี่ยงสัจเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ดังบทประพันธ์

96	กณเสาะสุวันฉิมพา
ธษญญฐฐฐฐฐฐฐ | กสิฐฐฐฐฐฐฐฐฐ
กฏเทฐฐฐฐฐฐฐฐ |
|----|---------------------------------|------------------------------|

97	บทิโฏนระภสฎาฐาญญี อุ้มชูมุงษฎาญญี	สมุขฎาญญีอุ้มชูมุงษฎาญญี สฎาญญีสมุขฎาญญีอุ้มชูมุงษฎาญญี ๑
98	อุ้มชูมุงษฎาญญีอุ้มชูมุงษฎาญญี อุ้มชูมุงษฎาญญีอุ้มชูมุงษฎาญญี	อุ้มชูมุงษฎาญญีอุ้มชูมุงษฎาญญี อุ้มชูมุงษฎาญญีอุ้มชูมุงษฎาญญี ๑
99	อุ้มชูมุงษฎาญญีอุ้มชูมุงษฎาญญี อุ้มชูมุงษฎาญญีอุ้มชูมุงษฎาญญี	อุ้มชูมุงษฎาญญีอุ้มชูมุงษฎาญญี อุ้มชูมุงษฎาญญีอุ้มชูมุงษฎาญญี ๑

(พระลักสมณวงส์ พรามเกสสร เล่ม 1, 12)

96	กาลนั้นสุวัณณนางอัมพา นางฟ้งบัณฑูรพระสวามี	ขนิษฐาโณมยงเป็นนมหีสี กษัตริกราบหูลอ้อนนอวนว่า ๑
97	บพิตรพระภัสตาเป็นสวามี ฉันทโอกาสเสียงโดยสัตยา	ขอโทษปรานีฉันทก่อนนา ขอสัจจาลุยเพลิงถวาย ๑
98	ให้เห็นสุจริตโดยเที่ยงตรง ถ้าเห็นมลทินมีในกาย	อย่าให้พระองค์สงสัยไปไกล ขอถวายโทษตามพระอาชญา ๑
99	ให้เสด็จฆ่าชีวิตทั้ง หูลพลางเข้าโอบพระบาท	เพราะใจไม่ตรงต่อภัสตา สะอื้นแสนโศกาโดยอาลัย ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ นางสุวัณณอัมพาเมื่อทรงเห็นพระสวามีไม่เชื่อในสิ่งที่นางกล่าวจึง
ขอตั้งสัตย์เสียงถวายพิสุจน์ความบริสุทธิ์ของนางเพื่อให้พระบาทพรหมทัตต์หายแคลงใจ ถ้าแม้ว่า
เสียงสัตย์แล้วนางมีความผิตจริงพระบาทพรหมทัตต์จะสั่งให้ประหารนางก็จะไม่ขัดขึ้นว่าพลางนางก็
เข้าไปโอบบาทของสวามี

จะเห็นว่า ในเรื่องลักสมณวงส์จากตัวอย่างเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากบุคคลที่ 3 คือ
นางยักษ์นี่เป็นผู้ก่อให้เกิดความแค้นระหว่างท้าวพรหมทัตต์กับนางสุวรรณอัมพา ความขัดแย้งนี้เกิดจากการ
หลงเชื่อคำลวงจนส่งผลให้ท้าวพรหมทัตต์สั่งประหารนางสุวรรณอัมพา ส่วนเรื่องพระลักสมณวงส์
พรามเกสสร จะว่าเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการถูกใส่ร้ายจากบุคคลที่ 3 คือ นางยักษ์นี่เป็นผู้
ก่อให้เกิดความแค้นระหว่างพระบาทพรหมทัตต์กับนางสุวัณณอัมพา ความขัดแย้งนี้เกิดจากการ
หลงเชื่อคำลวงจนส่งผลให้พระบาทพรหมทัตต์สั่งประหารนางสุวัณณอัมพาเช่นเดียวกัน

2.2.1.2 ความขัดแย้งระหว่างตัวละครเอกฝ่ายชายกับบิดา ในเรื่อง ลักษณะวงศ์เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในตอนที่ทำวพรหมทัตสังเคราะห์ชีวิตนางสุวรรณอำภาผู้เป็นมารดา พระลักษณะวงศ์เมื่อทรงเห็นบิดาสังเคราะห์ชีวิตมารดาโดยที่มิได้มีการสืบสวนให้แน่ชัดก่อน จึงเข้าไป สอบถามถึงความผิดของมารดา ดังบทประพันธ์

สะอื้นพลางทางถามพระบิดุรงค์	ด้วยพระองค์ยังอ่อนพระชันษา
จะให้เขาสังหารพระมารดา	พระแม่ข้าผิดพลั้งเป็นอย่างไร
	(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 26)

จากบทประพันธ์ พระลักษณะวงศ์ด้วยยังเยาว์วัยและไม่ทราบถึงสาเหตุของการ สังเคราะห์มารดาจึงเข้าไปถามถึงความผิดของมารดา แต่ก็มีได้รับคำตอบจากบิดา ซ้ำยังขุ่นเคืองใจ ยิ่งขึ้น เหล่าเพชรฆาตเห็นดังนั้นจึงเข้าไปจับตัวนางสุวรรณอำภา พระลักษณะวงศ์เมื่อเห็นดังนั้นก็จึง เข้าไปกอดเท้าบิดาแล้วขออภัยโทษให้แก่มารดา ดังบทประพันธ์

ลักษณะวงศ์สงสารพระมารดา	เจ้าโศกกาถอดบาทพระบิดุรงค์
ลูกขอโทษโปรดชนนีไว้	อย่าฆ่าให้แม่ม้วยเป็นผุยผง
แม่นแม่ตายลูกจะวายชีवाल	พระบิดุรงค์จงโปรดซึ่งโทษทัณฑ์
เจ้าอ่อนพลางทางทรงสะอื้นให้	ทำวมิได้เปื้อนแลแต่ผินผัน
เพชรฆาตกลาดกลุ่มเข้ารุมกัน	ก็ผายผันพามายังคีรี ฯ
	(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 27)

จากบทประพันธ์ เมื่อพระลักษณะวงศ์มิได้รับคำตอบใด ๆ จากบิดา พระองค์จึงเข้ามา ขออภัยโทษให้มารดาแทน แต่ทำวพรหมทัตกลับไม่สนพระทัยแม้แต่จะทอดพระเนตร เหล่าเพชรฆาต จึงเข้าไปจับนางสุวรรณอำภาแล้วนำตัวไปยังเชิงเขา ฝ่ายพระลักษณะวงศ์เห็นเช่นนั้นจึงตามมารดาไป เมื่อถึงยังเชิงเขานางสุวรรณอำภาจึงสังเสียโอรส พระลักษณะวงศ์ได้ฟังดังนั้นก็แค้นเคืองจึงตัดสินใจ ขอรับโทษประหารชีวิตพร้อมมารดา ดังบทประพันธ์

พระฟังสารมารดารำพันสั่ง	ให้แค้นคั่งกลุ่มกลัดเพียงตัดชัย
จะสู้ม้วยด้วยมารดาไม่อาลัย	มิขอคืนกรูไกรด้วยบิดา
กันแสงพรางทางตรัสแก่เพชรฆาต	จะฟันฟาดชนนีให้สังขาร
เราจะตายวายปราณด้วยมารดา	จงเช่นฆ่าให้เราม้วยไปด้วยกัน

ว่าพลาทางกอดพระชนนี

ทั้งสองศรีโศกเศร้ากันแสงศัลย์

...

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 28)

จากบทประพันธ์ ด้วยความแค้นเคืองบิดา พระลักษณะวงศ์จึงไม่ยอมกลับเมืองพร้อมกับบิดาแต่จะขอสิ้นชีวิตพร้อมกับมารดา ว่าพลาทางก็เข้าไปกอดมารดาแล้วร้องไห้ด้วยกันทั้งสอง เพชฌฆาตจึงไม่สามารถประหารชีวิตนางสุวรรณอำภาได้เนื่องจากเกรงว่าพระลักษณะวงศ์จะได้รับอันตรายจึงกลับไปทูลท้าวพรหมทัต เมื่อท้าวพรหมทัตทรงทราบยิ่งทำให้โกรธยิ่งขึ้นจึงสั่งให้เพชฌฆาตประหารชีวิตทั้งสองพระองค์ ดังบทประพันธ์

นเรนทร์สุรพิงทูลถึงลูกยา

ยิ่งโกรธาตะละไฟประลัยกัลป์

กระที่บาทสิงหนาทสนั่นก้อง

สะเทือนท้องพสุธาพนาสันถ์

มันรักแม่ให้มันม้วยลงด้วยกัน

กลับไปพินเสียให้สิ้นทั้งสองรา ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 28-29)

จากบทประพันธ์ เมื่อท้าวพรหมทัตได้ฟังเพชฌฆาตทูลว่าพระลักษณะวงศ์เข้าไปขัดขวางการประหารชีวิตนางสุวรรณอำภา พระองค์ยิ่งทรงกริ้วจึงสั่งให้เพชฌฆาตประหารชีวิตทั้งสองพระองค์ ฝ่ายพระลักษณะวงศ์เมื่อรู้ว่าบิดาสั่งประหารพระองค์พร้อมมารดาก็จึงปลอมประโลมนางสุวรรณอำภาพร้อมกับตัดพ้อบิดาถึงขั้นตัดขาดกัน ดังบทประพันธ์

พระทรงฤทธิ์มิได้คิดอาลัยแล้ว

พระแม่ทูลกระหม่อมแก้วอย่าโหยหา

จะเกิดไหนให้พบกันสองรา

เราก็มหันามอดม้วยลงด้วยกัน

อันเกิดมามีกรรมก็จำม้วย

ถึงร้องไห้ใครจะช่วยมาผ่อนผัน

ไม่ผิดพลั้งครั้งนี้ให้ฆ่าฟัน

ก็ขาดกันเถิดอย่าได้อาลัยลาน ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 29)

จากบทประพันธ์ พระลักษณะวงศ์เมื่อเห็นว่าบิดาไม่ได้มีความเมตตาต่อพระองค์และมารดาแล้วจึงปลอมประโลมมารดาว่าหากเกิดชาติไหนให้ได้พบมารดาส่วนบิดานั้นขอตัดขาดกันเพียงเท่านี้

ส่วนเรื่องพระลักษมณ์นางสวามิภักดิ์ เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในตอนที่พระบาท
พรหมทัตต์สั่งประหารชีวิตนางสวามิภักดิ์ผู้เป็นพระมารดา พระลักษมณ์สินนางสวามิภักดิ์เมื่อทรงเห็นบิดา
สั่งประหารชีวิตมารดาโดยที่ไม่ได้มีการสืบสวนให้แน่ชัดก่อน จึงเข้าไปสอบถามถึงความผิดของมารดา
ดังบทประพันธ์

102	กาลเนาะประเวศคุณ์สิริรุ่ง อุยธำภตตัทธเบส	ฤหฤตประสาธน์บุรณ สภุชฌ์กัญญาญ์ผู้เมตตา ๑
103	สิงห์กัธตัทธประณ ประสาธน์สวามิภักดิ์	สุภุชฌ์กัญญาญ์ผู้เมตตา เสกการเวทศร้งตวิตรัง ๑
104	เบ็ยธูธลธูธลธูธลธูธล กัธตัทธประณ	สุภุชฌ์กัญญาญ์ผู้เมตตา อุลลธูธลธูธลธูธล ๑
105	ผู้ธูธลธูธลธูธลธูธล เสธกัธตัทธประณ	ผู้ธูธลธูธลธูธลธูธล อุลลธูธลธูธลธูธล ๑
		(พระลักษมณ์นางสวามิภักดิ์ เล่ม 1, 13)
102	กาลนั้นพระลักษมณ์สินนาง ให้จับมารดาผู้เป็นแม่	ยินองค์ดำรัสไม่ปราณี ฆ่ากษัตริย์ผู้ไร้มตตา ๑
103	จะกำจัดทั้งพระชนมา ทรงโอบสววยโคกแสนอัศจรรย์	เธอวิ่งเร็วพลันไปยังมารดา โคกาวโยคทั้งสองพงค์ ๑
104	แล้วเข้าทูลองค์พระบิดา อย่าเอาโทษขอไปสตรง	ขอทรงเมตตาถามพระองค์ โทษผิดอย่างไรต่อบิดา ๑
105	เพราะตัวฉันนี้ยังเล็กนัก ความผิดพระมารดา	ไม่ทันรู้แจ้งกฎมาตรา ผิดต่อบิดาด้วยโทษใด ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระลักษมณ์สินนางสวามิภักดิ์เมื่อเห็นพระบิดาไม่ปราณีประมารดาสั่งให้
เพชฌฆาตนำตัวไปประหาร จึงเข้าไปสอบถามพระบาทพรหมทัตต์ถึงความผิดของนางสวามิภักดิ์
กระทำสิ่งใดผิดไปจึงต้องสั่งประหารชีวิต แต่พระบาทพรหมทัตต์ก็ไม่ได้ตอบอะไรเหล่าเพชฌฆาต
เห็นดังนั้นจึงกลัวจะมีความผิดจึงจะนำตัวนางสวามิภักดิ์ไปยังลานประหาร พลองปลอบประโลมว่า
เป็นกรรมแต่ปางก่อนให้นางนึกถึงบุญที่เคยทำมา ฝ่ายนางสวามิภักดิ์เมื่อเห็นเป็นเช่นนั้นจึง
ปลอบประโลมพระลักษมณ์สินนางสวามิภักดิ์แล้วจึงเข้าไปกราบลาพระบาทพรหมทัตต์และสั่งเสียให้ดูแล
พระลักษมณ์สินนางสวามิภักดิ์ พระลักษมณ์สินนางสวามิภักดิ์เมื่อเห็นดังนั้นจึงเข้าไปอ้อนวอนขอพระบาทพรหมทัตต์
ให้ยกโทษให้นางสวามิภักดิ์ ดังบทประพันธ์

121	เธอวิ่งไปตามโอบพระองค์ นับจากดำเนินขอโทษพยาบาล	ตั้งร้องให้กำสรดกำสรวลพันประมาณ เสด็จไม่ปราณีหยุดโทษา ฯ
122	ฉันทขอไปตายด้วย ไม่เห็นพระพักตร์พระมารดา	มีชีวิตอยู่จะนำทุกข์เจ็บแสบ เอกว่าแห้วผู้เดียวเองเลย ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระลักษมณ์สินนวงส์เห็นเพชรฆาตจะนำพระมารดาไปประหารชีวิต ก็จึงวิ่งตามไปกอดมารดาไว้แล้วกล่าวกับมารดาว่าในเมื่อบิดาไม่ยกโทษให้ พระลักษมณ์สินนวงส์ก็จะขอตามมารดาไป ฝ่ายนางสุวรรณอัมพาเมื่อเห็นพระลักษมณ์สินนวงส์ตามมาจึงปลอมประโลมให้พระลักษมณ์สินนวงส์กลับไปอยู่กับบิดา แต่พระลักษมณ์สินนวงส์ไม่ยอมกลับไปยื่นกรานว่าจะขอตามมารดาไปและด้วยความเศร้าโศกเสียใจพระลักษมณ์สินนวงส์จึงสลบลงไป เหล่าเพชรฆาตเมื่อเห็นดังนั้นจึงช่วยกันเข้าไปประคองและเฝ้าดูแลจนพระลักษมณ์สินนวงส์ฟื้นขึ้นมา พวกเขาเพชรฆาตก็ได้ปลอมประโลมนางสุวรรณอัมพาว่าที่เป็นเช่นนี้คงเป็นเพราะกรรมกำหนด ฝ่ายนางสุวรรณอัมพาเมื่อได้ยินเช่นนั้นก็ยิ่งเศร้าเสียใจจึงบอกกับพระลักษมณ์สินนวงส์อีกครั้งว่าให้กลับไปอยู่กับบิดา แต่พระลักษมณ์สินนวงส์ก็ไม่ยอมยื่นกรานแน่นอนว่าจะขอตามมารดาไป ดังบทประพันธ์

134	ฉิวสชาติคุณผู้สิ้นรัง ใสระเกล้าระฆะมูสฤาษยาสหัท	ตาสรุ่งสลับรุ่งนฤนิษัท ฐำงฐำกัฏกคุณกฤษภญุฬ ๑
135	กฤษสลับชามูยสังสุท อุฏ์เทฐฐบ่เฮาเทฐเท	รสังฐิธัฏกรษงคฐกัฏ สุร็ญุฬจึระเสาะธึฐ ๑
136	จูลภษเบทาสลัฏกตภท เทฐลัภษชูลฐิบเทฐต	ฉงสลับฐำณษเทฐฉงภ ฐฐงัเสระเสกทงัษเทฐง ๑

(พระลักษมณ์สินนวงส์ พราหมเกสร เล่ม 1, 16-17)

134	โอรสลักษมณ์สินนวงส์ แสนรุ่มร้อนไม่มีหยุด	ได้ทรงสดับเสาวนีย์ชัดเจน กระอักกระอ่วนสะอึกสะอื้นในหฤทัย ฯ
135	ลูกขอตายด้วยกับแม่ ข้าไม่กลับไปกรุงไกร	รอดทำไมลำบากรับทุกข์ภัย สู้กษัยที่นี้สิ้นนินทา ฯ
136	ทูลพลางเรียกเหล่าพวกทหาร ตรัสพลางเข้าโอบพระบาท	เอ็งฆ่าชีวิตกูด้วย ทรงแสนโศกาทั้งสองพงศ ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระลักษมณ์สินนวงส์เมื่อได้ฟังคำสั่งเสียของนางสุวันฉิมพาว่าให้กลับไปอยู่กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่พระลักษมณ์สินนวงส์ก็ยังยืนยันที่จะขอตามมารดาไปไม่ว่าอย่างไร ก็จะไม่ยอมกลับไปเด็ดขาดจะขอตายอยู่กับมารดา ว่าพราก็บอกไปยังเหล่าทหารว่าให้ประหารพระองค์ด้วย แล้วจึงเข้าไปโอบกอดบาทมารดาไว้ เหล่าเพชรฆาตเมื่อเห็นดังนั้นจึงไม่กล้าที่จะประหารชีวิตนางสุวันฉิมพาเพราะเกรงว่าจะไปกระทบพระลักษมณ์สินนวงส์ แล้วจะมีโทษจึงพากันไปทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อรู้ดังนั้นก็ยิ่งโกรธให้พระลักษมณ์สินนวงส์ ดังบทประพันธ์

144	กาลเนาะบุตญุชฎาภิเศก ปราบชกษัตริย์เศกษัตริย์	จูงสลับเศกษัตริย์เศกษัตริย์ เศกษัตริย์เศกษัตริย์ ๑
145	จูงเศกษัตริย์เศกษัตริย์ เศกษัตริย์เศกษัตริย์	เศกษัตริย์เศกษัตริย์เศกษัตริย์ เศกษัตริย์เศกษัตริย์ ๑
146	เศกษัตริย์เศกษัตริย์เศกษัตริย์ เศกษัตริย์เศกษัตริย์เศกษัตริย์	เศกษัตริย์เศกษัตริย์เศกษัตริย์ เศกษัตริย์เศกษัตริย์เศกษัตริย์ ๑ (พระลักษมณ์สินนวงส์ พรหมเกษสร เล่ม 1, 18)
144	กาลนั้นพรหมทัตต์ชาติกระษัตริย์ ทราบว่าราชบุตรไปตามด้วย	ทรงสดับเพชรฆาตทูลสาเหตุ พระองค์แข็งทรงพระกริ้วโกรธยิ่ง ๑
145	กระที่บพระบาทตะคอกเอ็ด จึงมีดำรัสตรัสไปพลัน	สนั่นเสียงอึงเอ็ดทั้งภพไตร ไม่ทรงปราณีราชบุตรา ๑
146	ถ้าลูกรักแม่มัน เอ็งไปฆ่าอย่าช้าการ	อยากตายด้วยกันนั้น ทั้งสองออกไปให้เร็วไว ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อรู้ว่าพระลักษมณ์สินนวงส์ตามนางสุวันฉิมพาไปยิ่งทำให้โกรธยิ่งขึ้นจึงสั่งเหล่าเพชรฆาตว่าให้ประหารชีวิตทั้งสองพระองค์ไปด้วยกัน เหล่าเพชรฆาตจึงกลับไปหมายจะประหารชีวิตทั้งสองพระองค์ตามคำสั่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นางสุวันฉิมพาเมื่อรู้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสั่งให้ประหารพระลักษมณ์สินนวงส์ด้วยก็ยิ่งเศร้าเสียใจที่ลูกจะต้องมาตายตามไปด้วย ฝ่ายพระลักษมณ์สินนวงส์เมื่อเห็นมารดาเสียใจก็จึงไปลอบประโลมให้ช่วยกันตั้งสัจอธิษฐานว่าถ้าแม่ทั้งสองไม่มีความผิดก็ขอให้รอดปลอดภัย

จะเห็นว่า ในเรื่องลักษณวงศ์เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความคิดที่ขัดแย้งกันระหว่างพระลักษณวงศ์กับท้าวพรหมทัตต์ เนื่องจากท้าวพรหมทัตต์สั่งประหารชีวิตนางสุวรรณาอำภา

โดยที่ไม่สอบสวนเรื่องราวให้กระจ่างชัด แม้พระลักษณวงศ์จะเข้าไปสอบถามหรือเข้าไปขอร้องโทษให้แก่นางสุวรรณอำภาก็ตาม ท้าวพรหมทัตไม่ได้สนพระทัยทั้งยังยืนกรานที่จะสั่งประหารชีวิตนางสุวรรณอำภาดังเดิม เนื่องจากเชื่อว่านางเป็นผู้สั่งให้นางยักษ์มาหลอกพระองค์ไปสังหารในตอนแรกแม้ว่านางยักษ์จะบอกกับท้าวพรหมทัตว่านางสุวรรณอำภาและพระลักษณวงศ์เป็นผู้สั่งให้นางมาลวงพระองค์ไปสังหารก็ตาม ท้าวพรหมทัตก็สั่งประหารแต่นางสุวรรณอำภาเพียงผู้เดียว ส่วนพระลักษณวงศ์มิได้รับโทษนั้นด้วย แต่ในภายหลังพระลักษณวงศ์ได้ไปขัดขวางการประหารชีวิตนางสุวรรณอำภาท้าวพรหมทัตจึงพิโรธและให้ประหารชีวิตทั้งสองพระองค์ ในส่วนเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร จะเห็นว่าเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความคิดที่ขัดแย้งกันของพระบาทสมเด็จพระลักษณสินนวงศ์ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระลักษณวงศ์สั่งประหารชีวิตนางสุวรรณอำภา โดยที่ไม่สอบสวนเรื่องราวให้กระจ่างก่อน แม้ว่าพระลักษณสินนวงศ์เข้าไปถามหรือเข้าไปขอร้องโทษให้นางสุวรรณอำภาพระบาทสมเด็จพระลักษณวงศ์ก็ไม่สนใจยังคงยืนยันที่จะให้ประหารชีวิตนางสุวรรณอำภา แม้กระทั่งพระลักษณสินนวงศ์ขู่ว่าจะขอตายตามไปด้วย พระบาทสมเด็จพระลักษณวงศ์ก็ยังยืนยันให้ประหารชีวิตนางสุวรรณอำภา ข้ายังให้ประหารชีวิตพระลักษณสินนวงศ์อีกด้วย

2.2.1.3 ความขัดแย้งระหว่างมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชายกับพญายักษ์ ในเรื่องลักษณวงศ์เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในตอนนี้นางสุวรรณอำภาและพระลักษณวงศ์ถูกเพชฌฆาตปล่อยให้เข้าป่า ทั้งสองเดินทางมาในป่าจนมาพบสระน้ำจึงได้หยุดพักและได้บรรทมอยู่ใต้ต้นรัง ซึ่งในตอนนั้นท้าววิรุณมาศผ่านมาพบและหลงรักนางสุวรรณอำภาจึงร่ายมนต์ใส่นางและพระลักษณวงศ์ให้สลบ แล้วเข้ามาปลุกนางสุวรรณอำภา เมื่อนางได้สติฟื้นขึ้นมาพบท้าววิรุณมาศจึงตกใจ ดั่งบทประพันธ์

๑ สงสารเจ้าเยาวลักษณ์ประโลมสวาท กัมปนาทลืมนตรเห็นยักษ์

พระทัยหายกายสิ้นตั้งตีปลา

หวาดผวากรีดกอดโอรสไว้

อสุรีผีป่ามันมาแล้ว

พระลูกแก้วตื่นเถิดอย่าหลับไหล

กันแสงพลางสั้นพลางไม่ห่างไกล

ก็มีได้รู้สีกสณธ์กาย ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 34-35)

จากบทประพันธ์ เมื่อนางสุวรรณอำภาลืมตาขึ้นมาพบกับท้าววิรุณมาศซึ่งเป็นยักษ์นางตกใจและหวาดกลัวมากจึงหันไปปลุกโอรสที่สลบอยู่แต่ก็มีได้รู้สีกตัว ฝ่ายท้าววิรุณมาศเห็นว่านางสุวรรณอำภาตกใจกลัวจึงเข้าไปปลอบประโลมแล้วถามไถ่นางสุวรรณอำภา นางจึงแก้สงสัยตอบว่าพลัดจากสวามีจึงได้เดินทางตามหาแล้วจึงหันไปปลุกพระลักษณวงศ์แต่ก็มีได้ฟื้นขึ้นมา ท้าววิรุณมาศ

จึงบอกกับนางว่าในขณะนี้พระลักษณวงศ์นั้นเปรียบกับซากศพไม่มีใครที่จะสามารถมาปลุกให้ตื่นได้ และได้เข้ามาเล่าโลมให้นางไปเป็นชายาของตน ฝ่ายนางสุวรรณอำภาได้ฟังก็เศร้าเสียใจและกล่าวตัดพ้อต่อว่าท้าววิรุญมาศ ดังบทประพันธ์

๑ นางฟังสารอสุราจะพาพราก	ให้จำจากลูกน้อยกลอยสวงน
แสบกำสรดให้ระทดท้อภัยครวญ	โ้กรรมใดจึงมากวนให้เกิดการณ
สองพระกรซ้อนทรวงเข้าอึกอึก	กอดพระลักษณวงศ์ด้วยสงสาร
เป็นกรรมแล้วแก้วแม่จะแตกดาล	พญามารจะพามาธาไป
สุดอยู่แล้วแก้วตาของแม่เอ๋ย	กระไรเลยไสยาสน์ไม่หวาดไหว
ร้องเรียกพลางนางทรงโคกาลัย	สะอื้นให้วอนว่าพญายักษ์
พระทรงภพจบพื้นชมพูทวีป	อย่าด่วนรีบจากจิ้งจงหน่วงหนัก
เป็นเจ้าของไซ้จะไร่นาริรัก	จะเสียดีกดีสุริยวงศ์พระทรงชัย
อันนารมีคู่ประคองแล้ว	ไม่ผ่องแผ้วมลทินปัดไถม
ถึงเพชรนิลจินดาดวงวิไล	เมื่อหม่นไหม้เศร้าหมองราศีมัว
ถึงเฉียดฉายก็สลายสลตสี	เหมือนน้องนี้ได้ร่วมภริมย์ผิว
เสียสกุลพุนกรรมในกายตัว	ด้วยลูกผิวเขายังผูกอาลัยลาน
จะทนทุกขเวทนาอยู่ช้านัก	ด้วยเปลวอัคนิทรุประหารผลาญ
จ้วงรกรถึงสิบกองคูลีการ	เป็นหนามกร้านคมกริบตั้งกรดตริง
จงตรีกตรองน้องนี้ก็มีผิว	จะเกลือกกลัวเวรานั้นมาถึง
จงรอร้งยังจิตคิดรำพึง	จะตรากตรึงบาปกรรมไปทำไม ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 36-37)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณอำภาเสียใจยิ่งเมื่อรู้ว่าท้าววิรุญมาศจะมาพรากตัวนางไปจากพระโอรสนางจึงเข้าไปคว่ำพระลักษณวงศ์มากอดแล้วค่อนว่าท้าววิรุญมาศโดยยกเรื่องราวเกี่ยวกับบุญปาบมาอ้าง แต่ท้าววิรุญมาศก็ไม่สนใจกลับพิโรธขึ้นคว่ำพระแสงทำที่ที่จะฟันนางสุวรรณอำภา นางสุวรรณอำภาเมื่อเห็นดังนั้นก็กอดพระลักษณวงศ์ไว้แน่น แล้วกล่าวกับท้าววิรุญมาศว่า หาก मैं ไว้ชีวิตนางกับพระโอรสแล้ว นางจะยอมไปเป็นข้ารับใช้ท้าววิรุญมาศแต่หากจะให้นางไปเป็นชายา โดยต้องทิ้งลูกไว้ นางจะขอตายเสียดีกว่า ท้าววิรุญมาศเมื่อเห็นนางรักลูกและไม่กลัวตายจึงชักพระแสงออกมาหมายจะฟันพระลักษณวงศ์ นางสุวรรณอำภาจึงยอมที่จะไปกับท้าววิรุญมาศโดยทิ้งโอรสไว้ในป่า เมื่อมาถึงยังเมืองมยุรา ท้าววิรุญมาศจึงเข้าไปเกี่ยวพาราสีนางสุวรรณอำภาแต่นางไม่ยอม จึงกล่าวบริภาษท้าววิรุญมาศ ดังบทประพันธ์

...	นางป้องปิดหัตถ์ท้าวຍักขາ
ทรงกันแสงแกลิ่งกล่าวด้วยวาจา	ให้ยักขาเจ็บช้ำด้วยคำคม
ไม่มีอายุขายเชื้อมิจนาชาติ	ใจณกาจผิดอย่างปางประณม
ทำกาเมสุมิจนาเป็นอารมณ์	เที่ยวชิงชมเขยชิดไม่คิดอาย
ให้ลูกพรากจากแม่ไม่สังเวช	เป็นชายเซษฐ์อุกศลกว่าคนทั้งหลาย
ช่างไม่อายุสามนต์พลนิกาย	ไม่ขอเห็นเช่นชายเหมือนกุมภภัณฑ์ ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 42)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณอำภากล่าวบริภาษท้าววิรุณมาศหมายจะให้เจ็บช้ำด้วยคำของนางแต่ท้าววิรุณมาศนั้นก็มิได้รู้สึกใด ๆ ด้วยกามารมณ์ที่ร้อนรุ่ม ท้าววิรุณมาศจึงพยายามปลุกปล้ำนางสุวรรณอำภา แต่ด้วยเดชแห่งสัตยาริฐานของนางที่ชื่อตรงต่อสวามีจึงทำให้นางไม่มีประเวณี (เครื่องเพศหายไป) ท้าววิรุณมาศจึงไม่สามารถล่วงเกินนางได้ และกลับทำให้ท้าววิรุณมาศเกิดความละอายที่จะล่วงเกินนางสุวรรณอำภา นางจึงกล่าวคำวอนท้าววิรุณมาศว่าอย่าพยายามล่วงเกินนางอีก ดังบทประพันธ์

สงสารเจ้าเยาวลักษณ์วิไลโฉม	งามประโลมยอดขัตติยาหญิง
เห็นความสัตย์สุจริตประสิทธิ์จริง	คะเน็งนึ่งนิกในพระทัยนาง
อันที่นื้อสุรีไม่ทำได้	จะพูดไว้มิให้มีราศีหมาง
ดำริแล้วแก้วตาจึงว่าพลาง	พระไปร้างจากลูกมาเขยชม
แต่ร้องให้ยังไม่วายน้ำตาตก	ก็สุดอกที่จะร่วมภิรมย์สม
แม่นโพรตน์องอย่าให้หมองในอารมณ์	กำลังกรมแล้วก็สุดจะเกรงกัน
ถึงเนิ่นนานการรักย่อมหนักหน่วง	ตามกระทรวงให้เป็นสุขเกษมสันต์
มิทจิตแล้วก็มีทใจกัน	อย่าหุนหันเสน่หาจงปราณี ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 43)

จากบทประพันธ์ เมื่อนางสุวรรณอำภาเห็นท้าววิรุณมาศเกิดความละอายและเห็นผลของการตั้งสัตย์อธิฐานนางจึงตัดพ้อท้าววิรุณมาศว่าเป็นเพราะพระองค์ไปพรากนางมาจากบุตรจึงทำให้นางโศกเศร้า นางจึงไม่สามารถที่จะร่วมภิรมย์กับท้าววิรุณมาศได้ ขณะนี้นางกำลังมีความทุกข์ขอให้ท้าววิรุณมาศโพรตปราณีอยู่ด้วยกันอย่างถ้อยที่ถ้อยอาศัย อย่าบังคับขืนใจนางเลย

ในส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในตอนที่นางสุวัณณ์อัมพาและพระลักษมณ์สินนวงศ์ถูกเพชรฆาตปล่อยให้เข้าป่า ทั้งสองเดินทางมาในป่า

จนพลบค่ำจึงได้หยุดพักอยู่ใต้ต้นไทร ในขณะที่นั้นมียักษ์ตนหนึ่งนามว่าวิรุฬหามาตย์ผ่านมาพบและเกิดหลงรักนางสรวัณณ์อัมพาจึงร้ายมนต์ใส่นางสรวัณณ์อัมพาและพระลักษณสินนางงส์ให้สลบแล้วเข้ามาปลุกนางสรวัณณ์อัมพา เมื่อนางได้สติฟื้นขึ้นมาพบท้าววิรุฬหามาตย์จึงตกใจ ดังบทประพันธ์

	...	สาธิตราตรีพิภพพิศขุทศ ๑
204	ไทรอกดาหยาพทูลาเทรโทร ชกดาล่มหล่มหฤสึชบุทรา	ฉงชโรนเตกโทรชกตีตม เชบทไลสรเทอิตรังเตกโทร ๑ (พระลักษณนางงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 25)
	...	นางผลักไสแล้วหวาดกลัวตกประหมา ๑
204	รื่องว่าไ้อัยักษ์ไ้อโจรไพโร มาถูกตัวฉันกับบุตรา	เอ็งกล่ำมากมาจากไหน โมหาแสนเสียดิพันประมาณ ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ นางสรวัณณ์อัมพาเมื่อคืนสติขึ้นมาเห็นยักษ์มาจับตัวก็ตกใจกลัวและโกรธรีบผลักท้าววิรุฬหามาตย์ออกไปแล้วบรีภาษาว่าเป็นใครกล้าตีมาจากไหนจึงมาถูกเนื้อต้องตัวนางและบุตร ฝ่ายท้าววิรุฬหามาตย์เมื่อเห็นเป็นเช่นนั้นจึงเข้าไปปลอบประโลมและแนะนำตนเองว่าเป็นเจ้ากรุงยักษ์ ซึ่งประพาสไพรมาแล้วได้พบนางจึงจะขอเชิญนางไปเป็นมเหสีอยู่ในเมือง นางสรวัณณ์อัมพาได้ยินเช่นนั้นก็จึงหวาดกลัวและตอบกลับไป ดังบทประพันธ์

208	สาธสาณสาณกัษฏ์กัษฏ์ถาณ สาธอ์บรูเทกเทียชฉง	สเฎีตถัวิทูณกัษฏ์ช่าชูล ฉงรังสาชสรังเสถยเสก ๑
209	โทรบ์ช่าอู่ระฉ่าชเทส สฎมิไรฉะฉ่าชกุทรา	ช่ชช่าช่าสริชชช่าชบุทรา โทรถ์กัษฏ์เทกกุทไรชช ๑
210	อู่ระฉ่าชฉะฉะชชช สชชชชชชชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชช ๑
211	ชชชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชช ๑ (พระลักษณนางงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 25)
208	นางนถนางกัษฏ์ฉั่นในตัว นางพยายามตะโกนแล้วรื่องด้วย	เกอบจะฉั่นวิญญาณกษัยเป็นครั้งหนึ่ง เนื้อทองนางทรงเสวยโคกา ๑
209	บอกว่าฉั่นนี้เป็นมเหสี สวามีของเราเป็นกษัตรา	แถมทั้งเป็นหญิงมีบุตรรา พลัดหลงในพฤกษา ๑

- 210 ฉันทน์นำโอรสเดินเที่ยวหา
พักให้กศานต์จะกลับไป
เกินที่จะกลับเมื่อเห็นสระจึงหยุดอาศัย
ออกหาสวามีเกรงพบกัน ฯ
- 211 จิงนางเตือนบุตรทรงวิโยค
เพราะมียักษ์ยิงงมาเบียดเบียน
ลูกเอ๋ยลูกตื่นขึ้นโดยเร็ว
ลูกกำพร้าจงตื่นขึ้น ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณฉัตรพาด้วยความหวาดกลัวว่าจะถูกยักษ์จับไปเป็นนมเหสี จึงรีบชี้แจงให้ท้าววิรุฬหมาตย์ฟังว่านางนี้เป็นนมเหสีของกษัตริย์และนางก็มีโอรสติดมาด้วย นางและโอรสพลัดหลงกับสวามีขณะที่มาประพาสไพร่จึงพากันออกเดินตามหาสวามีแล้วมาหยุดพักอยู่ที่ริมสระ จากนั้นนางจึงหันไปปลุกพระลักษมณ์สินนวงส์ให้ตื่นเพื่อจะได้หนีจากท้าววิรุฬหมาตย์ ท้าววิรุฬหมาตย์จึงตะคอกกลับไปว่าบุตรของนางนั้นต่อให้เทพมาปลุกก็ไม่ตื่นเนื่องจากเป็นมนต์ของพระองค์สะกดไว้ ส่วนสวามีของนางก็คงหน่วยอาลัยไม่สนใจนางแล้วขอให้นางไปเป็นนมเหสีของพระองค์ในเมืองยักษ์จะดีกว่า ฝ่ายนางนางสุวรรณฉัตรพาเมื่อได้ยินดังนั้นก็เศร้าเสียใจ ดังบทประพันธ์

- 215 ทานเสาะกฤตวิสุทธิผู้
ชิวณทนต์สุริยงูร่งเสกขี
ไสสรฤตวิสุทธิผู้
กฤตวิสุทธิผู้
216 กษัตริย์ผู้มีใจดี
ทูลเสวยทูลเทศน์ผู้
อุฐูร่งอุฐูร่ง
อุฐูร่งอุฐูร่ง
217 ตักรูปร่างผู้
เจิบสางห่มงูเสาะ
ผู้
ผู้
218 ผู้
ผู้
ผู้

(พระลักษมณ์นวนงส์ พราหมณ์เล่ม 1, 26)

- 215 กาลนั้นกษัตริย์ศรีรัตนไชย
โอบล้อมสินนวงส์ทรงโคกพลัน
แสนเล่าร้อนกับคำอสุรีย
กษัตริย์วันไหวไปทั้งร่าง ฯ
- 216 กรรมเอ๋ยกรรมอะไรถึงขนาดนี้
ลูกเอ๋ยลูกหลับไม่รู้สีกตัว
ให้ตัวฉันทน์จากที่สถาน
แม่ปลุกยออดรักไม่ตื่นเลย ฯ
- 217 เตียวนี้ไฉนยักษ์อสุรกาย
นางจิงอ่อนวอนไปยังยักษ์นั้น
จะจับเอาแม่ไป
ขอทรงอนุเคราะห์โปรดเมตตา ฯ
- 218 อย่าได้มาทำข่มเหงฉันทน์
เดินมาอยากได้นางในพฤษภา
ท่านเป็นเจ้าใหญ่ครองพารา
ไม่คิดถึงพงศาเสียเกียรติยศ ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ นางสุวณณ์อัมพาคำครวญว่าเป็นเวรอันใดที่ทำให้นางต้องมาพบเรื่องทุกข์ขนาดนี้ นางจึงพยายามอ่อนนวยสงเชิงเสียดสีกระทบท้าววิรุฬหมาตย์ว่าเป็นถึงท้าวอัชฌไพบรดาอย่าได้มาข่มเหงนาง อย่ามานำนางที่เป็นมนุษย์ซ้ำยังมีสามีและบุตรแล้ว อย่านำนางไปให้เสียเกียรติของพระองค์เลย ท้าววิรุฬหมาตย์ได้ยินนางนางสุวณณ์อัมพากล่าวดังนั้นยิ่งทำให้โกรธยิ่งขึ้นไปอีกจึงยื่นคำขาดให้นางเลือกว่าจะไปหรือไม่ไปกับพระองค์ หากนางสุวณณ์อัมพาไม่ยอมไปด้วยแล้ว ท้าววิรุฬหมาตย์จะฆ่าโอรสของนางทิ้งเสีย ฝ่ายนางสุวณณ์อัมพาได้ยินดังนั้นยิ่งโศกเศร้าเสียใจจึงตอบท้าววิรุฬหมาตย์ไปดังบทประพันธ์

223	กาลเนาะสุวณณ์อัมพาครวญ คุษิตถุณคิตตเทฎฐาทะ เฒ่าสุวณณ์อัมพาครวญ ณคเณคเฏฐะคเฐฐะคเฐฐะ	ผู้หาตาสลุด์เทโธธะ เทฐฐะคเฐฐะคเฐฐะคเฐฐะ ๑ สุวณณ์อัมพาครวญ อุมคเฐฐะคเฐฐะคเฐฐะ ๑
224	บถิตถุณคิตตเทฎฐาทะ อุมคเฐฐะคเฐฐะคเฐฐะ	หตุคเฐฐะคเฐฐะคเฐฐะ อุมคเฐฐะคเฐฐะคเฐฐะ ๑
225	อุมคเฐฐะคเฐฐะคเฐฐะ อุมคเฐฐะคเฐฐะคเฐฐะ	(พระลักข์สมณวงส์ พรามเกสสร เล่ม 1, 27)
223	กาลนั้นสุวณณ์อัมพา ในจิตนางคิดแต่ไม่ยอมอยู่	พะงาได้สดับเรียกแสนร้อน แต่กลัวบุตรน้อยจะสูญกายา ๑
224	ด้วยซึ่งความอาลัยล้น นางยกพระกรโอรสครสา	หมดความหวังหวาดวันทั้งมังสา ทูลกรงอสุราอ่อนนอน ๑
225	บพิตรขอเสด็จเมตตาโปรด ฉันรับว่าจะไปกับพระองค์	ยกโทษปล่อยลูกฉัน ขออย่าให้กษัยลูกฉันอะไร ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ นางสุวณณ์อัมพาเมื่อได้ยินท้าววิรุฬหมาตย์พูดว่าจะฆ่าพระลักข์สมณวงส์ด้วยความกลัวจึงยินยอมที่จะไปกับท้าววิรุฬหมาตย์และอ่อนนวยสงขอท้าววิรุฬหมาตย์อย่างทำอันตรายพระลักข์สมณวงส์ ท้าววิรุฬหมาตย์เมื่อได้ฟังดังนั้นก็ยินดีจึงเข้ามาปลอบประโลมนางสุวณณ์อัมพาแล้วจึงพากลับไปยังเมือง เมื่อถึงเมืองท้าววิรุฬหมาตย์สั่งให้เหล่านางสนมกำนัลเข้ามาดูแลนางสุวณณ์อัมพาเป็นอย่างดี เหล่านางสนมจึงช่วยกันปลอบประโลมนางสุวณณ์อัมพา แต่นางกลับไม่ยินดีและเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นให้เหล่านางสนมฟัง เมื่อเหล่านางสนมได้ฟังก็ต่างเห็นใจนางสุวณณ์อัมพาในขณะนั้นท้าววิรุฬหมาตย์ก็เข้ามาในห้องหวังร่วมเสนหากับนางแต่นางสุวณณ์อัมพาไม่ยินยอมจึงตั้งสัจอธิษฐานให้นางกลายเป็นชาย ฝ่ายท้าววิรุฬหมาตย์ก็พยายามลวงโลมนางสุวณณ์อัมพาแต่ด้วยความโกรธนางบริภาษกลับไป ดังบทประพันธ์

267 នាងស្តាប់ពាក្យយក្ខស្តីល្ងង់លោម ប្រលោមនាងចាត់ច្រានកិច្ចខ្ញុំ
 នាងគេចនាងរត់ហើយឆ្លើយឆ្លង ជេរផងសាសន៍ពិះដៀវថា ។

268 នៃរឿយអាចោរចិត្តអប្រិយ តិរិយចង្រៃអ្វីអស្ចារ្យ
 មុខនេះរៀងនេះជិនស្នេហា អញមិនត្រូវការប្រុសអកុសល ។

269 អញសូមស្នាណាប្រុសយ៉ាងនេះ នៃអាស័គិសអញមិនខ្វល់
 ហើយនាងចុះចេញមិនយោគយល់ មិនឲ្យអំពល់អង្គុលប្រាណ ។
 (พระลักข์สมณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 32)

267 นางฟังคำยักษ์กล่าวลงโลม ประโลมนางเตะผลักหยิกขย่ำ
 นางหลีกนางวิ่งแล้วเฉลยฉลอง ดำต่อบด้วยตำหนิว่า ។

268 แนะนำใจโจรจิตอัปรีย เดียรถึยจั้งโรอะไรขนาดนี้
 หน้านี่เรียงนี้ไม่ยอกเส่นหา ក្បូមត្រូវការខាមកុសល ។

269 กุขอลาผู้ชายอย่างนี้ แนะนำไอ้สกปรกไม่ต้องการ
 แล้วนางลุกออกไม่ยอกเห็นหน้า ไม้ให้กั้งวลปัดออกจากตัว ។
 (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ เมื่อท้าววิรุฬหมาตย์เข้ามาพูดจาลงโลมนางสุวณณ์อัมพาแต่ก็ไม่เป็นผล
 นางพยายามผลักไล่ท้าววิรุฬหมาตย์ออกไป แล้วบริภาษว่านางไม่ต้องการคบกับชายชั่วช้าเช่นนี้ แล้วจึง
 ลุกหนีจากท้าววิรุฬหมาตย์ ฝ่ายท้าววิรุฬหมาตย์เมื่อเห็นนางพยายามหลบหลีกจึงเข้าไปโอบรัดนางสุวณณ์อัมพา
 หมายจะร่วมรัก แต่ด้วยเดชแห่งสัจอธิษฐานของนางสุวณณ์อัมพาจึงทำให้นางสุวณณ์อัมพาสูญเสียเพศสตรี
 กลายเป็นบุรุษ ท้าววิรุฬหมาตย์เมื่อเห็นเช่นนั้นก็จึงตกใจและรู้สึกอับอาย นางสุวณณ์อัมพาเมื่อเห็นดังนั้น
 จึงปลอมประโลมท้าววิรุฬหมาตย์ ดังบทประพันธ์

276 កាលនោះព្រះនាងពង្សខត្តិយា នាងថ្លែងកិច្ចការមិនយូរយារ
 ដំណើរដើមទងក្នុងកាលគ្រា និវាសបុត្រភូខុំសច្ចា ។

277 ម្យ៉ាងទៀតខ្លួនខ្ញុំក៏កើតទុក្ខ អផ្សុកក្នុងប្រាណរងខ្លោចផ្សា
 បើខ្ញុំបាត់ព្រួយបាត់សោក សប្បាយចិត្តទៅវាមានបេតិ ។

278 វិស័យជាមនុស្សឥឡូវនេះ បើមានចិត្តរិះគិតអ្វីៗ
 ស្រាប់តែទុក្ខច្រន់មកដល់ខ្ញុំ សេចក្តីស្រឡាញ់គ្មានសោះឡើយ ។

279 សូមស្តេចទ្រង់គិតព្រះតម្រះ កិច្ចការត្រង់នេះឲ្យច្បាស់ហើយ
 ខ្ញុំមិនករកូតទេម្ចាស់អើយ សូមស្តេចត្រាណាត្រើយកុំស្នេហា ។

280 កុំក្រោធប្រទុស្តអន់ចិត្តអ្វី នាំឲ្យអប្រិយយសសក្តា
 ខូចកេរ្តិ៍អាប៌ពង្សព្រះក្សត្រា ហេតុតែស្នេហានាំលិចលង់ ។
 (พระลักข์สมณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 33-34)

276	กาลนั้นพระนางพงศ์ขัตติยา ดำเนินเหตุการณ์ในครานั้น	นางแผลงกิจการไม่ชักช้า พลัดพรากจากบุตรพะงาฉั้นแท้จริง ๆ
277	อีกอย่างหนึ่งตัวฉั้นก็เกิดทุกข์ ถ้าฉั้นหายทุกข์หายโศกา	ไม่มีสุขในตัวฉั้นเจ็บแสบ สบายใจที่มีความยินดี ๆ
278	วิสัยเป็นมนุษย์เดี๋ยวนี้ ทันใดทุกข์หนักมาถึงพลัน	ถ้ามีจิตคิดอะไร ๆ ความรักไม่มีเสียเลย ๆ
279	ขอเสด็จทรงคิดพระดำริ ฉั้นไม่พูดอะไรกับพระองค์เอ๋ย	กิจการตรงนี้ให้ชัดเจนแล้ว ขอเสด็จที่รักอย่าเสนาหา ๆ
280	อย่าโกรธประทุษร้ายนายจิตอะไร เสียเกียรติอัปยศพงศ์พระกษัตรา	นำให้อัปยศศกศกดา เหตุแต่เสนาหาพาล่มจม ๆ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ นางสุวณณอัมพาจึงปลอบประโลมท้าววิรุฬหมาตย์ว่าวิสัยมนุษย์นั้น เมื่อมีความทุกข์ความรักนั้นก็เป็นการไม่ต้องการดังเช่นตัวนางที่ต้องพลัดพรากจากบุตรจึงทำให้ ไม่สามารถที่มีความรักได้ ขอท้าววิรุฬหมาตย์อย่าได้ถือโทษโกรธนางเลย ท้าววิรุฬหมาตย์เมื่อได้ฟังก็จึง สัญญากับนางว่าจะไม่เข้ามารบกับนางอีกพร้อมทั้งให้เหล่านางสนมเข้ามาดูแลเป็นอย่างดี

จะเห็นว่า ในเรื่องลักษณวงศ์เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความหวาดกลัวของ นางสุวรรณอำภาที่มีต่อท้าววิรุฬหมาตย์ที่หลงอยู่ในกามารมณ์ พระองค์ต้องการจะนำนางสุวรรณอำภา ไปเป็นมเหสี แต่นางสุวรรณอำภาไม่ยอมเนื่องจากนางยังคงรักและซื่อสัตย์ต่อท้าวพรหมทัตผู้เป็นสามี นางสุวรรณอำภายามปกป้องพระลักษณวงศ์จึงต้องยอมไปกับท้าววิรุฬหมาตย์ แต่ในท้ายที่สุด ท้าววิรุฬหมาตย์ก็ไม่สามารถที่จะล่วงเกินนางสุวรรณอำภาได้ จึงได้แต่เลี้ยงดูนางไว้ในเมืองมยุรา เช่นเดียวกับเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร จะเห็นว่า เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความหวาดกลัว ของนางสุวณณอัมพาที่มีต่อท้าววิรุฬหมาตย์ที่ลุ่มหลงในตัวนาง แต่นางสุวณณอัมพานั้นไม่ได้สนใจ เนื่องจากเป็นทวงบุตรของนาง นางจึงพยายามปกป้องตนเองเพื่อไม่ให้ตกไปเป็นของยักษ์ จนในที่สุด ท้าววิรุฬหมาตย์ก็ไม่สามารถทำอะไรนางได้จึงเลี้ยงดูนางเป็นอย่างดี

2.2.1.4 ความขัดแย้งระหว่างตัวละครเอกฝ่ายชายกับพญายักษ์

ในเรื่องลักษณวงศ์เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในตอนที่พระลักษณวงศ์ทราบจากฤๅษีมหาเมฆว่ามารดา ถูกท้าววิรุฬหมาตย์ลักพาตัวไปอยู่เมืองมยุรา พระลักษณวงศ์จึงขอเรียนวิชาอยู่กับพระฤๅษีจนเก่งกาจ

อยู่มาวันหนึ่งพระลักษณวงศ์ก็นึกถึงมารดาเกรงว่าจะต้องทุกข์ทรมานอยู่ในเมืองยักษ์ จึงกราบลาพระฤๅษีเพื่อไปช่วยมารดาจากท้าววิรุญมาศ ดังบทประพันธ์

หลานรำลึกตรึกถึงพระแม่เจ้า	จะโคกเศร้าแสนสุดน่าสงสาร
พระเจ้าตาว่าอยู่ในเมืองมาร	แม่นิ่งนานชนนี้จะมรณา
หลานขอลาตามไปเมืองยักษ์	สังหารหักโคตวงศ์ไ้อัยक्षा
แม่นม้วยยับแล้วจะรับมารดามา	พระเจ้าตาช่วยชี้หนทางตาม ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 55)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์ทวนรำลึกถึงมารดาจึงมากราบลาพระฤๅษีเพื่อออกไปช่วยมารดาและสังหารท้าววิรุญมาศ พระฤๅษีจึงเสกม้าและบอกทางไปยังเมืองมยุรา พระลักษณวงศ์ได้ออกเดินทางมาจนพบกับฝูงลิงซึ่งนางสุวรรณอำภาก็ได้ฝากผ้าสไบไว้ เมื่อพระลักษณวงศ์เห็นผ้าสไบก็อาลัยถึงมารดาจนสลบไป เมื่อฟื้นขึ้นมาที่รำพันถึงมารดาและหมายจะสังหารท้าววิรุญมาศ ดังบทประพันธ์

ไ้อเมื่อใดลูกจะได้บังคมบาท	ให้สมมาดพบแม่แน่นประจักษ์
จะหักหาญผลาญโคตวงศ์ยักษ์	อันลูกรักมิได้คิดชีวิตแล้ว

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 63)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์ได้รำพันถึงมารดาแล้วจึงออกเดินทางต่อจนมาถึงเมืองมยุรา แล้วแปลงกายเป็นดาบสเข้าไปสืบความ เมื่อทราบที่อยู่ของนางสุวรรณอำภาก็แล้ว ในคืนนั้นพระลักษณวงศ์จึงลอบเข้าไปหามารดา เมื่อพบมารดาก็เล่าเรื่องราวทั้งหมดให้ฟัง และด้วยความแค้นที่ท้าววิรุญมาศพาตัวมารดามาจึงกล่าวว่าจะแก้แค้นท้าววิรุญมาศ ดังบทประพันธ์

จะแก้แค้นแทนทำให้หน้าจิต	ล้างชีวิตเสียทั้งโคตรไ้อัยक्षा
--------------------------	--------------------------------

...

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 71)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์เคียดแค้นท้าววิรุญมาศและหมายจะสังหารให้สิ้นพระองค์จึงพามารดาออกจากเมืองมยุราแล้วเขียนสารทำรบกับท้าววิรุญมาศ เมื่อรุ่งเช้าท้าววิรุญมาศไม่พบนางสุวรรณอำภาก็ค้นหาทั่วทั้งเมืองแต่กลับไม่พบ พบเพียงสารทำรบจากพระลักษณวงศ์ ท้าววิรุญมาศจึงจัดทัพเตรียมออกไปรบกับพระลักษณวงศ์ เมื่อมาพบพระลักษณวงศ์ท้าววิรุญมาศ

จึงกล่าวเกลี้ยกล่อมพระลักษณวงศ์ขอให้คืนนางสุวรรณอำภาและเข้าไปอยู่ในเมืองด้วยกัน แต่พระลักษณวงศ์ไม่สนใจและบริภาษท้าววิรุณมาศ ดังบทประพันธ์

๑ ปางพระลักษณวงศ์ได้ทรงฟัง	ให้แค้นคั่งตรัสตอบด้วยหยาบหยาม
ว่าเหวยเหวยอสุราไอ้บ้ากาม	ช่างลวนลามพูดจาหน้าไม่อาย
พระชนนีมีศักดิ์ตั้งเหมราช	มึงเหมือนชาติเช่นกาอย่ามาหมาย
แต่บาทาหน้ามึงมิได้กราย	ไม่มีอายอาจเอื้อมอหังการ
มึงถึงกรรมจำตายวันนี้แล้ว	พระขรรค์แก้วจะตัดเอาเกศา
อีกแสนโกฏิโคตรมึงเร่งขับมา	อสุรามิได้รอดไปเมืองมาร ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 81)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์ได้บริภาษท้าววิรุณมาศที่ได้ลักพาตัวมารดาของพระองค์มา พร้อมทั้งยังหมายจะสังหารท้าววิรุณมาศอีกด้วย

ส่วนในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเนื่องจากท้าววิรุณมาศลักพาตัวนางสุวรรณอำภาไปอยู่เมืองมยุรา พระลักษณสันนวงศ์จึงออกตามหามารดา และได้เรียนวิชาอยู่กับพระฤๅษีจนเก่งกาจ อยู่มาวันหนึ่งพระลักษณสันนวงศ์ก็นึกถึงมารดาเกรงว่า จะต้องทุกข์ทรมานอยู่ในเมืองยักษ์ จึงกราบลาพระฤๅษีเพื่อไปช่วยมารดาจากท้าววิรุณมาศ เมื่อออกเดินทางมาจึงได้พบกับฝูงวานร เหล่าวานรจึงนั่งผ้าสไบของนางสุวรรณอำพามาให้ทำให้พระลักษณสันนวงศ์ยิ่งคิดถึงมารดาและโกรธแค้นท้าววิรุณมาศ ดังบทประพันธ์

516	คชเบ็ดตติวิธสทูขั	ประภทฺฐุสฺตสฺตบฺธิสฺสท
	สิทฺตเรทฺตบฺรเณฐเฒกทฺท	มฺุอฺตฺมฺหฺริชฺชเฒกทฺท ฯ
517	สฺเฐชฺธิสฺสทฺสฺสทฺสฺสท	บรฺมฺมฺรณชฺชเฒกทฺท
	อฺุสฺมฺบฺชฺชเฒกทฺท	บรฺมฺมฺรณชฺชเฒกทฺท ฯ

(พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 64)

516	ประทบเหนื่อพาชินั่งถนัด	พระพักตราแห่งสงบนึกถึงมารดา
	น้ำเนตรไหลนองโซกพักตรา	หน้าควรอนิจจายังสิ้น ฯ
517	เสด็จนิกบวงสรวงฤๅษีศานต์	บรมนรนาถมีคุณยิ่งใหญ่
	ข้าขอผลาญยักษ์จ้งไร	แลกชีวิตสู้ภัยกับมารดา ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระลักษมณ์สินนวงส์เตรียมที่จะทรงม้าเพื่อจะไปตามหามารดาแต่พอได้เห็นสไบของมารดาจึงทำให้ยิ่งคิดถึงจึงยิ่งโกรธแค้นท้าววิรุฬหามาตย์เนื่องจากลักพาตัวมารดาของพระองค์ไป จึงรำลึกถึงพระอาจารย์และตั้งสัตยาว่าจะฆ่าท้าววิรุฬหามาตย์เพื่อช่วยเหลือมารดาให้ได้ จากนั้นจึงไปช่วยเหลือนางสุวณณ์อัมพาและเขียนสารทำรบกับท้าววิรุฬหามาตย์ เมื่อท้าววิรุฬหามาตย์เห็นสารทำรบจึงตามมาแล้วพยายามพูดจาปรามณีปรานอมกับพระลักษมณ์สินนวงส์ โดยยกตนเปรียบเป็นบิดา เมื่อพระลักษมณ์สินนวงส์ได้ยินดังนั้นก็ยิ่งโกรธขึ้นเพราะนอกจากจะลักพาตัวมารดามาแล้วยังยกตนเสมอกับบิดาของพระลักษมณ์สินนวงส์อีกจึงได้บริภาษท้าววิรุฬหามาตย์ ดังบทประพันธ์

648	โธมหัก์แก่งค์กัณฐก อุตุริตติตต์ผู้ชติชฐาส	ชิตฺตฺหมบฺรณฺฑกัณฐกเฑาะภษณฺญ ฉงกัณฐกเฑาะกัณฐกฉกัณฐก ๑
649	ชู่ระหะกัณฐกัณฐกัณฐก กัณฐกัณฐกัณฐกัณฐก	อฺญเฑาะอฺญเฑาะกัณฐกัณฐก ภษณฺญกัณฐกัณฐกัณฐก ๑ (พระลักษมณ์สินนวงส์ พรามเกสสร เล่ม 2, 82)
648	แนะไ้อัฒนัพนัทรุหนอยัณษ ทุจริตติตต์ใหญ่ตั้งเตียรจฉาน	จิตเอนังอัปลักษณโจรสามานย์ เอนังหาญยกตัวเป็นบิดา ๑
649	วันนี้กูจะตัดชีวิต อย่านึกว่าเอนังมีชนมา	ให้กระจัดให้กระจ่ายทั้งหมด อสุราไปเมืองไม่รอดแล้ว ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระลักษมณ์สินนวงส์ได้บริภาษท้าววิรุฬหามาตย์ว่าทะนงตนยกตนเสมอบิดาของพระองค์ พระลักษมณ์สินนวงส์จึงหมายจะสังหารท้าววิรุฬหามาตย์จากนั้นทั้งสองจึงสู้รบกันจนท้าววิรุฬหามาตย์เสียทีให้กับพระลักษมณ์สินนวงส์

จะเห็นว่า ในเรื่องลักษณวงศ์เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความเคียดแค้นและโกรธเคืองของพระลักษณวงศ์ที่มีต่อท้าววิรุฬหามาตย์ เนื่องจากท้าววิรุฬหามาตย์ลักพาตัวมารดาของพระองค์ไป เมื่อพระลักษณวงศ์ได้รู้เรื่องราววิชาจนเก่งกล้าสามารถพอที่จะสู้รบได้แล้วจึงออกตามหามารดาจนพบและช่วยเหลือนางออกมาได้ แต่ก็ยังมีความเคียดแค้นท้าววิรุฬหามาตย์อยู่จึงได้ทำรบเพื่อหมายจะสังหารท้าววิรุฬหามาตย์เพื่อล้างแค้น เช่นเดียวกับเรื่องพระลักษณวงศ์ พรามเกสสร พบว่าเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความเคียดแค้นและโกรธเคืองของพระลักษมณ์สินนวงส์ที่มีต่อท้าววิรุฬหามาตย์ เนื่องจากท้าววิรุฬหามาตย์ลักพาตัวนางสุวณณ์อัมพามารดาของพระองค์ไป อีกประการหนึ่งเกิดจากความไม่พอใจ

ที่ท้าววิรุฬหามาตย์พยาทะนงตนว่าเป็นบิดาของพระลักษมณ์สินธุวงศ์ จึงทำให้เกิดความเคียดแค้นยิ่งขึ้น ทำให้สองสองสู้รบกันในที่สุด

ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตัวละครในเรื่องลักษณวงศ์และเรื่องพระลักษมณ์สินธุวงศ์ พราหมเกสสร ปรากฏ 3 ลักษณะ คือ 1) ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการถูกใส่ร้ายเพื่อให้เกิดความเข้าใจผิด 2) ความขัดแย้งที่เกิดจากการมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน และ 3) ความขัดแย้งที่เกิดจากความเคียดแค้นเพราะถูกกระทำ ความขัดแย้งเหล่านี้ส่งผลให้โครงเรื่องเด่นชัดขึ้นและเร่งให้เกิดความตึงเครียดเพิ่มขึ้นจนนำไปสู่จุดสูงสุดของเรื่อง

2.2.2 ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตนเอง

ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตนเอง คือ ความขัดแย้งภายในจิตใจของตัวละครที่แสดงออกมาไม่ว่าจะเป็นทางอารมณ์ พฤติกรรม การพริ้วพราวกับตนเอง ความขัดแย้งนี้มักเกิดขึ้นเนื่องจากการต้องตัดสินใจเพื่อกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งแต่ตัวละครยังไม่มั่นใจในผลการกระทำนั้น ๆ ยังไม่พร้อม หรือเป็นเหตุการณ์กะทันหัน ในเรื่องลักษณวงศ์พบความขัดแย้งของตัวละครกับตนเองในเรื่องซึ่งเป็นความขัดแย้งทั้งด้านความคิดและการกระทำ ลักษณะความขัดแย้งนี้เกิดขึ้นกับตัวละครในเรื่องได้แก่

2.2.2.1 ความขัดแย้งกับตนเองของพญายักษ์ ในเรื่องลักษณวงศ์เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในตอนที่พระลักษณวงศ์ส่งสารท้าววิรุฬหามาตย์ เมื่อจะยกทัพออกไปจึงได้ให้โหรทำนายว่าการศึกษาครั้งนี้จะเป็นอย่างไร โหรก็ทำนายว่าการศึกษาครั้งนี้ท้าววิรุฬหามาตย์มีเคราะห์ถึงสิ้นชีพ ท้าววิรุฬหามาตย์ได้ยินเช่นนี้ก็ใจหายแล้วจึงคร่ำครวญถึงเหล่านางสนมและพระราชวังของพระองค์ แต่หากจะไม่ไปรบก็เกรงจะอับอายเหล่าเทวดาทั้งหลาย ดังบทประพันธ์

...	ครั้นจะดงสงครามมิตามติด
ก็อับอายเทवासุราฤทธิ	ทศทิศก็จะหมิ่นประมาทพลอย
เมื่อถึงกรรมจำวายชีวาวิบัติ	เป็นชายชาติช่างงามไม่ราถอย
ขึ้นทรงคอคชสารตระหง่านลอย	พฤษะคอยให้ลั่นขึ้นสามลา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 79)

จากบทประพันธ์ ท้าววิรุณมาศเมื่อได้ฟังคำทำนายจากโหรก็ตกใจกลัว จึงลั้งเลว่า
จะไม่ไปรบกับพระลักษณวงศ์แต่ก็เกรงว่าจะเป็นที่อับอายเพราะตนเป็นถึงพญาอัศวิน ดังนั้น
ในท้ายที่สุดท้าววิรุณมาศก็จึงตัดสินใจไปรบกับพระลักษณวงศ์

ส่วนในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในตอน
พระลักษณวงศ์เสด็จส่งสารทำรบกับท้าววิรุณมาศ ก่อนจะยกทัพออกไปโหรได้ทำนายว่าการศึกครั้งนี้
ท้าววิรุณมาศมีเคราะห์หนักถึงชีวิต ท้าววิรุณมาศได้ยินเช่นนี้ก็ใจหาย ดังบทประพันธ์

633	ขลุ่ยวิรุณมาศตรึงสลับ หंसติฐิกรัษฎกษัตริย์	สาสตุลล์ดิเรก หंसติฐิกรัษฎกษัตริย์ ๑
634	คิตตาเบนิธเนกษัตริย์ ขลุ่ยวิรุณมาศตรึงสลับ	คิตตาเบนิธเนกษัตริย์ คิตตาเบนิธเนกษัตริย์ ๑
635	ขลุ่ยวิรุณมาศตรึงสลับ เสขุขลุ่ยวิรุณมาศ	ขลุ่ยวิรุณมาศตรึงสลับ คิตตาเบนิธเนกษัตริย์ ๑ (พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 80)
633	ฝ่ายกรุงวิรุณมาศได้สดับ อ่อนจิตนึกแน่นในอุรา	คำกราบทูลของโหร อมาศมากถอนหายใจเอือกใหญ่ ๑
634	คิดว่าถ้าไม่ยกทัพไป อายเหล่าข้าท้าวอินทร์พรหม	คิดลั้งเลอยู่ในความไม่สม ดีเตียนเอ็งไม่มีค่า ๑
635	กลัวอะไรตัวแก่เคยทำศึก ไปกลัวฝ่ายเด็กเล็กเท่าเขา	เลือดไหลโชกติดกับมือ คิดเสร์จกษัตริย์ไชยเข้าพลัน ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ท้าววิรุณมาศเมื่อได้ฟังคำทำนายของโหรว่ามีเคราะห์ใหญ่จึงทำให้
หวั่นในจิต แต่ถ้าหากว่าจะไม่ออกไปตามคำทำนายก็เกรงจะเสียเกียรติ จึงพยายามข่มอารมณ์บอกกับตน
ว่าตนเองนั้นเคยทำศึกมาหลายครั้งจงอย่าไปกลัวเพียงเด็กตัวเล็ก ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความลั้งเลในจิตใจ
ของท้าววิรุณมาศที่ขัดแย้งกับความคิดของตนเอง อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งภายใน
จิตใจของท้าววิรุณมาศคือตอนที่ยกทัพออกจากเมืองแล้วทรงเหยียดเห็นเหล่านางสนมและบรรดาทหาร
จึงทำให้รู้สึกหวั่นใจขึ้นมาอีกครั้ง ดังบทประพันธ์

639	เสบเสบเสบเสบเสบเสบเสบ เสบเสบเสบเสบเสบเสบเสบ	เสบเสบเสบเสบเสบเสบเสบ เสบเสบเสบเสบเสบเสบเสบ ๑
-----	--	--

640	สึกฏุกุชชิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
สฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล	มฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺม
ภาณํภาณํภาณํภาณํ ๑
641	ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
สฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล	ชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช
ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
(พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 81)
639	จิงเสด็จออกจากราชวัง
เสนาทหารครบทุกคน	พบเหล่าทั้งสนมเบียดเสียด
ล้วนแต่ขลาดกลัวหน้ายระอา ๑
640	นึกใคร่ครวญในจิตเกิดทุกข์เป็นอันมาก
เสด็จนึกเสียดายหลังอยากลั้งเล	เราออกไปรบเกรงมรณา
ราชายายมตัดใจแล้วหนา ๑
641	ดำรงพระทัยโดยมโนไม่ยอมฟังใคร
ร้องคำรามให้ยกบริวาร	อยากชนะต่อศึกยิ่งโกรธา
พระหัตถ์ทรงเหนี่ยวจับธนูชัย ๑
(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ท้าววิรุฬหมาตย์เมื่อเห็นเหล่านางสนมและบรรดาทหารที่แสดงอาการขลาดกลัวเนื่องมาจากคำทำนายของโหรก็ยิ่งทำให้เศร้าใจ ท้าววิรุฬหมาตย์จึงเกิดความลังเลในจิตใจ เพราะเกรงว่าการศึกครั้งนี้จะไม่รอดกลับมา แต่อีกใจก็พยายามตัดความขลาดกลัวนั้นจึงพยายามอดกลั้นและชมอารมณ์ยกทัพออกไปรบโดยไม่สนใจฟังคำเตือนของโหร

จะเห็นว่า ในเรื่องลักษณวงศ์เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความกลัวภายในจิตใจของท้าววิรุฬหมาตย์ เนื่องจากโหรทำนายว่าถึงคราวเคราะห์จะต้องสิ้นชีวิต จึงก่อให้เกิดความกลัวขึ้นภายในจิตใจทำให้ไม่ออกไปออกรบ แต่ด้วยความรักเกียรติ ท้ายที่สุดท้าววิรุฬหมาตย์ก็ตัดสินใจที่จะไปออกรบ ส่วนในเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร จะเห็นว่า เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความกลัวภายในจิตใจของท้าววิรุฬหมาตย์ เนื่องจากได้ฟังคำทำนายของโหร อีกทั้งเหล่าทหารที่รู้คำทำนายต่างก็ขลาดกลัวทำให้ท้าววิรุฬหมาตย์ยิ่งประหวั่นพรั่นใจถึงคำทำนายของโหร ท้าววิรุฬหมาตย์ต้องพยายามข่มจิตของตนไม่สนใจในคำทำนายหรือความหวาดกลัวของคนรอบข้าง และเพื่อเป็นการรักษาเกียรติท้ายที่สุดท้าววิรุฬหมาตย์จึงตัดสินใจไปออกรบกับพระลักษณวงศ์

2.3 จุดสูงสุดของเรื่อง (Climax)

จุดสูงสุดของเรื่อง คือ จุดที่เหตุการณ์ของเรื่องได้ดำเนินมาถึงจุดที่สูงที่สุด เป็นจุดที่ตึงเครียดที่สุดหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นทางแยกหรือจุดเปลี่ยนของเรื่อง¹ เปรียบได้กับยอดของสามเหลี่ยมหรือพีระมิด ซึ่งในภายหลังจากถึงจุดสูงสุดของเรื่องแล้วจะมีการนำไปสู่การคลายปมปัญหาต่อไป

เรื่องลักษณะวงศ์มีการผูกปมปัญหาของเรื่องและมีความตึงเครียดเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงจุดสูงสุด หากพิจารณาจุดสูงสุดของเรื่องลักษณะวงศ์เพียง 7 ตอน คือ ตอนที่ 1 ท้าวพรหมทัตประพาสไพโร ได้นางยักษ์แปลงเป็นชายา ถึงตอนที่ 7 ท้าววิรุณมาศรบกับลักษณะวงศ์ แล้วต้องครั่นซีพจะพบว่าจุดสูงสุดของเรื่องอยู่ในตอนที่ 7 ซึ่งเป็นตอนที่พระลักษณะวงศ์เข้าไปช่วยนางสุวรรณอำภาจากท้าววิรุณมาศแล้วเขียนสารทำรบไว้ที่หน้าต่าง เมื่อท้าววิรุณมาศทราบเรื่องก็โกรธจึงให้จัดเตรียมทัพไปรบกับพระลักษณะวงศ์ เมื่อยกกองทัพมาถึงท้าววิรุณมาศก็พุดปลอบประโลมพระลักษณะวงศ์แต่พระลักษณะวงศ์ไม่สนใจซำยังบริภาษกลับ ทำให้ท้าววิรุณมาศโกรธและสู้รบกัน ฝ่ายท้าววิรุณมาศเสียท่าอยู่หลายครั้งจึงต้องใช้กลศึกใหม่เพื่อหลอกล่อพระลักษณะวงศ์ จนสุดท้ายได้แปลงกายเป็นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณมาลวงแต่พระลักษณะวงศ์รู้ทันจึงแผลงศรใส่ท้าววิรุณมาศ ซึ่งเป็นจุดสูงสุดในเรื่อง ดังบทประพันธ์

๑ พระพังสารลานแลเห็นแน่นัก	รู้ว่ายักษ์ล่อลวงให้ลุ่มหลง
ให้ค้ำคั้นแน่นทรงพระโถมยง	เอาศรทรงอธิษฐานประสานกร
เดชะคุณพ่อตามหาเมฆ	อดิเรกเรื่องฤทธิ์ประสิทธิ์ศร
แม้นองค์อินทร์ศิลป์ชัยยาราญรอน	ขอให้ศรกลับกลายเป็นมาลา
แม้นยักษ์ร้ายกายแปลงอย่าแคลงคลาด	ให้ตรึงตราตรงทรงท้าวยักษ์
แล้วผาดแผลงศรทรงมเหสีมา	ถูกอสุราราพณ์ร้ายกายกระดอน
กระเด็นจากคชสารสะท้านลั่น	กายกุมภันต์ตกผางกลางสิงขร
ลั่นกำลั้งยังแต่ใจอยู่รอนรอน	ยกพระกรตรัสเรียกเสนาใน
ฝ่ายสุรางค์นางรำบำเรอราช	แลเห็นท้าววิรุณมาศจะตักษ์
บ้างหนีหายกลายกลับเป็นยักษ์ไป	บ้างร้องให้เหาะลงในพงพี
ที่พวกยักษ์รักเจ้าก็เศร้ายจิต	ประคองชิดพยุองค์ท้าวยักษ์
เจ้ากรุงยักษ์พัคตร์เผือดไม่สมประดี	พระอินทรีย์เลือดโซมชโลมองค์

¹ คณะกรรมการกลุ่มปรับปรุงชุดวิชาวรรณคดีไทย, เอกสารการสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1), พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2556), 14-29.

จะสั่งพลมนตรีที่สุดสั่ง
สิ้นกุศลผลกรรมมาจำนง

สิ้นกำลังสิ้นเสียงสุดประสงค์
ก็ปลดปลงชาติใจบรรลัยลาญ
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 85-86)

จากบทประพันธ์ เมื่อพระลักษณวงศ์รู้แน่ชัดแล้วว่าพระอินทร์ที่เห็นนั้นคือท้าววิรุณมาศแปลงกายมาจึงตั้งจิตอธิษฐานว่าถ้าผู้ที่อยู่ตรงหน้านี้เป็นพระอินทร์จริง ๆ ขอให้ศรนี้กลับกลายเป็นดอกไม้ หากแม้ว่าไม่ใช่ก็ขอให้ศรนี้ทำลายล้างให้สิ้น อธิษฐานเสร็จแล้วจึงแผลงศรออกไป ปักถูกอกของท้าววิรุณมาศตกจากหลังช้างเอราวัณแต่ยังไม่ทันสิ้นชีวิตจึงยกพระกรเรียกเหล่าเสนาฝ่ายเสนาทั้งหลายเห็นดังนั้นบ้างก็วิ่งหนี บ้างก็ร้องไห้ บ้างก็เข้าไปประคอง ฝ่ายท้าววิรุณมาศมีโลหิตไหลนองพลางจะสั่งเหล่าเสนาแต่ไม่ทันได้สั่งก็สิ้นใจลง

ภาพที่ 18 แสดงภาพการดำเนินเรื่องจนถึงจุดสูงสุดของเรื่อง

ส่วนเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมณ์มีการผูกปมปัญหาของเรื่องและมีความตึงเครียดเพิ่มขึ้นทีละนิดตามลำดับจนถึงจุดสูงสุด เมื่อพิจารณาจุดสูงสุดของเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมณ์เพียง 2 เล่ม (เล่มที่ 1 และ 2) จะพบว่าจุดสูงสุดของเรื่องอยู่ในตอนท้ายของเล่มที่ 2 ซึ่งเป็นตอนที่พระลักษณวงศ์เข้าไปช่วยนางสุวรรณอำภาจากท้าววิรุณมาศแล้วเขียนสารท้าวไว้ เมื่อท้าววิรุณมาศเห็นก็โกรธให้จัดเตรียมทัพไปรบกับพระลักษณวงศ์ ซึ่งเป็นจุดสูงสุดในเรื่องดังบทประพันธ์

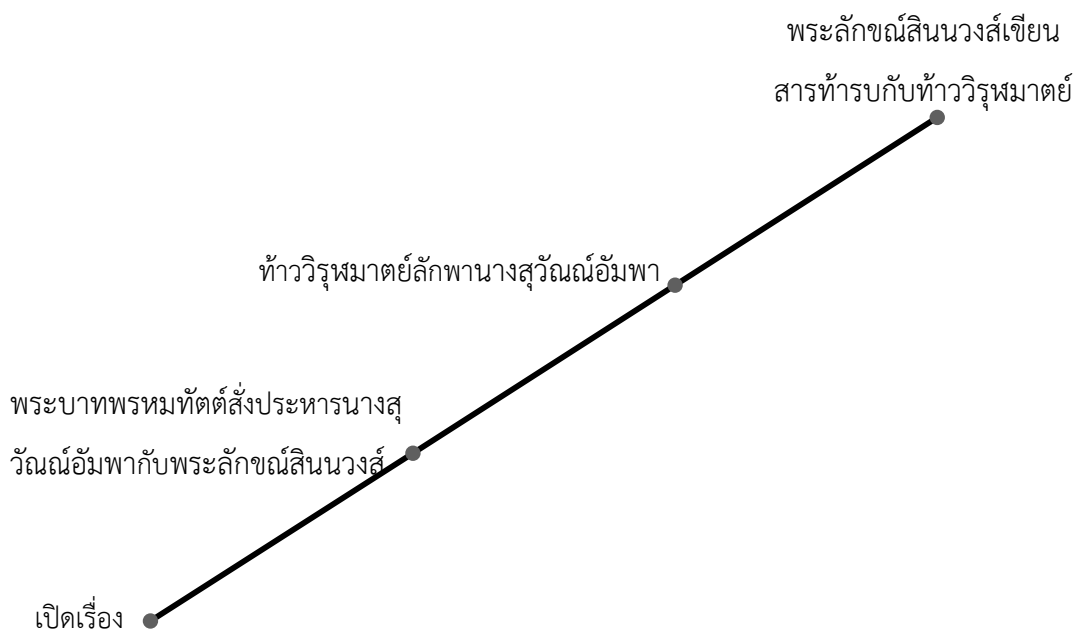
614	<p>จตตบงฺกุฏฐาฐิณ</p> <p>เพ็หฬนุสสุภฏณนชฺชเฐ</p>	<p>ณนํณนํนํนํนํนํนํนํ</p> <p>อุนนุชฺชบุนนุชฺชบุนนุชฺช</p>
615	<p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p> <p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p>	<p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p> <p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p>
616	<p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p> <p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p>	<p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p> <p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p>
617	<p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p> <p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p>	<p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p> <p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p>
618	<p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p> <p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p>	<p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p> <p>ณนํนํนํนํนํนํนํ</p>

(พระลักข์สมณวงษ์ พราหมณนวงษ์ เล่ม 2, 77-78)

614	<p>ทอดจบกระทึบปาหาดังลัน</p> <p>เหวยไถ้มนุชย์พาลจิงไร</p>	<p>สงเสียงลันยั้งลันพัน</p> <p>ตัวเล็กเท่าเหาหาญมรณา ๑</p>
615	<p>ชาติเป็นมนุชย์อัปเกียรตียศ</p> <p>มีความคิดมาตตถึงชนมา</p>	<p>คำพุดมันสูงเหนือเวหาสนัน</p> <p>เอานครากูเป็นเล่น ๑</p>
616	<p>นิกขึ้นเตือดมากกรุงอสุรี</p> <p>ร้องเรียกเสนาไม่คิดเกรง</p>	<p>ตีกลองครบสามได้ยีนเสียงดั่งลัน</p> <p>เสด็จแสดงจรเข้าในโรงชัย ๑</p>
617	<p>ขึ้นประทับเหนือแท่นรัตนอาสนา</p> <p>ตรัสว่าแนะเวยพวกเสนี</p>	<p>ประชุมเสนามุขมนตรี</p> <p>รีบเกณฑ์รีพลให้ครบกัน ๑</p>
618	<p>กุงจะยกทัพจับโจรร้าย</p> <p>ขโมยนำสุวณณ์นางอัมพา</p>	<p>มันลอบเข้าวังทั้งสนทยา</p> <p>ออกจากพาราไปหายเลย ๑</p>

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ เมื่อทำวโรหิตได้อ่านสารที่พระลักข์ณนวงษ์ ก็โกรธ จึงสั่งให้เหล่าเสนาเตรียมกองทัพเพื่อไปจับตัวพระลักข์ณนวงษ์ หลังจากนั้นจึงไปสู้รบกับ พระลักข์ณนวงษ์แต่ทำวโรหิตก็เสียที่จันต้องเปลี่ยนรูปแบบการต่อสู้ไปเรื่อย ๆ จนสุดท้าย ทำวโรหิตแปลงกายเป็นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณมา แล้วเรื่องก็ตัดจบเพียงเท่านี้

ภาพที่ 19 แสดงภาพการดำเนินเรื่องจนถึงจุดสูงสุดของเรื่อง

2.4 การคลายปมปัญหา (Falling action)

การคลายปมปัญหา คือ กลวิธีหรือการกระทำที่ส่งผลให้จุดสูงสุดของเรื่องถูกแก้ไข หรือทางออกของปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจมีช่วงเหตุการณ์ไม่ยาวนานเท่าตอนผูกปม¹ ในส่วนนี้ บางครั้งเป็นการเฉลยปมปัญหาหรือปริศนาที่ผู้ประพันธ์ได้สร้างไว้ให้ผู้อ่านหรือตัวละครได้รับทราบ

เรื่องลักษณวงศ์มีการผูกปมปัญหาเป็นลำดับหากพิจารณาการคลายปมปัญหาของเรื่องลักษณวงศ์เพียง 7 ตอน คือ ตอนที่ 1 ท้าวพรหมทัตต์ประพาสไพร ได้นางยักษ์แปลงเป็นชญา ถึงตอนที่ 7 ท้าววิรุฬหามาตรบกับลักษณวงศ์ แล้วต้องครั้นซีจะพบว่าปมปัญหาไม่ได้ถูกคลี่คลายลงทั้งหมด มีเพียงปมปัญหาเดียวที่ถูกคลี่คลายคือการที่พระลักษณวงศ์ไปช่วยนางสุวรรณอำภาจากท้าววิรุฬหามาตย์ โดยการเสกมนต์ให้ยักษ์ในวังหลับจนหมดแล้วลอบเข้าไปหานางสุวรรณอำภา เมื่อพบนางสุวรรณอำภา แล้วพระลักษณวงศ์จึงพาหนีออกมา ดังบทประพันธ์

...

แล้วเชิญชวนชนนีศรีสวัสดิ์

นางกระษัตริย์รับขวัญโอรสา

แล้วแต่งองค์ทรงเครื่องอลงการ

ลีนลามมาจากแท่นสุวรรณพลัน

¹ คณะกรรมการกลุ่มปรับปรุงชุดวิชาวรรณคดีไทย, เอกสารการสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1), พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2556), 14-29.

ถึงทวารพระกุมารร้องเรียกมา	บอกอาชิตตามจริงทุกสิ่งสรรพ
ฝ่ายพาซีตีใจด้วยแจ่มจันทร์	เอาเศียรนั้นจบบาทนางเทวี
นางลูบเศียรอัสตรสุนทรปลอบ	แม่ขอขอบใจสินธพอันเรื่องศรี
เจ้าเชื้อชายฝ่ายแม่เป็นสตรี	จะขอขี้ลูกยาช่วยพาไป
อัสตรอ่อนเศียรลงจบบาท	พระนางนาฏยัมแย้มอยู่แจ่มใส
ให้ลูกน้อยนั่งหน้าอาชิต	นางทราวม้วยนั่งหลังพระลูกยา
สินธพทรงเหาะตรงขึ้นกลางทิว	พอเดือนดาวบ้ายคล้ายพระเวหา
คว้างคว้างตั้งวายุพัดพา	อาชิตมาลับเมืองกัมภีร์พลัน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 73)

จากบทประพันธ์ พระลักษณะวงศ์ได้เชิญนางสุวรรณอำภาให้ไปกับตน ฝ่ายนางสุวรรณอำภาจึงได้แต่งตัว เมื่อเสร็จแล้วจึงตามพระลักษณะวงศ์ออกไปยังหน้าปราสาท แล้วจึงขี่ม้าเหาะออกไปยังนอกเมืองมยุรา

ส่วนเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พระรามเกษมการผูกปมปัญหามาเป็นลำดับ หากพิจารณาการคลายปมปัญหาของเรื่องพบว่าปมปัญหาไม่ได้ถูกคลี่คลายลงทั้งหมด มีเพียงปมปัญหาเดียวที่ถูกคลี่คลายคือการที่พระลักษมณ์สินธพไปช่วยนางสุวรรณอำภาจากท้าววิรุฬหามาตย์ ดังบทประพันธ์

595	เสฐธำเนียรตีปราสาท คชช้างตีรถบุษบงไถ่	ฝากเนื้อเก็บสูกุศลชัชชเรณีย์ เบญจเบาะเบญจโรหิตาภา ๑
596	นุชธารเสถียรคชชูชชะ คชเชลยเอตถุณษชฎา	สายแฉะประชฎศิริณ เบญจมาสคชกตติบุณ ๑
597	เจียรชฎมเหตติประชฎี ชฎคชชฎคชคชชฎคช	ชฎชฎคชชฎคชชฎ สชฎคชชฎคชชฎคชชฎ ๑

(พระลักษมณ์นางสีดา พระรามเกษมการ เล่ม 2, 75)

595	เสด็จนำนางชนนีจากปราสาท ประทับทั้งสองพงคชามประไพ	ใส่เหนืออานสะอาดหลังมโนมัย เหาะเห็นทะยานอากาศา ๑
596	ครั้นได้ทรงถึงพนมหนึ่งนั้น ในที่เขตชั้นมยุรา	นามชื่อพระจันทร์คีรีนา เห็นมีคูหาแต่โบราณ ๑

597

จึงทูลอัญเชิญพระชนนี
เข้าในคูหาซ่อนตัว

ให้ลงจากหลังพาซี

สำราญพระกายสุขสบายอยู่ ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระลักษมณ์สินนวงส์ได้เชิญนางสุวันฉัตรอมพาให้หนีออกไปกับตน พระลักษมณ์สินนวงส์ได้พานางไปซ่อนไว้ในถ้ำบนเขาพระจันทร์คีรี จากนั้นพอรุ่งเช้าพระลักษมณ์สินนวงส์ก็เตรียมตัวออกไปรอรับทัพของท้าววิรุฬหมาตย์ ซึ่งจากปมปัญหาที่ถูกผูกขึ้นมาทีละนิด ๆ นั้น ไม่ได้ถูกแก้ไปจนหมดแม้กระทั่งปมปัญหาความขัดแย้งระหว่างพระลักษมณ์สินนวงส์กับท้าววิรุฬหมาตย์ก็ยังไม่คลี่คลายจนกระจ่างเพราะเรื่องตัดจบลงเพียงแค่ว่าตอนที่ท้าววิรุฬหมาตย์แปลงตนเป็นพระอินทร์เพื่อจะมาลวงพระลักษมณ์สินนวงส์

2.5 การปิดเรื่อง (Ending)

การปิดเรื่อง คือ การจบเรื่องราว สิ้นสุดเหตุการณ์ที่ดำเนินมา หรือจบปมปัญหาที่มีมาในตอนต้นเรื่อง ซึ่งมักจะเกิดขึ้นภายหลังการคลายปมปัญหาแล้ว การปิดเรื่องมีอยู่หลายแบบ เช่น จบเรื่องแบบสุขนานุกรม จบเรื่องแบบโศกนาฏกรรม จบเรื่องแบบทิ้งไว้ให้คิด ฯลฯ ทั้งนี้การปิดเรื่องอาจจะคลี่คลายปมปัญหาทั้งหมดหรือไม่ก็ได้

การปิดเรื่องลักษณะวงศ์หากพิจารณาเพียง 7 ตอน คือ ตอนที่ 1 ท้าวพรหมทัตประพาสไพโร ได้นางยักษ์แปลงเป็นชายา ถึงตอนที่ 7 ท้าววิรุณมาศรบกับลักษณวงศ์ แล้วต้องสรสิ้นชีพ จะพบว่าการปิดเรื่องแบบตัดจบไปในตอนที่ท้าววิรุณมาศถูกศรของพระลักษณวงศ์แล้วสิ้นชีพ เหล่าเสนาอำมาตย์จึงเข้ามาทูลเชิญพระลักษณวงศ์ให้กลับไปปกครองเมืองมยุรา ดังบทประพันธ์

ที่พวกยักษ์รักเจ้าก็เศร้าจิต

ประคองชิตพุงองค์ท้าวยักษ์ี

เจ้ากรุงยักษ์พัศตร์เผือดไม่สมประดี

พระอินทรีย์เลือดโขมชโลมองค์

จะสั่งพลมนตรีก็สุดสั่ง

สิ้นกำลังสิ้นเสียงสุดประสงค์

สิ้นกุศลผลกรรมมาจำนง

ก็ปลดปลงขาดใจบรรลัยลาญ

ฝ่ายพวกพลโยธาบรรดายักษ์

ร้องไห้ร่ำกอสูรนาสงสาร

แล้วอำมาตย์มาตยาเสนามาร

ก็ก้มกราบกราบหน่อกระษัตรา

ขอเชิญองค์ทรงฤทธิ์อิศเรศ

ไปปกเขตครอบครองเมืองยักษ์า

เป็นปิ่นปักยักษ์มารทั้งพารา

เป็นมหาเอกกระษัตริย์อสูรี ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 86)

จากบทประพันธ์ พระลักษณะวงศ์ได้รับคำเชิญให้กลับไปครองเมืองมยุรา
 ต่อจากท้าววิรุณมาศ และเรื่องราวก็จบลงเพียงเท่านี้ไม่มีคำตอบรับจากพระลักษณะวงศ์ว่าจะไป
 ครองเมืองมยุราหรือไม่ เรื่องราวทั้งหมดจึงจบลงเพียงเท่านี้

ส่วนการปิดเรื่องพระลักษณวงศ์ พรามเกสรหากพิจารณาเพียง 2 เล่ม พบว่า
 มีการปิดเรื่องแบบตัดจบไปในตอนที่ท้าววิรุณมาศเสียที่ให้แก่พระลักษณสันนวนงส์จันตอง
 เปลี่ยนกระบวนรบไปเรื่อยจนตอนสุดท้ายได้แปลงตนเป็นพระอินทร์เพื่อมาลวงพระลักษณสันนวนงส์
 ดั่งบทประพันธ์

688	กาลเสาะกรูษยกรวีฐิสกึ
หงษ์มหฤทธิศกเชือกเวจรไธ	ทราลंसันตลยทงษงจโธ
ฐาฏมธุสสุชโง่ญญูฎฎณ ๑
689	คิตสเรศตุ้ด่งเจียทงก
ค่างลลึฏะตุ้ณฐเฐีษค่าง	ใ้บฎณณทกฐฎเฒยทกษ
ชองคฺเรฐีษสญทลลู่เก้รชธ ๑
690	ฉงบงชเฒยชชฎ
ชงบงชค่างชชชคิต	ชญชชชชชชชชชชชชช
ค่างบงชชชชชชชชชชชชช ๑
691	ชองคฺเรฐีษสญชชชชชชชชช
ชงบงชค่างชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช
ค่างบงชชชชชชชชชชชชช ๑
692	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช
ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช
ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช...
(พระลักษณวงศ์ พรามเกสร เล่ม 2, 88)
688	กาลนังกรงชชชชชชชชชชชชช
ค่างบงชค่างชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช
ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑
689	คิตเสร์จชชชชชชชชชชชชช
ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช
ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑
690	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช
ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช
ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑
691	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช
ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช
ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑
692	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช
ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช
ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช...
(พระลักษณวงศ์ พรามเกสร เล่ม 2, 88)

จากบทประพันธ์ ท้าววิรุฬหมาตย์คิดกลศึกโดยแปลงตนเป็นพระอินทร์และให้เหล่าเสนาแปลงเป็นเทวนางฟ้าและช่างเอราวัณ จากนั้นผู้ประพันธ์ได้บรรยายลักษณะของช่างเอราวัณแต่ยังบรรยายไม่จบบทเรื่องราวทั้งหมดก็ตัดจบลงเพียงเท่านี้

3. แก่นเรื่อง

แก่นเรื่อง คือ ความคิดหลักของเรื่องที่ต้องการนำเสนอให้ผู้รับสารเข้าใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้เขียนไม่ได้ชี้ชัดโดยตรงไปตรงมา แต่แสดงนัยหรือเสนอผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ¹ แก่นเรื่องนี้มักจะเกี่ยวกับความเป็นจริงของชีวิตเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความหยั่งรู้ เข้าใจและเป็นข้อคิดเตือนใจ²

เรื่องลักษณะวงศ์หากพิจารณาเพียง 7 ตอน คือ ตอนที่ 1 ท้าวพรหมทัตประพาสาไพรได้นางยักษ์แปลงเป็นชานา ถึงตอนที่ 7 ท้าววิรุฬหมาศรบกับลักษณะวงศ์ แล้วต้องครสิ้นชีพ พบว่าแก่นเรื่องคือ “การรู้จักกตัญญูต่อมารดา”

แก่นเรื่องแสดงให้เห็นความกตัญญูของพระลักษณะวงศ์ที่มีต่อนางสุวรรณอำภา เนื่องจากพระลักษณะวงศ์เห็นว่ามารดาได้มีความผิด แต่บิดาสั่งให้นำไปประหารเพราะหลงเชื่อในคำลวงของนางยักษ์นี้ พระลักษณะวงศ์เมื่อไม่สามารถขอกภัยโทษให้นางสุวรรณอำภาได้จึงตัดสินใจที่จะสิ้นชีพตามนางสุวรรณอำภา ดังบทประพันธ์

๑ แสนสงสารพระกุมารโอรสา	เห็นเขาพาแม่ไปในไพรศรี
วิ่งขวามาตามพระชนนี	เจ้าโศกก็อดนางไม่วางวาย
ลูกขอโทษพระไม่โปรดปรานีให้	จะบรรลัยด้วยพระแม่ในสิงขร
เป็นปิ่นปักยักษ์มารทั้งพารา	เป็นมหาเอกกระษัตริย์อสุรี ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 27)

จากบทประพันธ์ แสดงให้เห็นถึงความรักของพระลักษณะวงศ์ที่มีต่อมารดาซึ่งพร้อมที่จะยอมสละชีวิตไปพร้อมกัน แม้ว่าเมื่อมาถึงยังเชิงเขาที่เป็นลานประหาร นางสุวรรณอำภาได้ปลอบประโลมพระลักษณะวงศ์แต่พระลักษณะวงศ์ก็ยังยืนยันที่จะสิ้นชีพไปพร้อมมารดา ดังบทประพันธ์

พระฟังสารมารดารำพันสั่ง	ให้แค้นคั่งกลุ่มกลัดเพียงตัดชัย
จะสู้ม้วยมารดาไม่อาลัย	มิขอคืนกรงไกรด้วยบิดา

¹ คณะกรรมการกลุ่มปรับปรุงชุดวิชาวรรณคดีไทย, เอกสารการสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1), พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2556), 14-38.

² ธีัญญา สังขพันธ์านนท์, วรรณกรรมวิจารณ์, (ปทุมธานี: นาค, 2539), 182.

กันแสงพลาทางตรัสแก่เพชรฆาต

จะพันพาดชนนี้ให้สังขาร์

เราจะตายวายปราณด้วยมารดา

จงเช่นฆ่าให้เราม้วยไปด้วยกัน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 28)

จากบทประพันธ์ พระลักษณะวงศ์ไม่ขอกลับยังเมืองพร้อมพระบิดาแต่จะขอตายพร้อมมารดา เหล่าพวกเพชรฆาตจึงไม่กล้าประหารนางสุวรรณอำภาเพราะเกรงว่าพระลักษณะวงศ์จะได้รับอันตรายด้วย จึงพากันไปทูลท้าวพรหมทัต ท้าวพรหมทัตเมื่อทราบดังนั้นก็โกรธจึงสั่งให้เพชรฆาตประหารทั้งสองพระองค์ ฝ่ายนางสุวรรณอำภาเมื่อรู้ว่าท้าวพรหมทัตสั่งประหารพระลักษณะวงศ์ก็ตัดพ้อต่อว่าท้าวพรหมทัตที่สั่งประหารนางและลูกซึ่งไม่ได้มีความผิด ส่วนพระลักษณะวงศ์เห็นดังนั้นก็จึงปลอมประโลมพระมารดา ดังบทประพันธ์

๑ สงสารลักษณะวงศ์องโอรส

มานะหน่อกระษัตราปรีชาชาย

พระทรงฤทธิ์มิได้คิดอาลัยแล้ว

จะเกิดไหนให้พบกันสองรา

อันเกิดมามีกรรมก็จำม้วย

ไม่ผิดพลั้งครั้งนี้ให้ฆ่าพัน

เห็นแม่รำกำสรดกัใจหาย

ไม่กลัวตายทูลปลอมพระมารดา

พระแม่ทูลกระหม่อมแก้วอย่าโหยหา

เราก็มหันามอดม้วยลงด้วยกัน

ถึงร้องไห้ใครจะช่วยมาผ่อนผัน

ก็ขาดกันเถิดอย่าได้อาลัยลาน ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 29)

จากบทประพันธ์ พระลักษณะวงศ์เมื่อเห็นว่าบิดามีได้มีความสงสารต่อทั้งสองแล้วจึงปลอมประโลมมารดาว่าตอนนี้ไปหากได้ไปเกิดก็ขอให้ได้พบกัน ส่วนบิดาเมื่อหมดความอาลัยต่อกันแล้วก็ขอตัดขาดจากกันเพียงเท่านั้น นอกจากนี้ก็อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่อมารดา คือเมื่อได้รำเรียนวิชาอยู่กับพระฤๅษีจนเก่งกล้าแล้วพระลักษณะวงศ์ยังนึกถึงมารดา ดังบทประพันธ์

วันหนึ่งเข้าไสยาเวลาตี

คิดถึงแม่แต่จากกันก็ช้านาน

รำลึกถึงลูกน้อยจะสร้อยเศร้า

จะแลเหลียวเปลี่ยเปล่าแล้วเศร้าใจ

โอ้แม่คุณทูลเกล้าของลูกเอ๋ย

เวรใดให้แม่ไปแดดาล

อนาถนี่คั้งแค้นแสนสงสาร

โอ้ปานนี้ทูลกระหม่อมจะกรอมใจ

ทุกคำเข้าจะกำสรดกัแสงให้

ด้วยอยู่ในเง้อมมือพญามาร

พระแม่เคยอยู่ปราสาทราชฐาน

พระกุมารทรงโศกโสกาลัย

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 54)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์เมื่อได้มาเรียนวิชากับพระฤๅษีแล้วก็เกิดนึกถึงมารดา กลัวว่ามารดาจะต้องระทมทุกข์อยู่ในเมืองยักษ์ หลังจากนั้นในตอนเช้าพระลักษณวงศ์จึงไปกราบลาพระฤๅษีเพื่อที่จะไปช่วยมารดาออกมาจากเมืองยักษ์

จะเห็นว่า จากตัวอย่างเป็นความกตัญญูที่พระลักษณวงศ์มีต่อมารดา จากการที่เห็นว่ามารดาถูกใส่ร้าย พระลักษณวงศ์พยายามช่วยเหลือแต่ก็ไม่สามารถช่วยได้จึงตัดสินใจยอมสิ้นชีวิตพร้อมมารดา และในภายหลังเมื่อมารดาถูกทำววิรุณาตลัภาพตัวไปพระลักษณวงศ์ก็ออกตามหาจนได้มาเรียนวิชาอยู่กับพระฤๅษี เมื่อเรียนวิชาจนแก่กล้าแล้วจึงออกเดินทางไปเมืองมยุราและสามารถช่วยมารดาออกมาได้

ในส่วนในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรเมื่อพิจารณาจากเอกสารต้นฉบับทั้ง 2 เล่ม พบว่าแก่นเรื่องคือ “การรู้จักกตัญญูต่อมารดา” เช่นกัน

แก่นเรื่องแสดงให้เห็นความกตัญญูของพระลักษณสินนวงศ์ที่มีต่อนางสุวณณ์อัมพา เนื่องจากพระลักษณสินนวงศ์เห็นว่ามารดาได้มีความผิด แต่บิดาสั่งให้นำไปประหารเพราะหลงเชื่อในคำลวงของนางยักษินี พระลักษณสินนวงศ์พยายามหาทางช่วยเหลือนางสุวณณ์อัมพาด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่ไม่เป็นผลสุดท้ายจึงได้ตัดสินใจที่จะสิ้นชีพิตักษัยตามมารดา ฝ่ายนางสุวณณ์อัมพาเห็นเช่นนั้นจึงบอกให้พระลักษณสินนวงศ์กลับไปอยู่กับบิดา แต่พระลักษณสินนวงศ์ไม่ยอม ดังบทประพันธ์

134	สิริสชาติลพคุณ์สิริรังษุ ไสรสเกล้าเมฆฆุสฤณฆาณฆัก	ถาสรู่ธู่สบู่สวรู่ณฐึ๊ฉัก ชู่ฝัธู่ฉัก์กู่ทู่ณฐู่ทู่ชู่บชู่ญ์ ๑
135	กฐสอู่สบู่ฉ่ามู่ยรู่สฆุฆก อู่ตุ้ทู่ธฐู่บ่เตทู่ฆ่ทู่เก	รลู่ชู่ฉึลู่บ่ตาคมรู่ชฐู่ทู่ย สวรู่ทู่ยฐึเรรู่สေးรู่ฐฐู่ ๑
136	จูลทู่ฆบ่ทู่ฆลู่ตู่ทู่ชบหทร ทู่ฆลู่ทู่ฆชู่ยบู่ทู่ชบหทร	ฆลู่สฆู่บู่ทู่ฆคหทรฐู่ฆภ รู่ธู่ลู่สေးสေးทู่ฆทู่ฆทู่ฆฐู่ ๑

(พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 16-17)

134	โอรสลักษณสินนวงศ์ แสนรู่ร้อนม่มีทู่ยุด	ได้ทรงดบู่เสาวนึยู่ช้ดเจณ กระอักกระอ่วนสေးอึกสေးอึนในทู่หตุย ๑
135	ลูกขอตายดู่ยกับแม่ ช่าม่กลู่บู่ปกรู่ฆไกร	รอุดท่าม่ลู่บกรู่บู่ทู่ฆทู่ฆ สูกู่ยทู่ฉึลู่นินนทา ๑

136 ทูลพลาญเรียกเหล่าพวทหาร เอ็งฆ่าชีวิตกูด้วย
 ตรีศพลางเข้าโอบพระบาท ทรงแสนโศกาทั้งสองพงศ์ ๑
 (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระลักษมณ์สินนวงส์เมื่อได้ยินนางสุวรรณณ์อัมพาบออกให้กลับไปอยู่กับ บิดาก็ไม่ยอมกลับทั้งยังขอตายพร้อมกับมารดาว่าพลาญก็ร้องบอกกับเหล่าพวทหารว่าให้ประหารชีวิต ตนเองด้วย เนื่องจากพระลักษมณ์สินนวงส์นั้นมีความคิดที่ขัดแย้งกับบิดาและต้องการที่จะช่วยเหลือ มารดาของตน อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่อมารดาของพระลักษมณ์สินนวงส์คือตอนที่ ทำาววิรุฬหามาตย์มาลักนางสุวรรณณ์อัมพาไป เมื่อมนต์สะกดคลายออกพระลักษมณ์สินนวงส์จึงฟื้นคืนสติ ขึ้นมาแต่ไม่พบมารดาจึงคร่ำครวญหามารดา ดังบทประพันธ์

289	ព្រះលក្ខណ៍ស៊ីន្តរង្ស៊ី ឯមន្តសណ្តាំក្រុងយក្ស រាវរកមាតដោយស្មោះត្រង់	រាត្រីត្រជាក់ភ្នាក់ដឹងអង្គ ។ ស្លើយពិកាយាឡើងឡើងឡង់ មិនមានបង្កង់គ្រប់ទិសទី ។
290	ពុំឃើញជីនិក្ខត្រឡិក្ខម ក្រោករត់រកសព្វគ្រប់ទិសទី	ភិតភ័យក្រៀមអស់ឥន្ទ្រិយ៍ ពុំឃើញជីនិក្ខត្រឡិក្ខម ។
291	អស់ចិត្តគំនិតសង្ស័យជាក់ ទើបស្រែកហៅហៅរកមាត	ពុំភ្នាក់ស្មារតីដឹងឡើយណា ក្នុងព្រៃព្រឹក្សាទុរគមស្ងាត់ ។
292	ទូញព្រះកន្សែងថ្លែងសោក កូនខំស្រែកហៅហៅក្រហមាត់	ថាឱមាតាទៅណាបាត់ ម្តេចស្ងាត់ពុំឆ្លើយប្រាប់កូនផង ។
293	ឥឡូវហេតុម្តេចណែកចោលកូន ទិសទីដំបំប្រោះជ្រលង	បាត់សូន្យពុំប្រាប់ឆ្លើយសាសង ទងវង់ណែកទីស្មានណា ។
294	ឱម៉ែសមកូននៅកំព្រា បូមួយនាគគ្រុឌសត្វបក្សា	រងារកណ្តោចអាសាថា បូជាអាស្សាយក្នុងសំបូង ។
295	មកចាប់សង្កប់បូនៅជន្ម ព្រាត់ព្រះបិតាសើមៗផង	សិយស៊ីន្តរព្រាត់ត្នាជាម្តង ឥឡូវកម្មចង់ឲ្យព្រាត់ទៀត ។
296	ឱអនិច្ចាអ្នកមានគុណ នៅក្នុងព្រឹកព្រៃគ្មានទាំងញាតិ	ម្តេចក៏អស់បុណ្យគេអាយាត គឺឃ្នាតពីព្រះរាជធានី ។
297	លុះព្រះសុរិយាអស្តង្គត ព្រះចន្ទរះភ្លេតយាងចរលី	រលត់ផុតដែនមហាប្រិចពី បំភ្លឺទិសទីទាំងប្រាបី ¹ ។
298	ទ្រង់ត្រាចរត់រកព្រះមាតា ស្រើយណាយខ្លាំងពេកក្មេងសេចក្តី	នៅក្នុងអរញ្ញាវាគ្មានខ្លាចអ្វី ដូលបាត់ស្មារតីគ្មានដឹងប្រាណ ។

¹ เนื่องจากเอกสารต้นฉบับไม่ชัดเจนพบอักษรเพียง ๒๒๖ จากข้อมูลจึงสันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึง ๒๒๖ หมายถึงแปด ซึ่งสอดคล้องกับบริบทชัดเจน คือ ทิศทั้งแปด

299	ព្រះពាយ័ព្យជាតំដោយរាជពពក ស្របលើព្រះកាយបុត្រអវតាន	សន្លឹមផ្កាកំមកតតស្រោកស្រោន ក្សត្រក្សត្តបានដឹងព្រះស្មារតី ។
300	តើបត់រកទៀតពុំយប់យេរ ពុំឃើញមាតាសោះឡើយនៃ	រិករវិលវល់ក្នុងព្រឹក្សព្រៃ នឿយព្រៃគួរឲ្យអាណិតពេក ។
301	ទូញសោកត្រាចំរកដោយទូលទី បួងសួងបន់ស្រន់ទៅលើមេឃ	អញលឺលើកករគួរសង្កេត ហើយស្រែកឲ្យទេពាជ្ញយនាំ ។
302	បង្ហាញមាត់សព្វទិសទី ទោះនៅទីណាជួយឱបត្តម្ត	ឲ្យជួបជិនីកុំស៊ីយសំ ទំរាំយើងបានក្សត្តទុក្ខ ។
303	ទើបស្តេចចេញចាកជើងគិរី ឃើញអស់សព្វសត្វមីរត្រៀបត្រា	ចរលិចមដោយព្រៃបព្វត ប្លែកតែអាត្មាត្រាត់ប្រាសមេ ។

(พระลักข์สมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 35-36)

289	พระลักข์มีสินนวงศ์จักรี ส่วนมนตรีสะตมกรุงยักษา ความหามารดาโดยตรง	ราตรีหนาวพุ้นรู้สีกองคค์ ។ คลายจากกายลืมตาขึ้น ไม่มีหยุดรอทุกทิศที่ ។
290	ไม่เห็นชนนีกษัตริย์อุดม ลูกขึ้นวิ่งหาทั่วทุกทิศที่	หนาวกลัวหม่นทั่วอินทรีย์ ไม่เห็นชนนีนีในพฤษษา ។
291	หมดใจคั่นคิดสงสัยแน่ชัด จึงร้องหาเรียกหามารดา	ไม่มีสติรู้เลยนา ในไพรพฤษษาทุระคมสงัด ។
292	ร้องไห้พระกั้นแสงแฉลงโศกา ลูกพยายามร้องเรียกตะโกนสุดใจ	ว่าไอ้มารดาหายไปไหน ไฉนเงียบไม่เฉลยตอบลูกด้วย ។
293	เดี๋ยวนี้เหตุใดทานทั้งลูก ทิศที่ดำบลชอกธาร	หายสูญไม่เฉลยตอบกลับเลย แม่ที่รักอยู่ที่สถานไหน ។
294	ไอ้คงลูกอยู่กำพร้า หรือหนึ่งนาครุฑสัตว์ปีกษา	หนาวเยือกเย็นอยู่ลำพังอนาธา หรือเป็นอสุรกายักษ์ร้ายกาจ ។
295	มาจับฆ่าหรือยังมีพระชนม์ พลัดพระบิดาได้ไม่นาน	ช่วยมากให้พลัดกันอีกครั่ง เดี๋ยวนี้กรรมอยากให้พลัดพรากอีก ។
296	โอะโอะอนิจจาผู้มีคุณ อยู่ในพฤษษาไพรไม่มีทั้งญาติ	ไฉนก็หมดบุญเขาอาฆาต คือคลาดจากพระราชธานี ។
297	ครั้นพระสุรียาอัสดงคต พระจันทร์ขึ้นครู่หนึ่งอย่างจรัส	ลับหายแดนมหาปฐพี ส่องแสงทิศที่ทั้งแปด ។
298	ทรงเที่ยววิ่งหาพระมารดา เหนื่อยมากล้นด้วยความเป็นเด็ก	อยู่ในอรัญญาไม่กลัวอะไร ล้มสิ้นสติไม่รู้สีกตัว ។

299	พระพายพัดผายรายเมฆ ตามพระกายบุตรอวตาร	น้ำค้างตกมาไม่บรรเทา กษัตริย์กษานต์ได้รู้พระสติ ฯ
300	จึงวิ่งหาอีกไม่หยุดหย่อน ไม่เห็นมารดาเสียเลย	วิ่งวนในพฤษภไพโร เหนื่อยยิ่งควรให้สงสารนัก ฯ
301	ร้องไห้โศกเที่ยวหาตามเนินดิน บวงสรวงบนบานไปบนฟ้า	อัญชลียกกรควรให้สังเวช แล้วร้องไห้เทพดาช่วยนำ ฯ
302	แสดงมรรคาทุกทิศที่ ถึงแม่อยู่ที่ไหนช่วยอุปถัมภ์	ให้พบชนนีอย่าชวย คำจุนเราได้กษานต์ทุกขา ฯ
303	จึงเสด็จออกจากเชิงคีรี เห็นเหล่าสรรพสัตว์มากมายเรียงราย	จรลีตามโดยไปบรรพพา แปลกแต่ตัวฉันพลัดพรากแม่ ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระลักษมณ์สินนวงส์เมื่อฟื้นคืนสติขึ้นมาไม่พบมารดาก็เศร้าเสียใจ
เที่ยวค้นหาและรำพึงรำพันถึงมารดาจนพลบค่ำจนหมดเรี่ยวแรงจึงสลบลงไป ครั้นพอได้สติขึ้นมา
อีกครั้งหนึ่งก็ออกตามหามารดาต่อโดยหวนกลั้วภัย แสดงให้เห็นถึงความรักของ พระลักษมณ์สินนวงส์
ที่มีต่อนางสุวรรณอัมพาผู้เป็นมารดา ต่อมาเมื่อพระลักษมณ์สินนวงส์ได้เรียนวิชาจนเก่งกล้าก็ยังมีถึง
มารดา ดังบทประพันธ์

413	นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร กุมารณิกษิตกษัตริย์	หูกอัมรินทร์หัตถิธรรมา ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา ฯ
414	ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา นิลนภพัตถิธรรมา	ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา นิลนภพัตถิธรรมา ฯ
415	นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา	นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา ฯ
416	ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร	ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร ฯ
417	นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา	นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา ฯ
418	นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา	นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา ฯ
419	นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา	นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา ฯ
420	นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา	นุระธาธรรมาครุฑมยุรฉัตร ฉัตรนิลนภพัตถิธรรมา ฯ

(พระลักษมณ์สินนวงส์ พราหมณ์เกษร เล่ม 2, 51)

413	ครั้นอยู่ได้ครบหนึ่งปีเต็ม กุมารระลึกนึกถึงมารดา	เธอพยายามอดกลั้นจินดา อุราแสนลุ่มร้อนยิ่งนัก ฯ
414	ไอ้พระชนนีท่านมีคุณ นึกหาอะไรเปรียบไม่มีเลย	หนักเลิศล้ำพันประมาณไม่มีอุปไมย ไม่ควรจึ่งไรให้คลาดคลา ฯ
415	เพียงนี้สมท่านบรรทมบรรทมทั้งทุกซู่ คอยมองทางลูกสงวนพะงา	เจ็บจุกตึงแน่นให้ทุกข์ยา ทุกทันทิวาแสนทุกขา ฯ
416	ไอ้อือนิจจาทุลกระหม่อมแม่ของลูกเอ๋ย ทำทุกซู่ตอกย้ำกังวลถึงพระมารดา	เพียงนี้คงจะอาสุรา โกรธเดือดอุราไม่มีสบาย ฯ
417	กุมารร้องให้พิลาปครบ ชลเนตรไหลไม่หยุดเลย	สงวนสงบพักตร์ไม่มีสุขเลย ท่านเอยหน้าครวราสุรียิ่ง ฯ
418	ครั้นถึงพระอรุณขึ้นเฝ้าฉาย ฤๅษีตื่นจากกุฎิ	สรรพสัตว์ทั้งหลายร้องก้อง ออกปล้นนั่งในอาศรม ฯ
419	กษัตราเข้ากราบพระฤๅษี ใช้เถรฎีกาทูลพระบรม	จักรีก็มกราบถวายบังคม ฉันทขอบังคมลาท่านตา ฯ
420	คิดจะจรออกเดินแสวงหา หรือหนึ่งอยู่ในที่อาสุรา	มารดาร์กในพฤษภา หรือกษัยชีวาหายสูญ ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ เมื่อพระลักษณสินทนงส์มาเรียนวิชาอยู่กับฤๅษีมหาเมฆจนเก่งกล้าแล้ว ก็นึกถึงมารดาแล้วว่า จะได้รับความทุกข์ระทมยากลำบาก จึงมากกราบลาพระฤๅษีเพื่อหวังจะไปตามหามารดา

จะเห็นว่า จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความรักและกตัญญูต่อมารดาของ พระลักษณสินทนงส์ที่มีต่อนางสุวณณอัมพา ตั้งแต่การยอมเสียดสละชีวิตเพื่อหวังจะช่วยมารดาเมื่อครั้ง ถูกสั่งให้นำไปประหาร การพยายามออกตามหามารดาโดยไม่กลัวต่อภัยอันตราย จนเมื่อได้เรียนวิชา จนเก่งกล้าแล้วก็ยังรำลึกถึงมารดาจึงออกไปตามหามารดา

ในเรื่องลักษณวงศ์ ความกตัญญูต่อมารดาของพระลักษณวงศ์ ส่งผลให้เรื่อง เกิดความตึงเครียดโดยเริ่มผูกปมปัญหาขึ้นเรื่อย ๆ จนก่อให้เกิดจุดสูงสุดของเรื่อง พระลักษณวงศ์เป็น ตัวละครที่ดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบและแสดงให้เห็นแก่นของเรื่อง โดยผ่านการกระทำของ พระลักษณวงศ์ การกระทำทุกอย่างของพระลักษณวงศ์ แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูที่มีต่อ นางสุวณณอัมพาผู้เป็นมารดา ซึ่งความกตัญญูนี้ นำมาสู่จุดของเรื่อง คือ การสู้รบระหว่าง

พระลักษณวงศ์กับท้าววิรุญมาศ ทำให้เรื่องมาสู่จุดสูงสุดและจบเรื่องในที่สุด เช่นเดียวกับเรื่อง พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร ที่ความมกัตถุญของพระลักษณสังฆนวงส์เป็นเหตุให้เรื่องราวมีการดำเนินต่อไปและเร่งความตึงเครียดขึ้นตามลำดับ ซึ่งปมปัญหาที่ถูกผูกมาเรื่อย ๆ ในตอนต้นเรื่องนั้นส่งผลให้พระลักษณสังฆนวงส์ซึ่งเป็นตัวละครที่มีความมกัตถุญต่อมารดาเกิดการกระทำต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่จุดสูงสุดของเรื่องในที่สุด

4. ตัวละคร

ตัวละคร คือ ผู้ที่แสดงพฤติกรรมหรือมีบทบาทต่าง ๆ ในเรื่องนั้น ๆ ตัวละครนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นมนุษย์เสมอไป สามารถเป็นได้ทั้ง อมนุษย์ สัตว์ หรือสิ่งของ อี.เอ็ม. ฟอริสเตอร์ แบ่งตัวละครออกเป็น 2 ประเภท¹ คือ

1) **ตัวละครมิติเดียว (Flat character)** คือ ตัวละครที่มีบุคลิก ลักษณะนิสัย พฤติกรรม หรือแสดงอารมณ์ ออกมาเพียงด้านเดียวให้ผู้รับสารรับรู้ เช่น ตัวละครที่หมั่นกระทำแต่ความดี ไม่มีความรัก โลภ โกรธ หลง เป็นต้น

2) **ตัวละครหลายมิติ (round character)** คือ ตัวละครที่มีบุคลิก ลักษณะนิสัย พฤติกรรม หรือแสดงอารมณ์ ออกมาหลายด้าน สามารถพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงนิสัยหรือทัศนคติได้ตามเหตุการณ์ ซึ่งมีลักษณะเช่นกันกับมนุษย์คือมีความสมจริง เช่น ตัวละครที่มีความรัก โลภ โกรธ และหลง ภายในตัวละครตัวเดียว เป็นต้น

เรื่องลักษณวงศ์และพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร ปรากฏตัวละครซึ่งช่วยดำเนินเรื่องหลายตัวละครซึ่งตัวละครแต่ละตัวนั้นมีหน้าที่และพฤติกรรมที่หลากหลายและส่งผลต่อการดำเนินเรื่อง ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ผู้วิจัยแบ่งตัวละครออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

4.1 ตัวละครหลัก (Major Character)

ตัวละครหลักเป็นตัวละครที่มีบทบาทมากที่สุดหรือมักจะได้รับบทบาทในเรื่องที่สำคัญส่งผลให้เนื้อเรื่องเกิดจุดเปลี่ยนหรือคลายปมในที่สุด โดยมักเป็นตัวละครที่ดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ ซึ่งในเรื่องลักษณวงศ์มีตัวละครหลัก ดังนี้

4.1.1 ลักษณะวงศ์

ในเรื่องลักษณวงศ์พบตัวละครหลักที่มีบทบาทมากที่สุดและได้รับบทบาทสำคัญส่งผลให้เนื้อเรื่องเกิดจุดเปลี่ยนหรือคลายปมในที่สุด 2 ตัวละคร ได้แก่

4.1.1.1 พระลักษณวงศ์ ในเรื่องลักษณวงศ์พระลักษณวงศ์เป็นตัวละครหลายมิติ พระลักษณวงศ์เป็นโอรสของท้าวพรหมทัตกับนางสุวรรณอำภา ในตอนที่นางสุวรรณอำภา

¹ Forster, E.M., *Aspects of the Novel*, (New York: Penguin, 1977), 46. อ้างถึงใน สรณัฐ ไตลังคะ, *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2560), 86.

ถูกท้าวพรหมทัตสั่งประหารชีวิตพระลักษณวงศ์พยายามเข้าไปช่วยเหลือและขัดขวางการประหารชีวิต จึงถูกสั่งประหารชีวิตพร้อมกับนางสุวรรณอำภา ภายหลังเพชฌฆาตได้ปล่อยตัวเข้าป่าพร้อมกับนางสุวรรณอำภาแต่ระหว่างทางนางสุวรรณอำภาถูกท้าววิรุณมาศลักพาตัวไป พระลักษณวงศ์จึงออกตามหาจนได้พบกับนางทิพเกสรและเรียนวิชาอยู่กับพระฤๅษีมหาเมฆ หลังจากเรียนวิชาจนแก่กล้าแล้วจึงออกไปช่วยนางสุวรรณอำภาและรบกับท้าววิรุณมาศ ตัวละครพระลักษณวงศ์จึงปรากฏบทบาทที่แสดงความเป็นตัวละครหลายมิติ ได้แก่

ก. บทบาทในฐานะบุตรที่กตัญญูต่อมารดา

บทบาทแรกของพระลักษณวงศ์ที่ปรากฏในเรื่องคือบทบาทของบุตรที่มีความกตัญญูต่อมารดา ในตอนที่ท้าวพรหมทัตสั่งประหารนางสุวรรณอำภาซึ่งนางได้อ้อนวอนขอพิสูจน์ความบริสุทธิ์ แต่ท้าวพรหมทัตไม่สนใจ พระลักษณวงศ์จึงเข้าไปทูลถามความผิดของนางสุวรรณอำภาแต่ท้าวพรหมทัตก็ไม่ได้ตอบพระลักษณวงศ์ ดังบทประพันธ์

สะอื้นพลาทางถามพระบิดรงค์
จะให้เขาสังหารพระมารดา

ด้วยพระองค์ยังอ่อนพระชันษา
พระแม่ข้าผิดพลันเป็นอย่างไร

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 26)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์แม้ว่าจะยังเป็นเด็กแต่ด้วยความรักมารดาจึงเข้าไปสอบถามถึงความผิดของมารดาว่าทำไมจึงต้องสั่งประหาร เป็นการแสดงออกถึงความต้องการปกป้องนางสุวรรณอำภาเพื่อมิให้ได้รับโทษ แต่ท้าวพรหมทัตก็ไม่ได้ตอบในสิ่งที่พระลักษณวงศ์ถาม แต่กลับมีสีหน้าที่โกรธยิ่งขึ้น พระลักษณวงศ์จึงเข้าไปอ้อนวอน ดังบทประพันธ์

ลักษณวงศ์สงสารพระมารดา
ลูกขอโทษโปรดชนนีไว้
แม่นแม่ตายลูกจะวายชีवालง

เจ้าโศกกาถอดบาทพระบิดรงค์
อย่าฆ่าให้แม่ม้วยเป็นมุขผง
พระบิดรงค์จงโปรดซึ่งโทษทัณฑ์

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 27)

จากบทประพันธ์ เมื่อพระลักษณวงศ์เห็นบิดาไม่สนใจในสิ่งที่พระองค์ถาม จึงเข้าถอดบาทของท้าวพรหมทัตแล้วทูลขอภัยโทษให้นางสุวรรณอำภา โดยยกเหตุผลว่าหากนางสุวรรณอำภาสิ้นชีวิตไปแล้วพระลักษณวงศ์ก็คงสิ้นใจตามเช่นกัน แสดงให้เห็นถึงความรักที่มีต่อมารดาของพระลักษณวงศ์ว่ารักมากเทียบเท่ากับชีวิตของพระองค์เอง ต่อมาในตอนที่เพชฌฆาตนำตัวนางสุวรรณอำภา

ไปประหารยังเชิงเขาพระลักษณวงศ์ก็ตามไปและขัดขวางไม่ให้เพชรฆาตประหารนางสุวรรณอำภา
ดั่งบทประพันธ์

กันแสงพลางทางตรัสแก่เพชรฆาต	จะฟันฟาดชนนี้ให้สังขาร
เราจะตายวายปราณด้วยมารดา	จงเช่นฆ่าให้เราม้วยไปด้วยกัน
ว่าพลางทางกอดพระชนนี	ทั้งสองศรีโศกเศร้ากันแสงศัลย์
เพชรฆาตมีอาจะฟาดฟัน	ปรึกษากันด้วยสงสารกุมารา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 28)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์เข้าไปกอดนางสุวรรณอำภากล่าวพลางขู่เพชรฆาต
ว่าหากจะประหารนางสุวรรณอำภา ก็ให้ประหารพระองค์ด้วย ทำให้เพชรฆาตไม่สามารถประหารนาง
สุวรรณอำภาได้ อีกตอนหนึ่งในตอนที่นางสุวรรณอำภาถูกทำววิญญาตลักพาตัวไป พระลักษณวงศ์จึง
ออกตามหาและได้เข้ามาเรียนวิชากับพระฤๅษีจนแก่กล้าแล้วจึงนึกถึงมารดา ดั่งบทประพันธ์

วันหนึ่งเข้าไสยาเวลาตึก	อนาถนีกิ่งคั่นแสนสงสาร
คิดถึงแม่แต่จากกันก็ช้านาน	ไอ้ปานนี้ทูลกระหม่อมจะกรอมใจ
รำลึกถึงลูกน้อยจะสร้อยเศร้า	ทุกคำเข้าจะกำสรดกันแสงให้
จะแลเหลียวเปลี่ยวเปล่าแล้วเศร้าใจ	ด้วยอยู่ในเงื้อมมือพญาमार
ไอ้แม่คุณทูลเกล้าของลูกเอ๋ย	พระแม่เคยอยู่ปราสาทราชฐาน
เวรใดให้แม่ไปแดดาล	พระกุมารทรงโศกโศกาลัย

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 54)

จากบทประพันธ์ เมื่อพระลักษณวงศ์มีวิชาอาคมเก่งกล้าสามารถพอที่จะช่วยเหลือ
นางสุวรรณอำภาได้แล้ว พระลักษณวงศ์ก็นึกถึงนางสุวรรณอำภาว่าคงทนทุกข์ทรมานอยู่ในเมืองยักษ์
แสดงให้เห็นถึงความเป็นห่วงมารดาของพระลักษณวงศ์ เมื่อมีความพร้อมที่จะช่วยเหลือมารดาได้
ก็นึกที่จะไปช่วยมารดาทันที

จะเห็นว่า จากตัวอย่างเป็นความรักของพระลักษณวงศ์ที่มีต่อนางสุวรรณอำภา
ในฐานะบุตรที่กตัญญูต่อมารดา ตั้งแต่ครั้งที่ยังเป็นเด็กไม่มีวิชาอาคมใด ๆ ที่จะช่วยเหลือมารดาได้
ก็ใช้ชีวิตของตนเองเป็นประกันเพื่อปกป้องมารดา ต่อมาเมื่อมีวิชาอาคมแล้วก็ยังนึกถึงมารดาและ
ตามไปช่วยเหลือมารดาให้พ้นจากความทุกข์

ข. บทบาทในฐานะลูกศิษย์

บทบาทต่อมาของพระลักษณวงศ์ที่ปรากฏในเรื่องคือบทบาทลูกศิษย์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภาถูกท้าววิรุญมาศลักพาตัวไปเมืองมยุรา พระลักษณวงศ์ได้ออกตามหานางสุวรรณอำภา จนได้มาพบกับพระฤๅษีมหาเมฆและได้เรียนวิชาอาคมต่าง ๆ เช่น มนต์เสกอาวุธเป็นฝน มนต์แปลงกาย เป็นต้น พระลักษณวงศ์นั้นตั้งใจเล่าเรียนวิชาอาคมและเชื่อฟังคำสอนของพระฤๅษี ดังบทประพันธ์

๑ ฝ่ายกุมารลักษณวงศ์พงศ์กระษัตริย์ โสมนัสจำคำฤๅษีสอน

อุตสาห์บ่มนตราสภาพร

เจ้าไม่จรจากบรรณศาลา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 52)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์เชื่อฟังคำสั่งสอนของพระฤๅษีและหมั่นท่องมนต์ต่าง ๆ ไม่ออกไปนอกศาลา แสดงให้เห็นถึงการเชื่อฟังคำสอนของพระอาจารย์ นอกจากนี้ในตอนที่พระลักษณวงศ์คิดถึงนางสุวรรณอำภาจึงอยากจะไปช่วยออกมาจากเมืองยักษ์ พระลักษณวงศ์จึงเข้าไปกราบลาพระฤๅษี ดังบทประพันธ์

ครั้นรุ่งเช้าดาวบสปรทมตื่น

สำราญรื้นนั่งหน้าพระอาศรม

ลักษณวงศ์ตรงเข้ามาบังคม

แล้วทรมขมทูลลาสิทธิอาจารย์

หลานรำลึกตริกถึงพระแม่เจ้า

จะโคกเศร้าแสนสุดน่าสงสาร

พระเจ้าตาว่าอยู่ในเมืองมาร

แม่นิ่งนานชนนี้จะมรณา

หลานขอลาตามไปเมืองยักษ์

สังหารหักโคดิวศ์ไ้อัยกษา

แม่นม้วยยับแล้วจะรับมารตามา

พระเจ้าตาช่วยชี้หนทางตาม ๆ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 55)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์นึกถึงนางสุวรรณอำภาจึงเข้ามาขออนุญาตพระฤๅษี เพื่อจะไปช่วยนางสุวรรณอำภาจากท้าววิรุญมาศ แสดงให้เห็นถึงความอ่อนน้อมต่อพระอาจารย์ ในเรื่องการไปลามาไหว้ แม้ว่าพระลักษณวงศ์มีฤทธิ์เดชแล้วสามารถไปไหนก็ได้แต่ยังมีความอ่อนน้อม ถ่อมตนไม่ผลิผลาม นอกจากนี้ก่อนออกจากอาศรมพระลักษณวงศ์ยังแสดงความเคารพต่อพระฤๅษี ดังบทประพันธ์

พระรับคำจำได้ทุกสิ่งสรรพ	จับพระขรรค์ศรทรงอันเรื่องศรี
แผ่นขึ้นนั่งหลังนิลพาซี	จรลีทักษิณได้สามลา
ชัยบองค์ลงเท้ากระบี่บโกลน	สินธพเฝืนแผ่นขึ้นพระเวหา

...

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 59)

จากบทประพันธ์ พระลักษณะวงศ์แสดงความเคารพต่อพระอาจารย์โดยการกระทำประทักษิณสามรอบเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อพระฤๅษีก่อนที่จะทะยานขึ้นฟ้าเพื่อเดินทางไปช่วยนางสุวรรณอำภาท่อไป

จะเห็นว่า จากตัวอย่างเป็นบทบาทในฐานะลูกศิษย์ของพระลักษณะวงศ์ที่เคารพเชื่อฟังคำสอนของพระฤๅษีซึ่งเป็นอาจารย์สอนวิชาความรู้ต่าง ๆ ให้แก่พระลักษณะวงศ์จนมีความรู้ อีกทั้งพระลักษณะวงศ์ยังเป็นศิษย์ที่อ่อนน้อมถ่อมตนต่อพระอาจารย์อีกด้วย

ค. บทบาทในฐานะนักรบ

บทบาทต่อมาของพระลักษณะวงศ์ที่ปรากฏในเรื่องคือบทบาทนักรบ ในตอนที่พระลักษณะวงศ์เดินทางมาถึงยังเมืองมยุรา จึงลอบเข้าไปในวังแล้วช่วยนางสุวรรณอำภาท่อออกมาและได้เขียนสารทำรบกับท้าววิรุญมาศ เพื่อแก้แค้นที่ท้าววิรุญมาศลักพาตัวนางสุวรรณอำภาท่อ แม้ว่าพระลักษณะวงศ์ไม่เคยทำสงครามมาก่อนแต่ก็รู้หลักและกลยุทธ์ในการทำสงคราม เช่น การเลือกชัยภูมิที่เหมาะสมกับการตั้งรับศึก ดังบทประพันธ์

พอรุ่งรางสว่างพื้นเวหาหน	สุริยนเปล่งแสงในไพรส์ณต์
ถึงเขาขวางกลางเนินพนมวัน	ชื่อประจันตคีรีอร่ามงาม
กุมาราทัศนานิสิงขร	พอจะผ่อนรับรองที่ห้องสนาม
ประกอบได้ชัยภูมิในสงคราม	พระโฉมงามซึกแก้วกัณฐ์ศรัลง

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 73)

จากบทประพันธ์ พระลักษณะวงศ์พานางสุวรรณอำภามาถึงยังเขาชื่อประจันตคีรีก็ได้หยุดพักเนื่องจากเห็นว่าบริเวณนี้เป็นชัยภูมิที่เหมาะสมสำหรับการรอรับศึกจากท้าววิรุญมาศ นอกจากนี้ในตอนนี้นางสุวรรณอำภาท่อห้ามมิให้รบกับท้าววิรุญมาศเพราะฝ่ายพระลักษณะวงศ์ไม่มีกำลังพล

ที่จะไปสู่กับเหล่าทหารของท้าววิรุญมาศ แต่พระลักษณวงศ์ก็ไม่ได้เกรงกลัวต่อกองทัพของท้าววิรุญมาศ
ดั่งบทประพันธ์

เจ้าประคุณทูลเทศของลูกแก้ว	รู้อยู่แล้วว่ายักษ์มันหนักหนา
สักโกฏิแสนแมนมีให้มันมา	ลูกจะฆ่าเสียให้ยับระยำลง
ถึงเป็นเด็กเหล็กเพชรไม่ถอยหลัง	จะเจาะพังภูผาให้ผุยุบ

...

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 74)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์กล่าวกับนางสุวรรณอำภาว่ารู้อยู่แล้วว่ากองทัพยักษ์
นั้นมีมากมายแต่ถึงแม้จะมีมากสักเท่าใด พระองค์ก็ไม่เกรง เปรียบดั่งเพชรที่แข็งแกร่งสามารถ
เจาะภูเขาขนาดใหญ่กว่าให้พังทลายได้ แสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญ ไม่เกรงกลัวศัตรูของพระลักษณวงศ์
ในตอนต่อมาเมื่อท้าววิรุญมาศแผลงศรกลายเป็นนาคแล้วพระลักษณวงศ์จึงแก้กลศึก ดั่งบทประพันธ์

...

แกว่งพระขรรค์กัณธกับอัสดร	แล้วนำวศรวางแผลงพระแสงพลัน
เป็นครุฑราชผาดผยองทะยานจิก	ขยับหยิกเหยียบแย่งขยับหัน
ปีกกระพือมือรวบภูงศ์พลัน	นาคก็อันตรธานด้วยครุฑา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 82)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์แก้กลศึกโดยการแผลงศรเป็นครุฑเพื่อกำราบ
เหล่าท้าววิรุญมาศแผลงศรทำให้เหล่าท้าววิรุญมาศนั้นสิ้นไป อีกตอนหนึ่งท้าววิรุญมาศแผลงศรเป็นเพลิง
ฝ่ายพระลักษณวงศ์ก็แก้กลศึก ดั่งคำประพันธ์

...

เป็นฝนฟุ้งพุ่มฟายกระจายสาด	กุมารวางศรไปรอนราญ
ฝนระงับดับไฟบรรลัยลาญ	ดั่งฟ้าพาดเปรี้ยงเปรี้ยงเสียงประหาร
	เจ้ากรุงมารแสนคั่นแน่นพระทัย

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 82)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์แก้กลศึกท้าววิรุญมาศที่แผลงศรออกมาเป็นเพลิง
โดยการแผลงศรกลับไปเป็นฝนทำให้ไฟดับ ซึ่งเป็นการแก้กลศึกที่แยบคายแสดงให้เห็นถึงความฉลาด
ในทางกลศึกที่สามารถรับมือกับคู่ต่อสู้ได้

จากตัวอย่าง จะเห็นว่าเป็นการแสดงความสามารถและความเฉลียวฉลาดของ พระลักษณวงศ์ในด้านนักรบที่มีความกล้าหาญ รู้จักการวางแผนเลือกชัยภูมิที่เหมาะสม และการรับมือคู่ต่อสู้ ไม่ว่าจะศัตรูจะมาในรูปแบบใดมีจำนวนเท่าใดก็ไม่อาจทำให้พระลักษณวงศ์หวั่นเกรงได้ และทำให้พระลักษณวงศ์ได้รับชัยชนะในที่สุด

ตัวละครพระลักษณวงศ์แสดงความเป็นตัวละครหลายมิติ คือ มีทั้งด้านที่ดีคือการกตัญญูต่อบุพการีและการเคารพครูอาจารย์ ส่วนอีกด้านคือมีความโกรธแค้นดังเช่นตอนที่ทำรบกับท้าววิรุณมาศ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นปุถุชนที่มีความรัก โลภ โกรธ และหลง เป็นที่ตั้ง

4.1.1.2 นางสาวรรณอำภา ในเรื่องลักษณวงศ์นางสุวรรณอำภาเป็นตัวละครมิติเดียว นางสาวรรณอำภาเป็นนมเหสีของท้าวพรหมทัต มีพระโอรส 1 พระองค์ คือ พระลักษณวงศ์ นางสาวรรณอำภาถูกนางยักษ์นิกกล่าวหาว่าเป็นผู้หลอกท้าวพรหมทัตไปสังหาร ท้าวพรหมทัตหลงเชื่อจึงสั่งประหารชีวิตนางสุวรรณอำภา แต่พระอินทร์ลงมาช่วยไว้ นางจึงต้องระหกระเหินเข้าไปในป่ากับพระลักษณวงศ์ ขณะที่เดินทางอยู่ในป่าท้าววิรุณมาศมาพบและหลงรักนาง จึงเข้ามาขอนางไปเป็นนมเหสี แต่นางสุวรรณอำภาไม่ยอมท้าววิรุณมาศจึงฆ่าพระลักษณวงศ์ นางสาวรรณอำภาจึงยอมไปกับท้าววิรุณมาศ แต่เมื่อมาถึงเมืองมยุราท้าววิรุณมาศก็ไม่สามารถลวงเกิน นางสาวรรณอำภาได้จึงเลี้ยงดูนางไวโนวัง ในตอนหลังพระลักษณวงศ์ได้เข้ามาช่วยนางสุวรรณอำภาไป ตัวละครนางสุวรรณอำภาเป็นตัวละครที่มีความเชื่อเรื่องผลแห่งกรรมไม่ว่าการกระทำใด ๆ ล้วนเกิดจากบุญกรรม ตัวละครนางสุวรรณอำภาปรากฏบทบาทที่แสดงความเป็นตัวละครมิติเดียว ได้แก่

ก. บทบาทในฐานะภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามี

บทบาทแรกของนางสุวรรณอำภาที่ปรากฏในเรื่องคือบทบาทของภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามี ในตอนที่เริ่มเรื่องมีการกล่าวถึงนางสุวรรณอำภาโดยการบรรยายของผู้ประพันธ์ทำให้ทราบถึงบทบาทของนางสุวรรณอำภา ดังบทประพันธ์

มีเอกองค์วิไลละไมโฉม

ชื่อสุวรรณอำภาดูน่าชม

งามประโลมท้าวถนอมเป็นจอมสนม

เสวยสมบัติสบายมาหลายปี

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 21)

จากบทประพันธ์ บรรยายถึงนางสุวรรณอำภาว่าเป็นหญิงที่มีรูปร่างหน้าตางดงาม ท้าวพรหมทัตเลี้ยงดูนางเป็นอย่างดีและยกย่องให้เป็นนมเหสีเอก นางสาวรรณอำภาได้ครองคู่อยู่กับ ท้าวพรหมทัตมาหลายปี บทประพันธ์แสดงให้เห็นว่านางสุวรรณอำภาอยู่ในบทบาทของภรรยาที่มีสามี

ดูแลเป็นอย่างดี แต่บทบาทของภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามีของนางสุวรรณอำภาปรากฏขึ้นเด่นชัดในตอนที่ทำววิญญูมาศพานางไปยังเมืองมยุราแล้วนางสุวรรณอำภาก็กล่าวกับเหล่านางสนมทั้งหลายดังบทประพันธ์

ไม่หมายรักศกดิ์แสงของยักษา	มิวันนี้ก็วันหน้าจะตักชัย
ที่จะเซยสองชายอย่าหมายใจ	เจ้ากลับไปทูลเถิดเหมือนถ้อยคำ ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 41)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณอำภาได้กล่าวกับเหล่านางสนมให้ไปบอกทำววิญญูมาศว่านางไม่ต้องการมีสามีใหม่และไม่ต้องการรักกับยักษ จากบทประพันธ์แสดงให้เห็นว่านางยังซื่อสัตย์ต่อทำวพรหมทัตอยู่จึงไม่ต้องการมีผู้อื่นนอกจากทำวพรหมทัต นอกจากนี้นางสุวรรณอำภายังพยายามปกป้องตัวเองเพื่อไม่ให้ทำววิญญูมาศล่วงเกินนางได้ โดยการตั้งจิตอธิฐานจากเทวดาดังบทประพันธ์

กรรมเอ๋ยกรรมจะอย่างไรได้	เห็นจะไม่พันมือเจ้ายักษา
จึงตั้งจิตพิชิตถนด้วยสัจจา	เดชะข้าซื่อสัตย์ต่อสามี
ขอพรหมินทร์อินทร์จันทร์ทุกชั้นฟ้า	อย่าให้ข้าเสียตัวด้วยยักษี
แม้นงุมภันท์มันจะมาทำยายี	ประเวณีนีที่ในกายจงหายไป

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 42)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณอำภาเมื่อเข้ามาอยู่ในวังของทำววิญญูมาศนางก็กลัวว่าคงจะไม่พันที่จะถูกทำววิญญูมาศเข้ามาล่วงเกิน นางจึงปกป้องตัวเองโดยการอ้างความซื่อสัตย์ต่อสามีมาอธิฐานขอให้เทวดาจงช่วยตนบันดาล ถ้าแม่เมื่อใดที่ทำววิญญูมาศจะเข้ามาล่วงเกินนางก็ขอให้ประเวณีนีจงหายไปจากกาย ซึ่งจากบทประพันธ์นี้แสดงให้เห็นว่านางสุวรรณอำภายังคงรักและซื่อสัตย์ต่อสามีของนาง แม้ว่านางไม่มีกำลังพอที่จะขัดขืนกำลังของพญายักษ์นางก็อธิฐานขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยเหลือนาง ในตอนต่อมาทำววิญญูมาศพยายามจะล่วงเกินนางสุวรรณอำภาคำอธิฐานของนางสุวรรณอำภาก็เป็นจริงทำให้ทำววิญญูมาศไม่สามารถล่วงเกินนางสุวรรณอำภาได้

จะเห็นว่า จากตัวอย่างเป็นการแสดงความซื่อสัตย์ต่อสามีของนางสุวรรณอำภาที่รักและไม่คิดที่จะมีชายอื่น แม้ว่านางจะถูกสามีลงโทษแต่นางก็ยังภักดีต่อสามีแม้จะมีชายอื่นเข้ามา นางก็พยายามที่จะปฏิเสธเพื่อไม่ให้เข้ามาล่วงเกินนางได้

ข. บทบาทในฐานะมารดา

บทบาทต่อมาของนางสุวรรณอำภาที่ปรากฏในเรื่องคือบทบาทของมารดา ในตอนเริ่มเรื่องมีการกล่าวถึงนางสุวรรณอำภาโดยการบรรยายของผู้ประพันธ์ทำให้ทราบถึงบทบาทของนางสุวรรณอำภานอกจากในฐานะของภรรยาแล้วยังกล่าวถึงบทบาทในฐานะมารดาด้วย ดังบทประพันธ์

มีเอกองค์วิไลละไมโฉม	งามประโลมท้าวถนอมเป็นจอมสนม
ชื่อสุวรรณอำภาดูน่าชม	สวยสมบัติสบายมาหลายปี
เกิดราชนุตรชายสายกษัตริย์	จำเรณูรูปเทียมทัดท้าวโกสีย์
ครั้นบุตราชันษาได้แปดปี	พระภูมิเฉลิมนามพระลูกยา
ชื่อเจ้าลักษณวงศ์ทรงสวัสดิ์	สองกระษัตริย์แสนสุดเสนาหา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 21)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณอำภากับท้าวพรหมทัตได้เสวยราชสมบัติอยู่ด้วยกันนานหลายปีจึงมีพระโอรสนามว่าพระลักษณวงศ์ บทประพันธ์แสดงให้เห็นว่านางสุวรรณอำภา นอกจากอยู่ในฐานะภรรยาแล้วนางยังอยู่ในสถานะมารดาที่ต้องเลี้ยงดูบุตรอีกด้วย สถานะมารดาของนางสุวรรณอำภานี้แม้ว่าจะไม่ได้มีการบรรยายเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรแต่มีการบรรยายเกี่ยวกับความรักและความหวังเฝ้ายามของมารดาที่มีต่อบุตร ดังบทประพันธ์

สะอื้นพลางทางทูลพระภัสดา	พระจะฆ่าเมียเสียให้ตักขัย
เป็นเคราะห์กรรมก็จำจะบรรลัย	ขอฝากลูกน้อยไว้ให้บพาทา
แล้วกลิ้งเกลือกเสือกกายสายสมร	สองพระกรกอดองค์โอรสา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 27)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณอำภาแม้จะถูกท้าวพรหมทัตสั่งประหารชีวิตแต่ก็ยังหวังบุตรของนางจึงทูลท้าวพรหมทัตเพื่อฝากให้ดูแลพระลักษณวงศ์แทนนางแล้วจึงเข้าไปกอดพระลักษณวงศ์ แสดงให้เห็นถึงความเป็นห่วงบุตรของนางสุวรรณอำภาที่มีต่อพระลักษณวงศ์ อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความหวังเฝ้ายามบุตรของนางสุวรรณอำภาคือในตอนที่พระลักษณวงศ์เข้าไปขอภัยโทษให้นางสุวรรณอำภา แต่ท้าวพรหมทัตไม่สนใจเพชฌฆาตจึงจับนางสุวรรณอำภาเพื่อจะนำไปประหารชีวิต แต่พระลักษณวงศ์ตามมานางสุวรรณอำภาจึงห้ามไม่ให้พระลักษณวงศ์ตามมา ดังบทประพันธ์

ลูกขอโทษพระไม่โปรดปรานี้ให้	จะบรรลัยด้วยพระแม่ในสังขร
นางฟังคำลูกยายิ่งอาวรณ์	ประคองกรกอดลูกโศกาลัย
เป็นกรรมแล้วแก้วตาของแม่เอ๋ย	ไม่เหลียวเห็นใครเลยจะแก้ไข
ชีวิตแม่นี้จะวางอยู่กลางไพร	เจ้ากลับไปเมืองเกิดนะลูกน้อย
แต่แม่นี้มีกรรมจะจำม้วย	อย่าตายด้วยแม่เลยนะยอดสร้อย
สั่งพลางทางกอดพระลูกน้อย	ชลเนตรหยดย้อยลงโสมมองค์

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 27)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณอำภาลอบพระลักษณะวงศ์เพื่อไม่ให้พระลักษณะวงศ์ตามนางไปเพราะเกรงจะเป็นอันตราย เป็นการแสดงออกของผู้เป็นมารดาซึ่งย่อมมีความรักและห่วงใยต่อบุตร แม้ตัวจะเป็นอันตรายก็ยังเป็นห่วงบุตรมากกว่า จากตัวอย่างจึงแสดงให้เห็นถึงบทบาทความเป็นมารดาของนางสุวรรณอำภามีต่อพระลักษณะวงศ์อย่างล้นพ้น

4.1.2 พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเณสร

ในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเณสร พบตัวละครหลักเช่นเดียวกับเรื่องลักษณะวงศ์ ซึ่งตัวละครดังกล่าวเป็นตัวละครที่มีบทบาทมากที่สุด และได้รับบทบาทที่สำคัญส่งผลให้เนื้อเรื่องเกิดจุดเปลี่ยนหรือคลายปมในที่สุด ซึ่งในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเณรมีตัวละครหลัก 2 ตัวเช่นกัน ดังนี้

4.1.2.1 พระลักษมณ์สินนวงศ์ ในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเณสร

พระลักษมณ์สินนวงศ์เป็นตัวละครหลายมิติ พระลักษมณ์สินนวงศ์เป็นโอรสของพระบาทพรหมทัตต์กับนางสุวณณ์อัมพา ในตอนที่นางสุวณณ์อัมพาถูกพระบาทพรหมทัตต์สั่งประหารชีวิต พระลักษมณ์สินนวงศ์พยายามเข้าไปช่วยเหลือและขัดขวางการประหารชีวิตจึงถูกสั่งประหารชีวิตพร้อมกับนางสุวณณ์อัมพา ภายหลังเพชฌฆาตได้ปล่อยตัวเข้าป่าไปแต่ระหว่างทางนางสุวณณ์อัมพาถูกท้าววิรุฬหามาศ์ลักตัวไป พระลักษมณ์สินนวงศ์ออกตามหาแต่ไม่พบจนมาพบกับนางเกสสรและพระฤๅษีมหาเมฆ พระลักษมณ์สินนวงศ์จึงเรียนวิชาอยู่กับพระฤๅษีจนแก่กล้าแล้วจึงออกไปช่วยนางสุวณณ์อัมพาและรบกับท้าววิรุฬหามาศ์ ตัวละครพระลักษมณ์สินนวงศ์จึงปรากฏบทบาทที่แสดงความเป็นตัวละครหลายมิติ ได้แก่

ก. บทบาทในฐานะบุตรที่กตัญญูต่อมารดา

บทบาทแรกของพระลักษมณ์สินนวงศ์ที่ปรากฏในเรื่องคือบทบาทของบุตรที่มีความกตัญญูต่อมารดาซึ่งบทบาทนี้เป็นบทบาทที่ก่อให้เกิดการดำเนินเรื่องราวที่เข้มข้นขึ้น ปมปัญหาต่าง ๆ ล้วนผูกพันกับบทบาทนี้ของพระลักษมณ์สินนวงศ์ บทบาทของบุตรที่มีความกตัญญูต่อมารดานี้แสดงให้เห็น

เด่นชัดในตอนที่เราพระบาทพรหมทัตต์สังฆประหารชีวิตนางสุวณณ์อัมพาซึ่งพระลักษมณ์สินนวงส์ได้เข้ามาช่วยเหลือมารดา ดังบทประพันธ์

102	กาลเอะประเวศคุณ์สิริรุ่ง อุยธบ่ฆาตดาษเบส	ตุหฺลุตฺยาส์ตุ้บเรณิ สฆฺบ่กฺุณฺกฺุยฺตุ้เมตฺ ๑
103	สิงคักตบ่บ่ประเวศ สร้งชิวสเวยสเวกเสสสฆฺกฺ	หฺกฺรตฺฐิณฺเษเษ สเวกกรเวยตสร้งตเวตฺ ๑
104	เบ็ยชฺวณฺอหฺลฺประเวศ กัฆเวยตเสสสฆฺกฺ	สฺยชฺวณฺเมตฺกฺุณฺกฺุยฺ อุสสฺชฺเสสสฆฺกฺ ๑
105	ผู้ทฺอุรอุระเรตฺ เสตฺกฺุณฺกฺุยฺ	ตุ้ชฺวณฺชฺวณฺ อุสสฺชฺบิตฺเตเสสสฆฺ ๑

(พระลักษมณ์สินนวงส์ พราหมณ์ เล่ม 1, 13)

102	กาลนั้นพระลักษมณ์สินนวงส์ ให้จับมารดาผู้เป็นแม่	ยินองค์ดำรัสไม่ปราณี ฆ่ากษัตริย์ไว้เมตตา ๑
103	จะกำจัดทั้งพระชนมมา ทรงโอบเสวยโศกแสนอัศจรรย์	เธอวิ่งเร็วพลันไปยังมารดา โศกาวิโยคทั้งสองพงศ์ ๑
104	แล้วเข้าทูลองค์พระบิดา อย่าเอาโทษขอโปรสทรง	ขอทรงเมตตาตักขนิพระองค์ โทษผิดอย่างไรต่อบิดา ๑
105	เพราะตัวฉันนี้ยังเล็กนัก ความผิดพระมารดา	ไม่ทันรู้แจ้งกฎมาตรา ผิดต่อบิดาด้วยโทษใด ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระลักษมณ์สินนวงส์พยายามเข้าไปช่วยเหลืมารดาที่ถูกสังฆประหารด้วยการสอบถามโทษความผิดที่มารดากระทำไป ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความต้องการที่จะช่วยเหลือและปกป้องนางสุวณณ์อัมพาเพื่อหวังว่านางจะได้รับการลดโทษหรือยกโทษให้ แต่พระบาทพรหมทัตต์ก็ไม่ได้สนใจในคำพูดของพระลักษมณ์สินนวงส์เหล่าเพชฌฆาตจึงเข้ามาจับตัวนางสุวณณ์อัมพา นางจึงสั่งเสียให้พระบาทพรหมทัตต์ช่วยอบรมดูแลสั่งสอนพระลักษมณ์สินนวงส์ ส่วนพระลักษมณ์สินนวงส์เห็นว่าบิดาไม่เมตตาต่อมารดาแล้วจึงเข้าไปโอบบาทเพื่ออ้อนวอน ดังบทประพันธ์

115	กาลเอะประเวศคุณ์สิริรุ่ง อุยธบ่ฆาตดาษเบส	หฺมฺกฺุณฺกฺุยฺ ชฺวณฺชิวตฺประเวศ ๑
116	กรบชฺวณฺเสสสฆฺกฺ อุยธบ่ฆาตดาษเบส	อุสสฺชฺบิตฺเตเสสสฆฺ เสสสฆฺชฺวณฺชิวตฺ ๑

117	เบ็ลลู่ตฤ์ไธ่ตฤ์เมตฤุ
เฮ็ลลู่ตฤ์ตฤุยตฤ์ตฤ์ตฤ์	อู่ลู่ตฤุตฤุตฤุตฤุตฤุ
ตฤุตฤุตฤุตฤุตฤุตฤุ ๑
(พระลั้กสมณวงส์ พรามเกสสร เล่ม 1, 14)
115	กาลนั้พระลั้กษณส์นวงส์
คร้าครวณูอาลัยพระมารดา	เผ่าพงศ์หน่อวงศ์กษัตรา
เข้าโอบบาทาพระบิตุงค์ ๑
116	กราบทูลขอโทษชนนึว่า
ให้เหล้าทหารจับเอาองค์	ผิดต่อบิดาแล้วเสด็จทรง
ไปฆ่าทิงขอปรานี ๑
117	ถ้าเสด็จไม่ทรงพระเมตตา
ไปตายด้วยกันกับชนนึ | ฉันขอกราบลาละองธุลี
ตามกรรมลูกแต่ชาติก่อนมา ๑

(แปลโดยผู้วิจัย) |

จากบทประพันธ์ พระลั้กษณส์นวงส์เมื่อเห็นว่าบิดาไม่สนใจจึงเข้าไปโอบบาท แล้วขอให้ยกโทษให้นางสุวัณณ์อัมพา โดยขอร้องในเชิงขู่ว่าถ้าหากไม่ยอมยกโทษให้ตัวพระลั้กษณส์นวงส์เองก็จะขอยอมตายพร้อมกับมารดา แต่พระบาทพรหมทัตต์ก็ไม่สนใจเร่งสั่งเพชฌฆาตให้นำนางสุวัณณ์อัมพาไปประหารชีวิต พระลั้กษณส์นวงส์เห็นดั่งนั้นก็จึงตามเข้าไปในป่า ฝ่ายนางสุวัณณ์อัมพาเห็นโอรสตามมาก็จึงได้บอกให้กลับไปอยู่กับบิดาแต่พระลั้กษณส์นวงส์ไม่ยอมกลับจะขอตามมารดาไปดังบทประพันธ์

134	สิริสตาตฤุตฤุตฤุตฤุ
โลสรฤุตฤุตฤุตฤุตฤุ	ตฤุตฤุตฤุตฤุตฤุ
ตฤุตฤุตฤุตฤุตฤุตฤุ ๑
135	ทูลสั้ลลู่ตฤุตฤุตฤุ
อู่ตฤุตฤุตฤุตฤุ	ร่งชื้อตฤุตฤุตฤุ
สวั้ตฤุตฤุตฤุตฤุ ๑
136	ตฤุตฤุตฤุตฤุตฤุ
ตฤุตฤุตฤุตฤุตฤุ	ตฤุตฤุตฤุตฤุตฤุ
ตฤุตฤุตฤุตฤุตฤุ ๑
(พระลั้กสมณวงส์ พรามเกสสร เล่ม 1, 16-17)

134	โอรสลั้กษณส์นวงส์
แสนรุ่มร้อนไม่มีหยุด	ได้ทรงสตั้บเสาวนียั้ช้ตเจน
กระอักกระอ่วนสะอึกสะอื้นในเหตุทั้ ๑
135	ลูกขอตายด้วยกับแม่
ข้าไม่กลับไปกรุงไกร	รอดทำไม่ลำบากรับทุกขั้ภัย
สั้กษั้ที่นึ่สั้นนิทา ๑
136	ทูลพลาจเรียกเหล่าพวกทหาร
ตรัสพลาจเข้าโอบพระบาทา | เอ็งฆ่าชีวิตกูด้วย
ทรงแสนโศกาทิงสองพงศ์ ๑

(แปลโดยผู้วิจัย) |

จากบทประพันธ์ พระลักษมณ์สินนวงส์ไม่ยอมกลับไปอยู่กับบิดาตามที่นางสุวันฉัตรอัมพาบอก แต่จะขออยู่กับมารดาแม้ว่าจะต้องสิ้นชีวิตก็ตาม จากนั้นก็ได้สั่งเหล่าเพชรฆาตว่าถ้าหากจะประหารนางสุวันฉัตรอัมพาแล้วก็ให้ประหารตนด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูและความรักที่มีต่อมารดา แม้จะต้องใช้ชีวิตเข้าแลกก็ไม่เกรงกลัว อีกตอนหนึ่งที่แสดงถึงบทบาทของบุตรที่กตัญญูต่อมารดาคือ ในตอนที่พระลักษมณ์สินนวงส์ได้เรียนวิชาอยู่กับพระฤๅษีจนแก่กล้าแล้วจึงนึกถึงมารดา ดังบทประพันธ์

413	ณเรตารุสโรตตฤชฌม กษมณเณกริกษาก	หูกอัสสุตตหตตติสุ อิสิสโรตตฤชฌม ๑
414	อิสิสโรตตฤชฌม สิกรกษิเรตตฤชฌม	อิสิสโรตตฤชฌม อิสิสโรตตฤชฌม ๑
415	อิสิสโรตตฤชฌม อิสิสโรตตฤชฌม	อิสิสโรตตฤชฌม อิสิสโรตตฤชฌม ๑
416	อิสิสโรตตฤชฌม อิสิสโรตตฤชฌม	อิสิสโรตตฤชฌม อิสิสโรตตฤชฌม ๑ (พระลักษมณ์สินนวงส์ พราหมณ์ เล่ม 2, 51)
413	ครันนอยุติครันนอยุติ กุมารระลิกนิกถึงมารดา	เธอพยายามอดกลั้นจินดา อุราแสนลุ่มร้อนยิ่งนัก ๑
414	ไอ้พระชนนีท่านมีคุณ นิกหาอะไรเปรียบไม่มีเลย	หนักเลิศล้ำพันประมาณไม่มีอุปไมย ไม่ควรจึ่งไรให้คลาดคลา ๑
415	เพียงนี้สมท่านบรรทมบรรทมทั้งทุกข์ คอยมองทางลูกสงวนพะงา	เจ็บจุกตึงแน่นให้ทุกข์ยา ทุกทิวหาแสนทุกขา ๑
416	ไอ้ไอ้จิจาทุลระหม่อมของลูกเอ๋ย ทำทุกข์ตอกย้ำกั้วลถึงพระมารดา	เพียงนี้คงจะอาสุรา โกรธเดือดอร่าไม่มีสบาย ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ เมื่อพระลักษมณ์สินนวงส์ได้เรียนวิชาจนแก่กล้าแล้ววันหนึ่งก็จึงนึกถึงมารดา เกรงว่าจะได้รับความยากลำบากจึงคิดที่จะออกตามหามารดาแสดงให้เห็นถึงความรักความเป็นห่วง กตัญญูต่อมารดาของพระลักษมณ์สินนวงส์ เมื่อตนมีหนทางที่จะช่วยเหลือแล้วนั่นคือการมีวิชาไว้ป้องกันตัวก็จึงระลึกถึงมารดาและได้ออกไปตามหาและช่วยเหลือมารดาในที่สุด

จะเห็นว่า จากตัวอย่างเป็นความรักของพระลักษมณ์สินนวงส์ที่มีต่อนางสுவันธุ์อัมพา ซึ่งแสดงบาทบาทในฐานะบุตรที่กตัญญูต่อมารดา เริ่มตั้งแต่ครั้งที่ยังไม่มีวิชาความรู้ที่จะช่วยเหลือมารดาได้ก็ใช้ชีวิตของตนเองเป็นประกันเพื่อปกป้องมารดา ต่อมาเมื่อพลัดพลากจากกันพระลักษมณ์สินนวงส์ได้เรียนวิชาความรู้จนพอที่จะสามารถช่วยเหลือตนเองได้ก็ยังระลึกถึงมารดาและออกไปตามหาและช่วยเหลือนางสுவันธุ์อัมพาในที่สุด

ข. บทบาทในฐานะลูกศิษย์

บทบาทต่อมาของพระลักษมณ์สินนวงส์ที่ปรากฏคือบทบาทลูกศิษย์ ปรากฏในตอนที่นางสுவันธุ์อัมพาถูกทำววิรุฬหามาศ์ลักตัวไป พระลักษมณ์สินนวงส์จึงออกตามหามารดาจนได้มาพบกับนางเทพเกสรที่อาศัยอยู่กับพระฤๅษีมหาเมฆ พระลักษมณ์สินนวงส์จึงขออาศัยอยู่ด้วยและขอเรียนวิชาอาคมต่าง ๆ ซึ่งพระลักษมณ์สินนวงส์นั้นก็ตั้งใจเล่าเรียนและเชื่อฟังคำสอนของพระฤๅษี ดังบทประพันธ์

374	กณเฑาะฏะระณัฏฐ์สิริวิษุ เบ็ชฌุสภคตยฆฏคธา	ฐิสหฐุจจุณตฤฐค ภณัฐิสจิกำคฺรบฏคฺรึ ๑
375	สญูเระไถกฺขุฆฆสฺย สิกฺกคธาธาธิมิฏฐุเ	กฺขุฆฆะอญุสคธา คฺตังคฺตฺรึยฆคฆสฺย ๑
376	สเฆงวิฐูวิณบฺรชคฺ จเรฐฐยถัณคฺคคฺคคค	คฺตาสคคคฺคเฐสฺยฐยค คคคคคคคคคคคคคคค ๑
		(พระลักษมณ์สินนวงส์ พราหมเกสร เล่ม 2, 45-46)
374	กาลนัณพระลักษมณ์สินนวงส์ พยายามเรียนอาคมมนตร์คาถา	โณนงคฺรคฺรคคคคคค คคคคคคคคคคคคคคคค ๑
375	หมกตัวอยู่แต่ในอาศรม ศึกษาคาถานิมิต	กคคคคคคคคคคคคคค คคคคคคคคคคคคคคคค ๑
376	สำแดงฤทธิ์ให้ประจักษ์ ท่องบ่นคล่องปากอาคม	คคคคคคคคคคคคคคค คคคคคคคคคคคคคคคค ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระลักษมณ์สินนวงส์เมื่อได้เรียนวิชากับพระฤๅษีก็ขยันหมั่นเพียร ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนจนเก่งกล้า เป็นศิษย์ที่ดีมาโดยตลอด กระทั่งวันหนึ่งเมื่อเรียนวิชาต่าง ๆ จนครบถ้วนแล้วพระลักษมณ์สินนวงส์จึงมาราบลาพระอาจารย์เพื่อออกไปตามหามารดา นอกจากนี้แล้วยังเป็นศิษย์ที่รำลึกถึงคุณของอาจารย์เสมอ ดังเช่นในตอนที่พระลักษมณ์สินนวงส์ตั้งสัตย์จะไปสู้รบกับยักษ์ก็นึกถึงพระอาจารย์ ดังบทประพันธ์

602	ถ้าแม่ยักษ์ยกทัพโดยจิตโกรธ ให้สูญให้สิ้นหนอพงศัยกษา	สิบโกฏิลูกฟันตายทุกตัวตน ให้กลัวระอาฤทธิ์โชคชัย ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)
-----	--	--

จากบทประพันธ์ พระลักษณะสินนวงส์กล่าวกับนางสุวณณ์อัมพาวาแม่ว่าเหล่ากองทัพยักษ์ จะมีมากสักเพียงใดก็ไม่เกรงกลัวจะฆ่าให้ตายจนสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ยักษ์ ให้เหล่ายักษ์ทั้งหลายได้เกรง ต่อฤทธิ์ของพระองค์ แสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญของพระลักษณะสินนวงส์ ที่แม้จะรู้ว่าศัตรูนั้นน่ากลัว และมีจำนวนมากมายแต่ก็ยังไม่หวาดกลัวพร้อมทั้งมั่นใจในอิทธิฤทธิ์ที่มีอยู่ นอกจากนี้พระลักษณะสินนวงส์ ยังแสดงให้เห็นถึงฝีมือการสู้รบที่สามารถแก้กลศึกของท้าววิรุฬหมาตย์ได้ ดังบทประพันธ์

657	ตวยฐุสญญณังศฤทฺธิ ทฺรุษยทฺรูกัมภคคตบฺรุษ เบ็ญชฺเชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ เบ็ญชฺเชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ เบ็ญชฺเชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ	สสิทฺธิทฺรูกัมภคคตบฺรุษ ชฺรูกัมภคคตบฺรุษ เชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ เชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ เชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ
658	เบ็ญชฺเชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ เบ็ญชฺเชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ	เชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ เชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ
659	กถาสวสฺสสิทฺธิ เบ็ญชฺเชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ	เชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ เชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ
660	ทฺรูกัมภคคตบฺรุษ คิตฺตสวสฺสสิทฺธิ	เชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ เชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ
661	ทฺรูกัมภคคตบฺรุษ คิตฺตสวสฺสสิทฺธิ	เชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ เชฐสงฺฆสวสฺสสิทฺธิ

(พระลักษณะสินนวงส์ พราหมณ์สงฆ์ เล่ม 2, 83-84)

657	ต่อสู้อยู่ทัพศัพทสูรอันอีกกระเทือก กรงยักษ์ชั่วร้ายกาจริษยา	ดั่งสิ้นสนับไพรพฤษภา เข้ามาฆ่ากุมารให้กษัตริย์ ฯ
658	แล้วเพลงศรศักดิ์ฤทธิ์เกรียงไกร เปิดแผ่แม่เบี้ยเลื่อนฉับไวเข้าชิด	เป็นนาคราชมีพิษแน่แท้ ตามติดหมายบองกัศพระกุมาร ฯ
659	กาลนั้นหนอพงศัยกษัตริย์ เห็นยักษ์แผลศรเป็นนาคา	พระโถมเฉียดทรงฤทธิ์กล้า พันพิษออกมาเป็นดั่งอัคคี ฯ
660	ควรเราแผลงศรศักดิ์แปรเป็น คิดเสร็จสมเด็จพระเจ้ากรี	ครุฑโฉบจับนาคาไปปล้น ทรงแผลงศรชัยเร็วพลัน ฯ
661	ครุฑเข้าโฉบจับนาคา ตกใจตายวินาศเหล่านาคา	โดยฤทธิ์อำนาจบุญสมภาร วิ่งลงไปบาดาล ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ท้าววิรุฬหมาตย์ต้องการจะสังหารพระลักษณ์สินนวงส์จึงแปลงศร ออกไปกลายเป็นนาค ฝ่ายพระลักษณ์สินนวงส์เห็นเช่นนั้นจึงแก้กลศึกโดยการแปลงศรออกไป กลายเป็นครุฑเพื่อให้ไปต่อสู้กับนาคจนในที่สุดนาคก็พ่ายแพ้ต่อครุฑที่พระลักษณ์สินนวงส์แปลงศร ออกไป แสดงให้เห็นถึงความฉลาดรอบรู้ในกลศึกของพระลักษณ์สินนวงส์ที่สามารถแก้ไขสถานการณ์ จนสามารถเอาชนะศัตรูได้ในที่สุด

จากตัวอย่าง จะเห็นว่าเป็นการแสดงความหาญกล้าของพระลักษณ์สินนวงส์ที่ไม่หวั่นเกรงต่อศัตรูแม้จะรู้ว่าศัตรูนั้นมีจำนวนมากหรือเก่งกล้าเพียงใด อีกทั้งยังแสดงถึงความฉลาดรอบรู้ในการทำศึกที่สามารถรับมือแก้กลศึกเอาชนะฝ่ายตรงข้ามได้ในที่สุด

ตัวละครพระลักษณ์สินนวงส์แสดงความเป็นตัวละครหลายมิติแสดงความเป็นมนุษย์ ในหลายบทบาท คือ มีทั้งด้านที่ดี เช่น การกตัญญูต่อบุพการีช่วยเหลือมารดาและการเป็นศิษย์ที่ดี ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนตามคำสั่งสอนของอาจารย์ ส่วนอีกด้านหนึ่งแสดงความเป็นมนุษย์ที่ยังมีกิเลส คือ ยังมีโทสะหรือความแค้นเคือง ซึ่งความแค้นเคืองนี้เป็นหนึ่งในปมปัญหาที่ก่อให้เกิดจุดสูงสุดของเรื่อง ในที่สุด

4.1.2.2 นางสาวณัฏฐ์อัมพา ในเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์นางสาวณัฏฐ์อัมพาเป็นตัวละครมิติเดียว นางสาวณัฏฐ์อัมพาเป็นชายาของพระบาทพรหมทัตต์ มีโอรส 1 องค์ คือ พระลักษณ์สินนวงส์ นางสาวณัฏฐ์อัมพากลูกนางยักษ์นี้ใส่ร้ายว่าเป็นผู้หลอกพระบาทพรหมทัตต์ ไปสังหาร พระบาทพรหมทัตต์หลงเชื่อจึงสั่งประหารชีวิตนางสาวณัฏฐ์อัมพา แต่พระอินทร์ลงมาช่วยไว้ จึงมีชีวิตรอด ต่อมานางต้องระหกระเหินเข้าไปในป่ากับพระลักษณ์สินนวงส์ ขณะที่เดินทางอยู่ในป่า ท้าววิรุฬหมาตย์มาพบและหลงรักนางจึงเข้ามาขอนางไปเป็นมเหสี แต่นางสาวณัฏฐ์อัมพาไม่ยินยอม ท้าววิรุฬหมาตย์จึงขู่จะฆ่าพระลักษณ์สินนวงส์ นางสาวณัฏฐ์อัมพาจึงต้องยอมไปกับท้าววิรุฬหมาตย์ แต่เมื่อมาถึงเมืองมยุราท้าววิรุฬหมาตย์ก็ไม่สามารถล่วงเกินนางสาวณัฏฐ์อัมพาได้จึงเลี้ยงดูนางไว้ในวัง ภายหลัง พระลักษณ์สินนวงส์ได้เข้ามาช่วยนางสาวณัฏฐ์อัมพาจากท้าววิรุฬหมาตย์ ตัวละครนางสาวณัฏฐ์อัมพา ปรากฏบทบาทที่แสดงความเป็นตัวละครมิติเดียว ได้แก่

ก. บทบาทในฐานะภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามี

บทบาทแรกของนางสาวณัฏฐ์อัมพาที่ปรากฏในเรื่องคือบทบาทของภรรยา ในตอนเริ่มเรื่องมีการกล่าวถึงนางสาวณัฏฐ์อัมพาโดยบรรยายให้ทราบว่า เป็นชายาของพระบาทพรหมทัตต์ บทประพันธ์แสดงให้เห็นว่านางสาวณัฏฐ์อัมพาเป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามีปรากฏขึ้นเด่นชัดในตอน

ท้าววิรุฬหมาตย์พานางไปยังเมืองมยุรา เหล่านางสนมทั้งหลายต่างเข้ามาปรนนิบัติแล้วกล่าวปลอบประโลม
ให้นางยอมเป็นชายาของท้าววิรุฬหมาตย์แต่นางสุวณณ์อัมพาไม่ยอม ดังบทประพันธ์

254	อุฏสาธิตถุสสภุญญิต
ไช้ระไช้สุกอุกัฏยเ	ภิกษณชกฏฐมิตถุสสภุญญิต
มิตถุสสภุญญิตถุสสภุญญิต ๑
(พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 30-31)
254	ฉันไม้ได้นี้ถึงสมบัติ
วันนี้วันพรุ่งนี้ฉันทาย | พิมานมหากษัตริย์ไม่ได้ต้องการ
ไม่ให้ผู้ชายได้ล่วงล้ำกาย ๑

(แปลโดยผู้วิจัย) |

จากบทประพันธ์ นางสุวณณ์อัมพาได้เล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นทั้งหมดให้เหล่านางสนม
ได้ฟัง แม้นางสนมจะพยายามปลอบประโลมเพียงใดก็ไม่เป็นผลนางจึงบอกแก่นางสนมทั้งหลายว่า
นางนั้นไม่ได้ต้องการทรัพย์สมบัติใด ๆ แม้วางจะต้องตายนางก็จะไม่ยอมให้ท้าววิรุฬหมาตย์
ล่วงเกินนาง จากบทประพันธ์จึงแสดงให้เห็นว่านางสุวณณ์อัมพานั้นซื่อสัตย์ต่อพระบาทพรหมทัตต์
ผู้เป็นสามีแม้ว่าตนเองจะเป็นอันตรายก็ไม่เกรงกลัว นอกจากนี้อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นบทบาท
ภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามีปรากฏขึ้นเด่นชัดขึ้นอีก คือ ตอนที่นางสุวณณ์อัมพาพยายามปกป้องตนเอง
เพื่อไม่ให้ถูกท้าววิรุฬหมาตย์ล่วงเกินได้โดยการอธิษฐานขอพรจากเทวดา ดังบทประพันธ์

260	กาลธะระเชษะฆังรังฆะเษเษ
บุงสูงะเชกุกุสโกถาส	กณฐาสถะเวศิกรลันตะ
ไช้ชังสหัสสะกาสะเชกุกุส ๑
261	ผู้ตุงุสเษะฐังสึงสึง
ตุงุสบุเรชชะบุเรสขุส	สุงะชุงะบุเรชชะบุเรสขุส
กุงุสชุงะบุเรชชะบุเรสขุส ๑
262	ตุงุสชุงะบุเรชชะบุเรสขุส
กุงุสชุงะบุเรชชะบุเรสขุส	สึงสึงสึงสึงสึงสึง
บุเรชชะบุเรชชะบุเรชชะ ๑
(พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 31)
260	กาลันันโณมยงวงค์เขาวมาลย์
บวงสรวงเทพดาไนไกรลาค	กัลปียาณันนางยกรไหว
แถมทั้งอากาศเทพดาด้วย ๑
261	เพราะฉันชื่อตรงต่อสามี
ให้ฉันแปรเพศเป็นบุรุษสักครั้ง	ขอให้ปรานีช่วยสนอง
อย่าให้ยักษ์ล่วงล้ำตัวฉันได้ ๑
262	ให้ช่วยบำบัดความเสนาหา
อย่าให้มันมาย่ำยีปราน | ต่อสุราโจรสามานย์
ปรากฏชัดตั้งความประสงค์ ๑

(แปลโดยผู้วิจัย) |

จากบทประพันธ์ นางสุวณณ์อัมพาทลัวจะถูกทำววิรุฬหมาตย์ลวงเกิน นางจึงตั้งจิตอธิษฐานขอพรจากเทวดา โดยการอ้างถึงความซื่อสัตย์ต่อสามีที่นางมีของให้ช่วยดลบันดาลให้นางกลายเป็นผู้ชายเพื่อป้องกันไม่ให้ยักษ์ทำร้ายนางได้ คำอธิษฐานนี้จึงทำให้นางรอดพ้นจากการถูกลวงเกินมาได้ ซึ่งจากบทประพันธ์แสดงให้เห็นบทบาทของนางสุวณณ์อัมพาที่เป็นสตรีที่มีความซื่อสัตย์ต่อสามีได้อย่างเด่นชัด

จะเห็นว่า จากตัวอย่างเป็นการแสดงความซื่อสัตย์ต่อสามีของนางสุวณณ์อัมพาที่รักและไม่คิดจะนอกใจสามีเพื่อเอาตัวรอดในขณะที่ยึดอยู่ในความลำบาก แม้ว่านางจะถูกสามีลงโทษอย่างโหดร้ายก็ตามแต่นางยังรักดีต่อสามีของนาง เป็นภาพของตัวละครหญิงในวรรณคดีที่แสดงถึงความมั่นคงต่อความรัก รักเดียวใจเดียว ซื่อตั้งต่อสามีโดยไม่หวั่นเกรงถึงภัยอันตราย

ข. บทบาทในฐานะมารดา

บทบาทต่อมาของนางสุวณณ์อัมพาที่ปรากฏในเรื่องคือบทบาทของมารดา ในตอนเริ่มเรื่องมีการกล่าวถึงนางสุวณณ์อัมพาโดยการบรรยายของผู้ประพันธ์ทำให้ทราบถึงบทบาทของนางสุวณณ์อัมพานอกจากในฐานะของภรรยาแล้วยังกล่าวถึงบทบาทในฐานะมารดาด้วย ดังบทประพันธ์

4	ภูษณกษेत्रीसिंहदाया
दायवृण्डसेजेवकुत्रकुण्ड
5
मृदुहृष्टसेमैयवृत्रयं
नृत्तितरुत्तियेव
6
येनैवकुण्डैस्त्रियुक्तुमा
तुण्डैस्त्रियुक्तुमा | सुवण्णहृष्टसेमैयवृत्रयं
1
सुवण्णहृष्टसेมैยวृत्रยं
2
3
4
5
6 |
|---|--|--|
- (พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 1)
4	รวมเอกแม่แม่กับชชชช
เป็นยังยืนนานไปจึงกษัตริย์กษานดี	สุวณณ์อัมพาโฉมกัลยาณ
เสด็จพระราชทานโอรสา ฯ
5	หนึ่งองค์ทรงโฉมลออองค์
ลุใหญ่ได้แปดพระวัสสา	ดั่งองค์อัมรินทร์ไตรตรีงษา
กษัตราตั้งนามให้บุตรไชย ฯ
6	ชื่อลักขณสินวงส์กุมารา
เลื่องลืออำนาจเหนือภพไตร	จำเริญเจษฎาฤทธิโชคชัย
กษัตริย์ไชยสองพงศ์ทรงกรุณา ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ นางสุวณณ์อัมพามีโอรสกับพระบาทพรหมทัตต์หนึ่งองค์อายุ 8 พรรษา นามว่าพระลักษณสินนวงส์ บทประพันธ์แสดงให้เห็นว่านางสุวณณ์อัมพานอกจากอยู่ในฐานะภรรยาแล้วยังอยู่ในสถานะมารดาอีกด้วย สถานะมารดาของนางสุวณณ์อัมพานี้แม้ว่าจะไม่ได้มีการบรรยายเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรแต่มีการบรรยายเกี่ยวกับความรักและความห่วงใยของมารดาที่มีต่อบุตร เช่นตอนที่นางสุวณณ์อัมพาถูกสั่งประหารชีวิต แต่นางก็ยังเป็นห่วงบุตร ดังบทประพันธ์

113	เบ็ชฌณัฐมฤตฤคสณณ
ฉบบุตริสิริสสุธฐาฐุ	สุมณณณณณณณณณ
สณฐุชุก์กฏฏณณณณณ ๑
114	สุมณณณณณณณณณ
ณณณณณณณณณณณณณ	ขุณณณณณณณณณ
ณณณณณณณณณณณณณ ๑
(พระลักษณณณณณณ ๑, 14)
113	แล้วนางทูลพระทศพล
ฝ่ายบุตรโอรสสงวนล้ำค่า	ขอสมาลาย่าผูกจิตพยาบาท
ทุกวันกำพร้าปราดจากขณนี้ ๑
114	ขอฝากไว้เหนือองค์พระบาท
เพราะลูกกำพร้าไม่ได้กอด | ผิดพลาดอย่างไรแม่ขอปราณี
ตามแต่จักร์ทรงเมตตา ๑

(แปลโดยผู้วิจัย) |

จากบทประพันธ์ นางสุวณณ์อัมพามีโอรสกับพระบาทพรหมทัตต์หนึ่งองค์อายุ 8 พรรษา นามว่าพระลักษณสินนวงส์ บทประพันธ์แสดงให้เห็นว่านางสุวณณ์อัมพานอกจากอยู่ในฐานะภรรยาแล้วยังอยู่ในสถานะมารดาอีกด้วย สถานะมารดาของนางสุวณณ์อัมพานี้แม้ว่าจะไม่ได้มีการบรรยายเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรแต่มีการบรรยายเกี่ยวกับความรักและความห่วงใยของมารดาที่มีต่อบุตร เช่นตอนที่นางสุวณณ์อัมพาถูกสั่งประหารชีวิต แต่นางก็ยังเป็นห่วงบุตร ดังบทประพันธ์

แต่นางก็ยังเป็นห่วงบุตรของนางจึงฝากให้พระบาทพรหมทัตต์ดูแลพระลักษณสินนวงส์แทนหากแม่พระลักษณสินนวงส์ทำผิดพลาดไปก็ขอให้ปราณี แสดงให้เห็นถึงความเป็นห่วงใยของนางสุวณณ์อัมพาที่มีต่อพระลักษณสินนวงส์มากกว่าตนเอง อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยบุตรของนางสุวณณ์อัมพาคือในตอนที่มีพระลักษณสินนวงส์เข้าไปขอภัยโทษให้นางสุวณณ์อัมพา แต่พระบาทพรหมทัตต์ไม่สนใจเพชฌฆาตจึงจับนางสุวณณ์อัมพาเพื่อจะนำไปประหารชีวิตแต่พระลักษณสินนวงส์ตามมานางสุวณณ์อัมพาก็ห้ามไม่ให้พระลักษณสินนวงส์ตามมา ดังบทประพันธ์

123	ฉณณณณณณณณณณ
ฉิบบุตรณณณณณณณ	ชุกณณณณณณณ
ณณณณณณณณณณณ ๑
124	ทูลณณณณณณณ
ณณณณณณณณณณณ	ณณณณณณณณณ
ณณณณณณณณณณณ ๑
(พระลักษณณณณณณ ๑, 15)
123	ฝ่ายนางสุวณณ์อัมพาเห็นบุตรไชย
โอบบุตรที่พึงแสนอาวรณ์	จุกแน่นเส้นสั้นระรัวทั่วห้อง
อาลัยสงสารกระอักกระอ่วนแน่น ๑

124

ลูกเอยจงลูกอยู่ให้ดี
ลูกอย่ามาตายไม่มีเคราะห์หนัก

กับพระบิดาในตำหนัก
ไว้ให้แต่แม่คนเดียว ๆ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ นางสาวฉวีฉวีอัมพาเห็นว่าพระลักษมณ์สินนางจะตามนางมาจึงเกรงว่าบุตรจะได้รับอันตรายจึงปลอมพระลักษมณ์สินนางเพื่อไม่ให้ตามนางไป เป็นการแสดงออกของผู้เป็นมารดาที่มีความรักและห่วงใยต่อบุตร แม้นตนเองจะมีอันตรายก็ยังเป็นห่วงบุตรมากกว่า จากตัวอย่างจึงแสดงให้เห็นถึงบทบาทความเป็นมารดาของนางสาวฉวีฉวีอัมพาที่มีต่อพระลักษมณ์สินนางส์

ตัวละครนางสาวฉวีฉวีอัมพาแสดงความเป็นตัวละครมิติเดียวแสดงลักษณะนิสัยเพียงด้านเดียวไม่มีการเปลี่ยนแปลง โดยมีบทบาทในเรื่องเพียงสองบทบาท คือ บทบาทภรรยาที่ชื่อตรงต่อสามีซึ่งเป็นคุณสมบัติของตัวละครหญิงในวรรณคดีที่แม่จะถูกลักพาตัวไปอยู่ด้วยกันแต่ก็ยังคงความบริสุทธิ์หรือยังคงไม่ถูกล่วงเกิน อีกบทบาทคือบทบาทของมารดาเป็นบทบาทที่ก่อให้เกิดการผูกปมปัญหาภายในเรื่องจนนำมาสู่จุดสูงสุดของเรื่อง

4.2 ตัวละครประกอบ (Minor Character)

ตัวละครประกอบเป็นตัวละครที่ทำหน้าที่สนับสนุนหรือขัดแย้งกับตัวละครหลัก ส่งผลให้มีการดำเนินเรื่องอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในเรื่องลักษณวงศ์และเรื่องพระลักษมณ์นางส์ พราหมณ์มีตัวละครประกอบ ดังนี้

4.2.1 บิดาของตัวละครเอกฝ่ายชาย

ในเรื่องลักษณวงศ์ท้าวพรหมทัตเป็นตัวละครมิติเดียว ท้าวพรหมทัตเป็นสามีของนางสุวรรณอำภาและเป็นบิดาของพระลักษณวงศ์ ในตอนที่ประพาสป่า นางยักษ์นิมาพบเข้าและเกิดหลงรักท้าวพรหมทัตจึงแปลงเป็นหญิงงามเข้ามาดูแลท้าวพรหมทัตและใส่ความนางสุวรรณอำภาว่าเป็นผู้หลอกท้าวพรหมทัตไปสังหาร ท้าวพรหมทัตหลงเชื่อจึงสั่งให้นำตัวนางสุวรรณอำภาไปประหารชีวิตแต่พระลักษณวงศ์เข้ามาขัดขวาง ท้าวพรหมทัตจึงสั่งให้ประหารชีวิตพระลักษณวงศ์ด้วย หลังจากนั้นจึงกลับไปยังนครร่วมอยู่กินกับนางยักษ์และมีธิดากับนางยักษ์พระองค์หนึ่งชื่อว่านางทศโกศุม ตัวละครท้าวพรหมทัตไม่ปรากฏบทบาทในฐานะอื่น ไม่เห็นความคิดและการกระทำที่เปลี่ยนแปลงหรือความหลากหลายของการกระทำจึงเป็นตัวละครมิติเดียว โดยตัวละครท้าวพรหมทัตนี้เป็นตัวละครที่ส่งผลให้เนื้อเรื่องเกิดความขัดแย้ง และเกิดจุดสูงสุดในโครงเรื่องย่อย ทำให้เนื้อเรื่องมีความน่าสนใจยิ่งขึ้น ดังบทประพันธ์

นเรนทร์สูรฟังทูลถึงลูกยา
กระที่บบาทสิงหนาทสนั่นก้อง
มันรักแม่ให้มันม้วยลงด้วยกัน

...

ยิ่งโกรธาตะละไฟประลัยกัลป์
สะเทือนท้องพสุธาพนาสัณท์
กลับไปพันเสียให้สิ้นทั้งสองรา ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 28-29)

ภาพที่ 20 แสดงภาพการดำเนินเรื่องจนถึงจุดสูงสุดของโครงเรื่องย่อยที่เกิดจากท้าวพรหมทัต

ในส่วนในเรื่องพระลักษณวงศ์ พรหมเกสรพระบาทพรหมทัตต์เป็นตัวละครมิติเดียว พระบาทพรหมทัตต์เป็นสามีของนางสุวณณ์อัมพาและเป็นบิดาของพระลักษณสินธุ พระบาทพรหมทัตต์เป็นกษัตริย์ครองเมืองพาราณสี วันหนึ่งพระบาทพรหมทัตต์ได้ประพาสา ในขณะนั้นนางยักษ์ขึ้นมาพบและหลงรักพระบาทพรหมทัตต์จึงแปลงเป็นกวางทองมาล่อหลอกให้ตามไป เมื่อพระบาทพรหมทัตต์ตามไปจนถึงป่าลึกก็กลับกลายเป็นยักษ์และได้ใส่ความว่านางสุวณณ์อัมพาใช้นางมาสังหารพระองค์ พระบาทพรหมทัตต์กลัวมากจึงสลับไปนางยักษ์จึงแปลงเป็นหญิงงามเข้ามาดูแล พระบาทพรหมทัตต์หลงเชื่อจึงสั่งให้นำตัวนางสุวณณ์อัมพาไปประหารชีวิต หลังจากนั้นจึงกลับไปยังเมืองพาราณสีร่วมอยู่กับนางยักษ์และมีธิดากับนางยักษ์พระองค์หนึ่งชื่อนางโกสิน ตัวละครพระบาทพรหมทัตต์ไม่ปรากฏบทบาทในฐานะอื่น ไม่เห็นความคิดและการกระทำที่เปลี่ยนแปลงหรือความหลากหลายของการกระทำจึงเป็นตัวละครมิติเดียว

ตัวละครพระบาทพรหมทัตต์นี้เป็นตัวละครที่ส่งผลให้เนื้อเรื่องเกิดความขัดแย้ง และเกิดจุดสูงสุดในโครงเรื่องย่อย ทำให้เนื้อเรื่องมีความน่าสนใจยิ่งขึ้น ดังบทประพันธ์

145	จรูญประดาสรุสธราช เจ้าชายประสาธน์เสวี	ฉันทมุนีหอบหอบสรุสธราช ผู้ประสูติภิกษุบุตร ๑
146	เบ็ทสรุสธราชผู้สืบมรดก ฉันทมุนีหอบหอบสรุสธราช	ฉันทมุนีหอบหอบสรุสธราช สรุสธราชผู้ประสูติภิกษุ สรุสธราชผู้ประสูติภิกษุ ๑ (พระลักษมณ์นางสรี พราหมณ์ เล่ม 1, 18)
144	กาลนั้นพรหมทัตต์ชาติภริยา ทราบข่าวราชนครไปตามด้วย	ทรงสดับเพชฌฆาตพาลสาเหตุ พระองค์แข็งทรวงพระกริ้วโกรธยิ่ง ๑
145	กระที่บพระบาทตะคอกเอ็ด จึงมีดำรัสตรัสไปพลัน	สนั่นเสียงอึงเอ็ดทั้งภพไตร ไม่ทรงปราณีราชบุตร ๑
146	ถ้าลูกรักแม่มัน เอ็งไปฆ่าอย่าช้าการ	อยากตายด้วยกันนั้น ทั้งสองออกไปให้เร็วไว ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

4.2.2 นางยักษ์ฉันท

ในเรื่องลักษมณ์นางยักษ์ฉันทเป็นตัวละครมิติเดียว นางยักษ์ฉันทเป็นยักษ์หม้ายเนื่องจากเงาะป่าผิวของนางถูกกัดตาย ด้วยความเสียใจนางจึงเดินเร่ร่อนเข้ามาในป่า จนมาพบกับท้าวพรหมทัตต์และเกิดหลงรัก นางจึงวางแผนแปลงร่างเป็นกวางทองไปล่อหลอกให้ ท้าวพรหมทัตต์ตามมา เมื่อท้าวพรหมทัตต์ตามมาจนถึงป่าลึกนางก็กลับกลายเป็นนางยักษ์ฉันทเดิม แล้วใส่ความว่านางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์นางเป็นคนใช้ให้นางมาจับท้าวพรหมทัตต์กิน ฝ่าย ท้าวพรหมทัตต์ด้วยความเสียใจและความกลัวจึงสลบไป นางยักษ์ฉันทจึงแปลงเป็นหญิงงามเข้ามา ประณินบัติเมื่อท้าวพรหมทัตต์ฟื้นขึ้นมาพบหญิงงามก็เกิดความรักใคร่จึงขอให้นางตามกลับเข้าไปยังเมือง พร้อมกับพระองค์ ภายหลังนางยักษ์ฉันทมีจิตากับท้าวพรหมทัตต์พระองค์หนึ่งนามว่านางทศโกสมุ ตัวละครนางยักษ์ฉันทไม่ปรากฏบทบาทในฐานะอื่น ไม่เห็นความคิดและการกระทำที่เปลี่ยนแปลงหรือ ความหลากหลายของการกระทำ ปรากฏแต่บทบาทที่ต้องการเป็นนมเสีของท้าวพรหมทัตต์จึงเป็นตัวละครมิติเดียว ดังบทประพันธ์

พอประสบพบพวกโยธาทัพ	ยืนขยับเยียมมองตามช่องผา
จึงเห็นท้าวพรหมทัตต์ภริยา	พาคณาสาวสนมออกชมดง
กับลูกรักอัศวรถนรถแก้ว	ให้ฟ่องแผ้วชื่นชมสมประสงค์
จะแปลงเป็นนางภริยาให้หยัดยง	ไปด้วยองค์ภริยาในธานี

ยุให้ฆ่าลูกรักกับอัครเศ
ให้ลีมไ้อ้เงาะป่าผู้สามี

ไปนิเวศน์จะได้เป็นมเหสี
ยักขินีเนรมิตด้วยฤทธา
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 22-23)

ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสสร นางยักขินีเป็นตัวละคร มิติเดียว นางยักขินีเป็นยักษ์หม้ายเนื่องจากเงาะป่าผัวของนางถูกกัดตาย ด้วยความเสียใจนางจึงเดิน เร่ร่อนเข้ามาในป่าจนมาพบกับพระบาทพรหมทัตต์และเกิดหลงรักจึงวางแผนกำจัดนางสุวรรณอัมพา และพระลักษมณ์สินธุวงศ์นางจึงแปลงร่างเป็นกวางทองไปล่อหลอก ฝ่ายนางสุวรรณอัมพาเมื่อเห็น กวางทองก็อยากได้จึงขอให้พระบาทพรหมทัตต์ไปตามจับกวางทอง เมื่อพระบาทพรหมทัตต์ ตามกวางทองมาจนถึงป่าลึกนางก็กลายร่างเป็นนางยักขินีดั้งเดิมแล้วใส่ความว่านางสุวรรณอัมพาและ พระลักษมณ์สินธุวงศ์เป็นผู้ใช้ให้นางมาสังหารพระบาทพรหมทัตต์ ฝ่ายพระบาทพรหมทัตต์ด้วยความกลัว และเสียใจจึงสลบไป นางยักขินีจึงแปลงกายเป็นหญิงงามเข้ามาดูแลเมื่อพระบาทพรหมทัตต์ฟื้นขึ้นมา พบหญิงงามก็เกิดความรักใคร่จึงขอให้นางตามกลับเข้าไปยังเมืองพร้อมกับพระองค์ ต่อมานางยักขินี และพระบาทพรหมทัตต์มีธิดาพระองค์หนึ่งนามว่านางโกสิน ตัวละครนางยักขินีไม่ปรากฏบทบาท ในฐานะอื่น ไม่เห็นความคิดและการกระทำที่เปลี่ยนแปลงหรือความหลากหลายของการกระทำ ปรากฏแต่บทบาทที่ต้องการเป็นมเหสีของท้าวพรหมทัตต์จึงเป็นตัวละครมิติเดียว ดังบทประพันธ์

26	ไช้มูยธาสะยทุธะเศไถ คิตเพ็ยยทุธะติสาณ	เฝือโงะรูกุเฝือยพตต ยาเทญรูละเศโสะอู๋ ๑
27	นุะยทุธะเศอ์คุด์ไถเท็ญ เส็ชณาสหึษคุด์คุด์เท็ญไถ	นุสนุสสุทิตนลเสสิย ยทุธะคุด์นุสอู๋คุด์เท็ญ ๑
28	เพ็ยยทุธะนุ้ยลนบุนุเศไชอ์ นัสาณนลนเดยพมฏฏ	เพ็ยเทญนุ้ยลนบุนุเศไชอ์ เพ็ยเทญนลนเดยพมฏฏ ๑
29	ยทุธะสิคิตนุ้ยลนบุนุเศไชอ์ นุ้ยลนบุนุเศไชอ์	นุ้ยลนบุนุเศไชอ์ นุ้ยลนบุนุเศไชอ์ ๑
30	คุด์คุด์คุด์คุด์คุด์คุด์ นุ้ยลนบุนุเศไชอ์	นุ้ยลนบุนุเศไชอ์ นุ้ยลนบุนุเศไชอ์ ๑
31	นุ้ยลนบุนุเศไชอ์ คิตนุ้ยลนบุนุเศไชอ์	นุ้ยลนบุนุเศไชอ์ นุ้ยลนบุนุเศไชอ์ ๑
		(พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสสร เล่ม 1, 4)
26	วันหนึ่งนางยักขัอยากไปป่า คิดแล้วยักขัลงออกจากศาลา	เดินแสวงหาสามีตามบรรพดา ยาดราออกไปโดยฉับพลัน ๑

27	ครั้นยักษ์ไปถึงในไพรพฤษึกษ์ หัวเราะลั่นอังก้องในพฤษึกษ์ไพร	ได้ยินเสียงอึกทึกของพลเสนีย์ ยักษ์ซ่อนตัวพลันในพฤษึกษา ฯ
28	แล้วยักษ์ลอบมองซ่อนกายพลัน พานางเที่ยวเล่นตามอรัญญา	เห็นพระพรหมทัตต์และบุตรา เห็นโฉมฉายาต้องใจยิ่งนัก ฯ
29	ยักษ์ครีคิดไฉนว่าองค์นี้ ล่อทรงทั้งวงศ์พัศตร์ประไพ	รูปล่อยิ่งล้นถึงเพียงนี้ ได้มาทำสามีภู่ว่าสม ฯ
30	ควรกุกิดแปลงเป็นสตรี แล้วตามเสด็จไปบุรีรมย์	แรกรุ่นสาวล่ออุตม ทำให้สิ้นราชเทวี ฯ
31	และลูกชายนั้นออกไปให้ไว คิดเสร็จไม่ช้ายักขินี	มหากษัตริย์ยกกูเป็นมเหสี นิมิตตัวพลันด้วยฤทธา ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

4.2.3 พญายักษ์

ในเรื่องลักษณวงศ์ทำวีรญูมาศเป็นตัวละครมิติเดียว ทำวีรญูมาศเป็นพญายักษ์ครองเมืองมยุรา วันหนึ่งทำวีรญูมาศเสด็จพระพาสป่าแล้วได้มาพบนางสุวรรณอำภาและพระลักษณวงศ์นอนหลับอยู่ใต้ต้นรัง ทำวีรญูมาศจึงเสกมนต์ใส่นางสุวรรณอำภาและพระลักษณวงศ์ให้หลับไหล เมื่อทำวีรญูมาศเข้ามาใกล้ ๆ ก็หลงรักนางสุวรรณอำภาจึงร้ายมนต์ให้นางสุวรรณอำภาตื่นแล้วถามนางสุวรรณอำภาว่าเหตุใดจึงมาอยู่ในป่ากับเด็กเพียงสองคน นางสุวรรณอำภาบอกทำวีรญูมาศว่านางและลูกพลัดหลงกับพระสวามีจึงออกเดินป่าเพื่อตามหาสวามีพลางหันไปปลุกพระลักษณวงศ์แต่พระลักษณวงศ์ก็ไม่รู้สึกตัว ทำวีรญูมาศจึงบอกนางสุวรรณอำภาว่าในขณะที่พระลักษณวงศ์ประหนึ่งซากศพไม่ว่าใครก็ไม่สามารถช่วยให้ฟื้นขึ้นมาได้ ทำวีรญูมาศจึงเกี่ยวพาราสีขอให้นางสุวรรณอำภาไปเป็นมเหสีอยู่ที่เมืองมยุราแต่นางสุวรรณอำภาไม่สนใจทำวีรญูมาศและพยายามปลุกพระลักษณวงศ์ให้ตื่น ทำวีรญูมาศจึงโกรธจึงยกพระแสงหมายจะสังหารนางสุวรรณอำภาและพระลักษณวงศ์ เมื่อนางสุวรรณอำภาเห็นเช่นนั้นก็หวาดกลัวจึงร้องขอต่อทำวีรญูมาศว่าหากไม่ทำอันตรายพระลักษณวงศ์นางจะยอมตามทำวีรญูมาศกลับเมืองมยุราไป ทำวีรญูมาศจึงตกลงและพานางสุวรรณอำภากลับเมืองมยุรา แต่เมื่อมาถึงเมืองมยุราทำวีรญูมาศไม่สามารถลวงเกินนางสุวรรณอำภาได้จึงได้เลี้ยงดูนางสุวรรณอำภาไว้ในปราสาท ต่อมาเมื่อพระลักษณวงศ์เข้ามาพาตัวนางสุวรรณอำภาคืนไปแล้วได้เขียนสารทำรบไว้ ในครั้งนั้นโหรทำนายว่าดวงชะตาถึงฆาต แต่ทำวีรญูมาศก็ยังออกไปรบกับพระลักษณวงศ์และถูกศรของพระลักษณวงศ์จนสิ้นชีพ ตัวละครทำวีรญูมาศไม่ปรากฏบทบาทในฐานะอื่น ไม่เห็นความคิดและการกระทำที่เปลี่ยนแปลงหรือความหลากหลายของการกระทำปรากฏแต่บทบาทที่หลงรักและต้องการนางสุวรรณอำภาเป็นมเหสีจึงเป็นตัวละครมิติเดียวดังบทประพันธ์

...	พินิจนางนงน้อยนวลหง
ชนงเนตรเกศกรณะอ่อนองค์	งามวงพระวิลาศตั้งดวงเดือน
ทั้งสองถันสันทัดสัตตบุษย์	ประเสริฐสุดสตรีไม่มีเหมือน
จะชมไทนงามนั้นให้พินเพื่อน	โอษฐ์เจ้าเยื้องเหมือนจะยิ้มให้ชายเขย
ทั้งสองแก้มแจ่มดังลูกจันทน์	ชะช่างงามสุดดีเจ้าพี่เอ๋ย
ตัวพี่ชายไร่นางร้างคู่เขย	ชะรอยบุญเราเคยเป็นคู่ชม
พี่จะเชิญยอตรีกไปนคร	เป็นปิ่นเกศแสนสุรางค์นางสนม
ยิ่งกลัดกลุ้มรุ่มเรียงอารมณ์ตรม	จะใครชมเขยชิดทั้งนิทรา
แล้วกลับตรีกนี้กายเสียดายศักดิ์	มาลอบลักสมสนิทเสนาหา
จะผันแปรแก้กลับพระมนตรา	ให้แก้วตาได้สมประดีกาย
ถึงเรายักษ์เป็นศักดิ์กรุงกระษัตริย์	ศรีสวัสดิ์จะไม่รักอย่าพักหมาย
แล้วขุนมารอ่านมนตรีให้เคลื่อนคลาย	ประโลมสายสุดที่รักด้วยคำวอน
ทรมสวาทไสยาสน์อยู่เฝ้า	ขอเชิญเจ้าพินกายเกิดสายสมร
พี่จะรับนี้มน้องไปครองนคร	ประคองกรับขวัญนางกัลยา ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 34)

ในส่วนในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เศรษฐี ท้าววิรุฬหมาตย์เป็นตัวละคร มิติเดียว ท้าววิรุฬหมาตย์เป็นพญาธิบดีครองเมืองมยุรา วันหนึ่งท้าววิรุฬหมาตย์เสด็จประพาสป่า แล้วได้มาพบนางสุวณณอัมพาและพระลักษมณ์สินทนต์นอนหลับอยู่ใต้ต้นไทรขอบสระ ท้าววิรุฬหมาตย์ จึงเสกมนต์ใส่นางสุวณณอัมพาและพระลักษมณ์สินทนต์ให้หลับ เมื่อท้าววิรุฬหมาตย์เข้ามาใกล้ ๆ ก็หลงรักนางสุวณณอัมพาจึงปลุกให้นางตื่นแล้วพยายามลวงโลมให้นางไปเป็นมเหสี แต่นางสุวณณอัมพา ไม่สนใจท้าววิรุฬหมาตย์จึงโกรธจึงยกพระแสงหมายจะสังหารพระลักษมณ์สินทนต์ เมื่อนางสุวณณอัมพา เห็นเช่นนั้นก็เกรงว่าบุตรจะได้รับอันตรายจึงยอมตามท้าววิรุฬหมาตย์กลับเมืองมยุราไป เมื่อมาถึงเมือง มยุราท้าววิรุฬหมาตย์พยายามลวงโลมนางสุวณณอัมพาอีกแต่ก็ไม่สามารถลวงเกินนางสุวรรณอำภาได้ จึงเลี้ยงดูนางสุวณณอัมพาไว้ในปราสาท ต่อมาพระลักษมณ์สินทนต์เข้ามาช่วยนางสุวณณอัมพาแล้วได้ เขียนสารท้าววิรุฬหมาตย์ ท้าววิรุฬหมาตย์จึงจะออกไปรบกับพระลักษมณ์สินทนต์ตามคำท้าแต่ ไทรทำนายว่าดวงชะตาถึงขาด ท้าววิรุฬหมาตย์จึงสั่งเลที่จะออกไปรบแต่ในที่สุดก็ออกไปรบกับ พระลักษมณ์สินทนต์และเสียทีให้กับพระลักษมณ์สินทนต์ ตัวละครท้าววิรุฬหมาตย์ไม่ปรากฏความคิด การกระทำที่เปลี่ยนแปลงหรือความหลากหลายของการกระทำ ปรากฏแต่บทบาทที่หลงรักและ ต้องการนางสุวณณอัมพามาเป็นมเหสีจึงเป็นตัวละครมิติเดียว ดังบทประพันธ์

205	หุรุหนีฬยธษภังกุฮังสีษบษ บษชษภคณษตฤทเทท	ภลษษษสรวีษษภัสสีษบษชษ คชบษชษธษษษษษษษษษ ๑
206	หุรุบษษษษษษษษษษษษ สภษษษษษษษษษษษษ	สษษษษษษษษษษษษษษษ สษษษษษษษษษษษษษษษษ ๑
207	บษษษษษษษษษษษษ ษษษษษษษษษษษษ	บษษษษษษษษษษษษ สษษษษษษษษษษษษษษษ ๑ (พระลักษณวงส์ พรหมเกสสร เล่ม 1, 25)

205	น้อองเอยนางอย่าโกรธพี่ พี่ว่ามาเที่ยวในพฤษภไพร	น้อองทอสนองศรีเสนห์กับพี่ ถูกใจได้พบกับขนินชฎา ๑
206	เรียมพีนามชื่อวิรุฬมาตย์ เสวยราชย์เป็นใหญ่เหนือเสนา	สถิตเหนือปราสาทกรุงมยุรา สมบัติมากมายเรียงรายไม่ขาดอะไร ๑
207	พี่จะเอาน้องไปนคร แม่นมแม่ นางบำเรอศรี	บวรกนางเป็นมเหสี ขอน้องปรานีไปตามพี่ ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

4.2.4 พระฤษี

ในเรื่องลักษณวงศ์ฤษีมหาเมฆเป็นตัวละครมิติเดียว ฤษีมหาเมฆเป็นผู้บำเพ็ญพรตอยู่ในป่า วันหนึ่งไปพบทารกอยู่ในดอกบัวจึงนำมาเลี้ยงและตั้งชื่อให้ว่าทิวเกสร ต่อมาเมื่อพระลักษณวงศ์หลงทางมาถึงยังอาศรมของฤษีมหาเมฆ จึงได้เลี้ยงดูและส่งสอนวิชาอาคมต่าง ๆ ให้แก่พระลักษณวงศ์ และได้เสกอาวุธคือพระขรรค์และธนูให้พระลักษณวงศ์ไว้เพื่อใช้ป้องกันตัว ต่อมาเมื่อพระลักษณวงศ์จะออกเดินทางไปช่วยเหลือมารดา พระฤษีมหาเมฆจึงเสกม้าวิเศษให้พระลักษณวงศ์และฝากให้พระลักษณวงศ์ดูแลนางทิวเกสรต่อไปในอากาศหน้า ตัวละครพระฤษีมหาเมฆไม่ปรากฏบทบาทในฐานะอื่น ไม่เห็นความคิดและการกระทำที่เปลี่ยนแปลงหรือความหลากหลายของการกระทำ ปรากฏแต่บทบาทที่เป็นอาจารย์ของพระลักษณวงศ์จึงเป็นตัวละครมิติเดียวดังบทประพันธ์

ทั้งคาถาอาคมอันเลิศแล้ว	ให้คลาดแคล้วสาตราเป็นท่าฝน
นฤมิตบิดเบียนในกายตน	ถึงอับจนจวนตัวไม่กลัวตาย
หน่อกระษัตริย์สังวริยายเวท	ซึ่งวิเศษจำได้ตั้งใจหมาย
ทั้งเวทมนตร์บ้นคล้องไม่เคลื่อนไหว	แสนสบายอยู่ในบรรณศาลา ๑ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 51)

ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์นางส พระรามเกษสร ฤๅษีมหาเมฆเป็นตัวละคร
 มิติเดียว ฤๅษีมหาเมฆเป็นผู้บำเพ็ญพรตถือศีลอยู่ในป่า คั้นหนึ่งพระฤๅษีไปสร่งน้ำและได้พบทารกอยู่ใน
 ดอกบัวจึงนำมาเลี้ยงจนอายุได้ 8 ปี จึงตั้งชื่อให้ว่านางเทพเกษสร พระฤๅษีรู้ว่านางเทพเกษสรคือเนื้อคู่
 ของพระลักษมณ์สินนวงส์จึงเลี้ยงดูนางเพื่อรอคอยพระลักษมณ์สินนวงส์ ต่อมาเมื่อพระลักษมณ์สินนวงส์
 หลงทางมาถึงยังอาศรม พระฤๅษีมหาเมฆจึงสั่งสอนวิชาอาคมต่าง ๆ ให้แก่พระลักษมณ์สินนวงส์และได้
 เสกอาวุธให้พระลักษมณ์สินนวงส์ไว้เพื่อใช้ป้องกันตัว เมื่อพระลักษมณ์สินนวงส์จะออกเดินทางไปช่วยเหลือ
 มารดา พระฤๅษีมหาเมฆจึงเสกม้าวพิเศษให้พระลักษมณ์สินนวงส์ใช้เป็นพาหนะในการเดินทางและฝากให้
 พระลักษมณ์สินนวงส์ดูแลนางเทพเกษสร ตัวละครพระฤๅษีมหาเมฆไม่ปรากฏความคิด การกระทำ
 ที่เปลี่ยนแปลงหรือความหลากหลายของการกระทำ ปรากฏแต่บทบาทที่เป็นอาจารย์ของ
 พระลักษมณ์สินนวงส์จึงเป็นตัวละครมิติเดียว ดังบทประพันธ์

367	กานธะประมุขโอรสธรรมา	สาสตุลล์สิสุรเชเท
	เจิบมาสสขุฎีคาเชเท	ช่งเสกัเสกัธยธรรมา ๑
368	ตัสสิประมุขโอรสธรรมา	ธรรมาธรรมาธรรมา
	บิตาธรรมาธรรมา	ธรรมาธรรมาธรรมา ๑
369	เตชะกุศลธรรมา	ธรรมาธรรมาธรรมา
	ธรรมาธรรมาธรรมา	ธรรมาธรรมาธรรมา ๑
370	ธรรมาธรรมาธรรมา	ธรรมาธรรมาธรรมา
	ธรรมาธรรมาธรรมา	ธรรมาธรรมาธรรมา ๑
371	ธรรมาธรรมาธรรมา	ธรรมาธรรมาธรรมา
	ธรรมาธรรมาธรรมา	ธรรมาธรรมาธรรมา ๑
372	ธรรมาธรรมาธรรมา	ธรรมาธรรมาธรรมา
	ธรรมาธรรมาธรรมา	ธรรมาธรรมาธรรมา ๑
373	ธรรมาธรรมาธรรมา	ธรรมาธรรมาธรรมา
	ธรรมาธรรมาธรรมา	ธรรมาธรรมาธรรมา ๑

(พระลักษมณ์นางส พระรามเกษสร เล่ม 1, 44-45)

367	กาลนั้นพระมุนิทรงสดับ	ถ้อยคำกล่าวถามหลานพลัน
	จึงมีสิ่งขมกว่าเออหลาน	อยากอยู่ที่อยู่เลยตามประสงค ๑
368	ฤๅษีบอกเรื่องของบิดา	ให้ราชกุมารรู้เรื่องราว
	บิดาต้องกลยัักษ์คนอง	ให้เสด็จจับผูกแม่ไปพิฆาต ๑
369	เดชะกุศลไม่กษัยตาย	พากันเดินไพร่ไม่คลาด
	ครั้นนอนทั้งสองคนยัักษ์หินชาติ	มันลอบลักมารดาเจ้าไป ๑

370	ไว้ในนครมยุรา นึกถึงเจ้าไม่มีสืมนิใจอยู่	นางมีแต่โศการุ่มร้อน นานสักนิตจะได้พบกัน ฯ
371	เพราะตัวตาแก่ชราแล้ว อ่อนโอนเต็มใจไม่มีเวรา	หลานเอ้อยู่ด้วยกันอย่าทะเลาะกัน ไว้เป็นน้องพะงาสงวนเสมอชีวิต ฯ
372	สั่งเสร็จแล้วฝ่ายดาบส ยื่นแจกกุมารทั้งสององค์	เลือกเหล่าผลไม้ม่าประทาน ให้ได้บริโภคทุกวัน ฯ
373	ฤษีสั่งสอนกุมารา ศิลปมนตรีอาคมทุกวัน	ให้เรียนคาถาศิลปศาสตร์ไสย กุมารไชยไม่มีขาดตรงไหน ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

4.2.5 ตัวละครเอกฝ่ายหญิง

ในเรื่องลักษณวงศ์นางทิพเกสรเป็นตัวละครมิติเดียว นางทิพเกสรถือกำเนิดจากดอกบัว เมื่อพระฤๅษีมหาเมฆไปพบจึงนำมาเลี้ยงให้อยู่ในอาศรม วันหนึ่งในขณะที่พระลักษณวงศ์ออกตามหามารดาจนหลงมายังอาศรมและได้พบกับนางทิพเกสร นางทิพเกสรจึงถามไถ่ถึงความเป็นมาเมื่อพระลักษณวงศ์ได้เล่าเรื่องราวให้ฟังนางทิพเกสรจึงชวนให้พระลักษณวงศ์อยู่ด้วยกันที่อาศรม หลังจากนั้นนางทิพเกสรกับพระลักษณวงศ์ก็ได้เป็นเพื่อนเล่นกันและอยู่ด้วยกันที่อาศรมของพระฤๅษีมหาเมฆ ตัวละครนางทิพเกสรไม่ปรากฏความคิดและการกระทำที่เปลี่ยนแปลงหรือความหลากหลายของการกระทำ ปรากฏแต่บทบาทที่เป็นน้องสาวของพระลักษณวงศ์จึงเป็นตัวละครมิติเดียว ดังบทประพันธ์

นางโอมยงองค์ทิพเกสร

เฝ้าวิงวอนชักชวนพระเชษฐา

พ้อตาไปไกลกลับไม่กลับมา

เล่นชิงช้าเถิดอย่าบ่นพระมนตรีเลย

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 52)

ในส่วนในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสร นางเทพเกสรเป็นตัวละครมิติเดียว นางเทพเกสรถือกำเนิดจากดอกบัว เมื่อพระฤๅษีมหาเมฆไปพบจึงนำมาเลี้ยงจนอายุได้ 8 ปี วันหนึ่งในขณะที่พระลักษณสินนวงส์ออกตามหามารดาจนหลงมายังอาศรมและได้พบกับนางเทพเกสร นางเทพเกสรจึงถามไถ่ถึงความเป็นมาเมื่อพระลักษณสินนวงส์ได้เล่าเรื่องราวให้ฟังนางเทพเกสรจึงชวนให้พระลักษณสินนวงส์อยู่ด้วยกันที่อาศรม หลังจากนั้นนางเทพเกสรกับพระลักษณสินนวงส์ก็ได้เป็นเพื่อนเล่นกันและอยู่ด้วยกันที่อาศรมของพระฤๅษีมหาเมฆ แม้ทั้งคู่จะยังเป็นเด็กแต่ก็ยังมี การแสดงออกถึงความรักซึ่งกันและกันเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ ตัวละครนางเทพเกสรไม่ปรากฏความคิดและ

การกระทำที่เปลี่ยนแปลงหรือความหลากหลายของการกระทำปรากฏแต่บทบาทที่เป็นคนรักของ พระลักษมณ์สินนางส์จึงเป็นตัวละครมิติเดียว ดังบทประพันธ์

306	ยาสมูชิจิกิโตะสึ ธาสเกิดห้ตีบุชญา	เว็ลภคฤหาวิหุยหุหลู คฺุชธาสจิกิโตะสึสฺเร่สฺเร่ ๑
307	ยคชุกคิเทียคฺุชหฺาสรย ธาสยารุบญฺุชสฺเบชเบ็ช	สฺสิชฺุคฺุชชฺุชเบรณคิ สยฺุชญฺุชชฺุชชฺุชชฺุช ๑
308	คฺุชชฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุช คฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุช	คฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุช คฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุช ๑
309	ธาสคฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุช ชฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุช	คฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุช คฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุช ๑ (พระลักสมณวงส์ พรามเกสสร เล่ม 1, 37)

306	คินหนึ่งพระฤช นางเกิดจากดอกบัวปทุมมา	รับราชกุมารองค์หนึ่ง ในนทีน้ำสระสงศรี ๑
307	มาไว้เลี้ยงดูในอาศรม นางมีรูปร่างสวยสดเปรมปรีดิ์	ฤชชฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุช คฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุช ๑
308	หอมกลิ่นกลายกระจายทั่ว เพราะนางปรารถนาที่จะรอ	กลิ่นหอมฟุ้งอบอวลทั้งองค์ พบลักษมณ์สินนางส์เป็นสามี ๑
309	นางเฝ้าภักดีอยู่ที่อาศรม ตาจึงสมมุตินามกุมารี	คฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุชคฺุช เป็นเทพเกสสรโณมธิดา ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

4.2.6 ม้าเสก

ในเรื่องลักษณวงศ์ม้าเสกเป็นตัวละครมิติเดียว ม้าเสกเป็นพาหนะที่ พระฤชมีหามาเมฆเสกให้พระลักษณวงศ์ไว้สำหรับเดินทาง ตัวละครม้าเสกไม่ปรากฏบทบาทในฐานะอื่น ไม่เห็นความคิดและการกระทำที่เปลี่ยนแปลงหรือความหลากหลายของการกระทำ ปรากฏแต่บทบาท ที่เป็นที่ปรึกษาและผู้ชี้แนะของพระลักษณวงศ์จึงเป็นตัวละครมิติเดียว ซึ่งบทบาทการเป็นที่ปรึกษา และผู้ชี้แนะของม้าเสกเป็นบทบาทที่คอยให้คำปรึกษาและชี้แนะพระลักษณวงศ์ในการที่จะตัดสินใจ หรือขอข้อคิดเห็นต่าง ๆ ปรากฏในตอนที่พระลักษณวงศ์ได้รับผ้าสไบจากกวานรแล้วคร่ำครวญถึง นางสุวรรณอำภางนสลบไป เมื่อฟื้นขึ้นมาม้าเสกจึงได้กล่าวคำประโลมพระลักษณวงศ์ ดังบทประพันธ์

ฝ่ายพญาม้าทรงก็โลมเล่า	อย่าไศกเศร้าเลยหนาพ้อโณมฉาย
เราได้ความแล้วจะตามไปแก้ภัย	ลุยทลายให้เป็นภัสรม์จุลิลง

ถึงร้องไห้ไหนจะพบพระแม่เจ้า
เร่ตรึงการที่จะราญรณรงค์

จะข้าเปล่าอยู่โยไนพระหง
เราก็คงจะได้พบพระมารดร
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 62)

จากบทประพันธ์ ม้าเสกได้ปลอบประโลมพระลักษณะวงศ์ให้คลายจากความเศร้าโศกเพื่อจะเร่งเดินทางไปช่วยนางสุวรรณอำภา เมื่อพระลักษณะวงศ์ได้ฟังคำปลอบประโลมของม้าเสกก็จึงคลายจากความโศกเศร้าแล้วเร่งออกเดินทางเพื่อไปช่วยเหลือนางสุวรรณอำภา อีกตอนหนึ่งเมื่อมาถึงยังนครมยุราแล้วม้าเสกจึงได้ชี้แนะพระลักษณะวงศ์ถึงแนวทางในการช่วยนางสุวรรณอำภาออกจากเมืองยักษ์ ดังบทประพันธ์

อัสตรสอนสั่งพระทรงฤทธิ์ พระจงคิดตรงความตามประสงค์
เที่ยวแสวงแปลงปลอมให้แปลกองค์ เห็นมันคงพบแม่แล้วพามา
ให้พันมือขุนมารสำราญจิต จึงค่อยคิดฆ่าโคตรไฉ่ยักษา

...
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 65)

จากบทประพันธ์ ม้าเสกได้ชี้แนะแนวทางในการช่วยนางสุวรรณอำภาออกจากเมืองมยุราให้กับพระลักษณะวงศ์โดยให้พระลักษณะวงศ์ปลอมตัวเข้าไปสืบข่าวในเมือง เมื่อทราบว่ นางสุวรรณอำภาอยู่ที่ใดก็ให้ไปพานางออกมาจากเมืองมยุราแล้วจึงค่อยไปสังหารท้าววิรุณมาศ พระลักษณะวงศ์เห็นด้วยและได้ทำตามคำแนะนำของม้าเสก อีกตอนหนึ่งในตอนที่ท้าววิรุณมาศให้ทหารแก่งทำเป็นลอยทัพหนี พระลักษณะวงศ์จึงปรึกษาม้าเสกว่าที่พวกเสนายักษ์พากันลอยทัพหนีนี้ เหล่ายักษ์ยอมแพ้หรืออย่างไร ม้าเสกก็จึงตอบไป ดังบทประพันธ์

อัสตรสอนองค์พระทรงฤทธิ์ อย่างวางจิตกลศึกไฉ่ยักษา
ประเดี่ยักษ์มันจะหนักกว่าก่อนมา พ้ออุตสาห์ตรึงการจะราญรอน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 84)

จากบทประพันธ์ ม้าเสกเตือนพระลักษณะวงศ์มิให้หลงกลศึกของกองทัพยักษ์แต่ให้เตรียมรับมือกับกองทัพที่จะกลับมาโจมตีอีกครั้ง อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นที่ปรึกษาและชี้แนะแนวทางให้พระลักษณะวงศ์คือในตอนที่ย้าววิรุณมาศแปลงเป็นกองทัพของพระอินทร์เข้ามาหาพระลักษณะวงศ์ ซึ่งพระลักษณะวงศ์ก็คิดว่าเป็นพระอินทร์และเหล่าเทวดาจริง ๆ แต่ม้าเสกไม่เชื่อจึงเตือนสติพระลักษณะวงศ์ ดังบทประพันธ์

...	แต่พาซีแสนฉลาดประหลาดใจ
ไม่วางจิตพิศดูหมู่เทเวศ	ก็แจ้งเหตุกลศึกไม่สงสัย
เห็นเขี้ยวแก้วแวววาวราวกับไฟ	ก็ตกใจทูลเตือนกุมารา
อย่าแลหลงมิใช่ของค์พระอินทร์ดอก	เขี้ยวมันงอกอยู่ในโอษฐ์ของยักษ์
มันกลับแก้งเปลี่ยนแปลงกายเป็นกลมา	อย่านิ่งช้าเชียวแฝงพระแสงทรง ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 85)

จากบทประพันธ์ ม้าเสกได้เตือนพระลักษณวงศ์ว่านี่ไม่ใช่พระอินทร์แต่เป็นยักษ์แปลงมาเพราะสังเกตที่ปากแล้วยังมีเขี้ยวอยู่ ม้าเสกจึงได้ชี้แนะให้พระลักษณวงศ์แฝงศรใส่พระอินทร์แปลงจนทำให้ในที่สุดท้าววิรุณมาศก็ต้องสิ้นชีพลง เรื่องราวทั้งหมดจึงจบลงเพราะพระลักษณวงศ์ได้ม้าเสกคอยเป็นที่ปรึกษาและผู้ชี้แนะในการศึกครั้งนี้

ในส่วนของเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร ม้าเสกเป็นตัวละครมิติเดียว ม้าเสกเป็นพาหนะที่พระฤๅษีมหาเมฆเสกให้พระลักษณสันนวงศ์ไว้สำหรับเดินทาง ตัวละครม้าเสกไม่ปรากฏบทบาทในฐานะอื่น ไม่เห็นความคิดและการกระทำที่เปลี่ยนแปลงหรือความหลากหลายของการกระทำ ปรากฏแต่บทบาทที่เป็นที่ปรึกษาและผู้ชี้แนะของพระลักษณสันนวงศ์ จึงเป็นตัวละครมิติเดียว ดังบทประพันธ์

426	เจ้าเรศเจ้าชฎาเสก รูบเสะยังงูสขุเสก	ยกรูมูรุษีสุนเดธา หฺมฺฤตภณณกิตติษฺฐธาธา ๑
427	เจ้าชฎาเบตตชฎายก ทฺรณกัณฐ์ชฎาทฺรณ	ชฎายกชฎาทฺรณ เชกฺทฺติเชกฺทฺติชฎาทฺรณ ๑

(พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 52)

426	ว่าเสร็จจึงฝ้ายพระฤๅษี รูปม้าอย่างสวยสมโสภา	เอาสีผึ้งใหม่ปั้นทำเป็น อศฺวพาหน์เกิดจากมนต์บาลี ๑
427	จึงตามอบถวายกษัตรา เพื่อให้ติดตามตัวในพฤกษ์ไพร	ให้ดูแลรักษาทูกราตรี นอนก็ดีเดินก็ดีอย่าให้คลาดไกล ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

ตัวละครในเรื่องลักษณวงศ์และเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร ส่วนใหญ่เป็นตัวละครมิติเดียวคือเป็นตัวละครที่แสดงความคิดหรือการกระทำเพียงด้านเดียวไม่มีการเปลี่ยนแปลงความคิดหรือลักษณะนิสัย ลักษณะที่แสดงออกของแต่ละตัวละครนั้นส่งผลให้เรื่อง

เกิดปมปัญหาและนำมาสู่จุดสูงสุดในภายหลัง ส่วนตัวละครเอกฝ่ายชาย คือ พระลักษณวงศ์ และ พระลักษณสินวงศ์เป็นตัวละครเพียงตัวเดียวที่เป็นตัวละครหลายมิติ เนื่องจากเป็นตัวละครเอกจึงมีการนำเสนอในหลายแง่มุม ทั้งความคิดและการกระทำที่หลากหลาย ทั้งยังมีการเปลี่ยนแปลงเพราะเป็นตัวหลักในการดำเนินเรื่องและคลายปมปัญหาซึ่งทำให้เรื่องมาสู่จุดจบหรือการปิดเรื่อง

5 ฉาก

ฉาก คือ ส่วนประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญของเนื้อเรื่อง ฉากนั้นไม่ใช่เป็นเพียงแค่สิ่งแวดล้อมภายนอกของตัวละคร แต่ฉากยังมีความสัมพันธ์และความหมายต่อภาวะจิตใจของตัวละครอีกด้วย¹ เคลลี กริฟฟิธ แบ่งฉากออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ฉากที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นธรรมชาติ สถานที่ บรรยากาศที่เกิดจากประสาทสัมผัส 2) ฉากที่เป็นเวลา แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ ช่วงเวลากับระยะเวลา และ 3) ฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม²

เรื่องลักษณวงศ์และเรื่องพระลักษณวงศ์ พรามเกสสรปรากฏฉากผ่านการบรรยายซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาช่วยให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ อารมณ์ และความรู้สึกตามที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอแก่ผู้อ่าน ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ผู้วิจัยแบ่งฉากออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

5.1 ฉากที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นธรรมชาติ

ฉากประเภทนี้เป็นการใช้ถ้อยคำพรรณนาเพื่อให้อ่านเกิดจินตภาพ อารมณ์ และความรู้สึกตามที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอ ฉากที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นธรรมชาติที่ปรากฏในเรื่องลักษณวงศ์ ได้แก่ ฉากสระน้ำกลางป่าเป็นสถานที่ที่ทำให้เรื่องเกิดความตึงเครียดยิ่งขึ้น ดังบทประพันธ์

บรรลู่ถึงสระหนึ่งในกลางเดือน	มีบัวเผื่อนสัตว์ตบขลุ่ยผุดไสว
จอกกระจับขึ้นสลบสลอนไป	คงคาใสตั้งกระจกกระจ่างดี
มัจฉาว่ายรายเรียงมาเคียงคู่	บ้างผุดฟุ้งน้ำแล้วดำหนิ
หมูกุ้งก้ามลากก้ามร่ามวาริ	ดุกระดี่ดำกระเดือกลงเสือกดิน
กระโห้ใหญ่ไล่ลัดสกักกุง	ดินสะดุ้งโดดติดกระแสบินธุ์
สองกระษัตริย์ทัศนาวาวาริน	ตรลบกลืนเกสรขจรไกล

¹ ธีัญญา สังขพันธานนท์, *วรรณกรรมวิจารณ์*, (ปทุมธานี: นาค, 2539), 190.

² Griffith, K, *Narrative Fiction: An Introduction and Anthology*, (Fort Worth: Hartcourt Brace College, 1994), 12-15. อ้างถึงใน สรณัฐ ไตลังคะ, *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2560), 98.

รินรินร่มร้งน่านั่งเล่น	พระพายพัดเย็นเย็นริมสระใหญ่
นางชวนองค์โอรสยศไกร	เข้านั่งไต้ร่มร้งริมฝั่งชล
ฟังสำเนียงเสียงนกวิหคหงส์	พิศวงวังเวงในไพรสมนต์
เรื่อยเรื่อยเฉื่อยวายุโอบบน	นฤมลเอนองค์ลงไสยา
เสนาะเสียงจักจั่นสนั่นแจ้ว	ประคองกอดลูกแก้วเสน่หา
สองกระษัตริย์เห็นดเห็น้อยเมื่อยล้ามา	ก็นิทรหลับลงในดงดอน ๆ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 33)

จากบทประพันธ์ผู้ประพันธ์พรรณนาฉากที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นธรรมชาติ โดยพรรณนาถึงความงามของธรรมชาติที่เป็นฉากหลัก คือ บรรยายถึงสระน้ำสระหนึ่งในกลางป่าลึก มีน้ำใสสะอาด มีดอกบัวหลวงขึ้นอยู่อย่างงดงาม นอกจากนั้นยังบรรยายถึงรายละเอียดของฉาก คือ บรรยายถึงสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ เช่น ปลาตูก ปลากระตี่ กุ้งก้าม เป็นต้น แต่เนื่องด้วยฉากนี้เป็นฉากที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเรื่อง ผู้ประพันธ์จึงบรรยายรายละเอียดของฉากให้มีนัยแฝง (แสดงความหมายเชิงสัญลักษณ์) เพื่อแสดงถึงเรื่องราวที่จะเกิดขึ้นต่อไป เช่นบทประพันธ์ “ดูกระดี่ดำกระเดือกลงเลือกดิน” มีนัยแฝงถึงการหลบหนีภัยที่เข้ามารุกรานจึงให้สัตว์ที่มีสัญชาติญาณในการเอาตัวรอดต้องหลบซ่อนตัว

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นนัยแฝงของผู้ประพันธ์ เช่นบทประพันธ์ “กระโห้ใหญ่ไล่ลัดลัดกักกุง” มีนัยแฝงถึงการถูกรุกรานหรือทำร้ายเนื่องจากกระโห้ซึ่งเป็นปลาน้ำจืดขนาดใหญ่ ดังที่ราชบัณฑิตยสถานได้อธิบายว่า “กระโห้เป็นชื่อปลาน้ำจืด มีหัวโต มีเกล็ดใหญ่ ลำตัวด้านหลังสีเทาดำ หางและครีบสีแดงคล้ำหรือส้ม ขนาดยาวได้ถึง ๓ เมตร จัดเป็นปลาน้ำจืดในกลุ่มปลาตะเพียนที่ใหญ่ที่สุดในโลก¹” จากคำอธิบายนั้นแสดงให้เห็นถึงนัยแฝงที่หมายถึงผู้ที่ทรงพลัง มีอำนาจ ยิ่งใหญ่ รูปร่างน่ากลัว สันนิษฐานว่าผู้ประพันธ์ใช้ปลากระโห้เป็นสัญลักษณ์แทนท้าววิรุณมาศ ซึ่งเป็นพญายักษ์ผู้ยิ่งใหญ่ น่าเกรงขาม ส่วนกุงซึ่งเป็นสัตว์น้ำขนาดเล็กเมื่อเทียบขนาดกับกระโห้แล้วนั้น กุงจึงเป็นผู้ที่อ่อนแอไร้ทางหลีกเลี่ยงหนีจากปลากระโห้ได้ กุงจึงเป็นสัญลักษณ์แทนนางสุวรรณอำภา

ฉากนี้แม้จะพรรณนาถึงธรรมชาติแต่ก็ยังแสดงนัยถึงการถูกคุกคามและการพลัดพรากจากกันโดยใช้ฉากเป็นสื่อเบื้องต้น ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหาที่ตัวละครท้าววิรุณมาศมาพบนางสุวรรณอำภาและพราภนางสุวรรณอำภากับพระลักษณะวงศ์ ส่งผลให้เนื้อเรื่องมีมปัญหาเพิ่มขึ้นและดำเนินเรื่องต่อไป

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 63.

นอกจากนี้ยังมีการพรรณนาฉากที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นธรรมชาติแต่ไม่ส่งผลต่อการดำเนินเรื่องเพียงแต่เป็นการพรรณนาเกี่ยวกับฉากที่เป็นธรรมชาติ ดังบทประพันธ์

มะเดื่อตกตกลงกระดานดา	ก็โอภาสผลแดงดังแสงเสน
วายุโบกโยกโยนโอนระเนน	ในบริเวณหว่างสิขรินทร์เรียง
แก้วกระทุ่มกุ่มกระถินทั้งฝั้นฝาง	กระโดนพะยอมยางยุงพะยุงเหียง
เรียบเสลาเถาสลิตสลับเรียง	นกเขาเคียงคู่ขุนยอดแค
กิ่งมะไฟไก่อฟ้าเข้าแฝงกิ่ง	นางนวลนึ่งแนบนางไม่ห่างแห
ฝูงกระลิงเลียบกิ่งต้นแกแล	รอกกระแตเต็นตีนออกรื่นเรียง
จิกมะตันจันมะตุ๊กกระดิ่งหอม	เลียบกระดอมกิ่งกระโดดโลดเถลิง
ชะลูดสอดสลอดแทรกเป็นซุ่มเชิง	แลละเลิงโลดลื้อลือลือปน
ม่วงละมุดมุกมันแมงเมาโมก	กระสังโศกสักขีสีเสียดสน
ตาตุ่มแดงเปงปีบตีนเป็ดปน	เสาวคนธ์พุ่มพุ่มจรุงใจ
แล้วชมสัตว์จัตุบาทอันกลาดป่า	มฤคาโคกระทิงวังไสว
โคเถลิงเร้งร้องคะนองไพโร	กิเลนไถ่ นางกิเลนตลบชอน
ฝูงจิ้งจอกออกจากชะวากผา	บ้างเห่าหาเห็ดแหกกระเทียมหอม
คชสีห์มีงวงสองงางอน	ทั้งไกรสรโตเต็นมาตามกัน
บ้างยืนหยัดตัดกายแล้วเกาขน	ลงเกลือกตนกลางเตียนแล้วเหียนหัน
คชสารร่าเริงกำเร็บมัน	ก็ยืนยิ้มยิ้มโยกเผยอตา
พงศ์กระษัตริย์ทัศนาศาในป่าสูง	เพลินด้วยฝูงนกเนื้อในเชิงผา
ชมสิงขรชะง่อนง้ำเงื่อมสุธา	ล้วนศิลาล้อมล้อมเป็นลายลาย
ดูกระจ่างตั้งกระจกแอร้มแจ่ม	ระวาวแววมวาววับระยับฉาย
ดูปร่างพรางกลางก้อนเป็นทรายพราย	ชะงอกหงายแหงนตระหง่านเป็นธารกลาง
เสียงน้ำโถมโครมกระแทกสะท้อนเสียว	ดูกลิ้งเกลียวพุ่มพุ่มดังผางผาง
ศิลาพังดังกระทบกระเทือนทาง	กะกังกางโงก้องลงดินกิ่ง
ที่กลางแห่งแสงใสค่อยไหลเชื่อม	เงากระเพื่อมแลเห็นแผ่นผาผิง
ที่เห็นโปร่งน้ำปรุเป็นผลุพริ้ง	บ้างลึกลงซึ้งแซกซอกในตรอกทราย

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 60-61)

จากบทประพันธ์ เป็นการพรรณนาถึงฉากที่เป็นธรรมชาติ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการพรรณนาถึงต้นไม้เป็นหลัก เช่น มะเดื่อ กระทุ้ม พะยอม เสลา ฯลฯ โดยเป็นการรวบรวมชื่อพรรณพืชเข้าไว้ด้วยกันด้วยเสียงกลมกลืนกันของสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ เช่น “แก้วกระทุ่มกุ่มกระถินทั้งฝั้นฝาง” ในวรรคเดียวมีชื่อพรรณไม้ถึง 6 ชนิด คือ ต้นแก้ว ต้นกระทุ้ม

ต้นกระถิน ต้นฝืน และต้นฝาง ส่วนต่อมาพรรณนาถึงสัตว์สี่เท้าเป็นหลักทั้งสัตว์ที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ เช่น กระต่าย จิ้งจอก ฯลฯ และสัตว์ในจินตนาการ เช่น กิเลน คชสีห์ ฯลฯ โดยพรรณนาถึงสัตว์แต่ละชนิดแสดงกิริยาที่แตกต่างกันออกไป และในส่วนสุดท้ายพรรณนาถึงธรรมชาติ คือ น้ำตกที่ไหลลัดเลาะตกลงตามหน้าผา

การพรรณนาถึงฉากที่เป็นธรรมชาติทั้งสามส่วนข้างต้นนั้นไม่ได้ส่งผลต่อการดำเนินเรื่องให้มีความตึงเครียดหรือส่งผลต่อการดำเนินเรื่องต่อไปแต่เป็นการพรรณนาเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ของผู้อ่านและแสดงความสามารถของผู้ประพันธ์ที่สรรคำมาเรียงร้อยเป็นเรื่องราวได้อย่างไพเราะ

ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์นางสีห์ พราหมณ์เกสรปรากฏฉากที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นธรรมชาติได้แก่ในตอนที่พระลักษมณ์สินธุเดินทางไปเมืองมยูราเพื่อช่วยมารดา มีการบรรยายฉากธรรมชาติ ดังบทประพันธ์

482	<p> ผู้ประเดาะผู้ประเห่ผู้ประสูติ เชษฐาเทวีเทวีเทวีเทวี</p>	<p> นางสีห์เทวีเทวีเทวี บุรุษบุรุษบุรุษบุรุษ ๑</p>
483	<p> ผู้ประเดาะผู้ประเห่ผู้ประสูติ ผู้ประเดาะผู้ประเห่ผู้ประสูติ</p>	<p> นางสีห์เทวีเทวีเทวี นางสีห์เทวีเทวีเทวี ๑</p>
484	<p> ผู้ประเดาะผู้ประเห่ผู้ประสูติ ผู้ประเดาะผู้ประเห่ผู้ประสูติ</p>	<p> นางสีห์เทวีเทวีเทวี นางสีห์เทวีเทวีเทวี ๑</p>
485	<p> ผู้ประเดาะผู้ประเห่ผู้ประสูติ ผู้ประเดาะผู้ประเห่ผู้ประสูติ</p>	<p> นางสีห์เทวีเทวีเทวี นางสีห์เทวีเทวีเทวี ๑</p>
486	<p> ผู้ประเดาะผู้ประเห่ผู้ประสูติ ผู้ประเดาะผู้ประเห่ผู้ประสูติ</p>	<p> นางสีห์เทวีเทวีเทวี นางสีห์เทวีเทวีเทวี ๑</p>
482	<p> ข้ามชอกข้ามห้วยลิกน้ำกล้ว ออกจากชอกศิลา</p>	<p> มีน้ำเย็นตกลงมาใส ไหลหลังไปสู่ที่ลิก ๑</p>
483	<p> สุรเสียงดังลั่นน้ำไหลฉ่ำ ต้นร่มแจกสอดเข้าหากันกับหญ้า</p>	<p> ลั่นลือสุรลั่นพลุ่งพล่านกระทบดินดำ โฉมเฉลาข้ามพันถึงฝั่ง ๑</p>
484	<p> ไพรสูงเงาไม่มีตสนิท สงบสงัดแต่จะพาอาสูร</p>	<p> รู้ลึกกลัวขลุ่ยทั้งองค์ปราณ เดินในโรโสสถานแต่องค์เดียว ๑</p>

¹ ใ้ฉก /rum-ceed/ สันนิษฐานว่าเป็นคำว่า ใ้ฉก /rum-ceed/ หมายถึง ไม้เลื้อยชนิดหนึ่ง

² ใ้ฉก สันนิษฐานว่าเป็นคำว่า ใ้ฉก /rōat/ หมายถึง รัตน์, แก้ว, อัญมณี

485	ชี้ตามข้างชอกเชิงคีรี ก้อนหินมีสีสดสวย	ภูมิตอดมองมุ่งตรง ควรให้จิตอยากสว่างไสว ฯ
486	หินขาวแดงผลึกสว่างจ้า หินอ่อนพลอยรัตนมีมากยิ่ง	หินนิลสีดำสะท้อนแสง ขึ้นอยู่มีแบบพลอยมุกดา ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ผู้ประพันธ์พรรณนาฉากที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นธรรมชาติ โดยพรรณนาถึงความงามของธรรมชาติที่เป็นฉากหลัก คือ บรรยายถึงหน้าผาที่มีน้ำไหลตกลงมา กระทบยังพื้นดินส่งเสียงดังสนั่น ต้นไม้บริเวณนั้นปกคลุมแผ่ร่มเงามืดไปทั่ว ผู้ประพันธ์บรรยายรายละเอียดของฉากให้เข้ากับอารมณ์ของตัวละครโดยใช้ฉากธรรมชาติเป็นตัวช่วยใช้ความกว้างใหญ่ของธรรมชาติเป็นสื่อให้อารมณ์อย่างกว้างโดดเด่น ใช้ลักษณะการตกจากที่สูงของน้ำและความมืดสลัวของป่าสื่ออารมณ์ถึงความน่าหวาดกลัว ฉากนี้ทำให้ผู้อ่านจินตนาการได้ถึงความรู้สึกของตัวละครเอกที่ต้องโดดเดี่ยวเดินทางเพียงลำพังเพื่อผจญกับอันตราย

5.2 ฉากที่เป็นเวลา

ฉากประเภทนี้เป็นการใช้ถ้อยคำพรรณนาเพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ อารมณ์ และความรู้สึกตามที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอโดยใช้ฉากเป็นตัวแสดงอารมณ์หรือสื่อถึงความคิดภายในจิตใจของตัวละคร ฉากที่เป็นเวลาที่ปรากฏในเรื่องลักษณวงศ์ เช่น ในตอนที่พระลักษณวงศ์ คลายจากมนต์สะกดของท้าววิรุญมาศแล้วไม่พบนางสุวรรณอำภา ดังบทประพันธ์

๑ ขอยกบทตเรื่องในเมืองยักษ์	กล่าวถึงลักษณวงศ์โอรสา
เย็นระยับอับแสงพระสุรียา	ที่มนตราตรึงกายก็คลายองค์
วิเวกเสียงปักษีชะนีโหย	พฤษชาโอบโยจนนาป่าระหง
ผวาตื่นพื้นสมประดิสง	ไม่เห็นองค์ชนนีที่เคียงนอน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 45)

จากบทประพันธ์ผู้ประพันธ์พรรณนาฉากที่เป็นเวลา โดยพรรณนาถึงช่วงเวลาพลบค่ำซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างกลางวันกับกลางคืนเป็นช่วงที่มีแสงสลัว ๆ ไม่ถึงกับมืดจนมองไม่เห็น แต่ก็ไม่มีแสงสว่างพอที่จะรู้สึกปลอดภัย ส่งผลให้ตัวละครรู้สึกหวาดหวั่นภายในจิตใจ ประกอบกับการพรรณนาถึงเสียงสัตว์ที่ส่งเสียงน่ากลัวในยามเย็น คือ เสียงร้องของชะนี ซึ่งชะนีนี้เป็นสัญลักษณ์ของความพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รักในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น กากี พิภูลทอง จันทโครบ เป็นต้น นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังใช้คำที่สื่อถึงความเปล่าเปลี่ยว คือ คำว่าโหยซึ่งหมายถึงการครวญถึง

ทำให้เกิดมโนภาพที่รู้สึกถึงความพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก ยิ่งทำให้เกิดความหวนวิตก ฉากนี้จึงส่งอารมณ์ให้ผู้อ่านรู้สึกถึงบรรยากาศที่วังเวงก่อนที่จะพรรณนาถึงตัวละครพระลักษมณ์วงศ์ที่ตื่นขึ้นมาแล้วไม่พบนางสุวรรณอำภาและดำเนินเรื่องต่อไปด้วยอารมณ์ของตัวละครที่หวาดหวั่นและเศร้าโศก

ส่วนฉากที่เป็นเวลาที่ปรากฏในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เช่น ในตอนที่พระลักษมณ์สินนวงศ์คลายจากมนต์สะกดแล้วไม่พบนางสุวณณ์อำพาจึงออกตามหาจนค้ำคังบทประพันธ์

297	ฤๅษีวิฆเนศวร พระธรรมาจารย์ 	รัตตฤๅษี บัณฑิต (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 36)
297	ครั้นพระสุริยาอัสตงค์ พระจันทร์ขึ้นครู่หนึ่งอย่างจรรลี	ลับหายแดนมหาปฐพี ส่องแสงทิศที่ทั้งแปด ๗ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ผู้ประพันธ์พรรณนาฉากที่เป็นเวลา โดยพรรณนาถึงพระลักษมณ์สินนวงศ์ซึ่งเป็นตัวละครเด็กที่ต้องพลัดพรากจากมารดาซึ่งต้องออกตามหามารดาตั้งแต่มืดกลางวันจนกระทั่งถึงกลางคืน ฉากนี้เป็นช่วงเวลาที่ค่าไร่แสงจากดวงอาทิตย์ที่สว่างจ้ามีเพียงแสงจันทร์ที่มีเพียงแสงสลัว ๆ แสดงให้เห็นถึงอารมณ์ของตัวละครที่รู้สึกไม่ปลอดภัย หวาดหวั่นภายในจิตใจ ฉากนี้ช่วยส่งอารมณ์ให้ผู้อ่านรับรู้อารมณ์ของตัวละครผ่านการใช้ฉากที่เป็นเวลาเข้ามาช่วยเสริมให้อารมณ์ของเรื่องเด่นชัดยิ่งขึ้น

5.3 ฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ฉากประเภทนี้เป็นการใช้ถ้อยคำพรรณนาเพื่อให้อ่านเกิดจินตภาพ อารมณ์และความรู้สึกตามที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอโดยใช้ฉากเป็นตัวแสดงค่านิยมหรือสภาพแวดล้อมที่ส่งผลให้เกิดการดำเนินเรื่องหรือเป็นพื้นฐานของลักษณะนิสัยของตัวละคร ฉากที่เป็นสภาพแวดล้อม

¹ เนื่องจากเอกสารต้นฉบับไม่ชัดเจนพบอักษรเพียง ๒๒ จากข้อมูลจึงสันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึง ๒๒ หมายถึงแปด ซึ่งสอดคล้องกับบริบทชัดเจน คือ ทิศทั้งแปด

ทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องลักษณะวงศ์และเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมณ์แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

5.3.1 ฉากสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของชนชั้นสูง

ฉากสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของชนชั้นสูงนี้แสดงถึงความเป็นอยู่และค่านิยมของชนชั้นสูงซึ่งแสดงออกผ่านการพรรณนาฉากอันนำไปสู่ลักษณะนิสัยและค่านิยมของตัวละคร ฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของชนชั้นสูงที่ปรากฏในเรื่องลักษณวงศ์ เช่น การออกเดินทางไปที่ยวมธรรมชาติ ดังบทประพันธ์

...
 วันหนึ่งท้าวพรหมทัตกระษัตรา
 นึกจะพาลูกกร้ออัคร
 พอภานุมาศผาดแผ่นขึ้นเดินดวง
 ให้ผูกช้างพระที่นั่งบัลลังก์รถ
 ทั้งอำชาม้าทรงยงทะยาน
 มন্ত্রীกราบกรุงกระษัตริย์มาจัดทัพ
 ธนูง้าวหลาวไล่แลโตมร
 มาประเทียบเรียบคอยอยู่เกยแก้ว
 พรหมทัตขัดตียวงศพระทรงยศ
 ผักบัวแก้วปฐูปรายตั้งทรายสาด
 น้ำกุหลาบอาบองค์ทรงสุคนธ์
 นางเฝ้าแก้แห่หอมล้อมไสว
 นางโฉมยงทรงรถบัลลังก์รัตน
 ที่นั่งพังหลังสัปคับคร่อม
 ให้เลิกพลโยธาปลากร
 พอเบี่ยงบ่ายชายแสงสุริยใส
 สามกระษัตริย์ชมเพลินเจริญครัน
 นางชาววังแหวกม่านประสานเสียง
 เห็นอะไรก็ให้กำเริบรัก
 ละอองลูกถูกเนื้อมันเหลือเล่ห์
 พวกขอเฝ้าเหล่าโขนตตะโกนอึง

พระไสยาบนปัจฉิมให้ร้อนทรวง
 ไปเที่ยวชมทิมเวศภูเขาลวง
 สั่งกระทรวงเสนามิช้านาน
 กับทั้งทศโยธาอันกล้าหาญ
 ทั้งขนานนางชนิดให้จัดจร
 เลือกลับเกณฑ์แห่แลสลอน
 ผูกกุญชรพระที่นั่งบัลลังก์รถ
 ก็พร้อมแล้วสรรพเสร็จสำเร็จหมด
 กับโอรสอัครเสนาเข้าสรองชล
 กระจายพาดพุ่มฟองละอองฝน
 ทรงเครื่องต้นตามศักดิ์จักรพรรดิ
 เครื่องสำอางนางในเป็นชนิด
 พรหมทัตทรงพญาศเคนทร
 แต่ล้วนหม่อมชาววังนั่งสลอน
 จากนครเข้าป่าพนาวัน
 ถึงราวไพรพฤษภชวานาสน์
 พลชั้นธรีนเรียงบันเทิงนัก
 เห็นช้างเคียงฉวยคว่าพฤษภชวานา
 ไม่รู้จักหมาม้วยเอามือทิ้ง
 สมคะเนเกาสุนูกฤทษะลิ่ง
 ใบทำลึงหม่อมจำแก้หมาม้วย

ระยะหลังยังพวกนางทาสา
ถูกสำหรับกับพวกเจ้ารุกรูย
ทั้งกองทัพเพลิงเพลิงเจริญจิต

เดินข้าชาววังรังกะตุย
ทำไปบู้ยขอหมากฝากอาลัย
ชวนกันพิศเนื่อนกวิหคไสว

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21-22)

จากบทประพันธ์ แสดงให้เห็นค่านิยมของการออกเดินทางเข้าป่า เพื่อพักผ่อนของชนชั้นสูงโดยมีการจัดเตรียมกระบวนการในการออกเดินทางอย่างยิ่งใหญ่ ทั้งนี้ยังสะท้อนวิถีชีวิตของชนชั้นสูง เช่น มีคนรับใช้ มีทหารคอยดูแลความปลอดภัย การอาบน้ำจากฝักบัว การใช้ น้ำหอม เป็นต้น นอกจากนี้ค่านิยมในการเข้าป่าเพื่อพักผ่อนของมนุษย์แล้ว ฝ่ายชนชั้นสูงของยักษ์ก็ยังมี ค่านิยมเช่นเดียวกัน ดังบทประพันธ์

๑ จะกลับกล่าวถึงท้าววิรุณมาศ เป็นเชื้อชาติขุนมารชาญสมร
ครองบุรีมยุราสถาวร วันนั้นจรออกเล่นพนาลัย
มาถึงที่มั่งรังริมฝั่งสระ ก็พอปะสองกระษัตริย์ซึ่งหลับไหล
ค่อยหอมบอมองแล้วย่องขยับไป แอบต้นไม้มุ่งดูไม่เต็มตา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 34)

จากบทประพันธ์ ท้าววิรุณมาศก็เดินทางเข้าป่าเพื่อพักผ่อนเช่นเดียวกับ ท้าวพรหมทัต แต่เป็นการเดินทางมาพักผ่อนเป็นการส่วนตัวเนื่องจากมาเพียงคนเดียวไม่มีผู้ติดตาม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะท้าววิรุณมาศเป็นพลายักษ์จึงไม่กลัวต่อความอันตรายและมีอิทธิฤทธิ์สามารถ เหาะเหินเดินอากาศได้จึงทำให้การเดินทางเข้าป่าสะดวกและรวดเร็วกว่ามนุษย์

ในส่วนของเรื่องพระลักษณะวงศ์ พราหมณ์เสสรปรากฏฉากที่มี สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของชนชั้นสูงเช่น การออกเดินทางไปเที่ยวชมธรรมชาติของพระบาท พราหมณ์ทัตต์ ดังบทประพันธ์

7	ยาสมูชเภาทะรมหากุญทร ยาสมูชยสุธาณัฏเรือบทร	เชตตฐณัฏฐณัฏฐณัฏฐ ตุฏฐณัฏฐณัฏฐณัฏฐ ๑
8	คิตสีนัฏฐณัฏฐณัฏฐ ณัฏฐณัฏฐณัฏฐณัฏฐ	ณัฏฐณัฏฐณัฏฐณัฏฐ ณัฏฐณัฏฐณัฏฐณัฏฐ ๑
9	ณัฏฐณัฏฐณัฏฐณัฏฐ ณัฏฐณัฏฐณัฏฐณัฏฐ	ณัฏฐณัฏฐณัฏฐณัฏฐ ณัฏฐณัฏฐณัฏฐณัฏฐ ๑

เป็นต้น นอกจากค่านิยมในการเข้าป่าเพื่อพักผ่อนของมนุษย์แล้ว ฝ่ายชนชั้นสูงของยักษ์ก็ยังมีค่านิยมเช่นเดียวกัน ดังบทประพันธ์

194	สุมเสฐะบุณเฑาะฐ์ชุตเส เญาะวิสุภาทฐุสฐุฐุ	ชกฐมฐเฐาะฐุฐุฐเฐ เสฐมฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ ๑
195	สฐฐฐฐฐฐฐฐฐ ชฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ	หฐฐฐฐฐฐฐฐฐ คฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ ๑

(พระลักษณวงษ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 23-24)

194	ขอหฐฐฐฐฐฐฐฐ ชฐฐฐฐฐฐฐฐฐ	ยักษหนึ่งนั้นไซร์ใหญ่ยิ่ง เสวยราชทุกวันครองรัฐ ๑
195	นฐฐฐฐฐฐฐฐฐ อยากไปเที่ยวป่ามองพฐฐ	อฐฐฐฐฐฐฐฐฐ คฐฐฐฐฐฐฐฐฐ ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ กล่าวถึงท้าววิรุฬหมาตย์ที่เดินทางเข้าป่าเพื่อพักผ่อน เช่นเดียวกับพระบาทพรหมทัตต์ แต่ท้าววิรุฬหมาตย์เดินทางมาเพียงลำพังไม่มีการบรรยายถึงกระบวนกองทัพอันว่าทั้งสองจะมีสถานะเป็นชนชั้นปกครองเช่นเดียวกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ท้าววิรุฬหมาตย์เป็นพญายักษ์จึงไม่กลัวต่อความอันตรายและมีอิทธิฤทธิ์สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้จึงทำให้การเดินทางเข้าป่าสะดวกและรวดเร็วกว่ามนุษย์

ในเรื่องลักษณวงศ์ฉากการออกเดินทางเข้าป่าเพื่อพักผ่อนของชนชั้นสูงนี้ส่งผลให้เรื่องเกิดความตึงเครียดยิ่งขึ้นตามลำดับ ในตอนแรกที่ท้าวพรหมทัตต์เดินทางเข้าป่าทำให้พบกับนางยักษ์และหลงเชื่อค่านางยักษ์จนสั่งประหารชีวิตนางสุวรรณอำภากับพระลักษณวงศ์ ในตอนต่อมาการเดินทางเข้าป่าของท้าววิรุฬหมาตย์ทำให้พบกับนางสุวรรณอำภากับพระลักษณวงศ์และได้พาตัวนางสุวรรณอำภากลับเมืองมยุราทั้งพระลักษณวงศ์ไว้ในป่า ฉากการเดินทางเข้าป่าเพื่อพักผ่อนของชนชั้นสูงจึงเป็นฉากหนึ่งที่ส่งผลต่อการดำเนินเนื้อเรื่องให้มีความเข้มข้นยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับเรื่องพระลักษณวงษ์ พราหมเกสสรฉากการเดินทางเข้าป่าเพื่อพักผ่อนนี้เป็นการแสดงถึงวัฒนธรรมของชนชั้นสูงแสดงให้เห็นค่านิยมของชนชั้นกษัตริย์ที่นิยมการเข้าป่าเพื่อผ่อนคลายจากภาระกิจต่าง ๆ ผู้ประพันธ์ได้นำวัฒนธรรมนี้เข้ามาเป็นฉากที่ส่งผลต่อการดำเนินเรื่องก่อให้เกิดความตึงเครียดเพิ่มมากขึ้น

5.3.2 ฉากสภาพสังคมชาวบ้าน

ในเรื่องลักษณะวงศ์ฉากสภาพสังคมชาวบ้านนี้เป็นสภาพสังคมชาวเมืองมยูราผู้ประพันธ์ได้พรรณาสภาพสังคมของชาวเมืองที่ได้พบกับพระลักษณะวงศ์ที่แปลงตัวเป็นโยคี ดังบทประพันธ์

...

จะกล่าวถึงยักษ์มารในบ้านเมือง	ที่เดินเนื่องตามแนวถนนใน
ครั้นแลเห็นโยคีมนิน้อย	ดูเข้มข้อยผิวพวักตร์ก็ผงงไส
ทั้งสาวแก่แลดูทุกคนไป	บ้างกราบไหว้ต้อนรับด้วยศรัทธา

บ้างบอกเพื่อนเกลื่อนกลาดมาล้อมกลุ่ม	ฤๅษีหนุ่มน่ารักเป็นหนักหนา
ที่กลางคนก็นิมนต์เข้าพุดจา	เจ้าคุณจำเข้ามาไยในบุรี ๗

(นิทานคัมภีร์ลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 65)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์พรรณนาถึงชาวเมืองยักษ์ที่เห็นคนแปลกหน้า ซ้ำยังเป็นโยคีหนุ่มน้อยเข้ามายังเมืองทำให้เกิดความตื่นตื้นที่ได้พบ จึงพากันเข้ามากราบไหว้และนิมนต์เข้ามาพักในบ้านของตนเพื่อถามไถ่ความเป็นมา ฉากนี้ส่งผลต่อการดำเนินเนื้อเรื่องเนื่องจากพลเมืองเหล่านี้ไม่รู้ว่ายโยคีนี้เข้ามาเพื่อสืบข่าวนางสุวรรณอำภางจึงเล่าเรื่องราวให้โยคีหนุ่มฟังจนสิ้น ทำให้พระลักษณะวงศ์ซึ่งแปลงองค์เป็นโยคีหนุ่มได้ทราบที่อยู่ของพระมารดาและเตรียมแผนสำหรับลอบเข้าไปช่วยพระมารดาได้ในที่สุด ฉากนี้จึงส่งผลต่อการดำเนินเนื้อเรื่องทำให้เรื่องดำเนินต่อไปและเพิ่มความตึงเครียดให้กับเนื้อเรื่องยิ่งขึ้น

ส่วนในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสกสรรฉากสภาพสังคมชาวบ้านนี้เป็นสภาพสังคมชาวเมืองมยูราผู้ประพันธ์ได้พรรณาสภาพสังคมของชาวเมืองที่ได้พบกับพระลักษมณ์สินธุวงศ์ที่แปลงตัวเป็นฤๅษี ดังบทประพันธ์

551	ศัสติบงษ์เข็ญเสียดิเฑาะ ทูลเชื้องเข็ญเข็ญตูกษฏกษฏกร	สพฺพมเฒ่าเยสฺวเฑาะคองชริชยา บรูษสฺกบักชิตฺตคองชฉินฉินฉาน ๗
552	ทฺรเฑาะฉะหลส่ตูกษฏกษฏกร อูะเข็ญเสียดิเฑาะคองชฉินฉินฉาน	อูะคูกษฏกษฏกรคองชฉินฉินฉาน นุะตาสเข็ญเข็ญตูกษฏกษฏกร ๗
553	เยศติเฑาะคองชฉินฉินฉาน บรูษกษฏกษฏกรคองชฉินฉินฉาน	ทฺรเฑาะคองชฉินฉินฉานคองชฉินฉินฉาน นุะตาสเข็ญเข็ญตูกษฏกษฏกร ๗

554	អស់យក្ខប្រុសស្រីឃើញពុំលង់ ខ្លះហៅកូនចៅដៅសន្តាន	ពាក្យទង់តមកសួរគ្នាសិន មករើយើងប្រាណតាបសក្មេង ។
555	យក្ខស្រីយក្ខប្រុសស្រុះគ្នាហើយ ក្នុងមើលឥតសឹកុមារប្លែង	ស្រែកថារឿយឆាប់ឡើងឯង លោកស្វែងដើម្បីនឹកមកប្រោស ។
556	អស់យើងឲ្យរស់ម្តងនេះណា យក្ខខ្លះមានចិត្តជាសប្បុរស	តាំងពីដូនតាគ្មានឃើញសោះ ទូលសួរតាបសដោយមេត្រី ។
557	លោកម្ចាស់និមន្តមកពិណា បើខ្លះចង្កាន់ស្លាបារី	មានបើកកិច្ចការប្រាថ្នាអ្វី ប្រណិបិណ្ឌបាតយើងរាងកាយ ។

(พระลักข์สมณวงษ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 69-70)

551	ព្យាដីប្លែងទៅដំបូងដំបូង មិនលើសមើមមង្គលក្មេង	សំរាប់អោយអោយសមគ្រិយា កាយបង្កើតការយកក្មេងរោង ។
552	គ្រានោះដោយហេតុអ្វីក្មេង បង្កើតទៅមិនយូរយាយ	បង្កើតទៅមិនយូរយាយ គ្រាន់តែមើលឃើញព្យាដី ។
553	យោគីព្រះម្សិលមាតា រូបរាងកិរិយាអោយរាសី	ព្យាដីព្រះម្សិលមាតា រូបរាងកិរិយាអោយរាសី ។
554	អោយយក្ខយក្ខមើលមិនមើល បង្កើតទៅមិនយូរយាយ	អោយយក្ខយក្ខមើលមិនមើល បង្កើតទៅមិនយូរយាយ ។
555	យក្ខយក្ខមើលមិនមើល អោយយក្ខយក្ខមើលមិនមើល	យក្ខយក្ខមើលមិនមើល អោយយក្ខយក្ខមើលមិនមើល ។
556	អោយយក្ខយក្ខមើលមិនមើល យក្ខយក្ខមើលមិនមើល	អោយយក្ខយក្ខមើលមិនមើល យក្ខយក្ខមើលមិនមើល ។
557	ព្រះគុណអោយយក្ខយក្ខមើលមិនមើល អោយយក្ខយក្ខមើលមិនមើល	ព្រះគុណអោយយក្ខយក្ខមើលមិនមើល អោយយក្ខយក្ខមើលមិនមើល ។

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์พรรณนาถึงชาวเมืองยักข์ที่เห็น
คนแปลกหน้า ซึ่งเป็นฤๅษีหนุ่มเดินเข้ามาในเมืองทำให้เกิดความตื่นเต้นที่ได้พบ จึงพากันเข้ามากราบไหว้
และถามไถ่ความเป็นมา แสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมทางสังคมชาวบ้านที่มีลักษณะเป็นตลาด
เป็นสถานที่ชุมนุมของฝูงชน ชาวบ้านต่างมีกิริยาอาการที่สนใจใคร่รู้ในสิ่งที่ผิดแปลกไปกว่าปกติ ฉากนี้
ส่งผลต่อการดำเนินเนื้อเรื่องเนื่องจากพลเมืองเหล่านี้ไม่รู้ว่ฤๅษีนี้คือพระลักข์ณสินทวงส์ที่แปลงตน
เข้ามาเพื่อสืบข่าว ชาวบ้านจึงได้ตอบข้อสงสัยของฤๅษีแปลงจนหมดสิ้น ส่งผลให้พระลักข์ณสินทวงส์
รู้ว่สามารถอยู่ที่ไหนและวางแผนลอบเข้าไปช่วยจนสำเร็จ ฉากนี้จึงส่งผลต่อการดำเนินเนื้อเรื่องทำให้
เรื่องดำเนินต่อไปและเพิ่มความตึงเครียดให้กับเนื้อเรื่องยิ่งขึ้น

5.3.3 ฉากการสู้รบ

ฉากการสู้รบในเรื่องลักษณวงศ์เป็นฉากที่ผู้ประพันธ์พรรณนาถึงการสู้รบระหว่างพระลักษณวงศ์กับท้าววิรุณมาศซึ่งมาขอนางสุวรรณอำภาคืน ดังบทประพันธ์

ได้ฤกษ์ดีตีห้องพิชัยฤกษ์	ท้าวก็เลิกกองทัพขึ้นเวหา
อากาศกลุ่มคลุ้มมีดในเมฆา	ทั้งดินฟ้าเลื่อนลั่นสนั่นบน
ยมนาสาครบรรเลงคลื่น	มัจฉาตีนกลอกกลับอยู่สับสน
พญายักษ์ทรงช้างมากกลางพล	ก็เกลื่อนกล่นกลาดกลุ่มในเมฆี
ออกจากเมืองมยุราถึงป่าช้า	ทุกสิ่งสัตว์ชอกซอนสัญจรหนี
ต้นยูงยางกลางดงเป็นผดคลี	พวดยักษ์แผลงฤทธิ์มีมิตกาย
บ้างเช่นเขี้ยวเคี้ยวกรามคำรามเสียง	ดั่งเปรี้ยงเปรี้ยงเหมือนอสนิคะนองสาย
สาตราแกว่งแสงปลาบระวาวพราย	พลนิกายรีบไปในอัมพร
เที่ยวค้นคว้าหาไปในไพรสัณฑ์	มาเกือบใกล้เขาประจันตสิงขร

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 79-80)

จากบทประพันธ์ พรรณนาถึงความยิ่งใหญ่และความน่าเกรงขามของกองทัพของท้าววิรุณมาศที่ยกทัพไปรบกับพระลักษณวงศ์ ฉากการสู้รบนี้ช่วยทำให้เนื้อเรื่องมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เนื่องจากก่อให้เกิดจุดสูงสุดของเรื่องอันนำมาสู่การปิดเรื่องในที่สุด

ส่วนในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์พรรณนาถึงการสู้รบระหว่างพระลักษณวงศ์กับท้าววิรุณมาศซึ่งตามมารบตามสารทวาร ดังบทประพันธ์

619	ยสุริยเทพยดขลุ่ย เบญจกัณฐ์ดุจเรไร	รัตตะภูมิจุฬารัตน ตาสถุตรับเบ็ญจกัณฐ์ ๑
620	เบ็ญจเวฬุสุธาเทวี ธรรมาวุธเสกขุ	ณัฐกัณฐ์เสกขุ สพฺพชุกดาชยชบาทร ๑
621	ธรรมาวุธเสกขุ คางคกัณฐ์เบ็ญจกัณฐ์	มกขเวรตาสถุตร สุธาเทวีเสกขุ ๑
622	เบ็ญจกัณฐ์เสกขุ ¹ เสกขุเสกขุ	ตาสถุตรเบ็ญจกัณฐ์ ตตตตตตตตตตตต ๑

¹ ตตตตตตตตตตตต สันนิษฐานว่าหมายถึงรูปแบบการจัดกองทัพอย่างหนึ่งโดยการจัดกองทัพให้เป็นรูปสามเหลี่ยม

623	ពួកដាវកាន់ដាវកាន់ខែលស្រាំង ចេះគុណខែលស្លាត់ចាត់ក្រុម	សម្រាំងសុទ្ធតែអ្នកខ្លាំងក្លា អ្នកអាងដាក់គ្នាខាំមាត់ក្រីត ។
624	ចំណែកឯពួកជំរិត ពលសេះជិះសេះពាក់មួកភ្លឺត	មហិស្សពន្លឹកតតញញើត រាជសីហ៍ចេះរឹតស្រែកបំពេរ ។
625	ខ្លះជិះម៉ាំងរមាសស្រាយ ជិះគោស្តុកច្រើនត្រៀបត្រា	ជិះគោសិរ្សឈាមនឹងសត្វខ្លា មិនអាចគណនាបានឡើយនៃ ។
626	ចាត់រៀបរៀងស្តាំរង់ចាំស្តេច ស្នូមស្រង់ជ្រាបក្នុងព្រះហឫទ័យ	រួចស្រេចពុំលង់ទូលសេចក្តី រៀបរៀងស្រេចខ្លឹមវិបូលណ៍ណា ។

(พระลักข์สมณวงษ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 78-79)

619	มนตรีได้ฟังแล้วบังคมลา ประชุมพวกพลไม่ละเลย	วิ่งออกเร็วพลันไม่มีสบาย นามสรรพครบแล้วไม่มีท้อถอย ។
620	เลือกล้วนแต่ชั้นเชิงฉลาด เคยได้ทำศึกเป็นหลายครั้ง	เลื่องลือมากที่ใหญ่กล้า คัดเลือกไว้เป็นนายทหาร ។
621	ส่วนพวกเหล่าชาวนคร ถือเครื่องครบมือทั้งซิงซัง	มายืนออกกันเต็มหน้าพระลาน ล้วนแต่ตนกล้าเอาฝีมือ ។
622	แล้วจัดทัพแหลมให้อยู่หน้า ย่อมรู้อาคมยิ่งล้ำพัน	สวมงาแถมทั้งถือธงชัย ไม่คิดกลัวภัยในชนมา ។
623	พวกดาบถือดาบถือเขนเลือก รู้วิธีใช้เขนสันทัดอ้วนกล้า	คัดสรรล้วนแต่ตนแรงกล้า อวดอ้างใส่กันกัดปากกัด ។
624	ส่วนพวกข้างศึก พลม้าขี่ม้าสวมหมวกตั้งตรง	มหิงสนามกลัวไม่หวั่นไหว ราชสีห์รู้คำรามร้องรุกราน ។
625	บ้างขี่ละมั่งแรดทราย ขี่โคอุสุภามากเรียงราย	ขี่สิงโตสิงห์ผสมกับเสื่อ ไม่อาจประมาณได้เลย ។
626	จัดเตรียมข้ายชวาคอยรอเสด็จ ขอทรงทราบในพระหฤทัย	แล้วเสร็จแน่แท้ทุกความ เตรียมทัพเสร็จพลันบริบูรณ์มา ។

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายถึงกองทัพของท้าววิรุฬหามาตย์ที่ยกทัพไปรบกับพระลักษมณ์สินนวงส์ ซึ่งมีการคัดเลือกทหาร การจัดทัพ อาวุธ การใช้สัตว์พาหนะที่เป็นสัตว์ร้าย ฯลฯ สร้างภาพความยิ่งใหญ่และความน่าเกรงขามของกองทัพของท้าววิรุฬหามาตย์ ฉากการสู้รบของท้าววิรุฬหามาตย์กับพระลักษมณ์สินนวงส์นี้ช่วยทำให้เนื้อเรื่องมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เนื่องจากก่อให้เกิดจุดสูงสุดของเรื่อง

ฉากในเรื่องลักษณะวงศมีส่วนในการสร้างอารมณ์ให้กับผู้อ่าน โดยปูพื้นฐานอารมณ์ของผู้อ่านก่อนนำไปสู่จุดสูงสุดของเรื่อง ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกร่วมกับเนื้อเรื่อง เช่น ตื่นเต้น ชวนติดตาม เร้าใจ ฯลฯ ช่วยกระตุ้นให้ผู้อ่านจินตนาการถึงเนื้อเรื่องได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีฉากที่ช่วยในการผ่อนคลายเมื่อเนื้อเรื่องมีความตึงเครียดที่มากขึ้นเพื่อลดอารมณ์ของผู้อ่านก่อนนำไปสู่เหตุการณ์หรือปมปัญหาใหม่ เช่นเดียวกับฉากในเรื่องพระลักษณวงศ์พรามเกสสรที่มีส่วนช่วยในการกระตุ้นอารมณ์และจินตนาการให้กับผู้อ่าน โดยเป็นส่วนที่ช่วยเสริมเนื้อหาของเรื่องให้เกิดความสมจริง ผู้อ่านเกิดความรู้สึกร่วมกับเนื้อหาทำให้เข้าใจอารมณ์ของตัวละครได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้บางฉากยังช่วยเสริมให้ตัวละครมีความโดดเด่นยิ่งขึ้น บางฉากยังแสดงถึงความสามารถของผู้ประพันธ์ที่สรรคำมาสร้างฉากได้อย่างงดงามและเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง และที่สำคัญฉากที่ผู้ประพันธ์บรรยายยังส่งผลต่อความตึงเครียดและช่วยในการผูกปมปัญหาจนก่อให้เกิดจุดสูงสุดของเรื่องในที่สุด

วิเคราะห์กลวิธีการประพันธ์

การวิเคราะห์กลวิธีการประพันธ์เป็นการศึกษาด้านการนำเสนองานประพันธ์นั้นมีความน่าสนใจ น่าติดตาม และสอดคล้องหรือส่งผลต่อเรื่องราวอย่างไร อีกทั้งกลวิธีการประพันธ์ยังเป็นลักษณะเด่นเฉพาะตัวของนักประพันธ์ ซึ่งแตกต่างกันออกไปทำให้ผู้อ่านสามารถทราบได้ว่างานประพันธ์นี้เป็นของนักประพันธ์ท่านใดจึงเป็นส่วนสำคัญที่ต้องศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นกลวิธีการประพันธ์ของเรื่องนั้น ๆ โดยผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

1. กลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง

ชื่อเรื่องเป็นส่วนประกอบหนึ่งที่สำคัญของงานประพันธ์ เพราะการตั้งชื่อเรื่องที่มีความโดดเด่นสะดุดตา นอกจากจะเป็นการบอกเล่าเรื่องราวโดยรวมแล้ว ยังเป็นการสร้างความสนใจเบื้องต้นให้แก่ผู้อ่าน¹ กลวิธีการตั้งชื่อเรื่องสามารถตั้งได้หลายวิธี เช่น การใช้ชื่อตัวละครเอก การใช้ชื่อสถานที่สำคัญ การใช้แนวคิดหลักของเรื่อง เป็นต้น

เรื่องลักษณะวงศ์ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีการตั้งชื่อเรื่องโดยการใช้ชื่อตัวละครเอกที่มีบทบาทเด่นในการดำเนินเรื่องมาเป็นชื่อเรื่อง ตัวละครดังกล่าว คือ พระลักษณวงศ์ เป็นตัวละครเอกที่ดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ ตัวละครนี้เป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ภายในเรื่อง ซึ่งผู้ประพันธ์จะบรรยายเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับพระลักษณวงศ์เป็นหลักทำให้ผู้อ่านรับรู้เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในเรื่องจากการกระทำของพระลักษณวงศ์เป็นหลัก

¹ สายทิพย์ นุกุลกิจ, *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*, (กรุงเทพฯ: เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์, 2543), 121.

การตั้งชื่อโดยการใช้นามตัวละครเอกมาเป็นชื่อเรื่องเป็นที่นิยมในวรรณคดีไทย เช่น ขุนช้างขุนแผน ไกรทอง พิกุลทอง ฯลฯ การตั้งชื่อเรื่องในลักษณะนี้ทำให้ผู้อ่านจดจำชื่อเรื่องได้ง่าย เนื่องจากเป็นชื่อของตัวละครเอกที่เป็นตัวดำเนินเรื่องหลักภายในเรื่อง อีกทั้งนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ล้วนแต่ใช้ชื่อตัวละครเอกตั้งเป็นชื่อเรื่องทั้งสิ้น เช่น โคบุตร พระอภัยมณี สิงห์ไกรภพ ฯลฯ

ส่วนเรื่องพระลักษมณ์นางสังข์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีการตั้งชื่อเรื่องโดยการใช้นามตัวละครที่เป็นพระเอกและนางเอกมาเป็นชื่อเรื่อง ตัวละครดังกล่าว คือ พระลักษมณ์สินธุวงศ์ ซึ่งเป็นตัวละครเอกที่ดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้น ตัวละครนี้เป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ภายในเรื่อง ผู้ประพันธ์บรรยายเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับพระลักษมณ์สินธุวงศ์เป็นหลักทำให้ผู้อ่านรับรู้เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในเรื่องจากการกระทำของพระลักษมณ์สินธุวงศ์เป็นหลัก แต่ชื่อเรื่องนั้นผู้ประพันธ์เขียนชื่อตัวละครตัวนี้ต่างจากในเรื่อง คือ ตัวละครในเรื่องชื่อ ลักขณสังข์ (ลัคขณสังข์) แต่ชื่อเรื่องเขียนเป็น ลักสมณวงศ์ (ลัคสมณวงศ์) ทั้งนี้ น่าจะมาจากชื่อตัวละครเขียนตามเสียงในภาษาไทย ส่วนชื่อเรื่องนั้นสันนิษฐานว่าเขียนตามอักขรวิธีในภาษาเขมร เนื่องจากหน้าปกทั้ง 2 เล่มมีการระบุคำอ่านของชื่อเรื่องไว้ว่า “*ព្រះលក្ខណ៍សិង្ហ* (*มรดกพระลัคขณสังข์*)” แปลเป็นไทยว่า “*พระลักษมณ์สังข์ (อ่านว่าพระลักษมณ์สินธุวงศ์)*” แสดงให้เห็นว่าผู้ประพันธ์ต้องการเขียนชื่อเรื่องว่า ลักสมณวงศ์ (ลัคสมณวงศ์) โดยอาจจะมีการประสงค์เพื่อเขียนคำว่า “*ลักษณ*” ที่หมายถึงพระลักษณณ์ ตัวละครหนึ่งในเรื่องรามเกียรติ์ตามอักขรวิธีในภาษาเขมร ซึ่งชื่อนี้มีความหมายว่าวงศ์ของพระลักษณณ์เช่นเดียวกันกับในภาษาไทย แต่ผู้ประพันธ์ระบุคำอ่านไว้เพื่อต้องการให้ผู้อ่านอ่านออกเสียงตรงกัน โดยที่คำอ่านนี้น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากภาษาไทยคำว่า ลักขณวงศ์ อ่านว่า ลัก-สะ-นะ-วง ในภาษาเขมรผู้ประพันธ์จึงกำหนดให้อ่านออกเสียงว่า ลัก-สิน-นะ-วง ในส่วนของชื่อตัวละครเพื่อให้ผู้อ่านสามารถออกเสียงได้ตรงตามเจตนาของผู้ประพันธ์จึงเขียนตามเสียงอ่านเป็น ลักขณสังข์ (ลัคขณสังข์) แทนอีกตัวละครหนึ่งที่ผู้ประพันธ์ใช้เป็นชื่อเรื่องคู่กับพระเอกคือนางเทพเกสรซึ่งเป็นคู่รักของพระลักษมณ์สินธุวงศ์ ชื่อของตัวละครที่ถูกลำมาตั้งเป็นชื่อเรื่องนั้นไม่ได้ใช้ชื่อว่านางเทพเกสรแต่ใช้ว่า “*พราหมณ์*” ซึ่งชื่อนี้ไม่ได้ปรากฏอยู่ในเรื่องพระลักษมณ์นางสังข์ พราหมณ์ ทั้ง 2 เล่ม เนื่องจากต้นฉบับขาดหายไปครบบ้าง แต่เมื่อนำเนื้อเรื่องลักษณวงศ์มาเปรียบเทียบแล้วพบว่าชื่อ พราหมณ์นี้คือชื่อของนางทิพเกสรหรือนางเทพเกสร ซึ่งปรากฏในตอนนี้นางทิพเกสรพลัดหลงกับพระลักษณวงศ์ในป่าเทวดาจึงลงมาแปลงนางทิพเกสรให้เป็นพราหมณ์หนุ่ม ดังบทประพันธ์

อันเทพพระยุพินก็สิ้นสูญ

ประไพพร้อมเพราเพริศประเสริฐชาย

โฉมอดุลดวงพักตร์ดั่งเพ็ญฉาย

เทพไทจึ่งภิปรายแก่งามอน

ถึงใครที่กว่าเป็นหญิงอย่าเกรงขาม

จะแปลงนามยอดเสนห์พราหมณ์เกสร

แม้จะตามภัสตาพะงางอน

เฉียงอุตรบูรพาจะพบพาน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 164)

จากบทประพันธ์ เทวดาช่วยแปลงกายให้นางทิพเกสรจากสตรีเพศให้กลายเป็นบุรุษ และเปลี่ยนชื่อจากทิพเกสรเป็นพราหมณ์เกสร ด้วยเหตุนี้จึงสันนิษฐานว่าเรื่อง พระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เกสรเนื้อความต่อไปน่าจะดำเนินเรื่องตรงกันกับเรื่องลักษณะวงศ์และจึงได้ใช้ชื่อพราหมณ์เกสร เป็นชื่อเรื่อง นอกจากนี้เหตุที่ใช้ชื่อนางเอกของเรื่องตอนที่แปลงเพศเป็นบุรุษสันนิษฐานโดยใช้ เนื้อความจากเรื่องลักษณะวงศ์เป็นตัวเปรียบเทียบพบว่าในตอนนี้เกิดเหตุการณ์ที่เป็นจุดสูงสุดของเรื่อง อันนำมาสู่ความสะเทือนอารมณ์ของผู้อ่าน เนื่องจากในตอนนี้พระลักษมณ์วงศ์เข้าใจผิดคิดว่า พราหมณ์เกสรลวนลามนางยี่สุ่นจึงสั่งประหารพราหมณ์เกสร ซึ่งวรรณคดีที่พระเอกสั่งประหาร นางเอกจนนางเอกสิ้นชีวิตนั้นน่าจะเป็นเรื่องใหม่ที่แปลกใหม่เพราะขนบวรรณคดีเรื่องราวมักจบลง แบบสุชานาฏกรรม แต่เรื่องลักษณะวงศ์นั้นจบแบบโศกนาฏกรรม ผู้ประพันธ์จึงใช้ชื่อของนางเอกตอนที่ สร้างความสะเทือนอารมณ์ให้กับผู้อ่านซึ่งเป็นตอนที่แปลงร่างเป็นบุรุษ เรื่องนี้จึงใช้ชื่อเรื่องโดยใช้ชื่อ ของตัวละครเอกที่เป็นบุรุษทั้งสองชื่อ คือ พระลักษมณ์สินธุวงศ์และพราหมณ์เกสร ตั้งเป็นชื่อเรื่องว่า พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เกสร

การตั้งชื่อโดยการใช้ตัวละครเอกมาเป็นชื่อเรื่องเป็นที่นิยมในวรรณคดีเขมร เช่น กากี (กาคี) พุทธิเสน นางกงรี (กฐิเสธ ฐานกฐิ) พระสุธน (ทฺระสุธธ) ฯลฯ การใช้ชื่อของตัวละคร ที่เป็นตัวดำเนินเรื่องหลักภายในเรื่องเนื่องจากตัวละครดังกล่าวเป็นผู้กระทำหรือถูกกระทำก่อให้เกิด ปมปัญหา จุดสูงสุด และคลี่คลายปัญหากับตัวละครดังกล่าว ทำให้ผู้อ่านรู้สึกสะเทือนอารมณ์ร่วมกับ ตัวละครนั้น ๆ จึงนำมาตั้งเป็นชื่อเรื่อง ซึ่งการตั้งชื่อเรื่องลักษณะนี้ทำให้ผู้อ่านจดจำชื่อเรื่องและ เนื้อเรื่องได้ง่าย

2. กลวิธีการเล่าเรื่อง (Point of view)

กลวิธีการเล่าเรื่อง คือ กลวิธีที่ผู้ประพันธ์ใช้ในการเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้น กลวิธีการ เล่าเรื่องนั้นจะเป็นการกำหนดสิ่งที่ผู้ประพันธ์ต้องการจะนำเสนอ และควบคุมให้ดำเนินเรื่องไปตาม ความต้องการของผู้ประพันธ์ รวมทั้งกำหนดว่าผู้อ่านควรจะรับรู้เรื่องราวในตอนนั้นมากน้อยเพียงใด¹ กลวิธีการเล่าเรื่องนั้นมีหลายแบบ เช่น ผู้ประพันธ์เป็นผู้เล่าเรื่องเอง ตัวละครในเรื่องเป็นผู้เล่า เป็นต้น

กลวิธีการเล่าเรื่องในวรรณคดีเรื่องลักษณะวงศ์ ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีการเล่าเรื่องแบบ ผู้แต่งเป็นผู้เล่าเรื่องเอง (Omniscient point of view) เป็นการเล่าเรื่องโดยที่ผู้เล่าเป็นผู้รู้แจ้ง

¹ สายทิพย์ นุกุลกิจ, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ: เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์, 2543), 121-123.

(All Knowing) คือ เป็นการเล่าผ่านมุมมองของผู้เล่าโดยไม่ปรากฏตัวตนในเรื่องในฐานะตัวละคร แต่มีการแสดงความคิด ความรู้สึก หรือพรรณนาผ่านการบรรยาย ผู้ประพันธ์จะเป็นผู้รู้แจ้งทุกอย่างภายในเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ การกระทำ ความคิดภายในจิตใจของตัวละคร ซึ่งผู้ประพันธ์มักจะพรรณนาผ่านการใช้สรรพนามบุรุษที่ 3 (Third person) ทำให้ผู้อ่านทราบถึงอารมณ์ ความนึกคิดในจิตใจของตัวละครได้ ดังตัวอย่างบทประพันธ์

จะกล่าวถึงอสุรีขินีพร	เป็นเมียไอ้เงาะป่าพนาลี
วันนั้นออกจากศาลาเที่ยวหาปู	พอปะงูขบเงาะนั้นเป็นผี
ครั้นสิ้นบุญผู้รักขินี	ก็ไต่กามาในอรัญวา
พอประสบพบพวกโยธาทัพ	ยืนขยับเยียมมองตามช่องผา
จึงเห็นท้าวพรหมทัตกระษัตรา	พาคณาสาวสนมออกชมดง
กับลูกรักอัศวรถบรถแก้ว	ให้ผ่องแผ้วชื่นชมสมประสงค์
จะแปลงเป็นนางกระษัตริย์ให้ห้อยดง	ไปด้วยองค์กระษัตราในธานี
ยุให้ฆ่าลูกรักกับอัศวรถ	ไปนิเวศน์จะได้เป็นมเหสี
ให้ลืมน้อยเงาะป่าผู้สามี	ขัณฑ์เนรมิตด้วยฤทธา
เป็นกวางทองย่องหยัดสะบัดอย่าง	เอี่ยมสำอางออกจากชะวากผา
โผนทะยานผ่านข้างกระษัตรา	กิริยาผันผกเหมือนตกลใจ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 22-23)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงความคิดของนางขัณฑ์ที่ได้พบท้าวพรหมทัตแล้วเกิดหลงรักจึงวางแผนที่จะลวงท้าวพรหมทัตให้ฆ่ามเหสีกับโอรสเพื่อที่นางจะได้เป็นมเหสีแทน จากการบรรยายทำให้ผู้อ่านทราบถึงความคิดของนางขัณฑ์ นอกจากนี้ยังมีการแสดงความรู้สึกของผู้ประพันธ์ปรากฏอยู่ในเรื่อง ดังตัวอย่างบทประพันธ์

๑ สงสารนุชสุดแสนอาลัยนัก	เมื่อขุนยักษ์พาไปในไพรระหง
เจ้าเหลียวหลังยังยืนตำรองค์	เห็นลูกรักลักษณะดีสนิทอน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 39)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ได้แสดงความรู้สึกของตนเองลงไปในส่วนการบรรยาย เนื้อหาว่ามีความรู้สึกสงสารนางสุวรรณอภาที่ถูกท้าววิรุณมาศพรากนางไปจากพระลักษณะดี เป็นการแสดงตัวตนของผู้ประพันธ์เข้าไปในเรื่องแต่ไม่ได้อยู่ในฐานะของตัวละคร แต่เป็นส่วนที่แสดงอารมณ์ทำให้ผู้อ่านรู้สึกคล้อยตามผู้ประพันธ์

ส่วนกลวิธีการเล่าเรื่องในวรรณคดีเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์ใช้
 กลวิธีการเล่าเรื่องแบบผู้แต่งเป็นผู้เล่าเรื่องเอง (Omniscient point of view) เป็นการเล่าเรื่องโดยที่
 ผู้เล่าเป็นผู้รู้แจ้ง (All Knowing) คือ เป็นการเล่าผ่านมุมมองของผู้เล่าโดยไม่ปรากฏตัวตนในเรื่อง
 ในฐานะตัวละคร แต่มีการแสดงความคิด ความรู้สึก หรือทรศนะผ่านการบรรยาย ผู้ประพันธ์จะเป็น
 ผู้รู้แจ้งทุกอย่างภายในเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ การกระทำ ความคิดภายในจิตใจของตัวละคร
 ซึ่งผู้ประพันธ์มักจะพรรณนาผ่านการใช้สรรพนามบุรุษที่ 3 (Third person) ทำให้ผู้อ่านทราบถึง
 อารมณ์ ความนึกคิดในจิตใจของตัวละครได้ ดังตัวอย่างบทประพันธ์

24	เจ็บชู้สยทิสายชยทิสี สร้าฐะเรทกทชเยทก	บุตธูเษะเทุเทเสสาณ เเทะ ¹ ภะชีกเษะชู้เษะสวบ ๑
25	เชะเทหณฐูกเทตอฐน สูก์สยชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ๑
26	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ๑
27	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ๑
28	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ๑
29	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ๑
30	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ๑
31	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ๑
32	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ๑
33	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ	ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะชฐะ ๑

(พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์ เล่ม 1, 3-5)

¹ คำว่า เเทะ /püəh/ สันนิษฐานว่าเป็นคำเดียวกับคำว่า ๓ /püəh/ ในปัจจุบัน หมายถึง ๓

24	จักแกลงถึงนางยักษ์นี่ พากันไปหาปุโรหิต	เมียงเงาะไพรเนาศาลา งูมันอกเงาะผัวนั้นตาย ฯ
25	รู้แต่พอผาสุกเกิดทุกข์ใหญ่ ผ่ายผอมโหมทรมตัวเกือบจะตาย	ทรวงเกรียมร้องไห้หน้าตาไหล ลืมนับอมฤคบุรีโลก ฯ
26	วันหนึ่งนางยักษ์อยากไปป่า คิดแล้วยักษ์ลงออกจากศาลา	เดินแสวงหาสามีตามบรรพต ยาดรารออกไปโดยฉับพลัน ฯ
27	ครั้นยักษ์ไปถึงในไพรพฤษ หัวเราะลั่นอึ้งก้องในพฤษไพร	ได้ยินเสียงอีกทีกของพลเสนีย์ ยักษ์ซ่อนตัวพลันในพฤษฯ ฯ
28	แล้วยักษ์ลอบมองซ่อนกายพลัน พานางเที่ยวเล่นตามอรัญญา	เห็นพระพรหมทัตต์และบุตรา เห็นโฉมฉายาต่องใจยิ่งนัก ฯ
29	ยักษ์ศรีคิดไฉนว่าองค์นี้ ล่อทรงทั้งวงศ์พัศตร์ประไพ	รูปล่อยิ่งลั่นถึงเพียงนี้ ได้มาทำสามีดีกว่าสม ฯ
30	ควรกุดคิดแปลงเป็นสตรี แล้วตามเสด็จไปบุรีรมย์	แรกรุ่นสาวล่ออุตดม ทำให้สิ้นราชเทวี ฯ
31	และลูกขายนั่นออกไปให้ไว คิดเสร็จไม่ช้ายักษ์นี่	มหากษัตริย์ยกกูเป็นเมเหสี นิมิตตัวพลันด้วยฤทธา ฯ
32	เกิดเป็นกวางทองตัวหนึ่งล่อไกร แล้วโดดออกจากไพรพฤษฯ	ประไพเลิศเหล่ากวางนานา ตัดหน้าพลับพลาพระที่นั่ง ฯ
33	ทำท่าทางกิริยาตุงอกใจ กวางทองโดดโลดด้วยกำลัง	ตอกองทัพที่ทำให้ตกใจอย่างมาก ตกใจทำประหนึ่งกลัวมนุษย์ใน ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงภูมิหลังและความคิดของนางยักษ์นี่ที่หลงรักพระบาทพรหมทัตต์ แล้วจึงวางแผนกำจัดนางสุวันฉิมอำพาและพระลักษมณ์สินทวารที่ ทำให้ผู้อ่านทราบถึงความคิดของนางยักษ์นี่จากการบรรยายของผู้ประพันธ์ นอกจากนี้ยังมีการแสดงความรู้สึกของผู้ประพันธ์ปรากฏอยู่ในเรื่อง ดังตัวอย่างบทประพันธ์

300	เก็บตรรกเหตุตึงงอ ผู้เข็ดฤทธาเสาะเรื้อยไร	วิกรมวิวัฒน์คู่ชฎีทฎ เรื้อยเรื้อยฤทธิมหิตเทศ ฯ (พระลักษมณ์สินทวาร พราหมณ์เสสร เล่ม 1, 36)
-----	--	---

จากจุดเริ่มต้นไปตามลำดับจนพบปัญหาหรือข้อขัดแย้งต่าง ๆ ทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้น แล้วค่อยคลายเรื่องไปสู่จุดจบ¹ โดยผู้ประพันธ์เปิดเรื่องด้วยการบอกวัตถุประสงค์ในการประพันธ์ ดังบทประพันธ์

๑ จะริเริ่มเรื่องร้างปางประถม
จึงนิยมแต่งบทพจนานา
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการแต่งที่ต้องการที่จะรักษา นิทานซึ่งมีมาเนิ่นนานแต่เสื่อความนิยมลงจึงเกรงว่านิทานเรื่องนี้จะสูญหายจึงได้นำเรื่องนี้ มาแต่งเป็นบทกลอน ลักษณะการดำเนินเรื่องโดยการบอกวัตถุประสงค์ในการแต่งก่อนเข้าสู่เนื้อเรื่อง ยังปรากฏในการประพันธ์นิทานเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่ เช่น โคบุตร กาพย์พระไชยสุริยา จันทโครบ นอกจากนี้ยังมีกวีท่านอื่นที่ขึ้นต้นเรื่องด้วยลักษณะเดียวกัน เช่น กากีกกลอนสุภาพ ของเจ้าพระยา พระคลัง (หน)

หลังจากการกล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการประพันธ์แล้ว ผู้ประพันธ์ได้ดำเนินเรื่องต่อไป ตามลำดับปฏิทินโดยผู้แต่งเปิดเรื่องด้วยการบรรยายตัวละคร คือ ท้าวพรหมทัต นางสุวรรณอำภา และ พระลักษณวงศ์ จากนั้นจึงบรรยายเหตุการณ์การประพาสป่า ได้พบนางยักษ์นิจนกระซังท้าวพรหมทัตสัง ประหารนางสุวรรณอำภาและพระลักษณวงศ์ โดยเนื้อเรื่องได้ดำเนินไปตามลำดับเวลาอย่างต่อเนื่อง

กลวิธีในการดำเนินเรื่องนอกจากการดำเนินเรื่องตามลำดับปฏิทินโดยใช้ระยะเวลา เป็นตัวดำเนินเรื่องซึ่งดำเนินเรื่องไปตามระยะเวลาและปฏิทิน แต่การดำเนินเรื่องโดยใช้ระยะเวลานี้ ผู้ประพันธ์มีการใช้กลวิธีในการดำเนินเรื่องเพื่อให้กระชับขึ้นโดยการเล่าย่อ (Summary) เป็นการที่ ผู้ประพันธ์ย่อเรื่องที่เกิดขึ้นกับตัวละครเพื่อให้เรื่องดำเนินเร็วขึ้น² ทำให้ระยะเวลาผ่านไปอย่างรวดเร็ว และเน้นที่เหตุการณ์สำคัญเป็นหลัก แต่ยังมีบรรยายเพื่อบอกระยะเวลาว่าผ่านไปนานเท่าใด ดังบทประพันธ์

พระหลงรักยักษ์ร้ายไม่วายสวาท	ลิมสนมนางนาฏทั้งซ้ายขวา
เฝ้าเกล้าคลีงนางมารจนนานมา	อสุรมีครรรค์ขึ้นต้นทรวง
เห็นมนุษย์สุดอยากด้วยชาติยักษ์	แต่ลักหักคอกินในเรือนหลวง
นางสำหรับขับขับกล่อมทุกกระทรวง	คนทั้งปวงมิได้แจ้งแห่งคดี

¹ ธีัญญา สังขพันธานนท์, วรรณกรรมวิจารณ์, (ปทุมธานี: นาค, 2539), 166.

² สรณัฐ ไตลั้งคะ, ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับ ลิชซิง, 2560), 29.

ไม่รู้ว่าสุรินมันกินเล่น	หาไม่เห็นแล้วก็ลงบัญชีหนี
สำราญจิตอรุณอยู่ธานี	ด้วยภูมिरักใคร่มีใคร่คลาย
กำหนดครรรค์ครั้นถ้วนทศมาส	ก็คลอตราขบตรีอันเจ็ดฉาย
เป็นมนุษย์โถมงมอร่ามพราย	พรหมทัตมิได้วายสวาทชม

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 32)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายถึงท้าวพรหมทัตที่อยู่กับนางยักษ์แปลงจนนางยักษ์ตั้งท้อง แต่ด้วยสัญชาตญาณของยักษ์นางจึงลอบกินผู้คนในวังอย่างสบายโดยไม่มีใครสงสัย จากนั้นผู้ประพันธ์ได้เล่าย่อโดยการตัดไปที่ 10 เดือนต่อมา ว่านางยักษ์แปลงได้ให้กำเนิดธิดาเป็นมนุษย์มีรูปร่างงดงาม ทำให้เนื้อเรื่องดำเนินต่อไปอย่างรวดเร็ว อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการดำเนินเรื่องโดยการเล่าย่อ เช่น ในตอนที่นางสุวรรณอำภากับพระลักษณวงศ์เดินอยู่ในป่าดังบทประพันธ์

ไ้อยามสิ้นวาสนานิจาเอ๋ย	ความเสวยเคยสบายก็หายสูญ
มานอนเหนือแผ่นผาให้อาดูร	มีแต่พุนความทุกข์ระทมทน
พระกรกอดลูกน้อยไว้กับอก	น้ำตาตกพรั่งพรายตั้งสายฝน
จนฟ้าแจ่มแสงสีสุริยวัน	นฤมลพาลูกกลืนลามา
สงสารสองกระษัตริย์ชัตติยวงศ์	เมื่อเดินดงได้เสวยแต่พฤกษา
ได้สามเดือนดั้นด้นอรัญญา	ไม่รู้ว่าจะไปหนตำบลใด
บรรลุถึงสระหนึ่งในกลางเถื่อน	มีบัวเพื่อนสัตว์บุษย์มุขได้สว
จอกกระจับขึ้นสลับสลอนไป	คงคาใสตั้งกระจกกระจ่างดี

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 33)

จากบทประพันธ์ เป็นตอนที่นางสุวรรณอำภารำพึงรำพันถึงความทุกข์ยากที่ต้องระหกระเหินมาในป่า จากนั้นผู้ประพันธ์ได้เล่าย่อโดยการตัดภาพไปที่ 3 เดือนต่อมา แล้วจึงบรรยายความต่อไป ทำให้ผู้อ่านทราบระยะเวลาว่านางสุวรรณอำภาและพระลักษณวงศ์เดินทางอยู่ในป่าเป็นเวลา 3 เดือน จนได้มาพบกับท้าววิรุณมาศ

นอกจากการเล่าย่อแล้ว ยังพบกลวิธีการดำเนินเรื่องโดยการลำดับเวลาในเรื่องลักษณะวงศ์อีกลักษณะหนึ่ง คือ การเกริ่นการณ์ (Foreshadowing) เป็นการแสดงเหตุการณ์ที่จะเกิด

ต่อไปในเรื่องโดยนัย¹ เป็นลักษณะการดำเนินเรื่องทางอ้อมก่อนเข้าสู่เนื้อเรื่องทำให้ผู้อ่านรับรู้ถึงอารมณ์ของเหตุที่จะเกิดขึ้นต่อไป ดังบทประพันธ์

พอดาวเดือนเลื่อนลับลงอับหมอง	กระเหว่าร้องเสียงไก่อสนั่นชัน
เทพเจ้าซึ่งเป็นเจ้าแห่งเทวัญ	ถนอมขวัญดลดวงพระทัยนาง
ให้นิมนต์ว่าได้ทรงซึ่งแหวนเพชร	แล้วเสด็จองค์เดียวให้อางนาง
เที่ยวดำเนินเดินดงจนหลงทาง	แล้วไศกามากลางพนาลี
ยังมีเหลือบหินชาติฉกาจสัตว์	บินมากัดนิ้วก้อยนางโฉมศรี
นางสะบัดหัตถาไปทันที	อำมรงค์นี้กระเด็นไป
เที่ยวแหวกหญ้าหาแหวนไม่เห็นแหวน	ก็ยั้งแสนโศกาน้ำตาไหล
เที่ยวเดินดงหลงทางกลางไพร	เข้าอาศัยบรรพตอากาศกาย
นางเพ่งดูพระพายในพื้นฟ้า	ให้โหยหาแหวนก้อยที่ลอยหาย
ตั้งพระเนตรคอยวงอำมรงค์พราย	พอพระพายพัดอำมรงค์มา
ดูลอยลมลิบลิบมาลือลือ	เข้าสอดสวมเอานิ้วพระหัตถา
ดีพระทัยเหลือที่จะปรีดา	แล้วลีนลามาทพบหนทางตรง
เสด็จเข้าธานีบุรีราช	ขึ้นปราสาทนพรัตน์จำรัสระหง
พร้อมด้วยเหล่าสาวสนมบรมวงศ์	บำเรอองค์บำรุงรักษ้อยู่เรียงราย
สุดสุบินพระยุพินสะดุ้งตื่น	ผวาพื้นหวาดหวั่นพระขวัญหาย
ทรงสังเกตุเหตุผลแต่ต้นปลาย	เห็นเชิงชายช่องลาภจะเกิดครัน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 63-64)

จากบทประพันธ์ กล่าวถึงความฝันของนางสุวรรณอำภาว่าฝันว่านางหลงทางอยู่ในกลางป่า ในตอนนั้นมีเหลือบบินมากัดที่นิ้วก้อย นางจึงสะบัดมือทำให้แหวนเพชรที่นางสวมนั้นหล่นหายไป นางพยายามค้นหาแต่ก็ไม่พบ แต่ในที่สุดลมก็พัดแหวนนั้นกลับคืนมา นางสุวรรณอำภาจึงได้แหวนเพชรคืนแล้วกลับสู่วังดังเดิม ความฝันของนางสุวรรณอำภาเป็นการเกริ่นการณ คือเป็นลางบอกเหตุที่แฝงนัยของเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบโดยทำให้ผู้อ่านทราบว่เนื้อเรื่องจะดำเนินต่อไปอย่างไร

ในส่วนของวรรณคดีเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีในการดำเนินเรื่องแบบเล่าเรื่องตามลำดับปฏิทิน (chronological order) กลวิธีการดำเนินเรื่องแบบนี้

¹ คณะกรรมการกลุ่มปรับปรุงชุดวิชาวรรณคดีไทย, เอกสารการสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1), พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, 2556), 14-32.

เป็นการเล่าเรื่องไปตามลำดับเหตุการณ์จากจุดเริ่มต้นไปตามลำดับจนปมปัญหาหรือข้อขัดแย้งต่าง ๆ ทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้น แล้วค่อยคลายเรื่องไปสู่จุดจบ¹ โดยผู้ประพันธ์เปิดเรื่องด้วยการบรรยายตัวละคร ดังบทประพันธ์

1	เจ็บไข้ชกตบเหงี้อสนธิตาส ประดาชกตบเหงี้อสนธิตาส	มุขมธตตชกตบเหงี้อสนธิตาส เสวยภคตบเหงี้อสนธิตาส ๑
2	สอชมธตบเหงี้อสนธิตาส ตบเหงี้อสนธิตาส	สอชมธตบเหงี้อสนธิตาส ตบเหงี้อสนธิตาส ๑
3	ชกตบเหงี้อสนธิตาส ชกตบเหงี้อสนธิตาส	ชกตบเหงี้อสนธิตาส ชกตบเหงี้อสนธิตาส ๑
4	ชกตบเหงี้อสนธิตาส ชกตบเหงี้อสนธิตาส	ชกตบเหงี้อสนธิตาส ชกตบเหงี้อสนธิตาส ๑
5	ชกตบเหงี้อสนธิตาส ชกตบเหงี้อสนธิตาส	ชกตบเหงี้อสนธิตาส ชกตบเหงี้อสนธิตาส ๑
6	ชกตบเหงี้อสนธิตาส ชกตบเหงี้อสนธิตาส	ชกตบเหงี้อสนธิตาส ชกตบเหงี้อสนธิตาส ๑ (พระลัทธิสมณวงศ์ พราหมณ์เสกสร เล่ม 1, 1)
1	จักแกล้งตามเรื่องมีนิตาน พระบาทพรหมทัตต์ทรงฤทธา	ก่อนมานเฝ้าพวงศังวงศ์กษัตรา เสวยราชย์พาราพาราณสี ๑
2	เสด็จเมืองคเณกโณมชชชช เป็นใหญ่เลิศเหนือเหล่าสนมสาวศรี	นามนางอัมพพจวมมเหสี แปดหมื่นมวลเป็นบริวาร ๑
3	ออกยายเฝ้าแก้กับพวกสนม มีราชจตุรงค์พลโยธา	สาวเล็กแม่มนมศรีศฤงคาร ประชาราษฎร์มากพันประมาณ ๑
4	รวมเอกแม่มนกับชชชช เป็นยั้งยืนนานไปจึ่งกษัตริย์กษานต์	สุวณณ์อัมพพโณมกัลยาณ เสด็จพระราชทานโอรสา ๑
5	หนึ่งองค์ทรงโณมลออองค์ ลูใหญ่ได้แปดพระวัสสา	ตั้งองค์อัมรินทร์ไตรตรึงษา กษัตราตั้งนามให้บุตรไชย ๑
6	ชื่อลัทธิขณสินวงส์กุมารา เลื่องลืออำนาจเหนือภพไตร	จำเริญเจษฎาฤทธิไชคชัย กษัตริย์ไชยสองพวงศังทรงกรุณา ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

¹ ธีญา สันขพันธานนท์, วรรณกรรมวิจารณ์, (ปทุมธานี: นาค, 2539), 166.

186	ให้เหล่าแม่นางกับแม่นม อย่าให้มีผิดด้วยเหตุอะไร	ร่วมกันดูแลรักษาราชาบุตรี ควรทรงตั้งพระนามา ฯ
187	พระนางโกสินราชกุมารี ล้วนแต่มีสุขทุกเวลา	สาวเล็กสาวศรีช่วยรักษา พร้อมกันไม่มีทุกข์สุขเกษมศานต์ ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายถึงพระบาทพรหมทัตต์ที่ลุ่มหลงอยู่กับนางยักษ์จนนางยักษ์ตั้งครรภ์ จากนั้นผู้ประพันธ์ได้เล่าย่อโดยการตัดฉากไปที่ 10 เดือนถัดมา แล้วจึงบรรยายว่านางยักษ์ได้ให้กำเนิดธิดานามว่านางโกสิน ทำให้เนื้อเรื่องดำเนินต่อไปอย่างรวดเร็ว อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการดำเนินเรื่องโดยการเล่าย่อ เช่น ในตอนที่พระลักษมณ์สินวงศ์เรียนวิชาอยู่กับพระฤๅษี ดังบทประพันธ์

411	ศลีตาสลับใส่สรเทศกม ธูสมธำเทรฐีกัณโณ	เสาะสวกี่ณบฏระฮ์ธย ณลฤกษารัฐทศธูษ ๑
412	กณเสาะกษมรหริธษ เสษสรสญเทศกมรเทศกธ	ฐิตฐ่งจตุณบฏระฮ์ธษ ธูสรฮ์ธษตถชบษ ๑
413	นุเสตาสตรบเทญยฐ กษมณีกธีกษก	ฐกฮ์ธษตถตถธ ฐีกเสธเกทถธเทศก ๑
414	ฐิฏะณีสึณเทศก ธีกกฐิฐฐฐฐฐฐฐฐฐ	ฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ ณฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ ๑

(พระลักษมณ์สินวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 50-51)

411	ฤๅษีได้ฟังแสนยินดี ธนูศรเป็นเครื่องอาวุธประจำมือ	สโมศรก็เสกพระขันธชัย ถึงกุมารไชยตามครรลอง ฯ
412	กาลนั้นกุมารโอรนงค์ โสมนัสยินดียิ่งล้ำ	บรรจงรับพระขรรค์ด้วย ธนูศรพระขันธด้วยไม่อุปมาฯ
413	ครั้นอยู่ได้ครบหนึ่งปีเต็ม กุมารระลึกรู้ถึงมารดา	เธอพยายามอดกลั้นจินดา อุราแสนลุ่มร้อนยิ่งนัก ฯ
414	โอ้พระชนนีท่านมีคุณ นึกหาอะไรเปรียบไม่มีเลย	หนักเลิศล้ำพันประมาณไม่มีอุปไมย ไม่ควรจึงไรให้คลาดคลา ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ เป็นตอนที่พระลักษมณ์สินวงศ์เรียนวิชาอยู่กับพระฤๅษี พระฤๅษีจึงเสกอาวุธให้พระพระลักษมณ์สินวงศ์ จากนั้นผู้ประพันธ์ได้เล่าย่อโดยการตัดฉากไปที่ 1 ปีต่อมา

หลังจากนั้นแล้วจึงบรรยายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อไป ทำให้ผู้อ่านทราบระยะเวลาที่พระลักษมณ์สินวงศ์ มาเรียนวิชาอยู่กับพระฤๅษี

นอกจากการเล่าย่อแล้ว ยังพบกลวิธีการดำเนินเรื่องโดยการลำดับเวลาในเรื่อง พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสรรอีกลักษณะหนึ่ง คือ การเกริ่นการณ (Foreshadowing) เป็นการ แสดงเหตุการณ์ที่จะเกิดต่อไปในเรื่องโดยนัย¹ เป็นลักษณะการดำเนินเรื่องทางอ้อมก่อนเข้าสู่เนื้อเรื่อง ทำให้ผู้อ่านรับรู้ถึงอารมณ์ของเหตุที่จะเกิดขึ้นต่อไป ดังบทประพันธ์

522	เข็ซึซึชฐาฐูษฐักฏุฎุฏี	หมุฑิสสิฉาฉา
	คช้เศาฐราเสาเสาเสาเสา	เสาเสาทเศอิฐฐาฐุฐาฐุฐาเสาเสา
523	มิฐิเฝงเศาเศาเศาเศาเศาเศา	เศาเศาเศาเศาเศาเศาเศาเศา
	หาวหาวคช้คช้คช้คช้คช้	เศอิฐอิฐอิฐอิฐอิฐอิฐอิฐ ๑
524	เศาเศาเศาเศาเศาเศาเศาเศา	หวัคคคคคคคคคคคคคค
	เศาเศาเศาเศาเศาเศาเศาเศา	คช้คคคคคคคคคคคคค ๑
525	คช้คคคคคคคคคคคคค	คช้คคคคคคคคคคคคค
	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ	เศอิฐอิฐอิฐอิฐอิฐอิฐอิฐ
526	คช้คคคคคคคคคคคคค	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ
	หวัคหวัคหวัคหวัคหวัค	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ
527	คช้คคคคคคคคคคคคค	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ
	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ
528	คช้คคคคคคคคคคคคค	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ
	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ
529	คช้คคคคคคคคคคคคค	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ
	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ
530	คช้คคคคคคคคคคคคค	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ
	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ
531	คช้คคคคคคคคคคคคค	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ
	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ	เศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐเศอิฐ

(พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสรร เล่ม 2, 65-66)

¹ คณะกรรมการกลุ่มปรับปรุงชุดวิชาวรรณคดีไทย, เอกสารการสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1), พิมพ์ครั้งที่ 3 (นพบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2556), 14-32.

² ฐฐฐึ สันนิษฐานว่าเป็นคำว่า ฐฐฐึ /tüəm-rüəŋ/ หมายถึง แหวน, ถ้ำมรงค์

522	เราจะกล่าวถึงกษัตริ ประทับอยู่ปราสาทอสุรา	อัมพาประเสริฐเป็นมารดา นางเกิดทุกขาเดือดร้อนไม่มีสุขสบาย
523	ไม่ได้เคยนอนให้เต็มเนตร อารมณ์หน่ายหายใจขัดอ้อมเจ็บแสบ	โดยนีกสังเกตุความเสนาหา นีกถึงโอรสาลูกประเสริฐ ฯ
524	พระนางทรงบรรทมแสนวิตก นางเห็นนิมิตดียิ่งล้น	ไม่มีความสุขในปราณไม่เอ่ยคติ เหมือนเป็นลูกรักโอรสา ฯ
525	เห็นประหนึ่งองค์นางได้ทรง แล้วออกจากวังจรยาตรา	แหวนอำมรงค์หัวเพชรใส หลงทางมรรคากลางไพร ฯ
526	เห็นดุจองค์นางยอมโศกา มียุงเหลือบชั่วร้าย	คนเดียวเองกำพราในเนนที่ บินมาจับปล้นกัณฑ์ที่ ฯ
527	กัตุลอุเอามือปิดทันท สูญหายไปในพงหญ้า	อำมรงค์สวมนิ้วพระหัตถา นางพะงาแหวกหาอำมรงค์นั้น ฯ
528	ไม่เห็นเกิดทุกข์ครู่หนึ่ง หลงคนเดียวในที่เคราะห์	ไม่ลืมพยายามหาโศกสงสาร จรมุ่งขึ้นบนหลังบรรพตา ฯ
529	แขนงมองพระพายในแผ่นฟ้า แสวงหาไม่หลงลืมจากความคิด	ยิ่งคิดเสียดายอำมรงค์นั้น อนิจจาพระพายพัตร ฯ
530	ล่องลอยอำมรงค์ก็ตามลมโบก ในนิ้วพระหัตถ์นางบวร	ตั้งดำรงตกลงในพระกร แล้วจึงสัจจรกลับนครา ฯ
531	ดูจนางประทับเหนือปราศรัยสุวรรณ ครันจบสุบินเสร็จกาลนั้น	มีสนมกำนัลเข้าเฝ้าค้ำคัง ธิดานางตื่นรู้สีกตัว ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ กล่าวถึงความฝันของนางสุวณณ์อัมพา นางฝันว่าหลงอยู่ในป่า ในตอนนั้นนางถูกเหลือบบินมากัดจึงเอามือปิด แหวนเพชรที่นางสวมจึงหลุดหายไป นางพยายามตามหาแหวนแต่ก็ไม่พบจนในที่สุดลมก็พัดแหวนคืนมาให้ นางจากนั้นนางก็จึงสะดุ้งตื่น ความฝันของนางสุวณณ์อัมพานี้เป็นการเกริ่นการณ คือ เป็นลางบอกเหตุที่แฝงนัยของเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นนอกจากนี้ ยังแฝงเนื้อเรื่องในตอนต่อไปทำให้ผู้อ่านทราบว่เนื้อเรื่องจะดำเนินต่อไปอย่างไร

กลวิธีในการดำเนินเรื่องลักษณะวงค์เป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่องได้ง่ายเพราะเป็นการดำเนินเรื่องไปตามลำดับปฏิทิน เหตุการณ์ต่าง ๆ ดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ ไม่สลับซับซ้อน มีการใช้กลวิธีการเล่าย่อเพื่อให้การดำเนินเรื่องเข้มข้นขึ้น ทำให้ลำดับเวลาในเรื่องมีความสมจริงยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีการใช้กลวิธีการดำเนินเรื่องโดยการเกริ่นการณ์ ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านรับรู้เหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นต่อไปโดยใช้การเล่าเรื่องอื่น เช่น ความฝันที่แฝงนัยถึงเนื้อหาต่อไปของเรื่อง กลวิธีต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์เลือกใช้นี้ส่งผลให้เนื้อหามีความสนุก เข้มข้น ช่วยให้โครงเรื่องเด่นชัดขึ้น เช่นเดียวกับกลวิธีในการดำเนินเรื่องพระลักสมณวงศ์ พรามเกสสรเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่องได้ง่าย เพราะเป็นการดำเนินเรื่องไปตามลำดับปฏิทิน เหตุการณ์ต่าง ๆ ดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ ไม่สลับซับซ้อน มีการใช้กลวิธีการเล่าย่อเพื่อให้การดำเนินเรื่องที่รวดเร็วและเข้มข้นขึ้น ทำให้ลำดับเวลาในเรื่องมีความสมจริงยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีการใช้กลวิธีการดำเนินเรื่องโดยการเกริ่นการณ์ ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านรับรู้เหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นต่อไปโดยใช้การเล่าเรื่องความฝันที่แฝงนัยถึงเนื้อหาต่อไปของเรื่อง กลวิธีต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์เลือกใช้นี้ส่งผลให้เนื้อหามีความสนุก เข้มข้น ช่วยให้โครงเรื่องเด่นชัดขึ้น

4. กลวิธีการสร้างตัวละคร (Characterization)

กลวิธีการสร้างตัวละคร คือ กลวิธีที่ผู้ประพันธ์นำเสนอตัวละครให้ผู้อ่านได้รับทราบถึงลักษณะทั้งภายนอกและภายในจิตใจของตัวละคร กลวิธีการสร้างตัวละครมีหลายวิธี เช่น การบรรยายลักษณะทางกายภาพ การนำเสนอความคิดหรือทัศนคติของตัวละคร การนำเสนอภูมิหลังของตัวละคร เป็นต้น

กลวิธีการสร้างตัวละครเป็นการแนะนำตัวละครให้ผู้อ่านรู้จัก เนื่องจากตัวละครเป็นองค์ประกอบของบันเทิงคดีที่มีเสน่ห์ที่สุด การที่ตัวละครจะมีลักษณะอย่างไรจึงขึ้นอยู่กับกลวิธีการสร้างตัวละคร¹ ทั้งนี้ตัวละครยังเป็นจุดดึงดูดความสนใจและสร้างความประทับใจให้กับผู้อ่านอีกอย่างหนึ่ง² ในเรื่องลักษณวงศ์ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีในการสร้างและนำเสนอตัวละครแต่ละตัวแตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสม โดยเน้นตัวละครเอกเป็นหลัก ดังนี้

4.1 การแนะนำตัวละครทางตรง (Direct Presentation)

กลวิธีการแนะนำตัวละครทางตรงเป็นกลวิธีที่ผู้ประพันธ์เป็นผู้บรรยายลักษณะนิสัยของตัวละคร หรือให้ตัวละครอื่นในเรื่องเป็นผู้บรรยายลักษณะนิสัยของตัวละครอีกตัวหนึ่งแทน

ในเรื่องลักษณวงศ์มีฉากที่แสดงให้เห็นลักษณะนิสัย ความคิด หรือความรู้สึกของตัวละครเอก คือ พระลักษณวงศ์โดยการแนะนำตัวละครทางตรง ดังบทประพันธ์

เสาวคนธ์หล่นโรยมารื่นริน
ไม่เห็นองค์มารดาอุพพาพล

เจ้าพลิกพื้นรวงค่าน่าสงสาร
ยิ่งแต่ตาลเดือดดินอยู่โดยเดียว

¹ สรณัฐ ไตลังคะ, ศาสตรและศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2560), 89.

² วนิตา บำรุงไทย, ศาสตรและศิลป์แห่งนวนิยาย, (กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น, 2544), 130.

เห็นสิ้นบุญแล้วพระทูลกระหม่อมแม่
จะอยู่ใยในดงแต่องค์เดียว

ลูกแลแลก็ยิ่งสุดนัยน์ตาเหลือว
จะท่องเที่ยวติดตามไปตามบุญ
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 46)

และอีกตอนหนึ่ง ดังบทประพันธ์

...
สะอึกสะอื้นกำสรดระทดจิต
จนไก่อ้วแจ้วชันสนั่นไป
น้ำค้างร่วงปทุมมาลัยก็บานชื่น
สงสารหน่อกระษัตราอรุการอม

พระกุมารทรงโคกโคกาลัย
สุขุมคิดคั่งแค้นไม่หลับไหล
วิหคไพรตื่นจากรังอยู่พร้อม
รื้นรื้นลมเซยระเหยหอม
แล้วดอออกกลิ่นไว้ในอารมณ
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 54)

จากบทประพันธ์ แสดงให้เห็นลักษณะนิสัยของพระลักษณวงศ์ที่แสดงความรักต่อมารดาที่ต้องพลัดพรากจากกันไป เป็นการแสดงลักษณะนิสัย ความคิด หรือความรู้สึกของตัวละครผ่านการบรรยายของผู้ประพันธ์

ส่วนในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมณ์สมณวงศ์ แสดงให้เห็นลักษณะนิสัย ความคิด หรือความรู้สึกของตัวละครเอก คือ พระลักษณสินนวงศ์ โดยการแนะนำตัวละครทางตรง ดังบทประพันธ์

374	กาลธะระเฑระณัฏฐ์ณัฏฐ์	ฮีสหุฮุฮุฮุฮุฮุฮุฮุ
	เบ็ชฌุสฆาตขมขลุคตา	ภณัฏฐ์จิกิฏฐ์บักฐี ๑
375	สยู่เฮเฑเฑกฐุสฆาสฺร	กฤษะฮะฮุฮุฮุฮุฮุ
	สภุคตาธะนิมิฏฐ์	บักฐ์สฺรฐุสฆาสฺร ๑
376	สเฆสฺรฐุสฆาสฺร	ฐุสฆาสฺรฐุสฆาสฺร
	ฐุสฆาสฺรฐุสฆาสฺร	นิมิฏฐ์ฐุสฆาสฺร ๑

(พระลักษณวงศ์ พราหมณ์สมณวงศ์ เล่ม 2, 45-46)

374	กาลนั้นพระลักษณสินนวงศ์	โอนองศรีบุพพุทธิกา
	พยายามเรียนอาคมมนตร์คาถา	ทุกทินทิวาทุราตรี ๑
375	หมกตัวอยู่แต่ในอาศรม	กุมารพยายามเรียนบาลี
	ศึกษาคาถานิมิต	บดบังอินทรีย์มหาสังคม ๑

376	สำแดงฤทธิ์ให้ประจักษ์ ท่องบ่นคล่องปากอาคม	ไม่มีติดขัดไม่ว่าจะยากเท่าไร จริงแท้ไม่มีลี้ลับสักหนึ่งคาถา ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)
-----	--	--

และอีกตอนหนึ่ง ดังบทประพันธ์

414	อิฏฐิณีนีโลกนาคคฤ สิทกสิททิฏฐิณีนีโลกนาคคฤ	ตรึงไทรเนื้สณธ์คฤชบเขษ ตุคฺชเฏฐิณีนีโลกนาคคฤ ฯ
415	เอื้อะสขมฺหฺกคฺคฺคฺคฺคฺคฺค จฐิณีนีโลกนาคคฤ	เอื้อะสขมฺหฺกคฺคฺคฺคฺคฺค คฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค ฯ
416	อิฐิณีนีโลกนาคคฤ เอื้อะสขมฺหฺกคฺคฺคฺคฺค	เอื้อะสขมฺหฺกคฺคฺคฺคฺค คฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค ฯ (พระลักษณวงศ์ พราหมเกศสร เล่ม 2, 51)
414	ไอ้พระชนนีท่านมีคุณ นึกหาอะไรเปรียบไม่มีเลย	หนักเลิศล้ำพันประมาณไม่มีอุปไมย ไม่ควรจ้งไรให้คลาดคลา ฯ
415	เพียงนี้สมท่านบรรทมบรรทมทั้งทุกซ์ คอยมองทางลูกสงวนพะงา	เจ็บจุกตึงแน่นให้หฤทัย ทุกทินทิวาแสนทุกขา ฯ
416	ไอ้อือนิจจาทุกกระหม่อมแม่ของลูกเอ๋ย ทำทุกซ์ตอกย้ากั้วลถึงพระมารดา	เพียงนี้คงจะอาสุรา โกรธเดือดอร่าไม่มีสบาย ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ แสดงให้เห็นลักษณะนิสัยของพระลักษณวงศ์ที่แสดงถึง
ขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนวิชาจนเก่งกล้าสามารถ และความกตัญญูรู้คุณต่อมารดา
รักมารดาที่ต้องพลัดพรากจากกันไป เป็นการแสดงลักษณะนิสัย ความคิด หรือความรู้สึกของตัวละคร
ผ่านการบรรยายของผู้ประพันธ์

4.2 การแนะนำตัวละครทางอ้อม (Indirect Presentation)

กลวิธีการแนะนำตัวตัวละครทางอ้อมเป็นกลวิธีที่ผู้ประพันธ์ไม่ได้บรรยาย
ลักษณะนิสัยของตัวละครโดยตรงแต่ผู้อ่านสามารถรับรู้ถึงลักษณะนิสัยของตัวละครผ่านการแสดงออก
หรือบทสนทนาในเรื่อง

ในเรื่องลักษณวงศ์มีฉากที่แสดงลักษณะนิสัย ความคิด หรือความรู้สึกของ
ตัวละครเอก คือ พระลักษณวงศ์โดยการแนะนำตัวละครทางอ้อม ดังบทประพันธ์

สะอื้นพลางทางถามพระบิตูรงค์
จะให้เขาสังหารพระมารดา

ด้วยพระองค์ยังอ่อนพระชันษา
พระแม่ข้าผิตพลั้งเป็นอย่างไร
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 26)

และอีกตอนหนึ่ง ดังบทประพันธ์

ลูกขอโทษโปรดชนนีไว้
แม่ันแม่ตายลูกจะวายชีवाल

อย่าฆ่าให้แม่ม้วยเป็นผุยผง
พระบิตูรงค์จึงโปรดซึ่งโทษทัณฑ์
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 27)

จากบทประพันธ์ แสดงให้เห็นลักษณะนิสัยของพระลักษณะวงศ์ที่แสดงความรักต่อมารดาที่พยายามหาหนทางในการช่วยเหลือนางสุวรรณอำภาเพื่อไม่ให้ถูกนำไปประหารชีวิต เป็นการแสดงลักษณะนิสัยของตัวละครทางอ้อมโดยผ่านบทสนทนาของตัวละครเอง

ส่วนในเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เกษมมีฉากที่แสดงลักษณะนิสัย ความคิดหรือความรู้สึกของตัวละครเอก คือ พระลักษมณ์สินนวงศ์โดยการแนะนำตัวละครทางอ้อม ดังบทประพันธ์

120	ไฉ่สึงถึงหล่อนคุณสิริรุ่ง ผู้ลบล้างผู้ลบล้างผู้ลบล้าง	ชยตงูเห่าเหี้ยมทุกชาติ เจ้าลบล้างผู้ลบล้างผู้ลบล้าง ๑
121	ผู้กรัดเศทศวิบประหลาด ภักดิ์ดีเนกรีสวยเสาสงัด	อุญต์อุญต์อุญต์อุญต์ เสอชตุบรณินเอยเสาสงัด ๑
122	อุญต์เสอชตุบรณินเอย ดาดเหี้ยมประหลาดประหลาด	ร่งเสอชตุบรณินเอย ฉกฉกเอยชตุบรณินเอย ๑ (พระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เกษม เล่ม 2, 15)

120	กล่าวฝ่ายองค์ลักษมณ์สินนวงศ์ ล้มคว่ำล้มหงายล้มลงกับที่	จอมพงศ์เห็นพวกตั้งจุดชนนี ไปเผด็จชีวินพฤกษ์ไพโร ๑
121	เธอวิ่งไปตามโอบพระองค์ นับจากดำเนินขอโทษพยาบาล	ตั้งร้องให้กำสรดกำสรดพันประมาณ เสด็จไม่ปราณีหยุดโทษา ๑

หลากหลายทั้งทางตรงและทางอ้อมทำให้ผู้อ่านได้รับรู้ถึงลักษณะนิสัย ความคิด ความรู้สึก หรือ การกระทำของตัวละครนั้น ๆ โดยเฉพาะตัวละครเอกอย่างพระลักษณ์สินนวงส์ทำให้ผู้อ่านรับรู้ถึง ลักษณะนิสัย ความคิด ความรู้สึก หรือเหตุผลการกระทำของพระลักษณ์สินนวงส์ การใช้กลวิธีแนะนำ ตัวละครที่หลากหลายของผู้ประพันธ์ทำให้ผู้อ่านเพลิดเพลินและเข้าใจกับเนื้อเรื่อง โครงเรื่องและ การกระทำของตัวละครได้เป็นอย่างดี

5. กลวิธีการสร้างฉากและเสนอฉาก

กลวิธีการสร้างฉากและเสนอฉาก คือ กลวิธีที่ผู้ประพันธ์สร้างมโนภาพให้แก่ผู้อ่าน ผ่านการบรรยาย ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการเห็นมโนภาพตามที่ผู้อ่านบรรยายซึ่งต้องสอดคล้องกับ เนื้อหา กลวิธีการสร้างฉากและนำเสนอฉากมีหลายวิธี เช่น ฉากสมจริง ฉากจินตนาการ เป็นต้น

กลวิธีการสร้างฉากและเสนอฉากเป็นการสร้างจินตนาการให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพ เพื่อที่จะรับรู้ถึงบรรยากาศของเรื่อง เนื่องจากตัวละครในบันเทิงคดีมักมีตัวตนอยู่ในสถานที่แห่งใด แห่งหนึ่งเสมอ¹ ฉากจึงเป็นการให้ความกระจ่างในสิ่งที่เป็นรูปธรรมแก่ผู้อ่าน² ในเรื่องลักษณวงศ์และ เรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสสรพบการสร้างฉากและนำเสนอฉาก 2 กลวิธี ดังนี้

5.1 ฉากจินตนาการที่สมจริง

กลวิธีการสร้างฉากจินตนาการที่สมจริงเป็นการสร้างฉากโดยการใช้สิ่งที่มีอยู่จริง ตามธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเสริมจินตนาการทำให้ฉากนั้นมีความสวยงามเกินความเป็นจริง แต่ช่วยให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพ อารมณ์ และความรู้สึกตามที่ผู้ประพันธ์บรรยาย ตัวอย่างฉากที่เป็นจินตนาการที่สมจริงในเรื่องลักษณวงศ์ เช่น ฉากธรรมชาติ ดังบทประพันธ์

มะเดื่อตกตกลั่นระดาดาย	ก็โอภาสผลแดงดังแสงเสน
วายุโบกโยกโยนไอนระเนน	ในบริเวณหว่างสิรินทร์เรียง
แก้วระทุมกุมกรณทั้งผืนผาง	กระโดนพะยอมมายงพะยุงเหียง
เรียบเสลาเถาสลิตสลับเรียง	นกเขาเคียงคู่ขุนยอดแค
กิ่งมะไฟไก่อฟ้าเข้าแฝงกิ่ง	นางนวลนั่งแนบนางไม้ห่างแห
ฝูงกระลิงเลียบกิ่งต้นแกแล	รอกกระแตเต้นตื้นออกรื่นเรียง
จิกมะตันจันมะตุกกระดิงหอม	เลียบกระดอมกิ่งกระโดดโลดเถลิง
ชะลูดสอดตลอดแทรกเป็นซุ่มเชิง	แลละเลิงโลดลิวละลิวบน

¹ สรณัฐ ไตลังคะ, ศาสตรและศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2560), 98.

² ธัญญา สังขพันธานนท์, วรรณกรรมวิจารณ์, (ปทุมธานี: นาค, 2539), 189-190.

ม่วงละมุดมุกมันแมงเมาโมก

ตาตุ่มเตงเปงปีตั้นเป็ดปน

กระสังโศกสักขีสีเสียดสน

เสาวคนธ์พุพังจรงใจ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 60)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ได้ใช้ถ้อยคำที่แสดงให้เห็นฉากที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งพรรณไม้อันแต่ละชนิดที่ผู้ประพันธ์บรรยายเป็นพรรณไม้ที่มีอยู่จริงตามธรรมชาติ เช่น มะเดื่อ กระจิน ละมุด ฯลฯ แต่ก็ได้เสริมจินตนาการเข้าไปเพื่อให้ฉากนั้นงดงามเป็นพิเศษโดยบรรยายพืชเป็นกลุ่ม ลักษณะคล้ายสวนที่จะมีพรรณไม้นานาชนิดปลูกอยู่ด้วยกันหลากหลายพันธุ์ เช่น “แก้วกระทุ่ม กุ่มกระจินทั้งผืนผาง กระโดนพะยอมมายุงพะยุงเหียง” ทั้งนี้เป็นการเน้นที่เสียงสัมผัสเพื่อให้เกิดความไพเราะแต่ไม่เน้นความสมจริง เนื่องจากในธรรมชาติพืชบางชนิดไม่สามารถขึ้นอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกันกับพืชบางชนิดได้ นอกจากนี้ยังบรรยายสภาพที่งดงาม เช่น “... นกเขาเคียงคู่คูบนยอดแค กิ่งมะไฟไก่อฟ้าเข้าแฝงกิ่ง นางนวลนึ่งแนบนางไม้ห่างแห ผุงกระลิ่งเลียบบกิ่งต้นแกแล รอกกระแต เต็นต์น้อกรีนเริง” เป็นการพรรณนาความงามของสัตว์กับพรรณไม้ต่าง ๆ ที่แสดงอาการกิริยาต่าง ๆ กัน แต่เป็นการเน้นที่เสียงสัมผัส เช่น นกเขา เคียง คู่ คู แค เน้นเสียง [k^h-], มะไฟ ไก่อฟ้า เน้นเสียง [f-], นางนวล นึ่ง แนบ นาง เน้นเสียง [n-], กระลิ่ง¹ เลียบ แกแล เน้นเสียง [l-], กระแต เต็น เต็น เน้นเสียง [t-] เป็นต้น ทั้งนี้ผู้ประพันธ์ไม่ได้เน้นความสมจริงเนื่องจากสัตว์กับพืชบางชนิดเป็นไปได้ยากที่จะอยู่ด้วยกัน เช่น นกกระลิ่งกับต้นแกแล เนื่องจากต้นแกแลเป็นไม้พุ่มรอเลื้อยมีหนาม² ส่วนนกกระลิ่งเป็นนกปากขอชนิดหนึ่งขนาดเล็กเล็กกับนกแขกเต้า³ จากขนาดตัวของนกกระลิ่งและลักษณะของต้นแกแลจึงทำให้สันนิษฐานว่านกกระลิ่งไม่น่าจะลงมาเลียบกับไม้พุ่มซ้ำยังมีหนามซึ่งอาจก่อให้เกิดอันตรายได้

ในส่วนของเรื่องพระลักษณะวงศ์ พราหมณ์เสสรูปปรากฏฉากที่เป็นจินตนาการที่สมจริง เช่น ฉากธรรมชาติ ดังบทประพันธ์

482

มฺฐะปะธา:มฺฐะหฺมฺฐะปะธา:ตฺถุท
เตตฺถุทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺ

มยสจฺจิตฺตคํคํคํคํคํคํคํ

ทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺ

¹ กระลิ่ง สันนิษฐานว่าเป็น กะลิง หมายถึง นกปากขอชนิดหนึ่ง

² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 155.

³ เรื่องเดียวกัน, 99.

483	សូរសព្ទសន្ធិកទិកបុរេ រំជក់ ¹ កូចវិលស្មៅ	លាន់ពូសូរិពុះពោរខ្មៅ ឆោមឆោរឆ្លងហូសដល់ត្រើយត្រាណ ។
484	ព្រៃស្រោងម្តប់លើងងឹតស្តង ស្ងប់ស្ងាត់តែនឹងអាសូរយាន	ព្រីប្រុងរោមអស់អង្គប្រាណ ក្រាច់កូនរហោស្ថានតែឯកអង្គ ។
485	បរតាមក្បែរច្រកជើងគីរី ជុំថ្មមានពណ៌ស្រស់ត្រង់	ភូមិខ្សែទតសំដៅត្រង់ គួរឲ្យចិត្តចង់ភ្លឺព្រោងព្រាត ។
486	ថ្មសក្រហមផ្តេកភ្លឺឆ្មៅ ពពាពត្តុង់ត្រី ² មានច្រើនកាត់	ថ្មនិលពណ៌ខ្មៅភ្លឺច្រវាក់ សង្កាត់មានបែបត្បូងមុត្តា ។
487	មានភ្នំប្រាំពីរជាន់ជុំជិត ខ្ពស់ស្មើអាកាសជាប់អដ្ឋតា	ងងឹតអាប័ជ្ឈងសែងសូរិយា ពពកបាំងមហាមេឃខ្លួនខ្មៅ ។ (ព្រះត្រៃសមណវង្ស ព្រះរាមកេសរ ទ្រង់ 2, 60)
482	ខ្នាតខកខ្នាតអាយតិកណ្តាល ចេញពីខកខ្នាត	ដើរម៉ែនពេលទៅ ហែលទៅទៅទៅទៅ ។
483	ស្រទន់ស្រទន់លើស្រទន់ ត្រង់រូមទេសចរទៅទៅទៅ	ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ។
484	ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់	ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ។
485	ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់	ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ។
486	ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់	ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ។
487	ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់	ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ស្រទន់ស្រទន់ស្រទន់ ។

(ប្រែដោយអ្នកប្រែ)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ได้ใช้ถ้อยคำที่แสดงให้เห็นฉากที่เป็นธรรมชาติ ผู้ประพันธ์ใช้การประพันธ์โดยการใช้สิ่งที่มีอยู่จริงเข้ามาบรรยายเพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ เช่น การบรรยายลักษณะน้ำตกที่ไหลลดหลั่นลงมาจากหน้าผา พรรณไม้ที่ให้ร่มเงาอยู่ริมธารน้ำตก ลักษณะดังกล่าวเป็นการสร้างฉากที่สมจริงเนื่องจากเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในธรรมชาติ แต่หลังจากนั้น ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงลักษณะความงดงามที่เป็นสิ่งที่จินตนาการโดยการพรรณนาความงดงามของ

¹ រំជក់ /rum-ceed/ សំនិដ្ឋានវាគឺថា រំជក់ /rum-ceed/ អោយដឹង ដៃដៃខ្លះខ្លះ

² ត្រី សំនិដ្ឋានវាគឺថា ត្រី /rōət/ អោយដឹង ត្រី, ក្បាល, ឲ្យដឹង

หินสีต่าง ๆ ที่อยู่รายเรียงกัน เช่น อัญมณีสีแดง สีดำ พลอยชนิดต่าง ๆ เป็นการนำสิ่งที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ คือ อัญมณีมาจัดเรียงหรือสร้างลักษณะพิเศษอันแสดงถึงความงดงามที่ต่างจากความเป็นจริงในธรรมชาติโดยใช้จินตนาการของผู้ประพันธ์มาบรรยายเสริมความงาม นอกจากนี้ยังมีการบรรยายถึงลักษณะของฉากธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษ เช่น เขาสูงจรดฟ้าเจ็ดชั้น ซึ่งลักษณะนี้ผู้ประพันธ์น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากเขาสัตบริภัณฑ์จากไตรภูมิอภินิหาร ซึ่งหมายถึง ภูเขาที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุเป็นชั้น ๆ 7 ชั้น มีชื่อว่า ยุคนธร อสิินธร กรวิก สุทัสนะ เนมิินธร วินตกะ และอัสกัณ¹ ลักษณะพิเศษที่เพิ่มเข้ามานี้เป็นการบรรยายโดยใช้สิ่งที่มีอยู่จริงในธรรมชาติมาเสริมความงามตามความนิยมของผู้ประพันธ์เพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการฉากที่งดงามและยิ่งใหญ่ตามจินตนาการของผู้แต่ง

ฉากจินตนาการที่สมจริงในเรื่องลักษณะวงศ์เป็นฉากที่สร้างขึ้นเพื่อความไพเราะของเสียงและจินตภาพที่งดงามโดยเทียบเคียงจากสิ่งที่มีอยู่จริงเพื่อให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพตามที่ผู้ประพันธ์บรรยาย แต่ไม่ได้เน้นถึงความสมจริงที่เกิดขึ้นตามปกติวิสัย ทำให้ฉากลักษณะนี้มี ความงดงามที่เหนือไปกว่าความเป็นจริงแต่ผู้อ่านได้อรรถรสจากเสียงและมโนภาพ ส่วนในเรื่อง พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรเป็นฉากที่สร้างขึ้นเพื่อความงดงามโดยเทียบเคียงจากสิ่งที่มีอยู่จริง เพื่อให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพตามที่ผู้ประพันธ์บรรยายหรือการอ้างอิงถึงในสิ่งที่ผู้ประพันธ์หรือผู้อ่านน่าจะ เป็นที่รู้จักเป็นอย่างดีมาช่วยเสริมในการบรรยายฉากเพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพตาม แต่ไม่ได้เน้นถึง ความสมจริงที่เกิดขึ้นตามในธรรมชาติ ทำให้ฉากลักษณะนี้มี ความงดงามที่เหนือไปกว่าความเป็นจริง แต่ผู้อ่านได้อรรถรสจากมโนภาพอันงดงาม

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 1204.

5.2 ฉากจินตนาการ

กลวิธีการสร้างฉากจินตนาการเป็นกลวิธีการสร้างฉากที่ผู้ประพันธ์ใช้จินตนาการในการบรรยายให้เห็นเกินกว่าความเป็นจริง เป็นฉากที่ไม่มีอยู่จริงในโลกมนุษย์ ไม่สามารถสัมผัสหรือมองเห็นได้ในชีวิตจริง ฉากในลักษณะนี้มักได้รับความสนใจจากผู้อ่านเพราะเป็นเรื่องปาฏิหาริย์ ตัวอย่างฉากที่เป็นจินตนาการในเรื่องลักษณวงศ์ เช่น ฉากท้าววิรุณมาศรบกับพระลักษณวงศ์ ดั่งบทประพันธ์

...
 จะกล่าวถึงหน่อกระษัตริย์กับอัศวร ขึ้นหยุดหย่อนอยู่บนยอดคีรีวัน
 เห็นมีดกลุ่มคลุ้มมาในอากาศ ดูเกลื่อนกลาดกลบแสงพระสุริย์ฉนั้น
 กระหึ่มเสียงเพียงลมสลาดัน ก็หมายมั่นแน่วแน่ทั่วทัพบชัย
 บอกพญาม้าทรงอันองอาจ วิรุณมาศยกมาหรือไฉน
 ม้าที่นั่งฟังสารแล้วแลไป เห็นธงชัยรื้อรื้อเป็นทิวมา
 จึงทูลลักษณวงศ์ผู้ทรงโฉม กลางโพลมโนนัยักษ์มาหนักหนา
 รื้อรื้อทิวธงมันตรงมา อสุรานับแสนแน่นอัมพร
 จงเตรียมองค์ทรงเครื่องอาวุธไว้ ประเดี๋ยวใจมันจะมาถึงสิงขร
 พระฟังเตือนเยื้อนยืมกับอัศวร แล้วทรงศรพระขรรค์อันฤทธิ
 ขึ้นพญาม้าทรงอันองอาจ เผ่นผงาดยืนยอดคีรีศรี
 ไม่หวาดหวั่นพรันใจด้วยไพร่ จะต่อสู้กัมภณฑ์ประจัญบาน ฯ
 (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 80)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงเหตุการณ์ตอนที่พระลักษณวงศ์ รอกองทัพของท้าววิรุณมาศ ทันใดก็เห็นกลุ่มเมฆคลุ้มมาในอากาศกลบแสงพระอาทิตย์ เสียงดังกระหึ่ม พระลักษณวงศ์เห็นเช่นนั้นก็จึงได้ถามม้าทรงว่านั่นคือทัพของท้าววิรุณมาศใช่หรือไม่ ม้าทรงเมื่อมองไปเห็นรื้อธงชัยและเหล่าอสุรนับแสนที่เนืองแน่นบนท้องฟ้าจึงทำให้แน่ใจว่านั่นคือกองทัพของ ท้าววิรุณมาศ จึงเตือนพระลักษณวงศ์ให้เตรียมตัวสู้รบกับท้าววิรุณมาศ ฝ่ายพระลักษณวงศ์เมื่อได้ยิน ดังนั้นจึงเตรียมพระขรรค์และขึ้นขี่ม้าทรงไปรอท้าววิรุณมาศอยู่บนยอดเขา

ฉากนี้เป็นฉากจินตนาการเนื่องจากกองทัพที่เหาะมาจากบนท้องฟ้า นั้นไม่สามารถเป็นไปได้จริง แต่ฉากนี้ได้บรรยายเพื่อให้เห็นความยิ่งใหญ่ของการสู้รบระหว่างมนุษย์กับ อมนุษย์ การสู้รบจึงไม่ได้เกิดขึ้นบนพื้นดินแต่เกิดขึ้นกลางอากาศ แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่และ อิทธิฤทธิ์ของกองทัพท้าววิรุณมาศ

ในส่วนของเรื่องพระลักษณวงส์ พราหมเกสสร พบฉากที่เป็นจินตนาการ ในเรื่อง เช่น ฉากพระลักษณวงส์เล่นสรไล้กองทัพอของท้าววิรุฬหามัตย์จนท้าววิรุฬหามัตย์กับ พระลักษณวงส์ ดั่งบทประพันธ์

686	ทราเสาะ๓ตีไ้สกลสฐาบั เณิกัฒมถัถษชษกฤษษา	ฉหล่กษัฒตณเวยต เบาะไ้ตักเฒษสราสฐาบัเชย ๑
687	อู่ตฐาบัอู่ธสีงตตค เสใ้ชบคุษชยทญเเใ้ชเชย	ฉกคเณิมชกฐาตต่งตค ไ้สภอช้ชู่ชเเคทญเเใ้ชชเเ ๑

(พระลักษณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 77-78)

686	ครานันพาชีร้องค์ราม ยกทัฟวิ่งตามจอมกรุงมาร	ฝายเหล่ากองทัพลโยธา เหาะแทรกตามฝืนแผ่นท้องฟ้า ๑
687	บ่างช้อนตัวกับก้อนเมฆ ไปพบกรุงยักษเเนือแผ่นฟ้า	แอบมองดูมากล้วยิ่งลัน คำรามร้องค์ให้ตั้งย้งนัคนันตืนมือ ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงเหตุการณ์ตอนที่กองทัพของท้าววิรุฬหามัตย์ ถูกพระลักษณวงส์เล่นสรไล้จิ้งพากันหลบหนีกระจัดกระจาย พากันหลบหนีซ่อนตัวในที่ต่าง ๆ บ้างก็ซ่อนตามท้องฟ้า บ้างก็ซ่อนตัวในก้อนเมฆ แสดงให้เห็นการสู้รบที่เกิดขึ้นอยู่บนท้องฟ้าซึ่งเป็น เรื่องที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในความเป็นจริง แต่ฉากนี้ได้สร้างให้เห็นความยิ่งใหญ่ของการสู้รบระหว่าง มนุษย์กับอมมนุษย์ จึงใช้จินตนาการในการสร้างสนามรบที่เกิดขึ้นกลางอากาศ แสดงให้เห็นถึง ความยิ่งใหญ่และอิทธิฤทธิ์ของพระลักษณวงส์และท้าววิรุฬหามัตย์

ฉากจินตนาการในเรื่องลักษณวงส์และเรื่องพระลักษณวงส์ พราหมเกสสร เป็นฉาก ที่สร้างความสนุก เร้าใจ และเสริมจินตนาการให้แก่ผู้อ่าน นอกจากนี้ฉากจินตนาการยังเป็นส่วนที่ช่วย เสริมและทำให้ผู้อ่านเข้าใจ มีมโนภาพ อันแสดงถึงความยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์ของตัวละคร ในเรื่อง เพราะสามารถทำในสิ่งที่มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถกระทำได้ในชีวิตปกติ และยังช่วยส่งให้ เนื้อเรื่องมีความแปลกใหม่และน่าสนใจเพิ่มขึ้นอีกด้วย

6. กลวิธีการใช้ภาษา

กลวิธีการใช้ภาษา คือ กลวิธีที่ผู้ประพันธ์ใช้ถ้อยคำหรือภาษาอย่างเป็นศิลปะในการเล่าเรื่อง กลวิธีการใช้ภาษาของผู้ประพันธ์แต่ละคนนั้นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งผู้อ่านอาจสามารถบอกได้ว่าการใช้ภาษาสำนวนเช่นนี้เป็นของนักประพันธ์คนใด¹ บทประพันธ์นอกจากจะสร้างคุณค่าทางด้านความคิดแล้ว ยังมีความงามทางด้านวรรณศิลป์ด้วย กลวิธีการใช้ภาษามีหลายกลวิธีเช่น การใช้โวหารภาพพจน์ การหลากคำ เป็นต้น

ในเรื่องลักษณะวงศ์และเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีในการสรรค์สร้างภาษาที่โดดเด่นและน่าสนใจ ในการถ่ายทอดเรื่องราวผ่านตัวอักษร ผู้วิจัยได้แบ่งกลวิธีการใช้ภาษาในเรื่องลักษณะวงศ์และเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ดังต่อไปนี้

6.1 การใช้คำซ้ำ

การใช้คำซ้ำเป็นกลวิธีหนึ่งในการเน้นย้ำข้อความเพื่อให้เกิดความหนักแน่นและสื่ออารมณ์ไปยังผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพตามที่คุณประพันธ์ได้พรรณนา ลักษณะการใช้คำซ้ำปรากฏหลายลักษณะ เช่น การวางคำซ้ำชิดกัน การวางคำซ้ำในตำแหน่งที่ใกล้กัน การวางคำซ้ำในตำแหน่งเดิม ตัวอย่างการใช้คำซ้ำในเรื่องลักษณะวงศ์ ดังบทประพันธ์

บ้างละเมอเพื่อพูดถึงชายชู้	นำอดสูที่มันฉวยผ้าห่มฉั้น
บ้างหลงกอดสอดคล้ำย่ากัน	จนผ้าพันหูลดเลื่อนออกจากตัว
บ้างละเมอเพื่อคว้าเที่ยวหาหวี	ไปเที่ยวลี้เพื่อนกันแล้วสิ้นหัว
บ้างละเมอตื่นนอนใส่กลอนครีว	จะแต่งตัวลายช่อไปล้อชาย
บ้างจับผ้าคล้ำคลีแล้วต็อก	เอะกระจกวางไว้ไปไหนหาย
บ้างละเมอเพื่อว่ากับผู้ชาย	ซัดแต่ลายแล้วจะล่อให้ใครตาม
บ้างนอนยืมริมฉากทำปากจู	ที่นอนดูปายป็นเอาตื่นข้าม
บ้างกัดฟันกรอดเกรี้ยวแล้วเคี้ยววราม	ที่รูปงามหลงกล่าวเพลงยาวกลอน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 68)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีซ้ำคำโดยใช้คำว่า “บ้าง” เป็นกลวิธีซ้ำคำ โดยการวางคำซ้ำในตำแหน่งเดิม ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีซ้ำคำโดยใช้คำในตำแหน่งหน้าสุดของวรรคแรกในบาทเอก (วรรคสดับ) และบาทโท (วรรครอง) เป็นการวางคำซ้ำในตำแหน่งเดิมเพื่อเป็นการย้ำถึงลักษณะของนางสนมแต่ละนางที่นอนหลับโดยมีกิริยาอาการที่แตกต่างกันออกไป ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “บ้าง” เพื่อแสดงให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพถึงลักษณะของนางสนมที่มีจำนวนมากและแยกส่วน

¹ สายทิพย์ นุกุลกิจ, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ: เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์, 2543), 139.

ไปว่าแต่ละนางนอนโดยมีท่าทางอย่างไร นอกจากเสริมให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพแล้วยังช่วยให้เกิดความไพเราะทางด้านเสียงอีกด้วย อีกตัวอย่างที่แสดงถึงการใช้คำซ้ำ ดังบทประพันธ์

รีนรีนร่มร้งน่านิ่งเล่น	พระพายพัดเย็นเย็นริมสระใหญ่
นางชวนองค์โอรสยศไกร	เข้านั่งไต้ร่มร้งริมฝั่งชล
ฟังสำเนียงเสียงนกวิหคหงส์	พิศวงวังเวงในไพรสมถ์
เรื่อยเรื่อยเฉื่อยวายุโบกบน	นฤมลเอนองค์ลงไสยา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 33)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีซ้ำคำโดยใช้คำว่า “รีน” และ “เรื่อย” เป็นกลวิธีซ้ำคำโดยการวางคำซ้ำชิดกัน เพื่อแสดงการเน้นย้ำความหมายของคำให้มีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น ทำให้ผู้อ่านรับรู้อารมณ์หรือสถานการณ์ในเรื่องได้ชัดยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยในเรื่องของเสียงอ่าน ก่อให้เกิดความไพเราะในด้านเสียง อีกตัวอย่างที่แสดงถึงการใช้คำซ้ำ ดังบทประพันธ์

ดูกระจ่างดังกระจจกแอร้มแจ่ม	วะวาบแวมวาววับระยับฉาย
ดูพร่างพร่างลางก่อนเป็นทรายพราย	ชะโงกหงายแหงนตระหง่านเป็นธารกลาง
เสียงน้ำโถมโครมกระแทกสะท้านเสียว	ดูกลิ้งเกลียวฟุ้งพลั่งดังผางผาง
ศิลาพังดังกระทบกระเทือนทาง	กะกังกางโงกก้องลงดินกึ่ง

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 60)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีซ้ำคำโดยใช้คำว่า “กระ” เป็นกลวิธีซ้ำคำ โดยการวางคำซ้ำในตำแหน่งที่ใกล้กัน โดยบทแรกผู้ประพันธ์เว้นระยะห่างของคำซ้ำ โดยใช้คำว่า “จ่าง” และ “ตั้ง” จำนวน 2 พยางค์ มาตรฐาน บทต่อมาผู้ประพันธ์เว้นระยะห่างของคำซ้ำดังกล่าว 1 พยางค์ โดยมีคำว่า “ทบ” มาตรฐาน แม้ว่าคำดังกล่าวจะเป็นคำสองพยางค์แต่ผู้ประพันธ์ใช้เสียงของพยางค์หน้าที่ย้ำกันมาช่วยเสริมเพื่อให้เกิดความไพเราะ กลวิธีนี้เน้นเรื่องเสียงอ่านทำให้เกิดความไพเราะเป็นสำคัญแต่ก็ยังให้จินตภาพที่งดงามและเข้ากับเนื้อเรื่อง

265	เฌยเม็ยเฌยเม็ตผู้ชฎาฎเฏิก บูดณเฒ็สเฏ็หบฏมณัง	บงสิทเฏ็ฏฐผู้ชฎาฎเฏิก เฌย บง งผู้ชฎาฎเฏิก ๑ (พระลักสมณวงส์ พรามเกสสร เล่ม 1, 32)
265	โฌมเอยโฌมเอ็ดคจประกายพริก นังลอลเอ็ดศรืออัปรทังหลาย	ฟันักหวันไหวเข้าไกล์เสนห์สนอง เนื่อทองฟี่ฟี่ขออยู่แนบนิตย์ ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีซ้ำคำโดยการวางคำซ้ำชิดกันในคำว่า “บงง” /baŋ-baŋ/ แปลว่า ฟี่ คำว่า “บง” คำแรกมาจากคำว่า “เฌยบง” /mieh-baŋ/ แปลว่า เนื้อทองของฟี่ ส่วนคำว่า “บง” คำที่สองมาจากคำว่า “บงผู้ชฎาฎเฏิก” /baŋ-soum-niw-nεp-nit/ แปลว่า ฟี่ขออยู่แนบนิตย์ การซ้ำคำลักษณะนี้ไม่ใช่การเน้นย้ำข้อความเพื่อเพิ่มน้ำหนักของคำให้มากขึ้นแต่เป็นการใช้เครื่องหมายเลขโทเพื่อซ้ำกรรมของประโยคก่อนหน้าให้เป็นประธานของประโยคถัดไป

6.2 การใช้คำเรียกแทนชื่อ

การใช้คำเรียกแทนชื่อเป็นการสร้างคำที่สื่อความหมายไปถึงตัวละครนั้น ๆ โดยเฉพาะ โดยการดึงเอาลักษณะเด่น คำที่มีความหมายไพเราะ หรือใช้โวหารเปรียบเทียบ ซึ่งมักจะใช้เรียกแทนชื่อของละครเอกหรือตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในเรื่อง โดยในเรื่องลักษณวงศ์พบการใช้คำเรียกแทนชื่อ ตัวอย่างเช่น

พระลักษณวงศ์

กุมารกระษัตรา	กุมารน้อย	แก้วตา	แก้วตาของแม่
เจ้าหัวใจ	พระกุมารโอรสา	พระโฌมยง	พระโฌมศรี
พระทรงลักษณ์	พระฟี่ยา	พระลูกแก้ว	พระลูกน้อย
พ่องามชื่น	พ้อทราเมย	มานะหน่อกระษัตริย์ปรีชาชาย	
ยอดสร้อย	ลูกแก้วแววตา	ลูกแก้วเสน่หา	ลูกน้อย
ลูกรัก	ลูกรักอัคเรศ	สุดสวาท	หน่อกระษัตริย์
องค์ษัตริย์	องค์โอรส	องค์โอรสยศไกร	องค์โอรสราชา
โอรส	โอรสอัคเรศ		

นางสุวรรณอำภา

แก้วกัลยาพังงาอง	แก้วตา	แก้วนพเก้าสาวสุวรรณค์	ขวัญน้อยนา
จอมขวัญ	โฉมเฉลา	โฉมตรู	โฉมยง
โฉมศรี	ทราชมวาท	ทูลกระหม่อม	ทูลกระหม่อมแก้ว
นงคราญ	นงนุช	นงนุชสุดสัตรี	นงลักษณ์อัคเรศ
นฤมล	นางกัลยา	นางแจ่มจันทร์	นางโฉมงาม
นางโฉมฉาย	นางโฉมยง	นางโฉมศรี	นางเทวี
นางนงลักษณ์	นางเน่งน้อยนวลหง	นางนุ้อง	นิมน้อย
นุช	นุชนาฏ	พระโฉมฉาย	พระเทวี
พระแม่ปางนงลักษณ์	แม่ขวัญเมือง	แม่คุณทูลเกล้า	แม่ดวงจิต
ยอดรัก	ยุพยง	ยุพเยาว์ยอดสกุลตรุณหงส์	เยาวมาลย์
เยาวลักษณ์	ร้อยชั่ง	สายสมร	สายสุดที่รัก
สาวสุวรรณค์	หญิงกาลี	หญิงใจกาลีลาม	อัคเรศ
เอกองค์วิไลละไมโฉม			

นางทิพเกสร

กัลยา	กานดา	กุมารี	เกสรสาวสุวรรณค์
แก้วกัลยาอุพาพาล	โฉมงามทราชมสงวนนวลหง	โฉมตรู	โฉมยง
โฉมศรี	ดวงจิตขนิษฐา	ทราชมชม	ทราชมเขย
ทิพเกสรสาวสุวรรณค์	ทิพย์เกสรบรรณาฏ	ธิดาดวง	ธิดาวิลาวัณย์
นางกัลยา	นางแก้ว	นางจอมขวัญ	นางแจ่มจันทร์
นางโฉมงาม	นางโฉมยง	แม่นิมนวล	แม่ยอดน้อยนา
เยาวมาลย์	ศรีสวัสดิ์	สมรมิ่ง	สายสมร
สาวสุวรรณค์			

จากตัวอย่าง พบว่ามีการใช้คำเรียกแทนชื่อ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การใช้คำเรียกแทนชื่อโดยการใช้ลักษณะเด่น เช่น คำเรียกแทนชื่อที่แสดงถึงความงดงาม เช่น ทราชมชม พระโฉมศรี สาวสุวรรณค์ เอกองค์วิไลละไมโฉม, คำเรียกแทนชื่อที่แสดงถึงอำนาจ บารมี หรือยศศักดิ์ เช่น กุมารกระษัตรา นงนุชสุดสัตรี แม่ขวัญเมือง องค์โอรสยศไกร, คำเรียกชื่อที่แสดงถึงความเก่งกาจหรือกล้าหาญ เช่น มานะหน่อกระษัตริย์ปรีชาชาย 2) การใช้อารมณ์หรือความรู้สึกของตัวละคร เช่น คำเรียกแทนชื่อที่แสดงถึงอารมณ์รัก เช่น แก้วตาของแม่ แม่คุณทูลเกล้า

ลูกแก้วเส่นหา สายสุดที่รัก, คำเรียกแทนชื่อที่แสดงถึงอารมณ์โกรธ เช่น หลิงกาลี หลิงใจกาลีสลาม เป็นต้น

ในส่วนของเรื่องพระลักสมณวงส์ พรามเกสสร พบการใช้คำเรียกแทนชื่อเป็นการสร้างคำที่สื่อความหมายไปถึงตัวละครนั้น ๆ โดยเฉพาะ โดยการดึงเอาลักษณะเด่น คำที่มีความหมายไพเราะหรือใช้โวหารเปรียบเทียบ ซึ่งมักจะใช้เรียกแทนชื่อของละครเอกหรือตัวละครที่มีบทบาทสำคัญ ในเรื่องพระลักสมณวงส์ พรามเกสสร พบคำเรียกแทนชื่อ ดังตัวอย่าง

พระลักขณ์สินนวงส์

จอมพงศ์ (ชยตงุ)	จักรี (ชฎี)
โฉมยง (เมษยง)	เนื้อทอง (มาส)
เนื้อทองของแม่ (มาสสุท)	บุตรไชย (บุตรชู)
บุตรที่พึ่ง (บุตรทนต์)	บุตรพะงา (บุตรทุ)
บุตรยอดดวงใจ (บุตรชู)	บุตรอวดาร (บุตรหัต)
บุตรโอรสสงวนล้ำค่า (บุตรสิริสสุนฐา)	บุรุษน้อย (บุรุษ)
เผ่าพงศ์หนองวศกษัตรา (สมุณต์ตตตตตต)	พระจอมพงศ์ (พระชยตงุ)
พระจอมพักตร์ (พระชยตงุ)	ราชบุตร (ภตบุตร)
ลูกชายวรลักษณ์ (บุตรบุษยวงศ)	ลูกสงวน (บุตร)
ลูกเนื้อทองล้ำค่าเสมอดวงเนตร (บุตรมาสชู)	วราชกุมาร (ภตกุม)
หน่อบุตร (บุตรต)	โอรสรัก (สิริ)
โอรสา (สิริ)	

นางสุวัณณ์อัมพา

กษัตริ (กฏ)	กษัตริศรีรัตนไชย (กฏสิริ)
กษัตริศรีอัมพาพะงาเจ็ด (กฏสิริ)	แก้วเส่นหส์นนิท (แก้วเส่น)
แก้วเจ็ดศรีโฉมรูปกัลยาณ (แก้วเส่น)	ชนิษฐาโฉมยง (กสิฐ)
โฉมเฉลา (เมษ)	โฉมยงวงศ์เยาวมาลย์ (เมษ)
ดวงแก้ว (แก้ว)	น้องหญิง (บุตร)
นางโฉมยง (เมษ)	นางนาฏรัตนกษัตริ (เมษ)
นางนาถ (เมษ)	นางราชเทวี (เมษ)
เนื้อทอง (มาส)	เนื้อทองสนองศรีเสนห์ (มาส)

เนื้อทองเส้นที่สนอง (เภสัชเภสัช)	ผู้มีคุณ (หูกษัตริย์)
พระโหม (พระเมษ)	พระนางพวงศ์ขัตติยา (พระธิดาแห่งขัตติยา)
พระแม่ (พระเม)	พระสุวิณณา (พระสุวิณณา)
พะงา (ผู้ทรง)	พะงาเฉิดโฉมพวงศ์ขัตติรี (ผู้ทรงเมตเมษแห่งขัตติรี)
แม่เจ้าสตรี (แม่สตรี)	รัตนกษัตริศรีอัมพา (รัตนกษัตริศรีอัมพา)
ราชกษัตริ (กษัตริ)	ราชเทวี (กษัตริ)
วรกษัตริ (วรกษัตริ)	วรมิตร (วรมิตร)
วรมิตรผู้สดใส (พระสรวิมล)	ศรีวรมิตร (สรวิมล)
ศรีวรลักษณ (สรวิมล)	องค์อัครเมส (หูกษัตริ)
อัคคะวราชยา (หูกษัตริ)	อัมพากษัตริ (หูกษัตริ)
อีจังไร (เมษ)	

นางเทพเกสสร

กษัตริศรีโหมยง (กษัตริศรีโหมยง)	กษัตริศรีบวร (กษัตริศรีบวร)
กุมารีศรีโหมยง (กษัตริศรีโหมยง)	เกสสรนวลละออง (เกสสรนวลละออง)
แก้วกัลยา (แก้วกัลยา)	แก้วขนิษฐาสาวพะงา (แก้วขนิษฐาสาวพะงา)
โหมฉาย (เมษ)	นวลละออง (นวลละออง)
น้องนางพะงา (นวล)	น้องพะงาสงวนเสมอชีวิต (นวล)
น้องศรีสงวนพะงา (นวล)	น้องสาวแก้วมิ่งศิริ (นวล)
นางนาถ (นวล)	เนื้อทองของพี (นวล)
พุ่มพาน (พุ่มพาน ¹)	ยอดดวงใจ (นวล)
วรลักษณแก้วกัลยา (นวล)	ศรีกัลยาณี (นวล)
ศรีไชย (นวล)	ศรีเทพเกสสร (นวล)
ศรีพะงา (นวล)	ศรีรัตน (นวล)
สงวน (นวล)	สงวนศิริ (นวล)
สดใสเทวี (นวล)	สาวขนิษฐา (นวล)
สาวสดใสขนิษฐา (นวล)	

¹ คำว่า พุ่มพาน /phum-phaan/ น่าจะเลื่อนมาจากคำว่า พุ่มพิน /phum-phien/ หมายถึงเพื่อนสนิท ในที่นี้สันนิษฐานว่าเป็นคำแทนตัวผู้หญิงจึงเขียนทับศัพท์โดยเสียงว่า “พุ่มพาน”

จากตัวอย่าง พบว่ามีการใช้คำเรียกแทนชื่อ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การใช้คำเรียกแทนชื่อโดยการใช้ลักษณะเด่น เช่น คำเรียกแทนชื่อที่แสดงถึงความมั่งคั่ง เช่น พระจอมพักตร์ (พระชยกุฎ) พระโหมม (พระเมฆ) สดใสเทวี (สุรัสวดี), คำเรียกแทนชื่อที่แสดงถึงอำนาจ บารมี หรือยศศักดิ์ เช่น พระจอมพงศ์ (พระชยตต) อัคคะวรชยา (มหุรตต) กษัตริศรีบวร (กฤษณ์ศรีบวร) 2) การใช้อารมณ์หรือความรู้สึกของตัวละคร เช่น คำเรียกแทนชื่อที่แสดงถึงอารมณ์รัก เช่น ลูกเนื้อทองล้ำค่าเสมอดวงเนตร (กุศลธิดา) น้องพะงาสงวนเสมอชีวิต (บุษยามณี) สงวนคู่รัก (บุษยามณี), คำเรียกแทนชื่อที่แสดงถึงอารมณ์โกรธ เช่น อัจฉไร (เมฆธิดา) เป็นต้น

ลักษณะการใช้คำเรียกแทนชื่อในเรื่องลักษณะวงศ์เป็นการแสดงความสามารถของผู้ประพันธ์ที่เลือกสรรคำสำหรับใช้แทนชื่อของตัวละครเพื่อไม่ให้ใช้คำซ้ำมากเกินไปเป็นการหลีกคำ อีกทั้งคำใช้เรียกแทนชื่อนี้ยังสามารถสื่อความหมายไปถึงตัวละครนั้น ๆ ว่ามีลักษณะเด่นอย่างไร หรือแสดงอารมณ์ของตัวละครที่แสดงต่อตัวละครอีกตัวหนึ่งว่ามีอารมณ์และความรู้สึกอย่างไร การใช้คำเรียกแทนชื่อนี้มักปรากฏใช้กับตัวละครที่มีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะตัวละครเอก ฝ่ายหญิงจะปรากฏการใช้คำเรียกแทนชื่อกว่าตัวละครเอกฝ่ายชาย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ประพันธ์ให้ความสำคัญกับความงามและการแสดงอารมณ์กับตัวละครเอกฝ่ายหญิงมากกว่า ส่วนตัวละครเอกฝ่ายชายผู้ประพันธ์เน้นไปที่ความเก่งกาจและความกล้าหาญ เช่นเดียวกับเรื่อง พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ที่ลักษณะการใช้คำเรียกแทนชื่อเป็นการแสดงความสามารถของผู้ประพันธ์ที่เลือกสรรคำสำหรับใช้แทนชื่อของตัวละคร คำใช้เรียกแทนชื่อนี้ยังสื่อความหมายไปถึงลักษณะเด่น หรือแสดงอารมณ์ของตัวละครตัวละคนนั้น ๆ การใช้คำเรียกแทนชื่อนี้มักปรากฏใช้กับตัวละครที่มีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะตัวละครเอกฝ่ายหญิงจะปรากฏการใช้คำเรียกแทนชื่อกว่าตัวละครเอกฝ่ายชาย ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะผู้ประพันธ์ให้ความสำคัญกับความงามและการแสดงอารมณ์กับตัวละครเอกฝ่ายหญิงมากกว่า ส่วนตัวละครเอกฝ่ายชายผู้ประพันธ์เน้นไปที่ความเก่งกาจและความกล้าหาญ

6.3 การใช้คำบุรุษสรรพนาม

การใช้คำบุรุษสรรพนามเป็นการใช้คำสรรพนามแทนคำนามที่หมายถึง ผู้พูด ผู้ฟัง หรือบุคคลที่ถูกกล่าวถึง ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการใช้คำบุรุษสรรพนาม ดังบทประพันธ์

หญิงกาสิตีแต่จะล้างผัว

มิ่งเชื้อชาติอู่อสุริยนิไพรา

นี่บุญตัวจึงได้รอดไม่ตกชัย

จะว่าไปเล่าก็อายแก่เสนา

เสียแรงหวังตั้งจิตพิศวาส	ไม่รู้ว่าชาติมิ่งเป็นหญิงแพศยา
ให้ยักษ์แก้งแปลงเพศเป็นกวางมา	อสุรบอกกุจู้รู้ความ
นี่บุญช่วยจึงได้ม้วยแต่ม้าแก้ว	กูรู้แล้วมิ่งอย่าพักมาทำถาม
เลี้ยงไว้โยหญิงใจกาสิลาม	จะเกิดความครหาทั้งธานี

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 25-26)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 1 ว่า “กู” แทนตัวละคร ท้าวพรหมทัต และใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 2 ว่า “มิ่ง” แทนตัวละครนางสุวรรณอำภา เป็นการใช้ คำสรรพนามเพื่อแสดงอารมณ์ของตัวละครที่มีอารมณ์โกรธในขณะนั้น แม้ว่าคำว่า มิ่ง และ กู จะเป็น คำหยาบ และไม่สมควรที่จะใช้กับตัวละครที่มีฐานะกษัตริย์ แต่เพื่อเป็นการแสดงอารมณ์ของมนุษย์ ปุถุชนที่ยังมีอารมณ์โกรธอยู่นั้นถือว่าเป็นการเลือกใช้คำที่สื่ออารมณ์ได้ชัดเจนและเหมาะสม อีกตัวอย่างที่แสดงการใช้คำสรรพนาม ดังบทประพันธ์

พี่เที่ยวเล่นเป็นลากของพี่แล้ว	มาพบแก้วนพเก้าสาวสวรรค์
แสนสวาทนาฏน้องตั้งชีวัน	ขอเชิญขวัญนัยนาไปธานี
จะอภิเษกให้เป็นเอกสมมือน	ทั้งแปดหมื่นสี่พันในกรุงศรี
พี่มิใช่ไพร่พลกษัตริย์	ครองบุรีมยุราสถานพร

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 35)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 1 ว่า “พี่” แทน ตัวละครท้าววิรุณมาศ เป็นการใช้สรรพนามที่แสดงความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างท้าววิรุณมาศกับ นางสุวรรณอำภา ซึ่งตามเนื้อเรื่องนั้นทั้งสองเพิ่งได้พบกันและท้าววิรุณมาศต้องการเข้าไปเฝ้าพาน นางสุวรรณอำภา กวีจึงเลือกใช้คำบุรุษสรรพนามที่สื่ออารมณ์ของท้าววิรุณมาศที่ต้องการเข้าไปตีสนิท และใกล้ชิดกับนางสุวรรณอำภา

ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร พบการใช้คำบุรุษสรรพนาม ดังบทประพันธ์

84	กาลเฮาะสเหตุประเทญจตุ ไฉนประเทภตตอ์เตกคฤถ์	ตาสถบ์ธาสธุอ์เจิบมกฏุเท เกล้าเชิญเบรฆาต์เตกคฤถ์ ๑
85	เกล้าณูณลาบระคุษฉิก ไท่เมษมหารเซวณคัษ	จรู๋ตาสถาสว้รังษ อิตุบง์บุสฎกคชุกิณู ๑

- 86 **ជាស្រីអប្សរក្នុងកំណត់ត្រា** **ហង** ចង់សម្លាប់**អញ** ជាប្តី
ឲ្យអញ ចាប់ប្រើសយកិទី **ហេតុបុណ្យបារមីអង្គអញ** មាន ។
- 87 **បានរួចពីយក្ខវាមិនស៊ី** **ស្លាប់តែពង្សិកជនូរយាន**
អញ បានដឹងអស់ពតិមាន **ពីយក្ខសាមាស្យាស្តីប្រាប់ ។**
- 88 **ហង** ហ៊ានមកស្តីចំអកឲ្យ **បើដោយទោសហង** ល្មមសម្លាប់
អញ នឹងឲ្យពេជ្រភាតាចាប់ **ហង** ទៅសម្លាប់ឥឡូវខ្លី ។
(พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 10-11)

- 84 **កាលនោះសម្តេច** បាទេវបាទ **បាន** ត្រឡប់មកវិញ
ព្រះបាទ វិរោធិសីហនុ **ត្រឡប់មកវិញ** ដោយសេចក្តីស្រឡាញ់
 - 85 **រៀនសូត្រ** ក្នុងសាលា **ក្នុង** វិទ្យាល័យ
ឲ្យ គ្រូបង្ហាញ **ឲ្យ** គ្រូបង្ហាញ ដោយសេចក្តីស្រឡាញ់
 - 86 **បើ** អ្នកណា **បើ** អ្នកណា មិនស្រឡាញ់
ឲ្យ គ្រូបង្ហាញ **ឲ្យ** គ្រូបង្ហាញ ដោយសេចក្តីស្រឡាញ់
 - 87 **បាន** ត្រឡប់មកវិញ **បាន** ត្រឡប់មកវិញ
ព្រះបាទ វិរោធិសីហនុ **ព្រះបាទ** វិរោធិសីហនុ
 - 88 **ហង** ហ៊ានមកស្តីចំអកឲ្យ **ហង** ហ៊ានមកស្តីចំអកឲ្យ
អញ នឹងឲ្យពេជ្រភាតាចាប់ **អញ** នឹងឲ្យពេជ្រភាតាចាប់
- (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 1 ว่า “អញ” แปลว่า กู แทนตัวละครพระบาทพรหมทัตต์ และใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 2 ว่า “ហង” แปลว่า អីង และ “មេ” แปลว่า អី แทนตัวละครนางสุវណ្ណធីនី เป็นการใช้คำสรรพนามเพื่อแสดงอารมณ์ของตัวละครที่มีอารมณ์โกรธในขณะนั้น แม้ว่าคำว่า អីង អូ และ អី จะเป็นคำไม่สุภาพ (ពាក្យឥតគួរសម) แต่เพื่อเป็นการแสดงอารมณ์โกรธ เพื่อให้ผู้อ่านรับรู้อารมณ์ของตัวละครคำดังกล่าวจึงเหมาะสมกับบริบทของเนื้อเรื่องเป็นการเลือกใช้คำที่สื่ออารมณ์ได้ชัดเจนและเหมาะสม และอีกตัวอย่างที่ใช้คำเพื่อแสดงอารมณ์โกรธหรือแสดงความไม่พอใจของตัวละคร เช่นในตอนนี้นางสุវណ្ណធីនីกล่าวบริภาษท้าววิรุฬหมาดัตต์

- 267 **សាងសង់** ព្រះវិហារ **ប្រ** លោមសាងសង់
សាង ព្រះវិហារ **សាង** ព្រះវិហារ ដោយសេចក្តីស្រឡាញ់
- 268 **នៃ** វិញ្ញាណ **នៃ** វិញ្ញាណ ដោយសេចក្តីស្រឡាញ់
មុខ នេះ ឃ្លាំងនេះ ជិនស្នេហា **អញ** មិនត្រូវការប្រុសអកុសល ។

269	มฤ สุธมฺมาเนกฺกัสมฺมํชฺชํ เบ็ญจาสฺสํชฺชํ	ใสรหฺมํคิสมฺมชฺชํ มิจฺจํมฺมํชฺชํ (พระลักสฺมณวํสํ พฺรามาเกสฺสร เล่ม 1, 32)
267	นางฟ้งค้ำยัคข์กล่าวลงโถม นางหลีกนางว้างแล้วเฉลยฉลอง	ประโถมนางเตะผลักหยิกขย้า ด่าตอบด้วยตำหนิว่า ฯ
268	แนะเอยไ้อ้ใจจิดอ้ปรีย หน้านี้เรียงนี้ไม่ยอกเสนาหา	เตียรถึยจ้งโระไรขนาดนี้ กุไม่ต้องการชายอกุศล ฯ
269	กูขอลาผู้ชายอย่างนี้ แล้วนางลุกออกไม่ยอกเห็นหน้า	แนะไ้อ้สกปรกกุไม่ต้องการ ไม่ไห้ก้งวลปัดออกจากตัว ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 1 ว่า “มฤ” แปลว่า กู แทนตัวละครนางสุวัณณอัมพา และใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 2 ว่า “ห” แปลว่า ไ้อ้ แทนตัวละครท้าววิรุฬหมาตย์ เป็นการใช้คำสรรพนามเพื่อแสดงอารมณ์ของตัวละครที่มีอารมณ์โกรธและความไม่พอใจของนางสุวัณณอัมพาในขณะนั้น การใช้คำว่า “มฤ” และ “ห” เป็นการใช้คำเพื่อแสดงความไม่พอใจที่ท้าววิรุฬหมาตย์เข้ามาลงโถม ทั้งนี้มีการใช้คำว่า “ห” ประกอบกับคำอื่น เช่น หะเทม ติทฺทหฺเรย (ไ้อ้ใจจิดอ้ปรีย) หะคิสม (ไ้อ้สกปรก) เพื่อแสดงความรังเกียจเหยียดหยามแต่เพื่อเป็นการแสดงอารมณ์โกรธและกดดันให้อีกฝ่ายดูไร้ค่าต้อยต่ำลงกว่าตน ทำให้ผู้อ่านรับรู้อารมณ์ของตัวละคร คำดังกล่าวนอกจากนี้มีการซ้ำบุรุษสรรพนามเพื่อแสดงความใกล้ชิดสนิทสนมของตัวละคร เช่น ตอนที่ท้าววิรุฬหมาตย์ลงโถมนางสุวัณณอัมพา ดังบทประพันธ์

207	ชษ รินฺชชชชชชชชชชชช เชฐฺชชชชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชช (พระลักสฺมณวํสํ พฺรามาเกสฺสร เล่ม 1, 25)
207	พี่จะเอน้องไปนคร แม่มแม่นางบ่าเรอศรี	บวรยกนางเป็นมเหสี ขอน้องปรานีไปตามพี่ ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 1 ว่า “ชษ” แปลว่า พี่ แทนตัวละครท้าววิรุฬหมาตย์ และใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 2 ว่า “หฺรช” แปลว่า น้อง แทนนางสุวัณณอัมพา เป็นการใช้สรรพนามเพื่อแสดงความความพยายามในการสร้างความใกล้ชิด

สนิทสนมของท้าววิรุฬหามาตย์ที่พยายามเข้าไปลวงโลมนางสุวณณอัมพา ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำบุรุษสรรพนามที่สื่ออารมณ์ของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านเข้าใจอารมณ์ของตัวละครได้ง่ายขึ้นว่าการกระทำของตัวละครนั้นมีจุดประสงค์อย่างไร

การใช้คำบุรุษสรรพนามในเรื่องลักษณะวงศ่นั้น นอกจากจะเป็นการหลากคำและใช้คำเรียกแทนชื่อของตัวละครแล้ว ยังสามารถช่วยสื่ออารมณ์ของตัวละครได้อีกด้วยว่าตัวละครนั้นมีความรู้สึกหรือมีอารมณ์อย่างไรในขณะนั้น ซึ่งผู้ประพันธ์ได้เลือกใช้คำสรรพนามได้เข้ากับบริบทจึงช่วยให้ผู้อ่านรับรู้ถึงอารมณ์ของเรื่องในขณะนั้นได้ดียิ่งขึ้น เช่นเดียวกับเรื่องพระลักสมณวงศพรหมเกสสร ที่การใช้คำบุรุษสรรพนามเพื่อเป็นการหลากคำสำหรับใช้เรียกแทนชื่อของตัวละคร นอกจากนี้ยังสามารถช่วยแสดงอารมณ์ ความคิดและน้ำเสียงของตัวละครได้อีกด้วย ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจถึงพฤติกรรมของตัวละครได้ง่ายขึ้น

6.4 การหลากคำ

การหลากคำ หรือเรียกอีกอย่างว่าคำไวพจน์ เป็นการใช้คำที่ออกเสียงต่างกัน แต่มีความหมายเหมือนกัน ใกล้เคียงกัน มีความหมายไปในทิศทางเดียวกันหรือสื่อความหมายถึงสิ่งเดียวกัน ซึ่งการหลากคำนั้นแสดงถึงความสามารถในการเลือกใช้คำศัพท์ของผู้ประพันธ์ให้มีความหลากหลายไม่ใช้คำศัพท์เดิมซ้ำมากเกินไปในบทที่ต้องพูดถึงสิ่งนั้น ๆ อย่างซ้ำ ๆ และยังช่วยให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลินไม่รู้สึกรู้ว่าอ่านวนจนเกินไป ในเรื่องลักษณะวงศพบการหลากคำดังบทประพันธ์

ครั้นรุ่งเช้าดาวบสบรรทมตื่น

ลักษณะวงศ์ตรงเข้ามาบังคม

สำราญรื่นนั่งหน้าพระอาศรม

แล้วทราชมขมทูลลาสิทธิอาจารย์

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 55)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “ดาวบส” ซึ่งมีความหมายเดียวกับคำว่า ดาบส หมายถึง ผู้บำเพ็ญตบะคือการเผากิเลส¹ และคำว่า “สิทธิอาจารย์” ซึ่งหมายถึง อาจารย์ผู้สำเร็จ²

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 430.

² เรื่องเดียวกัน, 1232.

โดยทั้งสองคำล้วนหมายถึงพระฤๅษี เป็นการสรรคำมาใช้แทนการซ้ำคำเดิมไปเรื่อย ๆ เพื่อให้ผู้อ่าน
 เพลิดเพลินยิ่งขึ้น อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการหลាកคำของผู้ประพันธ์ ดังบทประพันธ์

อัสตรอ่อนเคียรลงจบบาท	พระนางนาฏยัมแย้มอยู่แจ่มใส
ให้ลูกน้อยนั่งหน้าอาชาไนย	นางทราวมวยนั่งหลังพระลูกยา
สินธพทรงหะตรงขึ้นกลางหา	พอเดือนดาวบ้ายคล้อยพระเวหา
คว่างคว่างตั้งวายุพัดพา	อาชาม้าลับเมืองกุมภันท์พลัน

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 73)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “อัสตร” “อาชาไนย” “สินธพ” “อาชา”
 และ “ม้า” ซึ่งมีความหมายเดียวกัน คือ ชื่อสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิด Equus caballus (Linn.)
 ในวงศ์ Equidae มีกีบเดียว รูปร่างสูงใหญ่ ขายาว หางเป็นพู่ มีขนแผงคอยาววิ่งได้เร็ว ใช้เป็นพาหนะ
 ขับขี่และเทียมรถ¹ โดย 4 คำแรกเป็นคำยืมจากภาษาบาลี และคำสุดท้ายเป็นคำไทย

ในส่วนของเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมณ์สรรพบการหลាកคำ ดังบทประพันธ์

497	ทราเสะหล่นทุกบง ตสภ สกนธ์คักคักตบฏตสภสรารี	สำคฤติธิฏฐบุตเจรี ฏบัจฉิมบธธูธฐายฐาต์ ๑
498	เจีบ สภ ทราบธูธฏระธษภทฐ มกณธ์ฉฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ	ฉฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ ฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ ๑
499	ฏระธษภตษฐฐฐฐฐฐฐฐ ตสภ ฉฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ	วิภฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ ฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ ๑

(พระลักสมณวงศ์ พราหมณ์สรร เล่ม 2, 62)

497	ครานันเหล่าพวกพีพานรา ฐัฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐฐ	พากันพินิจบุตรเทวี บอกที่ตำบลทูลถวาย ๑
498	จึงลึงกราบทูลพระจอมพักตร์ มาถึงเชิงเขานี้ร้องไห้ยังน้ก	ชนนีท่านยักษณ์ลักตัวไป สั่งให้มหากษัตริย์ตามไปโดยเร็ว ๑

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: สิริวัฒนาอินเตอร์พรีนซ์, 2556), 900.

499	พระจอมพงศ์ทรงสดับคำวนาร รู้สรรพกิจการอารยต์นล็ก	เสียวการในจิตแสนเดือดตาล หมดไม่มีมลทินอยู่ให้สงสัย ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)
-----	--	---

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “ตลภ” /piə-nəəq-riə/ “ตลภ” /piə-nəəq-riə/ และ “สฺว” /swaa/ ซึ่งทั้งสามคำข้างต้นมีความหมายว่า ลิง ในภาษาไทย โดยคำที่ 1 และ 2 เป็นคำยืมจากภาษาบาลี และคำสุดท้ายเป็นคำในภาษาเขมร โดยที่ผู้ประพันธ์สรรคามาใช้หลากหลายเพื่อสื่อความหมายถึงสิ่งเดียวกันแทนการซ้ำคำเดิมไปเรื่อย ๆ ทำให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลินยิ่งขึ้น อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการหลากคำของผู้ประพันธ์ ดังบทประพันธ์

545	ทณเระสสุษุชฺชเวฐนวุฐ สฺวชฺชเวฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐ	บรูเสวเรตเวฐนวุฐนวุฐนวุฐ ชฺชเวฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐ ๑
546	เชฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐ มหาสฺวชฺชเวฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐ	ชฺชเวฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐ เชฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐ ๑
547	เสฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐ เวฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐ	ชฺชเวฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐ เกิดตาเวฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐ ๑ (พระลักสมณวงส์ พรามเกสร เล่ม 2, 68)
545	กาลันนสมเด็จพระทรงฤทธิ เสตั้จทรงได้ฟังราชอศวพาหิ	ประเสริฐนวุฐนวุฐนวุฐนวุฐ ริบหุทรราชอาชาไนย ๑
546	จิงเสตั้จย่างเข้าไปพัก อาศัยใต้เงาต้นพระไทร	อยู่สององค์กับราชมโนมัย เพื่อจะแปลงกลายเป็นตัวปลัน ๑
547	ม้เล็คคุดแมลงวันในทันที แล้วเสกธนูศรพระขรรค์รัตน์	เอาชายสไบเห็บซ่อน เกิดเป็นไม้เท้าปลัน ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “มเสฐนวุฐ” /məəq-noo-may/ “มหาเชฐนวุฐ” /qaa-ciə-nəəy/ “ชฺชเวฐนวุฐ” /qah-saq-piə/ และ “เส” /seh/ ซึ่งมีความหมายว่า ม้า ในภาษาไทย โดย 3 คำแรกเป็นคำยืมจากภาษาบาลี-สันสกฤต และคำสุดท้ายเป็นคำภาษาเขมร

การหลากคำในเรื่องลักษณวงศ์และเรื่องพระลักสมณวงส์ พรามเกสรนี้ช่วยให้ผู้อ่านได้รับรสด้านเสียงของคำที่หลากหลายยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการแสดงความรู้ด้านคลังคำศัพท์ของ

ผู้ประพันธ์ที่ได้เลือกสรรคำมาใช้ในการประพันธ์อย่างเหมาะสมทำให้บทประพันธ์มีความน่าสนใจยิ่งขึ้นไม่วุ่นวายเนื่องจากการใช้คำซ้ำเยอะจนเกินไป แต่เป็นการใช้คำที่ออกเสียงต่างกัน แต่มีความหมายเหมือนกัน ไกล่เคียงกัน มีความหมายไปในทิศทางเดียวกันหรือสื่อความหมายถึงสิ่งเดียวกัน

6.5 การพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ

การพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ หรือ ขนบวรรณคดี คือ แบบแผนในการพรรณนาที่มักปรากฏในวรรณคดี เป็นความนิยมของการแต่งวรรณคดีอย่างหนึ่งเพื่อแสดงความสามารถของกวี ทั้งยังมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม ความนิยมของยุคสมัย และมีความสัมพันธ์กับตัวละครอย่างแยกย่อย¹ ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ 8 ลักษณะ ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พบการพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ 9 ลักษณะ ดังนี้

6.5.1 บทเกี่ยวพาราตี

บทเกี่ยวพาราตี เป็นขนบหนึ่งในการพรรณนาอาการของตัวละครที่แสดงออกในลักษณะของการพูดให้อีกตัวละครหนึ่งหลงรักในเชิงชู้สาว ในเรื่องลักษณะวงศ์พบบทเกี่ยวพาราตี เช่นตอนที่ท้าววิรุณมาศเกี่ยวนางสุวรรณอำภา ดังบทประพันธ์

๑ พญามารพึงสารนางกันแสง	จึงกล่าวแกลิ่งเล่าโลมนางโฉมฉาย
แม่ขวัญเมืองอย่าเพ้อเคืองระคายชาย	ไซ้จะหมายมุ่งมาดมากินกัน
พี่เที่ยวเล่นเป็นลาภของพี่แล้ว	มาพบแก้วนพเก้าสาวสวรรค์
แสนสวาหนาน้องตั้งชิววัน	ขอเชิญขวัญนัยนาไปธานี
จะอภิเษกให้เป็นเอกสมมอื่น	ทั้งแปดหมื่นสี่พันในกรุงศรี
พี่มิใช่ไพร่พลกษัตริย์	ครองบุรีมยุราสถานพร
อันเรียมหรือคือองค์วิรุณมาศ	กระษัตริย์ชาติพงศ์พรหมอดิศร

...

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 35)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์พรรณถึงท้าววิรุณมาศที่พยายามเกี่ยวพาราตีนางสุวรรณอำภาแต่นางสุวรรณอำภากลับไม่สนใจท้าววิรุณมาศ เนื่องจากนางตกใจกลัวที่ตื่นมา

¹ คณะกรรมการกลุ่มปรับปรุงชุดวิชาวรรณคดีไทย, เอกสารการสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1), พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2556), 14-10.

แล้วพบกับยักษ์ ท้าววิรุณมาศจึงพยายามเข้าใจปลอบนางโดยใช้วิธีการพูดในเชิงโอโลมปลุมนหรือพูด
เกลี้ยกล่อมเอาใจนางเพื่อให้นางรับรักและตามท้าววิรุณมาศกลับไปยังเมืองมยุรา

ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์นางสพรามเกสสร พบบทเกี่ยวพาราสิ เช่น
ตอนท้าววิรุณมาศเกี่ยวนางสุวัณณ์อัมพา ดังบทประพันธ์

205	หุสเมษสาชกัซังสีชบช บชชชชคณชโตทิกโก	ยลสสุชสิริสวภัสสีชเมชช คชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑
206	เมชชชชชชชชชชชชชชชชชช สชชชชชชชชชชชชชชชชชช	สชชชชชชชชชชชชชชชชชช สชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑
207	บชชชชชชชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชชชชช	บชชชชชชชชชชชชชชชชชชช สชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑

(พระลักษมณ์นางสพรามเกสสร เล่ม 1, 25)

205	นึ่งออยนางอโยโกธพิ พิวามาทือวในพฤษชชชชชช	นึ่งออยนางอโยโกธพิ ถูกใจได้พบกับชชชชชชชช ๑
206	เรียมพินามชชชชชชชชชชชชช สชชชชชชชชชชชชชชชชชช	สชชชชชชชชชชชชชชชชชช สชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑
207	พิจะเอาน้องไปนคร แม่นมแม่นางบ่าเรอชชชช	บชชชชชชชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์กล่าวถึงท้าววิรุณมาศที่พยายามเกี่ยว
นางสุวัณณ์อัมพา ท้าววิรุณมาศเข้ามาปลอบประโลมนางสุวัณณ์อัมพาที่กำลังหวาดกลัวอยู่
โดยใช้วิธีการพูดเกลี้ยกล่อมว่าจะนำนางไปเป็นนมเหสีให้อยู่สุขสบายมีคนคอยรับใช้ดูแล เพื่อหวังจะให้
นางสุวัณณ์อัมพาจะยอมตามกลับไปยังเมืองมยุรากับตน นอกจากนี้ยังมีการเกี่ยวพาราสิของตัวละคร
ที่เป็นคู่พระนางของเรื่อง คือ พระลักษมณ์นางสพรามเกสสร แม้ว่าทั้งคู่จะยังเป็นเด็ก
ดังบทประพันธ์

343	ชชชชชชชชชชชชชชชชชช สชชชชชชชชชชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑
344	ชชชชชชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑

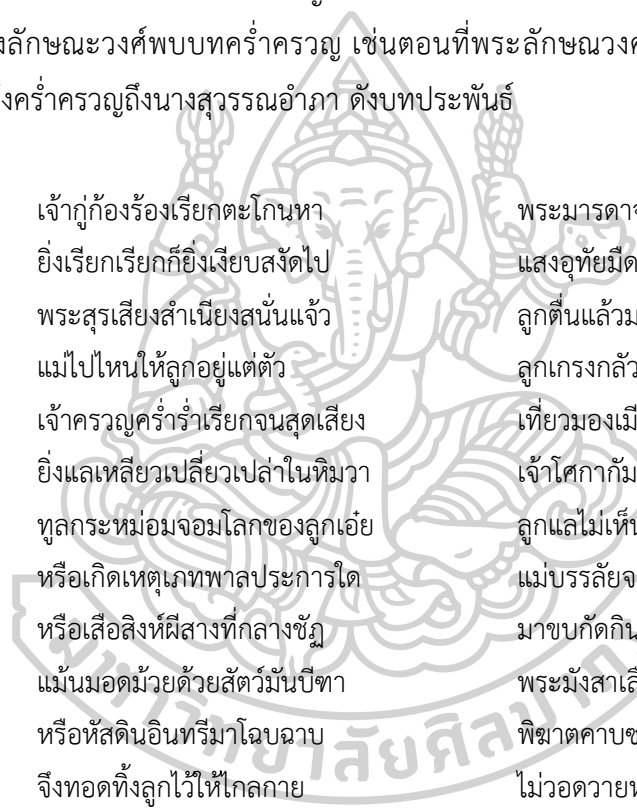
345	ទើបនាងច្រៀងថាឱរាជបាងរូ ទំលើមហាហង្សប្រុងលោតលេង	ហិចហើរក្រាច់ត្រង់ពូសំឡេង ចុះស្វែងរកចិកបុប្ផាផង ។
346	កុមារាច្រៀងថាស្រណោះពេក សំឡេងបុប្ផាចម្លើយឆ្លង	សត្វវិល្លៃស្រែកហើរត្រសង ដូចបងឃើញស្នូនស្នូនល្អកាត់ ។
347	ក្សត្រីច្រៀងថាឱប្រុសប្រាជ្ញ ប្អូនឃើញអ្នកបងសែនអាណិត	អ្នកមានអំណាចជាតិមហាក្សត្រយ័ ខ្លួនខ្លាញ់ក្នុងចិត្តគ្មានរសាយ ។
348	កុមារាច្រៀងថាឱស្រីវត្ត បងបានចូលចិត្តគង់គិតស្តាយ	ហារមាត់េសើចលេងញញឹមព្រាយ មិនទាន់រួមកាយនៅក្មេងណាស់ ។
349	សំឡេងទាំងពីរពូក្រូច លេងសើចពីរព្រាណក្សនុទុក្ខច្បាស់	ច្រៀងច្រូចផ្តោះផ្តងឆ្លើយឆ្លាស់ អរណាស់ស្រើបស្រួលជាមួយគ្នា ។
350	ខ្លួនបងដូចសត្វក្រូមរត ពិដោរផ្តែមរលួយបូជ័យ	សង្កេតចុះចាប់ចិកមាណា ពុំចង់ឃ្លាតឃ្លាបែរចេញចរ ។
351	នាងច្រៀងខ្លួនប្អូនដូចមាណី ក្រេបហើយក៏គេចបែរហើរចរ	ភូមិវិចិត្រតែបុប្ផាណូ លែងខ្លឹមអរចោលទំនេរ ។
		(พระลักษมณ์วงศ์ พรามเกษสร เล่ม 1, 41-42)
343	ว่าเสร็จกุมารทั้งชายหญิง มุ่งไปที่ชิงช้าครั้งหนึ่ง	เดินกอดคอจูงมือเดินไปด้วยกัน ที่ท่านตามูกไว้หลังศาลา ។
344	ถึงแล้วขึ้นขี่ชิดไม่ลง แกว่งแล้วร้องเพลงตอบกัน	นั่งเคียงสองพวงศัศกุมารา โต้ตอบกันด้วยเสียงเพลง ។
345	จึงนางร้องว่าไอ้ราชหงส์ เกาะบนมหาหงส์เตรียมโลดเล่น	เหาะเห็นตรงได้ยินเสียง ลงแสงหาจิกเหล่าบุปผา ។
346	กุมาราร้องว่าเพราะมาก เสียงบุปผาร้องโต้ตอบ	สัตว์อันว่าร้องตะโกนบินด้วยกัน ดังที่เห็นสงวนนวลลอยยั้งนัก ។
347	กษัตริย์ร้องว่าไอ้ชายปราชญ์ น้องเห็นท่านพี่แสนสงสาร	ท่านมีอำนาจชาติมหากษัตริย์ กระวนกระวายในจิตไม่มีอะไรเหลือ ។
348	กุมาราร้องว่าไอ้ศรีรัตน์ พี่ได้ชอบใจคิดเสียตาย	อ้าปากหัวเราะเล่นยิ้มพริ้มพราย ไม่ทันร่วมกายอยู่ยั้งเด็กรัก ។
349	เสียงทั้งสองได้ยินแหลมก้อง เล่นหัวเราะสองคนกसानต์ทุกข์	ร้องเพลงแฝงนัยโต้ตอบกัน ยินดีมากหัวเราะด้วยกัน ។
350	ตัวพี่ตั้งสัตว์ภูมเรศ กลืนหอมหวานทุกหยาด	สังเกตลงจะจิกมาลา ไม่อยากจากออกไปไหนเลย ។

¹ កថា េសើច សំនិមន្តរាណានាំនាំនាំ េសើច អោយអោយអោយ អោយអោយ

“กุญชรกึ่งช้างชัฏคืบขบ บุรุษบุ๋มบุ๋มล้มน้องกลมกุ่ม มิสซิงตัญญูทรนถนง ขบขบ สุกุญชรกึ่งคืบขบขบ” แปลว่า “พระลักษมณ์สินนวงสร้อยว่า ‘อันใจพี่นี่ให้ตายเสียยิ่งดีกว่าจะให้คุณพี่ไปคืบขบคืบขบ ขบขบคืบขบคืบขบคืบขบ สร้างบุญร่วมกันมา’ ” เป็นการเกี่ยวพาราสีโดยการใช้ชีวิตของตนเองเป็นประกันเพื่อแสดงความรักต่ออีกฝ่ายหนึ่งและยังมีการอ้างถึงอดีตชาติเพื่อยืนยันว่าความรักที่เกิดขึ้นนี้เป็นเรื่องที่ถูกต้อง เพราะเคยสร้างบุญร่วมกันมาจึงต้องมารักกันในชาตินี้เพื่อสร้างความมั่นใจให้อีกฝ่ายหนึ่ง

6.5.2 บทคร่ำครวญ

บทคร่ำครวญ เป็นขนบในการพรรณนาความเศร้าโศกเสียใจของตัวละคร ในเรื่องลักษณะวงศ์พบบทคร่ำครวญ เช่นตอนที่พระลักษมณ์วงศ์พี่นสดีขึ้นมาแล้วไม่พบบางสุวรรณอำภาจึงคร่ำครวญถึงนางสุวรรณอำภา ดังบทประพันธ์

เจ้ากู่ก้องร้องเรียกตะโกนหา พระมารดาจรดลไปไหน
ยิ่งเรียกเรียกก็ยิ่งเจิบสင့်ตไป แสงอุทัยมืดมืดเข้าหมอกมัว
พระสุรเสียงสำเนียงสนั่นแจ้ว ลูกตื่นแล้วมาเกิดแม่ทูนหัว
แม่ไปไหนให้ลูกอยู่แต่ตัว ลูกเกรงกลัวเสียสิ่งหม่นวิ้งมา
เจ้าครวญคร่ำคร่ำเรียกจนสุดเสียง เทียวมองเมียงตามสุขุมพุ่มพุกษา
ยิ่งแลเหลียวเปลี่ยวเปล่าในทิมวา เจ้าโศกาก็มึนพนาทเพียงขาดใจ
ทูลกระหม่อมจอมโลกของลูกเอ๋ย ลูกแลไม่เห็นเลยไปอยู่ไหน
หรือเกิดเหตุเภทพาลประการใด แม่บรรลี้จากลูกเมื่อนิทรา
หรือเสื่อสิ่งหีบหอบที่กลางขั้ว มาซบก็ดกินเล่นเป็นภักษา
แม้นมอดม้วยด้วยสัตว์มันปีศา พระมิ่งสาเลียดเนื้อจะเรียราย
หรือหัสตินอินทริมาโอบฉาบ พิษาคาบขากศฟไปสูญหาย
จึงทอตั้งลูกไว้ให้ไกลกาย ไม่วอดวายหรือพระแม่จะจากจร
ไอ้สังสารผ่านเกล้าเจ้าประคุณ มาสิ้นบุญเสียจรัมสิ่งขร
อุตสาห์เซซังมาในป่าดอน พอหยุดนอนลงวันนี้ก็มีภัย
เมื่อแรกหยุดไสยาเวลาเช้า จนตราบเท่าสิ้นแสงพระสุริยไส
ไม่พลิกฟื้นตื่นเลยประหลาดใจ แล้วรำไรกลิ้งเกลือกลงโศกา
เจ้าประคุณทูลเทศของลูกเอ๋ย มาละเลยลูกไว้ให้โหยหา
จะตายเป็นมิได้เห็นพระมารดา นี่เนื่อว่าองกรรมมาจำเป็น
พระสุรียงก็ลงไปลับแล้ว พระแม่ทูลกระหม่อมแก้วไม่แลเห็น
ยิ่งพลบค่ำก็ยิ่งย้ายะเยือกเย็น ยิ่งเขม่นก็ยิ่งมืดลงมัวดวง

วังวังสังเวชริมเวียงเขา
สะอื้นอื้นรันทระทวยองค์

สัดเหงาหิวมาป่าระหง
สลบลงแนนิ่งไม่ตึงกาย
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 45-46)

จากบทประพันธ์ พระลักษณะวงศ์เมื่อฟื้นสติจากมนต์ของท้าววิรุณมาศ แล้วไม่พบบางสุวรรณอำภอผู้เป็นมารดาจึงได้ร้องเรียกตะโกนหาแต่ก็ไม่พบ จึงคร่ำครวญถึงมารดาว่า ถ้าแม้ว่ามารดาถูเสื่อ สิงห์ ฝึสาง ที่ในป่ามาจับไปกินก็น่าจะเหลือซากศพให้เห็น หรือเป็นเพราะ ศพนั้นถูกนกหัสดีลิงค์มาโฉบไปจึงไม่หลงเหลือซากศพให้พระองค์เห็น แล้วจึงคร่ำครวญถึงมารดา จนสลบลงไป

ในส่วนในเรื่องพระลักษณะวงศ์ พราหมณ์เสสรพบทศร่ำครวญ เช่น ตอนที่พระลักษมณ์สินวงศ์ฟื้นสติขึ้นมาแล้วไม่พบบางสุวรรณอำภอจึงคร่ำครวญ ดังบทประพันธ์

289	ฉมธุรสผูกขลุ่ยขลุ่ย
ภรรยามาตาด้วยสวาท
ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
เกตุกมลทศกฐนุชสิริ	เสียงทิศาปาโมกข์
นิรมิตบงกชช่อสิริ
ภักดิ์ขลุ่ยขลุ่ยสิริ
ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
290	ห่มชฎิตตสัณฐิตต
เจีบบัณเฑาะพาทรรักษิต	ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
291	อู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
กุญแจสิริกุญแจสิริ	ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
292	อู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
กุญแจสิริกุญแจสิริ	ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
293	อู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
กุญแจสิริกุญแจสิริ	ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
294	อู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
กุญแจสิริกุญแจสิริ	ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
295	อู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
กุญแจสิริกุญแจสิริ	ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
296	อู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
กุญแจสิริกุญแจสิริ	ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
ตู่เหี้ยเหี้ยสิริกุญแจสิริ
- (พระลักษณะวงศ์ พราหมณ์เสสร เล่ม 1, 35)
-
289	ส่วนมนตร์สะดมกรุงยักษา
ความหามารดาโดยตรง	คลายจากกายาสิมตาขึ้น
ไม่มีหยุดรอทุกทิศที่ ๑
290	ไม่เห็นชนนีกษัตริย์อุดม
ลุกขึ้นวิงวาททั่วทุกทิศที่	หวาดกลัวหม่นท้ออินทรี
ไม่เห็นชนนีนินพฤษยา ๑

291	หมดใจคั่นคิดสงสัยแน่ชัด จึงร้องหาเรียกหา มารดา	ไม่มีสติรู้เลเยนา ในไพรพฤษษาทุรคมสังัด ฯ
292	ร้องไห้พระกันแสงแสงโศกา ลูกพยายามร้องเรียกตะโกนสุดใจ	ว่าไอ้มารดาหายไปไหน ไหนเงียบไม่เฉลยตอบลูกด้วย ฯ
293	เดี๋ยวนี้เหตุใดท่านทั้งลูก ทิศที่ตำบลชอกธาร	หายสูญไม่เฉลยตอบกลับเลย แม่ที่รักอยู่ที่สถานไหน ฯ
294	ไอ้คงลูกอยู่กำพำ หรือหนึ่งนาคครุฑสัตว์ปีกษา	หนาวเือกเย็นอยู่ลำพังอนาธา หรือเป็นนอสุรายักษ์ร้ายกาจ ฯ
295	มาจับฆ่าหรือยังมีพระชนม์ พลัดพระบิดาได้ไม่นาน	ช่วยมากให้พลัดกันอีกครั้ง เดี๋ยวนี้กรรมอยากให้พลัดพรากรอีก ฯ
296	ไอ้โอโอนิจจาผู้มีคุณ อยู่ในพฤษษาไพรไม่มีทั้งญาติ	ไหนก็หมดบุญเขาอาฆาต คือคลาดจากพระราชาธานี ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ พระลักข์ฉนลินนวงส์ เมื่อพื้นสติจากมนต์ของ
ท้าววิรุฬหมาตย์แล้วไม่พบมารดาจึงออกตามหาแต่ก็ไม่พบ จึงคร่ำครวญว่าเหตุอะไรจึงทำให้มารดา
มาที่พระลักข์ฉนลินนวงส์ไป หรือเป็นเพราะนาค ครุฑ อสูร มาจับมารดาไปฆ่าปล่อยให้พระลักข์ฉนลินนวงส์
ต้องกำพำอยู่เดียวดาย แล้วก็คร่ำครวญถึงการที่ต้องมาพลัดพรากรจากบิดา บ้านเมือง จนต้อง
มาเร่ร่อนอยู่คนเดียวในป่า

6.5.3 บทชมโฉม

บทชมโฉม เป็นบทที่ใช้ในการพรรณนารูปร่างลักษณะความงดงามของ
ตัวละครอันเป็นที่น่าพึงพอใจ ซึ่งบทชมโฉมมักจะพรรณนาถึงความงามของตัวละครฝ่ายหญิงเป็นหลัก
ในเรื่องลักษณะวงศ์พบบทชมโฉม ดังเช่นตอนที่ท้าววิรุฬหมาตย์เกี่ยวนางสุวรรณอำภา ดังบทประพันธ์

...	พินิจนางแน่นน้อยนวลหง
ขนงเนตรเกศครณะอ่อนองค์	งามวงพระวิลาศตั้งดวงเดือน
ทั้งสองถันสันทัดสัตตบุษย์	ประเสริฐสุดสตรีไม่มีเหมือน
จะชมไหนงามนั้นให้พ้นเพื่อน	โอษฐ์เจ้าเยื้อนเหมือนจะยิ้มให้ชายเขย
ทั้งสองแก้มแจ่มดังลูกจันทน์	ชะช่างงามสุดดีเจ้าพี่เอ๋ย

...

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 34)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์พรรณนาความงามของนางสุวรรณาอำภผ่านความคิดของท้าววิรุฬหามาต โดยพรรณนาชมความงามแต่ละส่วนเปรียบเทียบกับธรรมชาติ เช่น วงหน้าผากงามดั่งดวงเดือน นมทั้งสองเต่างามดั่งดอกบัว แก้มงามดั่งลูกจันทน์ เป็นต้น

ในส่วนของเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสรพบบทชมโฉม ดังเช่นตอนที่ท้าววิรุฬหามาตย์เฝ้าพบนางสุวณณ์อัมพา ดังบทประพันธ์

199	สฤชชยทฐิตช่าหะธาสะระ หฤชชยชเฐระโสรธณภก	รুবณหีเมฐะเทกณภสญ เทณตธธธเณษลสณบ์สฐะ ๑
200	ชเฐะทฐหฤชชยชธูธเฮธ่าล ธ่าชธสญชเฐทฐทฐธ่าล	ธาสชยชเฐชยชยชยชยชย ย่าชธะหฤชชยชยชยชยชย ๑
201	ช่าชยชยชยชยชยชยชยชย ททฐชยชยชยชยชยชยชย	สชยชยชยชยชยชยชยชย ทฐชยชยชยชยชยชยชย ๑
202	ชยชยชยชยชยชยชยชย ชยชยชยชยชยชยชยชย	ชยชยชยชยชยชยชยชย ชยชยชยชยชยชยชยชย ๑ (พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 25)
199	เสดจยัยกษัคิดว่าเอะนางนี้ กุมารวันนีแสนโชคดี	รูปล่ออะไรถึงเพียงนี้ เพลาหนีพบเนื้อทองเสน่ห์สนอง ๑
200	ตั้งนี้ควรเราจะเข้าไปปลุก เป็นมนุษย์เทพยดาสวรรค์	นางให้รู้ชดถามเหตุ อย่างนี้เราป้องกันให้ได้ ๑
201	กล่าวเสรีจยัยกษัเข้าไปเขย่า พักรักชยชยชยชยชยชย	เนื้อนางอ่อนนุ่มเปล่งปลั่งทั่วทั้งตัว ควรให้อยากได้พันประมาณ ๑
202	เอวกลมมนมเป็นพุ่มแน่น ตั้งนี้เราคิดสงสัย	ดูจผลลูกจันทน์ลูกพลับ แลกชีวิตสู้กษัเอาให้ได้ ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์พรรณนาความงามของนางสุวณณ์อัมพาผ่านความคิดของท้าววิรุฬหามาตย์ โดยพบการพรรณนาชมความงามแต่ละส่วนเปรียบเทียบกับธรรมชาติ เช่น “เฒ่าทฐชยชยชยชยชยชยชยชย” แปลว่า นมเป็นพุ่มดั่งลูกจันทน์ เป็นการชมความงามแบบแยกส่วน แต่เน้นที่บางส่วนเท่านั้นไม่ได้ชมความงามทุกส่วนในร่างกายเน้นเป็นส่วนสำคัญหรือจุดเด่นเท่านั้น ทั้งนี้กลวิธีชมโฉมความงามที่พบในเรื่องอีกลักษณะที่ผู้ประพันธ์ใช้คือกลวิธีแบบอุปลักษณ์เป็นการพรรณนาความงามของรูปโดยรวม คือ การเปรียบเทียบความงามทั่วทั้งสรรพางค์กายว่ามองโดยรวม

แล้วเหมือนสิ่งใด¹ เช่น “ธำมธุสฺสฺยเจตฺตฺตฺสฺส” แปลว่า “เป็นมนุษย์หรือเทพสวรรค์” เป็นลักษณะการเปรียบเทียบโดยเปรียบเทียบความงดงามว่างามเหมือนเทพสวรรค์ เป็นต้น

6.5.4 บทชมธรรมชาติ

บทชมธรรมชาติ เป็นบทหนึ่งในการพรรณนาความงามของธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการพรรณนาถึงพันธุ์ไม้ พรรณนาถึงพันธุ์สัตว์หรือพรรณนาถึงธรรมชาติ โดยพรรณนาถึงความงดงามและอากัปกิริยาอันงดงาม ในเรื่องลักษณะวงศ์พบบทชมธรรมชาติ ดังเช่นในตอนที่พระลักษณวงศ์ออกเดินทางตามหานางสุวรรณอำภา ดังบทประพันธ์

มะเดื่อตกกล่อ่นระดาดาศ	ก็โอภาสผลแดงตั้งแสงเสน
วายุโบกโยกโยนโอรระเนน	ในบริเวณหว่างสิขรินทร์เรียง
แก้วระทุมกุมักรธินทั้งฝืนฝาง	กระโดนพะยอมมายงูพะยุงเหียง
เรียบเสลาเถาสลิตสลับเรียง	นกเขาเคียงคู่ขุนยอดแค
กิ่งมะไฟไก่อฟ้าเข้าแฝงกิ่ง	นางนวลนึ่งแนบนางไม่ห่างแห
ฝูงกระลิงเลียบกิ่งต้นแกแล	รอกกระแตเดินตื่นออกรื่นเรียง
จิกมะตันจันมะตุกกระดิงหอม	เลียบกระดอมกิ่งกระโดดโลดเถลิง
ชะลูดสอดสลอดแทรกเป็นขุ่มเชิง	แลละเลิงโลดลั่วละลิบบน
ม่วงละมุดมุกมันแมงเมาโมก	กระสังโคกสักชีสีเสียดสน
ตาตุ่มแดงเป่งปีบตีนเป็ดปน	เสาวคนธ์พุ่มพุ่มจรงใจ
แล้วชมสัตว์จัตุบาทอันกลาดป่า	มฤคาโคกระทิงวิงไสว
โคเถลิงเรีงร้องคะนองไพเราะ	กิเลนไล่นางกิเลนตลบซอน
ฝูงจิ้งจอกออกจากชะวากผา	บ้างเห่าหาเห็ดแหกกระเทียมหอม
คชสีห์มีงวงสองงางอน	ทั้งไกรสรโตเต้นมาตามกัน
บ้างยืนหยัดตัดกายแล้วเกาขน	ลงเกลือกตนกลางเตียนแล้วเหียนหัน
คชสารร่าเริงกำเรียมัน	ก็ยืนย่นซิมโยกเหยอตา
พงศ์กระษัตริย์ที่ศนาในป่าสูง	เพลिनด้วยฝูงนกเนื้อในเชิงผา
ชมสิงขรชะง่อนจ้ำเี่ยมสุธา	ล้วนศิลาล้อมล้อมเป็นลายลาย
ดูกระจ่างตั้งกระจกแอร่มแจ่ม	วะวาบแวมวาววับระยับฉาย
ดูพรางพรางกลางก้อนเป็นทรายพราย	ชะโงกหงายแหงนตระหง่านเป็นธารกลาง

¹ ชาญชัย คงเพียรธรรม, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ครุวรรณคดี : การศึกษาขนบการใช้ภาพพจน์และสัญลักษณ์ในวรรณคดีร้อยกรองเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร, (อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2550), 13.

เสียงน้ำโถมโครมกระแทกสะท้อนเสียง	ตุกลิ่งเกลียวพุ่งพลั่งดังผางผาง
ศิลาพังดังกระทบกระเทือนทาง	กะกังกางโงก้องลงดินกึ่ง
ที่กลางแห่งแสงใสค้อยไหลเชื่อม	เงากระเพื่อมแลเห็นแผ่นผาผิง
ที่เห็นโปร่งน้ำปรุเป็นผลพริ้ง	บ้างลึกลงซึ่งแซกซอกในตรอกทราย

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 60-61)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์พรรณนาบทชมธรรมชาติโดยเริ่มจาก
 บทชมไม้ เช่น มะเดื่อ แก้ว พะยอม เป็นต้น จากนั้นจึงพรรณนาอากัปกิริยาของสัตว์ป่ากับพรรณไม้
 เช่น ไก่ฟ้าเข้าแฝงกิ่งมะไฟ นกนางนวลเข้าจับกิ่งแกแล เป็นต้น แล้วจึงพรรณนาชมสัตว์สี่เท้า เช่น โค
 กวาง จิ้งจอก เป็นต้น สุดท้ายแล้วจึงชมความงามของน้ำตก

ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เสสร พบบทชมธรรมชาติ
 ดังเช่นในตอนที่พระลักษมณ์นางสีดาออกเดินทางตามหานางสวณณ์อัมพา ดังบทประพันธ์

479	เสด็จตหฬ์สตุตตุตจ คุบิ์สตุจิส ¹ รยาสฉง	เก็งคูอิ์ชุตตทชยเฉยฉง กณ่ฎีทรสชเฉยชุงภ ๑
480	เชตทิณฺชฉกชเสฐะภู รยาสรยาสฉุคฺชิตฺ	เม็ชฉงเก็ชคุกรุช ชชกณฺชสยาสฉฉฉฉี ๑
481	เก็งคูเชตทภณชุงฉฉฉฉฉ เสฎฉบิ์ชเช็ชฉฉฉฉฉ	รคฉฉฉฉฉ ² เชตฉฉฉฉฉ ชฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑

(พระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เสสร เล่ม 2, 59-60)

479	เสด็จมองเหล่าสัตว์จตุบาท กระบือกระทิงแรด	เคียงคู่มีขม้นตามกันมาตาม หวงตัวเมียเป็นกลุ่มตามฝูงมัน ๑
480	ออกจากช่องซอกเขา แรดละมั่งขม้นกัน	พื้ลวันแต่เกรียมกรมตัดไม้ขาด จิ้งจอกหมาลิงสิงคชสีห์ ๑
481	เคียงคู่ออกทุ่งหรือหังตัวผู้ตัวเมีย เสด็จพยายามเตือนราชมโนมัย	หากินหญ้าหน่ออ่อนโผล่ จรเข้าในไพรที่บรรพต ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

¹ ฉฉ /tiin/ สันนิษฐานว่าเป็นคำว่า อีฉ /ktiin/ หมายถึง กระบือ

² ฉฉ /pric/ หมายถึง ไม้พุ่มชนิดหนึ่งขนาดไม่สูงมาก รวมทั้งหญ้าด้วย

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์พรรณนาบทชมธรรมชาติโดยพรรณนา
อากัปกิริยาของสัตว์ป่านานาพันธุ์ เช่น กระบือ กระตัง แรด ละมั่ง เป็นต้น

6.5.5 บทชมบ้านเมือง

บทชมบ้านเมือง เป็นชนบในการพรรณนาความงาม ความแปลกใหม่ของ
บ้านเมืองที่ตัวละครไปพบ โดยมักพรรณนาถึงลักษณะของบ้านเมืองและผู้คนที่อาศัยอยู่ ในเรื่อง
ลักษณะวงศ์พบบทชมบ้านเมือง เช่นในตอนที่พระลักษณวงศ์เข้าเมืองมยุรา ดังบทประพันธ์

สินธพพาค้างค้ำกลางเมฆ	แลวิเวกข้ามสมุทรไทแลไพรสาณท์
มาถึงเมืองมยุราพญามาร	เห็นสถานปราศรัยมาศปราสาทไชย
แต่ล้วนแก้วแว่วไวอยู่พรายพร้อย	ละลือลอยแลเทียมพระสุริยไส
เด่นสง่าผ่าเมฆอยู่ไรไร	พระบอกให้อัสตรดูพารา
บุรีเรืองเมืองยักษ์นั้นใหญ่กว้าง	คนข้างล่างแลล้วนแต่ยักษ์
ปราศรัยปราสาทราชวังอลังการ	ชะรอยเมืองมยุราเป็นมันคง

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 65)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายถึงลักษณะบ้านเมืองที่พระลักษณวงศ์
เดินทางมาถือว่าเป็นเมืองที่มีปราสาทแก้วดงามตั้งแสงอาทิตย์ตั้งเด่นสง่า มีปราศรัย ปราสาทที่ยิ่งใหญ่
ผู้คนในเมืองล้วนแต่เป็นยักษ์ พระลักษณวงศ์จึงสันนิษฐานว่าคงจะเดินทางมาถึงยังเมืองมยุราแล้ว
ต่อจากนั้นพระลักษณวงศ์จึงแปลงกายเข้าไปในเมืองเพื่อสืบข่าวอีกทีหนึ่งแล้ว

ในส่วนของเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร พบบทชมบ้านเมือง เช่น
ในตอนที่พระลักษณวงศ์เข้าเมืองมยุรา ดังบทประพันธ์

537	ไฉ่ฉิ่งพิงหลุณภูณังสิริรุ่ง ณูะฉ่องทริกเทศประหฤณเณษัณ	ตฤตตฤนุณัณณณณณณณ เชฐฉิ่งณณณณณณณณ ๑
538	จรงบรตติเทญวิหะตฤณ ตฤตเตตฤตติเทญวิหะตฤณ	หฬุณณณณณณณณณณณ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑
539	จตยฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ สฤณฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ตฤณฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ทฤณฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑
540	ณณณณณณณณณณณณณ ณณณณณณณณณณณณณ	ณณณณณณณณณณณณณ ณณณณณณณณณณณณณ ๑

541	เขียนจารึกประภคประภค ด้วยอักษรธรรม	สืบเชื้อสายมาแต่ เชื้อชาติที่เจริญรุ่งเรือง (พระลักขณวงษ์ พราหมณ์ เล่ม 2, 67-68)
537	กล่าวฝ่ายองค์พระลักขณวงษ์ ครั้งถึงรุ่งเช้าพระอรุโณทัย	หน่อพงศ์บรรทมกับราชมนัญ ขึ้นประทับมโนมัยออกเร็วพลัน ฯ
538	ทรงชี้ฟ้าชี้เห็นเหาะทะยาน ออกจากไพรพฤกษ์บรรพต	อาสุรยานว่องไวบนเวหาสน์ ถึงแดนมยุรานิเวศสถาน ฯ
539	ทอดมองกำแพงพระราชวัง ล้วนแล้วแต่รัตนสุริยกานต์	พร้อมทั้งปราสาทราชพิมาน แสงสว่างเทียบเท่าแสงสุริยา ฯ
540	โรงคัลพระตำหนัก เสด็จขึ้นมโนมัยทอดมองภาพ	วิหารคดเชื่อมติดกันมีจันทร์ฉาย ผู้คนในนครล้วนแต่ยักษ์ ฯ
541	คูมีปราสาทพระราชวัง มองเป็นมยุรานครยักษ์	ล้วนแต่เครื่องประดับล้ำค่า แน่นแท้จึงครบครันมั่นคงมาก ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายถึงพระลักขณวงษ์ที่เดินทางมาถึงยังเมืองมยุรา พระลักขณวงษ์ทอดมองไปยังเมืองพบบปราสาทที่ล้วนแต่เป็นแก้วสุริยกานต์ สว่างตั้งแสงพระอาทิตย์ มีโรงคัล มีตำหนัก มีปราสาทงดงามมากมาย เป็นการชมบ้านเมืองที่มีความงดงามผ่านมุมมองของพระลักขณวงษ์

6.5.6 บทสรรเสริญเครื่อง

บทสรรเสริญเครื่อง เป็นบทที่ใช้ในการพรรณนาการเตรียมตัวที่จะออกเดินทางหรือออกรบของตัวละครสำคัญในฉากนั้น ๆ โดยมีบรรยายถึงการอาบน้ำ การแต่งตัว และการประพรมเครื่องหอมต่าง ๆ ในเรื่องลักษณะวงศ์พบบทสรรเสริญเครื่อง เช่นตอนที่ท้าวพรหมทัตประพาสไพร ดังบทประพันธ์

...

พรหมทัตขัดตียวงค์พระทรงยศ
ฝึกบัวแก้วปรัปรายตั้งทรายสาด
น้ำกุหลาบอาบองค์ทรงสุนทรีย์

กับโอรสอัครเศเข้าสรองชล
กระจายฟาดพุ่มฟองละอองฝน
ทรงเครื่องต้นตามศักดิ์จักรพรรดิ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักขณวงษ์, 21-22)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์พรรณนาถึงทั้งพรหมทัตและพระลักษณวงศ์
 เข้าสร่งน้ำจากฝักบัวหลักจากน้ำจิงประพรมน้ำหอม แล้วจึงแต่งองค์ตามอย่างกษัตริย์ อีกตอนหนึ่ง
 ที่ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาบทสรรสรทรงเครื่อง เช่นตอนที่ท้าววิรุณมาศแต่งตัวเพื่อจะออกไปรบกับ
 พระลักษณวงศ์ ดั่งบทประพันธ์

...	แล้วขุนยักษ์ทรงเครื่องอันเรื่องพราย
ทั้งเกราะนวมสวมใส่สังวาลรัตน์	พาหุรัดทับทรวงประดับสาย
มงกุฎเก็จเพชรแจ่มแวมกระจาย	ดูแพรวพรายพรางพรางกระจ่างตา
พระหัตถ์ซ้ายกรายแกว่งพระแสงศร	คทาธรทรงข้างพระหัตถ์ขวา
พระขรรค์ขัตรีดองค้อลงการ	ออกยืนหน้าเกยแก้วกู่ขรชัย

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 78)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ได้บรรยายเครื่องทรงของท้าววิรุณมาศที่สวมใส่
 สำหรับออกรบ นอกจากนี้ยังบรรยายถึงอาวุธประจำกาย เช่น พระแสงศร คทา พระขรรค์ เป็นต้น

ในส่วนของเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรพบบทสรรสรทรงเครื่อง
 เช่นตอนท้าววิรุณมาศเตรียมทัพออกรบ ดั่งบทประพันธ์

636	เจิบเสือดุระสร่งประภาวี ฅบเบญจโกเศศเทวีษตธา	ฉิมะตีสุริย์ทฤษฏ์ ฉัตรกฤษฏ์ฉะสร่งเทวีษตธา ๑
637	สร่งเฮลญบ์เกว๋นุ์เทระตสุ สษามุ์เศกตุงเดประอ์	เทระทูลาสร่งนุ์ชตธา นุ์ชตธาสร่งนุ์ชตธา ๑
638	สร่งประมุขุ์เทวีษตธา ประอ์สร่งประมุขุ์เทวีษตธา	ฉะตุงประมุขุ์เทวีษตธา หล่หล่หล่หล่หล่หล่หล่ ๑

(พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 80-81)

636	จิงเสด็จลงสร่งพระวารี ทาแบ้งกระแจะเครื่องคนธา	ชำระอินทรีย์กรุงยักษมาร ผัดพัคัตรราชาทรงเครื่องผจง ๑
637	ทรงกางเกงสนับเพลากับพระพัศตร์ สังวาลสว่างหัวเพชรแวววิบ	พระภูษาสวยสดบรรจง ตกแสงระหวงโดยรจนา ๑
638	ทรงพระมงกุฎแก้วอย่างใหม่ พระอำมรงค์เพชรส่องแสงสว่าง	ฝิ่งพลอยเปรมปรีดีแก้วมุกดา ทั้งองค์อสุรางามเฉิดฉาย ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์พรรณนาถึงท้าววิรุฬหมาตย์เข้าสร่งน้ำชำระ
ล้างร่างกาย จากนั้นจึงทาแป้ง ทาเครื่องหอมต่าง ๆ แล้วจึงแต่งตัว สวมเครื่องประดับอย่างงดงาม

6.5.7 บทสังลา

บทสังลา เป็นชนบทหนึ่งในการพรรณนาความอาลัยอาวรณ์ที่จะต้อง
จากถิ่น จากสถาน หรือจากบุคคลอันเป็นที่รัก โดยมักมีการฝากความหรือฝากถ้อยคำกับสิ่งของ
ธรรมชาติ สถานที่ หรือบุคคล ในเรื่องลักษณะวงศ์พบบทสังลา เช่นตอนที่พระลักษณวงศ์มาลา
พระฤๅษีมหาเมฆและนางทิพเกสร ดังบทประพันธ์

๑ พระรับพรอ่อนเศศลงกราบไหว้ ให้อาลัยพระมุนีผู้มีศักดิ์
สะอึกสะอื้นชื่นชมอารมณ์รัก แล้วผินพักตร์ตรัสสั่งนางกัลยา
แม่เกสรอยู่ก่อนเถิดนงนอ่ง อย่างหม่นหมองมิ่งแม่จงสุขา
พี่รำลึกตรึกถึงพระมารดา จำจะลาพลัดพรากไปจากกัน
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 56)

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์เมื่อได้รับอาวุธและพรจากพระฤๅษี
มหาเมฆแล้วจึงหันมาสั่งนางทิพเกสรว่าอย่าเศร้าเสียใจ ตัวพระลักษณวงศ์จำเป็นที่จะต้องไปช่วย
มารดาเสียก่อน เป็นการสังลาจากบุคคลอันเป็นที่รัก

ในส่วนของเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสรพบบทสังลา เช่น ตอนที่
พระลักษณสินนางเสถียรนางเทพเกสร ดังบทประพันธ์

444	คุรุณนาระประเวศคุณ์สิริรุ่ง สลับเบี่ยงสเฐศกฐนชบญ์ชัย	ตฤตษุญดาษภกตชกฐนไฉ ภาคิตสริไฉฐกฐนชบญ์ชัย ๑
445	ตรกษชชิสชบสรวลคสิฐ หใญ่ลนญชเนชเชิบกฐนชบญ์ชัย	ใสสเสวยเสกาศเรตรกฐนชบญ์ชัย นุสญชบชสญชเนชชช ๑
446	บชชิสชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช	ใสชชชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑
447	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช เชิบชชชชชชชชชชชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑
448	บชชชชชชชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช	ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช ชชชชชชชชชชชชชชชชชชช ๑

449	ข้างและบงขลุสบาทไสรขลุส ตุมบรูณธาณเสาศุฆกุกุณี	สำฤหาม่าล่งบรูณเวทิกย หุรสิริกุกุฏยตงคังตุงค ๑
450	มิธตุมบรูณตุมตักติกตุมต เนรเวทตุมตุมตุมตุมต	เสาศุฆกุกุณธาณตุมตุมต ตุมตุมตุมตุมตุมตุมต ๑
451	เกสสรตุมตุมตุมตุมตุมต ตุมตุมตุมตุมตุมตุมต	หามเวทตุมตุมตุมตุมต ธาณกตุมตุมตุมตุมต ๑
		(พระลักสมณวงส์ พรามเกสสร เล่ม 2, 55-56)
444	ขณะนั้นพระลักขณสินนวงส์ ฟังแล้วสังเวชในหฤทัย	หน่อพงค์เป็นมหาราชกษัตริย์ยิ่งใหญ่ สงสารศรีไชยพัทตร์เกรียมกรม ๑
445	ตระกองโอนโอบสาวชนิษฐา ลูปลอบประโลมจูบพัทตร์ถนอม	แสนเสวยโศกานตรแดง นวลละอองพืชอลาชีวา ๑
446	พืชจะยาดราข้ามมุ่งไป จิตพืชฝากไว้ให้รักษา	แสวงหาที่อยู่พระมารดา พบแล้วยาดรากลับมาหา ๑
447	มาเอน้องสาวแก้วมิ่งศิริ ถ้าพืชไม่ไปอยู่หยุดคิดจะไป	จงสงวนอย่าโกรธกัลยา เหล่าเทพดาท่านนินทาว่า ๑
448	พืชจะละทิ้งชนนี อินทร์พรหมณย์กษและเทพดา	มัวคิดแต่นึกถึงแฟน ท่านว่าลูกชายชั่วอัปรีย์ ๑
449	อย่างนี้พืชอับอายเรียกว่าแสนอับอาย จงน้องนางอยู่ในกุฎี	นำให้อับอายชายโลกีย์ น้องสาวศรีอย่าทุกข์อยู่คอยพบกัน ๑
450	ไม่ควรปราศพลัดจากกัลยา นี้เหตุแต่กรรมให้คลาดคลา	อยู่ในที่สถานคนเดียวกำพริ่า อย่าเลยอย่าโศกาเกรงจะเจ็บป่วย ๑
451	เกสสรนวลละอองนางร้องโศก ไม่คิดนึกว่าแยกแบ่งใจออกจากกัน	อโม่ฆะซ่อนหุบอูราถวัด นางตัดใจไม่ขาดจากชายน้อย ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์พรรณนาถึงตอนที่พระลักขณสินนวงส์สั่งลานางเทพเกสสร โดยพรรณนาถึงเหตุผลและความจำเป็นที่ต้องจากกัน แล้วสั่งเสียให้นางรออยู่ที่อาศรมอย่าเศร้าเสียใจที่ต้องพรัดพรากจากกัน

6.5.8 บทตัดพ้อต่อว่า

บทตัดพ้อต่อว่า เป็นบทที่ใช้ในการพรรณนาการแสดงอารมณ์ไม่พอใจของตัวละคร ในเรื่องลักษณะวงศ์พบบทตัดพ้อต่อว่า ดังเช่นตอนที่ท้าววิรุญมาศเกี่ยวนางสุวรรณอำภา ดังบทประพันธ์

พระทรงภพจบพื้นชมพูทวีป	อย่าด่วนรีบจากจ้วงจวงหน่วงหนัก
เป็นเจ้านายไซ้จะไร่นาริรัก	จะเสียดักดีสุริยวงศ์พระทรงชัย
อันนารมีคู่ประคองแล้ว	ไม่ผ่องแผ้วมลทินปัดไถม
ถึงเพชรนิลจินดาดวงวิไล	เมื่อหม่นไหม้เศร้าหมองราศีมัว
ถึงเฉิดฉายก็สลายสลดสี	เหมือนน้องนี้ได้ร่วมภิรมย์ผิว
เสียดุลพูนกรรมในกายตัว	ด้วยลูกผิวเขายังผูกอาลัยลาน
จะทนทุกขเวทนายอยู่ช้านัก	ด้วยเปลวอัคนิรุทรประหารผลาญ
จ้วงรกรถึงสิบกองคูลีการ	เป็นหนามกร้านคมกริบตั้งกรดตรึง
จงตรีกตรองน้องนี้ก็มีผิว	จะเกลือกกลัวเวรานั้นมาถึง
จงรอรั้งยังจิตคิดรำพึง	จะตรากตรึงบาปกรรมไปทำไม ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 36-37)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณอำภาได้ตัดพ้อต่อว่าท้าววิรุญมาศที่พยายามเกี่ยวพาราสีนาง เพื่อจะให้นางยอมไปเป็นมเหสี แต่นางสุวรรณอำภาไม่ยอมจึงต่อว่าท้าววิรุญมาศว่าจะมายุ่งเกี่ยวกับหญิงที่มีสามีแล้วให้ตนหม่นหมองทำไมให้เสียดุล ช้ำยังผิดศีลจะต้องตกนรกหมกไหม้ ขอให้ท้าววิรุญมาศจงตรีกตรองดูให้ดีเสียก่อน

ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสสรพบบทตัดพ้อต่อว่า ดังเช่นตอนที่ท้าววิรุญมาศเกี่ยวนางสุวรรณอำภา ดังบทประพันธ์

267	ธาส์สลับตฤญชฎีนุชฌเณษ ธาส์เตชธาส์รตเบ็ญชฎีนุช	บุรณษธาส์ชตฺตรอสกุชฎี เชวธัสสธาส์ชติเชฎีนุช ๑
268	ไร้เว็ญชฎีชฎีนุช มุชธะนุชธะนุชชฎีนุช	ชฎีนุชชฎีนุชชฎีนุช ชฎีนุชชฎีนุชชฎีนุช ๑
269	ชฎีนุชชฎีนุชชฎีนุช เบ็ญชฎีนุชชฎีนุชชฎีนุช	ไร้ชฎีนุชชฎีนุชชฎีนุช ชฎีนุชชฎีนุชชฎีนุช ๑ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสสร เล่ม 1, 32)

267	นางฟังก้ายักษ์กล่าวลงโลม นางหลีกนางวังแล้วเฉลยฉลอง	ประโลมนางเตะผลักหิกขย่ำ คำตอบด้วยตำหนิว่า ๆ
268	แนะเอยไ้อัจโรจิตอัปรีย์ หน้านี้เรียงนี้ไม่ยอกเสนาหา	เดียรถีย์จั้งโระไรขนาดนี้ กูไม่ต้องการชายอกุศล ๆ
269	กูขอลาผู้ชายอย่างนี้ แล้วนางลูกออกไม่ยอกเห็นหน้า	แนะไ้อัสกปรกกูไม่ต้องการ ไม่ให้ก้งวลปดออกจากตัว ๆ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณฉัมพาได้ตัดพ้อต่อว่าทำววิรุฬหมาตย์ที่พยายามลงโลมนางเพื่อให้ยอมเป็นมเหสี แต่นางสุวรรณฉัมพาไม่ยอมจึงกล่าวคำบริภาษว่าเป็นคนไม่ดี นางไม่ต้องการที่จะคบกับคนเช่นนี้

6.5.9 การพรรณนาแบบนิราศ

การพรรณนาแบบนิราศ เป็นการพรรณนาโดยการบรรยายการพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รักโดยเปรียบเทียบกับสัตว์หรือธรรมชาติ ในเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมเกสสรพบการพรรณนาแบบนิราศ ดังเช่นตอนที่พระลักษมณ์สินวงศ์ออกตามหานางสุวรรณฉัมพาดังบทประพันธ์

465	เฏาะตยเฑากบักกุ๊สกุ๊ฉู้ ภูคสิกรเว็คติคณเฏาะ	กรูหุบณาลังสาจิตตธา สำสริฝุ้ซาเบะบุตตะ
466	จตยณัฒญักุฉู้ฉู้ ฉู้เหี้ยกณบงษสีงคณฉู้	ชกรู็สริบฏทหสังกยา เบะกรุชฆาณาฉาฉาฉู
467	ฉู้เหี้ยเหี้ยฉู้ฉู้หุชกา นุสสริเชกเจสทีเสสฉู้	ฉิฉิฉิฉิฉิฉิฉิฉิฉิฉิ คิฉิกรูหุบโกกรูทเบตี ๆ
468	ติฉือกรู็สริคูปฉู้หุฉูฉู ฉู้ฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉู	นุชฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉู ฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉู
469	ฉู้หุทริฉูฉูฉูฉูฉูฉู เกสสุรฉูฉูฉูฉูฉูฉู	ฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉู ฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉู
470	สอชยาสฉูฉูฉูฉูฉู ฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉู	เจ็ฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉู ฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉู
471	ศุฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉู เทศุกษณฉูฉูฉูฉู	สริฉูฉูฉูฉูฉูฉู ฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉูฉู

(พระลักษมณ์นางสีดา พราหมเกสสร เล่ม 2, 57-58)

465	พระพายโบกพัดกลืนเกสรผงา นึกถึงครึ่งเมื่อครา	หอมมากกลิ่นทิพย์คนธา นำศรีพะงาเก็บบุปผา
466	ทอดเห็นจำปาผกาจำปี ผกาเอยครึ่งพี่กับขนิษฐา	จ๊กรื้ออ่อนแรงทั้งกายา เต็ดร่อยมาลาเป็นทุกวัน ๆ
467	ผกาเอยเราเคยร่วมกายา นวลศรีกล้วยเทศพิเศษยิ่ง	ไม่เคยคลาดคลาแก้วเจียรไน กลิ่นหอมยิ่งควรปิติ ๆ
468	หอมกลิ่นกลีบผกาลำดวล มะลิลาดุดังพีลาเปรมปรีดี	พี่รื้อนในจิตนึกถึงศรี พลันจรออกมาไกลยิ่ง ๆ
469	มะลิลาลานึกถึงสงวน เกสรดุจพีจรเดินตัด	ไม่ควรทิ้งนวลอยู่สงบสงัด ตามทางยาวไกลอาลัยเสมอ ๆ
470	เสด็จย่างทั้งทุกซอกโดยอศวพาห์ ผกาขบาจุดดั่งที่ขึ้นอยู่ข้างกุฎิ	มองทอดบุปผายิ่งคิดถึง ย่อมน่าน้องศรีเล่นด้วยกัน ๆ
471	เต็ยวน้มาแปรพลัดพราวไกลนาง เหตุการณ์มาให้เศร้า	ปราศแก้วกัลยาปราศจากที่เล่น เพราะพี่เสาะแสวงหาชนนี้ ๆ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายถึงพระลักษมณ์สินนวงส์ที่ฟังพราวจากนางเทพเกสร จึงมีจิตอาวรณ์ถึงนางเทพเกสร เมื่อได้พบเห็นสิ่งใดก็ทำให้นึกถึงนางเทพเกสร เช่น เห็นดอกจำปา จำปี ก็นึกถึงตอนที่ไปเก็บดอกไม้มาร้อยพวงมาลัยกับนางเทพเกสร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการใช้ชื่อดอกไม้ที่พ้องเสียงกับคำที่มีความหมายว่าจากลามาเล่นคำ เช่น “*มฺฐิระณฐุชบษณฐยฺชยฺชยฺ*” แปลว่า “มะลิลาดุดังพีลาเปรมปรีดี” ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “*มฺฐิระณ*” /mlih-liə/ หมายถึงดอกมะลิลา มาเล่นคำกับคำว่า “*ณ*” /liə/ ซึ่งมีความหมายว่า ลา ทำให้เกิดสัมผัสด้านการซ้ำเสียงทำให้ไพเราะยิ่งขึ้น

6.6 การใช้ภาพพจน์

การใช้ภาพพจน์เป็นการใช้ถ้อยคำที่เป็นโวหารทำให้อ่านเกิดจินตภาพและอารมณ์ตามเรื่องราวที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอได้ชัดเจนยิ่งขึ้นกว่าการใช้ถ้อยคำแบบตรงไปตรงมาในเรื่องลักษณะวงศ์และเรื่องพระลักษมณ์นวงส์ พราหมเกสร พบการใช้ภาพพจน์หลายลักษณะ ดังนี้

6.6.1 อุปมา

อุปมา (Simile) คือการเปรียบเทียบสิ่งสองสิ่งที่มีลักษณะหรือคุณลักษณะที่คล้ายกัน เพื่อแสดงให้เห็นความกระจ่างชัดยิ่งขึ้น การเปรียบเทียบแบบอุปมามักใช้

คำเชื่อมที่มีความหมายว่า เหมือน หรือคล้าย เช่นคำว่า ดุจ ดัง ดูราว เหมือน ปาน ราวกับ¹ เป็นต้น ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา เช่นในตอนเริ่มเรื่องผู้ประพันธ์ได้พรรณนาถึงความงามของพระลักษณวงศ์ ดังบทประพันธ์

เกิดราชบุตรชายสายกระษัตริย์
ครั้นบุตรราชาได้แปดปี

จำเรณูรูปเทียมทัดท้าวโกสีย์
พระภูมิเฉลิมนามพระลูกยา
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 21)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “ท้าวโกสีย์” เป็นคำอุปมา และใช้คำว่า “ราชบุตรชายสายกระษัตริย์” เป็นอุปไมย โดยใช้คำว่า “เทียมทัด” เป็นคำเชื่อม ในวรรณคดีไทยมักเปรียบเทียบความงามของตัวละครเอกฝ่ายชายกับพระอินทร์ เช่น ในวรรณคดีเรื่อง ลิลิตพระลอ ความว่า “รอยรูปอินทรหยาดฟ้า มาอ่าองค์ในหล้า แหล่งให้คนชม แลฤๅ ฯ”² ในส่วนความงามของพระอินทร์นั้นไม่พบการกล่าวถึงหรือพรรณนาโดยตรง ปรากฏการชมความงามของพระอินทร์โดยอ้อมเช่นในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในตอนที่นางกาลอัจนาที่ลักลอบเสพสมกับพระอินทร์เมื่อคลอดบุตรออกมา ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาความงามของทารกทั้งสอง ความว่า “เป็นชายเข้มซ้อยอรชร สีกายเขียวอ่อนดั่งมรกต เลิศล้ำเทวาในโสฬส งามหมดเหมือนองค์พระบิดา³” จากบทประพันธ์ข้างต้นจึงสามารถอนุมานความงามของพระอินทร์ได้ว่างดงามเหนือเหล่าเทวดา ดังนั้นเมื่อกล่าวว่าพระลักษณวงศ์งามดั่งพระอินทร์จึงเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่างดงามเหนือมนุษย์และเหล่าเทพทั้งปวง

ในส่วนของภาษาเขมรเรียกภาพพจน์แบบอุปมาว่า อุปมานวิธิ (ឧបមាវិធី /quq-paq-maan-viq-thii/) คือ การเปรียบเทียบสิ่งสองสิ่งที่มีลักษณะหรือคุณลักษณะที่คล้ายกัน เพื่อแสดงให้เห็นความกระจ่างชัดยิ่งขึ้น โวหารดังกล่าวต้องประกอบด้วยสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบกับสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบโดยใช้คำเชื่อม คือ ดุจ (ដូច) ดุจเป็น (ដូចជា) ประดุจ (ប្រដូច) เหมือน (រូ) เหมือน (រូពាន) เหมือน (ហាក់) เสมอ (ស្មើ)⁴ เป็นต้น ในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมณ์เสพรพบการใช้ภาพพจน์

¹ วราภรณ์ บำรุงกุล, ร้อยกรอง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ, 2537), 352.

² กรมศิลปากร, ลิลิตพระลอ, พิมพ์ครั้งที่ 15 (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2517), 5.

³ พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ, บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: เพชรกระรัต, 2554), 66.

⁴ ชาญชัย คงเพียรธรรม, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ क्रमรรคา : การศึกษาขนบการใช้ภาพพจน์และสัญลักษณ์ในวรรณคดีร้อยกรองเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร, (อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2550), 13.

แบบอุปมา เช่นในตอนเริ่มเรื่องผู้ประพันธ์ได้พรรณนาถึงความงามของพระลักษมณ์สินนางส์
ดั่งบทประพันธ์

4	รูมฉกเมรุสี่สิงดา ดาญรณูชเฝ้าเจิบกุฎกุฎ	สุวิมลหญาเมษกณุก สุธประภตธาสฐิวิสุ
5	มูยหงสุ่งเมษณูทรวง นุระตังตราบีประวิสุ	ผู้ตหงสุ่งเมษณูทรวง กุฎท่างธายธูบรูช
6	นุระตังตราบีประวิสุ นุญหังนาคธเนทต	ชเรีธชเรีธชเรีธชเรีธ กุฎท่างธายธูบรูช
		(พระลักษมณ์นางส์ พราหมเกสร เล่ม 1, 1)
4	รวมเอกแมนกับชยา เป็นยั้งยีนนานไปจึงกษัตริย์กษานดี	สุวิมลหญาเมษกณุก เสด็จพระราชทานโอรสา
5	หนึ่งองค์ทรงโฉมลอองค์ ลใหญ่ได้แปดพระวัสสา	ดุจองค์อัมรินทร์ไตรรงค์ กษัตริย์ตั้งนามให้บุตรไชย
6	ชื่อลักษมณ์สินนางส์กุมาร เลื่องลืออำนาจเหนือภาพไตร	จำเรีธเจษฎาฤทธิไชย กษัตริย์ไชยสองพงค์ทรงกรุณา
		(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “หงสุ่งเมษณู” แปลว่า องค์อัมรินทร์
เป็นคำอุปมา และใช้คำว่า “ฐิวิสุ” แปลว่าโอรสาเป็นอุปไมย โดยใช้คำว่า “ผู้ต” แปลว่าดุจเป็น
คำเชื่อม ในวรรณคดีเขมรพบขนบการเปรียบเทียบความงามของตัวละครเอกฝ่ายชายกับ
พระอินทร์ เช่น ในวรรณคดีเรื่อง รามเกตุ (กษัตริย์) สุบินกุมาร (สุบิษกุษา) มรณมาตา (มรณมาตา)¹
เป็นต้น

6.6.2 อุปลักษณ์

อุปลักษณ์ (Metaphore) หรือในภาษาเขมรเรียกว่า อุปมานวิธึแบบ
พิเศษ (ឧបមាវិធីប្រើចំណងទ្រូបពិសេស /quq-paq-maan-viq-thii-praə-cam-naang-tiap-piq-seh/) คือ
การเปรียบเทียบสิ่งสองสิ่งว่าเป็นสิ่งเดียวกันหรือเหมือนกัน โดยเป็นการนำคุณสมบัติมาเปรียบกัน²

¹ ชาญชัย คงเพียรธรรม, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ธรรมรคา : การศึกษาขนบการใช้ภาพพจน์และ
สัญลักษณ์ในวรรณคดีร้อยกรองเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร, (อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2550), 13.

² วราภรณ์ บำรุงกุล, ร้อยกรอง, 354.

ซึ่งในความเป็นจริงแล้วไม่สามารถเป็นไปได้หรือไม่เป็นความจริง การเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์มี 2 ลักษณะ คือ

6.6.2.1 อุปลักษณ์แบบไม่มีคำเชื่อม คือการเปรียบเทียบโดยการละคำเชื่อมระหว่างสิ่งที้นำมาเปรียบเทียบกัน ซึ่งสองสิ่งที้นำมาเปรียบเทียบกันมักจะไม่มีอยู่ติดกัน (อยู่คนละวรรค) ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการใช้ภาพพจน์อุปลักษณ์แบบไม่มีคำเชื่อม เช่นตอนที่นางสุวรรณอำภาถูกเพชรฆาตนำไปประหารชีวิตแล้วพระลักษณวงศ์ตามไปซัดขวาง นางสุวรรณอำภาจึงพลอบพระลักษณวงศ์ให้กลับไปหาท้าวพรหมทัต ดังบทประพันธ์

เป็นกรรมแล้วแก้วตาของแม่เอ๋ย
ชีวิตแม่นี้จะวางอยู่กลางไพร

ไม่เหลียวเห็นใครเลยจะแก้ไข

เจ้ากลับไปเมืองเถิดนะลูกน้อย

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 27)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “แก้วตา” หมายถึงส่วนสำคัญของตาที่ทำให้แลเห็น¹ เปรียบเทียบกับคำว่า “ลูกน้อย” หมายถึงพระลักษณวงศ์ โดยไม่ปรากฏคำเชื่อม ซึ่งความหมายโดยรวมของข้อความนี้คือพระลักษณวงศ์ผู้เป็นที่รักของนางสุวรรณอำภา โดยการนำเอาสิ่งทีสำคัญในร่างกายและชีวิตทั้งสองอย่าง คือ แก้วตา ซึ่งเป็นส่วนทีทำให้มนุษย์มองเห็น และลูก ซึ่งเป็นความผูกพันของแม่ มาเป็นเทียบกันเพื่อให้เห็นว่าพระลักษณวงศ์มีความสำคัญและเป็นที่รักยิ่งของนางสุวรรณอำภา

ในส่วนของเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรพบการใช้ภาพพจน์อุปลักษณ์แบบไม่มีคำเชื่อม เช่นตอนที่พระบาทพรหมทัตส่งประหารนางสุวณณ์อัมพา นางจึงเข้าไปอ้อนวอนอธิบายเรื่องราวให้พระบาทพรหมทัตฟัง ดังบทประพันธ์

91

...

...

ลุ่มประดาบชงไธสง์กรุณา ๑

92

ทีผู้ชกประคกฏายประดา
ดาญวณฐ์เบ็ญตุ้สุสการ

สมุทธฐุธาธัญสัเสวิลา

เชฏฐากฏาตญูเสฐาญบาส ๑

(พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 11)

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: สิริวัฒนาอินเทอร์พรีนท์, 2556), 155.

91
	...	ขอพระบาทพิทรงกรุณา ฯ
92	ดูจมาพึ่งใต้พระบาท เป็นนานปีแล้วไม่เคยให้เสียการ	สมเด็จพระภูวนาถเจ้าศิริสา ออกจากตลาดลาไปไกลสถาน ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีอุปลักษณ์แบบไม่มีคำเชื่อมในคำว่า “สเมตฺถุภุสธา ภูลฺลเสริสา” แปลว่า สมเด็จพระภูวนาถเจ้าศิริสา โดยใช้คำว่า “สเมตฺถุภุสธา” แทนพระบาทพรหมทัตต์ โดยต้องการสื่อความหมายว่าพระบาทพรหมทัตต์เปรียบเป็นเจ้าเหนือหัวของนางสุวรรณอำพา ซึ่งจากบทประพันธ์แม้จะไม่มีคำเชื่อมระหว่างสิ่งสองสิ่งที่น่ามาเปรียบเทียบกัน แต่ก็สามารถสื่อความหมายได้ชัดเจน

6.6.2.2 อุปลักษณ์แบบมีคำเชื่อม คือการเปรียบเทียบสิ่งสองสิ่งที่มีลักษณะหรือคุณลักษณะที่คล้ายกันว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำเชื่อมว่า “เป็น” หรือ “คือ” ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการใช้ภาพพจน์อุปลักษณ์แบบมีคำเชื่อม เช่นตอนที่ท้าวมพรหมทัตต์กล่าวบริภาษนางสุวรรณอำพาว่าเป็นผู้ที่หลอกพระองค์ไปให้นางยักษ์ฆ่า ดังบทประพันธ์

เสียแรงหวังตั้งจิตพิศวาส

ไม่รู้วาชชาติมิงเป็นหญิงแพศยา

ให้ยักษ์แก้งแปลงเพศเป็นกวางมา

อสุราบอกกูจึงรู้ความ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 25)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “มิง” เป็นคำสรรพนามแทนนางสุวรรณอำพา เปรียบเทียบกับคำว่า “หญิงแพศยา” หมายถึง หลึงถ้อย¹ โดยใช้คำว่า “เป็น” เป็นคำเชื่อม ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบโดยระบุลักษณะของนางสุวรรณอำพาว่าเป็นหญิงชั่วที่วางแผนจะฆ่าสามีของตนเอง เปรียบได้ว่าเป็นหญิงแพศยา

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 851.

อุปลักษณ์แบบมีคำเชื่อในวรรณคดีเขมรมักใช้คำว่า เป็น (ជា) เป็นคำเชื่อมในการเปรียบเทียบ¹ ในเรื่องพระลักษมณ์นางสร์ พรามเกสสรพบการใช้ภาพพจน์อุปลักษณ์แบบมีคำเชื่อม เช่น ตอนที่พระลักษมณ์สินนางสร์เล่นกับนางเทพเกสสรโดยทั้งคู่ร้องเพลงจิบกัน ดังบทประพันธ์

396	เสาขลุ่ยเมืงตมูยเทศมุก บรูสปรุญญตมูย	สุนทรเทศมุกตมูย บรูสมูยตมูยบรูสปรุญญตมูย ๗ (พระลักษมณ์นางสร์ พรามเกสสร เล่ม 2, 48)
396	โฉมเอยเจตฉายเกสสร น่องรักพีเป็นยอดชีวิต	ถามพระกุมารเป็นความนัย น่องคนนี่พีรักมากเท่าไหร่ ๗ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “บรูส” แปลว่า พี เปรียบเทียบกับคำว่า “ตมูย” แปลว่า ยอดชีวิต โดยใช้คำว่า “ตมูย” แปลว่า เป็น เป็นคำเชื่อม ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบความรักของนางเทพเกสสรที่มีต่อพระลักษมณ์สินนางสร์โดยเปรียบเทียบว่าพระลักษมณ์สินนางสร์นั้นเป็นยอดชีวิตของนางเทพเกสสรเพื่อแสดงอารมณ์และความรู้สึกของตัวละครว่ามีความรู้สึกมากเพียงใด ช่วยทำให้ผู้อ่านเข้าใจอารมณ์และความรู้สึกของตัวละครดียิ่งขึ้น

6.6.3 อติพจน์

อติพจน์ (Hyperbole) คือการพรรณนาที่กล่าวเกินจริง โดยมุ่งเน้นไปที่การสร้างอารมณ์ที่สะเทือนใจแก่ผู้อ่านเป็นหลัก ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ เช่นตอนที่เพชฌฆาตนำตัวนางสุวรรณอำภาไปประหารชีวิตแล้วพระลักษมณ์วงศ์ตามไปขัดขวางนางสุวรรณอำภาจึงปลอบพระลักษมณ์วงศ์ให้กลับไปหาท้าวพรหมทัต แต่พระลักษมณ์วงศ์ไม่ยอมกลับและคร่ำครวญ ดังบทประพันธ์

พระฟังสารมารดารำพันสั่ง
 จะสู้ม้วยด้วยมารดาไม่อาลัย

ให้แค้นคั่งกลุ่มกลัดเพียงตัดชัย
 มิขอคืนกรุงไกรด้วยบิดา
 (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 28)

¹ ชาญชัย คงเพียรธรรม, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ครุวรรณคดี : การศึกษาขนบการใช้ภาพพจน์และสัญลักษณ์ในวรรณคดีร้อยกรองเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร, (อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2550), 40.

จากบทประพันธ์ พระลักษณวงศ์เมื่อได้ฟังคำรำพันของมารดาจึงทำให้ โกรธเคืองภายในจิตใจยิ่งขึ้น ผู้ประพันธ์ได้ใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์หรือการกล่าวเกินจริง เข้ามาช่วยในการพรรณนาความโกรธเคืองของพระลักษณวงศ์ที่มีต่อบิดาในความว่า “*ให้แก่คั้นคั่ง กลุ้มกลัดเพียงตัดซี่*” ซึ่งในความเป็นจริงความคั้นหรือความโกรธเคืองนั้นไม่สามารถทำให้สิ้นชีวิตได้ แต่กวินำว่าว่า “ตัดซี่” มาขยายความโกรธเคืองที่ค้ำคั้นอยู่ภายในจิตใจของตัวละครที่ไม่สามารถ ต่อสู้หรือช่วยเหลือบุคคลอื่นเป็นที่รักให้พ้นจากอันตรายได้ กลวิธีการกล่าวเกินจริงนี้จึงช่วยให้ผู้อ่าน เข้าใจอารมณ์และความรู้สึกของตัวละครได้มากยิ่งขึ้น

ในส่วนของภาษาเขมรเรียกภาพพจน์แบบอติพจน์ว่า บ้อมแปลอส์ (บั้งเขีฬ /bam-plaəh/) คือ การพรรณนาที่กล่าวเกินจริง เพื่อมุ่งเน้นไปที่การสร้างอารมณ์ที่สะท้อนใจแก่ผู้อ่าน เป็นหลัก ในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสรพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ เช่นตอนที่เพชฌฆาต นำตัวนางสุวณณ์อัมพาไปประหารชีวิตแล้วพระลักษณ์สินนวงศ์ขอตามไปด้วย นางสุวณณ์อัมพา พยายามปลอมประโลมให้พระลักษณ์สินนวงศ์กลับเมืองแต่พระลักษณ์สินนวงศ์ไม่ยอมกลับด้วยความ สงสารบุตรนางจึงคร่ำครวญ ดังบทประพันธ์

131	คานเสาะธัญญ์ทีไรหุฬ เผือดกุดเตผู้พาดยหุญลน่าน	ไซ่งประสุวณณ์กัฏเฏ ภาตาสอุบลลตู่เฐไร ๑
132	สาธยกฤตปะตุฏฐิบุเท ธูฏฐยถัฏฐกัฏฐัก	ศตค์ฐิกเบญจกัฏฐัก ฐิกฐยาสฐูฐูเฐ ๑ (พระลักษณวงศ์ พราหมเกสร เล่ม 1, 16)
131	กาลนัันรัตนกษัตรีศรีอัมพา ที่พวกเพชฌฆาตอย่างนั้น	ทรงพระสุวณณ์เรำร้อนไม่กसानตี มันได้ทูลสรพดั่งนั้น ๑
132	นางเอาพระหัตถ์โอบบุตร ดิงหันที่สั่งสอนบุตรกำสรดยิ่ง	ค่อนอรุราแทบกษิณกษัย โ้อ้ลูกทองล้ำค่าเสมอดวงเนตรา ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ นางสุวณณ์อัมพาคร่ำครวญเนื่องจากสงสารบุตรที่ จะต้องมตายกับนาง ผู้ประพันธ์ได้ใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เข้ามาช่วยในการพรรณนาความทุกข์ ของนางโดยแสดงอาการทุกข์โดยการทำร้ายร่างกายตนเอง ความว่า “*ศตค์ฐิกเบญจกัฏฐัก*” แปลว่า ทูปอกจนแทบจะตาย การทำร้ายตัวเองของนางสุวณณ์อัมพานั้นแสดงออกถึงความทุกข์ของนาง แต่ผู้ประพันธ์ได้ใช้กลวิธีแบบอติพจน์โดยใช้คำว่า “แทบจะตาย” เสริมเข้าไปเพื่อแสดงน้ำหนักอารมณ์

ความเจ็บปวดที่อยู่ภายใต้จิตใจของตัวละคร เพื่อสื่ออารมณ์ของตัวละครทำให้ผู้อ่านเข้าใจอารมณ์และความรู้สึกของตัวละครได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

6.6.4 บุคลาธิษฐาน

บุคลาธิษฐาน (Personification) คือการพรรณนาธรรมชาติให้แสดงออกปฏิกิริยาหรือมีความรู้สึกนึกคิดเหมือนเช่นมนุษย์ ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน เช่นตอนที่ท้าววิรุญมาศพานางสุวรรณอำภากลับเมืองมยุรา ระหว่างทางนางสุวรรณอำภาก็ได้พบกับฝูงลิง นางจึงเปลื้องผ้าสไบฝากลิงไว้เพื่อให้พระลักษณวงศ์ เหล่าบรรดาลิงเมื่อรับผ้าสไบไว้แล้วต่างก็ส่งสารนางสุวรรณอำภา ดังบทประพันธ์

ฝูงกระบี่มีจิตคิดสงสาร

แล้วหลีกตัวถ่วงภัยท้าวกุมภินท์

ก็กลนลานรับผ้านางจอมขวัญ

ให้โคกศัลย์สังเวชนางเทวี

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 40)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายความรู้สึกของฝูงลิงว่าส่งสารนางสุวรรณอำภาก็ถูกท้าววิรุญมาศพรากมาจากลูก ซึ่งความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากนี้ เป็นความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ที่ผู้ประพันธ์นำไปถ่ายทอดโดยใช้ลิงซึ่งเป็นสัตว์ที่มีความรู้สึกนึกคิดหรือจิตใจไม่เหมือนมนุษย์ทำให้ลิงมีความรู้สึกสงสารและแสดงอาการเหมือนมนุษย์

ในส่วนของภาษาเขมรเรียกภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐานว่า ชีววิถี (ชีวีธิ /cii-věəq-viq-thii/) ในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมณ์สรรพบการใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน เช่นตอนที่ท้าววิรุญมาศพานางสุวรรณอำภากลับเมืองมยุรา ระหว่างทางนางสุวรรณอำภาก็ได้พบกับฝูงลิง นางจึงถอดผ้าสไบฝากลิงไว้ให้พระลักษณวงศ์ เหล่าบรรดาลิงต่างก็ส่งสารนางสุวรรณอำภาดังบทประพันธ์

241

ทราเสาะสตุฎาตาสใหล่งสู่อับ
ผาลัยัฎเฎกเฎกนิสฬายเฒ่า

กฏเทีธาชฎาบั้สเฎสหาเฎเฏ:

นิสตุรเฎเฎเอ็ฎฐธาชฎาฏเฎเฎ ๑

(พระลักษณวงศ์ พราหมณ์สรร เล่ม 1, 29)

241

ครานันสัตว์สวาได้แสดงสตับ
อาลัยยังลันไม่จ่ายที่จะถอน

กษัตริ้นางบอกแสนอวารณั

ไม่ควรเลยทำให้นางคลาดคลา ๓

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายความรู้สึกของฝูงลิงที่เมื่อได้รับรู้เรื่องราวของนางสุวณณอัมพาที่ต้องพรัดพรากจากบุตร จึงพากันแสดงความสงสารนางสุวณณอัมพา ซึ่งลักษณะอาการดังกล่าวนั้นเป็นลักษณะอาการของมนุษย์ ซึ่งผู้ประพันธ์นำลักษณะอาการของมนุษย์ดังกล่าวมาพรรณนาโดยใช้ลิงซึ่งเป็นสัตว์มาแสดงอาการของมนุษย์แทน

6.6.5 นามนัย

นามนัย (Metonymy) คือการใช้คำที่สื่อความหมายไม่ตรงตัว มีความหมายสื่อเป็นอย่างอื่น ในเรื่องลักษณะวงศ์พบการใช้ภาพพจน์แบบนี้ เช่นตอนที่ท้าววิรุณมาศพยายามเล้าโลมนางสุวรรณอัมพา ดังบทประพันธ์

เปรียบมหาราหูนใหญ่หลวง

ขยอกดวงสุรียาในราศรี

เดชะสัตย์อธิฐานของเทวี

ประเวณีสุญาจากกายนาง

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 43)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายกิริยาอาการของท้าววิรุณมาศที่เข้าไปเล้าโลมนางสุวรรณอัมพา โดยพรรณนาว่า “เปรียบมหาราหูนใหญ่หลวง ขยอกดวงสุรียาในราศรี” ความนี้มีความหมายโดยตรงคือ สุรียคราส หรือ ราหูนอมดวงอาทิตย์ แต่ผู้ประพันธ์ใช้ความนี้ในความหมายโดยนัยหมายถึง การร่วมเพศโดยถูกคุกคาม อีกคำหนึ่งที่เป็นการใช้ภาพพจน์แบบนี้คือคำว่า “ประเวณี” ซึ่งความหมายโดยตรงหมายถึง การเสพลิงวาส¹ แต่ผู้ประพันธ์ใช้คำนี้ในความหมายโดยนัยหมายถึง อวัยวะเพศของนางสุวรรณอัมพา ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบนี้ของผู้ประพันธ์เป็นการใช้คำที่สามารถสื่อความหมายได้ตามเจตนาและเสียงคำที่ตรงเกินไปซึ่งอาจเป็นคำหยาบหรือขาดวรรณศิลป์ที่งดงามอีกด้วย

ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์นางสีดาออกตามหานางสุวณณอัมพาเมื่อพบผลไม้ต่าง ๆ ก็จึงระลึกถึงนางเทพเกสร ดังบทประพันธ์

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 712.

จากบทประพันธ์ นางทิพเกสรไม่พอใจที่พระลักษมณ์วงศ์ไม่ยอมออกไปเล่นกับนาง เพราะมีว่แต่ห้องสวดมนต์คาถาตามที่พระฤๅษีได้สั่งไว้ก่อนออกไปหาผลไม้ นางจึงกล่าวถ้อยคำประชดประชันพระลักษมณ์วงศ์ว่า “จะไม่พุดคุยและจะไม่มาเรียกพระลักษมณ์วงศ์ไปเล่นด้วยอีก” ซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับความต้องการของนาง เพียงแต่เป็นการยื่นคำขาดหวังให้พระลักษมณ์วงศ์มาเล่นด้วยเท่านั้นไม่ได้มีเจตนาที่จะไม่พุดคุยและเล่นกับพระลักษมณ์วงศ์ดังที่นางได้กล่าววาจาออกไป การใช้ภาพพจน์โดยการกล่าวประชดประชันนี้เป็นการเร้าอารมณ์ของผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านรู้สึกคล้อยตามและมีอารมณ์ร่วมกับบทประพันธ์ยิ่งขึ้น

ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสรพบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน เช่นตอนที่นางเทพเกสรชวนพระลักษมณ์สินนวงศ์ออกไปเล่นด้วยกัน แต่พระลักษมณ์สินนวงศ์ไม่ยอมออกไปเล่นด้วย นางเทพเกสรจึงกล่าวถ้อยคำประชดประชันพระลักษมณ์สินนวงศ์ ดังบทประพันธ์

384

สุวิมลเกสรวิไลกฤดาณ
บงนุสรเฐียรุติตยาสณบ

จตุธาณคณูชฎาณนังษฎฐช

มุดตาสมูบขาสนุสรเทีย

(พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสร เล่ม 2, 47)

384

สุวิมลเกสรศรีกัลยาณ
พีเรียนทำไม่ไม่มีหยุด

ขัดแย้งในปรานยอมเหนื่อยหน่าย
คงจะสลบหากขาดเรียนแล้ว

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ นางเทพเกสรพยายามชวนพระลักษมณ์สินนวงศ์ออกไปเล่น แต่พระลักษมณ์สินนวงศ์ห้องมนต์คาถาตามที่พระฤๅษีได้สั่งไว้จึงไม่ยอมออกไปเล่นด้วย นางพยายามชักชวนแต่ก็ไม่เป็นผล นางนางเทพเกสรจึงกล่าวถ้อยคำประชดประชันพระลักษมณ์สินนวงศ์ว่า “บงนุสรเฐียรุติตยาสณบ มุดตาสมูบขาสนุสรเทีย” แปลว่า พีเรียนไม่ยอมหยุดอย่างนี้ ถ้าหากหยุดเรียนก็คงจะสลบ ซึ่งเป็นการแสดงน้ำเสียงที่ไม่พึงพอใจที่มีว่แต่ห้องมนต์ไม่ยอมหยุดจนไม่ได้ออกไปเล่นด้วยกัน ลักษณะการใช้ภาพพจน์เช่นนี้ทำให้ผู้อ่านรับรู้ถึงอารมณ์และความคิดของตัวละครได้ดียิ่งขึ้น

6.7 รสวรรณคดี

รสวรรณคดี คือ ปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านเมื่อได้รับรู้อารมณ์ที่ผู้ประพันธ์ถ่ายทอดไว้ในวรรณคดี¹ ในเรื่องลักษณะวงศ์พบรสวรรณคดีหลายลักษณะ ดังนี้

6.7.1 ศฤงคารรส

ศฤงคารรส คือ รสแห่งความรัก เป็นปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความรักของตัวละคร² ไม่ว่าจะเป็นความรักเชิงชู้สาวหรือความรักในครอบครัว ในเรื่องลักษณะวงศ์พบศฤงคารรส เช่นตอนที่พระลักษณวงศ์ออกตามหามารดาจนมาพบนางทิพเกสรจึงเข้าไปถามว่าทำไมจึงมาอยู่ในอาศรมเพียงลำพัง นางทิพเกสรจึงตอบพระลักษณวงศ์ ดังบทประพันธ์

๑ ปางทิพเกสรบรรณาณ
เป็นกุศลคู่สร้างแต่ปางไกล

เห็นองค์ราชกุมารมาปราศรัย
ให้มีใจโสมนัสสวัสดิ์

...

นี้อาศรมพ่อตาข้าสร้างไว้
มานั่งนี้เกิดพิได้พูดกัน
หน่อกระษัตริย์พึงสารสำราญจิต
แม้อารีดีจริงที่ขอบใจ

ท่านยังไปเที่ยวเก็บพฤษชาฉัน
ทิ้งเผือกมันของข้ายังถมไป
เข้านั่งชิตกัลยาแล้วปราศรัย
จะเล่าให้แจ้งความแต่ตามตรง

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 49)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ได้บรรยายความรู้สึกของนางทิพเกสรเมื่อแรกพบกับพระลักษณวงศ์ ซึ่งทั้งสองนั้นเคยสร้างกุศลร่วมกันมาทำให้เมื่อได้มาพบกันจึงมีไมตรีจิตต่อกัน เป็นการให้เหตุผลเกี่ยวกับความรักของเด็กทั้งสองที่มีต่อกัน ทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึงภูมิหลังของไมตรีจิตที่เกิดขึ้นของเด็กทั้งสอง ทั้งยังบรรยายต่อไปว่านางทิพเกสรได้หยิบยื่นไมตรีด้วยการมอบอาหารให้พระลักษณวงศ์ซึ่งรอนแรมมาหลายวัน พระลักษณวงศ์ก็จึงมีไมตรีจิตต่อนางทิพเกสรเช่นกัน ดังเช่น บทประพันธ์ที่ว่า “หน่อกระษัตริย์พึงสารสำราญจิต เข้านั่งชิตกัลยาแล้วปราศรัย” แสดงให้เห็นถึงความรักความไว้วางใจกัน แม้จะเป็นการพบเจอครั้งแรก แต่ด้วยบุญกรรมที่เคยสร้างร่วมกันแต่ปางก่อนจึงทำให้ทั้งสองมีไมตรีจิตที่ดีต่อกันอย่างรวดเร็ว ในตอนนี้ทำให้ผู้อ่านได้รับรสแห่งความรัก คือ รู้สึกถึงความรักซึ่งเป็นความรักแบบมิตรภาพที่ดีต่อกันของเด็กทั้งสอง

¹ กุสุมา รักขมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, 2549), 24.

² เรื่องเดียวกัน, 150.

ในส่วนของภาษาเขมรรสศฤงคารรสเรียกว่า สิงคาร (สิงห์) คือรสแห่งความรักเช่นเดียวกัน ในเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เสกสรพบศฤงคารรส เช่นตอนที่พระลักษมณ์นางสีดา ออกตามหามารดาจนมาพบกับนางเทพเกสร ทั้งคู่จึงสนทนากัน ดังบทประพันธ์

339	กาลเนาะรภักตฤมา ตบัชกัณเฐยคตีสึเสย	ตาสลอบัธฆรฆนุช ครุสัณเฐยคตีสึเสย
340	เสยลลภษณเฐยคตีสึเสย รฐเบยลลภษณเฐยคตีสึเสย	ยคกรุคฤณนตาสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย
341	เสยลลภษณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย	เจยคฤณนตาสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย
342	กาลเนาะรภักตฤมา นสัณเฐยคตีสึเสย	ตาสลอบัธฆรฆนุช นสัณเฐยคตีสึเสย
343	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย
344	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย
339	กาลนัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย
340	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย
341	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย
342	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย
343	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย
344	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย	นสัณเฐยคตีสึเสย นสัณเฐยคตีสึเสย

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์ได้บรรยายความรู้สึกของพระลักษมณ์นางสีดา และนางเทพเกสรเมื่อทั้งคู่ได้พบกันก็มีไม่ตรีจิตต่อกัน โดยผู้ประพันธ์บรรยายการกระทำของตัวละคร

ทั้งสองที่แสดงออกต่อกันช่วยให้ผู้อ่านได้รับความรู้สึกของการแสดงความรักของตัวละครทั้งสอง เช่น พระลักษมณ์สินนางส์เมื่อได้อาหารจากนางเทพเกสรก็ชวนนางกินด้วยกัน ครั้นกินอาหารจนอิ่มก็ชวนกันไปเล่น แสดงถึงไมตรีจิตที่ดีต่อกันของตัวละครทั้งสอง นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังบรรยายการกระทำของตัวละครที่แสดงถึงความรัก เช่น “เกุ๊กกคกัณเฒเฒเฒเฒ” แปลว่า เดินกอดจูบมือกันไป “ธุฐิฐิฐิฐิฐิฐิฐิ” กุมารทั้งสองนั่งแนบเคียงกัน ซึ่งการกระทำดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความรักที่มีต่อกันของตัวละครทั้งสองที่ผู้ประพันธ์ถ่ายทอดออกมาทำให้ผู้อ่านได้รับรสแห่งความรัก

6.7.2 เราทรรส

เราทรรส คือ รสแห่งความโกรธ ความแค้นเคือง เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความโกรธหรือการกระทำที่รุนแรงของตัวละคร¹ ในเรื่องลักษณะวงศ์พบเราทรรส เช่นตอนที่พระลักษมณ์วงศ์มาชิงนางสุวรรณอำภา แล้วเขียนสารทํารบไว้ เมื่อท้าววิรุณมาศได้อ่านสารจึงโกรธ ดังบทประพันธ์

๑ พอบจบสารอ่านสิ้นให้แสนแค้น	กระที่บแทนตั้งฟ้าคะนองสาย
ไอ้ลูกเท่าซี้ตามาทําทาย	กุนีหมายว่าใครที่ไหนมา
จะตามล้างเสียให้วางชีวาวัตม์	แล้วจากอาสน์ออกพระโรงท้าวยักษ์
สิงหนาทประกาศสั่งแก่เสนา	จงกรีธาพลมารชาลยสงคราม
ให้เร่งรัดจัดกันให้ทันแค้น	สักสิบแสนที่ข้านายชาญสนาม

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 76)

จากบทประพันธ์ ท้าววิรุณมาศเมื่ออ่านสารทํารบเสร็จก็โกรธ จึงให้ทหารจัดเตรียมพลที่มีความชำนาญในการรบเพื่อที่จะไปฆ่าพระลักษมณ์วงศ์และชิงตัวนางสุวรรณอำภาคืน ผู้ประพันธ์ได้บรรยายอาการโกรธของท้าววิรุณมาศที่แสดงออกมา คือ การกระที่บเท้าเสียงดัง ดังบทประพันธ์ว่า “กระที่บแทนตั้งฟ้าคะนองสาย” ซึ่งเป็นแรงขับทางอารมณ์ของผู้ที่มีความโกรธที่ต้องการแสดงออก อีกทั้งยังยืนยันว่าพระลักษมณ์วงศ์เป็นเพียงมนุษย์ตัวเล็ก ๆ เปรียบตั้งซี้ตาข้างกล้าที่จะมาทํารบกับพญายักษ์ ดังบทประพันธ์ว่า “ไอ้ลูกเท่าซี้ตามาทําทาย” ในส่วนนี้แสดงให้เห็นถึงแรงขับความโกรธที่ต้องการกดอีกฝ่ายหนึ่งให้ต่ำต้อยหรือยกตนให้เหนือกว่าอีกฝ่ายเพื่อบรรเทาความโกรธที่มีใน

¹ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, 2549), 157.

ขณะนั้น ในตอนนีทำให้ผู้อ่านได้รับรสของความโกรธ ความแค้นเคือง ของตัวละครฝ่ายร้ายที่มีต่อตัวละครอีกฝ่ายหนึ่ง

ในส่วนของภาษาเขมรสรเราทรรสเรียกว่า วุฑ์ (វុឌ្ឍ) คือ รสแห่งความโกรธ ความแค้นเคือง ในเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เสสรพเราทรรส เช่น ตอนที่พระลักษมณ์ลีนนางสีมาช่วยนางสุวันฉฉฉฉฉฉ แล้วเขียนสารทำรบไว้ เมื่อทำววิรุพมาตย์ได้อ่านสารก็โกรธ ดังบทประพันธ์

614	จตชบ์จตุฎฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑
615	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑
616	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑
617	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑
618	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑
		(พระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เสสร เล่ม 2, 77-78)
614	ทอฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑
615	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑
616	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑
617	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑
618	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ทำววิรุพมาตย์เมื่ออ่านสารทำรบเสรีจก็โกรธ ผู้ประพันธ์บรรยายกิริยาอาการของทำววิรุพมาตย์ว่า “จตุฎฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ” แปลว่า กระทีบทำอย่างแรงดังลั่นสนสะเทือนยิ่งนัก เป็นการแสดงอาการโกรธแค้นของตัวละครที่ทำให้ผู้อ่าน

จินตนาการภาพตามได้อย่างกระจ่างชัด นอกจากนี้ยังมีการชมขวัญหรือดูหมิ่นอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น “*เข็ห มยุสฎกตณตฺโรห ฐฺรุตฺตบฺรฺชโรทภิสรมมก ตาติตฺถามยุสฎกทภฺลกุฑฺยส สํณีภิกฺขุสํเวทิมภส*” แปลว่า เหวยไ้ มนุษย์พาลจึงไร้ตัวเล็กเพียงเท่าหาช่างไม่กลัวตาย เป็นเพียงมนุษย์ไร้ซึ่งเกียรติ แต่คำพูดช่างสามหา ยิ่งนัก บทประพันธ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าตัวละครท้าววิรุฬหมาตย์แสดงอารมณ์โกรธโดยการยกตน ชมพระลักษณสินนวงส์ว่าเป็นเพียงมนุษย์ไม่มีทางที่จะสามารถต่อสู้กับพญายักษ์อย่างตนได้ จากนั้น ผู้ประพันธ์จึงบรรยายการกระทำของท้าววิรุฬหมาตย์ที่จัดเตรียมกองทัพไปสู่รบกับพระลักษณสินนวงส์ ต่อไป การบรรยายของผู้ประพันธ์แสดงให้เห็นถึงความโกรธ ความแค้นเคือง ของตัวละครที่มีต่อ ตัวละครอีกตัวหนึ่งได้อย่างชัดเจน

6.7.3 วีรรส

วีรรส คือ รสแห่งความกล้าหาญ เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการ รับรู้ความมุ่งมั่นในการต่อสู้ของตัวละครเอก อาจเป็นการปฏิบัติหน้าที่หรือการสู้รบ¹ ในเรื่อง ลักษณะวงศ์พบวีรรส เช่นตอนที่ท้าววิรุฬหมาตย์รบกับพระลักษณวงศ์แล้วพระลักษณวงศ์แผลงศร ฆ่าทหารของท้าววิรุฬหมาตย์จนตายกันเกลื่อน ท้าววิรุฬหมาตย์โกรธมากจึงไสช้างเข้าไปหาพระลักษณวงศ์ แต่พระลักษณวงศ์ไม่รู้สึกรุกรงกลัวชักม้าเข้าไปหาท้าววิรุฬหมาตย์ ดังบทประพันธ์

พญายักษ์คั่งแค้นแสนพิโรธ	เห็นรากลโฆสพลชั้นนั้นตักชัย
กระที่บไสศขสารอันชาญชัย	เข้าโลดไล่บุกบันประจัญบาน
หน่อกระษัตริย์ชักร้อสรรับ	ยืนยับเหยียบงาคชสาร
ชักพระขรรค์ฟันฟาดเจ้ากรุงมาร	ตั้งสะท้านตกสะทอนธรมี
พญามารปานปืมจะม้วยมิต	ค้อยแข็งจิตอ่านเวทของยักษ์
ที่เจ็บกายหายสิ้นทั้งอินทรี	อสุรีกลับเหาะขึ้นเมฆา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 82)

จากบทประพันธ์ เมื่อพระลักษณวงศ์เห็นท้าววิรุฬหมาตย์ไสช้างเข้ามา หมายจะเช่นฆ่าแต่พระลักษณวงศ์ไม่กลัวเกรงกลัวควมเข้าป่าหา แล้วให้พระขรรค์ฟันท้าววิรุฬหมาตย์ จนบาดเจ็บ ท้าววิรุฬหมาตย์จึงทอมนต์รักษาตนเองแล้วจึงเหาะหนีขึ้นไปบนท้องฟ้า ผู้ประพันธ์ได้ บรรยายความกล้าหาญของพระลักษณวงศ์ที่เป็นเพียงเด็กที่ต่อสู้กับพญายักษ์ผู้มีฤทธิ์มากแต่ พระลักษณวงศ์ไม่มีความเกรงกลัวท้าววิรุฬหมาตย์ ควมเข้าป่าหาท้าววิรุฬหมาตย์ ดังบทประพันธ์

¹ กุสุมา รัชมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, 2549), 161.

“หน่อกระษัตริย์ชก้อสตรรับ ยืนขยับเหยียบบงาคชสาร” ผู้ประพันธ์ใช้ภาพสิ่งเล็กเทียบกับสิ่งใหญ่ คือ มนุษย์ที่เป็นเด็กกับพญายักษ์ผู้ยิ่งใหญ่ ม้าทรงของพระลักษมณ์กับช้างทรงของท้าววิรุฬหามาตย์ ซึ่งดูเหมือนจะไม่สามารถสู้กันได้แต่ในที่สุดพระลักษมณ์ก็เป็นผู้ที่ทำร้ายท้าววิรุฬหามาตย์จนบาดเจ็บ และยังให้ภาพที่น่าประทับใจในฉากต่อสู้คือตัวละครเอกควมม้าขึ้นไปยืนบนงาช้างแล้วใช้พระขรรค์ฟันตัวร้าย ในตอนนี้ทำให้ผู้อ่านได้รับรสความกล้าหาญของตัวละครที่มีความอุตสาหะพยายามที่จะต่อสู้กับมารร้ายที่น่ากลัวโดยไม่หวาดหวั่นจนได้รับชัยชนะในที่สุด

ในส่วนของภาษาเขมรรสวีรรสเรียกว่า วีร (วี) คือ รสแห่งความกล้าหาญ ในเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา ตอนที่พระลักษมณ์สินนวงส์รบกับท้าววิรุฬหามาตย์ ซึ่งท้าววิรุฬหามาตย์สั่งทหารให้เข้าไปจับตัวพระลักษมณ์สินนวงส์ แต่พระลักษมณ์สินนวงส์ใช้พระขรรค์ฟาดฟันเหล่าทหารจนท้าววิรุฬหามาตย์ต้องถอยทัพ ดังบทประพันธ์

652	กานธะระทะระณทูล์สิฐุวิฆู
ทะระหุฏทะริทะระฮ์ธฐุ	เทริสสุระหังหมกชวิฐุฏ
กบัตถเสสสาชทูลุฏบัตถ ๑
(พระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เล่ม 2, 82-83)
652	กาลันพระลักษมณ์สินนวงส์
พระองค์สายพระขรรค์ถลา	ทรงอำนาจฤทธิกล้า
ฆ่าพลเสนายักษ์ตายเป็นกอง ๑
(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายท่าทีของพระลักษมณ์สินนวงส์เมื่อเห็นเหล่ากองทัพยักษ์ลุมล้อมเข้ามาหมายจะจับตัว แต่พระลักษมณ์สินนวงส์ก็ได้เกรงกลัวใช้พระขรรค์ฟาดฟันจนเหล่ากองทัพยักษ์ล้มตาย ในตอนนี้แสดงให้เห็นความเป็นวีรบุรุษของตัวละครเอกอย่างพระลักษมณ์สินนวงส์ที่ไม่หวั่นเกรงต่อภัยอันตราย อีกทั้งยังสามารถจัดการกับศัตรูได้อย่างสมเกียรติ ในตอนนี้จึงแสดงภาพความเป็นวีรบุรุษของพระลักษมณ์สินนวงส์ทำให้ผู้อ่านได้รับรสความกล้าหาญของตัวละครที่ต่อสู้กับศัตรูโดยไม่หวาดหวั่น

6.7.4 พิภตสรส

พิภตสรส คือ รสแห่งความเกลียดชัง ความเปื้อนระอา เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ความน่ารังเกียจหรือเปื้อนระอา¹ ไม่ว่าจะมาจากนิสัย ชาตีกำเนิดหรือรูปลักษณ์ของตัวละคร ในเรื่องลักษณะวงศ์พิภตสรส เช่นตอนที่ท้าววิรุณมาศพาตัวนางสุวรรณอำภามาอยู่ในเมืองมยุรา พวกเหล่านางสนมจึงพากันปลอมนางสุวรรณอำภานางจึงเล่าเรื่องราวที่ท้าววิรุณมาศพรากนางจากลูกให้เหล่าสนมฟัง พร้อมทั้งกล่าวคำที่แสดงความเกลียดชังท้าววิรุณมาศดังบทประพันธ์

ไม่หมายรักศักดิ์แสงของยักษา มิวันนี้แก้วหน้าจะตกษัย
ที่จะเขยสองชายอย่าหมายใจ เจ้ากลับไปพูลเกิดเหมือนถ้อยคำ ฯ
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 41)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณอำภาก็กล่าวคำที่แสดงให้เห็นว่านางนั้นไม่ต้องการที่จะเป็นมเหสีของท้าววิรุณมาศ ดังบทประพันธ์ที่ว่า “ไม่หมายรักศักดิ์แสงของยักษา” แสดงให้เห็นว่านางสุวรรณอำภาก็ไม่ได้มีจิตปฏิบัติต่อท้าววิรุณมาศ ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำว่า “ศักดิ์แสง” ซึ่งหมายถึง ฐานะสูงส่ง แต่ใช้คำนี้เป็นคำพูดในเชิงเหยียดหยัน ชี้ให้ผู้อ่านเข้าใจว่านางสุวรรณอำภานั้นรู้สึกเกลียดชังท้าววิรุณมาศ ในตอนนี้จึงทำให้ผู้อ่านได้รับรสของความเกลียดชังของนางสุวรรณอำภามีต่อท้าววิรุณมาศ

ในส่วนองภาษาเขมรรสพิภตสรสเรียกว่า วิภัจฉ์ (วิภูช) คือ รสแห่งความเกลียดชัง ในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสศพบพิภตสรส เช่นตอนที่ท้าววิรุณมาศพยายามเข้ามาลวงโลมนางสุวันฉณ์อัสมพาแต่นางสุวันฉณ์อัสมพาไม่ยอมพร้อมทั้งกล่าวคำบริภาษท้าววิรุณมาศดังบทประพันธ์

267	<p>สาธุสถ์ตาจยทุสิญญ์นุษเณษ สาธเตธสาธร์ถ์เบ็ยลเว็ยลลุญ</p>	<p>บุรเณษสาธต์ธราธฤทธิธฐำ เฉวีธลสาธต์ธิเบ็ยลลลลล ๑</p>
268	<p>ไรเว็ยหาเหาธฤทธิหบู็ย มุชเณษเบ็ยลลลลลลลล</p>	<p>ทธิเว็ยลลลลลลลลลลล หฤทธิธลลลลลลลลลลล ๑</p>
269	<p>หฤทธิลลลลลลลลลลลลล เบ็ยลลลลลลลลลลลลล</p>	<p>ไรลลลลลลลลลลลลล ลลลลลลลลลลลลลลลลล ๑</p> <p>(พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสศ เล่ม 1, 32)</p>

¹ กุสุมา รักขมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, 2549), 165.

267	นางฟิ่งคำยักษก่่าวลวงโลม นางหลีกนางวังแล้วเฉลยฉลอง	ประโลมนางเตะผลักหิกขย่ำ ด่าตอบด้วยตำหนิว่า ๆ
268	แનેเอยไ้อ้ใจจรจิตอัปรีย หน้านี้เรียงนี้ไม่ยอกเสนาหา	เดียรถีย้จ้งโระไรขนาดนี้ กูไม่ต้องการชายอกุศล ๆ
269	กูขอลาผู้ชายอย่างนี้ แล้วนางลูกออกไม่ยอกเห็นหน้า	แเนะไ้อ้สภปรกกูไม่ต้องการ ไม่ให้ก้งวลปดออกจกตัว ๆ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายการกระทำของนางสุวณณ์อัมพาที่ถูกท้าววิรุฬหมาตย์เข้ามาลวงโลม โดยนางกล่าวคำปรึกษาท้าววิรุฬหมาตย์ต่าง ๆ นานา เช่น “*ไรเวียหาเทเวธิตุหภิย*” แปลว่า แเนะไ้อ้ใจจรจิตอัปรีย, “*หญยนิธฤวกมบุลหกุสณ*” แปลว่า กูไม่ต้องการผู้ชายอกุศล, “*ไรหาล์สิลหญยนิธฤว*” แปลว่า แเนะไ้อ้สภปรกกูไม่สนใจ เป็นต้น ซึ่งการกระทำดังกล่าวของตัวละคร แสดงให้เห็นถึงความรังเกียจ เกลียดชัง ของนางสุวณณ์อัมพาที่มีต่อท้าววิรุฬหมาตย์ ในตอนนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความเกลียดชังที่แสดงออกผ่านการกระทำของตัวละคร

6.7.5 ศานตรส

ศานตรส คือ รสแห่งความสงบใจ เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ภาวะความสงบ¹ รู้สึกสงบใจ อิ่มเอมใจ เป็นต้น ในเรื่องลักษณะวงศ์พบศานตรส เช่นตอนที่กล่าวถึงพระฤษีที่บวชอยู่ในป่า ดังบทประพันธ์

๑ ขอยกเรื่องกล่าวเนื่องถึงดาวบส ตบะกิจฤทธิเรื่องจำเริญองค์ พระมุนีมีนามมหาเมฆ สำรวมฉานมัสการพระเพลิงกอง	อันทรงพรตอยู่ในไพระระหง หนังสือทรงผูกขญาประจำคัล้อง อดิเรกฤทธิไม่มีสอง อยู่ในห้องหิมวาพนาลี
--	--

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 47)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายถึงฤษีตนหนึ่งมีนามว่า มหาเมฆ ซึ่งบวชเป็นฤษีเป็นเพ็ญฉานอยู่ในป่า ในฉากนี้ผู้ประพันธ์ได้บรรยายรูปลักษณะของฤษีว่าแต่งกายด้วยหนังสือ สวมขญา และคัล้องขญาประจำ และยังบรรยายถึงกิจของฤษีตนนี้ที่หมั่นกระทำ เช่น

¹ กุสุมา รัชชมนณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, 2549), 168.

การบำเพ็ญตบะ คือ การข่มกิเลสโดยการทรมาณตัว¹ และการบำเพ็ญฌาน คือ การเพ่งอารมณ์จนจิตแน่วแน่เป็นสมาธิ² ทำให้ผู้อ่านจินตนาการถึงนักบวชที่หมั่นฝึกฝน ปฏิบัติและภาวนาเป็นกิจวัตร นำเลื่อมใสศรัทธา ในตอนนี้จึงทำให้ผู้อ่านได้รับรสของความสงบใจจากการบรรยายรูปลักษณะและกิจวัตรตัวละคร

ในส่วนของภาษาเขมรรสคานตรสเรียกว่า สันติ (สนฺธิ) คือ รสแห่งความสงบใจ ในเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสรพบคานตรส เช่นตอนที่บรรยายถึงพระมหาเมฆดั่งบทประพันธ์

304	ระสีงส์เฒ่าเฒ่าเสาะ คั้งเสาะสฤษฏ์คั้งคั้ง	ทีหฺมฺหฺมฺหฺมฺหฺมฺหฺมฺหฺมฺ เฒ่าเฒ่าคั้งคั้งคั้งคั้ง ๑
305	บรูบรูบรูบรูบรูบรูบ คั้งคั้งคั้งคั้งคั้งคั้ง	บรูบรูบรูบรูบรูบรูบ คั้งคั้งคั้งคั้งคั้งคั้ง ๑ (พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 36-37)
304	บัดนี้จะสำแดงแกลงไปถึง ประทับอยู่อาศรมในกุฎิ	เกี่ยวกับองค์มหาเมฆองค์ใน บำเพ็ญบารมีถือศีล ๑
305	อาศัยอยู่ข้างเชิงคีรี ทรงสวมใส่หนังเสือหญ้าคากรองชิต	ฤษีมนุฑินท่านทรงพรต ถือกิจตามแพศฤษี ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายถึงฤษีมหาเมฆที่บำเพ็ญบารมีถือศีลอยู่ในป่า ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงวัตรปฏิบัติของฤษี การแต่งกาย สถานที่อยู่อาศัย ซึ่งจากการบรรยายทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพอันสงบสบายใจ เนื่องจากกล่าวถึงลักษณะของผู้ทรงศีลที่น่าเลื่อมใสศรัทธา ในตอนนี้จึงทำให้ผู้อ่านได้รับรสของความสงบใจจากการบรรยายของผู้ประพันธ์

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 455.

² เรื่องเดียวกัน, 410.

6.7.6 ทาสยรส

ทาสยรส คือ รสแห่งความสนุกสนาน เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ภาวะขบขัน¹ ในเรื่องลักษณะวงศ์พหุทาสยรส เช่นตอนที่พระลักษณวงศ์ลอบเข้าไปในเมืองมยุราเพื่อชิงตัวนางสุวรรณอำภาในตอนกลางคืนแล้วพบเหล่านางสนมนอนหลับอยู่ ซึ่งผู้ประพันธ์ได้บรรยายอาการปฏิกิริยาท่านอนต่าง ๆ ดังบทประพันธ์

แกว่งพระขรรค์ฟันสายวิสูตรขาด	เห็นนางนาฏนักสนมนอนไสว
ระเนนหลับทับกันเป็นหลั่นไป	แสงโคมไฟส่องหน้าเป็นนวลคม
ขวดน้ำมันคั่นฉ่องกระหม่อมได้	เจ้าเสียมไม้สั้นน้อยไว้วสอยผม
ที่ลานางนอนสนิทลึมปิดนวม	ทัดยามหลับอยู่กับทูนาง
บ้างเล่นเพื่อนเป็นอนกายให้เพื่อนกอด	ประสานสอดกรเกี่ยวไม้ไกลข้าง
นาสิกเสียดเบียดชิดอยู่ติดปราง	จับมนางบ้างหลับประทับกัน
บ้างละเมอเพื่อพูดถึงชายชู้	นำอดสูที่มันฉวยผ้าห่มฉั้น
บ้างหลงกอดสอดคล้ำขยำกัน	จนผ้าพันหลุดเลื่อนออกจากตัว
บ้างละเมอเพื่อคว้าเที่ยวหาหวี	ไปเที่ยวลิเพื่อนกันแล้วสั่นหัว
บ้างละเมอตื่นนอนใส่กลอนครีว	จะแต่งตัวลายช่อไปล้อชาย

...

นางอนงค์หลงอยากเล่นหมากเก็บ	ละเมอเปาะเคาะเล็บอยู่ไหวไหว
สบถที่ว่าที่เล่นอะไร	ไม่รักให้ดอกซี้ฉ้อเอาต่อตา
บ้างหลงซักจ้องหน่องน้องถนอม	ทำปากกรอมมือซักพุกหน้า
ที่นักเลงเล่นสะแกแลสกา	เสมอทำเปียรับแล้วกลับรูน
บ้างละเมอเล่นสนุกหมากกรูกรบ	ยกสินธพลงประพาดพิฆาตขุน
ก็ยกโค่นขึ้นกระแทกแตกเป็นจุม	ทำมือวุ่นเลิกหลกหัวอกัน
ฝูงอนงค์หลงละเมออยู่เกลื่อนกลาด	พระหน่อนาถที่ศนาเกษมสันต์
พระยัมพกลางแยมเพลินดำเนินพลัน	เข้าสู่สุวรรณห้องแก้วอันแพรวพราว

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 67-69)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายท่าทางการนอนของเหล่านางสนมที่คอยดูแลรับใช้นางสุวรรณอำภาว่ามีลักษณะท่าทางต่าง ๆ กันไป เช่น บางนางนอนเปิดหน้าอกจนเห็นทรวงอก บางนางนอนละเมอถึงชายอันเป็นที่รัก บางนางนอนเล่นเพื่อนกัน ฯลฯ อาการเหล่านี้

¹ กุสุมา รักขมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, 2549), 172.

เป็นกิริยาอาการที่น่าดูของเหล่าสตรีที่อยู่ในวัง ซึ่งผู้ประพันธ์ได้พรรณนาไว้โดยละเอียดในทำนอง
หยอกล้อแกมเสียดสีผู้หญิงที่ในตอนกลางวันเรียบร้อยสวยงามแต่เวลากลางคืนกลับตรงกันข้าม
พระลักษมณ์วงศ์เมื่อได้เห็นท่าทางของนางเหล่านั้นก็รู้สึกขบขัน ดังบทประพันธ์ที่ว่า “... พระหน่อนาง
ทัศนากษมสันต์ พระยัมพลาวยัมพลีนดำเนินพลัน ...” นอกจากนี้สร้างความขบขันให้แก่ตัวละคร
ภายในเรื่องแล้ว ฉากนี้ยังสร้างความขบขันให้แก่ผู้อ่านอีกด้วย

ในส่วนของภาษาเขมรรสหาสรเรียกว่า หัสส์ (ทลฺย) คือ รสแห่งความ
สนุกสนาน ในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์พบหาสร เช่นตอนที่พระลักษมณ์สินวงศ์มาพบกับ
นางเทพเกสร ทั้งสองจึงร้องเพลงโต้ตอบกัน ดังบทประพันธ์

345	เจีบส่าชฺรฺยฺชฺธาชิภตทลฺย	บิตเทบิรฺทฺรชฺทฺรชฺตลฺย
	จฺมฺยชฺทลฺยชฺรฺยชฺธาตลฺย	ชฺรฺยชฺทลฺยชฺรฺยชฺธาตลฺย ๑
346	คฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย	ลฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย
	ลฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย	ลฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย ๑
347	คฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย	ลฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย
	ลฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย	ลฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย ๑
348	คฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย	ลฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย
	ลฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย	ลฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย ๑
349	คฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย	ลฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย
	ลฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย	ลฺยชฺรฺยชฺธาชิภตทลฺย ๑

(พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์พบหาสร เล่ม 1, 41-42)

345	จิงนางร้อเงอไอ้ราชหงส์	เหาะเหินตรงได้ยินเสียง
	เกาะบนมหาหงส์เตรียมโลดเล่น	ลงแสวงหาจิกเหล่าบุปผา ๑
346	กุมาราร้องว่าเพราะมาก	สัตว์อันวาร้องตะโกนบินด้วยกัน
	เสียงบุปผาร้องโต้ตอบ	ดังที่เห็นสงวนนวลลออยิ่งนัก ๑
347	กษัตริ์ร้องว่าไอ้ชายปราชญ์	ท่านมีอำนาจชาติมหากษัตริ์
	น้องเห็นท่านที่แสนสงสาร	กระวนกระวายในจิตไม่มีอะไรเหลือ ๑
348	กุมาราร้องว่าไอ้ศรีรัตน์	อ้าปากหัวเราะเล่นยิ้มพริ้มพราย
	ที่ได้ชอบใจคิดเสียตาย	ไม่ทันร่วมกายอยู่ยังเด็กนัก ๑

¹ คำว่า เอะเสีช สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคำว่า เอะเสี หมายความว่า หัวเราะ

349

เสียงทั้งสองได้ยินแหลมก้อง
เล่นหัวเราะสองคนกสานต์ทุกซ์

ร้องเพลงแผงนัยโต้ตอบกัน
ยินดีมากหัวเราะด้วยกัน ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายการกระทำของพระลักษมณ์สินนวงศ์กับนางเทพเกสร ที่ทั้งคู่ได้มาพบกันและเล่นด้วยกันเพื่อรอพระฤๅษีมหาเมฆกลับจากป่า ระหว่างนั้นทั้งคู่ร้องเพลงโต้ตอบกันโดยมีการแผงนัยถึงความรัก ซึ่งผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงการแสดงออกถึงความสนุกสนานของเด็กทั้งสอง เช่น “*वेशเสธติวฏาณกกุฏอุฏฐกัณฺ ฆวมกัณฺเรฐิยญฺยชฺชุตฺตา*” แปลว่า ทั้งสององค์เล่นหัวเราะสนุกสนานต่างยินดีต่อกัน แสดงให้เห็นถึงความสนุกสนานของตัวละครเด็กทั้งสองที่ผู้ประพันธ์ได้บรรยายให้ผู้อ่านจินตนาการตาม ในตอนนี้จึงสร้างภาพความสนุกสนานของตัวละครให้ผู้อ่านรับทราบ

6.7.7 กรุณารส

กรุณารส คือ รสแห่งความสงสาร เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความทุกข์โศกของตัวละคร¹ ก่อให้เกิดความหดหู่ เห็นใจ หรือสงสาร เป็นต้น ในเรื่องลักษณะวงศ์พบกรุณารส เช่นตอนที่พระลักษมณ์วงศ์ฟื้นสติขึ้นมาแล้วไม่พบมารดาจึงร้องเรียกหา ดังบทประพันธ์

เจ้ากู่ก้องร้องเรียกตะโกนหา

พระมารดาจรดลไปไหน

ยิ่งเรียกเรียกก็ยิ่งเจ็บสัจด์ไป

แสงอุทัยมีดมีดเข้าหมอกมัว

พระสุรเสียงสำเนียงสนั่นแจ้ว

ลูกตื่นแล้วมาเกิดแม่ทูนหัว

แม่ไปไหนให้ลูกอยู่แต่ตัว

ลูกเกรงกลัวเสื่อสิงห์มันวังมา

เจ้าครวญคร่ำรำเรียกจนสุดเสียง

เที่ยวมองเมียงตามสุ่มทุมพุ่มพฤษภา

ยิ่งแลเหลียวเปลี่ยวเปล่าในทิวมา

เจ้าโศกาก็มปนาทเพียงขาดใจ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 45)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายถึงพระลักษมณ์วงศ์ที่ตื่นขึ้นแล้วไม่พบมารดา จึงร้องเรียกหามารดาแต่ไม่มีเสียงตอบกลับมายังร้องเรียกหาที่ยิ่งเจ็บสัจด์ พระลักษมณ์วงศ์จึงร้องออกไปเพื่อหวังบอกให้มารดารู้ว่าพระองค์ตื่นแล้ว เพื่อหวังให้มารดากลับมาหา ในตอนนี้ทำให้ผู้อ่านรู้สึกสงสารพระลักษมณ์วงศ์เนื่องจากพระลักษมณ์วงศ์เป็นเด็กอายุเพียง 8 ขวบ ที่ตื่นขึ้นมาแล้ว

¹ กุสุมา รัชมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, 2549), 176.

ไม่พบมารดาต้องโดดเดี่ยวอยู่ในป่า ซ้ำยังต้องมาพลัดจากมารดาซึ่งเป็นดั่งที่พึ่งเดียวของพระองค์ทำให้ พระลักษณวงศ์โศกเศร้าเสียใจ ดังบทประพันธ์ที่ว่า “เจ้าโคกาก็มปนาทเพียงขาดใจ” แสดงให้เห็นถึง ความทุกข์ ความเสียใจของตัวละคร จึงส่งผลให้ผู้อ่านเกิดรสแห่งความสงสารตัวละครพระลักษณวงศ์

ในส่วนของภาษาเขมรสรุกรณารสเรียกว่า กรุณา (ករុណា) คือ รสแห่ง ความสงสาร ในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมณ์เสสรพบกรุณารส เช่นตอนที่พระลักษณสันนางส์ฟื้นสติ ขึ้นมาแล้วไม่พบมารดาจึงออกตามหา ดังบทประพันธ์

288	ទុកស្លេត្រង់នេះកុចាចែង ព្រះលក្ខណ៍ស៊ីន្តរង្សចក្រី	សូមថ្លែងពីបុត្រទៅវិញខ្ញុំ រាត្រីត្រជាក់ភ្ញាក់ដឹងអង្គ ។
289	ឯមន្តសណ្តាំក្រុងយក្សា រាវរកមាតាដោយស្លេត្រង់	ស្មើយពីកាយឡើងឡើងឡង់ មិនមានបង្អង់គ្រប់ទិសទី ។
290	ពុំឃើញជិនិត្យត្រឡិក្កម ក្រោករត់រកសព្វគ្រប់ទិសទី	ភិតភ័យក្រៀមអស់តន្ត្រីយ៍ ពុំឃើញជិនិត្យក្រិក្សា ។
	...	
292	ទូញព្រះកន្សែងថ្លែងសោក កូនខំស្រែកហៅហោកប្រមាត់	ថាឱមាតាទៅណាពាត់ ម្តេចស្មាត់ពុំឆ្លើយប្រាប់កូនផង ។
293	ឥឡូវហេតុម្តេចលោកចោលកូន ទិសទីដំបង់ជ្រោះជ្រលង	បាត់សូន្យពុំប្រាប់ឆ្លើយសាសង ទងវង់លោកទិសានណា ។
	...	
297	លុះព្រះសុរិយាអស្តង្គត ព្រះចន្ទះភ្លេចយាងចរលី	រលត់ផុតដែនមហាប្រិច័តិ បំភ្លឺទិសទីទាំងប្រាំបី ¹ ។
298	ទ្រង់ត្រាច់រត់រកព្រះមាតា នឿយណាយខ្លាំងពេកក្មេងសេចក្តី	នៅក្នុងអរញ្ញាវិញ្ញាណខ្លាចអ្វី ដួលបាត់ស្មារតីគ្មានដឹងប្រាណ ។
	...	
300	តើបរត់រកទៀតពុំឈប់ឈរ ពុំឃើញមាតាសោះឡើយនៃ	វិករវិលវល់ក្នុងព្រិក្សរុំព្រៃ នឿយក្រែកគួរឲ្យអាណិតពេក ។
301	ទូញសោកត្រាច់រកដោយទូលទី បូងស្លូតបន់ស្រន់ទៅលើមេឃ	អញ្ជូលិលើកករកូសសង្វេត ហើយស្រែកឲ្យទេពាជួយនាំ ។
302	បង្ហាញមាតាសព្វទិសទី ទោះនៅទីណាជួយឱបត្តម្ភ	ឲ្យជួបជិនិត្យកុំសិយសំ ទំរាំយើងបានក្សានុកុក្ខ ។

¹ เนื่องจากเอกสารต้นฉบับไม่ชัดเจนพบอักษรเพียง ๖ ตัว จากข้อมูลจึงสันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึง ๖ ตรี หมายถึง ๖ แดง ซึ่งสอดคล้องกับบริบทชัดเจน คือ ทิศทั้ง ๖ แดง

303	เจ็บเสียดเซตฺตชกเณ็สฺตริ เพ็ญหฺล่งสฺตฺสฺตฺมึฏฺฏบฺท	ชเว็ทชเฒ่ยฏฺฏต บู้กเฒ่ชฏฺฏตฺฏตฺฏสเฒ ๑ (พระลักสมณวงษ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 34-36)
288	ยุดิเรื่อตรงนี้ไม่แกลงความ พระลักขณสิณนวงค์จกักริ	ขอแกลงเกี่ยวกับบุตรไปทันที ราตรีหนาวพึ้นรู้สึกลงค์ ๑
289	ส่วนมนตร์สะตมกรุงยักษา ความหามารดาโดยตรง	คลายจากกายลึมตาขึ้น ไม่มีหยุดรอทุกทิสทึ ๑
290	ไม่เห็นชนนีกษตริย์อุดม ลุกขึ้นวิ่งหาท่วทุกทิสทึ	หวาดกลัวหม่นท่วอินทริย์ ไม่เห็นชนนึในพฤษษา ๑
292	รื่อให้พระกัณแสงแกลงโศกา ลูกพยายามรื่อเรียกตะโกนสุดใจ	ว่าไอ้มารดาหายไปไหน ไฉนเจ็บไม่เฉลยตอบลูกด้วย ๑
293	เด็ยวนี้เหตุใดท่านทังลูก ทิสทึที่ต่าบลชอกธาร	หายสูญไม่เฉลยตอบกลับเลย แม่ที่รักอยู่ที่สถานไหน ๑
297	ครึ้นพระสุริยาอัสตงคต พระจันทรขึ้นครึ้นหนึ่งย้งจรลึ	ลึบหายแดนมหาปฐพี ส่องแสงทิสทึทังแปด ๑
298	ทรงเท็ยววิ่งหาพระมารดา เหนื่อมากลันด้วยความเป็นเด็ก	อยู่ในอริฎวาไม่กลัวอะไร ลึมสิณสตีไม่รู้สึกลงค์ ๑
300	จึ้งวิ่งหาอีกไม่หยุดหย่อน ไม่เห็นมารดาเสียเลย	วิ่งวนในพฤษษเฬร เหนื่อย้งควรให้สงสารนักร ๑
301	รื่อให้โศกเท็ยวหาตามเนินดิน บวงสรวงบนบานไปบนฟ้า	อัญชลึยกรควรให้สังเวช แล้วรื่อให้เทพดาช่วยนำ ๑
302	แสดงมรรคาทุกทิสทึ ถึงแม่อยู่ที่ไหนช่วยอุปถัมภ์	ให้พบชนนีอย่าชวย ค้ำจุนเราได้กसानตึ้ทุกษา ๑
303	จึ้งเสด็จออกจากเชิงคึรี เห็นเหล่าสรรพสัต์วมากมายเร็ยงราย	จรลึตามโดยไพรบรรพตดา แปลกแต่ตัวฉันพลัดพรากแม่ ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายถึงพระลักขณสิณนวงส์ที่พึ้นสติ
ขึ้นมาแล้วแต่ไม่พบมารดาจึ้งพยายามตามหาจนค้ำกึยงตามแล้ว แล้วก็คร่ำครวญถึงมารดาจนสิณสตี

ลงไปอีกครั้ง เมื่อฟื้นขึ้นมาอีกก็ออกตามหา มารดาต่อ ซึ่งเป็นการแสดงความเศร้าโศกเสียใจของตัวละครที่ต้องพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก เช่น “*โอรสที่ถูกรังแกโดยมารดา* *เธอผู้ทรงคุณงามความดี* *เร่ร่อนตามหนทาง* *ผู้พบเจอแต่ความทุกข์* *ผู้พบเจอแต่ความทุกข์*” แปลว่า พระลักษมณ์สินนางส์วิ่งตามหา มารดา อยู่ในป่าโดยมิได้นึกถึงอันตราย แต่ด้วยความเหน็ดเหนื่อยและเป็นเด็กจึงสลบลงไป, “*เข็ญทุกข์* *เข็ญทุกข์* *เข็ญทุกข์* *เข็ญทุกข์*” แปลว่า เห็นสัตว์มากมายแต่แปลกใจที่ไม่พบมารดา เป็นต้น จากการบรรยายของผู้ประพันธ์ทำให้ผู้อ่านเกิดความสังเวชสงสารตัวละครอย่างพระลักษมณ์สินนางส์ ที่เป็นเด็กแต่กลับต้องมาพลัดพรากจากมารดาในกลางป่า ส่งผลให้ผู้อ่านเกิดรสแห่งความสงสาร กับตัวละคร

6.7.8 ภยานกรส

ภยานกรส คือ รสแห่งความหวาดกลัว เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความน่ากลัว¹ ในเรื่องลักษณะวงศ์พบภยานกรส เช่นตอนที่พระลักษมณ์วงศ์ฟื้นสติขึ้นมาแล้ว ไม่พบมารดาจึงร้องเรียกหา ดังบทประพันธ์

๑ ขอยกบทเรื่องในเมืองยักษ์	กล่าวถึงลักษณะวงศ์โอรสา
เย็นระยับอับแสงพระสุริยา	ที่มนตราตรึงกายก็คล้ายองค์
วิเวกเสียงปักษีชะนีโหย	พฤษชาโบายโกลนญาป่าระหง
ผวาตื่นฟื้นสมประดิดคง	ไม่เห็นองค์ชนนีที่เคียงนอน
ให้เสียวเสียวเหลือยวหาในป่าใหญ่	เสียงเรไรหึ่งหึ่งริมสิงขร
ยะเยือกเย็นเส้นหญ้าวนาคร	ยิ่งอวรณ์หวั่นหวั่นพรั่นพระทัย

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 45)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์พรรณนาบรรยากาศรอบข้างในขณะที่พระลักษมณ์วงศ์ฟื้นคืนสติขึ้นมาในช่วงเวลาจวนค่ำแสงสว่างเริ่มเลือนลาง ชะนีส่งเสียงร้องโหยหวน ไบไม้เริ่มไหวสะเทือนด้วยเสียงของสัตว์ พระลักษมณ์วงศ์เมื่อฟื้นสติขึ้นมาแล้วไม่เห็นมารดา จึงทำให้หวาดกลัว บรรยากาศในขณะนั้นอากาศก็เริ่มเย็นลงกอบปรกับเรไรเริ่มส่งเสียงร้อง ยิ่งทำให้พระลักษมณ์วงศ์รู้สึกหวาดกลัว ดังบทประพันธ์ “*ยิ่งอวรณ์หวั่นหวั่นพรั่นพระทัย*” ในตอนนี้ผู้ประพันธ์ใช้ฉากที่เป็นธรรมชาติและเวลาในการสร้างภาพความหวาดกลัวให้กับตัวละคร ในขณะที่เดียวกันผู้อ่านก็ได้รับรสของความน่ากลัวนั้นผ่านการพรรณนาฉากและอารมณ์ของตัวละครในขณะนั้นด้วย

¹ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, 2549), 185.

ในส่วนของภาษาเขมรสรภยานกรสเรียกว่า ภัย (ภย) คือ รสแห่งความหวาดกลัว ในเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์เสกสรภยานกรส เช่นตอนที่นางสุวรรณณ์อัมพาพื้นสติขึ้นมาพบกับท้าววิรุฬหมาตย์ ดังบทประพันธ์

204
208
209
210
211
204
208
209
210
211

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์พรรณนาถึงตอนที่ท้าววิรุฬหมาตย์คลายมนต์สะกดนางสุวรรณณ์อัมพา เมื่อนางตื่นขึ้นมาพบยักษ์ที่กำลังลวนลามนางอยู่จึงตกใจหวาดกลัว โดย

แสดงอาการ เช่น “*สาธฺตราสเบ็ญกิตกัษฺตกุยา*” แปลว่า นางผลกไสหवादกัถวตคประหม่า จากนั้นนางจึงกล่าวคำบริภาษท้าววิรุฬหามาตย์ แม้ว่าท้าววิรุฬหามาตย์จะพยายามปลอบประโลมนางแต่นางก็ยังหวาดกลัวดังที่แสดงอาการ “*สาธฺสณฺสาธกัษฺตกุยา*” แปลว่า นางนาถหวาดกลัวตัวสั่น นางสุวณฺณอัมพาพยายามพูดให้ท้าววิรุฬหามาตย์เลิกยุ่งด้วยและพยายามจะหนีแต่ก็ไม่สามารถทำได้เนื่องจากพระลักษณฺ์สินนวงส์สลบอยู่จึงทำให้ไม่สามารถหนีไปได้ ในตอนนี้แสดงให้เห็นถึงความหวาดกลัวภัยที่จะเกิดขึ้นกับตัวเองและบุตรของนางสุวณฺณอัมพาที่ไม่สามารถทำอะไรได้ ในฉากนี้ทำให้ผู้อ่านจินตนาการตามบทประพันธ์ของผู้ประพันธ์รับรู้ถึงความหวาดกลัวของตัวละครที่ไม่สามารถปกป้องตนเองหรือหลีกเลี่ยงจากอันตรายได้

6.7.9 อัทฺกตรส

อัทฺกตรส คือ รสแห่งความอัศจรรย์ใจ เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ภาวะน่าพิศวง ซึ่งอาจเกิดจากการเห็นหรือได้ยินสิ่งที่เป็นทิพย์ การไปเที่ยวสถานที่ดังงาม การเห็นอภินิหาร การได้รับสิ่งที่ปรารถนา¹ เป็นต้น ในเรื่องลักษณะวงศ์พบอัทฺกตรส เช่นตอนที่ท้าววิรุฬหามาตย์พยายามเข้ามาล่อวงเกินนางสุวรรณอำภา นางจึงอธิษฐานให้อวัยวะเพศของนางหายไปดังบทประพันธ์

พลาถนอมอุมฺนางขึ้นวางตัก	นางชวนหยิกพลิกผลกแล้วกันแสง
ยักษักระหวัดรัตรวบเอาโดยแรง	ดังครุฑแย่งจับพญาवासกรี
เปรียบมหาราหุอันใหญ่หลวง	ขยอกดวงสุริยาในราศี
เดชะสัตย์อธิษฐานของเทวี	ประเวณีสูญหายจากกายนาง
พญายักษ์ช่วยเงินแล้วเมินพัคตร์	ประหลาดนักนึ่งนิกอางนาง
กระถดถอยปล่อยปละสละวาง	ประหลาดนางนี้มาเป็นอย่างไรไป
หมายจะพามาเลี้ยงเป็นเคียงคู่	เออออกกูเป็นกรรมทำไฉน
แม้ใครรู้คูน่าละอายใจ	ทำกระไรกระนั้นะออกกู
จะบอกใครให้แจ้งก็อายจิต	จำจะปิดอย่าให้แซ่ถึงสองหู
ดำริพลาถทางตรัสแกโถมตรู	เจ้าเรียนรู้เป็นไฉนนางไฉยา
เจ้ามีผิวตัวนางก็มีบุตร	ไยมาสุตสิ้นความเส่นหา
ไม่เคยเห็นเหมือนเช่นกัลยา	แม่เมตตาบอกความแต่ตามจริง

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 45)

¹ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, 2549), 188.

จากบทประพันธ์ ท้าววิรุณมาศพยายามเข้าไปปลุกปล้ำนางสุวรรณอำภา แต่ด้วยสัจจอิฐฐานของนางจึงทำให้อวัยวะเพศของนางหายไป ท้าววิรุณมาศที่กำลังปลุกปล้ำนางอยู่ เมื่อเห็นดังนั้นจึงรู้สึกประหลาดใจว่าเหตุใด นางสุวรรณอำภาที่เคยมีสามีมีลูกแต่กลับไม่มีอวัยวะเพศ เป็นการแสดงอารมณ์ประหลาดใจ แปลกใจ ของตัวละครที่ได้พบกับสิ่งที่ผิดจากธรรมชาติ ในตอนนี้จึง ทำให้ผู้อ่านได้รับรสของความอัศจรรย์ใจของตัวละครและผู้อ่านยังรู้สึกประหลาดใจกับการประพันธ์ เนื้อเรื่องที่แตกต่างจากรวรรณคดีไทยเรื่องอื่นในการเอาตัวรอดของนางเอกจากตัวร้าย ซึ่งมักจะให้ตัวร้ายไม่สามารถแตะต้องนางเอกได้เนื่องจากเกิดความร้อน เช่น เรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น

ในส่วนของภาษาเขมรรสอัทฤตรสเรียกว่า อัทฤต (มหฤต) คือ รสแห่ง ความอัศจรรย์ใจ ในเรื่องพระลักษมณ์นางสี พราหมณ์เสสรพบอัทฤตรส เช่นตอนที่ท้าววิรุณมาศพยายาม เข้ามาล้วงเกินนางสุวณณ์อำพา ดังบทประพันธ์

270	ยถุสลับยถุสลับโดยเบรณาย บงสุสขชิตุไถกัฏยพราณ	ใบเสวียนเสวียนรুবคณณ อุยตารเยเข้าณเสวียนรูก ๑
271	นุสเสยนุสเสยนุสเสย สิงกรณณณณณณณ	ตุสขะเนยเสยนุสเสยนุสเสย ยคชียเสยเสยนุสเสยนุสเสย ๑
272	อากษณณณณณณณ ยถุสลับยถุสลับโดยเบรณาย	ไถกัฏยพราณ คสิณณณณณณณ ๑
273	โดยเบรณายโดยเบรณาย ยถุสลับยถุสลับโดยเบรณาย	นุสเสยนุสเสยนุสเสย ยถุสลับยถุสลับโดยเบรณาย ๑
274	นุสเสยนุสเสยนุสเสย นุสเสยนุสเสยนุสเสย	นุสเสยนุสเสยนุสเสย นุสเสยนุสเสยนุสเสย ๑
275	นุสเสยนุสเสยนุสเสย นุสเสยนุสเสยนุสเสย	นุสเสยนุสเสยนุสเสย นุสเสยนุสเสยนุสเสย ๑

(พระลักษมณ์นางสี พราหมณ์เสสร เล่ม 1, 32-33)

270	ยักษ์ฟงยักษ์ตอบโดยประโลม ฟี่สุสขใจเพียงชีวิต	คูกอนศรีมีนุสเสยนุสเสย ให้ไถกัฏยพราณนาร่วมรัก ๑
271	นวลเอยนวลล่อทั่วร่าง จะหาสนมไหนในตำหนัก	ไม่มีบงพรองครบทุกลักษณะ มาเทียบเสมอศักดีไม่มีเลียนา ๑
272	ว่าปล้นรวบจับโอบ ยักษ์พยายามโอบรัดแน่นอัศจรรย์	มือถือติดแน่นถุสลับยถุสลับ ขนิษฐานางดินนุสเสยนุสเสย ๑
273	ด้วยเหตุเดชะนางตั้งสัจจา สุณเพศสตรีกลายเป็นบุรุษ	ไม่ให้สุราไถกัฏยพราณ ยักษ์โกรธไม่สบายสงสัยว่า ๑

274	เหตุไฉนเริ่มต้นเป็นหญิง ภูคาคว่านางอยากเสนาหา	เดี๋ยวนี้เป็นชายพลันตั้งนี่นา โอบอุ้มเอามาในราชสถาน ฯ
275	กรรมอะไรให้ฉันมีไมตรี นึกแล้วไม่ให้เขารู้ร่อยเรื่องราว	ยังบุรุษเปรมปรีดิ์อภัยตัวเอง ทั่วทั้งแผ่นดินเกรงจะนินทา ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ท้าววิรุฬหมาศพยายามเข้าไปล้วงเกศนางสุวันฉัตรอัมพา แต่ด้วยสัจจริษฐานของนางจึงทำให้นางสุวันฉัตรอัมพากลายเป็นชาย ท้าววิรุฬหมาศเมื่อเห็นดังนั้นก็ ตกใจ ว่าเหตุใดจากเดิมเป็นหญิงแต่ตอนนี้กลับกลายเป็นชาย ในตอนนี้เป็นการแสดงอารมณ์ประหลาดใจของตัวละครที่ได้พบกับสิ่งที่ผิดไปจากปกติ ผ่านการบรรยายความรู้สึกประหลาดใจของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจถึงความคิดและอารมณ์ของตัวละครที่รู้สึก

บทที่ 6

เปรียบเทียบลักษณะวงศ์กับและพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร

วรรณคดีไทยเรื่องลักษมณ์วงศ์และวรรณคดีเขมรเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เป็นวรรณคดีที่มีเนื้อหา มีตัวละคร และมีการดำเนินเรื่องที่เหมือนกัน แต่ทั้งสองเรื่องถูกประพันธ์ขึ้นในภาษาที่แตกต่างกัน แม้ว่าจะมีความคล้ายคลึงกันแต่การที่ถูกแต่งขึ้นโดยมีปัจจัยภายนอก เช่นภาษาเป็นตัวแปรจึงทำให้ทั้งสองเรื่องมีความแตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเพื่อเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องลักษมณ์วงศ์กับเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เพื่อให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่าง หรืออิทธิพลที่อาจส่งผลให้วรรณคดีทั้งสองเรื่องมีความคล้ายคลึงกัน โดยผู้วิจัยจะเปรียบเทียบใน 4 หัวข้อ ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการประพันธ์
 - 1) ลักษณะคำประพันธ์
 - 2) การวางสัมผัส
2. เนื้อหา
 - 1) ลำดับเนื้อหา
 - 2) โครงเรื่อง
 - 3) แก่นเรื่อง
 - 4) ตัวละคร
 - 5) ฉาก
3. กลวิธีการประพันธ์
 - 1) กลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง
 - 2) กลวิธีการเล่าเรื่อง
 - 3) กลวิธีการดำเนินเรื่อง
 - 4) กลวิธีการสร้างตัวละคร
 - 5) กลวิธีการสร้างฉากและนำเสนอฉาก

4. การใช้ภาษา

- 1) กลวิธีการใช้คำซ้ำ
- 2) กลวิธีการใช้คำเรียกแทนชื่อ
- 3) กลวิธีการใช้คำบุรุษสรรพนาม
- 4) กลวิธีการหลากคำ
- 5) กลวิธีการพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ
- 6) กลวิธีการใช้ภาพพจน์

รูปแบบการประพันธ์

รูปแบบการประพันธ์หรือลักษณะคำประพันธ์ เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของงานวรรณกรรม ซึ่งอาจแสดงให้เห็นอิทธิพลที่ส่งต่อกันของงานวรรณกรรมนั้น ๆ ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของรูปแบบการประพันธ์ จึงได้นำรูปแบบการประพันธ์ของวรรณคดีทั้งสองเรื่องมาเปรียบเทียบกัน เพื่อดูลักษณะความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งอาจทำให้เห็นการเชื่อมโยงกันของวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง โดยผู้วิจัยได้แสดงการเปรียบเทียบ ดังตารางต่อไปนี้

1. เปรียบเทียบลักษณะคำประพันธ์

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบลักษณะคำประพันธ์

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
ร้อยกรอง กลอน - กลอนนิทาน	ร้อยกรอง บทพากย์ - บทพากย์ 7

จากรูปแบบคำประพันธ์ของวรรณคดีทั้งสองเรื่องจะพบว่าเรื่องลักษณะวงศ์และเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ใช้รูปแบบคำประพันธ์ชนิดร้อยกรองเช่นเดียวกัน แต่ต่างกันที่ลักษณะของบทร้อยกรอง เรื่องพระลักษมณ์วงศ์ใช้ลักษณะคำประพันธ์แบบกลอน ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ใช้ลักษณะคำประพันธ์แบบบทพากย์ ทั้งนี้แม้ว่าชื่อเรียกของลักษณะคำประพันธ์ทั้ง 2 ชนิดจะแตกต่างกัน แต่หากพิจารณาที่รูปแบบฉันทลักษณ์แล้วจะพบว่ามีความคล้ายคลึงกันมากทั้งจำนวนคำและการวางสัมผัส ซึ่งลักษณะที่คล้ายคลึงกันนี้เนื่องจากจากเขมรได้รับเอาลักษณะคำประพันธ์นี้ไปจากไทย ดังที่ ศานติ ภัคดีคำ¹ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์วรรณคดีไทย-เขมรในด้านรูปแบบคำประพันธ์สรุปได้ว่า “ไทยและเขมรมีความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจนในรูปแบบคำประพันธ์ประเภท

¹ ศานติ ภัคดีคำ, ความสัมพันธ์วรรณคดีไทย-เขมร, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550), 82-83.

‘กลอน’ ซึ่งพัฒนาไปเป็นรูปแบบคำประพันธ์เขมรประเภท ‘บทพากย์’” วรรณคดีเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร จึงช่วยชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันด้านรูปแบบคำประพันธ์ที่เขมรได้รับไปจากไทยชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบลักษณะคำประพันธ์แบบแยกชนิดพบว่าเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ ใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่เรียกว่า “กลอนนิทาน” ซึ่งมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากกลอนชนิดอื่น ๆ คือ เริ่มเปิดเรื่องด้วยวรรครับหรือวรรคที่ 2 โดยแต่ละวรรคมีจำนวนคำไม่แน่นอน ปกติแล้ว 1 วรรคจะมีคำ 7-9 คำโดยประมาณ ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่เรียกว่า “บทพากย์ 7” มีลักษณะเหมือนบทกลอนทั่วไป ขึ้นต้นด้วยวรรคแรกตามปกติ แต่มีลักษณะพิเศษที่บังคับจำนวนคำแน่นอน คือ ในวรรคหนึ่ง ๆ จะมีคำ 7 คำเท่านั้น

จากข้างต้นเมื่อพิจารณาแล้วพบว่าเรื่องลักษมณ์วงศ์และเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร มีรูปแบบการประพันธ์ที่คล้ายคลึงกันมาก ซึ่งความคล้ายคลึงกันนี้เป็นอิทธิพลจากรูปแบบคำประพันธ์ประเภทกลอนของไทยที่ส่งผลต่อรูปแบบคำประพันธ์ของเขมรทำให้เกิดรูปแบบคำประพันธ์ชนิดใหม่ที่เรียกว่า บทพากย์ และได้รับความนิยมเรื่อยมา

2. เปรียบเทียบการวางสัมผัส

ตารางที่ 7 เปรียบเทียบการวางสัมผัส

	ลักษมณ์วงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
การกำหนดสัมผัสสระ		
- คำเคียง	✓	✓
- คำเทียบเคียง	✓	✓
- คำทบเคียง	✓	✗
- คำแทรกเคียง	✓	✓
- คำแทรกแอก	✓	✓
การกำหนดสัมผัสอักษร		
- คำคู่	✓	✓
- คำเทียบคู่	✓	✓
- คำเทียบมรด	✓	✗
- คำเทียบบรด	✓	✗
- คำทบคู่	✓	✓
- คำแทรกคู่	✓	✓
- คำแทรกมรด	✓	✓

จากการเปรียบเทียบการวางสัมผัสของวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และ พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าเรื่องลักษณวงศ์มีการกำหนดสัมผัสสระทั้งหมด 5 ลักษณะ เรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรพบ 4 ลักษณะ โดยลักษณะการกำหนดสัมผัสสระที่เหมือนกัน 4 ลักษณะ คือ คำเคียง คำเทียบเคียง คำแทรกเคียง และคำแทรกแอก และต่างกัน 1 ลักษณะ คือ คำทบเคียง ซึ่งไม่พบในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร ส่วนการกำหนดสัมผัสอักษร เรื่องลักษณวงศ์มีการกำหนดสัมผัสอักษรทั้งหมด 7 ลักษณะ เรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรพบ 5 ลักษณะ โดยลักษณะการกำหนดสัมผัสสระที่เหมือนกัน 5 ลักษณะ คือ คำคู่ เทียบคู่ คำทบคู่ คำแทรกคู่ และคำแทรกทร โดยมีการกำหนดสัมผัสสระต่างกัน 2 ลักษณะ คือ คำเทียบทร และ คำเทียบทร ซึ่งไม่พบในเรื่องพระลักษณวงศ์

เนื้อหา

ในการศึกษาเนื้อหาของเรื่องลักษณวงศ์และเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสรมีรายละเอียดในส่วนต่าง ๆ ที่ต้องพิจารณาถึงความเหมือนและความต่างที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงได้จัดทำตารางเพื่อเปรียบเทียบแบ่งเป็น 5 ส่วน คือ ลำดับเนื้อหา โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละครและฉาก ดังนี้

1. เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา

ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร
1. ขึ้นต้นเรื่องด้วยการบอกวัตถุประสงค์ของการประพันธ์เพื่อรักษานิทานที่มีมาแต่โบราณให้คงอยู่สืบไป	1. -
2. เริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงกษัตริย์นามว่าท้าวพรหมทัต มีมเหสีชื่อนางสุวรรณอำภา และมีโอรสอายุ 8 ปี ชื่อลักษณวงศ์	2. เริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงพระบาทพรหมทัตต์ ครองเมืองพาราณสี มีชายาเอกชื่อนางสุวณณ์ อัมพา และมีโอรสอายุ 8 ปี ชื่อลักษณสินนวงศ์
3. วันหนึ่งท้าวพรหมทัตต์อยากไปเที่ยวป่า พอรุ่งเช้าจึงสั่งการให้ทหารเตรียมกระบวน ท้าวพรหมทัตต์และพระลักษณวงศ์อาบน้ำและแต่งตัว ครั้นเวลาบ่ายท้าวพรหมทัตต์ นางสุวรรณอำภา พระลักษณวงศ์และเหล่าทหารก็เดินทางออกมายังป่า	3. วันหนึ่งพระบาทพรหมทัตต์อยากไปเที่ยวป่า จึงสั่งการให้ทหารเตรียมกระบวน พระบาทพรหมทัตต์พานางสุวณณ์อัมพาอาบน้ำและแต่งตัว ครั้นเวลาบ่ายพระบาทพรหมทัตต์ นางสุวณณ์ อัมพา พระลักษณสินนวงศ์และเหล่าทหารก็เดินทางออกมายังป่า
4. มีนางยักษ์ตนหนึ่งอยู่กินกับเงาะป่า วันหนึ่งเงาะป่าออกไปหาปูและถูกงูกัดตาย นางยักษ์เสียใจจึงร้อนรุ่มมาตามป่า	4. มีนางยักษ์ออกไปหาปูกับเงาะป่าผู้เป็นสามี แต่เงาะป่าถูกงูกัดตาย นางยักษ์เสียใจจนผ่ายผอม

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
5. นางยักษ์มาพบท้าวพรหมทัตแล้วหลงรัก จึงวางแผนจะแปลงร่างเป็นหญิงงามแล้วตามเข้าไปอยู่ในวัง และจะยู่ให้ท้าวพรหมทัตฆ่านางสุวรรณอำภา และพระลักษมณ์	5. วันหนึ่งนางยักษ์นึกถึงสามีจึงออกไปเที่ยวป่า ในขณะที่ได้เสียงเหล่าทหารจึงไปแอบดูเมื่อเห็นพระบาทพรหมทัตก็หลงรัก จึงวางแผนจะแปลงร่างเป็นหญิงงามแล้วตามเข้าไปอยู่ในวัง และจะยู่ให้ฆ่านางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์สินธุวงศ์
6. นางยักษ์แปลงร่างเป็นกวางทองกระโดดผ่านกระบวนประพาส เมื่อท้าวพรหมทัตเห็นก็รู้สึกอยากได้จึงสั่งทหารให้ตามจับ ส่วนท้าวพรหมทัตก็ขี่ม้าตามไป	6. นางยักษ์แปลงร่างเป็นกวางทองกระโดดผ่านพลับพลาที่ประทับ เมื่อนางสุวรรณอำภาเห็นก็นึกอยากได้ พระบาทพรหมทัตจึงขี่ม้าตามไปจับกวางทองแต่เพียงคนเดียว
7. ท้าวพรหมทัตตามมาจนถึงป่าลึก กวางทองก็กลายร่างเป็นนางยักษ์ดั้งเดิม แล้วบอกท้าวพรหมทัตว่านางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์ให้นางยักษ์หลอกท้าวพรหมทัตมาฆ่า ด้วยความกลัวและแค้นเคืองท้าวพรหมทัตจึงสลบลงบนหลังม้า นางยักษ์จึงจับม้ากิน	7. พระบาทพรหมทัตตามมาจนถึงป่าลึก กวางทองก็กลายร่างเป็นนางยักษ์ดั้งเดิม แล้วบอกพระบาทพรหมทัตว่านางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์สินธุวงศ์ให้นางยักษ์หลอกพระบาทพรหมทัตมาฆ่า ด้วยความกลัวพระบาทพรหมทัตจึงสลบลงบนหลังม้า นางยักษ์จึงจับม้ากินและเลียเลือดกินจนหมดสิ้น
8. นางยักษ์แปลงเป็นหญิงงามเข้ามาดูแลท้าวพรหมทัต เมื่อท้าวพรหมทัตตื่นขึ้นมาพบนางจึงถามไถ่ว่าเป็นใครมาจากไหน นางยักษ์จึงโกหกว่าตนเกิดจากดอกไม้มีพรจากเทพทำให้ยักษ์ร้ายกลัวนาง ท้าวพรหมทัตหลงเชื่อวางนางยักษ์แปลงเป็นผู้ช่วยชีวิตจึงชวนให้ตามไปอยู่ในวังและจะประหารนางสุวรรณอำภา	8. นางยักษ์แปลงเป็นหญิงงามเข้ามาดูแลพระบาทพรหมทัต เมื่อพระบาทพรหมทัตตื่นขึ้นมาพบนางก็หลงรักจึงได้ถามไถ่เรื่องราว นางยักษ์จึงโกหกว่าตนกำพร้าเกิดจากดอกไม้มีพรจากเทพทำให้ยักษ์ร้ายกลัวนาง เมื่อนางมาถึงยักษ์จึงหนีไปนางจึงเข้ามาดูแลพระบาทพรหมทัตจนตื่น พระบาทพรหมทัตจึงชวนให้ตามไปอยู่ในวังเพื่อจะตอบแทนบุญคุณและจะประหารนางสุวรรณอำภา จากนั้นพระบาทพรหมทัตก็เกี่ยวพาราสินนางยักษ์แปลง
9. ท้าวพรหมทัตพานางยังแปลงกลับมายังพลับพลา นางสุวรรณอำภาเห็นท้าวพรหมทัตมา ก็โกรธจึงสั่งให้เพชรฆาตนำนางสุวรรณอำภาไปประหารชีวิต	9. พระบาทพรหมทัตพานางยังแปลงกลับมายังพลับพลา นางสุวรรณอำภาตั้งนั้นจึงเข้าไปถามจึงทำให้พระบาทพรหมทัตยิ่งโกรธจึงกล่าวบริภาษและขู่ว่าจะให้เพชรฆาตนำไปประหารชีวิต

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมณเสสร
<p>10. นางสุวรรณอำภาเข้าไปขอร้องให้ท้าวพรหมทัตสืบสวนความจริงก่อน แต่ท้าวพรหมทัตไม่ยอม เพราะหลงเชื่อในคำลวงของนางยักษ์ นางสุวรรณอำภาจึงขอลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ และกล่าวคำประชดว่าหากยักษ์มันบอกว่ามีมณีอยู่ในท้องนางก็จงผ่าท้องนางโดยไม่สงสัย ฝ่ายท้าวพรหมทัตเมื่อได้ฟังก็ไม่สนใจในคำพูดของนาง</p>	<p>10. นางสุวณณ์อัมพาหวาดกลัวจึงเข้าไปขอโทษ เพราะไม่รู้ว่ากวางนั้นคือยักษ์แปลงมา แต่พระบาทพรหมทัตต์บอกว่า เป็นเพียงข้ออ้าง นางสุวณณ์อัมพาจึงขอลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ แต่พระบาทพรหมทัตต์ก็ไม่สนใจสั่งเพชฌฆาตให้นำนางไปประหารชีวิต</p>
<p>11. พระลักษณวงศ์เห็นบิดาสั่งประหารมารดาจึงเข้าไปถามว่ามารดามีความผิดอะไรทำไมต้องประหารชีวิต แต่ท้าวพรหมทัตไม่ยอมตอบ นางสุวรรณอำภาเข้าไปกอดพระลักษณวงศ์ พรางฝากท้าวพรหมทัตให้ดูแลลูกแทนตน พระลักษณวงศ์จึงขอให้ท้าวพรหมทัตยกโทษให้มารดา แต่ท้าวพรหมทัตก็ไม่สนใจเพชฌฆาตจึงนำตัวนางสุวรรณอำภาไปยังเชิงเขา</p>	<p>11. พระลักษณสันนวงส์เห็นบิดาสั่งประหารมารดาจึงเข้าไปขอให้ยกโทษให้มารดาและถามหาความผิดของมารดา เหล่าทหารและเพชฌฆาตเห็นพระบาทพรหมทัตต์ไม่ตอบจึงเกรงจะมีความผิดจึงจะนำตัวนางสุวณณ์อัมพาไปลานประหารพลางปลอบประโลมนาง นางสุวณณ์อัมพาจึงสั่งเสียพระลักษณสันนวงส์ให้อยู่กับบิดา พระลักษณสันนวงส์พยายามขอร้องให้บิดายกโทษให้มารดาแต่ก็ไม่เป็นผลจึงขู่ว่าจะขอตายตามมารดาไป แต่พระบาทพรหมทัตต์ก็ไม่สนใจเหล่าเพชฌฆาตจึงนำตัวนางสุวณณ์อัมพาไปยังเชิงเขา</p>
<p>12. พระลักษณวงศ์ตามไปยังลานประหารนางสุวรรณอำภาจึงขอให้พระลักษณวงศ์กลับไปยังเมืองแต่พระลักษณวงศ์ไม่ยอมกลับ ทั้งสองกอดกันร้องไห้จนสลบลงไป เพชฌฆาตจึงเข้ามาดูแลและปลอบประโลมทั้งสอง แต่พระลักษณวงศ์ไม่ยอมที่จะกลับไปอยู่กับบิดา เพชฌฆาตจึงนำเรื่องมาทูลท้าวพรหมทัต ท้าวพรหมทัตเมื่อรู้เช่นนั้นก็โกรธมากจึงสั่งให้ประหารชีวิตทั้งสองพร้อมกัน</p>	<p>12. พระลักษณสันนวงส์ตามมารดาไปยังลานประหารนางสุวณณ์อัมพาจึงปลอบประโลมแต่พระลักษณสันนวงส์ไม่ยอมจะขอตายก่อนมารดาแล้วเข้าไปกอดมารดาด้วยความเสียใจจึงสลบลงไป เหล่าทหารเห็นเช่นนั้นจึงเข้าไปดูแลจนพระลักษณสันนวงส์ฟื้นขึ้นมาจึงพากันปลอบประโลม ผ่านนางสุวณณ์อัมพาจึงเข้าไปปลอบประโลมพระลักษณสันนวงส์ให้กลับไปอยู่กับบิดา แต่พระลักษณสันนวงส์ไม่ยอมกลับพร้อมสั่งทหารให้ประหารชีวิตของตนพร้อมมารดา เหล่าเพชฌฆาตก็ไม่กล้าที่จะประหารชีวิตนางสุวณณ์อัมพาเพราะเกรงจะถูกพระลักษณสันนวงส์จึงพากันไปทูลพระบาท</p>

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
	พราหมณ์ที่ตัด เมื่อพระบาทพรหมที่ตัดได้ฟังก็โกรธมาก จึงสั่งให้ประหารชีวิตทั้งสองพร้อมกัน
13. เพชฌฆาตกลับมาบอกว่าท้าวพรหมที่ตัดสั่งให้ประหารนางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์วงศ์ นางสุวรรณอำภาเสียใจมากจึงตั้งจิตอธิษฐานว่านางและลูกต้องมาตายโดยไม่มีคามผิดขอให้เทพเทวาทั้งหลายมาช่วยเหลือ แล้วจึงหลับตารอให้เพชฌฆาตประหาร	13. เพชฌฆาตกลับมาลานประหารไม่กล้าพูดอะไร นางสุวรรณอำภาจึงถามจนรู้ว่าพระบาทพรหมที่ตัดสั่งประหารนางและบุตร นางสุวรรณอำภาเสียใจมาก พระลักษมณ์สินนวงศ์เห็นเช่นนั้นจึงปลอบประโลมมารดาและให้มารดาตั้งสัตย์อธิษฐานเพื่อขอให้เทพเทวาทั้งหลายมาช่วยเหลือ
14. กล่าวถึงพระอินทร์ที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ก็เกิดทิพอาสน์ร้อนและแข็ง จึงเปิดหน้าต่างมองดูก็ได้รู้เหตุการณ์ต่าง ๆ จึงรีบลงมาช่วยนางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์วงศ์ทำให้เพชฌฆาตไม่สามารถประหารชีวิตทั้งสองได้ เพชฌฆาตจึงรู้ว่านางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์วงศ์ไม่มีความผิดจึงปล่อยตัวเข้าป่าและกลับไปบอกท้าวพรหมที่ตัดว่าประหารชีวิตนางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์วงศ์ไปแล้ว	14. กล่าวถึงพระอินทร์ที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เกิดอาสน์ร้อน จึงเบิกทิพเนตรมองดูก็ได้รู้เหตุการณ์ต่าง ๆ จึงรีบลงมาช่วยนางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์สินนวงศ์ทำให้เพชฌฆาตไม่สามารถประหารชีวิตทั้งสองได้ เพชฌฆาตจึงปรึกษากันและตกลงว่าจะปล่อยนางและบุตรไป นางสุวรรณอำภาจึงนำพระลักษมณ์สินนวงศ์เข้าป่าไปส่วนเพชฌฆาตก็ไปทูลพระบาทพรหมที่ตัดว่าประหารชีวิตนางสุวรรณอำภาแลพระลักษมณ์สินนวงศ์ไปแล้ว
15. ฝ่ายท้าวพรหมที่ตัดเมื่อสั่งประหารนางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์วงศ์แล้วก็พานางยักษ์แปลงกลับเข้ายังเมือง อยู่ด้วยกันจนนางยักษ์ตั้งครรภ์ นางยักษ์ก็ลอบจับมนุษย์ในวังกินอยู่เรื่อยมา จนครบสิบเดือนนางก็คลอดลูกสาวนามว่า ทศโกสุม	15. ฝ่ายพระบาทพรหมที่ตัดเมื่อรู้เช่นนั้นก็ไม่สนใจอะไรนอกจากนางยักษ์แปลงอยู่กินด้วยกันไม่สนใจใคร ฝ่ายนางยักษ์ก็ลอบจับมนุษย์ในวังกินจนเวลาผ่านไปครบสิบเดือนนางก็คลอดลูกสาวนามว่า โกสิน
16. ฝ่ายนางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์วงศ์เมื่อเพชฌฆาตปล่อยตัวเข้าป่าก็พากันเดินดั้นด้นมาจนได้ 3 เดือน วันหนึ่งเดินมาจนถึงกลางป่ามีสระบัวทั้งสองจึงนอนลงพักผ่อนอยู่ที่ต้นรังจนหลับไป	16. ฝ่ายพระลักษมณ์สินนวงศ์และนางสุวรรณอำภาเดินดั้นด้นยากลำบากมาในป่าจนพลบค่านางสุวรรณอำภาจึงพาบุตรพักอยู่ที่ต้นไทร ตกคืนนางก็คร่ำครวญถึงอดีตที่เคยอยู่ร่วมกับพระบาทพรหมที่ตัด
17. กล่าวถึงพญายักษ์นามว่าท้าววิรุฬหมาส ครองเมืองมยุรา วันหนึ่งออกมาเที่ยวป่าจึงได้มาพบกับนางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์วงศ์ จึงร่ายมนต์สะกดทั้งคู่ไว้แล้วจึงค่อยเข้าไปดูใกล้ ๆ เมื่อท้าววิรุฬหมาสเห็นนางสุวรรณอำภาที่เกิดหลงรักจึงคลาย	17. กล่าวถึงพญายักษ์นามว่าวิรุฬหมาสย์ครองเมืองมยุรา วันหนึ่งออกมาเที่ยวป่าจนมาถึงต้นไทรอยู่ริมขอบสระจึงได้พบกับนางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์สินนวงศ์จึงร่ายมนต์สะกดทั้งคู่ไว้แล้วจึงค่อยเข้าไปดูใกล้ ๆ เมื่อท้าววิรุฬหมาสย์เห็นนางสุวรรณอำภา

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
<p>มนต์สะกดให้นางพิน เมื่อนางสุวรรณอำภานำพินคืน สติเห็นยักษ์ก็ตกใจกลัวพยายามปลุกพระลักษมณ์วงศ์แต่ก็ไม่ตื่น ทำววิรุณมาศจึงพยายามเข้าไปลวง โลมนางว่าจะขอเชิญนางไปเป็นมเหสีอยู่ในเมือง แล้วก็จึงถามว่าพระลักษมณ์วงศ์นี้เป็นลูกของนางใช่หรือไม่ นางสุวรรณอำภาก็ได้ยืนยันเช่นนั้นจึงตอบว่า นางและลูกพลัดหลงกับสามีในป่าตอนนี้กำลังตามหากันและขอให้ทำววิรุณมาศอย่าทำอันตรายนางและลูก จากนั้นนางก็พยายามปลุกพระลักษมณ์วงศ์แต่ก็ไม่ตื่น ทำววิรุณมาศจึงบอกว่าตนสะกดไว้ปลุกอย่างไรก็ไม่ตื่น แล้วก็พยายามลวงโลมให้นางสุวรรณอำภายอมไปเป็นมเหสีแต่นางไม่ยินยอม ทำววิรุณมาศจึงจะฆ่าพระลักษมณ์วงศ์นางสุวรรณอำภาก็ยอมไปกับทำววิรุณมาศ</p>	<p>ก็เกิดหลงรักจึงคลายมนต์สะกดให้นางพิน เมื่อนางสุวรรณอำภานำพินคืนสติเห็นยักษ์ก็ตกใจกลัวและโกรธจึงกล่าวคำบริภาษทำววิรุณมาศ ทำววิรุณมาศพยายามพูดจาปลอบประโลมและเชิญให้ไปเป็นมเหสีในเมืองแต่นางไม่ยอมพร้อมบอกว่านางมีสามีและลูกแล้วตอนนี้พลัดหลงกันอยู่จึงออกตามหาพินพยายามปลุกพระลักษมณ์วงศ์ ทำววิรุณมาศตะคอกนางสุวรรณอำภาน่าบุตรของนางถูกมนต์สะกดไว้ปลุกอย่างไรก็ไม่ตื่น นางสุวรรณอำภาก็ได้ยืนยันเช่นนั้นก็เศร้าเสียใจพยายามปลุกบุตรและกล่าวคำบริภาษทำววิรุณมาศจนทำววิรุณมาศโกรธจึงจะฆ่าพระลักษมณ์วงศ์ นางสุวรรณอำภาก็ยอมไปกับทำววิรุณมาศแต่ก็ยังเศร้าโศกเสียใจอาลัยอาวรณ์ต่อบุตร และได้ขอให้เทพเทวาทั้งหลายช่วยดูแลพระลักษมณ์วงศ์</p>
<p>18. ระหว่างทางนางสุวรรณอำภานำพินมาจนถึงเรียกให้มาหาแล้วถอดผ้าสไบยื่นให้พินแล้วสั่งเสียว่าถ้าหากพระลักษมณ์วงศ์ตามมาให้พินช่วยบอกทางแก่พระลักษมณ์วงศ์</p>	<p>18. ระหว่างทางนางสุวรรณอำภานำพินมาจนถึงเรียกให้มาหาแล้วถอดผ้าสไบยื่นให้พินแล้วสั่งเสียว่าถ้าหากพระลักษมณ์วงศ์ตามมาให้พินช่วยบอกทางแก่พระลักษมณ์วงศ์</p>
<p>19. เมื่อมาถึงยังเมืองทำววิรุณมาศก็นำนางไปไว้ในปราสาททองปิดม่านมิดชิด แล้วเรียกให้เหล่านางสนมเข้าไปดูแล เมื่อเหล่านางสนมเห็นนางสุวรรณอำภาก็พากันปลอบประโลมนาง แต่นางสุวรรณอำภากลับร้องไห้คร่ำครวญแล้วเล่าเรื่องราวให้เหล่านางสนมฟังเมื่อเหล่านางสนมได้ฟังต่างก็สงสารนางสุวรรณอำภานางสุวรรณอำภานำพินมาเห็นที่ว่าจะต้องตกเป็นของทำววิรุณมาศนางจึงตั้งสัตย์อธิษฐานถ้าหากทำววิรุณมาศจะล่วงเกินนางก็ขอให้ประเวณีจงหายไปจากกายนาง</p>	<p>19. เมื่อมาถึงยังเมืองทำววิรุณมาศก็นำนางไปไว้ในตำหนักแล้วเรียกเหล่านางสนมเข้าไปดูแล เหล่านางสนมก็พากันปลอบประโลมนางสุวรรณอำภานางกลับร้องไห้คร่ำครวญแล้วเล่าเรื่องราวให้เหล่านางสนมฟังเมื่อเหล่านางสนมได้ฟังต่างก็สงสารนางสุวรรณอำภานางกล่าวว่านางไม่สนใจในทรัพย์สมบัติของยักษ์ ฝ่ายทำววิรุณมาศก็อยากร่วมเล่นหาจึงแต่งตัวและลอบเข้าไปแอบฟังนางสุวรรณอำภานาง ในตอนนั้นนางสุวรรณอำภานำพินมาตั้งสัตย์อธิษฐานถ้าหากทำววิรุณมาศจะล่วงเกินนางก็ขอให้นางกลายเป็นบุรุษเพื่อให้ทำววิรุณมาศคลาย</p>

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมณเสสร
	จากความเสนาหาอริชฐานเสร็จนางก็คร่ำครวญถึงบุตร
<p>20. ท้าววิรุณมาศแอบมองนางสุวรรณอำภาทางช่องฉากด้วยอารมณ์ระคะจิงเข้าไปหานางสุวรรณอำภาและพยายามที่จะล้วงเกินนาง แต่ด้วยเดชแห่งสัตย์อธิฐานของนางทำให้ประเวณีของนางนั้นสูญหายไป ทำให้ท้าววิรุณมาศรู้สึกอับอาย จึงเข้าไปถามเหตุที่เกิดขึ้นกับนางสุวรรณอำภา นางสุวรรณอำภาจึงตอบไปตามความจริงแล้วปลอบประโลมท้าววิรุณมาศให้อยู่ด้วยกันอย่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน หลังจากนั้นท้าววิรุณมาศจึงไม่ล้วงเกินนางสุวรรณอำภาอีกและให้เหล่าสนมดูแลนางอยู่ในปราสาทเป็นอย่างดี ฝ่ายนางสุวรรณอำภาอยู่ในปราสาทก็มีความสุขเนื่องจากเป็นห่วงพระลักษณวงศ์</p>	<p>20. ท้าววิรุณมาศที่แอบอยู่ออกมาทอดนางสุวรรณอำภาแล้วพูดจาปลอบประโลม แต่นางสุวรรณอำภาไม่สนใจกล่าวคำบริภาษท้าววิรุณมาศ ฝ่ายท้าววิรุณมาศได้ฟังก็พยายามปลุกปล้ำจนนางสุวรรณอำพาดิ้นหนีไม่ได้แต่ด้วยเดชแห่งคำอธิษฐานนางจึงสูญเพศสตรีกลายเป็นบุรุษ ทำให้ท้าววิรุณมาศตกใจและอับอาย นางสุวรรณอำพาจึงพูดปลอบประโลมท้าววิรุณมาศขอไม่ให้ล้วงเกินนางอีก ท้าววิรุณมาศรับคำและขออภัยไม่ให้นางเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้ใครฟัง หลังจากนั้นท้าววิรุณมาศก็ไม่มาล้วงเกินนางอีกและให้เหล่าสนมดูแลนางอย่างดี ฝ่ายนางสุวรรณอำพาก็เอาแต่เศร้าโศกนึกถึงบุตรอยู่ทุกวัน</p>
<p>21. ฝ่ายพระลักษณวงศ์เมื่อฟื้นขึ้นมาไม่พบมารดา ก็คร่ำครวญและออกตามหามารดาจนพบค่าแล้วสลบลงไปพอฟื้นคืนสติขึ้นมาก็ออกตามหาต่อ</p>	<p>21. ฝ่ายพระลักษณสินนวงส์เมื่อฟื้นขึ้นมาไม่พบมารดาก็ร้องไห้คร่ำครวญและออกตามหามารดาจนพบค่า</p>
<p>22. กล่าวถึงพระฤๅษีมหาเมฆบ่าเพ็ญพรอยู่ในป่าวันหนึ่งพระฤๅษีได้ทารกจากดอกบัวหลวง จึงนำมาเลี้ยงไว้ในอาศรมจนอายุได้ 8 ปี จึงตั้งชื่อให้ว่านางทิพเกสร วันหนึ่งพระฤๅษีจะเข้าป่าไปหาผลไม้จึงสั่งให้นางทิพเกสรรออยู่ที่อาศรม</p>	<p>22. กล่าวถึงพระฤๅษีมหาเมฆบ่าเพ็ญพรอยู่ในป่าวันหนึ่งมีทารกเกิดขึ้นในดอกบัว ทารกนี้เป็นหญิงงามมีกลิ่นกายหอม พระฤๅษีจึงนำมาเลี้ยงไว้ในอาศรมจนอายุได้ 8 ปี จึงตั้งชื่อให้ว่านางเทพเกสร วันหนึ่งพระฤๅษีจะเข้าป่าไปหาผลไม้จึงสั่งให้นางเทพเกสรรออยู่ที่อาศรม</p>
<p>23. กล่าวฝ่ายพระลักษณวงศ์เที่ยวออกเดินทางตามหามารดาได้ 7 วัน ก็เดินทางมาถึงอาศรมได้พบกับนางทิพเกสรซึ่งอยู่คนเดียวจึงเข้าไปถามไถ่ ฝ่ายนางทิพเกสรเมื่อพบพระลักษณวงศ์ก็รู้ว่าเป็นเนื้อคู่จึงตอบคำถามของพระลักษณวงศ์ และเชิญชวนให้เข้ามากินผลไม้ในอาศรมแล้วจึงพาไปเล่นชิงช้า ทั้งคู่จึงชักชิงช้าและร้องเพลงช้าเจ้าหงส์ จน</p>	<p>23. กล่าวฝ่ายพระลักษณสินนวงส์เที่ยวออกเดินทางตามหามารดาได้ 7 วัน ก็เดินทางมาถึงอาศรมได้พบกับนางเทพเกสรซึ่งอยู่คนเดียวจึงเข้าไปถามไถ่ ฝ่ายนางเทพเกสรเมื่อพบพระลักษณสินนวงส์ก็เกิดความรักจึงตอบคำถามของพระลักษณสินนวงส์ เมื่อพระลักษณสินนวงส์ได้ยินเช่นนั้นก็จึงเข้าไปนั่งชิดและเล่าเรื่องราวของตนเอง</p>

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
<p>บายก็พากันอาบน้ำและไปเก็บดอกไม้มาร้อยรอคอยพระฤๅษี</p>	<p>ให้นางฟังและขออาศัยอยู่ด้วย ฝ่ายนางเทพเกสรได้ฟังดังนั้นก็ยินดีจึงนำผลไม้มาให้พระลักษมณ์สินนวงศ์กินแล้วจึงชวนไปเล่นชิงช้าและร้องเพลงจิบกัน จากนั้นพากันไปอาบน้ำและเก็บดอกไม้มารอพระฤๅษี</p>
<p>24. ฝ่ายพระฤๅษีเมื่อกลับมายังอาศรมพบพระลักษมณ์ก็จึงถามไถ่ พระลักษมณ์จึงเล่าเรื่องราวให้พระฤๅษีฟัง เมื่อพระฤๅษีทราบเหตุการณ์ก็สงสาร จึงเล็งญาณดูจึงได้รู้ว่าพระลักษมณ์และนางเทพเกสรเป็นเนื้อคู่กัน แล้วจึงเล่าเรื่องบิดาของพระลักษมณ์ว่าถูกยักษ์ลวงส่วนมารดาถูกพญายักษ์จับไปเมืองมยุราแต่ไม่นานก็จะได้พบกัน และได้ให้พระลักษมณ์อยู่เรียนวิชาด้วย</p>	<p>24. เมื่อพระฤๅษีกลับมายังอาศรมพระลักษมณ์สินนวงศ์จึงเล่าเรื่องราวให้พระฤๅษีฟังจากนั้นจึงขออาศัยและเรียนวิชาอยู่ด้วย ฝ่ายพระฤๅษีได้ฟังเช่นนั้นก็ยินดี แล้วจึงเล่าเรื่องบิดาของพระลักษมณ์สินนวงศ์ว่าถูกยักษ์ลวงส่วนมารดาถูกพญายักษ์จับไปเมืองมยุราแต่ไม่นานนักก็จะได้พบกัน จากนั้นพระฤๅษีก็ฝากให้พระลักษมณ์สินนวงศ์ช่วยดูแลนางเทพเกสร หลังจากนั้นพระลักษมณ์สินนวงศ์ก็ได้เรียนวิชาอยู่กับพระฤๅษีจนเก่งกล้า</p>
<p>25. วันหนึ่งผลไม้ในอาศรมหมด พระฤๅษีจึงจะออกไปหาผลไม้จึงได้สั่งให้อยู่แต่ในอาศรมอย่าออกไปไหนไกล แล้วจึงเข้าป่าไป พระลักษมณ์เมื่อพระฤๅษีออกไปหาผลไม้แล้วพระลักษมณ์ก็พำเรียนวิชาต่าง ๆ ที่พระฤๅษีสอน ส่วนนางเทพเกสรก็เข้ามาชวนออกไปเล่นแต่พระลักษมณ์ก็ไม่ยอมไปนางจึงเข้าไปก่อนจนพระลักษมณ์ยอมออกไปเล่นด้วย</p>	<p>25. วันหนึ่งฤๅษีเห็นผลไม้หมดจึงจะออกไปหาผลไม้จึงได้สั่งให้อยู่แต่ในอาศรมอย่าออกไปไหนไกล แล้วจึงเข้าป่าไป พระลักษมณ์สินนวงศ์เมื่อพระฤๅษีออกไปหาผลไม้ก็ทำตามคำสั่งของพระฤๅษีตั้งใจฝึกฝนวิชา ส่วนนางเทพเกสรก็เข้ามาชวนออกไปเล่นแต่พระลักษมณ์สินนวงศ์ไม่ยอมไปนางจึงเข้าไปก่อนจนพระลักษมณ์สินนวงศ์ยอมออกไปเล่นด้วย พอตกตีกุมารทั้งสองก็กลับมานอนด้วยกันในอาศรม พอรุ่งเช้าก็ไปเล่นกันต่อ ครั้นฤๅษีกลับมาไม่พบกุมารทั้งสองจึงออกตามหาจนมาพบกุมารทั้งสองร้องเพลงจิบกัน เมื่อกุมารทั้งสองเห็นฤๅษีด้วยความกลัวจึงวิ่งเข้าไปหมอบกราบฤๅษีจึงสั่งสอนแล้วแบ่งผลไม้ให้ จากนั้นจึงถามพระลักษมณ์สินนวงศ์ว่าคาถาอาคมต่าง ๆ ท่องจำจนคล่องหรือยัง พระลักษมณ์สินนวงศ์จึงตอบว่าจำได้คล่องทั้งหมดแล้วพระฤๅษีจึงพระขรรค์และธนูให้พระลักษมณ์สินนวงศ์</p>

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมณเสสร
<p>26. หลังจากนั้นประมาณ 1 ปี พระลักษณวงศ์มีความชำนาญในเวทต่าง ๆ แล้ว พระฤๅษีจึงมอบธนูและพระขรรค์ไว้ใช้ป้องกันตัว คินหนึ่งพระลักษณวงศ์นึกถึงมารดาขึ้นมาเกรงว่าจะได้รับความลำบาก ครั้นรุ่งเช้าจึงมาลาพระฤๅษีเพื่อจะไปช่วยเหลือมารดา พระฤๅษีจึงสั่งสอนพระลักษณวงศ์แล้วเอาขี้ผึ้งมาปั้นแล้วเสกเป็นม้าไว้สำหรับขี่เดินทาง</p>	<p>26. หลังจากนั้นประมาณ 1 ปี คินหนึ่งพระลักษณสันนวงศ์นึกถึงมารดาขึ้นมาเกรงว่าจะได้รับความลำบาก ครั้นรุ่งเช้าจึงมาลาพระฤๅษีเพื่อจะไปช่วยเหลือมารดา พระฤๅษีจึงสั่งสอนพระลักษณวงศ์แล้วเอาขี้ผึ้งมาปั้นแล้วเสกเป็นม้าไว้สำหรับขี่เดินทาง</p>
<p>27. พระลักษณวงศ์กราบลาพระฤๅษีแล้วหันมาส่งลานางทิพเสสร นางทิพเสสรคร่ำครวญขอตามไปด้วย พระลักษณวงศ์และพระฤๅษีจึงช่วยกันปลอมประโลมนางทิพเสสรให้รอพระลักษณวงศ์อยู่กับพระฤๅษี พระฤๅษีขี่ทางไปเมืองมยุรจากนั้นพระลักษณวงศ์จึงขี่ม้าและออกเดินทางด้วยความอาลัยจึงชมป่า นก และสัตว์ป่า แล้วหยุดพักผอนริมลำธาร</p>	<p>27. พระลักษณสันนวงศ์กราบลาพระฤๅษีแล้วหันมาส่งลานางเทพเสสร นางเทพเสสรคร่ำครวญขอตามไปด้วย พระลักษณสันนวงศ์และพระฤๅษีจึงช่วยกันปลอมประโลมนางเทพเสสรให้รอพระลักษณสันนวงศ์อยู่กับพระฤๅษี พระฤๅษีขี่ทางไปเมืองมยุรจากนั้นพระลักษณสันนวงศ์จึงขี่ม้าและออกเดินทางด้วยความอาลัยพบดอกไม้ ต้นไม้ นก ก็นึกถึงนางเทพเสสร จากนั้นจึงชมความงามของธรรมชาติ</p>
<p>28. กล่าวถึงฝูงลิงที่รับฝากผ้าสไบไว้ แลเห็นพระลักษณวงศ์มีหน้าตาคล้ายนางสุวรรณอำภวจึงพากันเข้ามาสอบถาม พระลักษณวงศ์จึงตอบความแก่เหล่าฝูงลิง เหล่าฝูงลิงจึงนำผ้าสไบของนางสุวรรณอำภามาให้พระลักษณวงศ์ พระลักษณวงศ์จำผ้าสไบได้และนึกถึงมารดาจนสลบไป ฝ่ายม้าวิเศษและฝูงลิงเห็นดังนั้นจึงพากันเข้ามาดูแลจนพระลักษณวงศ์ฟื้นขึ้นมา ฝูงลิงจึงขี่ทางไปเมืองมยุรแก่พระลักษณวงศ์ จากนั้นพระลักษณวงศ์จึงเดินทางต่อ</p>	<p>28. กล่าวถึงฝูงลิงที่รับฝากผ้าสไบไว้ แลเห็นพระลักษณสันนวงศ์รูปร่างคล้ายนางสุวรรณอำภวจึงพากันเข้ามาสอบถาม พระลักษณสันนวงศ์จึงตอบความแก่เหล่าฝูงลิง เมื่อเหล่าลิงรู้เช่นนั้นจึงเล่าให้พระลักษณสันนวงศ์ฟังว่านางสุวรรณอำภากุญยกพาตัวไปและฝากความกับพวกตนให้ขี่ทางแก่บุตรของนาง พระลักษณสันนวงศ์ได้ฟังเช่นนั้นก็คร่ำครวญถึงมารดาจนสลบลงไป ฝูงลิงเห็นดังนั้นจึงพากันเข้ามาดูแลจนพระลักษณสันนวงศ์ฟื้นขึ้นมาจึงพากันปลอมประโลมและอุยพรให้พระลักษณสันนวงศ์ จากนั้นพระลักษณสันนวงศ์จึงเดินทางต่อจนมาถึงเขาชื่อยโคนคราจึงหยุดพัก</p>
<p>29. กล่าวฝ่ายนางสุวรรณอำภาคินหนึ่งนางฝันว่าได้สวมแหวนเพชรดินมากกลางป่าแล้วถูกเหลือบีนมากัดนิ้วก้อย นางตกใจสะดุ้งมือจึงทำให้แหวนนั้น</p>	<p>29. กล่าวฝ่ายนางสุวรรณอำภาคินหนึ่งนางฝันว่าได้สวมแหวนเพชรดินออกจากวังมาหลงทางอยู่ในป่าแล้วถูกเหลือบีนมากัด นางจึงปิดทำให้แหวนนั้น</p>

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมณเสสร
<p>หลุดหายไป นางจึงพยายามหาแหวนแต่ก็ไม่พบ นางตั้งตารอคอยจนลมพัดแหวนกลับมาสวมคืนยังนิ้วของนาง นางแสนดีใจแล้วจึงกลับเข้ายังเมือง จากนั้นนางก็ตื่นและรู้ว่าฝันนั้นเป็นกลางบอกเหตุที่นางจะได้พบกับลูก</p>	<p>หลุดหายไป นางจึงพยายามหาแหวนจนมาถึงหลังเขานางจึงรำพึงรำพันกับพระพาย ไม่นานลมก็พัดแหวนกลับมาสวมคืนยังนิ้วของนาง นางจึงกลับเข้ายังเมือง จากนั้นนางก็ตื่นและรู้ว่าฝันนั้นเป็นกลางบอกเหตุที่นางจะได้พบกับลูก</p>
<p>30. ฝ่ายพระลักษณวงศ์เดินทางมาถึงยังเมืองมยุรา ม้าเสกแนะนำให้พระลักษณวงศ์แปลงตัวเข้าไปสืบข่าวและช่วยนางสุวรรณอำภาก่อนแล้วจึงสังหารท้าววิรุญมาศ พระลักษณวงศ์จึงเข้าไปใต้ต้นไทรแล้วเสกให้ม้าเล็กแปลงกายเป็นโยคีแล้วจึงเดินเข้าไปในเมืองมยุรา</p>	<p>30. ฝ่ายพระลักษณสันนวงศ์เดินทางมาถึงยังเมืองมยุรา ม้าเสกแนะนำให้พระลักษณวงศ์แปลงตัวเข้าไปสืบข่าวและช่วยนางสุวรรณอำภาก่อนแล้วจึงสังหารท้าววิรุหมาศย์ พระลักษณสันนวงศ์จึงเข้าไปใต้ต้นไทรแล้วเสกให้ม้าเล็กแปลงกายเป็นฤๅษีแล้วจึงเดินเข้าไปในเมืองมยุรา</p>
<p>31. ชาวเมืองมยุราเมื่อเห็นโยคีหนุ่มก็ล้อมไล่พากันมาราบหัวและสอบถาม ฝ่ายพระลักษณวงศ์จึงสอบถามเกี่ยวกับท้าววิรุญมาศและสืบข่าวนางสุวรรณอำภามือปราบแล้วก็จึงออกมาจากเมือง</p>	<p>31. ชาวเมืองมยุราเมื่อเห็นโยคีหนุ่มก็ล้อมไล่พากันมาราบหัวและสอบถาม ฝ่ายพระลักษณสันนวงศ์จึงสอบถามเกี่ยวกับท้าววิรุหมาศย์และสืบข่าวนางสุวรรณอำภามือปราบแล้วก็จึงออกมาจากเมือง</p>
<p>32. พอพลบค่ำพระลักษณวงศ์ก็ขี่ม้าเสกเหาะขึ้นไปเหนือปราสาทแล้วรำยมนต์สะกดให้บรรดายักษ์หลับไหล แล้วลงจากม้าเข้าไปในปราสาทเห็นเหล่านางสนมนอนระเกะระกะจนมาพบนางสุวรรณอำภาก็เข้าไปสะกดทำให้นางรู้ตัว ฝ่ายนางสุวรรณอำภาก็ตื่นขึ้นมาเห็นพระลักษณวงศ์ก็ดีใจจนสลบลงไป ฝ่ายพระลักษณวงศ์ตกใจนึกว่ามารดาสิ้นชีพจึงคร่ำครวญแล้วก็สลบตามไป เทวดาประจำปราสาทจึงบันดาลฝนให้ตกลงมาทั้งสองจึงฟื้นขึ้นทั้งสองถามไถ่เรื่องราวจนรู้ทั่ว เมื่อนางสุวรรณอำภารู้ว่าพระลักษณวงศ์จะสังหารท้าววิรุญมาศจึงห้าม พระลักษณวงศ์ไม่พอใจแต่ไม่พูดอะไรขอให้นางสุวรรณอำภากลับไปแต่งตัวระหว่างนั้นจึงเขียนสารทำรบไว้</p>	<p>32. พอพลบค่ำพระลักษณสันนวงศ์ก็ขี่ม้าเสกเหาะขึ้นไปเหนือปราสาทแล้วรำยมนต์สะกดให้บรรดายักษ์หลับไหล แล้วลงจากม้าเข้าไปในปราสาทเห็นท้าววิรุหมาศย์นอนอยู่จึงอยากจะทำแต่ก็คิดว่าควรช่วยมารดา ก่อนจึงค้นหานางสุวรรณอำภามาต่อเมื่อมาถึงยังห้องหนึ่งพบนางสุวรรณอำภาก็เข้าไปกราบ ฝ่ายนางสุวรรณอำภาก็ตื่นขึ้นมาดีและร้องราวต่าง ๆ ให้บุตรฟัง พระลักษณสันนวงศ์จึงเขียนมารดาให้ตามออกไปแล้วจึงเขียนสารทำรบไว้ที่บ้านประตูปราสาท</p>

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบลำดับเนื้อหา (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสร
<p>33. นางสุวรรณอำภานางอาลัยเหล่าสนมที่เคยรับใช้ที่จะต้องจากกัน พระลักษณะวงศ์เห็นดังนั้นก็เข้าใจว่านางสุวรรณอำภาลงรักยักษ์จึงกล่าวคำประชด นางสุวรรณอำภาก็รับแต่งตัวและตามพระลักษณะวงศ์ออกไป จนมาถึงเขาประจันตคีรีพระลักษณะวงศ์เห็นว่า เป็นชัยภูมิที่ดี พระลักษณะวงศ์จึงนำนางสุวรรณอำภามาไปซ่อนไว้ในถ้ำเสกมนต์ปิดปากถ้ำแล้วออกมารอท้าววิรุญมาศอยู่บนยอดเขา</p>	<p>33. พระลักษณะวงศ์สินนวงส์พานางสุวณณ์อัมพามาถึงเขาพระจันท์คีรีพระลักษณะวงศ์จึงนำนางสุวณณ์อำพาไปซ่อนไว้ในถ้ำ พอรุ่งเช้าพระลักษณะวงศ์สินนวงส์จึงลามารดาเตรียมออกมารบ นางสุวณณ์อัมพาก็เตือนว่ากองทัพยักษ์นั้นมีจำนวนมากและน่ากลัวแต่พระลักษณะวงศ์ไม่เกรงกลัวเพราะมีวิชาป้องกันตัว จากนั้นจึงไปยกหินและเสกมนต์ปิดปากถ้ำไว้ แล้วออกมารอรับทัพของท้าววิรุญมาศ</p>
<p>34. ฝ่ายท้าววิรุญมาศตื่นขึ้นมาในตอนเช้ารู้สึกแปลกใจเห็นม่านมีรอยฟัน จึงมาหานางสุวรรณอำภานางที่ห้องแต่ไม่พบเห็นแต่สารทาร์บแขวนไว้ที่หน้าต่าง เมื่ออ่านจบท้าววิรุญมาศโกรธมากจึงสั่งให้จัดทัพ เมื่อจัดทัพเสร็จแล้วท้าววิรุญมาศจึงออกมาแต่กลับเซล้มเหล่านางสนมก็พากันร้องไห้คร่ำครวญท้าววิรุญมาศจึงเข้าไปปลอบประโลมว่าอย่าร้องจะเป็นกลาง จากนั้นจึงไปแต่งองค์เตรียมยกทัพก่อนเคลื่อนทัพจึงให้โหรทำนาย โหรทำนายว่าชะตาจะขาดทำให้ท้าววิรุญมาศเกิดวิตกแต่ก็ยังยกทัพออกไป</p>	<p>34. ฝ่ายท้าววิรุญมาศตื่นขึ้นมาในตอนเช้ารู้สึกแปลกใจเห็นม่านมีรอยเท้ามนุษย์ จึงรีบไปหานางสุวณณ์อัมพามาแต่ไม่พบเห็นแต่สารทาร์บแขวนไว้ที่ประตู เมื่ออ่านจบท้าววิรุญมาศโกรธมากจึงสั่งให้จัดทัพ เมื่อเตรียมทัพเสร็จจึงให้โหรทำนาย โหรทำนายว่าชะตาจะขาดทำให้ท้าววิรุญมาศเกิดวิตกแต่คิดว่าถ้าไม่ยกทัพไปก็จะเสียศักดิ์ศรีท้าววิรุญมาศจึงไปแต่งตัวและยกทัพออกไปรบ</p>
<p>35. ท้าววิรุญมาศยกทัพมาถึงเขาประจันตคีรีพบพระลักษณะวงศ์จึงแกล้งพูดปลอบประโลมให้พระลักษณะวงศ์ยอมคืนนางสุวรรณอำภานาง แต่พระลักษณะวงศ์ไม่หลงเชื่อและกล่าวคำบริภาษกลับไปทำให้ท้าววิรุญมาศโกรธจึงสั่งให้ทหารลุมจับแต่พระลักษณะวงศ์ก็สังหารเหล่าทหารยักษ์จนทัพแตก ท้าววิรุญมาศจึงแผลงศรสู้กับพระลักษณะวงศ์จนพลาดท่าถูกศรยิง ทำถูกศรยิง ท้าววิรุญมาศจึงแปลงเป็นพระอินทร์ชี้ข้างเอราวันมา มาเสกเตือนพระลักษณะวงศ์ว่าคือกลวง พระลักษณะวงศ์จึงเสียดศรยิงไปถูกท้าววิรุญมาศสิ้นชีพ เหล่าเสนานำมาตย์ยักษ์มาเชิญให้พระลักษณะวงศ์ไปครองเมืองมยุรา</p>	<p>35. ท้าววิรุญมาศยกทัพมาถึงเขาภูหนึ่งทอดมองไปพบพระลักษณะวงศ์สินนวงส์ จึงแกล้งพูดปลอบประโลมแต่พระลักษณะวงศ์ไม่หลงเชื่อและกล่าวคำบริภาษกลับไปทำให้ท้าววิรุญมาศโกรธจึงสั่งให้ทหารลุมจับแต่พระลักษณะวงศ์ใช้พระขรรค์สังหารทหารจนเกือบหมด ท้าววิรุญมาศจึงแผลงศรสู้กับพระลักษณะวงศ์จนพลาดท่าถูกศรยิงตกลงจากหลังช้าง ท้าววิรุญมาศจึงแปลงเป็นนางอัปสรมาร่ำรำล่อหลอกพระลักษณะวงศ์สินนวงส์ พระลักษณะวงศ์สินนวงส์หลงเชื่อแต่มาเสกเตือนไว้พระลักษณะวงศ์จึงแผลงศรใส่ ท้าววิรุญมาศตายตกใจจึงหนีไปซ่อนตัว จากนั้นท้าววิรุญมาศจึงคิดกลศึกจะแปลงตนเป็นพระอินทร์</p>

จากการเปรียบเทียบลำดับเนื้อหาของวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และ พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าเรื่องลักษณวงศ์มีเหตุการณ์ทั้งหมด 35 เหตุการณ์ เรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรมีเหตุการณ์ทั้งหมด 34 เหตุการณ์ เนื่องจากตอนต้นเรื่อง เรื่องลักษณวงศ์มีการบอกที่มาของเรื่องส่วนเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรไม่ได้บอกที่มาแต่เริ่มเล่าเนื้อเรื่องไปตามลำดับ โดยทั้งสองเรื่องมีลำดับเหตุการณ์และเค้าโครงของเรื่องใกล้เคียงกันมาก แตกต่างกันเพียงรายละเอียดเท่านั้น เช่น ในเรื่องลักษณวงศ์ เหตุการณ์ที่ 2 (ในตาราง) เป็นการแนะนำตัวละครเอกเช่นเดียวกับเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร แต่ต่างกันที่รายละเอียดในเรื่องลักษณวงศ์กล่าวว่านางสุวรรณอำภาเป็นจอมสนม แต่ในเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรกล่าวว่านางสุวณณ์อัมพาเป็นจอมมเหสีเหนือเหล่าสนมทั้งแปดหมื่นนาง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีบางเหตุการณ์ที่มีการสลับลำดับเหตุการณ์กัน เช่น ในเรื่องลักษณวงศ์ ในเหตุการณ์ลำดับที่ 26 (ในตาราง) พระลักษณวงศ์อาศัยอยู่กับพระฤๅษีได้ 1 ปี ร่ำเรียนวิชาจนเก่งกล้าแล้วพระฤๅษีจึงมอบธนูและพระขรรค์ให้ ส่วนเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร เหตุการณ์ดังกล่าวอยู่ในเหตุการณ์ลำดับที่ 25 (ในตาราง) คือ เมื่อพระลักษณสันนวงศ์อยู่เรียนวิชากับพระฤๅษีจนคล่องแคล่วแล้วพระฤๅษีจึงมอบธนูและพระขรรค์ให้โดยระยะเวลาดังกล่าวเกิดขึ้นก่อนพระลักษณสันนวงศ์อยู่กับพระฤๅษี 1 ปี กล่าวคือในเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรเกิดเหตุการณ์ที่พระฤๅษีมอบธนูและพระขรรค์ให้พระลักษณสันนวงศ์ก่อนเรื่องลักษณวงศ์

2. เปรียบเทียบโครงเรื่อง

ตารางที่ 9 เปรียบเทียบโครงเรื่อง

	ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
การเปิดเรื่อง	บอกจุดประสงค์ของการแต่ง	บรรยายตัวละคร
การผูกปมปัญหา	ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตัวละคร - ท้าวพรหมหัตถ์กับนางสุวรรณอำภา - พระลักษมณ์วงศ์กับท้าวพรหมหัตถ์ - นางสุวรรณอำภากับท้าววิรุณมาศ - พระลักษมณ์วงศ์กับท้าววิรุณมาศ ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตนเอง - ท้าววิรุณมาศ	ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตัวละคร - พระบาทพรหมหัตถ์กับนางสุวรรณอำภา - พระลักษมณ์สินวงศ์กับพระบาทพรหมหัตถ์ - นางสุวรรณอำภากับท้าววิรุณมาศ - พระลักษมณ์สินวงศ์กับท้าววิรุณมาศ ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตนเอง - ท้าววิรุณมาศ
จุดสูงสุดของเรื่อง	ท้าววิรุณมาศต้องครสิ้นชีพ	ท้าววิรุณมาศรบกับพระลักษมณ์สินวงศ์
การคลายปมปัญหา	พระลักษมณ์วงศ์ช่วยนางสุวรรณอำภา	พระลักษมณ์สินวงศ์ช่วยนางสุวรรณอำภา
การปิดเรื่อง	พระลักษมณ์วงศ์ได้รับคำเชิญให้กลับไปครองเมืองมยุรา	ตัดจบระหว่างสู้รบ

จากการเปรียบเทียบโครงเรื่องของวรรณคดีเรื่องลักษมณ์วงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่มที่ 1 และ 2 ใน 5 หัวข้อ คือ การเปิดเรื่อง การผูกปมปัญหา จุดสูงสุดของเรื่อง การคลายปมปัญหา และการปิดเรื่อง พบว่า มีเพียง 2 หัวข้อที่ตรงกัน คือ การผูกปมปัญหา และการคลายปมปัญหา การผูกปมปัญหาพบชุดความขัดแย้งแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตัวละครและความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตนเอง ซึ่งทั้งสองเรื่องมีความขัดแย้งตรงกันเกิดขึ้นกับตัวละครชุดเดียวกัน ส่วนการคลายปมปัญหาทั้งสองเรื่องยังไม่คลายปมปัญหาทั้งหมดมีเพียงปมปัญหาเดียวที่ถูกคลี่คลาย คือ ปมปัญหาที่พญายักษ์ไปลักพาตัวมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชาย ตัวละครเอกฝ่ายชายจึงไปช่วยมารดาของตนออกมา ส่วนปมปัญหาอื่นนั้นยังไม่ถูกคลี่คลายเช่นเดียวกัน ส่วนอีก 3 หัวข้อที่เหลือ คือ การเปิดเรื่อง จุดสูงสุดของเรื่อง และการปิดเรื่อง มีความแตกต่างกันดังนี้

การเปิดเรื่อง ในเรื่องลักษณะวงศ์เปิดเรื่องโดยการบอกจุดประสงค์ของการแต่งแล้วจึงบรรยายตัวละคร แต่เรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสรเปิดเรื่องโดยการบรรยายตัวละครเลยโดยไม่มี การบอกที่มาหรือวัตถุประสงค์ของการแต่ง

จุดสูงสุดของเรื่อง ในเรื่องลักษณะวงศ์ตอนที่ 1 ถึง 7 มีจุดสูงสุดของเรื่องคือตอนที่ ท้าววิรุณมาศถูกศรของพระลักษณวงศ์จนสิ้นชีพ เนื่องจากตอนนี้เป็นตอนสำคัญที่ก่อให้เกิดการ คลายปมปัญหาที่ถูกสร้างขึ้นมาในตอนต้นเรื่องนั่นคือความขัดแย้งระหว่างพระลักษณวงศ์กับท้าววิรุณมาศ ซึ่งการตายของท้าววิรุณมาศก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องคือพระลักษณวงศ์และนางสุวรรณอำภา หมดศัตรูหรือคู่ขัดแย้งและยังทำให้พระลักษณวงศ์ได้ถูกเชิญขึ้นเป็นกษัตริย์แทนท้าววิรุณมาศอีกด้วย ในส่วนของเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสร จุดสูงสุดของเรื่องคือตอนที่ท้าววิรุณมาศยกทัพมารบ กับพระลักษณอินทวงศ์ เนื่องจากผลการรบยังไม่เป็นที่รู้แน่ชัดวิฤตของเรื่องนี้จึงเป็นฉากที่ ตัวละครทั้งสองสู้รบกันซึ่งผลของการสู้รบนี้จึงจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นเนื่องจากยังไม่รู้ผล ของการสู้รบจึงทำให้จุดสูงสุดของทั้งสองเรื่องต่างกัน

การปิดเรื่อง ในเรื่องลักษณะวงศ์ตอนที่ 1 ถึง 7 มีการปิดเรื่องแบบตัดจบทำให้ผู้อ่าน ต้องจินตนาการเรื่องต่อไปว่าเหตุการณ์หลังจากเสนาย์กษมาเชิญให้พระลักษณวงศ์ขึ้นครองเมืองมยุรา แทนท้าววิรุณมาศแล้วพระลักษณวงศ์จะยอมรับไหม เหตุผลที่ตัดจบเพียงเท่านี้เพราะว่าผู้วิจัยต้องการ จำกัดเนื้อหาให้เท่ากับเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสรการปิดเรื่องของเรื่องลักษณะวงศ์จึงปิด แบบตัดจบในตอนที่เสนาย์กษมาเชิญให้ครองเมือง ส่วนเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสร เล่มที่ 1 และ 2 ก็มีการปิดเรื่องแบบตัดจบเช่นเดียวกันทำให้ผู้อ่านต้องจินตนาการว่าหลังจากที่ท้าววิรุณมาศ ยเสียชีวิตให้พระลักษณอินทวงศ์แล้ววางกลศึกใหม่โดยแปลงเป็นพระอินทร์มาหลอก พระลักษณอินทวงศ์ จะหลงเชื่อหรือไม่เรื่องราวจะเป็นอย่างไรต่อไป เรื่องราวก็จบลงเพียงเท่านี้ เนื่องมาจากหนังสือ ดังกล่าวพิมพ์เป็นตอนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องทิ้งท้ายไว้เพื่อให้ผู้อ่านติดตาม ดังคำโปรยท้ายเล่มที่ว่า “ชัฏชัฏ ๒ เฒ่าสเฒ่า สุธธัฒธัฒ ๓ เฐฐัฏ” แปลเป็นภาษาไทยว่า จบตอนที่ 2 โดยสังเขป กรุณา รอ่านตอนที่ 3 อีก จึงสันนิษฐานว่าอาจจะมีเล่มถัดไปแต่จากการสืบหาต้นฉบับพบเพียง 2 เล่ม เท่านั้น

¹ สุฉวีรัต, *พระเวทมนตร์ เทวฤทธิ*, (กรุงเทพฯ: บดินทรเดชา, 88).

3. เปรียบเทียบแก่นเรื่อง

ตารางที่ 10 เปรียบเทียบแก่นเรื่อง

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
การรู้จักกตัญญูต่อมารดา	การรู้จักกตัญญูต่อมารดา

จากการเปรียบเทียบแก่นเรื่องของวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าทั้งสองเรื่องมีแก่นเรื่องตรงกัน คือ “การรู้จักกตัญญูต่อมารดา” ซึ่งทั้งสองเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวละครเอกฝ่ายชายนั้นเป็นการเหตุการณ์ที่ชี้ให้เห็นถึงความกตัญญูที่มีต่อมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชายทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นปมปัญหาที่ถูกผูกขึ้นในต้นเรื่อง เช่น บิดาสั่งประหารมารดา ตัวละครเอกฝ่ายชายก็พยายามหาหนทางในการช่วยเหลือมารดาจนตนเองต้องได้รับโทษเช่นเดียวกับมารดา มารดาถูกพญายักษ์ลักตัวไป ตัวละครเอกฝ่ายชายก็พยายามออกตามหาจนสามารถช่วยมารดาได้ในที่สุด ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูรู้คุณมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชาย

4. เปรียบเทียบตัวละคร

ตารางที่ 11 เปรียบเทียบตัวละครหลัก

ลักษณะวงศ์		พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์	
พระลักษมณ์วงศ์	ตัวละครหลายมิติ - บทบาทบุตรที่กตัญญูต่อมารดา - บทบาทลูกศิษย์ - บทบาทนักรบ	พระลักษมณ์สินวงศ์	ตัวละครหลายมิติ - บทบาทบุตรที่กตัญญูต่อมารดา - บทบาทลูกศิษย์ - บทบาทนักรบ
นางสุวรรณอำภา	ตัวละครมิติเดียว - บทบาทภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามี - บทบาทมารดา	นางสุวณณ์อำพา	ตัวละครมิติเดียว - บทบาทภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามี - บทบาทมารดา

ตารางที่ 12 เปรียบเทียบตัวละครประกอบ

ลักษณะวงศ์		พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์	
ท้าวพรหมทัต	ตัวละครมิติเดียว	พระบาทพรหมทัต	ตัวละครมิติเดียว
นางยักษ์นี่	ตัวละครมิติเดียว	นางยักษ์นี่	ตัวละครมิติเดียว
ท้าววิรุณมาศ	ตัวละครมิติเดียว	ท้าววิรุณมาศ	ตัวละครมิติเดียว
ฤๅษีมหาเมฆ	ตัวละครมิติเดียว	ฤๅษีมหาเมฆ	ตัวละครมิติเดียว
นางเทพเกสร	ตัวละครมิติเดียว	นางเทพเกสร	ตัวละครมิติเดียว
ม้าเสก	ตัวละครมิติเดียว	ม้าเสก	ตัวละครมิติเดียว

จากการเปรียบเทียบตัวละครของวรรณคดีเรื่องลักษมณ์วงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่มที่ 1 และ 2 ในด้านลักษณะนิสัยและบทบาทของตัวละครพบว่า ทั้งตัวละครเอกและตัวละครประกอบมีลักษณะนิสัยและบทบาทเช่นเดียวกันทั้งสองเรื่อง นอกจากนี้ชื่อตัวละครที่ปรากฏในเรื่องยังมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ดังตาราง

ตารางที่ 13 เปรียบเทียบชื่อตัวละครสำคัญ

บทบาท	ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ตัวละครเอกฝ่ายชาย	พระลักษมณ์วงศ์	พระลักษมณ์สินวงศ์ (ประสูติที่สิริสุข)
ตัวละครเอกฝ่ายหญิง	นางเทพเกสร	นางเทพเกสร (สาธิตเทษ)
บิดาตัวละครเอกฝ่ายชาย	ท้าวพรหมทัต	พระบาทพรหมทัต (ประสูติที่สิริสุข)
มารดาตัวละครเอกฝ่ายชาย	นางสุวรรณอำภา	นางสุวรรณอำภา (สาธิตเทษ)
นางยักษ์หม้าย	-	-
พญายักษ์	ท้าววิรุณมาศ	ท้าววิรุณมาศ (วิรุณมาศ)
พระฤๅษี	มหาเมฆ	มหาเมฆ (มหาเมฆ)
ม้า	-	-
ลูกของนางยักษ์นี่	นางทศโกสุม	นางโกสิน (สาธิตเทษ)

จากการเปรียบเทียบชื่อตัวละครสำคัญของวรรณคดีเรื่องลักษมณ์วงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าชื่อตัวละครทั้งสองเรื่องมีความใกล้เคียงกันมาก แตกต่างเพียงเล็กน้อยในด้านเสียงอ่านและอักขรวิธีการเขียนเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามทั้งสองเรื่องยังมีเค้าโครงของชื่อตัวละครที่สามารถเทียบได้จากชื่อว่าเป็นตัวละครเดียวกัน ซึ่งจากตัวละครสำคัญทั้ง 9 ตัวละคร พบ 7 ตัวละครที่มีชื่อ และ 2 ตัวละครที่ไม่มีชื่อเช่นเดียวกันทั้งสองเรื่อง

5. เปรียบเทียบฉาก

ตารางที่ 14 เปรียบเทียบฉาก

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ฉากที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นธรรมชาติ	ฉากที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นธรรมชาติ
ฉากที่เป็นเวลา	ฉากที่เป็นเวลา
ฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม <ul style="list-style-type: none"> - ฉากสภาพวัฒนธรรมของชนชั้นสูง - ฉากสภาพสังคมชาวบ้าน - ฉากการสู้รบ 	ฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม <ul style="list-style-type: none"> - ฉากสภาพวัฒนธรรมของชนชั้นสูง - ฉากสภาพสังคมชาวบ้าน - ฉากการสู้รบ

จากการเปรียบเทียบฉากของวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าลักษณะของฉากทั้งสองเรื่องมีลักษณะที่ตรงกัน แต่แตกต่างกันในรายละเอียดของการบรรยายฉากเท่านั้น เช่น การบรรยายฉากที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นธรรมชาติ ดังตาราง

ตารางที่ 15 เปรียบเทียบรายชื่อพืชในตอนที่ตัวละครเอกฝ่ายชายออกตามหามารดา

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
1. กระจดอม	1. ขจร (สุทนต์)
2. กระจดหอม	2. จำปา (สุทนต์)
3. กระจดโคน	3. จำปี (สุทนต์)
4. กระจดถิ่น	4. ชบา (สุทนต์)
5. กระจดพุ่ม	5. นวนสรี ¹ (สุทนต์)
6. กระจดสัง	6. มะปราง (สุทนต์)
7. กระจดกุ่ม	7. มะปริง (สุทนต์)
8. กระจดแกแล	8. มะไฟ (สุทนต์)
9. กระจดแก้ว	9. มะลิรวต ² (สุทนต์)
10. กระจดแค	10. มะลิลา (สุทนต์)
11. กระจดจัน	11. มะหวด (สุทนต์)
12. กระจดจิก	12. มังคุด (สุทนต์)
13. กระจดตาตุ่ม	13. มังคุดป่า (สุทนต์)

¹ ดอกพุดชนิดหนึ่ง

² ดอกมะลิชนิดหนึ่ง

ตารางที่ 15 เปรียบเทียบรายชื่อพืชในตอนที่ตัวละครเอกฝ่ายชายออกตามหามารดา (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสสร
14. ตีนเป็ด	14. ละมุด (นุศ)
15. เตง (เต็ง)	15. ลางสาด (น้้ำสาด)
16. ปีบ	16. ลำดวน (ใ้ฒ)
17. เปง (เป้ง)	17. ลีนจี้ (ตุ้ณ)
18. ฟาง	18. ลูกจัน (อัก้บ้)
19. ฝั้น	19. สร้อยกัทลี (เชกเศ)
20. พะยอม	20. สร้อย ¹ (สร้อย)
21. พะยุง	21. สะตือ (สั)
22. มะดัน	22. หัว้า (กรั)
23. มะดุก	
24. มะเดื่อ	
25. มะไฟ	
26. มะม่วง	
27. มูกมัน	
28. โม่ก	
29. ยางยุง	
30. ละมุด	
31. โศก	
32. สน	
33. สลิด	
34. สักขี	
35. สีเสียด	
36. เสลา	
37. เหียง	

จากการเปรียบเทียบรายชื่อพืชในฉากที่ตัวละครเอกฝ่ายชายออกตามหามารดาของวรรณคดีเรื่องลักษมณ์วงศ์ และพระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสสร พบว่าเรื่องลักษมณ์วงศ์พบรายชื่อพืชทั้งหมด 37 ชนิด เรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสสรพบรายชื่อพืชทั้งหมด 22 ชนิด โดยทั้งสองเรื่องมีการเลือกใช้พืชที่แตกต่างกัน ในเรื่องลักษมณ์วงศ์เน้นการบรรยายพืชที่เป็นไม้ยืนต้น เช่น พะยอม ยาง

¹ สันนิษฐานว่าหมายถึงต้นโม่กชนิดหนึ่ง

มะม่วง เป็นต้น ส่วนเรื่องพระลักษมณ์นางสีศ พราหมเสสรเลือกใช้พืชชนิดต่าง ๆ กันแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ ไม้ดอก เช่น ลำดวน ขบา จำปี เป็นต้น และไม้ผล เช่น ลางสาด มะปราง มังคุด เป็นต้น การเลือกใช้พืชที่ต่างกันนี้เนื่องจากลักษณะการบรรยายฉากของทั้งสองเรื่องมีลักษณะต่างกัน ในเรื่องลักษมณ์นางสีศเป็นการบรรยายโดยเน้นความงามของธรรมชาติที่เป็นป่า ส่วนเรื่องพระลักษมณ์นางสีศ พราหมเสสรเป็นการบรรยายโดยเน้นการพรรณนาแบบนิราศ แต่ทั้งนี้ทั้งสองเรื่องมีลักษณะการเลือกใช้รายชื่อพืชที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ การใช้พืชที่มีชื่อคล้องจองสัมผัสกัน เช่น ตาตุ่มเตง เปงปีบตีนเป็ดปน¹ ในเรื่องลักษมณ์นางสีศ โดยเล่นสัมผัสเสียงพยัญชนะ ต /t-/ ในคำว่า ตา ตุ่ม เตง ตีน และเสียงพยัญชนะ ป /p-/ ในคำว่า เปง ปีบ เป็ด ปน และเล่นเสียงสัมผัสสระ เอ /e:/ ในคำว่า เตง เปง และ เติง เทรุส ธรุส สึหฺหฺ ติสฺหฺ ในเรื่องพระลักษมณ์นางสีศ พราหมเสสร โดยเล่นสัมผัสเสียงพยัญชนะ /pr-/ ในคำว่า เติง /priiŋ/ เทรุส /pruh/ และเล่นเสียงสัมผัสสระและตัวสะกด /-uh/ ในคำว่า เทรุส /pruh/ ธรุส /can-luh/ เป็นต้น นอกจากนี้พิขแล้วยังการบรรยายถึงสัตว์ชนิดต่าง ๆ ดังตาราง

ตารางที่ 16 เปรียบเทียบรายชื่อสัตว์ในตอนทีตัวละครเอกฝ่ายชายออกตามหามารดา

ลักษมณ์นางสีศ	พระลักษมณ์นางสีศ พราหมเสสร
1. กระแต	1. กระทา (จต)
2. กระทิง	2. กระทิง (จึหฺ ³)
3. กระรอก	3. กระปือ (ทฺรึ ³)
4. กระลึง (กะลึง)	4. กระสา (รสา ⁴)
5. กิเลน	5. แก้ว (เสก)
6. ไก่ฟ้า	6. ไก่ป่า (นฺสฺ ³ ไท)
7. ไกรสร	7. คชสีห์ (คคสีห์)
8. คชสาร	8. จิ้งจอก (จจก)
9. คชสีห์	9. นกเงือก (กฺก ³ ง)
10. โคน	10. โนรี (สริ)
11. จิ้งจอก	11. โพระดก (เพาเเทก)
12. โต	12. ยุง (ยูก)
13. นกเขา	13. แรด (รยส)

¹ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษมณ์นางสีศ (พิมพ์ครั้งที่ 4), (กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์, 2558), 60.

² สุนทรภู่, ทรุสคฤณนุ ทรุสคฤณนุ, (กรุงเทพฯ: ฅณฺคคฤณนุ, 58.

³ จึหฺ /tiŋ/ สันนิษฐานวาคือคาคว่า จึหฺ /ktiŋ/ หมายถึง กระทิง

⁴ รสา /ro-nial/ สันนิษฐานวาคือคาคว่า รสา /ro-nial/ หมายถึง นกกระสาคอดำ

ตารางที่ 16 เปรียบเทียบรายชื่อสัตว์ในตอนเปิดตัวละครเอกฝ่ายชายออกตามหามารดา (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
14. นางนวล	14. ละมั่ง (มัง) (ภ)
15. มฤคา	15. ลิง (ภ)
	16. สัตวา (ภ)
	17. สาลิกา (ภ)
	18. ลิง (ภ)
	19. หม่าป่า (ภ)
	20. ห่าน (ภ)
	21. เขี้ยว (ภ)

จากการเปรียบเทียบรายชื่อสัตว์ในฉากเปิดตัวละครเอกฝ่ายชายออกตามหามารดาของวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์ และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ พบว่าเรื่องลักษณวงศ์พบรายชื่อสัตว์ทั้งหมด 15 ชนิด เรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์พบรายชื่อสัตว์ทั้งหมด 21 ชนิด โดยทั้งสองเรื่องมีการเลือกใช้สัตว์ที่แตกต่างกัน ในเรื่องลักษณวงศ์เลือกใช้การบรรยายสัตว์ชนิดต่าง ๆ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) สัตว์ที่แสดงกิริยาต่าง ๆ ร่วมกับพืช เช่น “... **นกเขาเคียงคู่คูนยอดแค กิ่งมะไฟไก่อฟ้าเข้าแฝงกิ่ง นางนวลนั่งแนบนางไม่ห่างแห ผุงกระลิ่งเลียบกิ่งต้นแกแล รอกกระแตเดินตื่นออก รื่นเริง¹**” 2) บรรยายโดยเน้นความงดงามของสัตว์สี่เท้า เช่น “**แล้วชมสัตว์จัตุบาทอันกลาดป่า มฤคาโคกระทิงวิ่งไสว โคนเกลิงเริงร้องคะนองไพร กีเลนไล่นางกีเลนตลบซอน²**” ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เลือกใช้การบรรยายสัตว์ชนิดต่าง ๆ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การบรรยายสัตว์ปีก เช่น “**สาลิกานารีเสกสมถา เขมรขันธ์จตุรธาณ³ ฝั่ง จัมภักดีขั้ววิภัง ผู้ชบงสุรสุภาณัฐ⁴**” แปลเป็นภาษาไทยว่า “**สาลิกานารีแก้วสัตวา แห่งห้อมนกรกระทานกรสะทังผอง เกาะหาอาหารร้องก้องดังพิร็กร้องนางพะงา**” 2) การบรรยายความงดงามของสัตว์สี่เท้า เช่น “**เสด็จทมหันสตุชตุตจ ฤกษ์คูอุชิตตทยะเฉยฉง ฤกษ์คูชิต⁵ รมณฉง กาน์ฤกษ์สขฉงเฉยชง⁶**” แปลเป็นภาษาไทยว่า “**เสด็จทอดมองเหล่าสัตว์จัตุบาท เคียงคู่มิขมันตามกันมา กระบือกระทิงแรด หวงตัวเมียเป็นกลุ่มตามฝูงมัน**”

¹ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์ (พิมพ์ครั้งที่ 4), (กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์, 2558), 60.

² เรื่องเดียวกัน.

³ ฉณ /no-nial/ สันนิษฐานว่าเป็นคำว่า ฉณ /ro-nial/ หมายถึง นกกระสาคอดำ

⁴ สุฉิวิธ, **ประณคณนุช ฤกษ์คณนุช**, (กรุงเทพฯ: ชนคณนุชสุฉิวิธ), 59.

⁵ ฉง /tiin/ สันนิษฐานว่าเป็นคำว่า ฉง /ktiin/ หมายถึง กระบือ

⁶ สุฉิวิธ, **ประณคณนุช ฤกษ์คณนุช**, 59.

เป็นต้น การเลือกใช้สัตว์ที่ต่างกันนี้เนื่องจากลักษณะการบรรยายฉากของทั้งสองเรื่องมีลักษณะต่างกัน เช่นเดียวกับการบรรยายพืช โดยในเรื่องลักษณะวงศ์เป็นการบรรยายแบบเน้นความงามของธรรมชาติ การแสดงกิริยาอาการต่าง ๆ ของสัตว์ ส่วนเรื่องพระลักษณวงศ์เป็นการบรรยายแบบเน้นการพรรณนาแบบนิราศโดยพรรณนาถึงสัตว์แล้วโยงไปถึงบุคคลอันเป็นที่รัก

นอกจากการบรรยายลักษณะของฉากที่มีความใกล้เคียงกันแล้วในลำดับต่อไปผู้วิจัย จะเปรียบเทียบชื่อสถานที่ที่ปรากฏภายในเรื่อง ดังตาราง

ตารางที่ 17 เปรียบเทียบชื่อสถานที่

	ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร
ชื่อเมือง (ตัวละครเอก)	-	พาราณสี (ทภณสี)
ชื่อเมือง (พญายักษ์)	มยुरา	มยुरา (มยูก, มยูก)
ชื่อภูเขา (ก่อนถึงเมืองยักษ์)	-	โยคนธา (เขาศล)
ชื่อภูเขา (สนามรบ)	เขาประจันตคีรี	เขาพระจันทรคีรี (ภูเขษุติ)

จากการเปรียบเทียบชื่อสถานที่ของวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และ พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าชื่อสถานที่ของวรรณคดีทั้งสองเรื่อง มีความใกล้เคียงกันต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ดังนี้ 1) ชื่อเมืองของตัวละครเอกฝ่ายชายในเรื่อง ลักษณวงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 ไม่ปรากฏชื่อแต่ในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรปรากฏชื่อว่า “พาราณสี” (ทภณสี) ออกเสียงว่า /piə-riə-naq-səy/ จึงทำให้ชื่อเมืองจากทั้งสองเรื่อง มีความแตกต่างกัน แต่เมื่อศึกษาเรื่องลักษณวงศ์ในตอนอื่น ๆ เพิ่มเติมพบว่าชื่อเมืองของตัวละครเอกนี้ ปรากฏในตอนที่ 10 ซึ่งเป็นตอนที่นางสุวรรณอำมาขอให้พระลักษณวงศ์ไปช่วยท้าวพรหมทัตจาก นางยักษ์นี้ ปรากฏชื่อเมืองดังบทประพันธ์ “จะยกพลขึ้นพื้นโพยมเมฆ ไปเมืองเอกราพาราณสี”¹ จากบทประพันธ์จึงทำให้ทราบว่าเมืองของตัวละครเอกมีชื่อว่า “พาราณสี” ซึ่งชื่อดังกล่าวเขียน ตรงกับชื่อเมืองของตัวละครเอกในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร แต่ต่างเพียงเสียงอ่านเท่านั้น 2) ชื่อเมืองของพญายักษ์ ในเรื่องลักษณวงศ์ชื่อว่า “มยुरา” หมายถึง นกยูง² ส่วนในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรชื่อว่า “มยูรา” (มยูก) ออกเสียงว่า /mĕəq-yuu-raa/ ซึ่งคำว่า มยูก หรือ มยูร นี้

¹ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์ (พิมพ์ครั้งที่ 4), (กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์, 2558), 104.

² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 880.

หมายถึง นกยูง¹ เมื่อพิจารณาชื่อเมืองจากทั้งสองเรื่องแล้วพบว่ามาจากภาษาสันสกฤตเช่นเดียวกัน และมีความหมายเช่นเดียวกันด้วย แตกต่างกันเพียงเสียงอ่านและอักขรวิธีการเขียนเท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องมาจากภาษาไทยและภาษาเขมรอยู่คนละตระกูลภาษากันจึงทำให้การเขียนและออกเสียงต่างกัน แต่ก็ยังมีความใกล้เคียงกันอยู่มากเนื่องจากเป็นคำยืมที่มีที่มาจากที่เดียวกัน 3) ชื่อภูเขาที่ก่อนถึง เมืองยักซ์ ในเรื่องลักษณะวงศ์ไม่ปากฎชื่อ กล่าวเพียงว่า “เห็นเขาหนึ่งยอดเยี่ยมเป็นเหลี่ยมย่อ ดังทรงคอก ปีกาพญาหงส์”² ส่วนในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสสรปรากฏชื่อว่า “โยคนธา” (เขตกฐ) และ 4) ชื่อภูเขาที่เป็นสนามรบ ในเรื่องลักษณะวงศ์ปรากฏชื่อว่า “เขาประจันตคีรี” เมื่อพิจารณาแล้วชื่อนี้ น่าจะมาจากคำว่า “ประจัญ” แปลว่า ปะทะต่อสู้³ และคำว่า “คีรี” แปลว่า ภูเขา⁴ ซึ่งความหมาย โดยรวมน่าจะหมายถึง ภูเขาที่เป็นสถานที่ต่อสู้กัน โดยอาจหมายถึงสถานที่สู้รบกันระหว่างพระลักษมณ์วงศ์ กับท้าววิรุณมาศ ส่วนในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสสรชื่อว่า “ภูฏะธฐคีรี” แปลเป็นภาษาไทยว่า เขาพระจันทร์คีรี คำว่า “ภูฏะธฐ” หรือ “ธฐ” แปลว่า ดวงจันทร์⁵ ส่วนคำว่า “คีรี” แปลว่า ภูเขา⁶ ซึ่ง ความหมายโดยรวมหมายถึง เขาพระจันทร์ เมื่อดูความหมายของคำทั้งสองคำนี้พบว่ามี ความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน แต่หากพิจารณาที่เสียงอ่านของคำว่า เขาประจันตคีรี และ ภูฏะธฐคีรี /pnum-prəəh-can-kiq-rii/ พบว่ามีความใกล้เคียงกันด้านเสียง เช่นคำว่า ประจันต กับคำว่า ภูฏะธฐ คำว่า ประ /praq/ กับ ภูฏะ /prəəh/ มีเสียงพยัญชนะต้น /pr-/ เช่นเดียวกัน ส่วนคำว่า จันต /can/ กับ ธฐ /can/ ออกเสียงตรงกัน ดังนั้นชื่อดังกล่าวแม้ว่าในด้านความหมายจะไม่มีเกี่ยวข้องกัน แต่ในส่วนของเสียงอ่านพบว่ามีใกล้เคียงกันมาก ซึ่งน่าจะเป็นลักษณะของการลากเข้าความ

¹ ฤๅษีสรรพนิพนธ์, *ไตรชาดก* ภาคที่ 1 ก-ข (เกาะสุโขทัย 5), (กรุงเทพฯ: ภาสกรบุ๊คส์, 1967), 855.

² สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, *นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์*, 63.

³ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554*, 702.

⁴ เรื่องเดียวกัน, 261.

⁵ ฤๅษีสรรพนิพนธ์, *ไตรชาดก* ภาคที่ 1 ก-ข (เกาะสุโขทัย 5), (กรุงเทพฯ: ภาสกรบุ๊คส์, 1967), 183.

⁶ *คู่มือการแปล*, 134.

กลวิธีการประพันธ์

ในการศึกษาเปรียบเทียบกลวิธีการประพันธ์ของเรื่องลักษณะวงศ์และเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสสรมีรายละเอียดในส่วนต่าง ๆ ที่ต้องพิจารณาถึงความเหมือนและความต่างที่เกิดขึ้น ผู้วิจัย จึงได้จัดทำตารางเพื่อเปรียบเทียบแบ่งเป็น 5 ส่วน คือ การตั้งชื่อเรื่อง การเล่าเรื่อง การดำเนินเรื่อง การสร้างตัวละคร และการสร้างฉาก ดังนี้

1. เปรียบเทียบกลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง

ตารางที่ 18 เปรียบเทียบกลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสสร
ใช้ชื่อตัวละครเอกฝ่ายชาย	ใช้ชื่อตัวละครเอกฝ่ายชายและฝ่ายหญิง

จากการเปรียบเทียบกลวิธีการตั้งชื่อเรื่องพบว่าทั้งสองเรื่องมีกลวิธีการตั้งชื่อที่เหมือนกัน คือ ใช้ชื่อของตัวละครเอกเป็นชื่อเรื่อง ซึ่งเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านจดจำและเข้าใจได้ง่ายว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับใครหรือเป็นเรื่องราวของใคร ลักษณะการตั้งชื่อเช่นนี้ปรากฏอยู่ในวรรณคดีหลาย ๆ เรื่องทั้งไทยและเขมร ซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าทั้งสองเรื่องจะตั้งชื่อเรื่องตามตัวละครเอกเช่นเดียวกันแต่ทั้งสองเรื่องมีข้อแตกต่างกันที่ตัวละครเอกในแต่ละฉบับที่ถูกนำมาใช้เป็นชื่อเรื่องต่างกัน คือ ฉบับภาษาไทยใช้ตัวละครเอกฝ่ายชายเป็นชื่อเรื่อง ในขณะที่ฉบับภาษาเขมรใช้ตัวละครเอกฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเป็นชื่อเรื่อง แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอในเรื่องว่าผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอ

เรื่องลักษณะวงศ์ผู้ประพันธ์เน้นการแสดงการกระทำ อารมณ์ ความคิด และการนำเสนอเรื่องราวของพระลักษมณ์วงศ์เป็นหลัก ในขณะที่เรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสสรผู้ประพันธ์ให้ความสำคัญกับการแสดงการกระทำ อารมณ์ ความคิด และการนำเสนอเรื่องราวของพระลักษมณ์สินวงศ์เช่นเดียวกัน แต่เพิ่มเติมที่การแสดงความรักของชายหญิงระหว่างพระลักษมณ์สินวงศ์และนางเทพเสสร

2. เปรียบเทียบกลวิธีการเล่าเรื่อง

ตารางที่ 19 เปรียบเทียบกลวิธีการเล่าเรื่อง

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสสร
กำหนดให้ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีการเล่าเรื่องแบบผู้แต่งเป็นผู้เล่าเรื่องเอง เป็นการเล่าเรื่องโดยที่ผู้เล่าเป็นผู้รู้แจ้ง	กำหนดให้ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีการเล่าเรื่องแบบผู้แต่งเป็นผู้เล่าเรื่องเอง เป็นการเล่าเรื่องโดยที่ผู้เล่าเป็นผู้รู้แจ้ง

จากการเปรียบเทียบกลวิธีการเล่าเรื่องพบว่าเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์มีกลวิธีการเล่าเรื่องเหมือนกัน คือ ผู้ประพันธ์เล่าเรื่องแบบเป็นผู้เล่าเรื่องเองโดยทำหน้าที่เป็นผู้รู้แจ้ง ล่วงรู้ถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นและความคิดภายในจิตใจของตัวละครแต่ละตัว แต่ผู้ประพันธ์ไม่ได้ปรากฏตัวในฐานะของตัวละคร ในบางครั้งผู้ประพันธ์มีการแสดงความรู้สึกของตนหรือสื่อสารกับผู้อ่านผ่านบทประพันธ์ด้วย

3. เปรียบเทียบกลวิธีการดำเนินเรื่อง

ตารางที่ 20 เปรียบเทียบกลวิธีการดำเนินเรื่อง

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
มีการดำเนินเรื่องโดยเล่าเรื่องตามลำดับปฏิทิน	มีการดำเนินเรื่องโดยเล่าเรื่องตามลำดับปฏิทิน
- การเล่าย่อ	- การเล่าย่อ
- การเกริ่นการณ	- การเกริ่นการณ

จากการเปรียบเทียบกลวิธีการดำเนินเรื่องพบว่าเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์มีกลวิธีการดำเนินเรื่องเหมือนกัน คือ การเล่าเรื่องไปตามลำดับปฏิทินโดยเล่าเรื่องไปที่ละลำดับเหตุการณ์ตามลำดับปฏิทิน นอกจากนี้เพื่อให้เนื้อเรื่องมีความเข้มข้นขึ้นผู้ประพันธ์ใช้วิธีการเล่าย่อโดยการรวบรัดวันเวลาให้เร็วขึ้นเพื่อที่จะได้บรรยายเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นภายหลังและยังมีการเล่าแบบเกริ่นการณทำให้ผู้รับสามารถจินตนาการล่วงหน้าได้ว่าเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นต่อไปจะเป็นอย่างไร

4. เปรียบเทียบกลวิธีการสร้างตัวละคร

ตารางที่ 21 เปรียบเทียบกลวิธีการสร้างตัวละคร

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
1. การแนะนำตัวละครทางตรง	1. การแนะนำตัวละครทางตรง
2. การแนะนำตัวละครทางอ้อม	2. การแนะนำตัวละครทางอ้อม

จากการเปรียบเทียบกลวิธีการสร้างตัวละครในเรื่องพบว่าเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์มีกลวิธีการสร้างตัวละครเหมือนกัน คือ การแนะนำตัวละครทางตรงและการแนะนำตัวละครทางอ้อม โดยกลวิธีทั้งสองช่วยในการดำเนินเรื่องและทำให้โครงเรื่องเด่นชัดขึ้น ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีแนะนำตัวละครที่หลากหลายทำให้ผู้อ่านได้รับรู้ถึงลักษณะนิสัยความคิด หรือความรู้สึกของตัวละครโดยเฉพาะตัวละครเอก

5. เปรียบเทียบกลวิธีการสร้างฉากและการนำเสนอฉาก

ตารางที่ 22 เปรียบเทียบกลวิธีการสร้างฉากและการนำเสนอฉาก

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
1. ฉากจินตนาการที่สมจริง	1. ฉากจินตนาการที่สมจริง
2. ฉากจินตนาการ	2. ฉากจินตนาการ

จากการเปรียบเทียบกลวิธีการสร้างฉากและการนำเสนอฉากในเรื่องพบว่าเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์มีกลวิธีการสร้างฉากและการนำเสนอฉากเหมือนกัน คือ ใช้ฉากจินตนาการที่สมจริงโดยเทียบเคียงจากสิ่งที่มีอยู่จริงเพื่อให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพตามที่คุณประพันธ์บรรยายโดยเน้นให้มีความงดงามที่เหนือไปกว่าความเป็นจริง และฉากที่เป็นจินตนาการโดยเน้นสร้างความสนุก เร้าใจ และเสริมจินตนาการให้แก่ผู้อ่าน นอกจากนี้ยังแสดงถึงความยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์ของตัวละครในเรื่องช่วยให้เนื้อเรื่องมีความแปลกใหม่และน่าสนใจ

การใช้ภาษา

ในการศึกษาเปรียบเทียบการใช้ภาษาในเรื่องลักษณะวงศ์และเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์มีรายละเอียดในส่วนต่าง ๆ ที่ต้องพิจารณาถึงความเหมือนและความต่างที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงได้จัดทำตารางเพื่อเปรียบเทียบแบ่งเป็น 6 หัวข้อ คือ การใช้คำซ้ำ การใช้คำเรียกแทนชื่อ การใช้คำบุรุษสรรพนาม การหลากคำ การพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ และการใช้ภาพพจน์ ดังนี้

1. เปรียบเทียบการใช้คำซ้ำ

ตารางที่ 23 เปรียบเทียบการใช้คำซ้ำ

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
การวางคำซ้ำชนิดกัน	การวางคำซ้ำชนิดกัน
การวางคำซ้ำในตำแหน่งที่ใกล้กัน	การวางคำซ้ำในตำแหน่งที่ใกล้กัน
การวางคำซ้ำในตำแหน่งเดิม	การวางคำซ้ำในตำแหน่งเดิม

จากการเปรียบเทียบการใช้คำซ้ำในเรื่องพบว่าเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์มีกลวิธีการใช้คำซ้ำเหมือนกัน คือ การวางคำซ้ำชนิดกัน การวางคำซ้ำในตำแหน่งที่ใกล้กัน และการวางคำซ้ำในตำแหน่งเดิม แม้ว่าทั้งสองเรื่องจะมีกลวิธีการใช้คำซ้ำที่เหมือนกันแต่ก็มีรายละเอียดที่แตกต่างกัน โดยในกลวิธีการวางคำซ้ำชนิดกันในเรื่องลักษณะวงศ์เป็นการวางคำซ้ำชนิดกันเพื่อแสดงการเน้นย้ำความหมายของคำให้มีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ใช้การวางคำซ้ำชนิดกันเพื่อเป็นการเน้นย้ำข้อความให้น้ำหนักของคำให้มากขึ้น ก่อให้เกิดความหนักแน่น

และสื่ออารมณ์ไปยังผู้อ่านเช่นเดียวกับเรื่องลักษณะวงศ์ แต่ปรากฏอีกลักษณะหนึ่งที่ต่างจากเรื่องลักษณะวงศ์ คือ มีการวางคำซ้ำชิดกันเพื่อซ้ำกรรมของประโยคหรือวลีด้านหน้ามาใช้เป็นประธานของประโยคหรือวลีหลัง ซึ่งลักษณะการใช้คำซ้ำแบบการวางคำซ้ำชิดกันเพื่อซ้ำคำในลักษณะดังกล่าวไม่พบในเรื่องลักษณะวงศ์

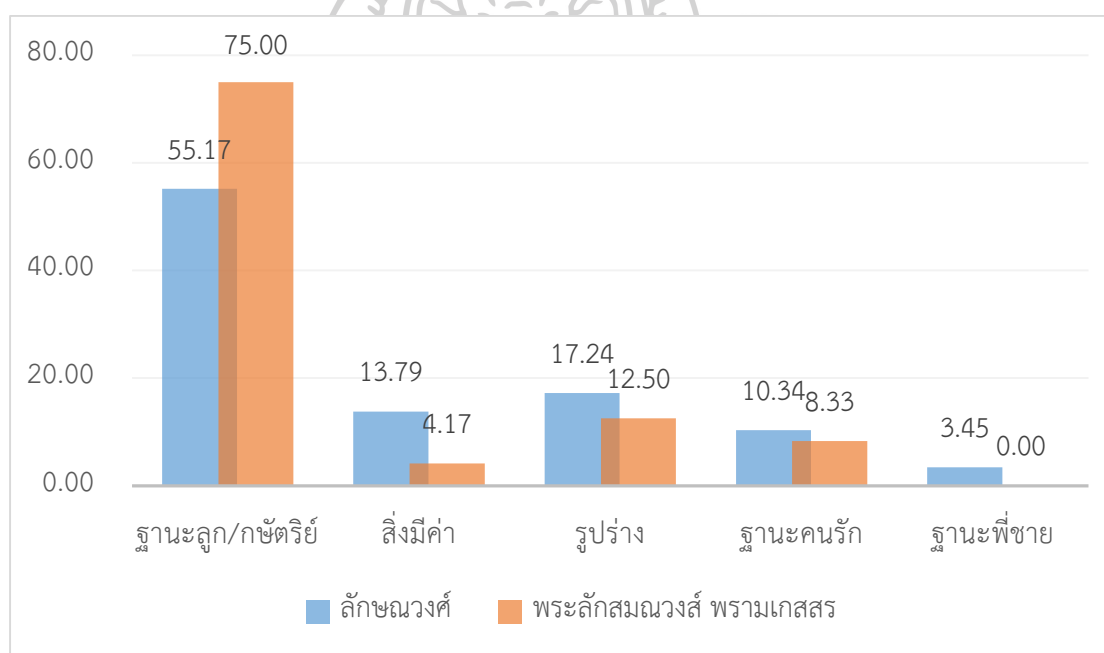
2. เปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อ

ตารางที่ 24 เปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายชาย

	ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ฐานะลูก/กษัตริย์	<ol style="list-style-type: none"> 1. กุมารกระษัตรา 2. กุมารน้อย 3. พระกุมารโอรสา 4. พระลูกแก้ว 5. พระลูกน้อย 6. ลูกน้อย 7. ลูกรัก 8. ลูกรักอัคเรศ 9. หน่อกระษัตริย์ 10. องค์กษัตริย์ 11. องค์โอรส 12. องค์โอรสยศไกร 13. องค์โอรสราช 14. โอรส 15. โอรสอัคเรศ 16. มานะหน่อกระษัตริย์ปรีชาชาย 	<ol style="list-style-type: none"> 1. จอมพงศ์ (ชยตมฺง) 2. จักรี (ชกฺฤ) 3. บุตรไชย (บุตฺรชฺย) 4. บุตรที่พึ่ง (บุตฺรทฺรณฺนทฺเรชฺย) 5. บุตรพะงา (บุตฺรพฺง) 6. บุตรยอดดวงใจ (บุตฺรยฺธชฺย) 7. บุตรอวดาร (บุตฺรอหฺวตฺร) 8. บุตรโอรสสงวนล้ำค่า (บุตฺรชฺยสฺสงวนล้ำค่า) 9. บุรุษน้อย (บุรุษนฺน) 10. เฝ้าพงศ์หน่อวงศ์กษัตรา (สภฺมณฺณทฺตชฺยภฺนงฺกษฺตฺรา) 11. พระจอมพงศ์ (ทฺรชฺยชฺยตมฺง) 12. ราชบุตร (ภตฺตบุตฺร) 13. ลูกชายวรลักษณ์ (ทฺรชฺยชฺยภฺนงฺกษฺตฺรา) 14. ลูกสงวน (ทฺรชฺยสฺสงวน) 15. วรราชกุมารา (ภภตฺตทฺม) 16. หน่อบุตร (บุตฺรทฺรณฺน) 17. โอรสรัก (ชฺยสฺสงวน) 18. โอรสา (ชฺยสฺสงวน)
สิ่งมีค่า	<ol style="list-style-type: none"> 1. แก้วตา 2. แก้วตาของแม่ 3. ยอดสร้อย 4. ลูกแก้วแววตา 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ลูกเนื้อทองล้ำค่าเสมอดวงเนตร (ทฺรชฺยชฺยสฺสงวนล้ำค่า)

ตารางที่ 24 เปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายชาย (ต่อ)

	ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
รูปร่าง	1. พระโหมยง 2. พระโหมศรี 3. พระทรงลักษณ์ 4. พองามขึ้น 5. พ่อทราชมเขย	1. โหมยง (เมฆพหัง) 2. เนื้อทอง (ภส) 3. พระจอมพักตร์ (พระชยภัก)
ฐานะคนรัก	1. เจ้าหัวใจ 2. ลูกแก้วเสนาหา 3. สุดสวาท	1. เนื้อทองของแม่ (ภสภุช)
ฐานะพี่ชาย	1. พระพิยา	-

แผนภูมิที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายชาย

จากแผนภูมิพบว่าเรื่องลักษณะวงศ์ใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายชาย 5 ลักษณะ โดยใช้คำที่มีความหมายถึงลูกหรือกษัตริย์จำนวนมากที่สุด รองลงมาคือ การใช้รูปร่างหรือลักษณะเด่น การเปรียบเทียบกับสิ่งมีค่า การใช้คำที่แสดงถึงคนรัก และการใช้คำที่แสดงถึงฐานะพี่ชาย ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์พบการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายชาย 4 ลักษณะ โดยใช้คำที่มีความหมายถึงลูกหรือกษัตริย์จำนวนมากที่สุด รองลงมาคือ การใช้รูปร่างหรือลักษณะเด่น การใช้คำที่แสดงถึงคนรัก และการเปรียบเทียบกับสิ่งมีค่า

จากการเปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายชายในเรื่องพบว่าเรื่องลักษณะและพระลักษณะวงศ์ พราหมณ์มีกลวิธีการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครของทั้งสองเรื่อง โดยใช้คำที่มีความหมายถึงความเป็นลูกหรือเป็นรัชทายาทของกษัตริย์มากที่สุด แสดงให้เห็นว่าผู้ประพันธ์ทั้งสองเรื่องเน้นการกล่าวถึงตัวละครเอกฝ่ายชายในฐานะลูกหรือเป็นรัชทายาทของกษัตริย์ เนื่องจากตัวละครดังกล่าวเป็นตัวละครที่ยังเป็นเด็กอายุเพียง 8 ขวบ ผู้ประพันธ์จึงเลือกใช้คำที่แสดงถึงความเป็นเด็ก

นอกจากการใช้คำที่มีความหมายถึงความเป็นลูกหรือเป็นรัชทายาทของกษัตริย์แล้วในเรื่องพบว่าเรื่องลักษณะและพระลักษณะวงศ์ พราหมณ์ยังพบคำเรียกแทนชื่อของตัวละครเอกฝ่ายชายที่แสดงถึงบทบาทหรือสถานะอื่น ๆ ที่เหมือนกัน คือ เปรียบเทียบกับสิ่งมีค่า ใช้รูปร่างหรือลักษณะเด่น และแสดงฐานะของคนรัก ส่วนคำเรียกแทนชื่อของตัวละครเอกฝ่ายชายที่แสดงฐานะที่ชายพบเฉพาะในเรื่องลักษณะเท่านั้น ทั้งนี้จะเป็นเพราะในเรื่องลักษณะ พระลักษณะก็กับนางทิพเกสรในตอนเด็กมีความผูกพันกันในฐานะพี่น้องส่วนในเรื่องพระลักษณะ พระลักษณะก็กับนางพิภพเกสรมีความผูกพันและรักกันในฐานะเนื้อคู่

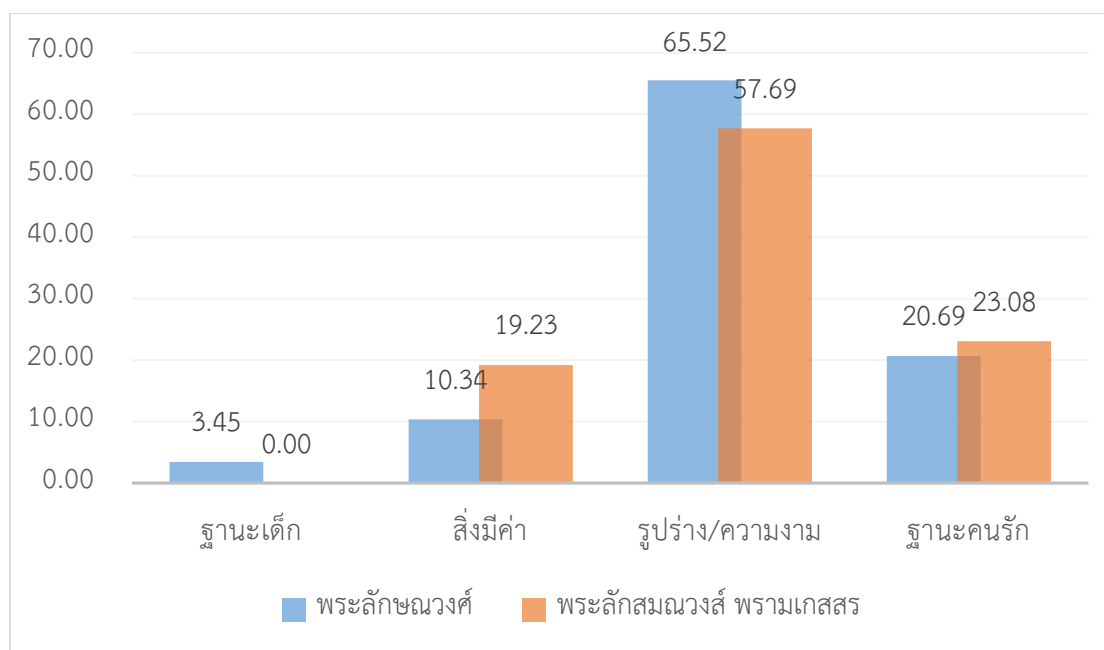
ตารางที่ 25 เปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายหญิง

	ลักษณะวงศ์	พระลักษณะวงศ์ พราหมณ์
ฐานะเด็ก	1. กุมารี	-
สิ่งมีค่า	1. ธิดาดวง 2. นางแก้ว 3. ศรีสวัสดิ์	1. กษัตริศรีบวร (กฤษีศรีบวร) 2. น้องสาวแก้วมิ่งศิริ (ศรีสร้อยแก้วมิ่ง) 3. นางนาถ (ธิดาธิดา) 4. ศรีไชย (ศรีไชย) 5. ศรีรัตน (ศรีรัตน)
รูปร่าง/ความงาม	1. กัลยา 2. เกสรสาวสวรรค์ 3. แก้วกัลยาพาพาล 4. โฉมงามทราวมสงวนนวลหง 5. โฉมตรู 6. โฉมยง 7. โฉมศรี 8. ทราวมชม 9. ทราวมเขย	1. กษัตริศรีโฉมยง (กฤษีศรีโฉมยง) 2. กุมารีศรีโฉมยง (กฤษีศรีโฉมยง) 3. เกสรนวลละออง (เกสรนวลละออง) 4. แก้วกัลยา (แก้วกัลยา) 5. แก้วขวัญธิดาสาวพะงา (แก้วขวัญธิดาสาวพะงา) 6. โฉมฉาย (โฉมฉาย) 7. นวลละออง (นวลละออง) 8. น้องนางพะงา (น้องนางพะงา) 9. น้องศรีสงวนพะงา (น้องศรีสงวนพะงา)

ตารางที่ 25 เปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายหญิง (ต่อ)

	ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
	10. ทิพเกสรสาวสวรรค์ 11. ทิพย์เกสรบรรณาฎ 12. ธิดาวิลาวัณย์ 13. นางกัลยา 14. นางแจ่มจันทร์ 15. นางโคมงาม 16. นางโคมยง 17. แม่นิมนวล 18. เขาวมาลย์ 19. สาวสวรรค์	10. วรลักษมณ์แก้วกัลยา (มณฑุณเฑียร ทนุณ)
		11. ศรีกัลยาณี (ตรีทนต์)
		12. ศรีเทพเกสร (ตรีเจดกมล)
		13. ศรีพะงา (ตรีตุ้ม)
		14. สดใสเทวี (สร้อยเจี)
		15. สาวสดใสขนิษฐา (สร้อยสร้อย)
ฐานะคนรัก	1. กานดา 2. ดวงจิตขนิษฐา 3. นางจอมขวัญ 4. แม่ยอดนัยนา 5. สมรมิ่ง 6. สายสมร	1. น้องพะงาสงวนเสมอชีวิต (บุรุษสุ ณี)
		2. เนื้อทองของพี่ (ภสข)
		3. พุ่มพาน (กุ้ม ¹)
		4. ยอดดวงใจ (เชื้อ)
		5. สงวน (สุ)
		6. สงวนคู่รัก (สุสม)
ฐานะน้องสาว	-	7. สาวขนิษฐา (สร้อย)

¹ คำว่า กุ้ม /phum-phaan/ น่าจะเลื่อนมาจากคำว่า กุ้ม /phum-phien/ หมายถึงเพื่อนสนิท ในที่นี้
 สันนิษฐานว่าเป็นคำแทนตัวผู้หญิงจึงเขียนทับศัพท์โดยเสียงว่า “พุ่มพาน”

แผนภูมิที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายหญิง

จากแผนภูมิพบว่าเรื่องลักษณวงศ์ใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายหญิง 4 ลักษณะ โดยใช้คำที่มีความหมายถึงรูปร่างและความงามจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือ การใช้คำที่แสดงถึงคนรัก การเปรียบเทียบกับสิ่งมีค่า และการใช้คำที่แสดงถึงฐานะเด็ก ส่วนเรื่องพระลักษมณวงศ์ พราหมเกสสรพบการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายหญิง 3 ลักษณะ โดยใช้คำที่มีความหมายถึงรูปร่างและความงามจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือ การใช้คำที่แสดงถึงคนรัก และการเปรียบเทียบกับสิ่งมีค่า

จากการเปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครเอกฝ่ายหญิงในเรื่องพบว่าเรื่องลักษณวงศ์และพระลักษมณวงศ์ พราหมเกสรมีกวีวิธีการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครของทั้งสองเรื่อง โดยการใช้คำที่มีความหมายถึงความถึงรูปร่างหรือความงามของตัวละครมากที่สุดเช่นเดียวกัน อาจเป็นเพราะตัวละครเป็นฝ่ายหญิงจึงนิยมในการชื่นชมความงามเพื่อแสดงให้เห็นถึงรูปลักษณ์ที่งดงาม

นอกจากการใช้คำที่มีความหมายถึงความรูปร่างหรือความงามของตัวละครแล้ว ในเรื่องพบว่าเรื่องลักษณวงศ์และพระลักษมณวงศ์ พราหมเกสสรยังพบคำเรียกแทนชื่อของตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่แสดงถึงบทบาทหรือสถานะอื่น ๆ ที่เหมือนกัน คือ การใช้คำที่สื่อถึงคนรักและเปรียบเทียบกับสิ่งมีค่า แสดงให้เห็นถึงความนิยมในการใช้คำเรียกแทนตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่นิยมเหมือนกัน ในวรรณคดีทั้งสองเรื่อง นอกจากนี้ยังมีการใช้คำเรียกแทนตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่ทั้งสองเรื่องใช้ต่างกัน คือ ในเรื่องลักษณวงศ์พบการใช้คำที่มีความหมายถึงเด็กใช้เรียกแทนนางทิพเกสร เนื่องจากตัวละครดังกล่าวเป็นตัวละครเด็กซึ่งไม่มีบิดาและมารดาคอยเลี้ยงดูจึงไม่ปรากฏคำเรียกแทนที่สื่อ

ความหมายถึงลูกเหมือนพระลักษณวงศ์แต่ปรากฏคำเรียกที่มีความหมายถึงเด็กหญิงแทน ในส่วนของเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมณ์ไม่พบลักษณะดังกล่าว

ตารางที่ 26 เปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชาย

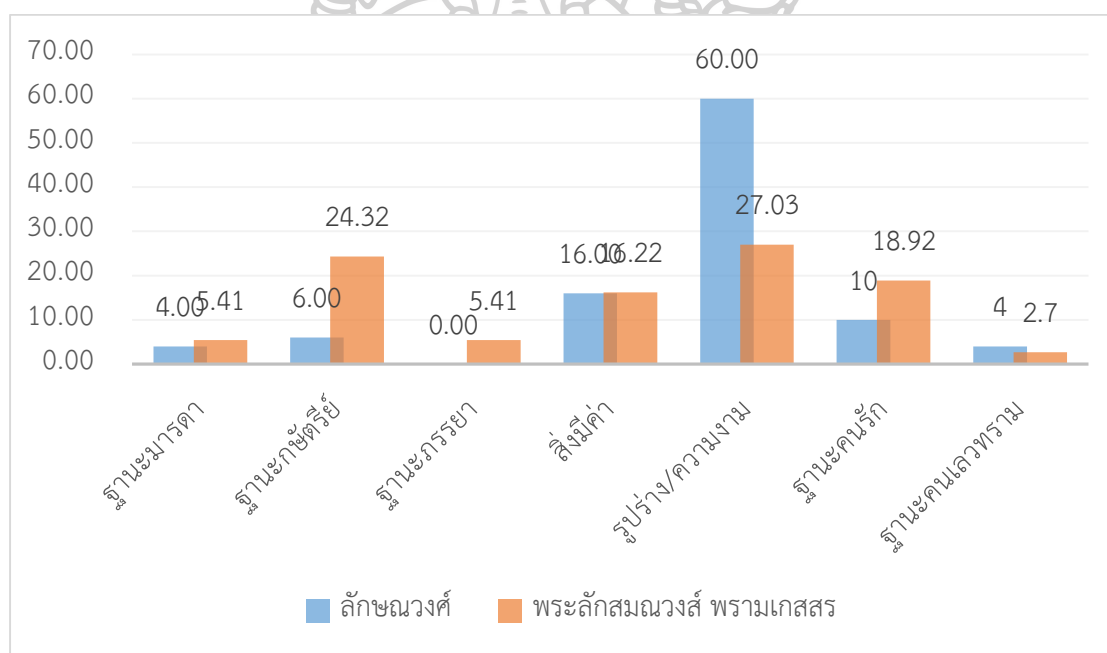
	ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมณ์
ฐานะมารดา	1. ทูลกระหม่อม 2. ทูลกระหม่อมแก้ว	1. ผู้มีคุณ (หูกษัตริย์) 2. พระแม่ (พระเช)
ฐานะกษัตริย์	1. นางนุชสุดสัตรี 2. นางเทวี 3. พระเทวี	1. กษัตริ (กษัตริ) 2. กษัตริศรีรัตนไชย (กษัตริเสวีรัตนไชย) 3. นางราชเทวี (ราชเทวี) 4. พระนางพงศ์ชัตติยา (พระนางพงษ์ชัตติยา) 5. แม่เจ้าสตรี (แม่เจ้าสตรี) 6. ราชกษัตริ (ราชกษัตริ) 7. ราชเทวี (ราชเทวี) 8. วรกษัตริ (วรกษัตริ) 9. อัมพากษัตริ (อัมพากษัตริ)
ฐานะภรรยา	-	1. องค์อัครมเหสี (อัครมเหสี) 2. อัครควรรายา (อัครควรรายา)
สิ่งมีค่า	1. แก้วตา 2. ขวัญนัยนา 3. จอมขวัญ 4. แม่ขวัญเมือง 5. แม่คุณทูลเกล้า 6. แม่ดวงจิต 7. อัครเศ 8. ร้อยซึ้ง	1. ดวงแก้ว (แก้วดวง) 2. นางนาฏรัตนกษัตริ (ราชนาฏรัตนกษัตริ) 3. นางนาถ (ราชนาถ) 4. เนื้อทอง (เนื้อทอง) 5. พระสุวิณณา (พระสุวิณณา) 6. รัตนกษัตริศรีอัมพา (รัตนกษัตริศรีอัมพา)
รูปร่าง/ความงาม	1. แก้วกัลยาพังงาอน 2. แก้วนพเก้าสาวสวรรค์ 3. โฉมเฉลา 4. โฉมตรู	1. กษัตริศรีอัมพาพะงาเฉิด (กษัตริศรีอัมพาพะงาเฉิด) 2. แก้วเฉิดศรีโฉมรูปกัลยาณ (แก้วเฉิดศรีโฉมรูปกัลยาณ) 3. ขนิษฐาโฉมยง (ขนิษฐาโฉมยง) 4. โฉมเฉลา (โฉมเฉลา)

ตารางที่ 26 เปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชาย (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลัทธิสมณวงศ์ พราหมณ์
5. โฉมยง	5. โฉมยงวงศ์เขวามาลัย (เสวยพงษ์วิสุทธิ เข่ามณ)
6. โฉมศรี	6. นางโฉมยง (เสวยเสวยพงษ์)
7. ทรามสวาท	7. พระโฉม (เสวยเสวย)
8. นงคราญ	8. พงา (เสวย)
9. นางลักษณอัศวิน	9. พงาฉัตรโฉมพงศ์กษัตริย์ (เสวยเสวย เสวยเสวย)
10. นฤมล	10. ศรีวารลักษณ (เสวยเสวย)
11. นางกัลยา	
12. นางแจ่มจันทร์	
13. นางโฉมงาม	
14. นางโฉมฉาย	
15. นางโฉมยง	
16. นางโฉมศรี	
17. นางนงลักษณ	
18. นางนงน้อยนวลหง	
19. นางนง	
20. นิมิต	
21. นุชนาฏ	
22. พระโฉมฉาย	
23. พระแม่นางนงลักษณ	
24. ยูพยง	
25. ยูพะเยาว์ยอดสกุลตรุณหงส์	
26. เขวามาลัย	
27. เขวาลักษณ	
28. สายสมร	
29. สาวสวรรค์	
30. เอกองศ์วิไลละไมโฉม	

ตารางที่ 26 เปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชาย (ต่อ)

	ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ฐานะคนรัก	1. นงนุช 2. นุช 3. ยอดรัก 4. ร้อยชั่ง 5. สายสุดที่รัก	1. แก้วเสนห์สนิท (แก้วสุนต์สุนธุ์) 2. น้องหญิง (บุรุษ) 3. เนื้อทองสนองศรีเสนห์ (มาสสุนต์สุนธุ์) 4. เนื้อทองเสนห์สนอง (มาสสุนต์สุนธุ์) 5. วรมิตร (ภมิต) 6. วรมิตรผู้สดใส (สุนต์ภมิต) 7. ศรีวรมิตร (สุนต์ภมิต)
ฐานะคนเลวทราม	1. หญิงกาลิ 2. หญิงใจกาลิสาม	1. อัจฉไร (เมธสุนต์)

แผนภูมิที่ 3 แสดงการเปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชาย

จากแผนภูมิพบว่าเรื่องลักษณะวงศ์ใช้คำเรียกแทนชื่อมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชาย 6 ลักษณะ โดยใช้คำที่มีความหมายถึงรูปร่างและความงามจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือ การเปรียบเทียบกับสิ่งมีค่า การใช้คำที่แสดงถึงคนรัก การใช้คำที่แสดงฐานะกษัตริย์ และการใช้คำที่แสดงฐานะมารดาและคนเลวทรามเท่ากัน ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์พบการใช้คำเรียกแทนชื่อมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชาย 7 ลักษณะ โดยใช้คำที่มีความหมายถึงรูปร่างและ

ความงามจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือ การใช้คำที่แสดงฐานะกษัตริย์ การใช้คำที่แสดงถึงคนรัก การเปรียบเทียบกับสิ่งมีค่า การใช้คำที่แสดงฐานะมารดาและภรรยาเท่ากัน และสุดท้ายคือการใช้คำที่แสดงฐานะที่เป็นคนเลวทราม

การจากการเปรียบเทียบการใช้คำเรียกแทนชื่อมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชายในเรื่องลักษณวงศ์และพระลักษณวงศ์ พราหม์เกสรพบว่าทั้งสองเรื่องมีกลวิธีการใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละครโดยการใช้คำที่มีความหมายถึงความถึงรูปร่างหรือความงามของตัวละครมากที่สุดเช่นเดียวกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความนิยมในการกล่าวถึงตัวละครฝ่ายหญิงโดยการยกเอาความงามมาเป็นคำใช้เรียกแทนชื่อตัวละครของผู้ประพันธ์ทั้งสองเรื่อง ลักษณะเช่นนี้ปรากฏเช่นเดียวกับการใช้คำเรียกแทนชื่อของตัวละครเอกฝ่ายหญิง (นางเอก) โดยในเรื่องลักษณวงศ์เน้นการชมความงามนางสุวรรณอำภาโดยใช้คำเรียกแทนชื่อเป็นจำนวนมากกว่าลักษณะอื่น ๆ ถึง 61.22% ในส่วนของเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหม์เกสรพบการใช้ความงามของนางสุวณณ์อัมพามากกว่าลักษณะอื่นเพียงเล็กน้อย คือ 27.03% แสดงให้เห็นว่าผู้ประพันธ์นิยมการใช้คำในลักษณะอื่น ๆ มาเรียกแทนชื่อเช่นกันจึงไม่ได้เน้นส่วนใดเป็นพิเศษ

ในส่วนของการใช้คำเรียกแทนชื่อมารดาของตัวละครเอกฝ่ายชายในเรื่องลักษณวงศ์และพระลักษณวงศ์ พราหม์เกสรพบว่าในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหม์เกสรมีลักษณะการใช้คำเรียกนางสุวณณ์อัมพาในฐานะภรรยาซึ่งลักษณะดังกล่าวไม่ปรากฏในเรื่องลักษณวงศ์

3. เปรียบเทียบการใช้คำบุรุษสรรพนาม

เรื่องลักษณวงศ์และพระลักษณวงศ์ พราหม์เกสรพบการใช้คำบุรุษสรรพนาม โดยสามารถแบ่งเป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 และสรรพนามบุรุษที่ 2 ได้ดังนี้ ตารางที่ 27 เปรียบเทียบการใช้คำบุรุษสรรพนาม

	ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหม์เกสร
สรรพนามบุรุษที่ 1	<ol style="list-style-type: none"> 1. กู 2. พี่ 3. เรา 4. เรียม 	<ol style="list-style-type: none"> 1. กู (หฤ) 2. พี่ (บข) 3. พี่ (นุขบข) 4. พี่ (นุข)
สรรพนามบุรุษที่ 2	<ol style="list-style-type: none"> 1. มิ่ง 2. น้อง 3. เจ้า 	<ol style="list-style-type: none"> 1. มิ่ง (บข) 2. อี (เม) 3. ไอ้ (ผ) 4. น้อง (นุข) 5. น้อง (บุข)

การจากการเปรียบเทียบการใช้คำบุรุษสรรพนามในเรื่องลักษณวงศ์และพระลักษณวงศ์ พราหมเสสรพบว่าทั้งสองเรื่องมีการใช้คำบุรุษสรรพนามในลักษณะเดียวกัน คือ ใช้เพื่อแสดงอารมณ์ของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจถึงพฤติกรรม อารมณ์ ความคิดและน้ำเสียงของตัวละครได้อีกด้วย ในด้านของจำนวนคำบุรุษสรรพนามที่เลือกใช้พบว่าเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเสสร มีการสรรคำที่หลากหลายกว่าเรื่องลักษณวงศ์ แต่คำเหล่านั้นมีความหมายเช่นเดียวกัน

4. เปรียบเทียบการหลากคำ

ตารางที่ 28 เปรียบเทียบการหลากคำ

ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมเสสร
การหลากคำ - เลี่ยงการใช้คำซ้ำ	การหลากคำ - เลี่ยงการใช้คำซ้ำ

การจากการเปรียบเทียบการหลากคำในเรื่องลักษณวงศ์และพระลักษณวงศ์ พราหมเสสรพบว่าทั้งสองเรื่องมีลักษณะการหลากคำเช่นเดียวกัน คือ การหลากคำเพื่อเลี่ยงการใช้คำซ้ำคำเดิมบ่อย ๆ ในวรรคหรือบทเดียวกันโดยการเลือกใช้คำไวพจน์ที่มีความหมายเดียวกันมาแทนในวรรคหรือบทที่ต้องกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งซ้ำ ๆ เช่นคำว่าที่หมายถึงม้าแทนที่จะใช้คำว่า “ม้า” ซ้ำ ๆ ทุกบทในเรื่องลักษณวงศ์ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำว่า “อัสตร” “อาชาไนย” “สินธพ” และ “อาชา” ส่วนในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเสสรผู้ประพันธ์เลือกใช้คำว่า “มธะยั” /mǝəq-noo-may/ “กตตะเนย” /qaa-ciə-nəy/ “หฺสฺยฺพิตฺ” /qah-saq-piə/ และ “เสะ” /seh/ เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้เป็นการดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน ทำให้ไม่รู้สึกเบื่อหน่ายกับคำเดิมซ้ำ ๆ และนอกจากนี้ยังเป็นการแสดงภูมิรู้ของผู้ประพันธ์ในด้านคลังศัพท์อีกด้วย

5. การพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ

ตารางที่ 29 เปรียบเทียบการพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ

ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมเสสร
บทเกี่ยวพาราสี	บทเกี่ยวพาราสี
บทคร่ำครวญ	บทคร่ำครวญ
บทชมโฉม	บทชมโฉม
บทชมธรรมชาติ	บทชมธรรมชาติ
บทชมบ้านเมือง	บทชมบ้านเมือง
บทสรรสรรทรงเครื่อง	บทสรรสรรทรงเครื่อง
บทสั่งลา	บทสั่งลา

ตารางที่ 29 เปรียบเทียบการพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ (ต่อ)

ลักษณะ	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
บทตัดพ้อต่อว่า	บทตัดพ้อต่อว่า การพรรณนาอย่างนิราศ

การจากการเปรียบเทียบการพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับในเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์พบว่าเรื่องลักษณะวงศ์ปรากฏการพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ 8 ลักษณะ ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ปรากฏการพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ 9 ลักษณะ โดยทั้งสองเรื่องมีลักษณะการพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับตรงกัน 8 ลักษณะ คือ บทกวีพาราสิ บทคร่ำครวญ บทชมโฉม บทชมธรรมชาติ บทชมบ้านเมือง บทสรรเสริญเครื่องบถสิ่งลา และบทตัดพ้อต่อว่า ส่วนในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ปรากฏการพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับอีก 1 ลักษณะ ที่ไม่ปรากฏในเรื่องลักษณะวงศ์ คือ การพรรณนาอย่างนิราศ ซึ่งเป็นการพรรณนาอารมณ์ของตัวละครที่ต้องจากบุคคลอื่นเป็นที่รักโดยการเปรียบเทียบอารมณ์ของตัวละครกับสิ่งที่พบเห็นหรือฝากถ้อยคำความรู้สึกไปกับสิ่งที่ตัวละครได้พบเจอ ถือว่าเป็นลักษณะเด่นที่พบเฉพาะในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เท่านั้น ในส่วนของเรื่องลักษณะวงศ์ในตอนที่ต้องมีการจากลา มีเพียงบทคร่ำครวญ บทสิ่งลา และบทชมธรรมชาติเท่านั้น ไม่มีการใช้การพรรณนาอย่างนิราศในการบรรยาย อาจเป็นเพราะขนบการแต่งคำประพันธ์ของไทยแยกกันอย่างชัดเจนระหว่างนิราศกับนิทานจึงทำให้ไม่พบการพรรณนาอย่างนิราศในเรื่องลักษณะวงศ์

6. เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์

การเปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์ผู้วิจัยได้วิเคราะห์การใช้ภาพพจน์ประเภทต่าง ๆ จำนวน 6 ประเภทได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ อติพจน์ บุคลาธิษฐาน นามนัย และการกล่าวประชดประชัน ซึ่งภาพพจน์ดังกล่าวปรากฏอยู่ในเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ โดยจะนำภาพพจน์มาเปรียบเทียบตามลำดับเนื้อหา โดยแบ่งตามประเภท ดังนี้

6.1 เปรียบเทียบการใช้อุปมา

เรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์พบการใช้ภาพพจน์อุปมาที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ดังนี้

ในตอนเริ่มเรื่องผู้ประพันธ์กล่าวถึงถึงตัวละครโดยบรรยายสถานะของตัวละครต่าง ๆ โดยในตอนหนึ่งผู้ประพันธ์ได้บรรยายความงามของตัวละครเอกฝ่ายชายว่างามดั่งพระอินทร์ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาโดยชมความงามเปรียบเทียบกับพระอินทร์ปรากฏทั้งเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ดังนี้

ตารางที่ 30 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 1

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
จำเริญรูปเทียมทัดท้าวโกสีย์ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 21)	⁵ ผู้ชมห่มคลุมประสูติไตรภพ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 1, 1) ⁵ ดุจองค์อัมรินทร์ไตรตรีงษา (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อชมความงาม ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้นับเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ในตอนนี้นางยักษ์นี้แปลงเป็นหญิงงามเข้ามาปรนนิบัติท้าวพรหมทัตที่สลบอยู่จนฟื้นคืนสติ เมื่อท้าวพรหมทัตฟื้นขึ้นมาพบนางยักษ์แปลงที่ดูแสนอยู่นั้นจึงชมความงามว่าผิวของนางนั้นงามเหมือนกับเอาทองคำมาทา ดังนี้

ตารางที่ 31 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 2

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
เห็นอนงค์นวลละอองตั้งทองทา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 24)	

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงอารมณ์โกรธแค้น ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้นับเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าวพรหมทัตพานางยักษ์แปลงกลับมายังพลับพลาที่พัก เมื่อนางสุวรรณอำภานเห็นจึงเข้าไปถามว่าเหตุใดท้าวพรหมทัตตามกวางทองไปแต่กลับไปหญิงงามกลับมา เมื่อท้าวพรหมทัตได้ยินก็ยิ่งโกรธเพราะหลงเชื่อคำลวงของนางยักษ์นี้ว่านางสุวรรณอำภานหวังจะฆ่าตน ข้าเมื่อกลับมาแล้วยังกลับมาถามถึงคนอื่นก่อนที่จะถามถึงตน โดยผู้ประพันธ์เปรียบเทียบความโกรธแค้นของท้าวพรหมทัตเหมือนกับถูกปืนยิงเข้าไปที่ทรวงอก ดังนี้

ตารางที่ 32 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 3

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
พระฟังถามความแค้นให้แน่วจิต ตั้งปืนพิชปักทรวงให้สังขาร (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 25)	

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อเปรียบเทียบความซึ้งสัจย์ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้นับเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในตอนที่พระบาท

พรหมทัตต์สังเคราะห์ชีวิตนางสุวันฉิมภา นางพยายามอธิบายความบริสุทธิ์ของนางโดยเปรียบเทียบแบบอุปมาว่านางนั้นเปรียบเหมือนมาพึ่งใต้พระบาทของท้าวพรหมทัตต์ไม่เคยจากไกลไปไหนแล้วจะไปสั่งให้ยักษ์มาหลอกพระบาทพรหมทัตต์ไปฆ่าได้อย่างไร ดังนี้

ตารางที่ 33 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 4

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
-	⁹² ผู้ชกประทุษร้าย สเหตุทิวธาธัญญ์เสวิลา (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 1, 11) ⁹² เปรียบประดุจมาพึ่งใต้พระบาท สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อเปรียบเทียบความรักของแม่ที่มีต่อลูก ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในตอนที่พระลักษมณ์สินวงศ์ตามนางสุวันฉิมพามาถึงลานประหารแล้วสลบลงไปนางเสียใจเข้าไปโอบกอดบุตร โดยพรรณนาเปรียบลูกเหมือนดวงตาของนาง ดังนี้

ตารางที่ 34 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 5

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
-	¹³² ดุจลูกตาผู้เสียดู (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 1, 16) ¹³² ไอ้ลูกทองล้ำค่าเสมอดวงเนตรฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงอารมณ์โกรธแค้น ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษมณ์วงศ์ ในตอนที่เพชรฆาตกลับไปทูลท้าวพรหมทัตต์ว่าพระลักษมณ์ตามนางสุวรรณอำภาไปเพชรฆาตจึงไม่กล้าประหารนางสุวรรณอำภาเพราะเกรงว่าพระลักษมณ์จะได้อันตราภัยไปด้วย เมื่อท้าวพรหมทัตต์ได้ฟังก็โกรธพระลักษมณ์โดยพรรณนาความโกรธนั้นเหมือนกับไฟประลัยกัลป์ที่แผดเผา ดังนี้

ตารางที่ 35 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 6

ลักษณะวงค์	พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร
ยิ่งโกรธาตะละไฟประลัยกัลป์ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงค์, 28)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงอารมณ์โศกเศร้าเสียใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบทั้งเรื่องลักษณะวงค์และพระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร โดยในเรื่องลักษณะวงค์เปรียบความเสียใจของนางสุวรรณอำภาที่รู้ว่าท้าวพรหมทัตสั่งให้ประหารพระลักษมณ์วงค์ว่าเสียใจเหมือนหัวจะขาดและแทบจะสิ้นชีวิต ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร เปรียบความเสียใจของนางสุวณณ์อัมพาที่รู้ว่าพระบาทพรหมทัตสั่งให้ประหารพระลักษมณ์วงค์ว่าเสียใจเหมือนถูกตัดหัว ดังนี้

ตารางที่ 36 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 7

ลักษณะวงค์	พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร
นางทรงฟังดังเคียวระฆาตสุญ ยิ่งเพิ่มพูนโศกเพียงจะผุยผง (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงค์, 29)	¹⁵⁴ บทกัผู้ตเศกตฤษณรช วิเทศเชตณณฐกัเสวริสา (พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 19) ¹⁵⁴ ดั่งเขาตัดพระสุรงนี้ ออกทันทีพร้อมพระศิรษา (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงปาฏิหาริย์ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงค์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภาตั้งสัตย์อธิษฐานว่า ถ้าตนไม่มีความผิดก็ขอให้เทวดามาช่วย ด้วยคำอธิษฐานของนางจึงทำให้ทิพอาสน์ของพระอินทร์ร้อน โดยเปรียบเทียบความร้อนว่าเหมือนไฟ ดังนี้

ตารางที่ 37 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 8

ลักษณะวงค์	พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร
ทิพอาสน์ร้อนนั้กตั้งอัคคี (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงค์, 30)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงอารมณ์ดีใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในตอนที่เพชรฆาตปล่อยนางสุวัณณ์อัมพาและพระลักษมณ์สินนวงศ์ นางดีใจมากที่นางและบุตรไม่ถูกประหารชีวิต โดยผู้ประพันธ์พรรณนาความดีใจของนางเปรียบเหมือนกับได้เกิดใหม่ ดังนี้

ตารางที่ 38 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 9

ลักษณวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
	¹⁷⁷ เทือกหฤตีฏฐธูธตธธ กัณเฑธฐธธธธธธธธธ ๑ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 21) ¹⁷⁷ ยินดีซนลูกเหมือนได้เริ่ม กำเนิดใหม่ด้วยความหวัง ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความรักของพ่อที่มีต่อลูก ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณวงศ์ ในตอนที่ท้าวพรหมทัตอยู่ร่วมกับนางยักษ์แปลงจนมีธิดาด้วยกัน ท้าวพรหมทัตรักธิดานั้นเปรียบดังดวงใจ ดังนี้

ตารางที่ 39 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 10

ลักษณวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
ถนอมเลี้ยงเพียงดวงหทัยท้าว (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 32)	

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงอารมณ์คร่ำครวญ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นทั้งเรื่องลักษณวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในเรื่องลักษณวงศ์ตอนที่นางสุวรรณอำภาและพระลักษมณ์ต้องเดินทางรอนแรมอยู่ในป่า นางจึงได้รำพึงรำพันเปรียบเทียบพระจันทร์นั้นเหมือนกับท้าวพรหมทัต และเปรียบเทียบกับนางสนมในส่วนในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ตอนที่นางสุวัณณ์อัมพาและพระลักษมณ์สินนวงศ์เดินทางรอนแรมอยู่ในป่า นางจึงได้รำพึงรำพันเปรียบเทียบพระจันทร์นั้นเหมือนกับนางและพระบาทพรหมทัต ดังนี้

ตารางที่ 40 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 11

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
<p>อันดวงเดือนเหมือนองค์พระทรงฤทธิ์</p> <p>เมื่อสถิตปราสาททองอันผ่องใส</p> <p>ดาวกระจ่างเหมือนนางสนมใน</p> <p>บำเรอไพชยนต์ล่อมอยู่พร้อมมูล</p> <p>(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 33)</p>	<p>¹⁹²เอื้ออภัยผู้สูงศักดิ์ ๑</p> <p>¹⁹³กมลสุทนต์เทโวโลกวิเชียร</p> <p>โศกสมุทัยเทโวโลกวิเชียร</p> <p>(พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 1, 23)</p> <p>¹⁹²พระจันทร์เหมือนตัวฉันทและเชษฐา ๑</p> <p>¹⁹³ครั้งสถิตเหนือปราสาทสุริยกาล</p> <p>ย่อมรวมดวงปราณความเสนาหา</p> <p>(แปลโดยผู้วิจัย)</p>

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงปริมาณอีก ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภารำพรรณนาถึงความทุกนางจึงร้องให้ออกมาผู้ประพันธ์เปรียบเทียบว่าร้องไห้มากจนน้ำตาไหลตั้งสายฝน ดังนี้

ตารางที่ 41 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 12

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
<p>น้ำตาตกพร่างพรายตั้งสายฝน</p> <p>(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 33)</p>	

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อชมความงาม ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบทั้งเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในเรื่องลักษณะวงศ์ ท้าววิรุณมาศชมโฉมนางสุวรรณอำภารว่าหน้าผากงามเหมือนกับพระจันทร์ ปากงามเหมือนกับยิ้มอยู่เสมอ และแก้มงามเหมือนสีของลูกจันทน์ที่จวนจะสุก ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ท้าววิรุณมาศชมโฉมนางสุวรรณอำภารว่าเต้านมเป็นพุ่มสวยเหมือนลูกจันทน์และลูกพลับจันทน์ ดังนี้

ตารางที่ 42 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 13

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
งามวงพระวิลาสตั้งดวงเดือน ... โอษฐ์เจ้าเยื้องเหมือนจะยิ้มให้ชายเขย ทั้งสองแก้มแหม่มดังลูกจันทน์ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 34)	²⁰² ตฤณภุมรินทร์กู่เกาะกู่ไณย ผู้ตฤณภุมรินทร์ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 1, 24) ²⁰² เอวกลมมนเป็นพุ่มแน่น จุดผลลูกจันทน์ลูกพลับ (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความหวาดกลัว ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุณมาศคลายมนต์สะกดให้นางสุวรรณอำภาฟื้นขึ้นมา เมื่อนางฟื้นขึ้นมาพบยักษ์ก็ตกใจกลัวจนตัวสั่นโดยเปรียบเทียบอาการหวาดกลัวนั้นโดยเปรียบเทียบอาการสั่นเหมือนกับปลาที่ตกตี ดังนี้

ตารางที่ 43 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 14

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
พระทัยหายกายสั่นตั้งตีปลา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 34)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความรักของชายหญิง ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุณมาศพยายามกล่าวโอ้อวมพจน์นางสุวรรณอำภาให้ยอมไปเป็นนมเหล้าโดยเปรียบว่ารักนางเหมือนกับชีวิตของตนเอง ดังนี้

ตารางที่ 44 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 15

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
แสนสวาทนาถนึ่งตั้งชีวัน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 35)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความหวาดกลัว ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภาได้ฟัง

คำไอ้โลมปฏิโลมของท้าววิรุญมาศ ซึ่งนางไม่ได้ยินดีแต่กลับยิ่งหวาดกลัวโดยเปรียบเทียบความหวาดกลัวนี้ตั้งจะทำให้ชีวิตสั้นลง ดังนี้

ตารางที่ 45 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 16

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ยิ่งอาดูรตั้งชีวาจะอาสัญ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 35)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงกิริยาอาการที่แน่ชัด ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภายามปลุกพระลักษมณ์แต่พระลักษมณ์กลับไม่ตื่น ท้าววิรุญมาศจึงบอกนางว่าพระลักษมณ์นั้นถูกมนต์สะกดอยู่ไม่ว่าจะปลุกอย่างไรก็ไม่มีทางฟื้นขึ้นมา โดยผู้ประพันธ์เปรียบเทียบกิริยาอาการที่แน่ชัดของพระลักษมณ์ว่าเหมือนกับซากศพ ดังนี้

ตารางที่ 46 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 17

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
อันลูกนางตั้งหนึ่งกแห้วราก เปรียบเหมือนซากศพพิที่ตักขัย (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 36)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อชมความงาม ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภายามเข้ามาอยู่ที่เมืองมยุรา ท้าววิรุญมาศพยายามพูดไอ้โลมปฏิโลมนางโดยการชมโฉมนางเพื่อหวังจะให้นางร่วมรักด้วย โดยชมความงามของสุวรรณอำภายาเปรียบเทียบกับงามเหมือนกันดาวประกายพริก ดังนี้

ตารางที่ 47 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 18

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
-	²⁶⁵ เมษเมษเมษเมษผู้ชลุ่ยไทร (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 1, 32) ²⁶⁵ โฉมเอ๋ยโฉมเฉิดดุจประกายพริก (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงกิริยาอาการดีใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณวงศ์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภายายาม พุดจาปლობประโลมทำววิรุณมาศเพื่อไม่ให้ล่วงเกินนาง เมื่อทำววิรุณมาศได้ฟังคำปლობประโลม ด้วยความหลงรักจึงเชื่อคำพูดของนาง และยินดีกับคำพูดโดยเปรียบเทียบว่าดีใจเหมือนกับจะกลืน เอาคำพูดของนางสุวรรณอำภานั้นลงไปเก็บไว้ในทรวงอก ดังนี้

ตารางที่ 48 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 19

ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร
เจ้ากรุงมารพิงสารยิ่งแสนชื่น เพียงจะกลืนไว้ในทรวงทำวยักชี (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 44)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อชมความงามของตัวละครเอก ฝ่ายหญิง ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่อง พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร ในตอนที่พระลักษณสันนวงส์มาพบนางเทพเกสสรจึงชมความงามของนางเทพเกสสร โดยเปรียบเทียบ ความงามของนางเทพเกสสรเหมือนกับนางกนิษฐ ดังนี้

ตารางที่ 49 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 20

ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร
-	³²⁰ สังข์ยู่ทูลชิตูชาเบ็ญจ ตลิ่งไถ่ชมาสนิธ: ฌม ชิตูชกฏเทียลวิบม ผู้ชเจตกิฐบบุตฤกฏ ๑ (พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 38) ³²⁰ สงสัยในจิตว่าถ้าสถาน ฤชีสร้ามีศีลธรรม เลี้ยงดูกษัตริศรีบวร ตั้งเทพกนิษฐหรือบุตรกษัตริย์ ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงการเกี่ยวพาราสีของ ตัวละครเอกฝ่ายชาย ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่อง พระลักษณวงศ์

พราหมเกสสร ในตอนที่พระลักษมณ์สินนวงส์กับนางเทพเกสสรร้องเพลงโต้ตอบกัน โดยพระลักษมณ์สินนวงส์เปรียบตัวเองเหมือนกับแมลงภู่ ดังนี้

ตารางที่ 50 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 21

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์สินนวงส์ พราหมเกสสร
-	³⁵⁰ อุรุษผู้ธมฤทษเมต (พระลักษมณ์สินนวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 42) ³⁵⁰ ตัวพี่ตั้งสัตรภูมเรศ (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงการเกี่ยวพาราสีของตัวละครเอกฝ่ายหญิง ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์สินนวงส์พราหมเกสสร ในตอนที่พระลักษมณ์สินนวงส์เปรียบตัวเองว่าเหมือนแมลงภู่ นางเทพเกสสรจึงร้องเพลงโต้ตอบ โดยเปรียบตัวเองเหมือนกับดอกไม้ดอกไม้ ดังนี้

ตารางที่ 51 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 22

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์สินนวงส์ พราหมเกสสร
-	³⁵¹ สาธเทฐ์ผู้ธมฤทษเมต (พระลักษมณ์สินนวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 42) ³⁵¹ นางร้องตัวน้องดุมมาลี (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงการเกี่ยวพาราสีของตัวละครเอกฝ่ายชาย ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์สินนวงส์พราหมเกสสร ในตอนที่พระลักษมณ์สินนวงส์กับนางเทพเกสสรร้องเพลงเกี่ยวพาราสีกัน โดยพระลักษมณ์สินนวงส์เปรียบเทียบกับที่ทั้งสองได้มาพบกันนั้นเหมือนเป็นเพราะได้สร้างบุญร่วมกันมาแต่ปางก่อนจึงได้มาพบกันอีกในชาตินี้ ดังนี้

ตารางที่ 52 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 23

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
-	³⁵² นิรันดร์ชฎาภิเศก สัตว์กษัตริย์ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 2, 43) ³⁵² ไม่ยอมให้คลาดจากนางอุปมา ตั้งกุมหัตถ์ถักกันสร้างสมบุญ ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความรัก ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในตอนที่พระฤๅษีรับพระลักษมณ์สินนวงส์ให้อยู่เรียนวิชาด้วยโดยฝากให้ช่วยดูแลนางเทพเกสร โดยเปรียบว่าให้ดูแลนางให้ดีเหมือนกับดูแลชีวิตของตนเอง ดังนี้

ตารางที่ 53 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 24

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
-	³⁷¹ สุคนธ์บุษย์สุณีย์ พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 2, 45 ³⁷¹ ไว้เป็นน้องพะงาสงวนเสมอชีวิต ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความรัก ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในตอนที่พระฤๅษีออกไปหาผลไม้ ฝ่ายพระลักษมณ์สินนวงส์กับนางเทพเกสรจึงแอบไปเล่นชิงช้าด้วยกัน ผู้ประพันธ์พรรณนาความรักของนางเทพเกสรที่มีต่อพระลักษมณ์สินนวงส์โดยเปรียบเทียบกับเท่ากับชีวิตของนาง ดังนี้

ตารางที่ 54 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 25

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
-	³⁹⁵ บุรุษคณเฑาะสุณีย์ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 2, 48) ³⁹⁵ มอบกายเสมอจิตชีวิตหนึ่ง ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงกิริยาอาการกลัวของตัวละครที่แสดงออกทางสีหน้าท่าทาง ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์ พระรามเกษส ในตอนที่พระฤๅษีกลับจากออกไปหาผลไม้ เมื่อพระลักษมณ์สนทนากับนางเทพเกษสที่แอบบออกไปเล่นด้วยกันอยู่เมื่อเห็นพระฤๅษีกลับมาก็ตกใจกลัว โดยพรรณนาอาการกลัวที่แสดงออกมาเปรียบเทียบกับหน้าตาของทั้งสองดำเหมือนคนตาย ดังนี้

ตารางที่ 55 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 26

ลักษณะ	พระลักษมณ์ พระรามเกษส
-	⁴⁰⁶ แสงทู่ทู่เหมือนตาหมู (พระลักษมณ์ พระรามเกษส เล่ม 2, 50) ⁴⁰⁶ หน้าซีดปากดำดูคนตาย (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงถึงโทษจากการไม่ปฏิบัติตามคำเตือน ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นทั้งเรื่องลักษณะและพระลักษมณ์ พระรามเกษส ในเรื่องลักษณะในตอนแรกที่พระลักษมณ์ลาพระฤๅษีเพื่อจะไปช่วยมารดา พระฤๅษีจึงสั่งสอนพระลักษมณ์ว่าแม้ยามนอนก็ไม่ให้ห่างจากอาวุธ เพราะหากไม่มีอาวุธก็เปรียบเหมือนสิ้นชีวิต ในส่วนเรื่องพระลักษมณ์ พระรามเกษส ในตอนที่พระลักษมณ์สนทนากับนางเทพเกษสเพื่อจะไปช่วยมารดา พระฤๅษีจึงสั่งสอนพระลักษมณ์ว่าอย่าทำธนูและม้าหาย เพราะถ้าไม่มีทั้งสองสิ่งนี้ก็เปรียบเหมือนสิ้นชีวิต ดังนี้

ตารางที่ 56 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 27

ลักษณะ	พระลักษมณ์ พระรามเกษส
สิ้นอาวุธแล้วเหมือนสุดชีวาวย (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะ, 56)	⁴²⁸ เบ้เต่ตาตู่ตู่สิ้นหสมฤๅษี ผู้ศรัทธาผู้ศรัทธา (พระลักษมณ์ พระรามเกษส เล่ม 2, 52) ⁴²⁸ ถ้าหลานพลัดธนูและอัสพาห์ ดูจักษุชนมาทั้งรูปกาย (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงอาการคร่ำครวญ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์ พระรามเกษส ในตอนที่

พระลักษณฉัตรสินนวงส์จะออกไปตามหามารดาหลังจากลาพระฤๅษีเสร็จ จึงไปลานางเทพเกสร แต่นางก็คร่ำครวญไม่ยอมจากพระลักษณฉัตรสินนวงส์ โดยเปรียบเทียบว่าตนทั้งสองเหมือนลูกสัตว์ที่พลัดแม่ ดังนี้

ตารางที่ 57 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 28

ลักษณวงศ์	พระลักษณฉัตรสินนวงส์ พรามเกสร
-	⁴³⁷ ภูล่บงษลุมุฑุเศเตตลุมุ ติรลาค์ภูตทูลลุมุ (พระลักษณฉัตรสินนวงส์ พรามเกสร เล่ม 2, 54) ⁴³⁷ ทุลลุมุห่มมพีขอย่าไปจากนึ่ง สองคนคจลุมุสัตว์พลัดพราแม่ (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงการปลอบประโลม ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษณวงศ์ ในตอนที่นางทิพเกสรคร่ำครวญ ขอร้องไม่ให้พระลักษณวงศ์ออกไปตามมารดา พระฤๅษีจึงเข้ามาปลอบประโลมนางว่าพระลักษณวงศ์ นั้นก็รักนางทิพเกสรเหมือนกับดวงใจของตนเอง และการที่พระลักษณวงศ์ออกไปครั้งนี้เปรียบตั้งไปหาสมบัตินางไว้ให้นาง ดังนี้

ตารางที่ 58 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 29

ลักษณวงศ์	พระลักษณฉัตรสินนวงส์ พรามเกสร
สังหารมารยอยยับจะกลับมา เขาก็รักนัดดาตั้งดวงใจ พี่เจ้าไปครั้งนี้นะศรีสวัสดิ์ เหมือนไปหาสมบัตินางไว้ให้ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 58)	

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงกิริยาอาการอาลัยของคนรักที่พลัดพรากจากกัน ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษณฉัตรสินนวงส์ พรามเกสร ในตอนที่พระลักษณฉัตรสินนวงส์ออกจากอาศรมพระฤๅษีก็มาถึงนางเทพเกสรเมื่อเจอ ดอกไม้ โดยใช้เสียงของคำที่พ้องกันในคำว่า “ลา” จากคำว่า “มะลิลา” เปรียบเทียบกับการจากลา ดังนี้

ตารางที่ 59 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 30

ลักษณะวงค์	พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร
-	⁴⁶⁸ ฉฐะณัฐชษณณปฐษปฐษ (พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 58) ⁴⁶⁸ มะลิลาดุจดังพีลาเปรมปรีดี (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงกิริยาอาการอาลัยของคนที่พลัดพรากจากกัน ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงค์พราหมเกสสร ในตอนที่พระลักษมณ์สินนวงค์เจอนกต่าง ๆ ที่ห้อมล้อมกันอยู่ก็นึกถึงนางเทพเกสสร โดยเปรียบเทียบนกที่อยู่ด้วยกันนั้นเหมือนที่ตนรักนางเทพเกสสร ดังนี้

ตารางที่ 60 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 31

ลักษณะวงค์	พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร
-	⁴⁷⁶ ลวริทททวริเสททท โภภทษุชชชชชชช จุรทชัณณณณณ ฐฐชชชชชชชชชชชชชชชชช (พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 59) ⁴⁷⁶ สาลิกาโนรินกแก้วสัตวา แห่ห้อมนกรททททททททททท เกาะหาอาหารรื่องสนั่นก้อง ดังพีร็กร็องนงพะงา (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงกิริยาอาการอาลัยของการที่ต้องพลัดพรากจากกัน ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงค์พราหมเกสสร ในตอนที่พระลักษมณ์สินนวงค์ออกตามหามารดา ระหว่างทางได้เจอแม่ไก่กกลูกก็นึกถึงมารดา โดยเปรียบเทียบว่าเหมือนตนกับมารดาเมื่อครั้งยังอยู่ด้วยกัน ดังนี้

ตารางที่ 61 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 32

ลักษณะวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร
-	<p>⁴⁷⁷เสถียรณันตังไกรกุญชรสุก กราบเสาสหุภุคณิสชุตตนา ผู้ชกนหุคณิสชุตตนา ฐาบัฐเธาธาติกรุญไกร ๑ (พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 59)</p> <p>⁴⁷⁷เสด็จเห็นไก่อปากกลูกไว้ แนบในรังไม้คลาดคลา เหมือนครั่งองค์เข้ากับมารดา เคยบรรทมนิทรานที่พฤกษ์ไพโร ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)</p>

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความรัก ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร ในตอนที่พระลักษณสินวงศ์ได้มาพบกับฝูงลิงและได้รับผ้าสไบที่นางสุวณณอัมพาฝากไว้ให้ก็จึงระลึกคุณของมารดา โดยเปรียบเทียบความรักของมารดาที่มีให้ตนนั้นเทียบเท่าชีวิตของตัวเอง ดังนี้

ตารางที่ 62 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 33

ลักษณะวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร
-	<p>⁵⁰¹เสฐฎาทุคฺสทุเกเสฐฎิภิก ๑ (พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 62)</p> <p>⁵⁰¹รักลูกยิ่งเสมอดวงชีวา ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)</p>

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความดีใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษณวงศ์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภานเป็นนางว่าจะได้พบกับพระลักษณวงศ์ก็มีความยินดี โดยเปรียบสีหน้าของนางนั้นว่าส่องใสเหมือนกับพระจันทร์ ดังนี้

ตารางที่ 63 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 34

ลักษณะวงค์	พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร
วรพักตร์ผ่องเพียงพระจันทร์ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงค์, 64)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงแสดงขนาด ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบทั้งเรื่องลักษณะวงค์และพระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร ในเรื่องลักษณะวงค์ตอนที่พระลักษมณ์วงค์เดินทางมาถึงเมืองมยุรา แล้วแปลงตนเป็นโยคีเพื่อจะเข้าไปสืบข่าวในเมืองจึงเสกม้าเสกให้เล็กลง โดยเปรียบเทียบขนาดของม้าที่เล็กลงนั้นมีขนาดเท่ากับแมลงวัน ส่วนในเรื่องพระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสรตอนที่พระลักษมณ์วงค์เดินทางมาถึงเมืองมยุรา แล้วแปลงตนเป็นฤๅษีเพื่อจะเข้าไปสืบข่าวในเมืองจึงเสกม้าเสกให้เล็กลง โดยเปรียบเทียบขนาดของม้าที่เล็กลงนั้นมีขนาดเท่ากับแมลงวันเช่นกัน ดังนี้

ตารางที่ 64 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 35

ลักษณะวงค์	พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร
รูปพาลีเล็กเท่าแมลงวัน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงค์, 65)	⁵⁴⁷ เสาะตูดผู้ตมูตมูตมูตมูตมูต (พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 68) ⁵⁴⁷ ม้าเล็กตูดแมลงวันในทันที (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความเสียใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงค์ ในตอนที่พระลักษมณ์วงค์แปลงตนเป็นโยคีเข้ามาสืบข่าวของมารดาในเมืองมยุรา แล้วได้ข่าวจากชาวบ้านว่านางสุวรรณอำภออยู่ในวังกับท้าววิรุญมาศจึงคิดว่ามารดานั้นหลงรักยักษ์ โดยเปรียบเทียบความรู้สึกเสียใจเหมือนกับถูกท้าววิรุญมาศมาตัดเศียรของตน เนื่องจากการที่มารดาไปหลงรักกับยักษ์นั้นทำให้เสียศักดิ์ศรีของมนุษย์ ดังนี้

ตารางที่ 65 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 36

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
แต่ชาวเมืองเลื่องลือระบือข่าว ว่าแม่เจ้าหลงรักไวยักษ์ เหมือนกุมภภัณฑ์บันเคียรลูกรมารณา ด้วยแม่มาปนศักดิ์กับยักษ์มาร (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 66)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อเปรียบเทียบลักษณะอาการนอนหลับของตัวละคร ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์วงศ์ลอบเข้าไปในเมืองมยุราเพื่อจะไปตามหามารดา จึงสะกดเหล่ายักษ์ให้หลับไหลโดยผู้ประพันธ์เปรียบเทียบการหลับของเหล่ายักษ์ที่ถูกสะกดว่าเหมือนกับชากศพ ดังนี้

ตารางที่ 66 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 37

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ทั้งวังเวียงเสียงกรนออกโครกคราก เหมือนศพชากกลิ้งแข็งดั่งท่อนขอน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 67)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความเศร้าโศกเสียใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์วงศ์มาพบนางสุวรรณอำภา ด้วยความดีใจนางจึงสลบลงไปแต่พระลักษมณ์วงศ์เข้าใจว่านางสิ้นชีพจึงคร่ำครวญเสียใจ โดยเปรียบเทียบว่าการที่ตนมาพบมารดานั้นเหมือนกับเป็นการทำให้มารดาต้องสิ้นชีพ ดังนี้

ตารางที่ 67 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 38

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
บังเกิดเหตุเพราะลูกนี้มาเฝ้า ดูตั้งแกลังทุลเกล้าให้ผุผอง (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 69)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อบรรยายฉาก ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์วงศ์พานางสุวรรณอำภา

ออกจากเมืองมยุราหะขึ้นกลางฟ้า โดยบรรยายลักษณะของการล่องลอยอยู่บนอากาศว่าลอยคว้างเหมือนถูกลมพัด ดังนี้

ตารางที่ 68 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 39

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
คว้างคว้างตั้งวายุพัดพา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 73)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงอำนาจและความยิ่งใหญ่ของตน ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์วงศ์จะออกไปรบกับท้าววิรุญมาศ นางสุวรรณอำภางจึงเตือนว่าเหล่ากองทัพยกขึ้นมีจำนวนมากมหาศาล แต่พระลักษมณ์วงศ์นั้นไม่ได้รู้สึกเกรงกลัวโดยเปรียบเทียบเหล่ากองทัพยกขึ้นเหมือนกับแมงเม่าที่บินเข้ากองไฟ คือ รมมาหาที่ตาย ดังนี้

ตารางที่ 69 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 40

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
อย่าหวาดหวั่นพริ้วพริกไอรากโซส ถึงแสนโกฏิมันจะมาให้ก๊กกอง เหมือนแมงเม่าเข้ากลางอัคคีกอง ให้เลือดนองลงเหมือนน้ำในลำธาร (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 75)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความโกรธ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุญมาศอ่านสารตำรับของพระลักษมณ์วงศ์ก็โกรธมากจึงกระตือรือร้นเพื่อแสดงอาการโกรธ โดยเปรียบเทียบเสียงกระตือรือร้นของท้าววิรุญมาศนั้นดังเหมือนกับเสียงฟ้าผ่า ดังนี้

ตารางที่ 70 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 41

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
พอบสารอ่านสิ้นให้แสนแค้น กระตือรือร้นตั้งฟ้าคะนองสาย (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 76)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงขนาด ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบทั้งเรื่องลักษณวงศ์และพระลักษมนวงศ์ พราหมเกสสร ในเรื่องลักษณวงศ์ปรากฏในตอนที่ทำววิรุณมาศอ่านสารทำรบของพระลักษณวงศ์จบกัโกรธและกล่าวเปรียบเทียบว่าพระลักษณวงศ์เป็นเด็กตัวเท่าขี่ตากล้ามาทำทนายตนซึ่งเป็นพญายักษ์ ในส่วนของเรื่องพระลักษมนวงศ์ พราหมเกสสร เปรียบเทียบพระลักษณวงศ์ว่าตัวเล็กเท่าเหา ดังนี้

ตารางที่ 71 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 42

ลักษณวงศ์	พระลักษมนวงศ์ พราหมเกสสร
ไอ้ลูกเท่าขี่ตามมาทำทนาย (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 76)	⁶¹⁴ อุฐฐุชปุฐุชเฐฐุชษษษษ ๑ (พระลักษมนวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 77) ⁶¹⁴ ตัวเล็กเท่าเหาหาญมรณา ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงปริมาณของเสียงที่ดังมาก ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณวงศ์ ในตอนที่ทำววิรุณมาศสั่งให้เหล่าเสนาเตรียมทัพ เหล่าทหารจึงไปตีกลองและกังสดาลเพื่อส่งสัญญาณให้เหล่าทหารเตรียมตัว โดยเปรียบเทียบเสียงของกลองและกังสดาลนั้นว่าดังมากจนทำให้คนที่ได้ยินถึงกับชนลุก ดังนี้

ตารางที่ 72 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 43

ลักษณวงศ์	พระลักษมนวงศ์ พราหมเกสสร
เภาดังกังสดาลสะท้านเสียง สนั่นเพียงโลมหังสัหังสยอง (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 76)	

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงจำนวนของกองทัพ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณวงศ์ ในตอนที่เหล่าทหารของทำววิรุณมาศเตรียมทัพ โดยผู้ประพันธ์บรรยายจำนวนทหารของทำววิรุณมาศนั้นว่ามีมากเหมือนกับท่าฝน ดังนี้

ตารางที่ 73 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 44

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
เกณท์สลับทัทพหลวงแลทัทหน้า ทั้งปีกซ้ายปีกขวาดังท่าผน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 77)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความวิตกกังวลและความกลัว ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุญมาศสั่งให้เหล่าเสนาเตรียมทัพเสร็จก็กลับเข้ามายังปราสาทแต่กลับเซล้มจึงคิดว่าเป็นลางร้ายจึงสั่งกลับโดยเปรียบเทียบอาการล้มกลิ้งนี้ว่าเหมือนกับปลาที่ถูกตี ดังนี้

ตารางที่ 74 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 45

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ท้าวกุมภันท์พริ้นกายเพียงวาววาว สารพางค์สั้นระร้วดังตีปลา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 77)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อเปรียบเทียบความงามของสถานที่ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุญมาศให้โหรทำนายก่อนจะไปออกรบ แต่โหรทำนายว่าชะตาขาดท้าววิรุญมาศจึงอาลัยทรัพย์สมบัติต่าง ๆ รวมทั้งปราสาทราชวัง โดยเปรียบเทียบความงามของปราสาทปราสาททว่างามเหมือนปราสาทปราสาทที่อยู่ในเมืองสวรรค์ ดังนี้

ตารางที่ 75 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 46

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ข้าเสียตายปรางค์มาศราชฐาน คู่ม่ายเมืองแมนแดนวิมาน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 79)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อชมความไพเราะ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุญมาศรู้อาลัยต่อทรัพย์สมบัติโดยเปรียบเทียบเสียงดนตรีในวังของตนนั้นไพเราะเหมือนเพลงที่อยู่บนสวรรค์ ดังนี้

ตารางที่ 76 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 47

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ดุริยางค์วังเวงดังเพลงสวรรค์ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 79)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงขนาด ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุฬหามาตั้งรับทัพของโหร จึงพยายามปลอบใจตัวเองว่าอย่าไปกลัวแค่เด็ก โดยเปรียบเทียบขนาดของพระลักษมณ์สินธุวงศ์ว่าตัวเล็กเท่าหา ดังนี้

ตารางที่ 77 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 48

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
-	⁶³⁵ เศฐาชนกษัตริย์ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 2, 80) ⁶³⁵ ไปกลัวฝ่ายเด็กเล็กเท่าหา (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความดังของเสียงกองทัพยักษ์ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุฬหามาตั้งรับทัพออกจากเมือง โดยเปรียบเทียบเสียงของเหล่ายักษ์ที่เดินทางมาในกองทัพนี้ว่าดังมากเหมือนกับเสียงฟ้าผ่า ดังนี้

ตารางที่ 78 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 49

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
บ้างเช่นเขี้ยวเคี้ยวกรามคำรามเสียง ดังเปรี้ยงเปรี้ยงเหมือนอสุนีคะนองสาย (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 80)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความดังของเสียงกองทัพยักษ์ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์รอกทัพของท้าววิรุฬหามาพอได้ยินเสียงดังจึงรู้ว่ามียักษ์มา โดยเปรียบเทียบเสียงของกองทัพยักษ์ว่าดังมากเหมือนกับเสียงของลมสลาดัน ดังนี้

ตารางที่ 79 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 50

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
กระหิมเสียงเพียงลมสลาดัน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 80)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อต่อว่า ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบทั้งเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในเรื่องลักษณะวงศ์ปรากฏในตอนที่ทำวีรกรรมมาศพยายามปลอบประโลมพระลักษมณ์วงศ์โดยยกตนเป็นพ่อของพระลักษมณ์วงศ์จึงทำให้พระลักษมณ์วงศ์โกรธ โดยเปรียบเทียบว่านางสุวรรณอำภานั้นเปรียบดั่งหงส์ ส่วนทำวีรกรรมมาศนั้นเปรียบดั่งกามาคู่ควรกัน ส่วนในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในตอนที่ทำวีรกรรมมาศพยายามปลอบประโลมพระลักษมณ์วงศ์ พระลักษมณ์วงศ์เปรียบเทียบกับทำวีรกรรมมาศนั้นเป็นคนไม่ดีเปรียบเหมือนสัตว์เดรัจฉานจึงไม่คู่ควรกับนางสุวรรณอำภอ ดังนี้

ตารางที่ 80 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 51

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
พระชนนีนีมีศักดิ์ตั้งเหมราช มีงเหมือนชาติเช่นกายอำมาตย์ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 81)	⁶⁴⁸ ศุภวิธิตถุ์ผู้ชติษฐาน (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 2, 82) ⁶⁴⁸ ทูลจริตจิตใหญ่คุดเดียวรัจฉาน (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความโกรธ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ทำวีรกรรมมาศได้ฟังคำต่อว่าจากพระลักษมณ์วงศ์ก็โกรธ โดยผู้ประพันธ์เปรียบเทียบความโกรธของทำวีรกรรมมาศเหมือนกับไฟที่เผาไหม้ดวงใจ ดังนี้

ตารางที่ 81 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 52

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ให้เจ็บซ้ำหฤทัยตั้งไฟผลาญ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 81)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อบอกขนาดและเปรียบเทียบ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ทำวีรกรรมมาศได้ฟังคำต่อว่า

จากพระลักษณะวงศ์ก็โกรธ โดยกล่าวต่อว่าพระลักษณะวงศ์กลับว่าตัวเล็กเท่าเส้นเรียวแรงกำลังก็มีน้อย เปรียบเหมือนแมลงวันไม่สามารถจะทำอันตรายต่อตนได้ ดังนี้

ตารางที่ 82 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 53

ลักษณะวงศ์	พระลักษณะวงศ์ พราเมสสร
เมื่อเล็กเล็กสักเท่าเส้นทำเช่นเขี้ยว ดูแรงเรียวเหมือนแมลงวันไม่คั่นชน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 81)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อบอกปริมาณ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ทหารของท้าววิรุณมาศเข้าไปรุมจับพระลักษณะวงศ์ โดยเปรียบเทียบจำนวนทหารที่มีจำนวนมากเหมือนกับท่าฝน ดังนี้

ตารางที่ 83 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 54

ลักษณะวงศ์	พระลักษณะวงศ์ พราเมสสร
เข้าพรั่งพร้อมสาตราตั้งท่าฝน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 81)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อบอกอธิบายลักษณะ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษณะวงศ์ พราเมสสร ในตอนที่ท้าววิรุณมาศยั้งแสงศรเป็นพญานาคไปจับพระลักษณะวงศ์ โดยเปรียบเทียบความร้ายกาจของศรนาคนั้นว่ามีพิษร้ายเหมือนกับไฟ ดังนี้

ตารางที่ 84 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 55

ลักษณะวงศ์	พระลักษณะวงศ์ พราเมสสร
-	⁶⁵⁹ ฏฺฐสทิสเชตฺตญฺญํฐมฺหฺคฺคิ ๑ (พระลักษณะวงศ์ พราเมสสร เล่ม 2, 84) ⁶⁵⁹ พณพิษออกมาเป็นตั้งอัคคี ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเพื่อแสดงความดัง ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุณมาศเสียทีถูกศรของ

พระลักษณะวงศ์จนตกลงจากข้างที่นั่ง จึงให้ทหารแปลงเป็นตนออกไปรบกับพระลักษณะวงศ์ แต่ก็ไม่สามารถรับมือกับพระลักษณะวงศ์ได้ พระลักษณะวงศ์จึงแผลงศรใส่ โดยเปรียบเทียบเสียงศรของพระลักษณะวงศ์ว่าเสียงดังเหมือนกับฟ้าผ่า ดังนี้

ตารางที่ 85 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 56

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
เสียงศรแผลงแครงโครงโถมมาศ ตั้งฟ้าพาดเปรี้ยงปร้างสว่างแสง (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 83)	-

จากการเปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในเรื่องลักษณะวงศ์ตอนที่ 1 ถึง 7 และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าเรื่องลักษณะวงศ์ปรากฏภาพพจน์แบบอุปมาทั้งหมด 37 แห่ง ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรพบ 26 แห่ง และพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในตอนเดียวกัน 8 แห่ง ซึ่งทั้ง 8 แห่งนี้มีเพียงตอนเดียวที่พบการใช้แบบอุปมาเหมือนกัน (ดังตารางที่ 30 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา 1) นอกนั้นเป็นการใช้ภาพพจน์อุปมาเปรียบเทียบโดยใช้คำอุปมาและอุปไมยต่างกัน เช่น ตารางที่ 36, ตารางที่ 40, ตารางที่ 42 ฯลฯ ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะของการแปลที่แปลแบบตรงตัวเพียงตอนเริ่มเรื่องเท่านั้น จากนั้นผู้ประพันธ์ใช้เพียงโครงเรื่องในการดำเนินเนื้อหาตามต้นฉบับและใช้จินตนาการของตนในการแต่งจึงทำให้พบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาต่างกัน

จากการศึกษาชนิดและองค์ประกอบการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในเรื่องลักษณะวงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าด้านชนิดของภาพพจน์แบบอุปมาพบว่าทั้งสองเรื่องมีการใช้ที่เหมือนกัน คือ ใช้ภาพพจน์เพื่อเปรียบเทียบและใช้ภาพพจน์เพื่อเน้นความ¹ ในส่วนของชนิดของภาพพจน์พบทั้งหมด 8 ชนิด โดยทั้งสองเรื่องมีองค์ประกอบของภาพพจน์ เหมือนกัน 6 ชนิด คือ เทวดา อวியวะ ชีวิต ธรรมชาติ พืช และสัตว์ ส่วนทองคำและเทวด์ตฤพบเฉพาะในเรื่องลักษณะวงศ์²

¹ พชร ลำเจียก, “การเปรียบเทียบภาพพจน์อุปมาในเรื่องลักษณะวงศ์กับพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร,” ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ “เวทีวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมศึกษา” ครั้งที่ 3 “สังสม หล่อหลอม สร้างสรรค์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อลูกหลาน”, อัจฉรี จันทมูล , บรรณาธิการ (มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์, 2563), 157-168.

² เรื่องเดียวกัน.

6.2 เปรียบเทียบการใช้อุปลักษณ์

เรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสรพบการใช้ภาพพจน์อุปลักษณ์ที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ดังนี้

ในเรื่องพระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสร ตอนที่พระบาทพรหมทัตต์เกี่ยวนางยักษินีแปลงพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์แบบไม่มีคำเชื่อม ในตอนที่พระบาทพรหมทัตต์เปรียบเทียบตัวเองเป็นทรัพย์สินเพื่อใช้สำหรับทดแทนบุญคุณที่นางยักษินีแปลงได้ช่วยชีวิตของตน โดยเปรียบเทียบนางยักษินีแปลงว่าเป็นดวงตาของตน ดังนี้

ตารางที่ 86 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ 1

ลักษณะวงศ์	พระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสร
-	<p>⁷⁸แก้วเฝ้าผดุงเรฤกษุณีวีริต บขตติยภคอุธธกัฏฐ สขตุมอญฐธธิตฐธฐ กุฏฐธฐธฐธฐธฐธฐ ๑</p> <p>(พระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 10)</p> <p>⁷⁹แก้วเฝ้าดวงเนตรยอดชีวิต พิศิตถุกแล้วที่เอาตัวเป็นทรัพย์ สมองคุณให้สมจิตสงวนพะงา อย่าให้สงกาคิตเรียมรักษ์ ๑</p> <p>(แปลโดยผู้วิจัย)</p>

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์แบบมีคำเชื่อม ซึ่งในตอนนี้นี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าวพรหมทัตต์กล่าวคำพรุสวานางสุวรรณอำภา โดยอุปลักษณ์เปรียบเทียบว่านางสุวรรณอำภาเป็นหญิงแพศยา คือเป็นผู้หญิงที่ไม่ดี ดังนี้

ตารางที่ 87 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ 2

ลักษณะวงศ์	พระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสร
<p>เสียแรงหวังตั้งจิตพิศวาส ไม่รู้ว่าชาติมิ่งเป็นหญิงแพศยา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 25)</p>	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์แบบมีคำเชื่อม ซึ่งในตอนนี้นี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าวพรหมทัตต์สั่งประหารนางสุวรรณอำภา พระลักษณะวงศ์จึง

เข้ามาขอร้องให้ท้าวพรหมทัตต์ผู้เป็นบิดายกโทษให้มารดา โดยเปรียบเทียบการถูกประหารชีวิตว่าเป็นผุยผง คือ การสูญสลายไป ดังนี้

ตารางที่ 88 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ 3

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
อย่าฆ่าให้แม่มีวายเป็นผุยผง (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 27)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์แบบมีคำเชื่อม ซึ่งในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในตอนที่เพชรฆาตเข้ามาปลอบประโลมนางสุวันฉิมพาให้ทำใจ นางจึงเปรียบว่าโทษที่นางได้รับโดยที่ไม่มีความผิดนี้เป็นกรรมเก่าที่เคยทำมาในอดีตชาติ จึงทำให้พระบาทพรหมทัตต์สั่งประหารนาง ดังนี้

ตารางที่ 89 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ 4

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
-	¹¹⁰ ราชธานีระชุนเขษุม ศึกษบุณญอุฏฐ รุ่งเรืองยศยศเสสผุยผง (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 14) ¹¹⁰ นางว่าหมดทางจะทูลอย่างใดได้ คือกรรมเก่าให้กษัตรา ทรงโกรธเอาโทษถึงชีวา (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์แบบไม่มีคำเชื่อม ซึ่งในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในตอนที่เพชรฆาตจะประหารนางสุวันฉิมพาแต่พระลักษมณ์สินวงศ์ตามไปด้วย เพชรฆาตจึงไม่กล้าประหารจึงไปทูลต่อพระบาทพรหมทัตต์โดยเปรียบพระลักษมณ์สินวงศ์เป็นยอดดวงใจของพระบาทพรหมทัตต์ ดังนี้

ตารางที่ 90 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ 5

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
-	¹⁴³ บ่งชี้ถึงวีรบุรุษผู้กล้า (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 1, 17) ¹⁴³ สิ้นทั้งชีวิตบุตรยอดดวงใจ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์แบบไม่มีคำเชื่อม ซึ่งในตอนนี้นี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในตอนที่ท้าววิรุฬหามาตย์มาพบนางสุวันฉัตรอมพาแล้วหลงรัก จึงชมโฉมนางสุวันฉัตรอมพา โดยเปรียบเทียบลักษณะของเต้านมนางสุวรรณาอำภาว่าเป็นทรงพุ่มและแน่น ดังนี้

ตารางที่ 91 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ 6

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
-	²⁰² ช่อกุหลาบผู้เฒ่าผู้แก่ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 1, 24) ²⁰² เอวกลมนมเป็นพุ่มแน่น (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์แบบมีคำเชื่อม ซึ่งในตอนนี้นี้พบเฉพาะเรื่องลักษมณ์วงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุฬหามาตย์เชิญชวนนางสุวรรณาอำภาให้ไปอยู่กับตนในเมืองและจะยกให้เป็นมเหสีเหมือนนางสนมทั้งหลาย โดยเปรียบเทียบว่าจะยกให้นางสุวรรณาอำภาเป็นปิ่นและอยู่เหมือนนางสนมทั้งหลาย ดังนี้

ตารางที่ 92 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ 7

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ที่จะเชิญยอตรักไปนครเรศ เป็นปิ่นเกศแสนสุรางค์นางสนม (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษมณ์วงศ์, 34)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์แบบไม่มีคำเชื่อม ซึ่งในตอนนี้นี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในตอนที่นางสุวันฉัตรอมพาถูกท้าววิรุฬหามาตย์บังคับ

ให้ไปกับตนและทิ้งบุตรไว้กลางป่า นางจึง คร่ำครวญกับบุตรโดยเปรียบเทียบว่าพระลักษมณ์สินนวงส์ เป็นสิ่งมีค่าของตนโดยใช้คำว่าเนื้อทองเพื่อแสดงให้เห็นว่าเปรียบเป็นของมีค่าของนาง ดังนี้

ตารางที่ 93 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณะ 8

ลักษณะวงค์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกศสร
-	²²⁹ อุณทุณ้สุริสุหุณสุหุณสุหุณ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกศสร เล่ม 1, 28) ²²⁹ ไอ้ลักษมณ์สินนวงส์เนื้อทองของแม่เอ๋ย (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณะแบบมีคำเชื่อม ซึ่งในตอนนี้ พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกศสร ในตอนที่พระลักษมณ์สินนวงส์กับนางเทพเกศสรไปเล่น ชิงช้าด้วยกัน ในขณะที่เล่นกันนางเทพเกศสรได้บอกพระลักษมณ์สินนวงส์ว่านางรักพระลักษมณ์สินนวงส์ เหมือนกับเป็นชีวิตของนางเอง ดังนี้

ตารางที่ 94 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณะ 9

ลักษณะวงค์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกศสร
-	³⁹⁶ บุอรสูรสุทเหตุซ่งตาทุณทุณ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกศสร เล่ม 2, 48) ³⁹⁶ น้องรักที่เป็นตั้งชีวิต (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณะแบบไม่มีคำเชื่อม ซึ่งในตอนนี้ พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภาฝันเป็นลางว่าจะได้พบพระลักษมณ์วงศ์นางจึงยินดี และรำพันถึงบุตร โดยเปรียบเทียบบุตรของนางว่าเป็นแก้วตาของนาง ดังนี้

ตารางที่ 95 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณะ 10

ลักษณะวงค์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกศสร
ขอเชิญแก้วแววตาแม่มาพลัน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 64)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์แบบมีคำเชื่อม ซึ่งในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษณะวงศ์ลอบเข้าวังของท้าววิรุญมาศแล้วเห็นหน้าเหล่านางสนมที่ถูกแสงของโคมไฟส่องทำให้เห็นความงาม โดยเปรียบเทียบความงามของใบหน้าว่าเป็นนวลและคม คือมีใบหน้าผุดผ่องเป็นยองใย ดังนี้

ตารางที่ 96 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ 11

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
แสงโคมไฟส่องหน้าเป็นนวลคม (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 67)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์แบบมีคำเชื่อม ซึ่งในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษณะวงศ์รบกับท้าววิรุญมาศ โดยผู้ประพันธ์บรรยายว่าพระลักษณะวงศ์นั้นสามารถสังหารเหล่าทหารของท้าววิรุญมาศจนสิ้นชีพ โดยเปรียบเทียบการสิ้นชีพว่าเป็นผู้ผอง คือ สลายหายไป ดังนี้

ตารางที่ 97 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ 12

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
ผลาญกุ่มภันท์พลมารเป็นผู้ผอง (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 82)	-

จากการเปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ในเรื่องลักษณะวงศ์ตอนที่ 1 ถึง 7 และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าเรื่องลักษณะวงศ์ปรากฏภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ทั้งหมด 6 แห่ง ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรพบ 6 แห่ง เช่นเดียวกัน โดยทั้งสองเรื่องใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ต่างกันในตอนต่างกัน ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะของการประพันธ์ที่ใช้เพียงโครงเรื่องในการดำเนินเนื้อหาตามกันแต่ผู้ประพันธ์ในแต่ละภาษาต่างใช้จินตนาการของตนในการแต่งจึงทำให้พบการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ต่างกัน

6.3 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์

เรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรพบการใช้ภาพพจน์อดีตพจน์ที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ดังนี้

ในตอนเปิดเรื่อง เรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรกล่าวถึงพระบาทพรหมทัตต์ มีนางสุวณณ์อัมพวาว่าเป็นมเหสีเอกเหนือนางสนมทั้งปวง โดยผู้ประพันธ์บรรยายจำนวนนางสนมว่ามีแปดหมื่นนางซึ่งเป็นลักษณะการกล่าวเกินจริงเพื่อให้เห็นภาพความยิ่งใหญ่ของพระบาทพรหมทัตต์ ส่วนเรื่องลักษณะวงศ์ไม่พบการใช้ภาพพจน์ในตอนดังกล่าว ดังนี้

ตารางที่ 98 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอดีตพจน์ 1

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
-	² ตาต๊ะเตี้ยลมหงอก 2 ² เป็นใหญ่เลิศเหนือเหล่าสนมสาวศรี แปดหมื่นมวลงเป็นบริวาร ฯ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 1) (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอดีตพจน์ ซึ่งในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในตอนที่ผู้ประพันธ์บรรยายถึงนางยักษ์ินี ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาถึงความทุกข์ของนางที่ต้องสูญเสียสามีไป นางจึงโศกเศร้าเสียใจร้องไห้จนลิ้มออกไปจับสัตว์กินจนตัวนางผ่ายผอมจนแทบจะตาย โดยในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรปรากฏการใช้ภาพพจน์แบบอดีตพจน์เพื่อแสดงให้เห็นถึงความโศกเศร้าของนางยักษ์ินีว่าทรวงอกใหม่และไม่ยอมกินอะไรจนผอมเกือบจะตาย ดังนี้

ตารางที่ 99 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอดีตพจน์ 2

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
-	²⁵ เตโชตฤกเกิดตฤก 25 ² รู้แต่ผ่าสุกเกิดทุกขใหญ่ ทรวงเกรียมร้องไห้น้ำตาไหลหลัง 25 ² เตโชตฤกเกิดตฤก 25 ² รู้แต่ผ่าสุกเกิดทุกขใหญ่ ทรวงเกรียมร้องไห้น้ำตาไหลหลัง (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 4)

ตารางที่ 99 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 2 (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสร
	ผ่ายผอมโหมทัวเกือบจะสิ้นชีวิ้ง ลี้มจับทั้งมฤคบริโภค ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ ซึ่งในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าวพรหมทัตเชิญชวนนางยักษ์ินีแปลงให้ไปเป็นมเหสีในเมืองโดยจะยกให้นางอยู่เหนือ นางสนมทั้งหลาย โดยผู้ประพันธ์บรรยายจำนวนนางสนมว่ามีแปดหมื่นนางซึ่งเป็นลักษณะการ กล่าวเกินจริงเพื่อแสดงให้เห็นจำนวนที่มาก ดังนี้

ตารางที่ 100 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 3

ลักษณะวงศ์	พระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสร
ทั้งแปดหมื่นพันสนมนางกำนัล (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 25)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ ซึ่งในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่เพชฌฆาตเข้ามาปลอบประโลมนางสุวรรณอำภาเพื่อจะนำตัวไปประหารชีวิต เมื่อนางได้ฟัง คำปลอบประโลมยิ่งเสียใจโดยเปรียบความเศร้าเสียใจนั้นกับใจจะขาดหรือสิ้นชีวิต โดยเป็นการ กล่าวเกินจริงเพื่อแสดงให้เห็นถึงปริมาณความเสียใจที่มีมาก ดังนี้

ตารางที่ 101 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 4

ลักษณะวงศ์	พระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสร
นางฟังเพชฌฆาตเพียงขาดจิต (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 27)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ ซึ่งในตอนนี้พบเฉพาะ เรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าวพรหมทัตสั่งประหารนางสุวรรณอำภา พระลักษณะวงศ์จึงเข้ามาขอร้อง ให้บิดายกโทษให้มารดาโดยกล่าวว่าหากมารดาต้องตายตนก็จะตายตามไปด้วย โดยเป็นการ กล่าวเกินจริงเพื่อแสดงให้เห็นถึงความรักที่มีต่อมารดา ดังนี้

ตารางที่ 102 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 5

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
แม่นแม่ตายลูกจะวายชีवाल (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 27)	-

ลำดับต่อมาต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงอารมณ์โกรธแค้น ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้นับเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่เพชรฆาตจะประหารนางสุวรรณอัมภา นางจึงสั่งเสียพระลักษมณ์ให้กลับไปอยู่กับบิดาแต่พระลักษมณ์ไม่กลับและยิ่งโกรธบิดา โดยผู้ประพันธ์เปรียบเทียบความโกรธของพระลักษมณ์เหมือนกับจะทำสิ้นสิ้นชีวิต โดยเป็นการกล่าวเกินจริงเพื่อแสดงให้เห็นถึงความโกรธแค้น ดังนี้

ตารางที่ 103 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 6

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
ให้แค้นคั่งกลุ่มกลัดเพียงตัดชัย (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 28)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงอารมณ์โศกเศร้าเสียใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้นับเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในตอนที่พระลักษมณ์สิ้นนวงส์ตามนางสุวณณ์อัมพามายังลานประหารแล้วสลับลงไปนางเสียใจจึงทุบที่ทรวงอกจนแทบจะสิ้นชีวิต ดังนี้

ตารางที่ 104 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 7

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
-	¹³² สาชชกฤตฤทธิชัยบุทร ศคคฤทธิชัยบุทร (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 16) ¹³² นางเอาพระหัตถ์โอบบุตร ค้อนอรุราแทบกษิณกษัย (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงอารมณ์โกรธ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้นับทั้งในเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร

ในเรื่องลักษณะวงศ์ปรากฏในตอนที่เราจะพิจารณาไปพลู่ทั่วพรหมทัตว่าพระลักษณะวงศ์ตามนางสุวรรณอำภาไป เพชฌฆาตจึงไม่กล้าปะหารนางสุวรรณอำภาเพราะเกรงจะมีภัย เมื่อทั่วพรหมทัตได้ฟังก็โกรธจึง กระที่บเท้าเสียงดังสนั่นไปทั้งแผ่นดินและป่า ในส่วนเรื่องพระลักษณวงศ์ พรหมเกสสร เพื่อพระบาท ทรหมทัตได้ฟังก็โกรธกระที่บเท้าและตะคอกเสียงดังไปทั้งทั้ง 3 ภพ คือ กามภูมิ รูปภูมิ และ อรูปภูมิ โดยผู้ประพันธ์เปรียบเทียบการแสดงออกทางกิริยาเนื่องจากความโกรธที่ส่งเสียงดังไปไกล เกินความเป็นจริงที่จะสามารถเกิดขึ้นได้เพื่อแสดงให้เห็นถึงปริมาณความโกรธที่มีมาก ดังนี้

ตารางที่ 105 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 8

ลักษณะวงศ์	พระลักษณวงศ์ พรหมเกสสร
กระที่บบาทสิงหนาทสนั่นก้อง สะเทือนท้องพสุธาปราสาท (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 29)	¹⁴⁵ ธู่อู่ประธาจรุสทสธา ณัฏฐ์หับตังภทเท (พระลักษณวงศ์ พรหมเกสสร เล่ม 1, 18) ¹⁴⁵ กระที่บพระบาทตะคอกเอ็ด สนั่นเสียงอึงเอ็ดทั้งภพไตร (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงจำนวน ซึ่งการใช้ ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้นั้นพบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ทั่ววิรุณมาศคิดจะเชิญชว นนางสุวรรณอำภาให้ไปอยู่กับตนในเมืองมยุราและจะยกให้เป็นมเหสีเหื่อนางสนมทั้งแสนนางและ ล้วนแต่เป็นนางฟ้าหรือนางงามทั้งสิ้น โดยเป็นการกล่าวเกินจริงเพื่อแสดงให้เห็นถึงความรักที่มอบให้ นางสุวรรณอำภานั้นมีมากเหนือกว่านางใด ดังนี้

ตารางที่ 106 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 9

ลักษณะวงศ์	พระลักษณวงศ์ พรหมเกสสร
เป็นปิ่นเกศแสนสุรางค์นางสนม (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 34)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงจำนวน ซึ่งการใช้ ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้นั้นพบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ทั่ววิรุณมาศพยายามพูด โอ้อโลมปลุมนางสุวรรณอำภาให้ยอมไปอยู่กับตนโดยจะยกให้เป็นมเหสีเหื่อนางสนมทั้งแปดหมื่น สี่พันนาง โดยเป็นการกล่าวเกินจริงเพื่อแสดงให้เห็นถึงความรักที่มอบให้นางสุวรรณอำภานั้นมีมาก เหนือกว่านางใดเช่นเดียวกัน ดังนี้

ตารางที่ 107 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 10

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
ทั้งแปดหมื่นสี่พันในกรุงศรี (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 35)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความโศกเศร้าเสียใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์วงศ์ฟื้นขึ้นมาแล้วไม่พบนางสุวรรณอำภาก็ร้องไห้คร่ำครวญถึงมารดา โดยเปรียบว่าเสียงร้องไห้ของพระลักษมณ์วงศ์นั้นดังเหมือนจะขาดใจหรือสิ้นชีวิต โดยเป็นการกล่าวเกินจริงเพื่อแสดงให้เห็นถึงความโศกเศร้าเสียใจที่พลัดหลงจากบุคคลอันเป็นที่รัก ดังนี้

ตารางที่ 108 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 11

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
เจ้าโศกกำปนาทเพียงขาดใจ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 45)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความหวาดกลัว ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์วงศ์ออกตามหานางสุวรรณอำภาในป่าจนคำก็ไม่พบ พระลักษมณ์วงศ์ได้ยินเสียงสัตว์ป่าและผีสางก็รู้สึกกลัวร้องไห้คร่ำครวญถึงมารดา โดยเปรียบว่าเสียงร้องไห้ของพระลักษมณ์วงศ์นั้นดังเหมือนจะขาดใจ โดยเป็นการกล่าวเกินจริงเพื่อแสดงให้เห็นถึงความหวาดกลัวภัยอันตรายที่ต้องหลงอยู่ในป่าเพียงลำพัง ดังนี้

ตารางที่ 109 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 12

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
กุมารากำปนาทเพียงขาดใจ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 47)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความโศกเศร้าเสียใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในตอนที่พระลักษมณ์สิ้นนวงส์เล่าเรื่องราวของตนให้พระฤๅษีฟัง โดยอธิบายว่าตนทุกข์จนแทบจะสิ้นชีวิต

โดยเป็นการกล่าวเกินจริงเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเศร้าโศกเสียใจที่พลัดพรากจากมารดาและต้องอยู่ในป่าแต่เพียงลำพัง ดังนี้

ตารางที่ 110 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 13

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
-	³⁶⁴ ตีตักอุณอุณอุณอุณอุณอุณ เฉวโสร่งรอกอุณอุณอุณอุณอุณ ทุณทุณทุณทุณทุณทุณทุณ ทุณทุณทุณทุณทุณทุณทุณ ๑ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 2, 44) ³⁶⁴ ลำปากทอนทุกซ์แต่ลำพัง เดินแสวงหวังหาแม่ในพฤษภไพโร ไม่เห็นหมดใจทุกซ์แทบจะกษัย ทรวงตรมไซร์ทุกวันไม่มีผ่อนคลาย ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความโกรธเคือง ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่นางทิพเกสรชวนพระลักษมณ์ออกไปเล่นด้วยกัน แต่พระลักษมณ์ไม่ยอมออกไปนางทิพเกสรจึงโกรธ โดยเป็นการเปรียบเทียบแบบกล่าวเกินจริงว่าโกรธเหมือนเลือดจะไหลออกตาเพื่อแสดงให้เห็นถึงอารมณ์ของตัวละครที่มีความโกรธมาก ดังนี้

ตารางที่ 111 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 14

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
กัลยาแค้นเพียงเลือดตาไหล (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 52)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความรัก ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในตอนที่พระลักษมณ์ยอมออกไปเล่นกับนางเกสร นางจึงถามพระลักษมณ์สินนวงศ์ว่ารักนางเท่าใด พระลักษมณ์สินนวงศ์ก็ตอบว่ารักนางเท่าฟ้า ส่วนนางเทพเกสรบอกว่ายังสู้ความรักของนางไม่ได้เพราะนางรักเท่าจำนวนดวงดาวทั่วทั้งโลก ดังนี้

ตารางที่ 112 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 15

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
-	³⁹⁷ เสด็จสู่สุทนต์ไกรภพ ทรุภณณาไสสสังข จัมบัสเมตเตตฐิต ราชฐีธชัสฐิตต ๑ ³⁹⁸ บุรุษสุทนต์บงษุชฐิต บุษบงษฐิต (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 2, 48-49) ³⁹⁷ เสด็จสู่รักแก้วกัลยาณ ประมาณไม่ได้แสนจะสังขยา ภาชนะดั่งฟ้าเต็มทวีปา นางตอบว่าสู้นองไม่ได้ ๑ ³⁹⁸ น้องรักพี่ดุจดาวประกายพริ้ว ดุจทั้งทักแผ่นดินสว่างทั่วถิ่นเฒ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความโศกเศร้าเสียใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้นับเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์สังขมาลาพระฤๅษีเพื่อออกไปตามหามารดา จากนั้นจึงไปลานางเทพเกสรเมื่อนางรู้เรื่องก็เสียใจ โดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าเหมือนกับนางจะสิ้นชีวิต ดังนี้

ตารางที่ 113 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 16

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
-	⁴³⁵ เสฐียรฐิตสุทนต์ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 2, 53) ⁴³⁵ ตั้งจะสิ้นหวังสิ้นวิญญาน (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความโศกเศร้าเสียใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้นับเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์มาพบนางสุวรรณอำภา ด้วยความดีใจนางจึงสลบลงไปแต่พระลักษมณ์เข้าใจว่ามารดานั้นสิ้นชีพ

จึงคร่ำครวญโศกเศร้าเสียใจว่าเป็นเพราะตนจึงทำให้มาตาต้องสิ้นชีพ โดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าจะไม่อยู่ให้หนักแผ่นดิน ดังนี้

ตารางที่ 114 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 17

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ลูกไม่อยู่ยืนนานให้หนักดิน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 69)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความสงสาร เห็นอกเห็นใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์วงศ์ และนางสุวรรณอำภาท่างสลบลงไป เทวดาที่อยู่ในปราสาทจึงเกิดความสงสาร โดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าเทวดาสงสารทั้งสองจนเหมือนจะขาดใจหรือสิ้นชีพลงไป ดังนี้

ตารางที่ 115 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 18

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
แสนสงสารขั้ตติยาราพวงศ์ ให้พิศวงสวาทเพียงขาดใจ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 70)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความทุกข์ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์วงศ์และนางสุวรรณอำภาทันคืนสติขึ้นมา นางจึงเล่าเรื่องราวในตอนที่ทำวริญมาศลักนางมาอยู่เมืองมยุราให้พระลักษมณ์วงศ์ฟัง โดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าความทุกข์ที่นางต้องจากลูกมานั้นแทบทำให้นางนั้นสิ้นชีวิตลงไป ดังนี้

ตารางที่ 116 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 19

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ยักษ์มันพาแม่มาในดงดาน แม่ป๋มปานตายลงในพงพี (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 70)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความทุกข์ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณวงศ์ ในตอนที่พระลักษณวงศ์และนางสุวรรณอำภำพืนคินสติขึ้นมา นางได้เล่าเรื่องราวในตอนที่ทำววิรุณมาศลักนางมาอยู่เมืองมยุราให้พระลักษณวงศ์ฟัง โดยนอกจากจะเปรียบเทียบความทุกข์ที่นางต้องจากลูกมาแทบทำให้นางสิ้นชีวิตลงยังเปรียบเทียบว่านางนั้นทรวงอกแทบหัก ดังนี้

ตารางที่ 117 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 20

ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พรามเกสสร
พระลูกเอ๋ยแม่วิตกเพียงอกหัก (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 70)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความโกรธ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณวงศ์ ในตอนที่พระลักษณวงศ์ได้รู้เรื่องราวจากมารดาจึงโกรธแค้นหมายจะฆ่าทำววิรุณมาศเพื่อแก้แค้น โดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าจะแก้แค้นด้วยการฆ่าทำววิรุณมาศและวงศ์ตระกูลทั้งหมด ดังนี้

ตารางที่ 118 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 21

ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พรามเกสสร
ล้างชีวิตเสียทั้งโคตรไอ้ยกษา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 71)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงปริมาณ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณวงศ์ ในตอนที่พระลักษณวงศ์หมายจะฆ่าทำววิรุณมาศเพื่อแก้แค้น แต่นางสุวรรณอำภำห้ามไว้โดยกล่าวเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่ายักษ์นั้นมีมากถึงโกฏิแสน ซึ่ง 1 โกฏิเท่ากับจำนวน 10 ล้าน¹ ดังนี้

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 157.

ตารางที่ 119 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 22

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
อันรากลโกลนแสนทั้งกรุงศรี (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 71)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความกล้าหาญ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภางจึงห้ามไม่ให้พระลักษมณ์ไปแก้แค้นท้าวจูฬามา แต่พระลักษมณ์ไม่กลัวจึงอธิบายต่อมารดา โดยเปรียบเทียบแบบกล่าวเกินจริงว่าแม่เหล่ายักษ์จะมาเป็นโกลนแสนก็ไม่กลัว ดังนี้

ตารางที่ 120 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 23

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ถึงมาสักโกลนแสนไม่เซ็ดขาม (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 71)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงปริมาณ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบทั้งในเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในเรื่องลักษณะวงศ์ตอนที่พระลักษมณ์พานางสุวรรณอำภางไปซ่อนไว้ในถ้ำแล้วจะออกไปรอรับกองทัพของท้าวจูฬามา นางสุวรรณอำภางเตือนพระลักษมณ์ โดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่ากองทัพของท้าวจูฬามาคนนั้นมีจำนวนมากถึงแสนสองไซซึ่งเป็นจำนวนที่มากเกินความเป็นจริงเนื่องจาก 1 อสงไขยเท่ากับโกฏิยกกำลัง 20¹ หรือ 10,000,000²⁰ ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ นางสุวรรณอำภางเตือนพระลักษมณ์ว่ากองทัพของท้าวจูฬามาคนมีจำนวนมากกว่าแสนโกฏิซึ่งเป็นจำนวนที่มากเกินจริงเช่นเดียวกัน เนื่องจาก 1 โกลนเท่ากับ 10,000,000² ดังนี้

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 1381-1382.

² ฤๅษีสถาปนญาณ, ฤๅษีสถาปนญาณ ภาคที่ 1 ก-ม (เกาะสุมาตรา 5), (กรุงเทพฯ: ภาสกรบุ๊คส์, 1967), 51.

ตารางที่ 121 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 24

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
อันกุ่มกัณฑ์มันมาไม่มีน้อย ล้วนนักร้อยหมื่นแสนอสงไขย (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 74)	⁶⁰⁰ ทูลเหี้ยมตบตบทุสผู้โสมพะดิน (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 2, 75) ⁶⁰⁰ ลูกเอ๋ยพลักษณ์เกินแสนโกฏิ (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความกล้าหาญ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบทั้งในเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในเรื่องลักษณะวงศ์ตอนที่นางสุวรรณอำภางจึงเตือนพระลักษมณ์วงศ์เรื่องจำนวนกองทัพยักษ์นั้นมีจำนวนมาก แต่พระลักษมณ์วงศ์ก็ไม่เกรงกลัว โดยเปรียบเทียบแบบกล่าวเกินจริงว่าถ้าหากมีเป็นโกฏิแสนก็จะฆ่าทิ้งให้หมด ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ พระลักษมณ์สินธุวงศ์กล่าวโดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าหากแม้มีมาสิบโกฏิก็จะฆ่าให้สิ้น ดังนี้

ตารางที่ 122 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 25

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
สักโกฏิแสนแม้มีให้มันมา ลูกจะฆ่าเสียให้ย่ำระยาลง (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 74)	⁶⁰² เตาทุบเคียวค้อนตีเฉยตีทุบทุบ ฉับเคียวค้อนค้อนค้อนทุบทุบ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่ม 2, 76) ⁶⁰² ถ้าแม้ยักษ์ยกทัพโดยจิตโกรธ สิบโกฏิลูกฟันตายทุกตัวตน (แปลโดยผู้วิจัย)

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความโกรธแค้น ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์วงศ์จะออกไปรบกับท้าววิรุญมาศโดยให้เหตุผลกับมารดาว่าความโกรธแค้นในครั้งนั้นนั้นแทบทำให้ทรวงอกของตนพังลงไปซึ่งเป็นการกล่าวเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริง ดังนี้

ตารางที่ 123 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 26

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
แค้นคราวนี้ฟางเพียงหัวอกพัง (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 74)	-

ในตอนเดียวกันยังการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความกล้าหาญ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษณะวงศ์ปลอม นางสุวรรณอำภา โดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าถึงแม้กองทัพยักษ์จะมาสักแสนโกฏิ ก็ไม่กลัว ซ้ำยังจะจัดการให้สิ้น ดังนี้

ตารางที่ 124 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 27

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสตร
<p>อย่าหวาดหวั่นพริ่นพวกไอรากโซส ถึงแสนโกฏิมันจะมาให้ก๊กกอง เหมือนแมงเม่าเข้ากลางอัคคีกอง ให้เลือดนองลงเหมือนน้ำในลำธาร (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 75)</p>	

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความยิ่งใหญ่กล้าหาญ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุญมาศอ่านสาร ท้ารบของพระลักษณะวงศ์ โดยเนื้อความกล่าวว่าจะมาฆ่าล้างโคตรท้าววิรุญมาศ ซึ่งเป็นการกล่าวแบบเกินจริงเพื่อแสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญชาญชัยและความเก่งกาจที่มีเหนือกว่า ดังนี้

ตารางที่ 125 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 28

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสตร
<p>ให้ยักษ์เร่ยกโยธาตาม ไปทางทิศบูรพาปาระหง ให้สิ้นโคตรญาติวงศ์ไม่เข็ดขาม (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 76)</p>	

ในตอนเดียวกันยังการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงสภาพความโกลาหล ของฉาก ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้พบเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุญมาศ อ่านสารท้ารบเสร็จจึงสั่งเสนาให้เตรียมทัพ เมื่อเหล่าเสนารับคำสั่งจึงพากันไปเตรียมกองทัพจนโกลาหล โดยเปรียบเทียบลักษณะดังกล่าวว่าพื้นดินท้องฟ้าสั่นสะเทือนแสงแดดก็พลันอ่อนแสงลง ซึ่งเป็นการกล่าวแบบเกินจริง ดังนี้

ตารางที่ 126 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 29

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ธรณินดินฟ้าโกลาหล สุรียนอ่อนอัปยศ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 76)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความยิ่งใหญ่น่าเกรงขามของกองทัพยักษ์ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุญมาศยกทัพออกจากเมือง โดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าขบวนกองทัพยักษ์ที่ยิ่งใหญ่มีมากจนบดบังแสงทำให้มืดครึ้ม แผ่นดินท้องฟ้าสั่นไหว ในห้วงน้ำต่าง ๆ ก็เกิดคลื่นซัดจนเหล่าปลาในน้ำแตกตื่น ดังนี้

ตารางที่ 127 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 30

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
อากาศกลุ้มคลุ้มมืดในเมฆา ทั้งดินฟ้าเลื่อนลั่นสนั่นบน ยมนาสาครบรรเลงคลื่น มัจฉาตื่นกลอกกลับอยู่สับสน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 79)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความยิ่งใหญ่น่าเกรงขามของกองทัพยักษ์ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์รื้อทัพของท้าววิรุญมาศ ก็เห็นกองทัพท้าววิรุญมาศเคลื่อนเข้ามาโดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่ายักษ์นั้นมานับแสนตนจนแน่นท้องฟ้า ดังนี้

ตารางที่ 128 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 31

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
อสุรानับแสนแน่นอัมพร (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 80)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความเก่งกล้าสามารถซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุญมาศพยายาม

พุดจาลวงโลมพระลักษณวงศ์ให้ยอมคืนนางสุวรรณอำภาและกลับไปสู่เมืองมยุรา แต่พระลักษณวงศ์ยิ่งโกรธและกล่าวคำพรุสวาททำวีรฤมาศ โดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าแม้ยักษ์จะมากอีกนับแสนโกฏิกก็จะฆ่าให้หมดไม่ให้เหลือรอด ดังนี้

ตารางที่ 129 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 32

ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราเมศสร
อีกแสนโกฏิกโคตรมิ่งเร่งขับมา อสุรามิได้รอดไปเมืองมาร (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 81)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงปริมาณ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้เป็นทั้งในเรื่องลักษณวงศ์และพระลักษณวงศ์ พราเมศสร ในเรื่องลักษณวงศ์ตอนที่ทหารของท้าววีรฤมาศเข้าไปรุมจับพระลักษณวงศ์แต่ถูกระลักษณวงศ์ฆ่าโดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าจำนวนของทหารที่ถูกฆ่านั้นมีจำนวนนับแสนตน ส่วนเรื่องพระลักษณวงศ์ พราเมศสร เปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าทหารของยักษ์นั้นถูกพระลักษณวงศ์ฆ่าตายเป็นกอง ดังนี้

ตารางที่ 130 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 33

ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราเมศสร
บ้างเจ็บจุกถูกตายลงนับแสน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 81)	⁶⁵² กบัตตเสสาพทูลภูษัตร์ ฯ (พระลักษณวงศ์ พราเมศสร เล่ม 2, 83) ⁶⁵² ฆ่าพลเสนายักษ์ตายเป็นกอง ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความเก่งกล้าและปริมาณ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณวงศ์ ในตอนที่พระลักษณวงศ์รบกับท้าววีรฤมาศ พระลักษณวงศ์แผลงศรออกมา โดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าเสียงแผลงศรนั้นดังสนั่นไปทั้งโลก และเปรียบเทียบแบบกล่าวเกินจริงว่าศรที่แผลงออกไปนั้นกลายเป็นพญานาค นับแสนตัวจนเต็มท้องฟ้า ดังนี้

ตารางที่ 131 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 34

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
เพลงสนั่นลั่นโลกด้วยฤทธา เป็นนาคานับแสนแน่นอัมพร (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 82)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความโกลาหล ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษมณ์วงศ์รบกับท้าววิรุญมาศ เมื่อยักษ์ที่แปลงเป็นท้าววิรุญมาศเสียทีจึงสั่งเลิกทัพ โดยเปรียบเทียบแบบการกล่าวเกินจริงว่าเสียงทหารของท้าววิรุญมาศที่ถอยทัพนั้นดังลั่นสนั่นไปทั่วแผ่นดิน ท้องฟ้า และผืนป่า ดังนี้

ตารางที่ 132 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 35

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
ก็เอิกเกริกเลิกทัพให้กลับพลัน เสียงสนั่นดินฟ้าพนาลี (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 83)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความเก่งกล้าสามารถ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในตอนที่ท้าววิรุญมาศถูกศรระลักษณสินนางส์แล้วหนีไป พระลักษณสินนางส์จึงถามม้าเสกว่าท้าววิรุญมาศจะกลับมาอีกไหม ม้าเสกจึงแนะนำให้ระวังตัวไว้ก่อน พระลักษณสินนางส์จึงกล่าวโดยเปรียบเทียบแบบกล่าวเกินจริงว่าแม้กองทัพยักษ์จะกลับมาอีกสิบแสน (ล้านตน) ก็จะทำให้สิ้นซึ่งเป็นการแสดงความเก่งกล้าสามารถและองค์อาจของพระลักษณสินนางส์ ดังนี้

ตารางที่ 133 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ 36

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
-	⁶⁷⁵ 庄บ่ไส่รสีงคักบ่ตฺยษรณค (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 86) ⁶⁷⁵ สิบแสนจะฆ่าให้มรณา (แปลโดยผู้วิจัย)

จากการเปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในเรื่องลักษณวงศ์ตอนที่ 1 ถึง 7 และพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าเรื่องลักษณวงศ์ปรากฏภาพพจน์แบบอติพจน์ทั้งหมด 29 แห่ง ส่วนเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรพบ 11 แห่ง โดยทั้งสองเรื่องปรากฏการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนเดียวกัน 4 ตอน แต่เป็นการใช้ที่ต่างกันไม่ใช่ลักษณะการแปล แต่เป็นการแสดงปริมาณที่มาก ทั้งนี้แสดงให้เห็นลักษณะของการประพันธ์ที่ใช้เพียงโครงเรื่องในการดำเนินเนื้อหาตามกันแต่ผู้ประพันธ์ใช้จินตนาการของตนในการแต่งจึงทำให้พบการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ต่างกัน

6.4 เปรียบเทียบการใช้บุคลาธิษฐาน

เรื่องลักษณวงศ์และพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรพบการใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐานที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ดังนี้

การใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐานเพื่อแสดงความสงสาร ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐานในตอนนี้พบทั้งเรื่องลักษณวงศ์และเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร ในเรื่องลักษณวงศ์พบการใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐานในตอนที่ทำววิรุณมาศพานางสุวรรณอำภาไปยังเมืองมยุราระหว่างทางพบฝูงลิงนางจึงฝากสไปไว้กับลิงและฝากให้ลิงช่วยชี้ทางไปเมืองยักษ์ให้กับพระลักสมณวงศ์ เหล่าฝูงลิงเมื่อทราบเรื่องราวก็รู้สึกสงสารนางสุวรรณอำภา ในส่วนเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร เมื่อฝูงลิงได้ฟังเรื่องราวของนางสุวรรณอำภาก็สงสารนางเช่นกัน ซึ่งความรู้สึกสงสารนี้เป็นลักษณะอาการของมนุษย์ที่ผู้ประพันธ์นำไปแสดงออกผ่านตัวละครที่เป็นสัตว์ ดังนี้

ตารางที่ 134 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน 1

ลักษณวงศ์	พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร
ฝูงกระปี่มีจิตคิดสงสาร (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 40)	²⁴¹ คุกเถาะ: สตุฎตาตาสโหล่งลุ่ม กฏุเทีสาธฺบฏบ้ไสธฺหาญเญะ หมัดยัฎเฏเฑกมิธสหายเฒาะ มิธศูรเฆาะ: เฐือฎสาธฺฆฏาตฏา ๑ (พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 29) ²⁴¹ ครานันสัตว์สวาได้แสดงสดับ กษัตริณางบอกแสนอวารณ อาลัยยั้งลันไม่่งายที่จะถอน ไม่ควรเลยทำให้นางคลาดคลา ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์เพื่อแสดงความเก่งกล้าสามารถ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ในตอนนี้เป็นทั้งในเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในเรื่องลักษณะวงศ์ตอนที่ฝูงลิงนำผ้าสไบที่นางสุวรรณอำภาฝากไว้มาให้พระลักษมณ์วงศ์ เมื่อพระลักษมณ์วงศ์ เห็นก็นึกถึงมารดาจนสลบลงไป มีวิเศษและฝูงลิงจึงเข้าไปช่วยกันดูแลพระลักษมณ์วงศ์ ในส่วนเรื่อง พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เมื่อพระลักษมณ์ลิงนวงศ์สลบลงไปฝูงลิงก็รีบเข้าไปประคองไว้ โดย ลักษณะดังกล่าวเป็นการบรรยายแบบบุคลาธิษฐานโดยใช้ตัวละครที่เป็นสัตว์มาแสดงกิริยา เลียนแบบมนุษย์ ดังนี้

ตารางที่ 135 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน 2

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
ฝ่ายอาชวานรเห็นแน่นิ่ง ต่างก็วิ่งเข้าพุงพระโหมศรี บ้างหักกิ่งบุปผาสุมาลี มาพัดวีห้อมรินค้อยพ่นกาย (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 62)	⁵⁰⁵ คุกเระหลยทุบ์ทุงเถสร เข็ญเสุชสธูบ์ตตสุภรติ สญเฎฐชฺรชณเฬรศิศททช ธะฐณสภัฏฐุคกช ๗ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 63) ⁵⁰⁵ ครานันอศวพาท์ฝูงพานร เห็นเสด็จสลบสิ้นสติ ถึงแตกตื่นอลหม่านแสนหวาดกลัว บ้างเข้าพลันเข้ารับกาย ๗ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากการเปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐานในเรื่องลักษณะวงศ์ตอนที่ 1 ถึง 7 และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าทั้งสองเรื่องใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐานในตอนเดียวกันทั้ง 2 ตอน เพื่อแสดงอาการของสัตว์ที่แสดงอาการกิริยาแบบมนุษย์ ซึ่งภาพพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าทั้งสองเรื่องน่าจะได้รับอิทธิพลหรือแปลไปจากกันจึงพบการใช้ภาพพจน์ชนิดเดียวกันและเหมือนกัน

6.5 เปรียบเทียบการใช้นามนัย

เรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรพบการใช้ภาพพจน์นามนัยที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ดังนี้

การใช้ภาพพจน์แบบนามนัยเพื่อแสดงสื่อถึงเหตุการณ์ร้ายล่วงหน้าที่เกิดขึ้นภายหลัง ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภา

และพระลักษณวงศ์เดินทางเข้ามาในป่าผู้ประพันธ์บรรยายถึงธรรมชาติโดยกล่าวถึงสัตว์น้ำที่มีขนาดใหญ่อย่างปลากระโทงแทงซึ่งเป็นสัตว์ที่มีขนาดเล็กมาก โดยบทประพันธ์ดังกล่าวมีนัยสื่อถึงความอันตรายที่กำลังจะมาถึงโดยใช้ปลากระโทงแทงซึ่งเป็นปลาน้ำจืดขนาดใหญ่¹ แทนความชั่วร้ายหรือท้าววิรุณมาศ และใช้กุ้งซึ่งเป็นสัตว์น้ำขนาดเล็กเมื่อเทียบกับปลากระโทงแทงผู้ที่ถูกความชั่วร้ายทำร้ายหรือนางสุวรรณอำภา ดังนี้

ตารางที่ 136 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 1

ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมณเสสร
กระโทงแทงไล่กัดสัดกุ้ง (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 33)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยเพื่อแสดงความปรารถนาอันแรงกล้าในความรัก ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยในตอนนี้นับเฉพาะเรื่องลักษณวงศ์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภายามหวนล้อมให้ท้าววิรุณมาศเกรงกลัวต่อบาปที่ประพฤติดีในกาม แต่ท้าววิรุณมาศกลับตอบว่าหากต้องต้นตกรกแต่ได้นางก็ยอม โดยผู้ประพันธ์ใช้คำว่าขึ้นจิวเพื่อสื่อความหมายโดยนัยถึงการตกรก เนื่องจากมีนรกขุมหนึ่งในไตรภูมิกล่าวชื่อโลหสัมพลินรกกกล่าวถึงการประพฤติดีในกาม โดยเป็นชู้กับหญิงที่มีสามีแล้วจะต้องตกรกและปีนขึ้นต้นจิวตั้งความว่า “โลหสัมพลินรก ผู้ที่อยู่ในนรกขุมนี้แต่ก่อนคือชายที่เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น ... ในนรกนี้มีป่าไม้จิว ... เหล่ายมบาลก็จะเอาดอกดาบหลาวแหลนที่เป็นเหล็กแดงคมแทงเท้าผู้ชายบังคับให้ขึ้นไปหาผู้หญิง ... ผู้ชายเหล่านั้นทนเจ็บไม่ได้จำใจต้องปีนขึ้นไปบนต้นจิวนั้น²” ดังนี้

ตารางที่ 137 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 2

ลักษณวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมณเสสร
จะขึ้นจิวเสียเพราะงามก็ตามที (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 37)	-

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 63.

² กรมศิลปากร, ไตรภูมิภิกษาฉบับถอดความ ของโครงการวรรณกรรมอาเซียน, (กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสัน เพรสโปรดักส์, 2555), 78.

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยเพื่อแสดงเหตุอัศจรรย์ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุญมาศพานางเข้ามาอยู่ในเมืองมยุราแล้ว นางสุวรรณอำภารู้ว่าตนจะต้องตนเป็นของยักษ์จึงตั้งจิตอธิษฐานถ้าหากท้าววิรุญมาศจะมาร่วมรักกับนางขอให้ประเวณีของนางนั้นหายไป โดยคำว่า “ประเวณี” หมายความว่า การเสกสังวาส¹ แต่ในบทประพันธ์นี้มีนัยหมายถึงอวัยวะเพศของนางสุวรรณอำภอ ดังนี้

ตารางที่ 138 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 3

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
<p>แม้กุ่มกัณฑ์มันจะมาทำยายี ประเวณีที่ในกายจงหายไป (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 42)</p>	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยเพื่อแสดงการร่วมรักของตัวละคร ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุญมาศพยายามจะร่วมรักกับนางสุวรรณอำภอผู้ประพันธ์ได้พรรณนาโดยใช้คำที่มีนัยสื่อถึงการร่วมเพศ โดยเปรียบเทียบเกิดสุริยคราสมีนัยถึงการร่วมเพศ พระราหูหมายถึงถึงท้าววิรุญมาศและพระอาทิตย์หมายถึงนางสุวรรณอำภอ ดังนี้

ตารางที่ 139 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 4

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
<p>เปรียบบหาราหูนใหญ่หลวง ขยอกดวงสุริยาในราศี เดชะสัตย์อธิษฐานของเทวี ประเวณีสูญหายจากกายนาง (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 43)</p>	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยเพื่อแสดงถึงความรัก ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ ในตอนที่พระลักษมณ์สินวงศ์

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2556), 712.

ได้มาพบกับนางเทพเกสสรแล้วจึงขออาศัยอยู่ด้วย ระหว่างรอพระฤๅษีทั้งคู่จึงเล่นชิงช้าและร้องเพลงโต้ตอบกัน โดยเนื้อหาของเพลงเป็นการกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ เช่น แมลงภู่ ดอกไม้ เป็นต้น โดยการกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีนัยหมายถึงตนเองที่แสดงความรักต่ออีกฝ่าย ดังนี้

ตารางที่ 140 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 5

ลักษณะวงค์	พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร
-	<p>³⁴⁵เจีบสางច្រៀងថាឱកិដបង្ស ហិតហើរត្រច់ត្រង់ពួស់ត្រង់ ទំលើមហាបង្សប្រុងលោតលេង ចុះស្វែងរកចិត្តបុព្វផង ។</p> <p>³⁴⁶កុមារច្រៀងថាស្រណោះពេក សត្វរិយំស្រែកហើរត្រសង សំឡេងបុព្វចំឆ្លើយឆ្លង ដូចបងឃើញសួននួនណ្ហាត់ ។</p> <p>³⁴⁷ក្សត្រិច្រៀងថាឱប្រុសប្រាជ្ញ អ្នកមានអំណាចជាតិមហាក្សត្រយ័ បួនឃើញអ្នកបងសែនអាណិត ខ្ញុំខ្លាញ់ក្នុងចិត្តគ្មានរសាយ ។</p> <p>³⁴⁸កុមារច្រៀងថាឱស្រីវត្ត ហារមាត់េសើចលេងញញឹមព្រាយ បងបានចូលចិត្តគង់គិតស្តាយ មិនទាន់រួមកាយនៅក្មេងណាស់ ។</p> <p>³⁴⁹សំឡេងទាំងពីរព្រលួច ច្រៀងច្រូចផ្តោះផ្តងឆ្លងឆ្លើយឆ្លាស់ លេងសើចពីរព្រាណក្សនុទុក្ខច្បាស់ អរណាស់ស្រីបស្រួលជាមួយគ្នា ។</p> <p>³⁵⁰ខ្លួនបងដូចសត្វក្នុងរេត សង្កេតចុះចាប់ចិកមាណ ពិដោរផ្អែមល្ហែមហបូជ័យា ពុំចង់ឃ្លាតឃ្លាបែរចេញចរ ។</p> <p>³⁵¹នាងច្រៀងខ្លួនបួនដូចមាលី ភូមិវិចិត្តបុព្វណ្ណ ក្រេបហើយក៏ចេចបែរហើរចរ លែងខ្លឹមអរចោលទំនេរ ។</p> <p>(พระลักษมณ์วงค์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 41-42)</p>

¹ คำว่า េសើច สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคำว่า សើច หมายความว่า หัวเราะ

ตารางที่ 140 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 5 (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร
	<p>³⁴⁵จึงนางร้องว่าไอ้ราชหงส์ เหาะเหินตรงไต่ยีนเสียง เกาะบนมหาหงส์เตรียมโลดเล่นเพียง ลงแสงเมียงหาจิกเหล่าบุปผา ฯ</p> <p>³⁴⁶กุมารร้องว่าไฟเรายัง สัตว์สิ่งร้องตะโกนบินถลา เสียงบุปผาร้องโต้ตอบวาจา ตั้งพีเห็นสงวนพะงานवलลอจจริง ฯ</p> <p>³⁴⁷กษัตริ์ร้องว่าไอ้ชายปราชญ์ ท่านมีอำนาจชาติมหากษัตริ์ยิ่ง น้องเห็นท่านพีแสนสงสารจริง กระวนกระวายยิ่งในจิตสลดใจ ฯ</p> <p>³⁴⁸กุมารร้องว่าไอ้ศรีรัตนน้อง อ้าปากร้องหัวเราะเล่นยิ้มพริ้มพราย พีได้ชอบใจคิดเสียดาย ไม่ทันร่วมกายอยู่ยงเด็กนั้ก ฯ</p> <p>³⁴⁹เสียงทั้งสองไต่ยีนแหลมก้อง เพลงร้องแผงนัยโต้ตอบกันแหลมหลัก เล่นหัวเราะสองคนกसानต์คล้ายทุกซ์หนัก ยินตี่นั้กหัวเราะเล่นด้วยกันมา ฯ</p> <p>³⁵⁰ตัวพีตั้งสัตว์กุมเรศ สังเกตลงจะจิกมาลา กลั่นหอมหวานหฤทยา ไม่ย่อจากคลาตคลาไปจากจร ฯ</p> <p>³⁵¹นางร้องตัวน้องดุจมาลี ภุมรีจิกแต่บุปผาสวยสลอน ดูดแล้วกัถอยหนีบินจากแน่นอน เล่นดอกอ่อนแล้วทิ้งให้เดี๋ยวดาย</p> <p style="text-align: right;">(แปลโดยผู้วิจัย)</p>

ตารางที่ 144 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 9 (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษณวงศ์ พราหมเณสสร
	<p>⁵²⁴พระนางทรงบรรทมแสนวิตก อผาสุกในอกไม่เอ่ยความ นางเห็นนิมิตดียิ่งล้นหลาม ดุจเป็นลูกพ่อทราชมเชยโอรสา ฯ</p> <p>⁵²⁵เห็นประหนึ่งองค์นางได้ทรง แหวนธำมรงค์หัวเพชรแสงจ้า แล้วออกจากวังจรยาตรา หลงทางมรรคามากกลางไพร ฯ</p> <p>⁵²⁶เห็นดูองค์นางย่อมนโศกา คนเดียวเองกำพริ้าในเนินที่ไกล มียุ้งเหลือบชั่วร้ายอันตราย บินมาใกล้จับปล้นกัตมเนินนา ฯ</p> <p>⁵²⁷กัตนิ้วมือปิดทั้งทันทที่ ธำมรงค์ที่สวมนิ้วพระหัตถา ปล้นสูญหายไปในพงป่าหญ้า นางพะงาแหวกหาธำมรงค์นั้น ฯ</p> <p>⁵²⁸ไม่เห็นเกิดทุกขขึ้นทันทใด แต่ยังไม่ลิมพยายามหาศอกศัลย์ หลงคนเดียวในที่เคราะห์นั้น จรมุ่งมั่นขึ้นบนหลังบรรพตา ฯ</p> <p>⁵²⁹แหงนมองพระพายในผืนฟ้า ยิ่งคิดว่าเสียดายธำมรงค์หนักหนา แสงคันไม้หลงลืมจากความจินตนา อนิจจาพระพายพัคจร ฯ</p> <p>⁵³⁰ล่องลอยธำมรงค์ก็ตามลมโบก ดุจตั้งตำรงตกลงในพระกร ในนิ้วพระหัตถ์นางบวร แล้วจึงสัญจรกลับนครา ฯ</p>

ตารางที่ 144 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 9 (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
	⁵³¹ คุณนางประทับเหนือปราสาทสุวรรณ มีสนมกำนัลเข้าเฝ้าแน่นหนา ครั้นจบสุบินเสร็จกาลนั้นนา นางธิดาตื่นรู้สึกตัว ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยเพื่อหมายถึงการหมายจะฆ่าเพื่อเอาชีวิต ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าววิรุญมาศได้อ่านสารทวารของพระลักษมณ์วงศ์ โดยในสารมีเนื้อความว่าพระกาลมาเอาชีวิตของยักษ์ ซึ่งพระกาลนี้มีนัยหมายถึงพระลักษมณ์วงศ์ที่จะมาเอาฆ่าท้าววิรุญมาศ โดยคำว่าพระกาลในที่นี้สันนิษฐานว่าหมายถึง “พระกาฬ” ซึ่งเป็นเทพแห่งความตาย ดังนี้

ตารางที่ 145 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 10

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์
ในสารว่าพระกาลมาผจญยักษ์ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 76)	

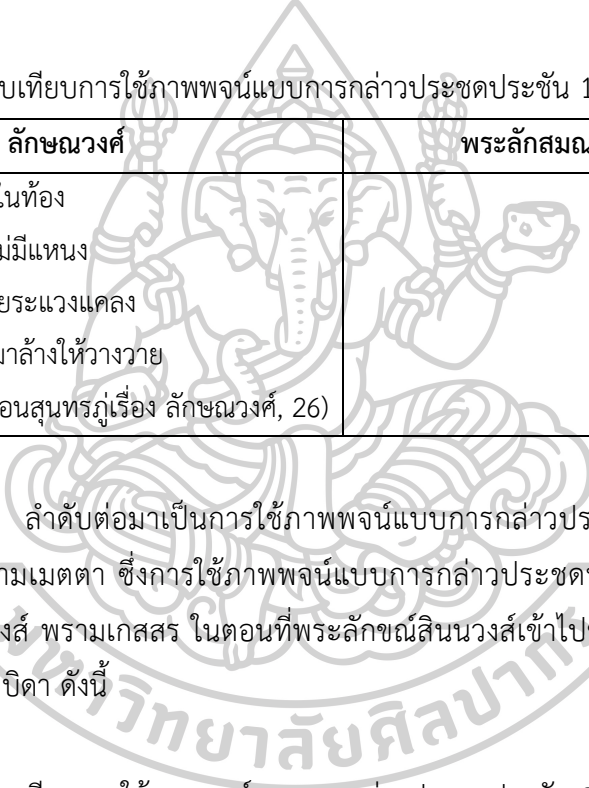
จากการเปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยในเรื่องลักษณะวงศ์ตอนที่ 1 ถึง 7 และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าเรื่องลักษณะวงศ์ปรากฏภาพพจน์แบบนามนัยทั้งหมด 6 แห่ง ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์พบ 5 แห่ง และพบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยในตอนเดียวกัน 1 แห่ง ซึ่งภาพพจน์แบบนามนัยที่เหมือนกันนี้แสดงให้เห็นถึงการแปลจากฉบับหนึ่งไปยังฉบับหนึ่ง (ดังตารางที่ 144 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบนามนัย 9) นอกนั้นเป็นการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยที่ต่างกัน ซึ่งในส่วนนี้แสดงให้เห็นว่าทั้งสองฉบับมีการแปลแบบตรงตัวและแบบเอาความจริงทำให้ปรากฏภาพพจน์ที่เหมือนและแตกต่างกัน

6.6 เปรียบเทียบการกล่าวประชดประชัน

เรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรพบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ดังนี้

การใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันเพื่อแสดงสื่อความน้อยเนื้อต่ำใจของตัวละคร ปรากฏการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันในตอนนี้อเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ในตอนที่ทำวพรหมทัตสั่งประหารชีวิตนางสุวรรณอำภา นางจึงขอให้ทำวพรหมทัตสืบสวนเรื่องราวให้ชัดเจนก่อน แต่ทำวพรหมทัตไม่สนใจกลับยิงโกรธแค้น นางสุวรรณอำภาจึงขอพิสูจน์ความบริสุทธิ์ด้วยการลุยไฟ พร้อมทั้งกล่าวประชดประชันทำวพรหมทัตที่หลงเชื่อคำของนางยักษ์แปลง ดังนี้

ตารางที่ 146 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 1

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
<p>แม่นยักษ์ชิวามณีอยู่ในห้อง จะพิน้องเอามณีไม่มีแหง นิจจาเอ่ยพระไม่เคยระแวงแคลง เป็นกรรมแกล้งจะมล้างให้วางวาย (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 26)</p>	

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันเพื่อยืนยันคำขาดหวังจะให้ได้รับความเมตตา ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันในตอนนี้อพบเฉพาะเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในตอนที่พระลักษมณ์สินวงศ์เข้าไปขอให้บิดายกโทษให้มารดาโดยกล่าวคำประชดบิดา ดังนี้

ตารางที่ 147 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 2

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
-	<p>¹¹⁷เห็เสอธตุ้รู่งุ่เระเมตตา อุ้สมุทราบถาณูษฐูณี เสอเสอบ้ถาภูยธสดีสี (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 14)</p> <p>¹¹⁷ถ้าเสอดีจไม่ทรงพระเมตตา ฉันขอกราบลาละองธุลี ไปตายด้วยกันกับชนนี (แปลโดยผู้วิจัย)</p>

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันเพื่อแสดงความโกรธเคือง ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่ท้าวพรหมหัตถ์สั่งให้เพชรฆาตประหารนางสุวรรณอำภากับพระลักษณะวงศ์ พระลักษณะวงศ์จึงปลอบประโลมมารดาและกล่าวคำประชดบิดา ดังนี้

ตารางที่ 148 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 3

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
ไม่ผิดพลั้งครั้งนี้ให้ฆ่าฟัน ก็ขาดกันเกิดอย่าได้อาลัยลาน (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 29)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันเพื่อต่อว่า ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันในตอนนี้เป็นทั้งในเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในเรื่องลักษณะวงศ์ในตอนที่ทำวีรกรรมมาศพยายามพูดเกี่ยวพาราสีนางสุวรรณอำภานางจึงกล่าวถ้อยคำเพื่อให้ท้าววีรกรรมมาศคิดใคร่ครวญให้ดีเสียก่อนโดยกล่าวประชดประชันว่าท้าววีรกรรมมาศเป็นถึงพญาอัศวินนางสนมมากมายจะมายุ่งเกี่ยวกับนางที่มีลูกมีสามีแล้วให้เสื่อมเสียเกียรติไปทำไม ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร นางสุวรรณอำภาก็กล่าวประชดประชันเพื่อต่อว่าท้าววีรกรรมมาศว่าเป็นถึงพญาอัศวินจะมานางในป่าไปเป็นมเหสีให้เสียเกียรติทำไม ดังนี้

ตารางที่ 149 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 4

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
พระทรงภพจบสิ้นชมพูทวีป อย่าด่วนรีบจาบจ้วงจงหน่วงหนัก เป็นเจ้านายไซ้จะไร่นาริรัก จะเสียศักดิ์ศรีวงศ์พระทรงชัย อันนารีมีคู่ประคองแล้ว ไม่พ้องแค้นมลทินปิดไถม ถึงเพชรนิลจินดาดวงวิไล เมื่อหมั้นไหม้เศร้าหมองราศีมัว ถึงเฉียดฉายก็สลายสลดสี เหมือนน้องนี้ไ้ร่วมภิรมย์ผิว เสียสกุลพุนกรรมในกายตัว	²¹⁸ กุ่มหมอกเชือกโกล้ง ผูกตาแสงธนูตรงภก เผื่อชกชงส์ไ้กษัตริย์ นิสิตตถุญอุชทุ์พล ฯ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 26) ²¹⁸ อย่าได้มาทำกำแหงข่มเหงฉัน ท่านเป็นชั้นเจ้าใหญ่ครองพารา เดินมาอยากได้นางในพฤษภา ช่างไม่คิดถึงพงศาเสียเกียรติยศ ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

ตารางที่ 149 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 4 (ต่อ)

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกศสร
ด้วยลูกฝัวเขายังผูกอวลัยลาน จะทนทุกขเวทนาอยู่ช้านัก ด้วยเปลวอัคนิรุทรประหารผลาญ จั้วนรกถึงสิบหกงคูลีการ เป็นหนามกร้านคมกริบตั้งกรดตริง จงตรีกตรองน้องนี้ก็มีฝัว จะเกลือกกลัวเวรานั้นมาถึง จงรอร้งยังจิตคิดรำพึง จะตรากตรึงบาปกรรมไปทำไม ฯ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 36-37)	

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันเพื่อแสดงอารมณ์โกรธเคืองโดยหวังจะได้รับการอ้อ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันในตอนนี พบทั้งในเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกศสร ในเรื่องลักษณะวงศ์ตอนที่พระลักษมณ์วงศ์มาเรียนเวทย์อยู่กับพระฤๅษี วันหนึ่งขณะพระฤๅษีเข้าป่าหาผลไม้ ฝ่ายพระลักษมณ์วงศ์พยายามท่องมนต์คาถาต่าง ๆ ส่วนนางทิพเกศสรพยายามมาชวนพระลักษมณ์วงศ์ออกไปเล่นแต่พระลักษมณ์วงศ์ไม่ไปนางจึงกล่าวคำประชดประชันว่าต่อแต่นี้จะไม่พูดด้วยและจะไม่ขอเรียกพระลักษมณ์วงศ์ว่าพี่อีกต่อไป ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกศสร ในตอนที่พระลักษมณ์วงศ์กำลังพยายามท่องมนต์คาถาต่าง ๆ นางเทพเกศสรเข้ามาชวนออกไปเล่นแต่พระลักษมณ์วงศ์ไม่ยอมออกไปนางจึงกล่าวประชดประชันว่าหากไม่ได้เรียนมนต์คาถาแล้วคงจะสลบ ดังนี้

ตารางที่ 150 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 5

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกศสร
แต่หนีไปใครอย่าได้มาพูดจา ไม่ปรารถนาเรียกพี่แต่นี้ไป (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 52)	³⁸⁴ บสนุ้ฐเฐฐฐฐฐฐฐ มุขตบสนุ้ฐฐฐฐฐฐฐ ๑ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกศสร เล่ม 2, 47) ³⁸⁴ พี่เรียนทำไมไม่มีหยุด คงจะทรุดสลบหากขาดเรียนแล้ว ฯ (แปลโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันเพื่อแสดงความโกรธเคือง ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษณะวงศ์พยายามทอมนต์นางทิพเกสรเข้ามาทักท้วงให้พระลักษณะวงศ์เลิกทอมนต์แล้วออกไปเล่นกับนาง แต่พระลักษณะวงศ์ไม่ยอมออกไปและขู่ว่าจะฟ้องพระฤๅษี นางทิพเกสรจึงกล่าวคำประชดประชัน ดังนี้

ตารางที่ 151 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 6

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
โยมิพ้องข้าจะร้องกระนั้นแหละ (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 53)	-

ลำดับต่อมาเป็นการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันเพื่อแสดงความเป็นห่วงโดยหวังจะให้ทำตามสิ่งที่ตนหวัง ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่นางสุวรรณอำภากำห้ามไม่ให้พระลักษณะวงศ์ไปรบกับยักษ์ แต่พระลักษณะวงศ์ไม่ฟังความนางจึงกล่าวคำประชดประชัน ดังนี้

ตารางที่ 152 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 7

ลักษณะวงศ์	พระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร
แม่นแม่ห้ามเจ้าไม่ตามอารมณ์แม่ เห็นเที่ยงแท้มารดาจะดักขัย แม่นเอ็นดูมารดาจงพาไป ให้พันภัยอสุรีมันปีทา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 72)	-

ในตอนเดียวกันยังพบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันเพื่อแสดงความไม่พอใจ ซึ่งการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันในตอนนี้เป็นเฉพาะเรื่องลักษณะวงศ์ ในตอนที่พระลักษณะวงศ์มาพานางสุวรรณอำภากจากเมืองมยุรา แต่ในขณะนั้นนางอาลัยที่ต้องจากเหล่านางสนม พระลักษมณ์วงศ์จึงกล่าวคำประชดประชัน ดังนี้

ตารางที่ 153 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 8

ลักษณะวงศ์	พระลักษณะวงศ์ พราหมณ์
พระทูนเกล้าเล่าลูกนี้ทุกสิ่ง ก็เห็นจริงแล้วที่ทรงกันแสงศัลย์ หรือเคยเสวยสุขสว่างปรางศ์สุวรรณ จะไม่ครรไลแล้วลูกขอลา ลูกจะคิดสงครามก็ห้ามไว้ เห็นพระทัยแล้วที่ซึ่งทำวิทยา (นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 72)	

จากการเปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันในเรื่อง ลักษณะวงศ์ตอนที่ 1 ถึง 7 และพระลักษณะวงศ์ พราหมณ์ เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าเรื่องลักษณะวงศ์ ปรากฏภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันทั้งหมด 7 แห่ง ส่วนเรื่องพระลักษณะวงศ์ พราหมณ์ พบ 3 แห่ง และพบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชันในตอนเดียวกัน 2 แห่ง ซึ่งเหมือนกัน เพียง 1 ตอน (ดังตารางที่ 149 เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์แบบการกล่าวประชดประชัน 4) นอกนั้น เป็นการใช้อย่างแตกต่างกัน แสดงให้เห็นว่าทั้งสองฉบับมีการแปลแบบ ตรงตัวและแบบเอาความจริงทำให้ปรากฏภาพพจน์ที่เหมือนและแตกต่างกัน

บทที่ 7

ลักษณะเด่นของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในฐานะวรรณคดีเขมร

วรรณคดีเขมรเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เป็นวรรณคดีที่มีเนื้อหา ตัวละคร และ การดำเนินเรื่องที่ตรงกับเรื่องลักษณวงศ์ แสดงให้เห็นว่ามีการแปลไปจากเรื่องลักษณวงศ์แต่ถึงแม้ว่า เรื่องนี้จะมีการแปลมาจากฉบับภาษาไทยวรรณคดีเรื่องนี้ก็ปรากฏลักษณะเด่นเฉพาะตัวหลายประการ โดยลักษณะดังกล่าวเกิดจากการปรับเปลี่ยนรายละเอียดต่าง ๆ ในเรื่องให้มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับขนบความนิยมของวรรณคดีเขมร ทั้งยังสะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมตลอดจน วรรณศิลป์ได้อย่างงดงาม

จากการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องลักษณวงศ์กับเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร แสดงให้เห็นว่าเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสรมีลักษณะเด่นเฉพาะตัว 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะเด่นด้านตัวละคร
 - 1) การขยายบทบาทของพระลักษมณ์สินวงศ์
 - 2) การขยายบทบาทของนางสุวณณ์อัมพา
 - 3) การขยายบทบาทของท้าววิรุฬหมาตย์
2. ลักษณะเด่นด้านการพรรณนา
 - 1) การขยายบทพรรณนาขบวนเสด็จของพระบาทพรหมทัตต์
 - 2) การเพิ่มบทพรรณนาธรรมชาติแบบนิราศ
 - 3) การพรรณนาชมบ้านเมืองให้ละเอียดขึ้น
 - 4) การขยายบทสรรเสริญเครื่อง
 - 5) การตัดการพรรณนาบทสังวาส
 - 6) การเพิ่มบทพรรณนาเกี่ยวพาราสี
3. ลักษณะเด่นด้านภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมเขมร
 - 1) เครื่องแต่งกาย
 - 2) โชคชะตา
 - 3) เพลงเขมร
4. ลักษณะเด่นด้านความงามทางวรรณศิลป์
 - 1) การใช้คำบริวารศัพท์ (คำเสริมสร้อย)

ลักษณะเด่นด้านตัวละคร

จากการเปรียบเทียบตัวละครของวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสร เล่มที่ 1 และ 2 ในด้านลักษณะนิสัยและบทบาทของตัวละครพบว่า ทั้งตัวละครเอกและตัวละครประกอบมีลักษณะนิสัยและบทบาทเช่นเดียวกันทั้งสองเรื่อง ถึงแม้ภาพรวมจะมีลักษณะนิสัยและบทบาทที่เหมือนกันแต่ในเรื่องลักษณวงศ์ พราหมเกสรมีการปรับแต่งบทบาทของตัวละครบางตัวให้มีความโดดเด่นบางประการที่ทำให้เกิดความแตกต่างเฉพาะตัวของเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสร ดังนี้

1. การขยายบทบาทของพระลักษณสินนวงศ์

จากการศึกษาลักษณะนิสัยและบทบาทของพระลักษณสินนวงศ์ในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสรพบว่ายังคงลักษณะนิสัยและบทบาทเช่นเดียวกับตัวละครพระลักษณวงศ์ในเรื่องลักษณวงศ์ แต่มีการเพิ่มบทบาทให้มีลักษณะเด่นที่เฉพาะตัวและแตกต่างไปจากเรื่องลักษณวงศ์มากขึ้นโดยการเพิ่มบทบาทความเป็นนักรักเข้าไป ซึ่งในเรื่องลักษณวงศ์ในตอนดังกล่าวพระลักษณวงศ์กับนางทิพเกสรมีความรักและผูกพันกันในลักษณะของเพื่อนแต่ในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสรพระลักษณสินนวงศ์กับนางเทพเกสรมีความรักกันในทางชู้สาว โดยผู้ประพันธ์ได้เริ่มแสดงบทบาทดังกล่าวของพระลักษณสินนวงศ์ตั้งแต่ตอนที่ได้พบกันครั้งแรกในตอน that พระลักษณสินนวงศ์กับนางเทพเกสรไปเล่นชิงช้าด้วยกันระหว่างรอพระฤๅษี กลับจากเก็บผลไม้ โดยทั้งคู่ได้ร้องเพลงโต้ตอบกัน ซึ่งเนื้อหาในเพลงดังกล่าวเป็นความเปรียบเพื่อแสดงความรัก ดังบทประพันธ์

350

อุสบบงผู้ชอศตฤๅษณนต
 ติเฒ่าเฒ่าชอชอชอชอชอช

สเฒ่ตชอชอชอชอชอช

ผู้ชอชอชอชอชอชอชอช ๑

(พระลักษณวงศ์ พราหมเกสร เล่ม 2, 42)

350

ตัวพื่อตั้งศตวฤๅษณเรศ
 กลิ่นหอมหวานหฤๅษญา

สังเกตลงจะจิกมาลา

ไม่อยากรจากคลาดคลาไปจากจร ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ เป็นการแสดงความรักของตัวละครพระลักษณสินนวงศ์ในเชิงชู้สาว โดยการใช้ความเปรียบแบบอุปมา โดยเปรียบเทียบตัวเองเป็นแมลงภู่และเปรียบเทียบกับนางเทพเกสรเป็นดอกไม้ ซึ่งเป็นลักษณะของการใช้สัญลักษณ์ทางเพศระหว่างชายหญิงผ่านความเปรียบเพื่อแสดงความรัก ในส่วนเรื่องลักษณวงศ์ในตอนเดียวกันนี้ไม่ปรากฏบทบาทดังกล่าว โดยกล่าวเพียงว่าพระลักษณวงศ์กับนางเทพเกสรไปเล่นชิงช้าและร้องเพลงด้วยกันเท่านั้น ดังบทประพันธ์

ขึ้นชิงข้าหาเชือกทำสายชัก	ทั้งพระลักษณวงศ์สาวสวรรค์
ข้าเจ้าหงส์ส่งเสียงประสานกัน	ดั่งจักจั่นแจ้วแจ้วในดงดอน
ไม่ช่วยเงินด้วยสองยังเติ๊กนัก	อารมณ์รักเหมือนเพื่อนสโมสร
จนป่วยแสงสุริย์ศรีวีร	ชวนกันจรรลงสรพระคงคา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 50)

2. การปรับเปลี่ยนบทบาทของนางสุวันฉิมพา

จากการศึกษาลักษณะนิสัยและบทบาทของนางสุวันฉิมพาในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสรพบว่ายังคงลักษณะนิสัยและบทบาทเช่นเดียวกับตัวละครนางสุวรรณอำภาในเรื่องลักษณวงศ์ แต่มีการปรับเปลี่ยนบทบาทบางตอนให้มีลักษณะเด่นที่เฉพาะตัวและแตกต่างไปจากเรื่องลักษณวงศ์มากขึ้นโดยการเปลี่ยนบทบาทให้นางสุวันฉิมพาเป็นผู้ที่อยากได้กวางทองและการเปลี่ยนบทบาทให้นางสุวันฉิมพาขอพรเปลี่ยนเป็นเพศชาย ดังนี้

2.1 การเปลี่ยนบทบาทให้นางสุวันฉิมพาเป็นผู้ที่อยากได้กวางทอง

ในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสรได้ปรับเปลี่ยนบทบาทให้นางสุวันฉิมพาเป็นผู้ที่อยากได้กวางทอง ซึ่งในเรื่องลักษณวงศ์ตอนดังกล่าวท้าวพรหมทัตเป็นผู้ที่อยากได้กวางทอง จึงตามไปเอง แต่ในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสรผู้ประพันธ์ได้ปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้ที่อยากได้กวางทองเป็นนางสุวันฉิมพาแทน โดยในตอนนี้นางยักษ์หม้ายแปลงเป็นกวางทองวิ่งตัดหน้าขบวนเสด็จประพาสป่าของพระบาทพรหมทัต เมื่อนางสุวันฉิมพาเห็นกวางทองก็รีบอยากได้พระบาทพรหมทัตจึงไปตามจับมาให้ ดังบทประพันธ์

34	กาลเระสุวันฉิมพา ผู้ระเระสุวันฉิมพา	ผู้หากระเระสุวันฉิมพา ผู้หากระเระสุวันฉิมพา
35	เระระสุวันฉิมพา เระระสุวันฉิมพา	เระระสุวันฉิมพา เระระสุวันฉิมพา
36	เระระสุวันฉิมพา เระระสุวันฉิมพา	เระระสุวันฉิมพา เระระสุวันฉิมพา
37	เระระสุวันฉิมพา เระระสุวันฉิมพา	เระระสุวันฉิมพา เระระสุวันฉิมพา
38	เระระสุวันฉิมพา เระระสุวันฉิมพา	เระระสุวันฉิมพา เระระสุวันฉิมพา

(พระลักษณวงศ์ พราหมเกสร เล่ม 1, 5)

34	กาลนั้นสุวันฉิมพา ให้ทรงเหลือบพระเนตรทันที	พะงาประทับเหนือแท่นรังสี กษัตริย์ทอดไปเห็นกวางนั้น ๆ
----	---	---

35	เข้ามาเร็วพลันขม้นขมิ พระทัยอาลัยนีกอวารณ์ลับพลัน	สกดพัทร์กษัตริเห็นสำคัญ อยากได้กวางนั้นมาเลี้ยงเล่น ๆ
36	กาลนั้นพระบาทพรหมทัตต์ ว่ายักษ์นิมนต์แปลงทำเป็น	จักพรรดีเสด็จไม่ทันรู้เช่น จึงแถลงคำรัสเน้นบอกนางว่า ๆ
37	อย่าน้อยใจเลยหนาวรมิตร ให้ได้ทั้งเป็นมาให้แก่น้องชื่นจินดา	พืดคิดจะจับมฤคา ตรัสเสรีจกษัตราয়งขม้นขมิ ๆ
38	ลงจากที่นั่งราชคเชนทร์ สง่าควบออกจับกวางทันที	ขึ้นอานแผ่นประทับเหนือหลังพาซี เข้าไปในไพรพงพีแต่เอกา ๆ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ เมื่อนางสุวณณ์อัมพาเห็นกวางทองก็อยากได้มาเลี้ยง พระบาทพรหมทัตต์จึงไปตามจับกวางทองนั้นมาให้นางสุวณณ์อัมพา ภายหลังเมื่อพระบาทพรหมทัตต์ตามเข้าไปจนถึงป่าลึกกวางทองนั้นก็กลับคืนร่างเป็นยักษ์ดั้งเดิมแล้วใส่ความว่านางสุวณณ์อัมพาให้ตนมาฆ่าพระบาทพรหมทัตต์ เมื่อพระบาทพรหมทัตต์ได้ฟังดังนั้นก็โกรธนางสุวณณ์อัมพาเมื่อกลับมาอยู่ที่ประทับจึงสั่งประหารชีวิตนาง ในส่วนเรื่องลักษณะวงศ์ผู้ที่ยังอยากได้กวางทองนั้นคือ ท้าวพรหมทัตต์ ดังบทประพันธ์

จักรพงศ์ทรงคชสารกล้า	เห็นพญากวางทองอันผ่องใส
ให้มีจิตพิศवासเพียงขาดใจ	จะสั่งใช้โยธาจะซ้าการ
พระโจนจากไอยราผาวิง	มาขึ้นมิงมโนมัยด้วยใจหาญ
ขยับองค์ลงแสร้อซาชาญ	ม้าทะยานตามกวางมากกลางไพร

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 23)

จากบทประพันธ์ เมื่อท้าวพรหมทัตต์เห็นกวางทองก็อยากได้ จึงลงจากช้างแล้วขี่ม้าตามไป ภายหลังเมื่อท้าวพรหมทัตต์ตามเข้าไปจนถึงป่าลึกกวางทองกลับคืนร่างเป็นยักษ์ดั้งเดิมแล้วใส่ความว่านางสุวรรณอำภาให้ตนมาฆ่าท้าวพรหมทัตต์ เมื่อท้าวพรหมทัตต์ได้ฟังดังนั้นก็โกรธนางสุวรรณอำภาเมื่อกลับมาอยู่ที่ประทับจึงสั่งประหารชีวิตนาง

จากตัวอย่างทั้งสองเรื่องข้างต้น เหตุในการณ์สั่งประหารชีวิตในเรื่องลักษณะวงศ์ เป็นเหตุที่สมเหตุสมผลน้อยกว่าในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เนื่องจากในเรื่องลักษณะวงศ์ ท้าวพรหมทัตต์เป็นผู้อยากได้กวางทองนั่นเองโดยที่นางสุวรรณอำภาไม่ได้แสดงความต้องการ แต่เมื่อถูกยักษ์ใส่ความก็หลงเชื่อ ผู้ประพันธ์เรื่องลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรจึงอาจปรับความเป็นเหตุเป็นผล

ให้สมเหตุสมผลยิ่งขึ้นจึงปรับเปลี่ยนจากพระบาทพรหมทัตต์อยากได้เป็นนางสุวณณ์อัมภายากได้ จึงทำให้เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุเป็นผลกันมากขึ้น

2.2 การเปลี่ยนบทบาทให้นางสุวณณ์อัมภายากขอพรเปลี่ยนเป็นเพศชาย

ในเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสรได้ปรับเปลี่ยนบทบาทให้นางสุวณณ์อัมภายากขอพรเปลี่ยนเป็นเพศชาย ซึ่งในเรื่องลักษณวงศ์ตอนดังกล่าวเป็นตอนที่นางสุวรรณาอำภายากเข้ามาอยู่ในเมืองมยุรานางหวั่นเกรงว่าท้าววิรุฬมาตย์จะล่วงเกินจึงขอพรให้อวัยวะเพศของนางนั้นหายไป แต่ในเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสรผู้ประพันธ์ได้ปรับเปลี่ยนบทบาทโดยให้นางสุวณณ์อัมภายากขอพรให้เปลี่ยนเป็นเพศชายแทน ดังบทประพันธ์

260	กณเสาะเสาะยงษ์วิหิงษ์เฝ้าผด	กณฺฐสธเสวเคศกรลัศ:
	บงฺสสงฺเจตฺตคฺชโกณส	ไซษตังหมกสเจตฺตฉง ๑
261	ผู้ฤอุ้บเษะเษะสิงฺสญมิ	สุมฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช
	อฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช	กฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช ๑
262	อฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช	สิงฺสหมสฺชฺชฺชฺช
	กฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช	ชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช ๑
		(พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 31)
260	กาลนั้มนมยงวคฺชเยวมลลย	กัลปยณนงยกรวอนไหว
	บวงสรวงเทพดาในไกรลาคไศล	แถมทังในอากาศเทพดาทังผอง ๑
261	เพราะฉันชื้อตรงต่อสวามี	ขอให้ปรานีช่วยสนอง
	ให้ฉันแปรเพศเป็นบุรุษตามครรลอง	อย่าให้ยักษกันลงตัวฉันได้ ๑
262	ให้ช่วยบับัดความเสนาหา	ต่อสุราโจรสามานย์ร้าย
	อย่าให้มันมาย้ายิปราณกาย	ให้สมหมายตั้งความที่หมายปอง ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ นางสุวณณ์อัมภานีกเกรงว่าจะถูกท้าววิรุฬมาตย์ล่วงเกิน จึงอธิษฐานขอพรว่าถ้าหากท้าววิรุฬมาตย์จะล่วงเกินนางขอนางนั้นกลายเป็นบุรุษ ในลำดับต่อมาเมื่อท้าววิรุฬมาตย์พยายามเข้ามาล่วงเกินนางสุวณณ์อัมภายากจนหลบหนีไม่ได้ ด้วยเดชแห่งคำอธิษฐานนางจึงกลายเป็นหญิงเป็นชาย ดังบทประพันธ์

- 273 ฝ่ายเขตฤๅษีภคินี
 ตกเศฐฎีกาภคินี
- มิตรฤๅษีภคินี
 ตกเศฐฎีกาภคินี
(พระลักสมณวงศ์ พรหมเกษสร เล่ม 1, 33)
- 273 ด้วยเหตุเดชะนางตั้งสัจจา
 สูญเพศสตรีกลายเป็นบุรุษผย
- ไม่ให้อสุราได้ร่วมเลย
 ยกขึ้นไม่สบายสงสัยว่า ฯ
(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ เมื่อท้าววิรุฬมาตย์พยายามเข้ามาลวงเกินนางสุวัณณ์อัมพา ด้วยเดชของคำอธิษฐานนางสุวัณณ์อัมพากลายเป็นชายทำให้ท้าววิรุฬมาตย์ไม่สามารถ ลวงเกินนางได้ ในส่วนของเรื่องลักษณะวงศ์ในตอนเดียวกันนี้นางสุวรรณอำภาได้ขอพรให้เครื่องเพศ ของนางหายไป ดังบทประพันธ์

๑ บ้างสุวรรณอำภาสุตาแม่ เจ้าตั้งแต่โศกเศร้าน่าสงสาร
 ระก้าอกด้วยมาตักในมือมาร จะรุกรานร่วมรักภิรมยา
 กรรมเอ๋ยกรรมจะอย่างไรได้ เห็นจะไม่พ่นมือเจ้ารักษา
 จึงตั้งจิตพิชิตด้วยสัจจา เดชะข้าชื่อสัตย์ต่อสามี
 ขอพรหมินทร์อินทร์จันทร์ทุกชั้นฟ้า อย่าให้ข้าเสียตัวด้วยยักษ์
 แม้นกุมภกันต์มันจะมาทำยายี ประเวณีที่ไถกวางจงหายไป
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 41-42)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณอำภานึกเกรงว่าจะถูกท้าววิรุฬมาตย์ลวงเกิน จึงอธิษฐานขอพรว่าถ้าหากท้าววิรุฬมาตย์จะลวงเกินนางขอให้ประเวณี หรือ เครื่องเพศของนาง นั้นหายไป ในลำดับต่อมาเมื่อท้าววิรุฬมาตย์พยายามเข้ามาลวงเกินนาง ด้วยเดชแห่งคำอธิษฐาน เครื่องเพศของนางจึงหายไป ดังบทประพันธ์

เปรียบบารหาหุอันใหญ่หลวง ขยอกดวงสุรียาในราศี
 เดชะสัตย์อธิษฐานของเทวี ประเวณีสูญหายจากกายนาง
(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 43)

จากบทประพันธ์ ในขณะที่ท้าววิรุฬมาตย์พยายามลวงเกินนางสุวรรณอำภา ด้วยเดชของคำอธิษฐานเครื่องเพศของนางจึงหายไปทำให้ท้าววิรุฬมาตย์ไม่สามารถลวงเกินนางได้

อนุภาคการเอาตัวรอดของตัวละครหญิงเมื่อถูกล่วงเกินในเรื่องพระลักษมณ์นางสร้อยศรีสมุทรเกษมธิดาเป็นลักษณะเด่นที่ยังไม่พบในวรรณคดีเขมรเรื่องอื่น ๆ เนื่องจากส่วนใหญ่อนุภาคการเอาตัวรอดในลักษณะนี้มักแสดงปาฏิหาริย์ให้เกิดความร้อน เช่น เรื่องสรรพสิทธิ์ (สฤตสิฐ) ตอนที่พี่เลี้ยงของพระสรรพสิทธิ์ซึ่งถอดดวงใจไว้ในร่างของพระสรรพสิทธิ์จะล่วงเกินนางสุวรรณเกษมธิดาก็เกิดความร้อนเหมือนดังจับถ่านไฟจนต้องถอยห่างจากนาง¹ ซึ่งจากการเปรียบเทียบทั้งสองเรื่องพบว่าอนุภาคการเอาตัวรอดจากการถูกล่วงเกินของตัวละครหญิงทั้งสองเรื่องแสดงให้เห็นว่าผู้ประพันธ์เน้นไปที่จุดสำคัญในการถูกล่วงเกินนั้นคือเครื่องเพศ จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจนสามารถเอาตัวรอดได้ในที่สุด ในเรื่องพระลักษมณ์นางสร้อยศรีสมุทรเกษมธิดาพระลักษมณ์กลายเป็นชายผู้วิเศษอันนิษฐานว่าน่าจะกลายเป็นอวัยวะเพศหรือเครื่องเพศของนางสุวรรณธัมมา เนื่องจากไม่มีการบรรยายลักษณะหรือรูปร่างที่เปลี่ยนไป อีกทั้งยังไม่มีมีการบรรยายการคืนเพศดั้งเดิม ดังนั้นถ้าหากนางสุวรรณธัมมาเปลี่ยนเพศจากหญิงเป็นชายโดยที่รูปร่างจะต้องมีการกล่าวถึงการกลับร่างเดิมเพราะในตอนที่พระลักษมณ์สินธุมาพบก็พบนางสุวรรณธัมมาในร่างเดิม ซึ่งลักษณะเช่นนี้ตรงกับเรื่องลักษมณ์นางสร้อยศรีสมุทรเกษมธิดาที่เครื่องเพศของนางสุวรรณธัมมาหายไปเท่านั้น แต่สภาพร่างกายยังคงเดิม ในประเด็นนี้ผู้ประพันธ์เรื่องพระลักษมณ์นางสร้อยศรีสมุทรเกษมธิดาได้รับจากเครื่องเพศหายเปลี่ยนเป็นเครื่องเพศกลายเป็นชายแทน ซึ่งอาจจะทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพได้ชัดเจนว่าเหตุใดท้าววิรุฬหมาตย์จึงไม่สามารถล่วงเกินนางสุวรรณธัมมาได้

3. การเพิ่มบทบาทของท้าววิรุฬหมาตย์

จากการศึกษาบทบาทของท้าววิรุฬหมาตย์ในเรื่องพระลักษมณ์นางสร้อยศรีสมุทรเกษมธิดาพบว่ามีบทบาทตรงกับท้าววิรุฬหมาตย์ในเรื่องลักษมณ์นางสร้อยศรีสมุทรเกษมธิดาแต่มีการเพิ่มบทบาทที่ทำให้เรื่องพระลักษมณ์นางสร้อยศรีสมุทรเกษมธิดามีความแตกต่างจากเรื่องลักษมณ์นางสร้อยศรีสมุทรเกษมธิดาโดยการเพิ่มรายละเอียดของท้าววิรุฬหมาตย์ในตอนที่พบกับพระลักษมณ์สินธุซึ่งตอนดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏในเรื่องลักษมณ์นางสร้อยศรีสมุทรเกษมธิดา ดังบทประพันธ์

670	ไสกษณัฐบุษย์อุรหสาฎก เมภักเฒะเตีไธเยช	จาเจตคตฺตณฺณอุชฺชุก สํชฺเชฐสุมฺสฺเรกฺชฺเรฐฺสตีเภาะ ๑
...		
676	กฺฤษณฺยทฺฐบุษย์กาทฺยจาทฺฐกฺฤตี จาทฺฐสิหฺมบุรฺรจํสํหฺสํตฺตา	ชฺเรฐฺสทฺฐสฺตบิสิษฺสคณฺณสา เภาะชฺเชฐเมภฉลฺลคฺษฺม ๑

¹ ชาญชัย คงเพียรธรรม, “บทอัศจรรย์ในวรรณคดีเขมร : อิทธิพลที่ได้รับจากวรรณคดีไทย,” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 33, 1 (2554): 97.

678	ដល់ស្រេចឯកចូលត្រសង
ញ៉ាំងញ៉ាំងផ្លែផ្លែដូងលាមថា	ជួចច្រៀងផ្តោះផ្តងដោយស្នេហា
ធ្វើកលកិរិយាហាក់មេត្រី ។
679	ខ្លះច្រៀងទំនួញទុញពិលាប
មានបុណ្យផ្លូវផ្លូវទ្រង់ប្រិមប្រិយ៍	លូនចូលទៅក្រាបខ្ជិបសិរសី
ហាមាត់ភ្លើងស្តីញញឹមព្រាម ។
(พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 85-86)
...		
670	សេកមន្ត្រីប្រែប្រួលតួសុរា
តីតារ៉ាស្រែន់ហើន់ដៃដៃ	បើកេហក្សណ្ណាស្វយនាំអ័គ្រជរ្យ
សើងរ្រៀងរៀងភ្លេចភ្លេច ។
676	ក្រុមយុវក្ស័យប្រែប្រួលក្រុមយុវ
បើស្រីស្រីអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នក	អ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នក
អ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នក ។
678	ត្រីត្រីត្រីត្រីត្រីត្រីត្រីត្រីត្រីត្រី
សុភាបរិយប្រយោជន៍យាយលាមថា	ត្រីត្រីត្រីត្រីត្រីត្រីត្រីត្រីត្រីត្រី
អ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នក ។
679	ប៉ាប៉ាប៉ាប៉ាប៉ាប៉ាប៉ាប៉ាប៉ាប៉ាប៉ា
អ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នក	អ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នក
អ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នកអ្នក ។
(แปลโดยผู้วิจัย)

จากตัวอย่าง เป็นตอนที่ท้าววิรุฬหมาตย์พบกับพระลักษมณ์สินนวงส์ผู้ประพันธ์บรรยายถึงท้าววิรุฬหมาตย์ที่แปลงเป็นนางฟ้ามาหลอกพ่อพระลักษมณ์สินนวงส์หลังจากที่พระลักษมณ์สินนวงส์สังหารช้างทรงของท้าววิรุฬหมาตย์ แต่ในที่สุดพระลักษมณ์สินนวงส์ก็รู้ทันและแผลงศรใส่จนท้าววิรุฬหมาตย์ต้องหนีไป

บทบาทดังกล่าวที่เพิ่มเข้ามานั้นทำให้ท้าววิรุฬหมาตย์อยู่ในบทบาทของผู้ร้ายที่เจ้าเล่ห์แต่อุบายที่ผู้ประพันธ์เลือกมาใช้บรรยายกับตัวละครนี้แสดงให้เห็นถึงความฉลาดเฉลียวซึ่งตรงข้ามกับความปวิโรบุษ ผู้ประพันธ์ใช้ค่านิยมเรื่องเพศสถานะซึ่งเป็นตัวกำหนดบทบาทและศักดิ์ศรีของตัวละครตามเพศ¹ โดยที่ท้าววิรุฬหมาตย์แปลงร่างเป็นสตรีมาหลอกพ่อฝ่ายตรงข้ามแต่ถูกจับได้ซ้ำยังต้องหลบหนีอย่างน่าอับอาย บทบาทดังกล่าวนี้ยังแสดงให้เห็นว่าตัวละครดังกล่าวเป็นตัวละครที่ขาดความสามารถในการต่อสู้ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของบุรุษเพศ² โดยบทบาทที่เพิ่มเข้ามานี้ถือว่าการขาดความสามารถของบุคคลอันเป็นที่คาดหวังก่อให้เกิดความอับอาย

¹ กุสุมา รักษมณี, เสาวณิต จุลวงศ์ และสายาวรุณ น้อยนิมิต, ศักดิ์ศรีและความอับอายในวรรณกรรมไทย (กรุงเทพฯ: แม่คำผง, 2550), 120.
² เรื่องเดียวกัน, 130-131.

แก่ตัวละคร¹ ทั้งนี้บทบาทดังกล่าวนอกจากจะทำให้ท้าววิรุฬหามาตย์กลายเป็นผู้ร้ายแล้วยังช่วยเสริมให้พระลักษมณ์สินนางส์ตัวละครเอกของเรื่องกลายเป็นวีรบุรุษอีกด้วย

ลักษณะเด่นด้านการพรรณนา

จากการเปรียบเทียบการพรรณนาของวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และเรื่องพระลักษมณ์นางส์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าทั้งสองเรื่องมีกลวิธีการพรรณนาที่คล้ายกันในภาพรวม แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้วพบว่าเรื่องพระลักษมณ์นางส์ พราหมเกสสรมีกลวิธีการพรรณนาที่โดดเด่นและต่างไปจากเรื่องลักษณวงศ์ ดังนี้

1. การขยายบทพรรณนาขบวนเสด็จของพระบาทพรหมทัตต์

จากการเปรียบเทียบการพรรณนาขบวนเสด็จของพระบาทพรหมทัตต์ของวรรณคดีเรื่องพระลักษมณ์นางส์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าปรากฏในลำดับเดียวกันกับเรื่องลักษณวงศ์ แต่ในพระลักษมณ์นางส์ พราหมเกสสรมีการพรรณนาที่แสดงรายละเอียดที่โดดเด่นและต่างจากเรื่องลักษณวงศ์ ดังบทประพันธ์

...	...
วันหนึ่งท้าวพรหมทัตตระชตรา	พระไสยาบนปัจฉรณ์ให้ร้อนทรวง
นึกจะพาลูกรักอัครเศ	ไปเที่ยวชมทิมเวศภูเขาลวง
พอภาณุมาศผาดแผ่นขึ้นเด่นดวง	สังกระทรวงเสนามิชำนาญ
ให้ผูกช้างพระที่นั่งบัลลังก์รถ	กับทั้งทศโยธาอันกล้าหาญ
ทั้งอำชาม้าทรงยงทะยาน	ทั้งขนานนางชนิด[๑]ให้จัดจร
มนตรีกราบกรุงกระษัตริย์มาจัดทัพ	เลือกสลับเกณฑ์แห่งแลสลอน
ธนูง้าวหลาวโล่แล้โตมร	ผูกกุญชรพระที่นั่งบัลลังก์รถ
มาประเทียบเรียบคอยอยู่เกยแก้ว	ก็พร้อมแล้วสรรพเสร็จสำเร็จหมด

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 21)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องลักษณวงศ์ในตอนที่ท้าวพรหมทัตต์สั่งให้ทหารเตรียมขบวนเสด็จโดยผู้ประพันธ์บรรยายการเตรียมขบวนเสด็จซึ่งมีรายละเอียดการเตรียมขบวนโดยมี ช้าง ทรง ม้าทรง ทศโยธา (ทหารเอกทั้งสิบ) นางสนม และอาวุธ (ธนู ง้าว หลาว โล่ และโตมร) แต่ในเรื่อง

¹ กุสุมา รักขมณี, เสาวณิต จุลวงศ์ และสายารุณ น้อยนิมิต, ศักดิ์ศรีและความอัปยศในวรรณกรรมไทย (กรุงเทพฯ: แม่คำผาง, 2550), 249.

13

กองหลังสวมเสื้อเสนายุทธ์
ถือดาบหอกนุ่งกางเกงขวา

จิตหาญมูมานะการศึกหลายครา
แต่งรอประมมหากษัตริย์เชษฐชัย ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องพระลักสมณวงศ์ พรามเกสสรในตอนที่พระบาทพรหมทัตต์สั่งให้ทหารเตรียมขบวนเสด็จ ผู้ประพันธ์บรรยายการเตรียมขบวนเสด็จซึ่งมีรายละเอียดการเตรียมขบวนโดยมีการเตรียมพาหนะ คือ เกวียน ม้าทรง และช้างทรง ซึ่งตกแต่งอย่างงดงาม ในส่วนของกองทหารผู้ประพันธ์พรรณนาดำแหน่งหน้าที่ของทหาร คือ นายม้า นายช้าง ทหารฝ่ายดูแลรักษาพระโอรสมีอาวุธ คือ ทวนและปืนปลายมีด ทหารกองหลังมีการบรรยายเครื่องแต่งกายโดยสวมเสื้อเสนายุทธ์และกางเกงขวา มีอาวุธ คือ หอกและดาบ

จากบทประพันธ์ทั้งสองเรื่องจะเห็นว่าเรื่องพระลักสมณวงศ์ พรามเกสสรมีความแตกต่างและโดดเด่นจากเรื่องลักษณวงศ์แม้จะเป็นการพรรณนาฉากเดียวกันแต่ผู้ประพันธ์มีการเลือกสรรและนำเสนอข้อมูลที่แตกต่าง โดยสันนิษฐานว่าจะน่าเทียบเคียงจากประสบการณ์ของผู้ประพันธ์เอง ทั้งจากการพบเห็นและการแต่งตามชนบของวรรณคดีเขมรจึงทำให้ฉากนี้มีความโดดเด่นเฉพาะตน

2. การเพิ่มบทพรรณนาธรรมชาติแบบนิราศ

จากการเปรียบเทียบการพรรณนาบทชมธรรมชาติของวรรณคดีเรื่องพระลักสมณวงศ์ พรามเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 พบว่าปรากฏในลำดับเดียวกันกับเรื่องลักษณวงศ์ แต่ในพระลักสมณวงศ์ พรามเกสสรมีการพรรณนาที่แสดงรายละเอียดที่โดดเด่นและต่างจากเรื่องลักษณวงศ์ โดยในเรื่องลักษณวงศ์เป็นการชมความงามของธรรมชาติแบบปกติ คือ การบรรยายสัตว์ พืช ผลไม้ โดยใช้เสียงที่สัมผัสคล้องจองกันมาร้อยเรียงกัน การแสดงอาการท่าทางที่งดงาม การแสดงภาพที่วิจิตรตระการตา ดังบทประพันธ์

พระชลนัยน์ไหลหลังลงผ้อยผ้อย	ยิ่งละห้อยโหยให้มีใคร่หาย
ชื่นอารมณ์ชมรุกขะเรียงราย	ริมเชิงชายสิงขรคู่อ่อนเอน
มะเดื่อตกตกลื่อนระดาดาศ	ก็โอภาสผลแดงดั่งแสงเสน
วายุโบกโยกโยนโอนระเนน	ในบริเวณหว่างสิขรินทร์เรียง
แก้วระทุมกุมกรณทั้งผืนผาง	กระโดนพะยอมมายงูงพะยุงเหียง
เรียบเสลาเถาสลิตสลับเรียง	นกเขาเคียงคู่ขุนยอดแค
กิ่งมะไฟไก่อฟ้าเข้าแฝงกิ่ง	นางนวลนึ่งแนบนางไม่ห่างแห
ฝูงกระลิงเลียบกิ่งต้นแกแล	รอกกระแตเดินตีนออกกรีนเรียง

จิกมะตันจันมะดูกกระดิ่งหอม	เลียบกระดอมกิงกระโดดโลดเถลิง
ชะลูดสอดตลอดแทรกเป็นขุ่มเชิง	แลละเลิงโลดลื้อละลิบบน
ม่วงละมุดมุกมันแมงเมาโมก	กระสังโคกสักชีสีเสียดสน
ตาตุ่มแดงเปงปีตั้นเป็ดปน	เสาวคนธ์ฟูฟุ้งจรุงใจ
แล้วขมสัตว์จัตุบาทอันกลาดป่า	มฤคาโคกระทิงวิงไสว
โคเถลิงเริงร้องคะนองไพโร	กิเลนไถ่ นางกิเลนตลบชอน
ฝูงจิ้งจอกออกจากชะวากผา	บ้างเห่าหาเห็ดแหกกระเทียมหอม
คชสีห์มีงวงสองงางอน	ทั้งไกรสรโตเต็นมาตามกัน
บ้างยืนหยัดดัดกายแล้วเกาขน	ลงเกลือกตนกลางเตียนแล้วเหียนหัน
คชสารร่าเริงกำเร็บมัน	ก็ยืนยิ้มยิ้มโยกผยอดา
พงศ์กระษัตริย์ที่ศนาในป่าสูง	เพลินด้วยฝูงนกเนื้อในเชิงผา
ขมสิงขรชะง่อนจ้ำแจ่มสุธา	ล้วนศิลาเลื่อมเลื่อมเป็นลายลาย
ดูกระจ่างตั้งกระจกแอรุ่มแจ่ม	วะวาบแวมวาววับระยับฉาย
ดูพรางพรางกลางก้อนเป็นทรายพราย	ชะงอกหงายแหงนตระหง่านเป็นธารกลาง
เสียงน้ำโถมโครมกระแทกสะท้อนเสียว	ดูกลิ้งเกลียวพุ่งพลังดังผางผาง
ศิลาพังตั้งกระทบกระเทือนทาง	กะกังกางโงก้องลงดินกึ่ง
ที่กลางแห่งแสงใสค่อยไหลเชื่อม	เงากระพือมแลเห็นแผ่นผาผิง
ที่เห็นโปร่งน้ำปรุเป็นผลุพริ้ง	บ้างลึกซึ้งแซกชอกในตรอกทราย
พระขมพลางทางรออัศวราช	ยุรยาตรลงสรงกระแสดสาย
ทั้งม้าทรงลงธำธำราญกาย	แสนสบายขึ้นมานั่งยังคิริ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 60-61)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องลักษณะวงศ์ในตอนที่พระลักษณะวงศ์เดินทางออกจากอาศรมพระฤๅษีเพื่อที่จะออกตามหามารดา ระหว่างทางผู้ประพันธ์ได้บรรยายบทชมธรรมชาติเพื่อสลับกับอารมณ์ของเรื่องก่อนหน้า โดยผู้ประพันธ์เริ่มจากการชมพรรณไม้ เช่น มะเดื่อ กระจุกุม พะยอม ฯลฯ ลำดับถัดมาจึงชมสัตว์ปีก เช่น นกเขา ไก่ฟ้า นกนางนวล ฯลฯ และลำดับสุดท้ายจึงชมสัตว์สี่เท้า (รวมถึงสัตว์ในจินตนาการ) เช่น โค กระทิง คชสีห์ ฯลฯ จากนั้นจึงบรรยายฉากต่อไป ในส่วนของเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรในตอนดังกล่าวเป็นการชมความงามของธรรมชาติเช่นเดียวกัน แต่การชมธรรมชาติในเรื่องนี้เป็นลักษณะแบบนิราศ คือ การชมธรรมชาติโดยเปรียบเทียบกับบุคคลอันเป็นที่รัก ดังบทประพันธ์

465	ព្រះពាយ័ព្យបក់ក្លិនភ្លឺផ្កា ភ្នកនឹករលឹកពីកាលគ្រា	ក្រអូបណាស់សាទិព្វតន្ត្រា នាំស្រីពុំងារបេះបុប្ផា
466	ទតយល់ចម្បាំងផ្កាចំប៉ី ផ្កាអើយកាលបងនឹងកនិដ្ឋា	ចក្រីស្រយុតអស់កាយា បេះក្រងមាលាជាសព្វថ្ងៃ ។
467	ផ្កាអើយយើងធ្លាប់រួមកាយា នួនស្រីចេកទេសពីសេសថ្លៃ	មិនដែលឃ្លាតឃ្លាណាចរណៃ ក្លិនក្រអូបក្រែក្របេត្តិ ។
468	ពិដោរក្លិនក្រែបផ្ការដ្ឋល ផ្ទះលាដូចបងលាប្រិមប្រិយ័	រៀមឃ្លូលក្នុងចិត្តនឹកដល់ស្រី ឃ្លាតខ្ចីចរចេញមកឆ្ងាយក្តាត់ ។
469	ផ្ទះរូក្ខតវឹងនិកដល់សួន កេស្យរដូចបងចរក្រាច់កាត់	ពុំគួរចោលនួននៅស្ងប់ស្ងាត់ តាមផ្លូវឆ្ងាយក្តាត់រែងអាល័យ ។
470	ស្តេចយាងទាំងទុក្ខដោយអស្សុពាហ៍ ផ្កាច្បាដូចដុះក្បែរកុដី	ទៀងទតបុប្ផារិតស្រមៃ តែងនាំបួនស្រីប្រឡែងលេង ។
471	ឥឡូវមកប្រែប្រាសឆ្ងាយនាង ហេតុកម្មនាយនាំឲ្យចម្បែង	ប្រាសកែរកល្យាណប្រាសទីល្បែង ត្បិតបងស្នេស្តែងរកជីវិត ។
472	ឱដើមស្រឡីស្រឡិត ធ្លាប់ច្រៀងផ្កោះផ្កាសងសំរឹក	បងធ្លាប់ផ្អែកផ្អិតស្រស់ទេវី យោលទោងរក់រឹទីអាស្រយ ។
473	ព្រឹងព្រុសចន្ទសនឹងគុលេន ម៉ាកប៉ែនមង្គ្រតល្អតមានព្រៃ	បងសែនរលឹកនឹកថ្លើមថ្លៃ ធ្លាប់នាំបួនថ្លៃបេះកោកា ។
474	ម៉ាកប្រេងម៉ាកប្រាំងភ្លេងរំលាំងសាត មានសត្វចាប់ទំច្រើនត្រៀបគ្រា	ឲ្យបងបាត់ឃ្លាតស្នូនសង្សារ ដូចកាលលោកតាចាកពីព្រលណ ។
475	ប៉ោលកោកចាប់ចុងម៉ាកប៉ែនទុំ ក្បោកក្បាំងស្នាំងក្បាន	ឆ្កែរកទ្រនំយំសព្វស្នាស ចាប់ទំសម្រាំងជើងសំរុង ។
476	សារិកានារិសេកសត្វា ទំរកចំណីយំរំពង	ហែរហាងទទាននាលផែង ដូចបងស្រឡាញ់នឹងបួនភ្នា ។
477	ស្តេចយល់មានព្រៃក្រុងកូនទុក ដូចកាលអង្គអញនឹងមាតា	ក្រាបនៅសម្បុកមិនឃ្លាតឃ្លា ធ្លាប់ផ្ទុំនៅនាទីព្រឹក្សព្រៃ ។
478	ឥឡូវរម្ងៃមកប្រាសចោលកូន ទន្ទឹងមើលផ្លូវកូនសព្វថ្ងៃ	ឱម៉ែសមសូន្យសោះសន្តែ ព្រះជលនេត្រន័យស្រកកន្លង ។
479	ស្តេចទតអស់សត្វចតុបាទ ក្របីសត្វទីងរមាសផង	ក្បែងគូខ្ចីឃ្លាតតាមដោយដង កាល់ញីត្រសងដោយហ្លួងវា ។
480	ចេញពីឈ្នុងឆកចន្លោះភ្នំ រមាសរមាំងផ្ទុំគឺគ្នា	រៀមរែងក្រៀមក្រំកន្លះរា ចចកស្មានស្នាសឹងគជសីប ។

¹ អាស្រយ័ ស័ននិមន្ត្រាណវាគីចកាវា អាស្រយ័ /qaa-sray/ អោយទីង ផីង, ផឹកផីង, អាស្រយ័
² ននាឃ /no-nial/ ស័ននិមន្ត្រាណវាគីចកាវា រនាឃ /ro-nial/ អោយទីង ណកក្រះសាគគីចកា
³ ទីង /tiin/ ស័ននិមន្ត្រាណវាគីចកាវា ខ្ចីង /ktiin/ អោយទីង ក្រះតិង

481	ក្បែរតូចចេញវាលបូកាំងឈ្មោលញី ស្តេចខំប្រឹងត្បើនរាជមនោម័យ	រកនីលព្យះព្រេចលេចលាស់ខ្លី ចរចូលក្នុងព្រៃទីបព្វតា ។
482	ឆ្លងជ្រោះឆ្លងអូរជ្រៅពន្លឹក ចេញពីក្រែងច្រកសីលា	មានទឹកត្រជាក់ធ្លាក់រងថ្កា ហូរហូសទៅកាន់ទីជ្រៅ ។
483	សូរសព្ទសន្លឹកទឹកហូររ រំជុំរំជេកកូចរិលស្មៅ	លាន់ពូសូររំពុះពោរខ្មៅ ឆោមឆ្មៅឆ្លងហូសដល់ត្រើយត្រាណ ។
484	ព្រៃស្រោងម្លប់លើងងឹតសុង ស្ងប់ស្ងាត់តែនឹងអាសូរយាន	ព្រីប្រុងរោមាអស់អង្គប្រាណ ត្រាច់ក្នុងរហោស្ថានតែងកអង្គ ។
485	បរតាមក្បែរច្រកជើងគីរី ដុំថ្មមានពណ៌ស្រស់ត្រយង់	ភូមិទៀងទតសំដៅត្រង់ គួរឲ្យចិត្តចង់ភ្លឺពោងព្រាត ។
486	ថ្មសក្រហមផ្លែកក្តីឆ្មៅ ពពាលត្បូងត័រន៍មានច្រើនក្តាត់	ថ្មនិលពណ៌ខ្មៅភ្លឺច្រវ៉ាត់ សង្កាត់មានបែបត្បូងមុក្តា ។
487	មានភ្នំប្រាំពីរជាន់ជុំជិត ខ្ពស់ស្មើអាកាសជាប់អដ្ឋតា	ងងឹតអាបំផ្សែងសែងសូរិយា ពពកបាំងមហាមេឃខ្លួនខ្មៅ ។
488	ទតភ្លាមស្តេចយាងញាក់អស្សុពាហ៍ បញ្ចប់ពេជ្រើបចមថៅ	ដោយដងបព្វតាលីលាទៅ ចុះគង់លេងនៅឲ្យសប្បាយ ។

(พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 57-60)

464	កើបទះផលស័ន្រ្ទីស្នី មិនរួចទឹកនេនសររាជិកា	จักรีซึกม้าลงแสนทวี ภูมิเสด็จย่างตามมรรคา ។
465	พระพายโบกพัดกลิ่นเกสรผกา นี่ถึงครึ่งเมื่อครา	หอมมากหนักหนากลิ่นทิพย์คนธา นำศรีพะงาเก็บบุปผา
466	ทอดเห็นจำปาผกาจำปี ผกาเอยครั้งพឹกับขนิษฐา	จักรีอ่อนแรงทั้งกายา เต็ดร่อยมาลาเป็นทุกโอง ។
467	ผกาเอยเราเคยร่วมกายา นวลศรีกล้ายเทศพิเศษไกร	ไม่เคยคลาดคลาแก้วเจียรระไน กลิ่นหอมยงนใจยิ่งควรปิติ ។
468	หอมกลิ่นกลีบผกาลำดวล มะลิลาดุดงพืลาเปรมปรีดี	พืกระอัครระอ่วนในจิตนึกถึงศรี พลันจรลีออกมาไกลฉงาย ។
469	มะลิลาลานี้ถึงสงวน เกสรดุจพืจรเดินตัดไถล	ไม่ควรทิ้งนวลอยู่สงบสงัดตาย ตามทางยาวไกลแสนอาลัย ។
470	เสด็จย่างทั้งทุกขโดยอศวพาห์ ผกาขบาจุดดงที่ขึ้นอยู่ข้างกุฎิไซรั	มองทอดบุปผายิ่งคิดถึงทันใด เคยพาน้องศรีไปเล่นด้วยกัน ។

¹ ព្រេច /pric/ អោយទិដ្ឋ ម៉ែប៉ូមឃិណតង់ឃណាតម៉ែសូន្យា រួមទាំងអ្នកាដាយ
² រំជេក /rum-ceed/ ស័ន្យាឃិណតង់ឃណាតម៉ែសូន្យា អោយទិដ្ឋ ម៉ែស្តើយឃិណតង់
³ ត័រន៍ ស័ន្យាឃិណតង់ឃណាតម៉ែសូន្យា អោយទិដ្ឋ រត័ន៍, ក្រែវ, អ័ណូមណី

- 471 เดี่ยวนีมาแปรพลัดพรากไกลนาง ปราศแก้วกัลยานางปราศจากที่เล่นสำคัญ
 เหตุกรรมนำให้เศร้าโศกศัลย์ เพราะพินันเสาะแสวงหาชนนี้ ๑
- 472 ไอ้ต้นสรอพี่ต้นสะตือต้นขจร พี่เคยแนบชิดบังอรเทวี
 เคยร้องเพลงแฝงความนัยตอบวจี ไกวชิงช้าที่แกว่งไกววาศรัย
- 473 หว่า มังคุดป่า มะหวดและลั่นจี พี่แสนระลึกรักถึงยอดดวงใจ
 ลูกจันมังคุดละมุดมีไผ่พร เคยพาน้องรักไปเก็บมากิน ๑
- 474 มะปริงมะปรางมะไฟกลางสาด ให้พี่ชายชาติพลัดพรากคู่สูงวนพะงา
 มีสัตว์จับคอนเตรียมตรา ดูจครั้งท่านตาจากปราณ ๑
- 475 โพระดกจับปลายลูกจันสุก เฉียงลูกหาคอนร้องก้องสรรพสาร
 นกยูงนกภูว้างเหยี่ยวห่าน จับเกาะเลือกเฟ้นเชิงเคลียเคล้าครอง ๑
- 476 นกสาธิกานกโรวีนกแก้วนกสัตว์วา แห่ห้อมนกระทาทั้งนกระสาทั้งผอง
 เกาะหาอาหารร้องก้อง ดั่งพีร์ักน้องนางพะงา
- 477 เสด็จเห็นไก่ปากกลูกไว้ แนบในรังไม้คลาดคลา
 เหมือนครั้งองค์ข้ากับมารดา เคยบรรทมอยู่ ณ ที่พฤกษ์ไพร ๑
- 478 เดี่ยวนีเอนมาพลัดพรากทิ้งลูก ไอ้คงจะสูญสิ้นไป
 คอยมองทางลูกทุกไท่ พระชลเนตรชลนัยน์ไหลหลังกอง ๑
- 479 เสด็จมองเหล่าสัตว์จตุบาท เคียงคู่พาสมขีมีขนตามกันสอง
 กระปือกระต๊องแรดทั้งผอง หวงตัวเมียมองเป็นกลุ่มตามฝูงมัน ๑
- 480 ออกจากช่องซอกพนม พี่ล้วนแต่เกรียมกรรมล้างเลพลัน
 แรดละมั่งขุมกัน จึงจอกสุวันสิงคชสีห์ ๑
- 481 เคียงคู่ออกทุ่งหรือทั้งตัวผู้ตัวเมีย คลอเคลียหากินหญ้าหน่อขจี
 เสด็จพยายามเตือนราชมโนมัยพาซี จรลีเข้าในไพรที่บรรพดา ๑
- 482 ข้ามซอกข้ามห้วยลิกน้ำห้วย มีน้ำเย็นตกถันลงถลา
 ออกจากซอกศิลา ไหลหลั่งมาไปสู่ที่เขรา ๑
- 483 สุรเสียงดังถันน้ำไหลฉ่า ลั่นลือสุรลั่นพลุ่งพลาถนกระบดินเขมา
 ต้นรุมแจกสอดเข้าหากันกับเสมา โถมเฉลาข้ามพันถึงฝั่งสถาน ๑
- 484 ไพรสูงเงาไม่มีตสนิท รู้สึกคิดกลัวชนลุกทั้งองค์ปราณ
 สงบสงัดแต่จะพาอสูรยาน เดินในโรโสสถานแต่เอกองค์ ๑
- 485 ชี้ตามข้างซอกเชิงคีรี ภูมิตอดมองมุ่งตรง
 ก้อนหินมีสีสดสวยตรอยง ควรให้จิตจงอยากสว่างไสว ๑
- 486 หินขาวแดงผลึกสว่างจ้า หินนิลสีดำสะท้อนแสงรำไพ
 หินอ่อนพลอยรัตนมีมายิ่งไซร์ ขึ้นอยู่ไปมีแบบพลอยมุกดา ๑

¹ สันนิษฐานว่าคือต้นโมกชนิดหนึ่ง

487	มีพจนมเจ็ดชั้นชุ่มซิด สูงเสมออากาศติดอ้อซตา	มีดมิถอับแสงสุริยา ก้อนเมฆาบังมหาเมฆเมฆา ฯ
488	ทอดมองพลันเสด็จย่างชั้วอ้อศวพาท์ หยุดพาชีจึงจอมเจ้า	ตามแนวบรรพตาลีลาเทา ลงประทับเนาอยู่ให้สบาย ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสรในตอนี่พระลักษณวงส์ เดินทางออกจากอาศมพระฤษีเพื่อที่จะออกตามหา มารดา ผู้ประพันธ์ได้บรรยายบทชมธรรมชาติ เช่นเดียวกับเรื่องลักษณวงส์ แต่การชมธรรมชาติในเรื่องนี้เป็นลักษณะของนิราศโดยผู้ประพันธ์ เริ่มจากการชมดอกไม้ เช่น เห็นดอกจำปีก็นึกถึงนางเทพเกสสรเมื่อครั้งเคยไปเก็บมาร้อยมาลัยด้วยกัน เห็นดอกมะลิลาก็นึกถึงตอนที่ต้องจากลานางเทพเกสสร เห็นดอกชบาก็นึกถึงดอกชบาที่อยู่ข้างกุฎิ ที่เคยเล่นกับนางเทพเกสสร ฯลฯ ถัดมาจึงชมพรรณไม้ เช่น เห็นต้นสะตือ ต้นขจร ฯลฯ ก็นึกถึงตอนที่เคยเล่นชิงช้ากับนางเทพเกสสร ลำดับถัดมาจึงชมผลไม้ เช่น เห็นลูกหว้า มะหวด ลิ่นจี ฯลฯ ก็นึกถึงตอนที่ไปเก็บผลไม้กับนางเทพเกสสร ลำดับถัดมาจึงชมนก เช่น สาลิกา โนรี นกแก้ว ฯลฯ ที่มีคู่ก็เหมือนกับตอนที่รักนางเทพเกสสร และลำดับสุดท้ายจึงชมสัตว์สี่เท้า เช่น กระติง แรดละมั่ง ฯลฯ ที่อยู่ด้วยกันเป็นคู่ก็นึกสงสารตัวเองที่ต้องพลัดพรากจากนางเทพเกสสรจากนั้นจึงบรรยายฉากต่อไป

จากบทประพันธ์ทั้งสองเรื่องจะเห็นว่าเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสรมีความแตกต่างและโดดเด่นจากเรื่องลักษณวงส์แม้จะเป็นการพรรณนาฉากเดียวกันแต่ผู้ประพันธ์มีการเลือกสรรและนำเสนอข้อมูลที่แตกต่าง ในการชมธรรมชาติในเรื่องลักษณวงส์ชมเพียง 3 ลักษณะ คือ การชมพรรณไม้ การชมสัตว์ปีก และการชมสัตว์สี่เท้า ส่วนเรื่องพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสรมีการชมธรรมชาติที่หลากหลายกว่าโดยชมทั้งหมด 5 ลักษณะ คือ การชมดอกไม้ การชมพรรณไม้ การชมผลไม้ การชมนก และการชมสัตว์สี่เท้า นอกจากการชมธรรมชาติที่หลากหลายกว่าแล้ว อีกลักษณะหนึ่งที่เด่นและเป็นลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในเรื่องพระลักสมณวงส์พราหมเกสสรคือการชมธรรมชาติโดยพรรณนาแบบนิราศ ซึ่งการพรรณนาในลักษณะนี้ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจอารมณ์ตัวละครที่ต้องเดินทางโดดเดี่ยวห่างไกลจากนางอันเป็นที่รักได้เป็นอย่างดี

3. การขยายบทพรรณนาชมบ้านเมืองให้ละเอียดขึ้น

เรื่องลักษณวงส์และพระลักสมณวงส์ พราหมเกสสรมีบทพรรณนาชมบ้านเมืองตรงกัน 1 ตอน คือ ตอนที่ตัวละครเอกฝ่ายชายออกตามหา มารดาจนมาถึงเมืองยักซ์ โดยผู้ประพันธ์ได้พรรณนาความงามของเมืองยักซ์โดยในเรื่องลักษณวงส์พรรณนาความงามโดยภาพรวมส่วนในเรื่อง

พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรมีการให้รายละเอียดของเมืองและชมความงามที่ต่างไปจากเรื่องลักษณวงศ์ ดังนี้

<p>๑ จะกล่าวหน่อทรีรัชจักรพงศ์ ครั้งรุ่งแจ้งแสงทองส่องปฐพี ลินทพาคว้างคว้างมากกลางเมฆ มาถึงเมืองมยุราพญามาร แต่ล้วนแก้วแววไวอยู่พรายพร้อย เค้นสง่าผ่าเมฆอยู่ไรไร บุรีเรื่องเมืองยักษ์นั้นใหญ่กว้าง ปราสาทปราสาทราชวังอลังการ</p>	<p>โฉมพระลักษณวงศ์ผู้เรืองศรี ก็แผ่นขึ้นพาซีเหาะทะยาน แลวิเวกข้ามสมุทรไทแลไพโรสานต์ เห็นสถานปราสาทปราสาทไชย ละลิวลอยแลเทียบพระสุริยไใส พระบอกให้อัสตรดูพารา คนข้างล่างแลล้วนแต่ยักษ์ ชะรอยเมืองมยุราเป็นมั่นคง</p> <p>(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 64-65)</p>
---	---

จากบทประพันธ์ ในเรื่องลักษณวงศ์ผู้ประพันธ์ที่บรรยายลักษณะของเมืองยักษ์ว่ามีปราสาท ปราสาทเพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นพระราชวังโดยไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดของวัง จากนั้นจึงพรรณนาถึงความงามของปราสาทและปราสาทว่าประดับด้วยทองและแก้ว (อัญมณี) เมื่อกระทบกับแสงทำให้สวยงาม ในส่วนของเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรในตอนเดียวกันนี้มีการพรรณนารายละเอียดของเมืองยักษ์มากกว่าเรื่องลักษณวงศ์ ดังบทประพันธ์

<p>537 ใ้ฐ่ชติงห้ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่</p> <p>538 ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่</p> <p>539 ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่</p> <p>540 ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่</p> <p>541 ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่</p>	<p>ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่</p> <p>ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่</p> <p>ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่</p> <p>ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่</p> <p>ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่ ฐ่ฐ่ฐ่ฐ่</p> <p>ฐ่ฐ่ฐ่ ฐ่ฐ่ฐ่</p> <p>(พระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 67-68)</p>
--	--

537	กล่าวฝ่ายองค์พระลักษมณ์สินนวงส์ ครั้งถึงรุ่งเช้าพระอรุโณทัย	หน่อพงศ์บรรทมกับราชมนโหม้ย ขึ้นประทับมโนมัยออกเร็วพลัน ฯ
538	ทรงชี้ฟ้าชี้เห็นเหาะทะยาน ออกจากไพรพฤกษ์บรรพตา	อาสุรยานว่องไวบนเวหาสน์ ถึงแดนมยุรานิเวสสถาน ฯ
539	ทอดมองกำแพงพระราชวัง ล้วนแล้วแต่รัตนสุริกานต์	พร้อมทั้งปราสาทราชพิमान แสงสว่างเทียบเท่าแสงสุรียา ฯ
540	โรงคัลพระตำหนัก เสด็จขึ้นมโนมัยทอดมองภาพ	วิหารคดเชื่อมติดกันมีจันทร์ฉายา ผู้คนในนครล้วนแต่ยักษ์ ฯ
541	คูมีปราสาทพระราชวัง มองเป็นมยุรานครยักษ์	ล้วนแต่เครื่องประดับล้ำค่า แน่แท้จึงครบครันมั่นคงมาก ฯ

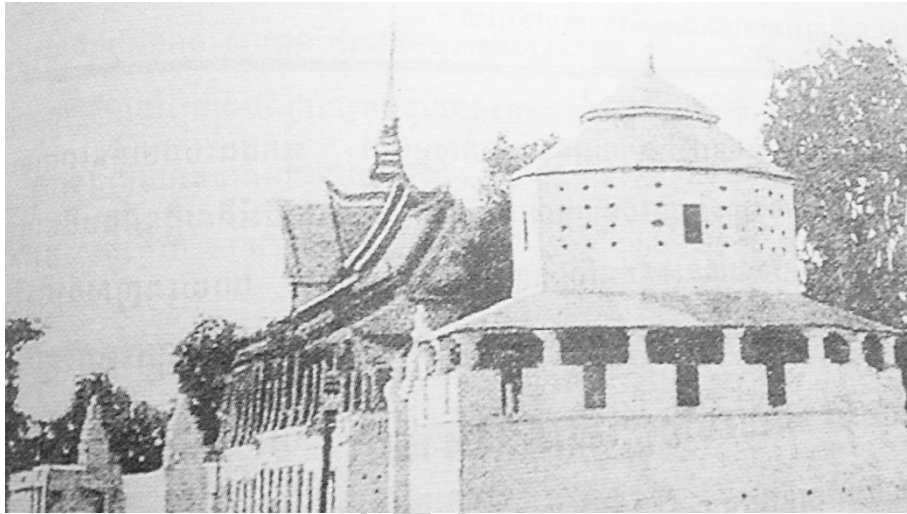
(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องพระลักษมณ์วงส์ พราหมเกสสร ผู้ประพันธ์บรรยายรายละเอียดของเมืองยักษ์ว่าเมืองยักษ์นั้นมีกำแพงล้อมรอบพระราชวัง ภายในมีปราสาทประดับด้วยแก้วสุรียกานต์ มีโรงคัล ตำหนัก และมีวิหารคดเชื่อมกับปราสาทจันทร์ฉายา¹ จากนั้นจึงชมความงามว่าพระราชวังประดับประดาไปด้วยเครื่องประดับอันล้ำค่างดงามยิ่งนัก

จากบทประพันธ์ทั้งสองเรื่องจะเห็นว่าเรื่องพระลักษมณ์วงส์ พราหมเกสสรมีความแตกต่างและโดดเด่นจากเรื่องลักษมณ์วงส์แม้จะเป็นการพรรณนาฉากเดียวกันแต่ผู้ประพันธ์บรรยายฉากพระราชวังที่มีรายละเอียดองค์ประกอบของพระราชวังละเอียดกว่าเรื่องลักษมณ์วงส์ โดยสันนิษฐานว่าผู้ประพันธ์ได้พรรณนาตามสิ่งที่ตนได้พบเจอและคุ้นเคย คือ พระบรมมหาราชวัง จตุมุขสิริมงคล (พระบรมมหาราชวัง) ในราชอาณาจักรกัมพูชา ดังปรากฏชื่อปราสาทภายในเมืองมยุรามิชื่อตรงกับพระที่นั่งภายในพระบรมมหาราชวังว่า “ปราสาทจันทร์ฉายา” ซึ่งเป็นพระที่นั่งแห่งหนึ่งในพระบรมมหาราชวังของกัมพูชา ดังปรากฏในนิราศนครวัดความว่า “... ต่อกออกไปถึงริมกำแพงหน้าวังมีปราสาทพลับพลาสูง อย่างพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เรียกว่าพระที่นั่งจันทร์ฉายา ...”²

¹ ชื่อพระที่นั่งหนึ่งในพระบรมมหาราชวังจตุมุขสิริมงคล

² ตำราโบราณภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, นิราศนครวัด (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), 44.

ภาพที่ 21 แสดงภาพพระที่นั่งจันทรฉายา¹

ภาพที่ 22 แสดงภาพพระที่นั่งจันทรฉายา (ปัจจุบัน)²

จากบทพรรณนาชมบ้านเมืองข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเณสสร น่าจะประพันธ์ขึ้นภายหลังจากการสร้างปราสาทจันทรฉายา เนื่องจากในบทประพันธ์ปรากฏชื่อปราสาทดังกล่าวซึ่งสร้างเมื่อปี ค.ศ. 1885³ ตรงกับปี พ.ศ. 2428 และมีการปรับปรุงเมื่อปี

¹ วิกิพีเดีย, พระบรมราชวังจตุมุขสิริมงคล, 26 สิงหาคม 2563, จาก https://th.wikipedia.org/wiki/ไฟล์:Royal_Palace,_Phnom_Penh,_1885.jpg

² รัตติ ธิชา, ๒๓ ๙ ๒๕๖๓, 26 มีนาคม 2020, ที่ https://km.wikipedia.org/wiki/ไฟล์:Royal_Palace_complex,_Phnom_Penh.jpg

³ วิกิพีเดีย, พระบรมราชวังจตุมุขสิริมงคล, 4 พฤศจิกายน 2563, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/พระบรมราชวังจตุมุขสิริมงคล>

ค.ศ. 1913¹ ตรงกับปี พ.ศ. 2456 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) จากข้อมูลข้างต้นสอดคล้องกับ ลี ฮามเตง (លី ចាម តេង) ที่กล่าวถึงวรรณคดีเขมรสมัยอาณาจักร (អក្សរសាស្ត្រសម័យអាណាព្យាបាល) ว่าเรื่อง พระลักสิณวงส์ (ព្រះលក្ខិណវង្ស) ประพันธ์โดยเจ้าอธิการวัดแพรกปรอณา (ចៅអធិការវត្តព្រែកប្រណក) เมื่อปี ค.ศ. 1890² ตรงกับปี พ.ศ. 2433 อย่างไรก็ตามแม้ว่าช่วงเวลาจะพอดีกันแต่ชื่อของผู้ประพันธ์ ยังเป็นที่ขัดแย้งเนื่องจาก Judith M. Jacob³ และ Seng Sovannara (សេង សុវណ្ណារ៉ា)⁴ กล่าวว่า ผู้ประพันธ์เรื่องนี้คือ ข้าราชการผู้หนึ่งราชทินนามว่า ออกญาปราชาญาธิบดี (ឧកញ៉ាប្រាជ្ញាធិបតី) ซึ่งไม่ว่า ผู้ประพันธ์จะเป็นผู้ใดแต่การปรากฏชื่อปราสาทจันทร์ฉายาข้างต้นถือเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า เรื่องพระลักสิณวงส์ พราหมณ์ประพันธ์ขึ้นหลังเรื่องลักษณวงศ์ของสุนทรภู่ที่ประพันธ์ขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว⁵ (รัชกาลที่ 3) ประมาณปี พ.ศ. 2367-2394

อย่างไรก็ดีการพรรณนาบทชมความงามของบ้านเมืองที่ปรากฏในเรื่องพระลักสิณวงส์ พราหมณ์ โดยมีการบรรยายรายละเอียดความงดงามมากกว่าในเรื่องลักษณวงศ์ เพราะ บทพรรณนาชมบ้านเมืองน่าจะเป็นชนบทหนึ่งที่สำคัญในวรรณคดีเขมรดังปรากฏบทพรรณนา ชมบ้านเมืองในวรรณคดีเขมรหลายเรื่อง เช่น เรื่องมรณมาตา (มรณมาตา) แต่งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1877⁶ ความว่า “*ឯនាយគគរ ឃ្លោះវិទេវិដ្ឋានិវរម្យ ជាស្តេចឯករាជ្យជ័រ លើសទាំងស្តេចយងក ។ ស្តេចគង់លើប្រាសាទ កែវស្នងស្នាតចែងជ្រះថ្លា ទាំងប្រាំសុវណ្ណា រៀងរយគ្នាយ៉ាងប្រណិត ។⁷ ... អស់ស្រែសោភិតិ ដោយពារមិប្បណ្យក្រុត ឥតទុក្ខឥតទោសា ឥតសត្រូវបៀតបៀនប្រាណ ។⁸*” แปลเป็นภาษาไทยว่า “*ส่วนนามนคเร ชื่อวิเทห์รัฐราชรมย์*

¹ วิกิพีเดีย, *ព្រះបរមរាជវាំង*, 4 វិច្ឆិកា 2020, ពី <https://km.wikipedia.org/wiki/ព្រះបរមរាជវាំង>

² លី ចាម តេង, *អក្សរសាស្ត្រខ្មែរ*, បោះពុម្ពលើកទី 2 (ភ្នំពេញ: សេង ងួន ហ៊ុត, 1960), 163.

³ Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia*, (New York: Oxford University Press, 1996) 87. อ้างถึงใน ศานติ ภัคคีคำ, *ศาสตร์และศิลป์ วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร* (กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ, 2554), 147.

⁴ សេង សុវណ្ណារ៉ា, *ឧកញ៉ាប្រាជ្ញាធិបតី អៀម (ជីវប្រវត្តិ និងស្នាដៃ)* (ភ្នំពេញ), 1-2.

⁵ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, *นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โพรดักส์, 2558), คำนำ.

⁶ บัญญัติ สาลี, *วรรณกรรมเขมรปัจจุบัน* (มหาสารคาม: อภิปาติการพิมพ์, 2551), 13.

⁷ ឌី សុវណ្ណ, *មរណមាតា ១*.PDF, 6 វិច្ឆិកា 2020, ពី <https://sites.google.com/site/russeykeohigh school/khmer/kh-story/moranakmeda?fbclid=IwAR1apOeK5vsBdnZOGT89zP8H5ycicXeMtDgqi5q1MmhHfnU77Z8bT9hHs3Y>, 11.

⁸ ឌី សុវណ្ណ, *មរណមាតា ២*.PDF, 6 វិច្ឆិកា 2020, ពី <https://sites.google.com/site/russeykeohigh school/khmer/kh-story/moranakmeda?fbclid=IwAR1apOeK5vsBdnZOGT89zP8H5ycicXeMtDgqi5q1MmhHfnU77Z8bT9hHs3Y>, 1.

จากบทประพันธ์ ในเรื่องลักษณวงศ์มีการบรรยายการเตรียมตัวก่อนออกไป
ประพาสป่า โดยท้าวพรหมทัตกับพระลักษณวงศ์เข้าไปอาบน้ำจากฝักบัว จากนั้นจึงมาพร้อมด้วย
เครื่องหอม แล้วจึงไปแต่งตัวโดยผู้ประพันธ์ไม่ได้บรรยายถึงเครื่องแต่งตัวโดยกล่าวแต่เพียงว่าแต่งตัว
แบบกษัตริย์ ในส่วนของเรื่องพระลักษณวงศ์ พรามเกสสร ผู้ประพันธ์ได้มีการปรับบทบาทและ
เพิ่มเติมรายละเอียดในการอาบน้ำแต่งตัว ดังบทประพันธ์

14	กณณะประดาชฎาชฎ เศียรชกษณฐาประชฎ	ชฎทนต์ประดาชฎ สรประภสสรชฎ ๑
15	ประดาชฎชฎประชฎ เศียรชกษณฐา	ชฎทนต์ประดาชฎ สรประภสสรชฎ ๑
16
		(พระลักษณวงศ์ พรามเกสสร เล่ม 1, 2)
14	กาลนั้นพระบาทพรหมทัต ตื่นจากสนธยาพระจักรีไชรี	จักรพรรดิอุลลพระอุทัย นำพระมเหสีไปสรองคคา ๑
15	ชำระพระองค์ทรงพระชด ผัดแป้งกระแจะเครื่องคนธา	บำบัตมลินจิงราชา ผัดภักตร์กษัตราทรมณรัตน์ ๑
16	พระกรทรงชันธฤทธีกล้า ...	ยตราออกประทับยอดโรงรัตน์ ...
		(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องพระลักษณวงศ์ พรามเกสสรผู้ประพันธ์บรรยาย
การอาบน้ำแต่งตัวก่อนออกไปประพาสป่า โดยกล่าวถึงพระบาทพรหมทัตนำนางสุวิณณ์อัมพา
ไปอาบน้ำชำระร่างกาย ทาแป้ง เครื่อง และผัดหน้า จากนั้นผู้ประพันธ์ได้บรรยายรายละเอียด
การแต่งตัวที่มีการสวมเครื่องประดับและอาวูธก่อนจะออกไปสู่ขบวนประพาส

จากบทประพันธ์ทั้งสองเรื่องจะเห็นว่าเรื่องพระลักษณวงศ์ พรามเกสสรมี
ความแตกต่างจากเรื่องลักษณวงศ์แม้จะเป็นการพรรณนาในตอนเดียวกันแต่ผู้ประพันธ์บรรยายโดย
ปรับเปลี่ยนบทบาท จากอาบน้ำกับลูกเปลี่ยนเป็นอาบน้ำกับภรรยา นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มเติม
รายละเอียดของการแต่งตัวที่นอกจากจะมีการประพรมเครื่องหอมแล้ว ในเรื่องพระลักษณวงศ์
พรามเกสสรยังมีการผัดหน้าอีกด้วย และรายละเอียดที่ปรากฏเฉพาะในเรื่องนี้คือการสวม

เครื่องประดับและอาวุธ โดยที่รายละเอียดดังกล่าวไม่ปรากฏในเรื่องลักษณะวงศ์ ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะเด่นเฉพาะที่ผู้ประพันธ์ได้เพิ่มเข้ามาในเรื่องพระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสร

4.2. ตอนออกรบ

เรื่องลักษณะวงศ์บรรยายการอาบน้ำแต่งตัวของตัวละครในตอนที่ทำววิญูมาศจะออกไปรบกับพระลักษณะวงศ์โดยบรรยายเฉพาะการแต่งตัว ดังบทประพันธ์

...	...
อยู่รักษาปราสาททองเกิดน้องรัก	แล้วขุนยักษ์ทรงเครื่องอันเรื่องพราย
ทั้งเกราะนวมสวมใส่สังวาลรัตน์	พาหุรัดทับทรวงประดับสาย
มงกุฎเก็จเพชรแจ่มแวมกระจาย	ดูแพรวพรายพรางพรางกระจ่างตา
พระหัตถ์ซ้ายกรายแกว่งพระแสงศร	คทาธรทรงข้างพระหัตถ์ขวา
พระขรรค์ชัตรีต้องคือลงการ์	ออกยืนหน้าเกยแก้วกฤษชชัย

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 78)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องลักษณะวงศ์บรรยายการเตรียมตัวก่อนออกไปรบ โดยทำววิญูมาศแต่งตัวออกรบด้วยการสวมชุดเกราะ สังวาล พาหุรัด ทับทรวง และสวมมงกุฎอย่างงดงาม และยังมีการกล่าวถึงอาวุธด้วย คือ ธนู กระบอง และพระขรรค์ ในส่วนของเรื่องพระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสร ผู้ประพันธ์ได้มีการปรับบทบาทและเพิ่มเติมรายละเอียดในตอนดังกล่าวที่แตกต่างออกไป ดังบทประพันธ์

636	เจิบเสือบตะโพนประหาร ดาบเขย่งกระบี่เขย่งศร	ฉะประทีปยี่ภู่ชกชก ฉัตรกฏกรดาประดับเขย่ง
637	จร่งเขาสวมแห้วประตลบ สัษฏาวิเศษกฤษณะเดชะ	ประทีปเสือบเขย่งเขย่ง ฉะประทีปเขย่งเขย่ง
638	จร่งประตลบเขย่งเขย่ง ประตลบเขย่งเขย่ง	ฉะประทีปเขย่งเขย่ง ฉะประทีปเขย่งเขย่ง

(พระลักษณะวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 80-81)

636	จึงเสด็จลงสรองพระวารี ทาแบ่งกระแจะเครื่องคนธา	ชำระอินทรีย์กรงยักษมารี ผัดพักตร์ราชาทรงเครื่องผจง
637	ทรงกางเกงสนับเปลากับพระพัสดร์ สังวาลสว่างหัวเพชรแวววับพิศวง	พระภูษาสวยจัดบรรจง ตกลแสงระหงโดยรจนานา

638

ทรงพระมกุฏแก้วอย่างใหม่
พระอัมรินทร์เพชรส่องแสงสว่างจ้า

ฝังพลอยไฉ่เปรมปรีดิ์แก้วมุกดา
ห้ององค์สุรางามเฉิดฉาย ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์บรรยาย การอาบน้ำแต่งตัวก่อนออกไปรบของท้าววิรุฬหามาตย์โดยผู้ประพันธ์บรรยายตั้งแต่การอาบน้ำชำระร่างกาย ทาแป้ง ประพรมเครื่องหอม จากนั้นจึงบรรยายการแต่งตัวโดยให้รายละเอียดของเครื่องแต่งตัวว่าประกอบไปด้วย สนับเพลลา (กางเกงดำนโน) ผ้านุ่ง และสวมเครื่องประดับโดยมีสังวาลประดับเพชร มงกุฎประดับด้วยพลอยและไข่มุก และสวมแหวนเพชร

จากบทประพันธ์ทั้งสองเรื่องจะเห็นว่าเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์มีความแตกต่างจากเรื่องลักษมณ์วงศ์แม้จะเป็นการพรรณนาในตอนเดียวกันแต่ผู้ประพันธ์บรรยายโดยปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมรายละเอียดบางประการเข้าไป เช่น เพิ่มการบรรยายฉากอาบน้ำ เพิ่มรายละเอียดของการแต่งตัวและเครื่องประดับ และตัดการพอกอาวุธออกไป จึงทำให้ฉากสรรเสริญเครื่องในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์มีความโดดเด่นเฉพาะของตนเอง

5. การตัดการพรรณนาบทสังวาส

เรื่องลักษมณ์วงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์มีบทพรรณนาบทสังวาสตรงกัน 1 ตอน คือ ตอนที่พญายักษ์พยายามจะสังวาสกับมารดาของตัวละครเอก โดยผู้ประพันธ์ได้พรรณนาบทสังวาสโดยในเรื่องลักษมณ์วงศ์พรรณนาโดยใช้ความเปรียบส่วนในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์ใช้การพรรณนาการกระทำโดยตรงจึงทำให้มีลักษณะที่ต่างไปจากกัน ดังนี้

พลาถนอมอุ้มนางขึ้นวางตัก	นางชวนหยิกพลิกพลิกแล้วกันแสง
ยักษ์กระหวัดรักรวบเอาโดยแรง	ตั้งครุฑแย่งจับพญาวาสูกรี
เปรียบมหาราหูนันใหญ่หลวง	ขยอกดวงสุรียาในราศี
เดชะสัตย์อธิษฐานของเทวี	ประเวณีสูญหายจากกายนาง

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษมณ์วงศ์, 43)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องลักษมณ์วงศ์บรรยายบทสังวาสโดยใช้ความเปรียบ ผู้ประพันธ์ใช้ความหมายโดยนัยโดยกล่าวถึงครุฑจับพญานาคและการเกิดสุริยุปราคา โดยใช้พญาครุฑและพระราหูมีความหมายถึงท้าววิรุฬหามาตย์ ส่วนพญานาคและพระอาทิตย์มีความหมายถึงนางสุวรรณอำภา เป็นการบรรยายการสังวาสโดยใช้ความหมายโดยอ้อม ส่วนในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์ตัดการพรรณนาบทสังวาสโดยกล่าวเพียงการพยายามจะล่วงเกินเท่านั้น ดังบทประพันธ์

(บรมชาติ) ในตอนที่กุฎุมพีได้นางเกสี ดังความว่า “*កុដ្ឋុកីសោតបាន រុមសុខុមប្រាណ នឹងកេសិណ រេសច ហើយភិលេង នាំនាងទិត វិលទៅត្រីហ ដូចដើមប្រភព ។ ភិលេងទិត ពុំបិទចរចា ពាក្យពេចន៍អ្វី កុដ្ឋុកីតែង ទៅ ស្តីទូនៅកេសិ រាងវាភ្នំ ពុំខានទិវា ។*¹” แปลเป็นภาษาไทยว่า “*กุฎุมเมื่อครั้งได้ ร่วมสุขร่วมปราณ กับนางเกสินั้น เสร็จแล้วพี่เลี้ยง นำนางธิดา กลับไปเคหา ดังเดิมปกติ ។ พี่เลี้ยงธิดา ไม่กล้าเจรจา พากย์ พจน์อะไร กุฎุมพี่มักไป สนทนอยู่กับนางเกสี ทุกทุกราตรี ไม่ขาดแม้สักวัน*” (แปลโดยผู้วิจัย) ต่อมา ในยุคที่เริ่มมีพัฒนาการในการสร้างสรรค์งานนิยายในยุคแรกยังพบการใช้บทอัครรรยเพื่อแสดง ความรักระหว่างชายหญิงที่กำลังจะบรรลู่การเป็นคู่ชีวิตเช่นเรื่อง น้ำทะเลสาบ (จิกจเรณบ) นวนิยายที่ ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1939 ดังความว่า “*កាលណោះមានមហាក្នុងភ្នំនាគជួយផ្តល់ឱ្យយកក្រែងក្រហាយ ក្នុង ព្រះចិត្តាប្រឹងលួនចេញផ្ទៃពីក្នុងព្រះចរណិ ចុះមកប្រពោលក្នុងមហាសមុទ្រ បង្ហាញរូបភ្លេងធ្លាក់ពេញលើសុព*”² แปลเป็นภาษาไทยว่า “*กาลนั้นมีมหาภูชงนาคราชตนหนึ่งเกิดความรุ่มร้อนในจิต จึงเลื้อยออกมาจาก พระธรณี แล้วจึงประพาสเล่นในมหาสมุทร สายฝนจึงทะเลักเต็มผืนพสุธา*” (แปลโดยผู้วิจัย) แต่ อย่างไรก็ตามบทดังกล่าวก็เป็นเพียงการบรรยายเพียงสั้น ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับขนบบทอัครรรยของ วรรณคดีไทย ลักษณะดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าบทอัครรรยหรือบทสังวาสนั้นไม่เป็นที่นิยมในงาน วรรณกรรมเขมรเมื่อมีการแปลวรรณคดีไทยไปเป็นภาษาเขมรจึงมีการตัดหรือลดบทดังกล่าวลง เพื่อให้รสของวรรณคดีเข้ากับค่านิยมของชาวเขมร

6. การเพิ่มบทพรรณนาเกี่ยวพาราสิ

เรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษณะวงศ์ พราหมเกสรมีบทพรรณนาบทเกี่ยวพาราสิ ตรงกันหลายตอน นอกจากนี้ในเรื่องพระลักษณะวงศ์ พราหมเกสรมีการเพิ่มการการพรรณนา บทเกี่ยวพาราสิเข้ามาในบางตอนจึงทำให้ตอนดังกล่าวมีเนื้อความที่ต่างไปจากเรื่องลักษณะวงศ์ ดังนี้

๑ พระพียงนางคอยสว่างที่ความทุกข์ พลอยสนุกยิ้มแยมอยู่แจ่มใส	
มากินของด้วยกันหน้อยจึงค่อยไป	แล้วทราวม้วยเจ้าสวยทั้งสององค์
จนอิมหน้าสำเร็จสำรวลสรวล	พระเชิญชวนจูงนางนวลหง
ไหนชิงข้าพาไปเกิดโฉมยง	แล้วสององค์เดินเรียงมาเคียงกัน
ขึ้นชิงข้าหาเชือกทำสายชัก	ทั้งพระลักษณะวงศ์สาวสวรรค์
ข้าเจ้าหงส์ส่งเสียงประสานกัน	ดังจักจั่นแจ้วแจ้วในดงดอน

¹ ธี สุวีฑฒ, **บรมชาติ ๒**.PDF, 6 ธิฎิก 2020, ติ <https://sites.google.com/site/russeykeohighschool/khmer/kh-story/moranakmeda?fbclid=IwAR1apOeK5vsBdnZOGT89zP8H5ycicXeMtDgqI5q1MmhHfnU77Z8bT9hHs3Y>, 6-7.

² ติษ บก, **จิกจเรณบ**, (ฐิฎเทฎ: អង្គរធំ, 2003), 18.

ไม่ขายเงินด้วยสองยังเติ๊กนั๊ก	อารมณ์รักเหมือนเพื่อนสโมสร
จนบ้ายแสงสุริยศรีวีรวร	ชวนกันจรลงสรพระคงคา
แล้วโถมงามทราวมสงวนนวลหง	ชวนพระลักษณวงศ์เก็บบุปผา
ที่ปลูกไว้ใกล้บรรพศาลา	เก็บจำปาพุทธชาดอัญชันปน
ยี่สุนั่แซมแกมกับชมพู่เทศ	การะเกดชুমแสงทั้งสร้อยสน
บ้างหล่นกลาดตาชกลางแผ่นดินดล	เสาวคนธ์รีนรสรณู
พระเก็บพุดหยุดยี่นให้โถมศรี	กุมารีรับจากหัตถ์แล้วทัดหู
เก็บสุกรมชมขึ้นแล้วยี่นชู	สำรวจเรียงเคียงคู่กันสองรา
แล้วชวนกันผันผายมาอาศรม	สองภริมย์นั่งร้อยพวงบุปผา
เวลาค่วนจวนเจ้าพ่อตามา	ทั้งสองราเลี้ยงแลชะแฉ่ค้อย ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณวงศ์, 49-50)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องลักษณวงศ์ในตอนที่พระลักษณวงศ์มาพบนางทิพเกสร แล้วอาศัยอยู่ด้วย เมื่อพระลักษณวงศ์กินผลไม้ที่นางทิพเกสรนำมาให้จนอิ่ม จึงชวนนางไปเล่นชิงช้าด้วยกัน ในตอนนี้ผู้ประพันธ์ได้บรรยายการเล่นชิงช้าของทั้งสอง จากนั้นทั้งคู่จึงไปเก็บดอกไม้สำหรับไว้ให้พระฤๅษีไหว้พระ ในตอนนี้ผู้ประพันธ์บรรยายการกระทำของทั้งสองให้เห็นถึงความเป็นเด็กที่ยังคงต้องการอาหารและความเพลิดเพลินแต่ก็มีการแสดงให้เห็นถึงความรักที่มีต่อกัน เช่น ตอนที่ไปเก็บดอกไม้ พระลักษณวงศ์เก็บดอกพุดแล้วยี่นให้นางทิพเกสร ส่วนนางทิพเกสรเมื่อรับดอกพุดมาแล้วก็นำไปทัดหู ดังความว่า “พระเก็บพุดหยุดยี่นให้โถมศรี กุมารีรับจากหัตถ์แล้วทัดหู” ซึ่งข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความรักที่มีต่อกันของทั้งสอง แต่ก็ยังไม่ใช่ลักษณะการแสดงความรักซึ่งกันและกันของหนุ่มสาว ส่วนในเรื่องพระลักษณวงศ์ พรามเกสรผู้ประพันธ์ได้บรรยายเนื้อความเดียวกันกับเรื่องลักษณวงศ์แต่เพิ่มบทเกี้ยวพาราสีเข้ามาด้วย ดังบทประพันธ์

341	เสวยไฉตสุขขัณฑ์สรวลเบ็ชฌ	เจิบประทุษกรสุรสาสข
	ฉะตาสไฉลสาธชัศตช	ตรัสณภาสบสงเสเวยณเณษ ฯ
342	ทณเสาสุวิณุกเสสุรสาธ	ตาสสุบัตตัยนสรหัตถ์กร
	สาธญญเษิสเษิตไฉนุคคช	ฐาไฉนุชฎายบรชบสตุเสษจษ ฯ
343	ชัศรเสชทุษกรชัศบรูสสุริ	เกฏ์กคคคสไฉฉะเรตรสข
	ลัฉะเษเษชชชชชชชช	ไฉลนเณคตชชชชชชชช ฯ
344	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	จสุษติรตชชชชชชชช
	ชฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ฯ
345	เจิบสาธชชชชชชชชชช	บิตเบ็ชชชชชชชชชช
	จฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	ชฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ฯ

346	កុមារច្រៀងថាស្រណោះពេក សំឡេងបុប្ផាចម្លើយឆ្លង	សត្វវិល្លៃសកហើរត្រសង ដូចបងឃើញស្ទូនស្ទូនណ្ហាត់ ។
347	ក្សត្រីច្រៀងថាឱប្រុសប្រាជ្ញ ប្អូនឃើញអ្នកបងសែនអាណិត	អ្នកមានអំណាចជាតិមហាក្សត្រយ័ ខ្លួនខ្លាញ់ក្នុងចិត្តគ្មានរសាយ ។
348	កុមារច្រៀងថាឱស្រីវត្ត បងបានចូលចិត្តគង់គិតស្តាយ	ហារមាត់េសើចលេងញញឹមព្រាយ មិនទាន់រួមកាយនៅក្មេងណាស់ ។
349	សំឡេងទាំងពីរព្រលួច លេងសើចពីរព្រណាក្សត្រុក្សត្រាស់	ច្រៀងច្រូចផ្តោះផ្តងឆ្លើយឆ្លាស់ អរណាស់ស្រីបស្រួលជាមួយគ្នា ។
350	ខ្លួនបងដូចសត្វក្រមុរត ពិដោរផ្អែមល្ហែមហបូទ័យា	សង្កេតចុះចាប់ចិកមាណ ពុំចង់ឃ្លាតឃ្លាបែរចេញចរ ។
351	នាងច្រៀងខ្លួនប្អូនដូចមាណី ក្រេបហើយក៏គេចបែរហើរចរ	ភូមិវិចិត្របុប្ផាណូ លេងខ្លឹមអរចោលទំនេរ ។ (ព្រះលីកសមណវង្ស ព្រះរាមកេសស្រ ទ្រង់ 1, 41-42)
341	ស្នេហាអ្នកអីមិនស្រីរួចរាល់ ឱងខ្ញុំអីមិនស្រីរួចរាល់	ឱងខ្ញុំអីមិនស្រីរួចរាល់ ឱងខ្ញុំអីមិនស្រីរួចរាល់
342	កាលនោះស្នេហាអ្នកអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់	បានឱងខ្ញុំអីមិនស្រីរួចរាល់ ក្រោយមកនាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់
343	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់
344	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់
345	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់
346	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់
347	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់
348	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់
349	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់	នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់ នាងយ៉មអីមិនស្រីរួចរាល់

¹ កថា េសើច សំណិមន្តរាណានឹងកថា េសើច អោយអោយអោយ អោយអោយ

354	กุมาราร้องว่าไอ้กเขา จิกกันเล่นโอบโอบเกย	เจ้าเหินไปเหินมามีคู่แล้วเอ๋ย ไม่สนใจเลยเหนือพฤษภาฯ
355	เกสรร้อว่าไ้พระดกเกาะ รู้แต่กั้หน้านึ่งไม่หาโภชนา	เหนือที่เฉพาบนคอนไหนหนา อนิจจาน่าสงสารภาษาสัตว์ฯ
356	กุมารสรรเสริญขนิษฐา อย่าเล่นนานเกินอาศรมสงัด	แก้วมีปราชญ์ล้นเหลือชัด เกรงจะพลัดทรัพย์สมบัติของท่านตาฯ
357	จึงลงจากชิงช้าทั้งสองพงค์ ไปที่สระศรีสรคองคา	นำกันเดินตรงจรยาตรา ยุรยาตร์ย่างไปขมิ้นมันฯ
358	ถึงเสร็จผลัดหมดทั้งพัศตรา ลูชต์กายากุมารีนัน	ลงสรคองคาลาถึงดินพลัน แล้วเสร็จพลันก็เปลี่ยนพระพัศตราฯ
359	กุมารากั้บราขกุมารี่ พากันเดินตามในทางมรรคา	ทรงพัศตรีใหม่ค่าล้ำหนักหนา ผลดอกไม้นานาสดสวนฤษีฯ
360	กุมารเต็ดได้ดอกจำปา นางเต็ดดอกชบาจำปี	กลัวยเทศกระดงกับมาลตี บุณนาคนวนศรีฝกามณฑาฯ
361	กุมารเต็ดได้ลั้ณแฉ ¹ กษัตริย์เต็ดได้ดอกจำปา	การะเกดลูกจันสดพะงา ลำเจียกมะลิลากับนวลศรีฯ
362	ครัน้ใกล้เวลาฤษีกั้กลับ พระลักข์ณลีนวงส์ทรงรัศมี	เข้าชอกกลับช่อนตัวเงียบในภูฎี วันทาฤษีร้อให้หูลสรพรฯ

(พระลักข์สมณวงส์ พรามเกสร เล่ม 2, 43-44)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องพระลักข์สมณวงส์ พรามเกสรตอนที่พระลักข์ณลีนวงส์ มาพบนางเทพเกสรแล้วอาศัยอยู่ด้วย เมื่อพระลักข์ณลีนวงส์กินผลไม้ให้จนอิ่มแล้ว จึงชวน นางเทพเกสรไปเล่นชิงช้าด้วยกัน ในตอนนี้ผู้ประพันธ์ได้บรรยายการเล่นชิงช้าของทั้งสอง โดยในตอนนีผู้ประพันธ์ได้เพิ่มการเกี่ยวพาราสีของตัวละครทั้งสอง เช่น การเปรียบเทียบตนเอง เป็นสิ่งต่าง ๆ คู่กัน การบอกรักกัน เป็นต้น จากนั้นทั้งคู่จึงไปเก็บดอกไม้สำหรับไว้ให้พระฤษีให้ไว้พระ อีกตอนหนึ่งที่มีการเพิ่มบทเกี่ยวพาราสีในเรื่องพระลักข์สมณวงส์ พรามเกสร คือ ในตอนที่พระลักข์ณลีนวงส์มาเรียนวิชาอยู่กับพระฤษีวันหนึ่งผลไม้ในอาศรมหมด พระฤษีจึง ออกไปหาผลไม้โดยสั่งให้พระลักข์ณลีนวงส์ท่องวิชาอาคมส่วนนางเทพเกสรให้ไปเก็บดอกไม้ไว้รอ พระฤษี ตอนนีเรื่องลักข์ณวงส์กล่าวเพียงว่านางเทพเกสรเข้ามาชวนพระลักข์ณวงส์ออกไปเล่น ด้วยกัน แต่พระลักข์ณวงส์ไม่ยอมไปนางจึงเข้ามาทักท้วงพระลักข์ณวงส์ที่กำลังท่องมนต์จนท้ายที่สุด พระลักข์ณวงส์จึงยอมออกไปเล่นกับนาง ดังบทประพันธ์

¹ คำว่า ฉแฉ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคำว่า ฉแฉ หมายความว่า ชื่อดอกไม้ชนิดหนึ่ง

แล้วกอดจูบพุดจาประสาเด็ก	ด้วยเล็กเล็กอยู่ทั้งสองไม่ถือศักดิ์
นางเกสรชวนพระทรงลักษณ์	ไปขึ้นซังชิงซ่าเล่นให้เย็นใจ
พระฟังคำซ้ำชวนเป็นหลายครั้ง	มิตามมั่งก็จะขัดอ้อฉมาสัย
จะจู้จี้คร้านรำคาญใจ	จึงว่าไปซีไปเล่นเสียเห็นวัน
กุมารดีใจเข้ากอดรัด	หน่อกระษัตริย์พานางทางผายผัน
พระแกล้งเมินเดินไปมีใครทัน	นางแจ่มจันทร์วิ่งไปจนลับตา
พระแกล้งร้องเวรเวายตะกายวิ่ง	สมรมิงตกใจเป็นหนักหนา
ร้องกราดกรีดหวีดวิ่งผวามา	ถึงเซษฐากอดไว้ไม่วางมือ
ทำเป็นกลัวตัวสิ้นรำพันบอก	ฝึมนหลอกข้าน้อยไปแล้วหรือ
ไฉ่ปากอ้าตากลวงเท่ากำมือ	ร้องหือหืออยู่ตรงข้างหนทางไป
นางฟังความคร้ามจิตด้วยใจหญิง	หมายว่าจริงมันคงไม่สงสัย
ก็พากันกลับมาศาลาลัย	เก็บดอกไม้ไว้ทำพระอาจารย์ ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 53-54)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องลักษณะวงศ์ผู้ประพันธ์บรรยายการเล่นกันของทั้งสอง มีการแกล้ง หยอกล้อกัน และการกอดหอมกัน แต่การกระทำดังกล่าวผู้ประพันธ์ก็ยิ่งบรรยายว่าเป็นการกระทำของเด็กที่ไร้เดียงสาไม่ใช่การกระทำเพื่อแสดงความรักของหนุ่มสาว ดังความว่า “ด้วยเล็กเล็กอยู่ทั้งสองไม่ถือศักดิ์” ส่วนในเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์ผู้ประพันธ์ได้บรรยายเนื้อความเดียวกันกับเรื่องลักษณะวงศ์แต่เพิ่มบทเกี่ยวพาราสิเข้ามาด้วย ดังบทประพันธ์

392	ธัมมรุชฺสเรชฺชชฺชณฺณคฺคิณฺณ	สํเชฏฺเฏเชฐิณฺณคฺคิณฺณ
	สํเชฐิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	สํเชฐิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ ๑
393	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ
	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ ๑
394	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ
	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ ๑
395	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ
	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ ๑
396	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ
	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ ๑
397	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ
	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ ๑
398	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ
	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ	คฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณคฺคิณฺณ ๑

399	ภทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทํสฺมํทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑
400	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑
401	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑ (พระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 48-49)
392	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑
393	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑
394	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑
395	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑
396	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑
397	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑
398	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑
399	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑
400	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑
401	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ	ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ทฺธิธฺมมฺมฺมิตฺตํ ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

¹ คำว่า ภูมฺส /phum-phaan/ น่าจะเลื่อนมาจากคำว่า ภูมฺส /phum-phien/ หมายถึงเพื่อนสนิท ในที่นี้สันนิษฐานว่าเป็นคำแทนตัวผู้หญิงจึงเขียนทับศัพท์โดยเสียงว่า “พุ่มพาน”

² ทัตถํ /phat-ciay/ หมายถึง ชื่อบทเพลงโบราณของเขมรใช้สำหรับงานมงคล เช่น งานแต่ง

จากบทประพันธ์ ในตอนเดียวกันเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ฉากที่พระลักษมณ์สินนวงส์ กับนางเทพเกสสรไปเล่นด้วยกัน ระหว่างเล่นชิงช้ามีการเกี่ยวพาราสีกันโดยการร้องเพลงพัดชายและดอกสร้อยโต้ตอบกันระหว่างพระลักษมณ์สินนวงส์กับนางเทพเกสสร โดยเนื้อหาของเพลงที่ทั้งสองร้องโต้ตอบกันเป็นการแสดงความรักต่อกันแบบชายหนุ่มกับหญิงสาว เช่น การบอกรัก การชื่นชม เป็นต้น

จากบทประพันธ์ทั้งสองเรื่องจะเห็นว่าเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรมีความแตกต่างจากเรื่องลักษณวงศ์แม้จะเป็นการพรรณนาในตอนเดียวกันแต่ผู้ประพันธ์บรรยายโดยการเพิ่มบทพรรณนาเกี่ยวพาราสีของตัวละครเอกทั้งสองโดยการแสดงความรักซึ่งกันและกันแบบหนุ่มสาว ซึ่งต่างจากเรื่องลักษณวงศ์ที่ไม่มีบทเกี่ยวพาราสีในตอนดังกล่าวและมุ่งเน้นแสดงความรักแบบเด็กมากกว่า

ลักษณะเด่นด้านภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมเขมร

จากการศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 พบว่า เรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรมีการเพิ่มเติมรายละเอียดบางประการเข้าไปทำให้เกิดเป็นลักษณะเด่นเฉพาะ ซึ่งรายละเอียดที่เพิ่มเติมเข้ามานี้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของเขมร โดยผู้ประพันธ์สอดแทรกเข้าไปในเรื่องได้อย่างกลมกลืนและสร้างความน่าสนใจให้กับเนื้อเรื่อง โดยภาพสะท้อนด้านสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง ได้แก่

1. เครื่องแต่งกาย

เรื่องลักษณวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรปรากฏภาพสะท้อนวัฒนธรรมเครื่องแต่งกาย ซึ่งผู้ประพันธ์สอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่องโดยการบรรยายฉากและตัวละคร เครื่องแต่งกายที่ปรากฏในเรื่องแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เครื่องแต่งกายของพระมหากษัตริย์และเครื่องแต่งกายของทหาร ดังนี้

1.1 เครื่องแต่งกายของกษัตริย์

เรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรมีการพรรณนาการแต่งกายของกษัตริย์ ในตอนที่พระบาทพรหมทัตต์ประพาสาและตอนที่ท้าววิรุฬหมาตย์ออกรบ โดยผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

ในตอนตอนที่พระบาทพรหมทัตต์ประพาสาได้มีการกล่าวถึงการแต่งตัวของพระบาทพรหมทัตต์ ดังบทประพันธ์

15	<p>ជម្រះព្រះអង្គទ្រង់ព្រះខាត់ ផាត់ម្សៅក្រចេះត្រឿងគន្ធា</p>	<p>បំបាត់មន្ទិលទើបរាជា ផាត់ភក្ត្រក្រាទ្រង់ម្នីរត្នី ។</p>
16	<p>ព្រះករទ្រង់ខន្ធវិទ្ធិក្ក</p>	<p>យាត្រាចេញគង់ចុងរោងរត្ត</p>
...	...	<p>(พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 1, 2)</p>

14	<p>កាលនោះបាទព្រះបាទព្រះបាទ ដំណើរពីសន្តិយាទ្រង់ជ័យវិទ្យា</p>	<p>ជ័យវិទ្យាព្រះបាទព្រះបាទ បាទព្រះបាទព្រះបាទ ។</p>
15	<p>ខ្មែរព្រះបាទព្រះបាទ ដំណើរពីសន្តិយាទ្រង់ជ័យវិទ្យា</p>	<p>បាទព្រះបាទព្រះបាទ ដំណើរពីសន្តិយាទ្រង់ជ័យវិទ្យា ។</p>
16	<p>ព្រះបាទព្រះបាទព្រះបាទ ដំណើរពីសន្តិយាទ្រង់ជ័យវិទ្យា</p>	<p>យាត្រាចេញគង់ចុងរោងរត្ត</p>
...	...	<p>(แปลโดยผู้วิจัย)</p>

จากบทประพันธ์ แสดงให้เห็นถึงค่านิยมในการแต่งตัวของกษัตริย์โดยจะมีการ
 ผัดแป้งและประพรมด้วยเครื่องหอม เช่น กระจ่างเจ จากนั้นจึงสวมเครื่องประดับที่ทำด้วยแก้วหิน
 ที่มีค่าต่าง ๆ นอกจากนี้ในตอนที่ทำวัชรหมาตย์ออกรบก็มีการบรรยายการแต่งตัวของชนชั้นกษัตริย์
 เช่นกัน โดยผู้ประพันธ์บรรยายรายละเอียด ดังนี้

636	<p>ទើបស្តេចចុះស្រង់ព្រះវារី លាបម្សៅក្រចេះត្រឿងគន្ធា</p>	<p>ជម្រះព្រះបាទព្រះបាទ ផាត់ភក្ត្រក្រាទ្រង់ម្នីរត្នី ។</p>
637	<p>ទ្រង់ខោស្នាប់ភ្នំរុក្ខព្រះពន្លឺ សង្ហារក្សិណ្ឌុរក្នុងពេជ្រខ្ពង់</p>	<p>ព្រះក្រសួងស្រស់ល្អបញ្ចប់ លិចភ្នំរាងដោយរចនា ។</p>
638	<p>ទ្រង់ព្រះមកុដកែវយ៉ាងថ្មី ព្រះទ្រង់ពេជ្រលេចភ្នំថ្មា</p>	<p>ដំណើរពីសន្តិយាទ្រង់ជ័យវិទ្យា អស់អង្គអាសុរាណុរោទិយា ។</p>
		<p>(พระลักสมณวงส์ พราหมเกสสร เล่ม 2, 80-81)</p>

636	<p>ទើបស្តេចចុះស្រង់ព្រះវារី លាបម្សៅក្រចេះត្រឿងគន្ធា</p>	<p>ជម្រះព្រះបាទព្រះបាទ ផាត់ភក្ត្រក្រាទ្រង់ម្នីរត្នី ។</p>
637	<p>ទ្រង់ខោស្នាប់ភ្នំរុក្ខព្រះពន្លឺ សង្ហារក្សិណ្ឌុរក្នុងពេជ្រខ្ពង់</p>	<p>ព្រះក្រសួងស្រស់ល្អបញ្ចប់ លិចភ្នំរាងដោយរចនា ។</p>
638	<p>ទ្រង់ព្រះមកុដកែវយ៉ាងថ្មី ព្រះទ្រង់ពេជ្រលេចភ្នំថ្មា</p>	<p>ដំណើរពីសន្តិយាទ្រង់ជ័យវិទ្យា អស់អង្គអាសុរាណុរោទិយា ។</p>
		<p>(แปลโดยผู้วิจัย)</p>

จากบทประพันธ์ กล่าวถึงท้าววิรุฬหามาตย์ที่แต่งตัวเพื่อเตรียมออกรบโดยผู้ประพันธ์บรรยายการแต่งตัวว่าท้าววิรุฬหามาตย์นั้นมีการผัดแป้งและประพรมด้วยเครื่องหอม คือ กระแจะ เช่นเดียวกับพระบาทพรหมทัต ถัดมามีการกล่าวถึงการสวมเครื่องประดับเช่นเดียวกัน แต่ในตอนนี้ให้รายละเอียดมากกว่าโดยบรรยายว่าท้าววิรุฬหามาตย์สวมสังวาลที่ประดับด้วยเพชร สวมมงกุฎที่ประดับด้วยพลอยและไข่มุก และสวมแหวนเพชร และนอกจากนี้ในตอนนี้ยังบรรยายถึง เสื้อผ้าที่ท้าววิรุฬหามาตย์สวมใส่โดยให้รายละเอียดว่าสวมสนับเพลา (กางเกงข้างใน) และสวมภูษาหรือ ผ้าถุงอยู่ด้านนอก

จากการศึกษาการแต่งกายของกษัตริย์เขมรในช่วงปี ค.ศ.1860-1941 พบว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับที่ปรากฏในเรื่องพระลักข์สมณวงศ์ พรามเกสสร คือ สวมสนับเพลาและสวมภูษาทับด้านนอก สวมเครื่องประดับ เช่น มงกุฎ สังวาล และอำมรงค์ดั่งภาพ

(ก)

(ข)

ภาพที่ 23 แสดงภาพการแต่งกายของกษัตริย์เขมร

(ก) พระบาทสมเด็จพระนโรดม¹

(ข) พระบาทสมเด็จพระสีสุวัตต์²

¹ วิกิพีเดีย, พระบาทสมเด็จพระนโรดม, 31 สิงหาคม 2563, จาก https://th.wikipedia.org/wiki/พระบาทสมเด็จพระนโรดม_บรมรามเทวาวตาร

² วิกิพีเดีย, [ព្រះស៊ីសុវត្ថិ](https://km.wikipedia.org/wiki/ព្រះស៊ីសុវត្ថិ), ๓๑ สิงหาคม ๒๐๒๐, ที่ <https://km.wikipedia.org/wiki/ព្រះស៊ីសុវត្ថិ>

จากข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่ารายละเอียดที่สอดแทรกเข้ามานั้น เป็นข้อมูลที่ผู้ประพันธ์ได้จากการรับรู้ หรือพบเห็น จึงนำมาสอดแทรกเข้าไปในเนื้อเรื่องโดยทำให้ ผู้อ่านเกิดจินตภาพตามเนื่องจากลักษณะดังกล่าวน่าจะเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปของชาวเขมรซึ่งคือผู้อ่าน ผู้ประพันธ์จึงใช้วิธีการบรรยายในสิ่งที่เป็นที่รับรู้โดยทั่วไปเพื่อให้ผู้อ่านสามารถจินตนาการได้ ตามที่บรรยาย

1.2 เครื่องแต่งกายของทหาร

เรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์การพรรณนาการแต่งกายของทหารในตอน ที่พระบาทพรหมทัตต์ประพาสป่าและตอนที่ท้าววิรุฬหมาตย์ออกรบ โดยผู้ประพันธ์ได้สอดแทรก รายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

ในตอน ที่พระบาทพรหมทัตต์ประพาสป่ามีการกล่าวถึงการแต่งตัวของทหาร ดังบทประพันธ์

13	กษัตริย์องค์หนึ่งเสนาบดี คางคกตัวโตสง่างาม	ธิติทาสเฆาะมุตตงู้งงู้อีสกร บรู้งอ่ประหมากฏูตเจ้ญ่ญ่ ๑ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์การ เล่ม 1, 2)
13	กองหลังสวมเสื้อเสนาบดี ถือบาบหอกนุ่งกางเกงงา	จิตหาญมูมานะการศึกหลายครา แต่งรอกพระมหากษัตริย์เชษฐชัย ๑ (แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายลักษณะการแต่งตัวของทหารกองหลัง โดยบรรยายการแต่งตัวว่าสวมเสื้อแบบเสนาบดี คือ เสื้อที่ใส่สำหรับการออกรบ และสวมกางเกงงา โดยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นกางเกงแบบหนึ่งใช้สำหรับสวมใส่ของทหาร นอกจากนี้ในตอน ที่ท้าววิรุฬหมาตย์ออกรบมีการบรรยายการแต่งกายของทหารและอาวุธ ดังบทประพันธ์

624	ทัพเอกฉัตรฉัตร ทัพเสาะฉะฉะทัพชูฉัตร	มหิษภูกตฤกตฤกตฤก ภคสิบ์เชะรุ้ตสุ่ศกัศ (พระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์การ เล่ม 2, 79)
-----	--	--

624

ส่วนพวกข้างศึก
พลม้าขี่ม้าสวมหมวกตั้งตรง

มหิงสาน่ากลัวไม่หวั่นไหว
ราชสีห์รู้คำรามร้องรุกราน ฯ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายลักษณะการแต่งตัวของทหารม้าที่มีการสวมหมวก แสดงให้เห็นถึงลักษณะเด่นของทหารฝ่ายนี้ที่สันนิษฐานว่าน่าจะแต่งตัวโดดเด่นและแปลกไปกว่าทหารฝ่ายอื่น ๆ คือ มีการสวมหมวกที่มีลักษณะเขี้ยว ผู้ประพันธ์จึงนำลักษณะดังกล่าวมาบรรยายในเนื้อเรื่อง

จากข้อมูลทั้งสองตอนแสดงให้เห็นว่าการแต่งกายของทหารมีการแยกตามประเภทและหน้าที่ เช่น ทหารกองหลังรักษาพระองค์แต่งกายด้วยเสื้อและสวมกางเกง ทหารม้าแต่งกายแตกต่างจากทหารกองอื่นคือการสวมหมวก การแต่งกายของทหารนี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเด่นของทหารเขมรในอดีตที่ผู้ประพันธ์ได้นำมาบันทึกไว้ในเรื่องนี้ตามความรู้และประสบการณ์ของผู้ประพันธ์

2. โขกชะตา

จากการเปรียบเทียบเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษณะวงศ์ พราหมณ์เสสรปรากฏภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องดวงชะตา ซึ่งผู้ประพันธ์สอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่องโดยการบรรยายการทำนายดวงชะตาก่อนออกไปรบ โดยในเรื่องลักษณะวงศ์บรรยายถึงดวงชะตาของท้าววิรุณมาศดังนี้

จะขัดข้องหรือจะคล่องไม่แคล้วคลาด โหรราชจงแสดงให้แจ้งจิต
โหรับังคมกัมกราบพระทรงฤทธิ์ แล้วคุณคิดตามโชคโฉลกวัน
ปีมะเส็งเดือนเก้าเป็นคราวเคราะห์ ถูกจำเพาะที่พามาจะโชคคัลย์
แรมสบสามคำสังัดพฤษ์สวน แจ้งสำคัญเคราะห์กรุงกระษัตรา
จึ่งยอกรอ่อนอุตมางค์เกล้า พระเคราะห์ท้าวถึงสิ้นพระชันษา
ด้วยตกศุนย์คุณต้องขาดชะตา จงรอรหายดัย้ระวังองค์
อันไพรมีฤทธิ์เขาคอยรบ ตามจะพบกันที่ไพร่ระหง
จะเสียทัพอัปรากลางณรงค์ เป็นมันคงคำข้าโหราทาย ฯ

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์, 78)

จากบทประพันธ์แสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องดวงชะตาโดยกล่าวว่าดวงชะตาของท้าววิรุณมาศ ในวันพฤษ์ศบตี แรม 3 คำ เดือนเก้า ปีมะเส็ง นี้เป็นฤกษ์ไม่ดีถึงคราวเคราะห์เนื่องจาก

คำนวณทางโหราศาสตร์แล้วเลขตกที่ 0 เนื่องจากวันพฤหัสบดีเท่ากับ 5 เดือนกุมภาพันธ์เท่ากับ 9 ปีมะเส็งเท่ากับ 6 เมื่อนำมารวมกันผลลัพธ์เท่ากับ 20 จากนั้นจึงลบผลลัพธ์ดังกล่าวด้วย 10 ไปเรื่อย ๆ จึงเหลือเศษ 0 ซึ่งถือว่าดวงชะตาขาด ในส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงษ์ พราหมณ์เสสรปรากฏความเชื่อเรื่องดังกล่าวโดยมีการนำไปดัดแปลงให้เข้ากับความเชื่อของชาวเขมร ดังบทประพันธ์

627	เจ็บเสอชฎยเหตาชฎยเบม ชฎยเรชฎยชฎยเจม	เดอชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ๑
628	ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย	ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ๑
629	ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย	ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ๑
630	ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย	ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ๑
631	ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย	ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ๑
632	ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย	ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ชฎยชฎยชฎยชฎยชฎยชฎย ๑
(พระลักษมณ์วงษ์ พราหมณ์เสสร เล่ม 2, 79-80)		
627	จิงเสด็จให้เรียกตาครุโหร วันนี้วันดีงามใหม่หนา	คำนวณให้ทายดูผลการ ขอบอกการเราให้เร็วไว ๑
628	เพราะกุเคยทำศึกหลายครั้ง จิงโหรคำนวณบวกเลขตามวิธีโหร	ไม่เคยดั่งนี้กลัวตาย ต้องจับดูเคราะห์ให้เที่ยงตรง ๑
629	โหรตีเลขเห็นไม่กล้าพูด คุณเหนือตั้งหารตัดใส่พินาศ	เพราะเลขไม่ดีเฉพาะองค์ เห็นตรงอสุรมีเคราะห์หนัก ๑.
630	อังคารเข้าแทรกจากเดือนก่อน ชะตาสูญสิ้นชั่วร้ายยิ่ง	เสาร์เปลี่ยนมาเสวยตัดขนม คิดคำนวณบังคมกราบทูลว่า ๑
631	บพิตรขอเสด็จหยุดก่อน ต้องถูกเคราะห์ใหญ่กษัยชีวา	ถ้าตามกระบวนแม่ทัพไม่ยาดรา ขออย่ากษัตราไปรบเลย
632	เชิงศึกข้างเขาล้วนเลิก ถ้าพยายามออกไปแพ้เขาแล้ว	ฝ่ายทัพข้างเรารบเร็วสบาย พระองค์เอยหยุดก่อนได้เป็นดี ๑

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ในเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องดวงชะตาโดยกล่าวถึงการเคลื่อนของดวงดาวที่มีผลต่อดวงชะตาของท้าววิรุฬหมาตย์ โดยบรรยายว่า พระเสาร์เข้ามาแทรกพระอังคารจึงทำให้ชะตาขาด ซึ่งความเชื่อนี้ปรากฏในมหาทักษัมหาฤกษ์กาลโยค และอริศาสตร์ว่า “พระอังคารเสวยอายุพระเสาร์แทรกจะเกิดความถูกเสี้ยนหนามเลือดตกยางออก ถ้าเป็นความมักแพ้วเขา”¹

จากบทประพันธ์ทั้งสองเรื่องจะเห็นว่าเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์มีความแตกต่างจากเรื่องลักษมณ์นางสีดาแม้จะเป็นการพรรณนาในตอนเดียวกันแต่ผู้ประพันธ์บรรยายโดยการปรับเปลี่ยนรายละเอียดความเชื่อของผู้ประพันธ์เข้าไปแทนจากการคำนวณเลขเปลี่ยนเป็นการเสวยอายุของดาวพระเคราะห์แทน เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่าในสังคมเขมรมีความเชื่อเกี่ยวกับการเสวยดาวพระเคราะห์ที่จะส่งผลต่อชีวิตและการกระทำ ดังที่อรรณ บัญญัติ ก่อว่าว่า คนเขมรมีความเชื่อเรื่องหมอดูและการทำนายโชคชะตา โดยทั่วไปก่อนจะทำกิจกรรมหรืองานสำคัญ ๆ มักจะมีการทำนายเรื่องต่าง ๆ ก่อน² ซึ่งถือว่าเป็นความโดดเด่นของเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์

3. เพลงเขมร

วรรณคดีเรื่องพระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์ปรากฏภาพสะท้อนวัฒนธรรมเขมร คือการใช้เพลงเขมร ในตอนที่พระลักษมณ์นางสีดากับนางเทพเกสรร้องเพลงโต้ตอบกัน โดยในตอนดังกล่าวปรากฏชื่อบทเพลงที่ใช้ในการร้องโต้ตอบระหว่างกัน ดังนี้

400	กสิณเจ้าหญิงฉาบฉวย ธรมุขหญิงมุขฉวย	บลูยกราบฉวยฉวย บุษกรหญิงกรวยหูกกรวย
401	กฤษณาหญิงฉวย หญิงบงฉวยฉวย	กฤษณาหญิงฉวย ฉวยฉวยฉวย

(พระลักษมณ์นางสีดา พราหมณ์ เล่ม 2, 49)

¹ เทพย์ สาริกบุตร, หนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ พ.ต.ท.ชีมาญ ชินะนาวิน, (กรุงเทพฯ: วิทยาการ, 2514), 30.

² คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาภาษาเขมรเพื่อการสื่อสาร, เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาเขมรเพื่อการสื่อสาร หน่วยที่ 1-7 (พิมพ์ครั้งที่ 8), (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, 2559), 4-36.

400	ขนิษฐาร้องเป็นบทดอกสร้อย จงเรียมร้องก่อนนาบวร์	ถอยกราบทูลโดยสโมสร นั่งต่อเพลงหลังนักปราชญ์ปราย ๆ
401	กษัตราธิราชว่าไอ้พวงสวรรค์ ร้องบทผัดชาย ¹ ไพเราะระสาย	กลิ่นหอมหน้าควรให้สบาย จิตไม่หน่ายอยากไปที่สวรรคตา ๆ

(แปลโดยผู้วิจัย)

จากบทประพันธ์ ผู้ประพันธ์บรรยายการร้องเพลงโต้ตอบกันระหว่างพระลักษมณ์สินธุวงศ์กับนางเทพเกสรโดยเนื้อหาที่ทั้งคู่ร้องเป็นเนื้อหาที่มีนัยแฝงถึงเรื่องความรัก โดยผู้ประพันธ์กล่าวถึงเพลงที่ทั้งคู่ร้องโดยกล่าวว่านางเทพเกสรร้องเพลงดอกสร้อยจากการศึกษาผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึงกลอนดอกสร้อย คือ กลอนชนิดหนึ่งหนึ่งบทมี 8 วรรค วรรคแรกคำที่ 2 เป็นคำว่า เอ่ย วรรคสุดท้ายลงท้ายวรรคด้วยคำว่า เอ่ย² ส่วนพระลักษมณ์สินธุวงศ์ร้องเพลงผัดชาย (ผัดชาย) คือ เพลงโบราณชนิดหนึ่งของเขมรมักใช้ในงานมงคลต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน เป็นต้น³ โดยบทเพลงทั้งสองที่ผู้ประพันธ์เลือกมานั้นเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของเขมรที่มีการใช้เพลงเฉพาะเจาะจงกับเรื่อง ดังเช่นเพลงผัดชายซึ่งเป็นเพลงที่ใช้สำหรับงานแต่งงาน ผู้ประพันธ์ได้เลือกเพลงดังกล่าวเป็นเพลงที่ตัวละครร้องเพื่อแสดงความรักต่อกันซึ่งนอกจากเนื้อหาจะแสดงความรักแล้วชนิดของเพลงก็ยังสามารถแสดงออกถึงความรักได้เช่นเดียวกัน

จากการศึกษาลักษณะเด่นด้านภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมเขมร พบทั้งหมด 3 ลักษณะ คือ ภาพสะท้อนด้านเครื่องแต่งกาย ภาพสะท้อนด้านความเชื่อเรื่องโชคชะตา และภาพสะท้อนด้านการใช้เพลงเขมร พบว่าภาพสะท้อนด้านเครื่องแต่งกายและภาพสะท้อนด้านความเชื่อเรื่องโชคชะตาเป็นภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมร่วมกันของกัมพูชาและไทยซึ่งปรากฏเช่นเดียวกันแต่มีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป โดยผู้ประพันธ์ได้ประแทรกรายละเอียดของตนลงไปทำให้แม้ว่าจะปรากฏความเชื่อในเรื่องเดียวกันแต่มีรายละเอียดแตกต่างกัน แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการแปรวรรณกรรมจากภาษาไทยสู่ภาษาเขมรแบบการแปลเอาความ ในส่วนของภาพสะท้อนด้านการใช้เพลงเขมรในการพรรณนาเกี่ยวกับพาราสิของตัวละครเอกฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเป็นลักษณะของการเพิ่มลักษณะเด่นพิเศษซึ่งน่าจะเป็นที่นิยมของชาวกัมพูชาที่ตัวละครเอกทั้งสอง

¹ ผัดชาย /phat-ciay/ หมายถึง ชื่อบทเพลงโบราณของเขมรใช้สำหรับงานมงคล เช่น งานแต่งงาน

² วิเชียร เกษประทุม, *ลักษณะคำประพันธ์ไทย*, (กรุงเทพฯ: เรื่องแสงการพิมพ์, 2554), 43-44.

³ ฤๅษีสถาปนกิจ, *รัตนสุภาษิต ภาคที่ 1 ก-ข* (เกาะนุสสุทิจ 5), (กรุงเทพฯ: ภาสกรบุ๊คส์, 1967), 696.

ต้องมีการแสดงความรักซึ่งกันและกันดังที่ Peng Phat¹ และ Seng Sovanndara² กล่าวโดยสรุปได้ว่าขนบวรรณคดีเขมรสมัยกลางนิยมการพรรณนาบทเกี่ยวพาราสีเพื่อแสดงความรักของหนุ่มสาว นอกจากนี้ในตอนเดียวกันในฉบับภาษาเขมรยังมีการกล่าวถึงบทเพลงที่ใช้ในงานแต่ง คือ เพลงผัดชาย เพื่อช่วยแสดงถึงอารมณ์ความรักของตัวละครทั้งสอง

ลักษณะเด่นด้านความงามทางวรรณศิลป์

จากการศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องลักษณวงศ์ ตอนที่ 1 ถึง 7 และเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร เล่มที่ 1 และ 2 ในด้านความงามทางวรรณศิลป์พบว่าทั้งสองเรื่องมีการใช้กลวิธีสร้างความงามทางวรรณศิลป์เช่นเดียวกัน คือ การใช้คำซ้ำ การพรรณนาอย่างวรรณคดีแบบฉบับ การใช้ภาพพจน์ ฯลฯ นอกจากนี้เรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรยังพบกลวิธีการสร้างความงามทางวรรณศิลป์ที่มีความโดดเด่นและพบเฉพาะในเรื่องดังกล่าว คือ การใช้คำบริวารศัพท์ ดังนี้

1. การใช้คำบริวารศัพท์

คำบริวารศัพท์ (บริวารศัพท์) หมายถึง คำที่ถ่ายทอดการออกเสียงและมีน้ำเสียงที่ไพเราะ น้ำเสียงเปลี่ยนไปตามคำศัพท์เดิม เพื่อให้มีความหมายที่มากขึ้นโดยมีเค้าของความหมายเดิมคงอยู่³ ซึ่งตรงกับคำเสริมสร้อย⁴ ในภาษาไทย เรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสรมีการใช้คำบริวารศัพท์ เพื่อเพิ่มความงามทางวรรณศิลป์ ซึ่งคำเสริมสร้อยนี้ช่วยให้เสียงของคำในบทพากย์ 7 มีความไพเราะยิ่งขึ้น เนื่องจากมีเสียงสัมผัสคล้องจองกัน โดยในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเกี่ยวกับลักษณะความหมายของคำบริวารศัพท์ที่ปรากฏในเรื่องพระลักษณวงศ์ พราหมเกสสร ดังนี้

1.1 มีความหมายเฉพาะคำแรก

คำบริวารศัพท์ที่มีความหมายเฉพาะคำแรก หมายถึง คำบริวารศัพท์ที่มีความหมายเฉพาะคำแรกส่วนคำที่ 2 ไม่มีความหมาย โดยเป็นเพียงส่วนขยายคำแรกให้มีความหมายที่บ่งบอกถึงปริมาณที่มากขึ้นกว่าเดิม หนักแน่นและช่วยให้ออกเสียงได้ไพเราะยิ่งขึ้น เช่น

¹ Interview with Peng Phat, Lecturer of Thai literature at institute of foreign language (IFL), Royal University of Phnom Penh, October 6, 2020.

² Interview with Seng Sovanndara, president department of Foreign literature, Cambodia Literati Association, October 8, 2020.

³ ศุภรติ บัณฑิต, *บริวารศัพท์ภาษาไทย*, (กรุงเทพฯ: สหคณสมมุติ ๕๘๓, 1972), ๓๓.

⁴ กาญจนา นาคสกุล. “แบบการเสริมสร้อยในภาษาไทยและเขมร.” *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย*, ฉบับที่ 24 (ธันวาคม 2550): 154.

ตารางที่ 154 แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายเฉพาะคำแรก

คำศัพท์	ความหมาย	คำที่ 1		คำที่ 2	
		คำศัพท์	ความหมาย	คำศัพท์	ความหมาย
อัฐ (อัฐ)	ขมิ้น	อัฐ	เร็ว	อัฐ	-
ฝูบฝูบ	ถลา	ฝูบ	พลัง	ฝูบ	-
เชื้อชื้อ	เจริญรุ่งเรือง	เชื้อ	รุ่งเรือง	ชื้อ	คำสำหรับประกอบกับ เชื้อ
ช่ายช่าย	ถวาย	ช่าย	ถวาย	ช่าย	คำสำหรับประกอบกับ ช่าย
ช่อช่อ	โงกเงก	ช่อ	เอียง	ช่อ	-
ชื้อชื้อ	เอาอกเอาใจ	ชื้อ	เอาใจ	ชื้อ	-
อัฐอัฐ	เลื่องลือ	อัฐ	ระบือ	อัฐ	คำสำหรับประกอบกับ อัฐ

จากตัวอย่างพบว่าคำบริวารศัพท์ข้างต้นเป็นคำที่มีความหมายเฉพาะคำแรกเท่านั้น โดยเมื่อเพิ่มคำที่สองเข้ามาแล้วจะทำให้ความหมายของคำแรกมีน้ำหนักของคำหรือความหมายขยายกว้างมากขึ้นซึ่งความหมายดังกล่าวนี้ยังคงเค้าความหมายเดิมอยู่

1.2 มีความหมายเฉพาะคำที่ 2

คำบริวารศัพท์ที่มีความหมายเฉพาะคำที่ 2 หมายถึง คำบริวารศัพท์ที่คำแรกไม่มีความหมายแต่เป็นคำที่ขยายคำที่ 2 ให้มีความหมายหนักแน่นขึ้นและช่วยให้ออกเสียงได้เพราะ เช่น

ตารางที่ 155 แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายเฉพาะคำที่ 2

คำศัพท์	ความหมาย	คำที่ 1		คำที่ 2	
		คำศัพท์	ความหมาย	คำศัพท์	ความหมาย
ก่อก่อก่อก่อก	วังเวง	ก่อก	-	ก่อก	โดดเดี่ยว
อัฐอัฐ	มีดมน	อัฐ	คำสำหรับประกอบกับ อัฐ	อัฐ	ดำ
อัฐอัฐ	เหล่าพวก, คณะ	อัฐ	คำสำหรับประกอบกับ อัฐ	อัฐ	หมู่, พวก
อัฐอัฐ	เดินปล่าน	อัฐ	-	อัฐ	ปล่าน
อัฐอัฐ	แน่นแท้	อัฐ	-	อัฐ	ซัด
อัฐอัฐ	ยอดดวงใจ	อัฐ	คำสำหรับประกอบกับ อัฐ	อัฐ	ยอด
อัฐอัฐ	ขาดตกบกพร่อง	อัฐ	-	อัฐ	ไม่ครบ
อัฐอัฐ	เลี้ยงดูอย่างดี	อัฐ	คำสำหรับประกอบกับ อัฐ	อัฐ	เลี้ยงดู

จากตัวอย่างข้างต้นพบว่าเป็นคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายเฉพาะคำที่สองหรือคำหลังเท่านั้น ส่วนคำแรกเป็นคำที่นำมาประกอบกันเมื่อแยกคำออกแล้วจะไม่มี ความหมาย เมื่อเพิ่มคำแรกเข้ามาแล้วจะทำให้ความหมายของคำที่สองมีความหมายกว้างมากขึ้นซึ่งความหมายดังกล่าวนี้ยังคงเค้าความหมายเดิมของคำที่สองอยู่

1.3 มีความหมายทั้งสองคำ

คำบริวารศัพท์ที่มีความหมายทั้งสองคำ หมายถึง คำบริวารศัพท์ที่มีความหมายทั้งคำแรกและคำที่ 2 โดยเมื่อรวมกันแล้วทำให้มีความหมายหนักแน่นขึ้นและช่วยให้ออกเสียงได้เพราะ โดยแบ่งเป็น 4 ลักษณะ คือ เน้นความหมายที่คำพยางค์แรก เน้นความหมายพยางค์สอง เน้นความหมายทั้งสองพยางค์ และความหมายเปลี่ยนทั้งสองพยางค์ ดังนี้

1.3.1 เน้นความหมายที่คำพยางค์แรก

ตารางที่ 156 แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายทั้งสองคำโดยเน้นความหมายที่คำพยางค์แรก

คำศัพท์	ความหมาย	คำที่ 1		คำที่ 2	
		คำศัพท์	ความหมาย	คำศัพท์	ความหมาย
กู่ดกู่	เดือดดาล	กู่ด	ร้อน	กู่	ร้อน
ไทรดไทร	เกลื่อนกลาด	ไทร	มากพอควร	ไทร	หนา
ไทรดไทร	ลึกลับซบ	ไทร	ก้มหน้างู	ไทร	เกิน
ไทรดไทร	ทะนุถนอม	ไทร	ดูแล	ไทร	ฝั่ง
ไทรดไทร	จัดเตรียม	ไทร	เตรียม	ไทร	เปรียบ
ไทรดไทร	ขุนลูก	ไทร	ขุนลูก	ไทร	พรวด
ไทรดไทร	สว่างไสว	ไทร	สว่าง	ไทร	รวม
ไทรดไทร	อิมอกอิมใจ	ไทร	อิมใจ	ไทร	อิม
ไทรดไทร	สมัครใจ	ไทร	เต็มใจ	ไทร	ซื้อตรง

จากตัวอย่างพบว่คำบริวารศัพท์ดังกล่าวเป็นคำที่มีความหมายทั้งสองคำ โดยทั้งสองคำอาจจะเป็นคำที่มีความหมายไปในทิศทางเดียวกันหรือมีความหมายใกล้เคียงกัน เมื่อนำมาประกอบกันแล้วความหมายของคำจะเน้นที่คำแรก ส่วนคำที่สองเป็นส่วนขยายที่ทำให้มีความหมายกว้างขึ้นมากกว่าเดิม

1.3.2 เน้นความหมายพยางค์สอง

ตารางที่ 157 แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายทั้งสองคำโดยเน้นความหมายที่คำพยางค์สอง

คำศัพท์	ความหมาย	คำที่ 1		คำที่ 2	
		คำศัพท์	ความหมาย	คำศัพท์	ความหมาย
กุกกูด	กลัดกลุ้ม	กุก	ตกใจ	กูด	ร้อนรุ่ม
กฤษ์กฤษ์	ระทมใจ	กฤษ์	แห้ง	กฤษ์	เศร้าหมอง
กฤษ์กฤษ์	สูญสิ้น	กฤษ์	ครว	กฤษ์	สิ้น
กฤษ์กฤษ์	ตริตรอง	กฤษ์	หมางใจ	กฤษ์	พิจารณา
กฤษ์กฤษ์	คุณพี	กฤษ์	ชัดเจน	กฤษ์	พีใหญ่
กฤษ์กฤษ์	ทะนุดนอม	กฤษ์	ขึ้น	กฤษ์	ถนอม
กฤษ์กฤษ์	บรรยาย	กฤษ์	ใส	กฤษ์	บอก
กฤษ์กฤษ์	แยกทาง	กฤษ์	กลับ	กฤษ์	แยก
กฤษ์กฤษ์	ทะยาน	กฤษ์	ผลึก	กฤษ์	กระโดดข้าม
กฤษ์กฤษ์	งวยง	กฤษ์	หลง	กฤษ์	งง
กฤษ์กฤษ์	สักครึ่ง	กฤษ์	อย่างไร	กฤษ์	ครึ่งหนึ่ง

จากตัวอย่างข้างต้น พบว่าคำบริวารศัพท์ดังกล่าวเป็นคำที่มีความหมายทั้งสองคำ โดยทั้งสองคำอาจจะเป็นคำที่มีความหมายไปในทิศทางเดียวกัน มีความหมายใกล้เคียงกัน หรือมีความหมายที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง แต่เมื่อนำมาประกอบกันแล้วความหมายของคำจะเน้นที่คำที่สอง ส่วนคำแรกเป็นส่วนขยายที่ทำให้มีความหมายกว้างขึ้นมากกว่าเดิม

1.3.3 เน้นความหมายทั้งสองพยางค์

ตารางที่ 158 แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายทั้งสองคำโดยเน้นความหมายทั้งสองพยางค์

คำศัพท์	ความหมาย	คำที่ 1		คำที่ 2	
		คำศัพท์	ความหมาย	คำศัพท์	ความหมาย
กฤษ์กฤษ์	โต้ตอบ	กฤษ์	สลับ	กฤษ์	ตอบ
กฤษ์กฤษ์	หอมจับใจ	กฤษ์	หอม	กฤษ์ ¹	หอมบอวล
กฤษ์กฤษ์	บดขยี้	กฤษ์	ขยี้	กฤษ์	บี้
กฤษ์กฤษ์	ความผิด	กฤษ์	โทษ	กฤษ์	ผิดใจ
กฤษ์กฤษ์	ทรงไว้	กฤษ์	ประคอง	กฤษ์	ทรง

¹ คำว่า กฤษ์ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคำว่า กฤษ์ หมายความว่า หอมบอวล

ตารางที่ 158 แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายทั้งสองคำโดยเน้นความหมายทั้งสองพยางค์ (ต่อ)

คำศัพท์	ความหมาย	คำที่ 1		คำที่ 2	
		คำศัพท์	ความหมาย	คำศัพท์	ความหมาย
เศฺตเศฺต	ล้มราบ	เศฺต	เอียง	เศฺต	ราบลง
บฺรหฺมบฺรหฺม	บอกโดยทั่ว	บฺรหฺม	สาด	บฺรหฺม	บอก
ตฺระตฺระ	พลุ้งพล่าน	ตฺระ	เดียด	ตฺระ	ลั่น
ทฺวีทฺวี	สว่างแวววาว	ทฺวี	สว่าง	ทฺวี	แวววาว
มฺฐิณมฺฐิ	ค้ำมั่น	มฺฐิ	แน่น	มฺฐิ	ค้ำ
มฺยบฺม	ตึกตื้น	มฺย	กลางคั้น	มฺย	เกิน
มฺยบฺม	ลุ่มจมน	มฺย	จมน	มฺย	จมน
มฺยบฺม	ปนปี้, แผลกลาก	มฺย	ละเอียด	มฺย	แผลก
มฺยบฺม	สร้างเขา	มฺย	ทุเลา	มฺย	อ่อน, ทุเลา
มฺยบฺม	หลังริน	มฺย	รด	มฺย	พรม
มฺยบฺม	ขีดเขียน	มฺย	ขีด	มฺย	ขีด
มฺยบฺม	เสาะแสวง	มฺย	เสาะหา	มฺย	หา
มฺยบฺม	อาลัยอาวรณ์	มฺย	ห้วงใย	มฺย	ห้วงใย

จากตัวอย่างคำบริวารศัพท์ดังกล่าว พบว่าเป็นคำที่มีความหมายทั้งสองคำ โดยทั้งสองคำเป็นคำที่มีความหมายไปในทิศทางเดียวกันหรือมีความหมายใกล้เคียงกัน เมื่อนำมา ประกอบกันแล้วความหมายของคำทั้งสองจะเสริมและเน้นความหมายซึ่งกันและกันทำให้ได้คำ ที่มีความหมายที่เน้นย้ำความหรือขยายความหมายกว้างขึ้นกว่าเดิม

1.3.4 ความหมายเปลี่ยนทั้งสองพยางค์

ตารางที่ 159 แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายทั้งสองคำโดยความหมายเปลี่ยนทั้งสองพยางค์

คำศัพท์	ความหมาย	คำที่ 1		คำที่ 2	
		คำศัพท์	ความหมาย	คำศัพท์	ความหมาย
ขฺลขฺล	ประเสริฐ	ขฺล	สั้นเขา	ขฺล	สูง
มฺยบฺม	กลัดกลุ้ม	มฺย	ข้อ	มฺย	ชั้น
มฺยบฺม	รักใคร่	มฺย	เอนลงนอน	มฺย	ซับ
มฺยบฺม	เล่าเรื่องราว	มฺย	จัด	มฺย	นับ

¹ คำว่า มฺย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคำว่า มฺย หมายความว่า พรมน้ำ

ตารางที่ 159 แสดงคำบริวารศัพท์ที่มีความหมายทั้งสองคำโดยความหมายเปลี่ยนทั้งสองพยางค์ (ต่อ)

คำศัพท์	ความหมาย	คำที่ 1		คำที่ 2	
		คำศัพท์	ความหมาย	คำศัพท์	ความหมาย
สฐีทสฐี	ทุกข์ระทม	สฐีท	มากมาย	สฐี	ครีမ်
สฐิตสฐิต	แห่งโหย	สฐิต	แห่ง	สฐิต	หยุดนิ่ง
มหัทฺส	น้อยใจ	มหัท	ติดขัด	หฺส	อ่อน

จากตัวอย่างข้างต้น พบว่าคำบริวารศัพท์ดังกล่าวเป็นคำที่มีความหมายทั้งสองคำ โดยทั้งสองคำอาจจะเป็นคำที่มีความหมายไปในทิศทางเดียวกัน มีความหมายใกล้เคียงกัน หรือมีความหมายที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง แต่เมื่อนำมาประกอบกันแล้วความหมายของคำจะไม่เน้นที่คำใดคำหนึ่งแต่จะเกิดเป็นคำที่มีความหมายใหม่โดยความหมายใหม่ของคำดังกล่าวอาจเกิดจากการใช้ความหมายโดยเปรียบเทียบ เช่น ฐี หมายถึง สั้นเขา, ฐี หมายถึง สูง เมื่อนำสองคำมาประกอบกันเป็นคำว่า ฐีฐี แปลว่า ประเสริฐซึ่งเป็นคำที่เกิดความหมายใหม่โดยการเปรียบเทียบจากคำเดิม เป็นต้น

1.4 ไม่มี ความหมายทั้งสองคำ

คำบริวารศัพท์ที่ไม่มี ความหมายทั้งสองคำ หมายถึง คำบริวารศัพท์ที่ทั้งคำแรกและคำที่สองเมื่อแยกจากกันแล้วจะไม่มี ความหมายโดยเฉพาะต้องประกอบกันทั้งสองคำจึงจะมีความหมาย ดังนี้

ตารางที่ 160 แสดงคำบริวารศัพท์ที่ไม่มี ความหมายทั้งสองคำ

คำศัพท์	ความหมาย	คำที่ 1		คำที่ 2	
		คำศัพท์	ความหมาย	คำศัพท์	ความหมาย
ฐีทฐี	สะอึกสะอื้น	ฐีท	-	ฐี	คำสำหรับประกอบกับ ฐีท
ฐีทฐี	เร็วพลัน	ฐีท	-	ฐี	-
ฐีทฐี	พูดเป็นนัย	ฐี	-	ฐี	-
ฐี	ขมิ้มมัน	ฐี	-	ฐี	-

จากตัวอย่างข้างต้น พบว่าคำบริวารศัพท์ดังกล่าวเป็นคำที่ไม่มี ความหมายทั้งสองคำ โดยเมื่อแยกกันแล้วไม่เป็นคำที่ไม่มี ความหมายเฉพาะแต่เมื่อประกอบกันจะได้ คำสองพยางค์ที่มีความหมายและมีเสียงสัมผัสคล้องจองกัน

บทที่ 8

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะวงศ์กับพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสร (ลักษณวงศ์ ฉบับภาษาเขมร) มีจุดมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบวรรณคดีทั้งสองเรื่องเพื่อหาคำตอบว่าทั้งสองเรื่องมีความสัมพันธ์กันหรือไม่อย่างไร โดยศึกษาจากการวิเคราะห์ด้านองค์ประกอบของวรรณกรรมและกลวิธีการประพันธ์ แล้วนำข้อมูลที่พบมาเปรียบเทียบใน 4 ประเด็น คือ รูปแบบการประพันธ์ เนื้อหา กลวิธีการประพันธ์ และการใช้ภาษา ซึ่งผลการศึกษาพบว่าเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรน่าจะแปลไปจากเรื่องลักษณวงศ์ของสุนทรภู่เนื่องจากมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

ด้านลักษณะเด่นด้านการแปล พบ 2 ลักษณะ คือ การแปลแบบตรงตัวและการแปลแบบเอาความ โดยการแปลแบบตรงตัวพบว่าเป็นรูปแบบที่นิยมของผู้ประพันธ์ชาวกัมพูชาที่แปลวรรณกรรมภาษาไทยไปเป็นภาษาเขมรโดยใช้รูปแบบคำประพันธ์ชนิดเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ส่วนการแปลแบบเอาความมักพบในการแปลโดยใช้รูปแบบคำประพันธ์ต่างชนิดกัน แต่เรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรกับเรื่องลักษณวงศ์แม้จะใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่ใกล้เคียงกัน คือ บทพากย์และกลอน แต่ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีการแปลทั้งสองแบบโดยแปลแบบตรงตัวในตอนเริ่มเรื่อง หลังจากนั้นจึงใช้การแปลแบบเอาความโดยเสริมรายละเอียดและพรรณนาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนเองไป

ด้านรูปแบบคำประพันธ์ ผู้วิจัยเปรียบเทียบ 2 ประเด็น คือ ลักษณะคำประพันธ์ และการวางสัมผัส ผลการเปรียบเทียบพบว่าลักษณะคำประพันธ์ของทั้งสองเรื่องมีความใกล้เคียงกัน โดยทั้งสองเรื่องใช้รูปแบบคำประพันธ์ชนิดหรือยกรองเช่นเดียวกัน โดยเรื่องลักษณวงศ์ใช้คำประพันธ์แบบกลอนนิทาน ส่วนเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรใช้คำประพันธ์แบบบทพากย์ 7 (๖๗๓๗) 7) ซึ่งคำประพันธ์ทั้งสองชนิดมีความใกล้เคียงกันในเรื่องของจำนวนคำและเหมือนกันในเรื่องของการวางสัมผัส อีกทั้งคำประพันธ์แบบบทพากย์ 7 ยังเป็นหลักฐานประการหนึ่งที่สามารถยืนยันได้ว่าเรื่องพระลักสมณวงศ์ พราหมเกสสรแต่งขึ้นภายหลังเรื่องลักษณวงศ์เนื่องจากคำประพันธ์รูปแบบนี้นิยมใช้ในการแต่งวรรณคดีเขมรในช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (นักร้องคิ้ว) เป็นต้นมา ซึ่งช่วงดังกล่าวเป็นระยะเวลาหลังจากที่สุนทรภู่แต่งเรื่องลักษณวงศ์ ส่วนการเปรียบเทียบในด้านการวางสัมผัสพบว่าทั้งสองเรื่องมีกลวิธีการวางสัมผัสใกล้เคียงกัน โดยการกำหนดสัมผัสสระทั้งสองเรื่องใช้กลวิธีเหมือนกัน 4 กลวิธี คือ คำเคียง คำเทียบเคียง คำแทรกเคียง และคำแทรกแยก ส่วนคำทบเคียงพบเฉพาะในเรื่องลักษณวงศ์ ในด้านการกำหนดสัมผัสอักษรทั้งสองเรื่องใช้กลวิธี

เหมือนกัน 5 กลวิธี คือ คำคู่ คำเทียบคู่ คำทบทวน คำแทรกคู่ และคำแทรกทรุ ส่วนคำเทียบมรดและคำเทียบรบพบเฉพาะในเรื่องลักษณะวงศ์ ซึ่งแม้จะใช้กลวิธีวางสัมผัสเหมือนกันแต่ไม่ใช่ลักษณะของการแปลแบบคำต่อคำหรือวรรคต่อวรรค แต่เป็นลักษณะของการได้รับอิทธิพลของการวางสัมผัสมากกว่าเพราะคำที่ปรากฏการใช้สัมผัสดังกล่าวเป็นคนละคำและต่างตอนกัน

ด้านเนื้อหา ผู้วิจัยเปรียบเทียบ 5 ประเด็น คือ ลำดับเนื้อหา โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร และฉาก ผลการเปรียบเทียบพบว่าทั้งสองเรื่องมีลำดับเนื้อเรื่องตรงตามกันเป็นส่วนใหญ่แตกต่างกันเพียงรายละเอียดของเนื้อหา โดยเรื่องลักษณะวงศ์มี 35 เหตุการณ์ ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์พรามเกสรมี 34 เหตุการณ์ เนื่องจากเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสรไม่ได้กล่าวถึงที่มาในตอนต้นเรื่องจากนั้นทั้งสองเรื่องดำเนินเหตุการณ์ตรงกันตลอดจนถึงเหตุการณ์ลำดับที่ 25 ทั้งสองเรื่องมีการสลับลำดับเหตุการณ์ที่พระฤๅษีมอบอาวุธให้ตัวละครเอก ซึ่งตอนดังกล่าวในเรื่องลักษณะวงศ์อยู่ในเหตุการณ์ลำดับที่ 26 ส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสรอยู่ในเหตุการณ์ลำดับที่ 25 จากนั้นทั้งสองเรื่องก็ดำเนินเหตุการณ์ตรงกันโดยตลอด ลำดับต่อมาในส่วนของโครงเรื่อง แก่นเรื่อง และตัวละคร ทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่อง แก่นเรื่อง และตัวละครที่เหมือนกัน แตกต่างกันในรายละเอียดเล็กน้อย เช่น การออกเสียงชื่อตัวละคร เป็นต้น ลำดับสุดท้ายการเปรียบเทียบฉากพบว่าทั้งสองเรื่องใช้ฉากที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ ฉากที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นธรรมชาติ ฉากที่เป็นเวลา และฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม (สภาพวัฒนธรรมของชนชั้นสูง สภาพสังคมชาวบ้าน และฉากการสู้รบ) แต่แตกต่างกันในรายละเอียด เช่นการเปรียบเทียบชื่อพืชหรือสัตว์ในตอนเดียวกันพบว่าเป็นชื่อของพืชหรือสัตว์คนละชนิดกัน ในส่วนนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันของเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พรามเกสร ที่ทั้งสองเรื่องมีความเหมือนกันทั้งลำดับเนื้อหา โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละครและฉาก แตกต่างกันในรายละเอียดเท่านั้นแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลที่ส่งต่อกัน

ด้านกลวิธีการประพันธ์ ผู้วิจัยเปรียบเทียบ 5 ประเด็น คือ การตั้งชื่อเรื่อง การเล่าเรื่อง การดำเนินเรื่อง การสร้างตัวละคร และการสร้างฉาก ผลการเปรียบเทียบในประเด็นด้านการตั้งชื่อเรื่องพบว่าทั้งสองเรื่องใช้กลวิธีเดียวกัน คือ การใช้ชื่อตัวละครเอก แตกต่างกันในเรื่องลักษณะวงศ์ใช้ชื่อตัวละครเอกฝ่ายชายส่วนเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ใช้ชื่อตัวละครเอกฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ส่วนนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะเด่นและค่านิยมที่ต่างกันระหว่างไทยและกัมพูชา ลำดับถัดมาในประเด็นด้านการเล่าเรื่อง การดำเนินเรื่อง การสร้างตัวละครและการสร้างฉาก พบว่าทั้งสองเรื่องใช้กลวิธีเดียวกันและเหมือนกัน แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลที่ส่งต่อกัน

ด้านการใช้ภาษา ผู้วิจัยเปรียบเทียบ 6 ประเด็น คือ การใช้คำซ้ำ การใช้คำเรียกแทนชื่อ การใช้คำบุรุษสรรพนาม การหลากคำ การพรรณนารูปอย่างวรรณคดีแบบฉบับ และการใช้ภาพพจน์ ผลการเปรียบเทียบในประเด็นทั้ง 6 พบว่ามีลักษณะคล้ายกันแตกต่างกันเพียงรายละเอียด เช่น การใช้คำเรียกแทนชื่อมีลักษณะการใช้คำเช่นเดียวกัน เช่น การใช้คำที่แสดงถึงฐานะลูกหรือกษัตริย์

การใช้คำที่แสดงถึงสิ่งมี การใช้คำที่แสดงถึงรูปร่าง ฯลฯ แต่การใช้คำลักษณะดังกล่าวเป็นคนละคำกัน แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการสร้างสรรค์ผลงานขึ้นเองโดยไม่ใช้การแปลคำศัพท์จากภาษาหนึ่ง ไปเป็นอีกภาษาหนึ่ง

จากการเปรียบเทียบทั้ง 4 ประเด็นพบว่าเรื่องลักษณะวงศ์ของสุนทรภู่ น่าจะแต่งก่อน เรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เนื่องจากรูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้เป็นรูปแบบที่นิยมในช่วงหลัง รัชกาลของสมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามมหาอิศราธิบดี (นักองค์ด้วง) ซึ่งตรงกับกับประมาณช่วง ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) และต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ซึ่งสุนทรภู่ได้แต่งเรื่องลักษณะวงศ์ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้จากการศึกษาด้านเนื้อหาซึ่งทั้งสองเรื่องมีลำดับเหตุการณ์ตรงกัน เป็นส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่าเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร น่าจะแปลไปจากเรื่องลักษณะวงศ์ และจากการศึกษาในด้านกลวิธีการประพันธ์และการใช้ภาษาแสดงให้เห็นถึงลักษณะการแปล ของผู้ประพันธ์ชาวกัมพูชาที่แปลโดยใช้เฉพาะโครงเรื่องตามเรื่องลักษณะวงศ์ส่วนรายละเอียดต่าง ๆ ในเรื่องมีการแต่งตามจินตนาการของตน เพื่อให้เหมาะสมกับความนิยมตามอย่างขนบวรรณคดีเขมร

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในฐานะวรรณคดีเขมร เพื่อศึกษาถึงลักษณะเด่นที่แตกต่างไปจากวรรณคดีไทยโดยเปรียบเทียบกับเรื่องลักษณะวงศ์ ซึ่ง ผลการศึกษาพบว่าเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวที่แตกต่างจากเรื่อง ลักษณะวงศ์ 4 ด้าน คือ 1) ลักษณะเด่นด้านตัวละคร พบทั้งหมด 3 ลักษณะ คือ การขยายบทบาท ของพระลักษมณ์สินวงศ์ การขยายบทบาทของนางสุวรรณอำมา และการขยายบทบาทของ ท้าววิรุฬหมาตย์ 2) ลักษณะเด่นด้านการพรรณนา พบทั้งหมด 6 ลักษณะ คือ การขยายบทพรรณนา ขบวนเสด็จของพระบาทพรหมทัตต์ การเพิ่มบทพรรณนาธรรมชาติแบบนิราศ การขยายบทพรรณนา ชมบ้านเมืองให้ละเอียดขึ้น การขยายบทสรรเสริญเครื่อง การตัดการพรรณนาบทสังวาส และการเพิ่มบทพรรณนาเกี่ยวพาราสี 3) ลักษณะเด่นด้านภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมเขมร พบทั้งหมด 3 ลักษณะ คือ เครื่องแต่งกาย โขกชะตา และเพลงเขมร 4) ลักษณะเด่นด้านความงาม ทางวรรณศิลป์ พบเพียงลักษณะเดียว คือ การใช้คำบริวารศัพท์

จากการศึกษาเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร ในฐานะวรรณคดีเขมรแสดงให้เห็นถึง ลักษณะเด่นซึ่งเป็นรายละเอียดที่แตกต่างจากเรื่องลักษณะวงศ์ โดยในบทนี้ยังพบหลักฐานที่ช่วยยืนยัน ว่าเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร แต่งขึ้นหลังเรื่องลักษณะวงศ์ คือ บทพรรณนาชมบ้านเมือง ที่ปรากฏชื่อพระที่นั่งจันทรฉายาซึ่งเป็นสถานที่ที่สร้างขึ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระศรีสุวัถ์ซึ่งตรงกับ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

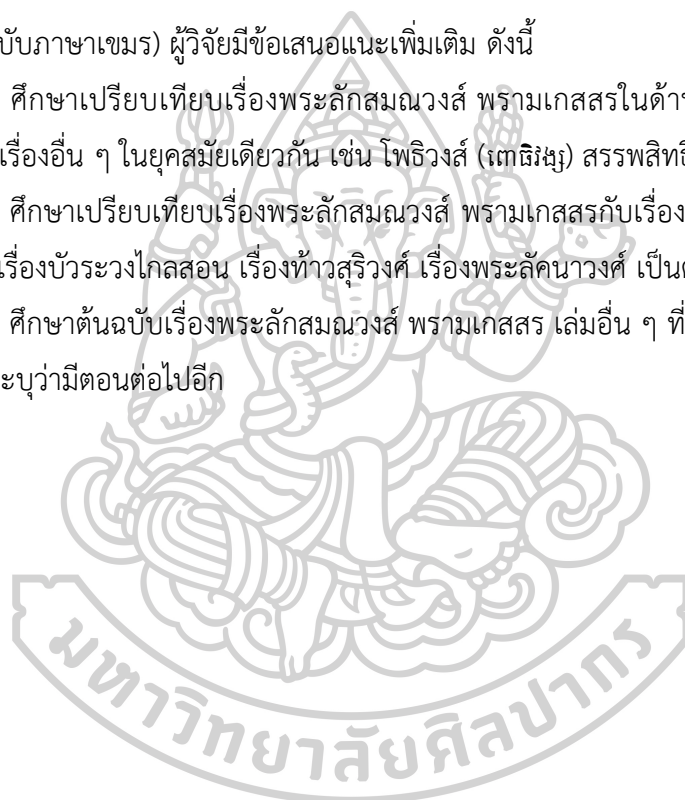
จากข้อมูลความสัมพันธ์ของเรื่องลักษณะวงศ์และพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร แสดง ให้เห็นว่าเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรน่าจะแปลไปจากเรื่องลักษณะวงศ์ของสุนทรภู้อย่างชัดเจน

แต่ลักษณะการแปลมีทั้งการแปลแบบตรงตัวและการแปลแบบเอาความ โดยแสดงรายละเอียดที่เป็นขนบของวรรณคดีเขมร มีการปรับเปลี่ยน ตัด และเพิ่มเติมรายละเอียดบางประการเพื่อให้ตรงกับค่านิยมของชาวเขมร สะท้อนถึงรูปแบบและแบบแผนนิยมของวรรณคดีเขมรที่ต่างจากวรรณคดีไทยแม้ว่าจะมีความคล้ายกันบ้างแต่ก็ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่งดงามซึ่งถือว่าเป็นผลงานที่ทรงคุณค่าชิ้นหนึ่ง

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวិเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะวงศ์กับพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร (ลักษมณ์วงศ์ ฉบับภาษาเขมร) ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ดังนี้

1. ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรในด้านขนบวรรณคดีเขมรกับวรรณคดีเขมรเรื่องอื่น ๆ ในยุคสมัยเดียวกัน เช่น โพธิวงศ์ (เทตทิหฺญ) สรรพสิทธิ (สฏฺสิฐิ) ฯลฯ
2. ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสรกับเรื่องลักษมณ์วงศ์สำนวนอื่น ๆ ของไทย เช่น เรื่องบัวระวงก์กลสอน เรื่องท้าวสุริวงศ์ เรื่องพระลักษมณ์วงศ์ เป็นต้น
3. ศึกษาต้นฉบับเรื่องพระลักษมณ์วงศ์ พราหมเกสสร เล่มอื่น ๆ ที่ยังขาดหายไป เนื่องจากท้ายเล่มที่ 2 ระบุว่ามิตอนต่อไปอีก

รายการอ้างอิง

Hai Chakriya. (2015). *PREAH LEK SINNAVONG*. Phnom Penh: Khan Toul Kork.

Khavy Khory. **Phras Leak Sinvong ព្រះលក្ខន្តិវង្ស Pras Leak Sinvong full movie**. accessed May 1, 2018, Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=I3u_0kCcdUY

Peng Phat. (2020, October 6). Lecturer of Thai literature at institute of foreign language (IFL), Royal University of Phnom Penh. *KHMER LITERATUER/Interviewer: Phachara Lumjiag*.

Peng Phat. (2562). “การเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานเรื่องปลาบู่ทองฉบับภาษาไทยกับมรณมาตาฉบับภาษาเขมร.”. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.

Seng Sovandara. (2020, October 8). president department of Foreign literature, Cambodia Literati Association. *KHMER LITERATUER/Interviewer: Phachara Lumjiag*.

Sok Sophal. (2018, July 3). Deputy Manage Technique and Conservation Section, National Library of Cambodia. *KHMER LITERATUER/Interviewer: Phachara Lumjiag*.

กรมศิลปากร. (2517). **ลิลิตพระลอ** (พิมพ์ครั้งที่ 15 ed.). กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.

กรมศิลปากร. (2555). **ไตรภูมิภวฉบับถอดความ ของโครงการวรรณกรรมอาเซียน**. กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์.

กาญจนา นาคสกุล. (2501-2502). “คำสันนิษฐานในภาษาไทยที่มีมูลรากเป็นคำภาษาเขมร.”. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

กาญจนา นาคสกุล. (2550). “แบบการเสริมสร้อยในภาษาไทยและเขมร.”. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย**, ฉบับที่ 24, 150-181.

กุสุมา รัชชมนี. (2549). **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต** (พิมพ์ครั้งที่ 2 ed.). กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.

กุสุมา รัชชมนี และคณะ. (2557). **สุนทรภู่: อาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.

กุสุมา รัชชมนี, เสาวณิต จุลวงศ์ และสายวรรณ น้อยนิมิต. (2550). **ศักดิ์ศรีและความอับอายในวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: แม่คำฝาง.

คณะกรรมการกลุ่มปรับปรุงชุดวิชาวรรณคดีไทย. (2556a). **เอกสารการสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย หน่วยที่ 1-7 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1)** (พิมพ์ครั้งที่ 5 ed.). นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

คณะกรรมการกลุ่มปรับปรุงชุดวิชาวรรณคดีไทย. (2556b). **เอกสารการสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1)** (พิมพ์ครั้งที่ 3 ed.). นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาพื้นฐานสังคมและวัฒนธรรมเขมร. (2562). **เอกสารการสอนชุดวิชา พื้นฐานสังคมและวัฒนธรรมเขมร**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาภาษาเขมรเพื่อการสื่อสาร. (2559). **เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาเขมรเพื่อการสื่อสาร หน่วยที่ 1-7** (พิมพ์ครั้งที่ 8 ed.). นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

คณะกรรมการทุนพระยาอนุমানราชชน. (2517). **พจนานุกรมเขมร-ไทย ฉบับทุนพระยาอนุমানราชชน เล่ม 1 ก-ด**. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์.

คณะกรรมการทุนพระยาอนุमानราชชน. (2521). **พจนานุกรมเขมร-ไทย ฉบับทุนพระยาอนุमानราชชน เล่ม 2 ถ-ผ**. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

คณะกรรมการทุนพระยาอนุमानราชชน. (2523). **พจนานุกรมเขมร-ไทย ฉบับทุนพระยาอนุमानราชชน เล่ม 3 พ-ร**. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

คณะกรรมการทุนพระยาอนุमानราชชน. (2525). **พจนานุกรมเขมร-ไทย ฉบับทุนพระยาอนุमानราชชน เล่ม 4 รา-สม**. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

คณะกรรมการทุนพระยาอนุमानราชชน. (2528). **พจนานุกรมเขมร-ไทย ฉบับทุนพระยาอนุमानราชชน เล่ม 5 สร-อ**. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

ใจปอง สัมลิม. (2532). “การใช้ถ้อยคำแบบกวีนิพนธ์ในเรื่องกามนิต.”. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.

- ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. (2544). **วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม. (2550). **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ครอบคลุม : การศึกษาขนบการใช้ภาพพจน์และสัญลักษณ์ในวรรณคดีร้อยกรองเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร**. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม. (2554). “บทอรรถรยในวรรณคดีเขมร : อิทธิพลที่ได้รับจากวรรณคดีไทย,”. **วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร**, 33(2), 81-104.
- ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม. (2563). ‘ไทย’ ในนวนิยายเขมร. Paper presented at the การบรรยายโครงการบริการวิชาการเครือข่ายผู้สอนภาษาไทยและภาษาเขมร “ภาษาและวรรณกรรมเขมรวิจักษ์” ในวาระครบรอบ 70 ปี ความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- ฐิติรัตน์ อินธนู. (2548). “การวิเคราะห์ตัวละครสำคัญในนิทานคำกลอนสุนทรภู่: การศึกษาด้านมุมมอง.”. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ดรณ แก้วนัย และพัชรี ศรีเพ็ญแก้ว บรรณาธิการ. (2556). **สยามปกรณัมปริวรรต เล่ม 2**. นครปฐม: ศูนย์สยามทรรศนศึกษา.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2545). **นิราศนครวัด**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เทพย์ สาริกบุตร. (2514). **หนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ พ.ต.ท.ตีฆายุ ชินะนาวิน**. กรุงเทพฯ: วิทยาการ.
- ธรรมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกลึก), หลวง. (2514). **ประชุมลำน้า ประมวลตำรากลอนกานต์ โคลงฉันท**. กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- ธัญญา สังข์พันธานนท์. (2539). **วรรณกรรมวิจารณ์**. ปทุมธานี: นาคร.
- ธานีรัตน์ จัตตะศรี. (2559). **เรื่องอิเหนาฉบับลาว: ความสัมพันธ์กับเรื่องอิเหนาฉบับไทยและลักษณะเด่นในฐานะวรรณคดีลาว**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2561). “ลักษณะวงษ์: ภาคสมบูรณ์ที่ไม่สมบูรณ์.”. **ศิลปวัฒนธรรม**, 39(8), 16-22.
- บัญญัติ สาลี. (2551). **วรรณกรรมเขมรปัจจุบัน**. มหาสารคาม: อภิชิตการพิมพ์.

- บุษบา เรื่องศรี. (2548). “วรรณศิลป์และภาพสะท้อนวัฒนธรรมเขมรในรามเกียรติ์ฉบับพุทธศาสนา
บัณฑิตย เล่มที่ 1-10.”. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศิลปากร,
กรุงเทพฯ.
- ปิยะทัศน์ย์ เกิดโมฬี. (2550). “การศึกษาวิเคราะห์กลวิธีการใช้วาทศิลป์ในนิทานคำกลอนของ
สุนทรภู่.”. (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
กรุงเทพฯ.
- เปลื้อง ณ นคร. (2545). **ประวัติวรรณคดีไทย** (พิมพ์ครั้งที่ 13 ed.). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พ.ณ ประมวลุมารค [นามแฝง]. (2515). **นิทานคำกลอนสุนทรภู่** (พิมพ์ครั้งที่ 2 ed.). กรุงเทพฯ:
สื่อการค้า.
- พ.ณ ประมวลุมารค [นามแฝง]. (2553). **ประวัติคำกลอนสุนทรภู่** (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- เพชร ลำเจียก. (2563). “การเปรียบเทียบภาพพจน์อุปมาในเรื่องลักษณะวงศ์กับพระลักษมณ์วงศ์
พราหมณ์,”. Paper presented at the **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ
“เวทีวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมศึกษา” ครั้งที่ 3 “สังสม หล่อหลอม สร้างสรรค์ มรดก
ทางวัฒนธรรมเพื่อลูกหลาน”**, สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. (2554). **บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ ใน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1** (พิมพ์ครั้งที่ 2 ed.). กรุงเทพฯ:
เพชรกะรัต.
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2553). **นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 2 ชื่อผู้แต่ง**. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- ยอดดอย บุพศิริ. (2548). “การแก้แค้นและการให้อภัยในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่.”. (วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- รัตนพล ชื่นคำ. (2557). “ ‘เปิดพระโกศมิ่งมิตรพิศพัทธ์ร์ โศกสลักทรงในฤทัยหมอง’
อ่านอารมณ์โศกในนิทานคำกลอนเรื่องลักษณะวงศ์ของสุนทรภู่ ตามทฤษฎีรสของสันสกฤต.”.
จลสารสาส์นไทย, 2(1), 53-88.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554**. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.
- рінฤทัย สัจจพันธุ์. (2555). **วรรณกรรมปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ลำยอง สำเร็จดี. (2543). “**วิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานคำกลอนสุนทรภู่**.”. พิษณุโลก: โครงการวิจัยสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม.
- วนิดา บำรุงไทย. (2544). **ศาสตร์และศิลป์แห่งนวนิยาย**. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- วรภรณ์ บำรุงกุล. (2537). **ร้อยกรอง** (พิมพ์ครั้งที่ 2 ed.). กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.
- วัฒน์ชัย หมั่นยิ่ง. (2555). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบรายยาวมหาเวสสันดรชาดกกับมหาเวสสันดรชาดกภาษาเขมร ฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย.”. (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต), มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- วัฒน์ชัย หมั่นยิ่ง. (2560a). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ “วิเคราะห์นวนิยายเขมรเรื่อง ฌษัณสโฐระ (คืนตะวันฉาย)”**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- วัฒน์ชัย หมั่นยิ่ง. (2560b). **วรรณกรรมแปล**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- วัฒน์ชัย หมั่นยิ่ง. (2561). **อักษรวิธีภาษาเขมร**. พิษณุโลก: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- วิกิพีเดีย. **พระบรมราชวังจตุมุขสิริมงคล**. เข้าถึงเมื่อ 26 สิงหาคม 2563. Retrieved from https://th.wikipedia.org/wiki/ไฟล์:Royal_Palace,_Phnom_Penh,_1885.jpg
- วิกิพีเดีย. **พระบรมราชวังจตุมุขสิริมงคล**. เข้าถึงเมื่อ 4 พฤศจิกายน 2563. Retrieved from <https://th.wikipedia.org/wiki/พระบรมราชวังจตุมุขสิริมงคล>
- วิกิพีเดีย. **พระบาทสมเด็จพระนโรดม**. เข้าถึงเมื่อ 31 สิงหาคม 2563. Retrieved from https://th.wikipedia.org/wiki/พระบาทสมเด็จพระนโรดม_บรมรามเทวาวตาร
- วิเชียร เกษประทุม. (2554). **ลักษณะคำประพันธ์ไทย**. กรุงเทพฯ: เรื่องแสงการพิมพ์.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2541). “การศึกษาเปรียบเทียบบกาภิเขมรฉบับพระหริรัักษ์ราม (พระองค์ด้วง) และกาภิคำกลอนฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน)”. (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

- ศานติ ภัคดีคำ. (2550). ความสัมพันธ์วรรณคดีไทย-เขมร. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2552). “บทละครเรื่องรามเกียรติ์และบทละครเรื่องอิเหนาภาษาเขมร : กับ ความสัมพันธ์วรรณคดีการแสดงไทย-กัมพูชา.”. *ตำราวิชาการ*, 8(1), 51-67.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2554). *ศาสตร์และศิลป์ วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับ วัฒนธรรมเขมร*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). *วรรณกรรมวัดเกาะ*. เข้าถึงเมื่อ 21 กันยายน 2561.
Retrieved from http://www.sac.or.th/databases/siamrarebooks/th/website/oldbook/subbook_sort/43/100/400/1000
- สงบ บุญคล้าย. (2558). *วรรณกรรมเขมร*. กรุงเทพฯ: พระรามศรีเอชเอ็น.
- สงบ บุญคล้าย. (2563). “พัฒนาการวรรณกรรมเขมร.”. Paper presented at the โครงการบริการวิชาการเครือข่ายผู้สอนภาษาไทยและภาษาเขมร “ภาษาและวรรณกรรมเขมรวิจัย” ในวาระครบรอบ 70 ปี ความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- สรณัฐ ไตลังคะ. (2560). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง* (พิมพ์ครั้งที่ 3 ed.). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สัญญาวิ สายบัว. (2533). *หลักการแปล* (พิมพ์ครั้งที่ 3 ed.). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สายทิพย์ นุกุลกิจ. (2543). *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: เอส อาร์ พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์.
- สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. (2558). *นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง ลักษณะวงศ์* (พิมพ์ครั้งที่ 4 ed.). กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์.
- สุภา พูนผล. (2551). “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องลักษณะวงศ์ บัระวงไกลสอน ท้าวสุริวงศ์ และพระลักษมณ์วงศ์.”. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีไทย)), มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- สุภาวดี เพชรเกตุ. (2557). “การศึกษาเปรียบเทียบพระอภัยมณีฉบับล้านนากับพระอภัยมณีฉบับสุนทรภู่.”. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.
- ศิษ ภาท. (2003). *ศึกษารุณสาข*. กรุงเทพฯ: หอสมุด.

ឃឹង ហុក ឌី. (2003). **មាលីបទ អក្សរសិល្ប៍ខ្មែរសតវត្សទី 19**. ភ្នំពេញ: បណ្ណាគារអង្គរ.

ប៊ី សុវណ្ណ. **មរណមាតា ១.PDF**. 6 វិច្ឆិកា 2020. Retrieved from <https://sites.google.com/site/russeykeohighschool/khmer/kh-story/moranakmeda?fbclid=IwAR1apOeK5vsBdnZOGT89zP8H5ycicXeMtDgqi5q1MmhHfnU77Z8bT9hHs3Y>

ប៊ី សុវណ្ណ. **មរណមាតា ២.PDF**. 6 វិច្ឆិកា 2020. Retrieved from <https://sites.google.com/site/russeykeohighschool/khmer/kh-story/moranakmeda?fbclid=IwAR1apOeK5vsBdnZOGT89zP8H5ycicXeMtDgqi5q1MmhHfnU77Z8bT9hHs3Y>

ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ. (1967). **វចនានុក្រមខ្មែរ ភាគទី 1 ក-ម** (បោះពុម្ពត្រាទី 5 ed.). ក្រុងភ្នំពេញ: រោងពុម្ពកម្ពុជា.

ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ. (1968). **វចនានុក្រមខ្មែរ ភាគទី 2 យ-អ** (បោះពុម្ពត្រាទី 5 ed.). ក្រុងភ្នំពេញ: រោងពុម្ពកម្ពុជា.

លាង ហាប់ អាន. (1967). **សិក្សា ប្រវត្តិអកស្សរសាស្ត្រខ្មែរ សម័យនគររាជវាំងសម័យខ្មែរ សតវត្សទី 1 ដល់ 1859**. ភ្នំពេញ: គិម-អេង.

លី ធាមតេង. (1960). **អក្សរសាស្ត្រខ្មែរ** (បោះពុម្ពលើកទី 2 ed.). ភ្នំពេញ: សេង ងួន ហ្វិត.

វិគីភីឌា. **ប្រាសាទច័ន្ទនាឃា**. 26 សីហា 2020. Retrieved from https://km.wikipedia.org/wiki/ឯកសារ:Royal_Palace_complex,_Phnom_Penh.jpg

វិគីភីឌា. **ព្រះបរមរាជវាំង**. 4 វិច្ឆិកា 2020. Retrieved from <https://km.wikipedia.org/wiki/ព្រះបរមរាជវាំង>

វិគីភីឌា. **ព្រះបាទសម្តេចព្រះស៊ីសុវត្ថិ**. 31 សីហា 2020. Retrieved from https://km.wikipedia.org/wiki/ព្រះ%E2%80%8Bបាទ%E2%80%8Bសម្តេច%E2%80%8Bព្រះ_ស៊ីសុវត្ថិ

ស៊ីសុវត្ថិ ប៉ូរកូស៊ី. (1972). **បរិវារស័ព្ទក្នុងកាលខ្មែរ**. ក្រុងភ្នំពេញ: សមាគមសម្តេច ជួន ណាត.

សុធីវិត. **រឿងព្រះលក្ខណ៍សិទ្ធិវង្ស ខ្សែ 1**. ភ្នំពេញ: បណ្ណាគារសុធីវិត.

សុធីវិត. **រឿងព្រះលក្ខណ៍សិទ្ធិវង្ស ខ្សែ 2**. ភ្នំពេញ: បណ្ណាគារសុធីវិត.

សេង សុវណ្ណធារា. **ឧកញ៉ាប្រាជ្ញាធិបតី អៀម (ជីវប្រវត្តិ និងស្នាដៃ)**. ភ្នំពេញ.

ហរិវក្ខណាមាតសុរាធិបតី, ព្រះបាទសម្តេចព្រះ. (2517). **រឿងកាកី** (បោះពុម្ពលើកទី 6 ed.). ភ្នំពេញ: ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	วรารักษ์ เพ็ชรดี (ชื่อ-สกุลเดิม พชร ลำเจียก)
วัน เดือน ปี เกิด	30 พฤษภาคม 2536
สถานที่เกิด	กำแพงเพชร
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2558 ศิลปศาสตรบัณฑิต (ภาษาไทย) คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
ที่อยู่ปัจจุบัน	158/55 หมู่ที่ 5 ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก 65000
ผลงานตีพิมพ์	<p>Watanachai Monying and Phachara Lumjiag. (2019). “A Study of Social Reflection on Education Affecting the National Development in Khmer Novel Entitled yáp mǎn thnài rah (យប់មានថៃរះ)”. 2019 International Conference of Taiwan’s Thailand Studies, January 5, 2019: 111-126.</p> <p>พชร ลำเจียก. “การเปรียบเทียบภาพพจน์อุปมาในเรื่องลักษณะวงศ์กับพระลักษมณ์วงศ์ พราหมณ์เสสร,” ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ “เวทีวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมศึกษา” ครั้งที่ 3 “สังสม หล่อหลอม สร้างสรรค์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อลูกหลาน”, 157-168. อัจฉรี จันทร์มูล, บรรณาธิการ. มหาสารคาม: อภิชชาติการพิมพ์, 2563.</p> <p>วรารักษ์ เพ็ชรดี และวัฒนชัย หมั่นยิ่ง. (2563). “การศึกษาความเชื่อเรื่องการถือกำเนิดของมนุษย์ที่ปรากฏในวรรณกรรม ประกอบพิธีการทำขวัญนาค : บทปฏิสนธิ” วารสารอักษราพิบูล 1, 2(กรกฎาคม-ธันวาคม): 27-37.</p>